

BÜNTETŐJOGI **TANULMÁNYOK** **XVII.**

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
2016

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK
XVII. kötet

Készült
a Győri Törvényszék,
a Szombathelyi Törvényszék,
a Veszprémi Törvényszék és
a Zalaegerszegi Törvényszék
anyagi támogatásával

Kiadó: az MTA Veszprémi Területi Bizottsága
Felelős kiadó:
Pósfai Mihály, az MTA levelező tagja, a VEAB elnöke

Szerkesztő: *Jungi Eszter*

Készítette: Valczer Z+J Kft.
Felelős vezető: *Valczer Zita*

ISSN 1586-3077

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK
XVII. KÖTET

2016 VESZPRÉM

Útrahívó

Képzeltbeli utazásra hívjuk az olvasókat a bűnügyi tudományok világába, térbeli és időbeli korlátok nélkül. A kötet tanulmányainak segítségével eljuthatunk határainkat átlépve Szlovéniába, sőt, messzebbre, Amerikába, Ausztráliába is, áttekinthetjük egyes jogintézmények változását az ókortól napjainkig, s akár a jövőbe is nézhetünk, prognosztizálva a fejlődés lehetséges irányát.

Minden utazás egyfajta kaland, melyre jó felkészülni. Ezért kérjük, tekintsek a tartalomjegyzéket térképnek és fogadják e bevezetőt iránytűnek hozzá. A kötetbe szerkesztett dolgozatok külön-külön is tanulságosak, de a könnyebb áttekinthetőség kedvéért négy fejezetbe rendszereztük azokat, kihasználva a témák adta közös kapcsolódási pontokat.

Az I. fejezet a *Tézisek a büntetőjogból* címet viseli, s olyan dolgozatokat tömörít, melyek elsősorban a Büntető Törvénykönyv Általános Részét érintő témákkal foglalkoznak. A II. fejezetben kaptak helyet a *Kiskorúak a büntetőeljáráásban* tárgykör dolgozatai. A III. fejezet *Egyes cselekménytípusok megítélése* cím alatt különböző bűncselekmények és szabálysértések sajátosságait mutatja be. A IV. fejezet az *Új irányvonalak az eljárási jogban* címet kapta. Valamennyi tanulmány első lábjegyzete a szerző bemutatását szolgálja, de a forrásjelöléseket és magyarázatokat tartalmazó lábjegyzeteken kívül néhány dolgozatot még külön függelék egészít ki, a bővebb információ-átadás érdekében.

A kötet megjelenéséhez 2016-ban is jelentős támogatást nyújtottak a régió bírósági vezetői, így *dr. Takács József* a Győri Törvényszék elnöke, *dr. Némethné dr. Szent-Gály Edit Katalin* a Veszprémi Törvényszék elnöke, *dr. Andor Szabolcs* a Szombathelyi Törvényszék elnöke és *dr. Sorok Norbert* a Zalaegerszegi Törvényszék elnöke, akiknek köszönetünket fejezzük ki. Továbbá köszönettel tartozunk *dr. Magyar Károlynak*, a munkabizottság elnökének és *dr. Bótor Szabolcs* elnökhelyettesnek a lelkes szervezőmunkáért.

Szakmai élményekben gazdag utazást kívánok a kötet minden olvasójának, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Büntetőjogi Munkabizottsága nevében:

dr. Jungi Eszter
szerkesztő

I.

Tézisek a büntetőjogból

POLGÁR ANDRÁS¹

Az életfogytig tartó szabadságvesztés külföldi gyakorlata

(Következtetések nemzetközi tapasztalatok alapján)

I. Bevezetés

Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésnek közismerten sokféle szabályozása ismert az egyes jogrendszerekben, széles nemzetközi irodalma is van. Ezen megoldások legalább részbeni áttekintése, az egyes nemzetközi példák ismertetése azon túl, hogy érdekes, kifejezetten hasznos is lehet. Egy szankciórendszer vizsgálata során ugyanis óhatatlanul felmerül az a kérdés, hogy az annak csúcán lévő büntetési nem, amely az egész rendszerre is kihat, megfelelő-e, alkalmas-e a funkciójának a betöltésére, és ennélfogva megőrzésre érdemes-e, vagy kiiktatása, esetleg módosítása indokolt. Ezt akkor lehet megalapozottan megválaszolni, ha más országok megoldására is figyelemmel vagyunk.

A cél a diszfunkciók elkerülése, ennek módja pedig hipotézisem szerint mindenekelőtt a szélsőségek elvetése. Feltevésem szerint ugyanis az aránytalanul súlyos, már-már barbár, mértéket nem ismerő, megtorló rendszerek legalább annyira károsak, mint a valós, érdemi súlyt képviselő joghátrányt nem ismerő, a repressziót, illetve a prevenciót legfeljebb mímelő, a jogi impotenciát humánusságnak álcázó rendszerek. Egyik követése sem lehet cél, a szankciórendszer és különösen annak csúcán lévő szankcióval szemben az elvárás a tett-arányosság mindenkori következetes érvényesítése diszkrimináció nélkül, a nyers, aránytalan, kíméletlen és érzelmi alapú bosszúval szemben arányos megtorlás előtérbe állítása, a társadalom védelme érdekében a prevenciók céljait hatékony szolgálata. Ennek keretében amennyire a körülmények csak lehetővé teszik, az elkövető reintegrálása, kezelése.

A nemzetközi gyakorlatban ismert megoldások közül igyekszem a gazdaságilag, illetve népességszámukat tekintve jelentősebb, ennélfogva a nemzetközi életben nagyobb szerepet játszó államok jogrendszereinek megoldását ismertetni, a nemzetközi közéletben kisebb jelentőségű államok jogi megoldásai közül pedig az érdekesebbeket, figyelemre méltóbbakat tárgyalom. A választás azonban bizonyos szintig értelemszerűen szubjektív is. Ezzel egy időben a nemzetközi jogirodalomban felmerült ötleteket, javaslatokat, továbbá jogfilozófiai felvetéseket is bemutatva, adott esetben kritikai megközelítéssel

¹ dr. Polgár András büntető ügyszakos bíró, büntetés-végrehajtási bíró, a PTE ÁJK doktorandusza, Veszprémi Járásbíróság

tárgyalva a külföldi megoldásokat, illetve más szerzők javaslatait, észrevételeit. A külföldi érvekre a magyarországi kutatási eredményeim alapján igyekszem reflektálni, azzal, hogy a felvetéseimet vitaindítónak számom.

II. Életfogytiglan az Amerikai Egyesült Államokban

II/1. A szabályozás és a számok

Hangzatos, de egyben igaz is, hogy az életfogytig, különösen a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (a továbbiakban: TÉSZ) hazájának az *Amerikai Egyesült Államokat* nevezhetjük.² Az USA-ban a legmagasabb a börtönnépeség, mintegy kétmillió ember tölti szabadságvesztés-büntetését, vagy előzetes letartóztatásban van a mintegy háromszázmillió országban.³ Egyben itt a legmagasabb a százezer lakosra jutó elítéltek száma, mintegy 730 fő, és mind arányaiban, mind számában itt a legmagasabb az életfogytig, köztük a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték száma.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésnek számos fajtája létezik az USA-ban. Közös bennük azonban, hogy a büntetés határozatlan tartamú.⁴ A két fő fajta: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ, LWOP) és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztés. Utóbbi esetben általában tizenöt év után nyílhat meg legkorábban a kedvezmény lehetősége, de ez változó, például Tennessee államban ötvenegy év után.⁵ Az amerikai szövetségi (vagyis nem tagállami) igazságszolgáltatási rendszerben az életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye elvileg (dogmatikailag) ritka, alapvetően a terrorizmus, az élet elleni bűncselekmények és a drokkereskedelem elleni büntetőjogi szabályozás teszi lehetővé e büntetés kiszabását. Az más kérdés, hogy alkalmazása, azaz a gyakorlata már egyáltalán nem ritka, különösen ami a drokkereskedelem miatti életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását illeti.⁶

A szövetségi jogszabályok elsősorban a terrorizmus, az emberölés súlyosabban minősülő esetei (különösen a hivatalos személy sérelmére elkövetett emberölés), a

2 Az USA-ban a mintegy 1,5-2 milliós börtönnépeség 10%-a életfogytig tartó szabadságvesztést tölt, mintegy 150-160.000 elítélt, akiknek 1/3-a TÉSZ-es. Ehhez képest Magyarországon mintegy 17.000 főből kb. 250-300 között alakul az életfogytiglanra ítélték aránya, kb. 50 fő TÉSZ-es. Az Egyesült Királyságban az életfogytiglanra ítélték aránya a börtönnépeségen belül 8,4%, Németországban 3,1%. forrás: BVOP, Jensen, Eric. L.: Life Imprisonment.

3 Világszerte összesen kb. tízmillióan vannak büntetés-végrehajtási intézetben, ebből 3,2 millióan előzetes letartóztatottak. Forrás: Penal Reform International 1989-2014 25 years of promoting fair and effective criminal justice worldwide. Annual report 2014. London.

4 Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

5 Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah; Waid, Courtney; Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

6 Szövetségi szinten pl. 2013-ban 153 elkövetőt ítélték TÉSZ-re, 2009-ben ugyanakkor 280-at. 2015-ben megközelítőleg 4400 fő töltött életfogytig tartó szabadságvesztést szövetségi börtönben, azaz őket nem tagállami, hanem szövetségi szinten ítélték el. Ők a szövetségi elítéltek 2,5%-át tették ki. Elsősorban emberölés, drokkereskedelem, illetve fegyveres bűncselekmények miatt ítélték el őket. Forrás: *Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric*

kereskedéssel elkövetett kábítószerrel visszaélés, illetve a fegyverrel elkövetett erőszakos bűncselekmények, a súlyosabb eredményt hordozó szexuális bűncselekmények (ahol a sértett gyermekkorú), illetve egyes halállal végződő bűncselekmények (pl. halállal végződő, de eredetileg lopásnak indult bűncselekmény) miatt teszik lehetővé az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.⁷ A büntetések kiszabása nagyrészt különféle büntetés-kiszabási útmutatók alapján történik, ezek az ún. guideline-ok figyelemmel vannak a bűncselekmény körülményeire, és az elkövető elkövetéskori magatartására, a bűnöző személyiségére, karakterjegyeire és ehhez mérten javasolnak egy megfelelően tűnő büntetést, oly módon, hogy elkövetői (bűnözői) szinteket, kategóriákat állítanak fel. Az előzetesen felállított szempontrendszer alapján dől el, hogy az elkövetőt melyik bűnözői kategóriába sorolják be, ami alapvetően meghatározza a várható büntetés nemét és mértékét. A besorolás releváns része a bűnelkövetési történet, azaz az előélet vizsgálata, ennek megfelelően szövetségi szinten hatféle bűnismétlői kategóriát állítottak fel. Emellett külön ún. ítélező táblázat segíti a bíró munkáját és végül 258-féle szabadságvesztés kiszabására kerülhet sor az útmutató alapján elvégzett besorolásnak köszönhetően, azaz törekszenek a kellő egyéniesítésre. Ugyanakkor az útmutatók nem csak irányt mutatnak, de be is határolják a bírói mérlegelés lehetőségét. Így például az útmutató életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását javasolja egy ún. első osztályba tartozó emberölés büntette esetében, amely az előre kiterveltség miatt súlyosabban minősül. Az útmutatók ismerik a kriminológiai eredetű karrierbűnöző, illetve a megrögzött bűnöző fogalmát, ezek megállapítása esetén súlyosabb büntetések kiszabása válik indokolttá. A szövetségi eredetű ún. Federal Sentencing Guideline (Szövetségi Ítélezési Útmutató) 1987-ben bevezette a TЭСZ intézményét szövetségi szinten, és javasolta a tagállamoknak e büntetés bevezetését tagállami szinten is.⁸ A nem szövetségi rendszerben is igaz, hogy elsősorban emberölés büntettének a súlyosabb eseteiben szabják ki az életfogytig tartó szabadságvesztést, azonban az egyes tagállami jogrendszerek is lehetővé teszik ennek a

7 Számos külföldi jogrendszerre jellemző a magyar büntetőjogi megoldásokhoz képest fordított gondolkodás. Míg a magyarországi elméleti és gyakorlati felfogás szerint ha a tényállásban súlyosabb elemek jelennek meg, melyek súlyosabb bűncselekménnyé minősítik a cselekményt, akkor a magyar gyakorlat a cselekményt a legsúlyosabb elem szerint minősíti, ez lesz a vezető bűncselekmény. A „maradvány” pedig vagy a vezető cselekménnyel halmazatban álló további bűncselekményt képez majd, vagy a súlyos bűncselekmény minősítő körülménye lesz, vagy a súlyos bűncselekmény magába olvasztja azt, és legfeljebb a büntetés kiszabásánál lesz a többletnek jelentősége. Addig több külföldi megoldás is az eredetileg elkövetni szándékozott enyhébb bűncselekményt tekintti továbbra is vezető bűncselekménnyek, aminek azonban súlyosabban minősülő esete valószínűleg meg a kivitelezés módja miatt. Konkrét példa: az elkövető egy gépjárművet el akart lopni, ezzel a szándékkal feltörte a járművet és beszállt, amikor azonban megjelent a jármű tulajdonosa, akit az elkövető megölt a dolog megszerzése, illetve megtartása végett. A magyar büntetőjog ezt nyereségvágyból elkövetett emberölés büntettének minősítené, míg adott esetben egyes külföldi jogrendszerekben maradna lopás, mely halált okozott, emiatt pedig súlyosabban minősülne. Vagy: a német jogban ha az elkövető az előre eltervezett szexuális erőszakon túl az áldozata halálát is okozza, akár szándékosan akár gondatlanul, az a szexuális bűncselekményt súlyosabban minősíti, amiért akár életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható. De a bűncselekménye nem emberölés, hanem a szexuális erőszak súlyosabban minősülő esete. Vagyis az eredetileg kitervelt bűncselekmény szerint minősül a teljes cselekmény, az elkövetés során jelentkező többlet pedig súlyosabban minősíti azt.

8 Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah I; Waid, Courtney² Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

büntetésnek a kiszabását jellemzően súlyos, személy elleni erőszakos bűncselekmények miatt (pl.: rablás, szexuális bűncselekmények), de súlyos megítélésű nem erőszakos jellegű bűncselekmények miatt is (pl.: droggereskedelem), azonban előfordul, hogy vagyon elleni, nem erőszakos jellegű bűncselekmények miatt is, bár ennek tipikus előfordulási esete az ún. három csapás (angolszász szakirodalomban az ún. „three strikes, and you are out” elven alapuló törvények) különféle változatainak alkalmazása. A három csapás intézménye jelenleg az USA 26 államában létezik.⁹ Kaliforniában például az életfogytiglanra ítélték 22%-a a három csapás törvény alapján lett életfogytiglanra elítélve. Az USA-ban az életfogytiglanra ítélteknek mintegy 65%-át emberölés miatt ítélték el.

Az USA-ban szövetségi szinten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték 98%-a férfi, az elítéltek közel fele fekete, további negyede spanyol származású, ugyanakkor az elítéltek többsége amerikai állampolgár, átlagéletkoruk 37 év volt. Témánk szempontjából különösen fontos, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték nagy része a besorolási útmutatók alapján nagyon súlyos bűnismétlői kategóriába tartozott. Mintegy 35%-ukat a legmagasabb bűnismétlői kategóriába, további 50%-ot pedig a három legmagasabb kockázatú elkövetői kategóriába sorolták. Jelentős részüket karrierbűnözőnek minősítették. Mindössze 15%-uk tartozott korábban alacsony kockázatú elkövetői körbe, mert korábban számottevő, jelentősebb súlyú bűncselekmény miatti elítélésükre nem került sor. Jellemző, hogy az utolsó elítélésük nagy tárgyi súlyú, jellemzően erőszakos bűncselekmény miatt történt, melyben vezető-kezdeményező szerepet tölthettek be.

Szövetségi szinten az átlagos büntetési idő, amit az elítélteknek feltétlenül ki kell tölteniük, 344 hónap (28,5 év), a feltételes szabadságra bocsátáshoz kitöltendő minimális tartam jellemzően 180-420 hónap (15-35 év) között változik, azzal, hogy az életfogytiglanra ítélték száma és aránya, továbbá a kötelezően kitöltendő tartam folyamatosan növekszik.

Ha nemcsak a szövetségi szintet vesszük, hanem összességében vizsgáljuk meg az USA életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos gyakorlatát és adatait, úgy egészen döbbenetes számokat kapunk: jelenleg mintegy 1,6 milliós elítélti népességből¹⁰ mintegy 160.000 ember tölt életfogytig tartó szabadságvesztést, ebből közel 50 000 ember tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést (LWOP)¹¹, azaz körülbelül minden harmadik TÉSZA-es. Ezzel szemben például az Egyesült Királyságban és Magyarországon is kb. 50 fő tölt TÉSZA-t.¹² Az USA-ban az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték száma 1984 óta megnégyesződött, számuk 2008 óta is jelentősen, mintegy 11,8%-kal emelkedett,

9 E változatokra példákat lásd: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

10 Forrás: Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

11 Az LWOP angol mozaikszó a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés megnevezésére: life without a parol.

12 A konkrét számok mellett értelemszerűen fontos a lakosság szám és a százezer főre jutó TÉSZA-esek száma is, azonban ezeket megvizsgálva is megállapítható, hogy az amerikai számok kirívóan magasak nemcsak abszolút számuk alapján, de arányaiban is. Jelenleg minden kétszázadik amerikai szabadságvesztés-büntetését tölti.

1984-ben mintegy 34.000 életfogytiglanra ítélt volt, ez a szám 2003-ig kb. 128.000-re, azaz mintegy 276%-kal nőtt.¹³ Ezen belül a TЭСZ-esek száma is drámaian nő, pl.: 2003-tól 2008-ig is jelentősen kb. 33.700-ról kb. 41.100-ra.¹⁴ A TЭСZ-esek száma az 1992-ben mért 12.500-ról 33.700-ra nőtt 2003-ig, azaz mintegy 170%-kal.¹⁵ 2006-ban például már minden harmincötödik vádlottat TЭСZ-re ítélték az amerikai bíróságok. Ez egyes vélemények szerint pozitívum, mert a TЭСZ alkalmazásának magas száma a halálbüntetés visszaszorulásáról tanúskodik.¹⁶

Nem ritka jelenség az USA-ban az úgynevezett de facto életfogytig tartó szabadságvesztés sem. Így, vagy virtuális életfogytiglannak nevezik azt, amikor a terheltet határozott tartamú, azonban extrém hosszú idejű szabadságvesztésre ítélik, ami lényegében átfedi az életfogytig tartó szabadságvesztést, vagyis az elítéltet ténylegesen olyan hosszú tartamú büntetésre ítélik, mintha határozatlan tartamú büntetést kapott volna. Az amerikai jogirodalom általában a 470 hónap (azaz mintegy 39 év) vagy annál hosszabb, határozott tartamú szabadságvesztés-büntetést sorolja ide.¹⁷ Ezen elítéltek által elkövetett bűncselekmények, a bűnisméltési és veszélyességi mutatóik hasonlóak voltak az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltékhez. A legsúlyosabb határozott időre ítélt büntetése 3 120 hónap volt, azaz mintegy 260 év szabadságvesztés. Száz évet, vagy annál is többet a de facto életfogytiglant töltő elítéltek 13%-a kapott. Az amerikai bírói gyakorlat és jogfelfogás szerint a folyamatosan és jelentősen emelkedő várható élettartam miatt a hetven év körüli büntetési tételnél még reális esély van a szabadulásra, tehát az e tartam körüli büntetéseket nem tekintik tényleges életfogytiglannak, mindössze de facto életfogytig tartó szabadságvesztésnek.¹⁸ Alkalmazása egyáltalán nem ritka, sőt az ilyen extrém hosszú tartamú, de határozott idejű büntetések alkalmazása is növekszik.

Minden kétszázadik amerikai szabadságvesztés-büntetését tölti, ami kirívóan magas arány. Ugyanakkor a bűnözési mutatók javultak az elmúlt húsz évben, kevesebb durva, személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el az USA-ban. Kritikai megközelítésből

13 Forrás: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

14 Forrás: Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

15 Forrás: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

16 A csökkenés jelentős: míg 1996-ban 320, addig 2004-ben már csak 125 halálos ítélet született. Forrás: Caterina Appleton, Bent Grover: The pros and cons of life without parole. Brit J. Criminol (2007) 47 597-615 Advance Acces publication 24 April 2007 Ezt megerősíti az alábbi forrás is: Caterina Appleton, Bent Grover: The pros and cons of life without parole. Brit J. Criminol (2007) 47 Advance Acces publication 24 April 2007 605. p

17 Szövetségi szinten 2013-ban 168 főt ítélték ilyen büntetésre, és 2015-ben szövetségi szinten közel kétezer elítélt töltött ilyen tartamú büntetést. Forrás: Life sentence in the Federal System. United States Sentencing Commission. Washington DC. February 2015. http://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/20150226_Life_Sentences.pdf

18 Az adatok forrása: Life sentence in the Federal System. United States Sentencing Commission. Washington DC. February 2015. http://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/20150226_Life_Sentences.pdf

azonban ha figyelembe vesszük, hogy minden kilencedik elítélt életfogytig tartó szabadságvesztést tölt, az már önmagában is kérdésessé teszi, hogy az USA-ban kimért ítélezés folyik, illetve hogy a büntetés kiszabása során valóban alkalmazták-e az ultima ratio elvet. Különösen amiatt merül fel ez a kérdés, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték közül mintegy 10.000 fő nem erőszakos bűncselekmény miatt tölti a büntetését. Az életfogytiglanti töltők között 10.000 fiatal korú elítélt is van, tekintettel arra, hogy az USA-ban fiatal korúként elkövetett bűncselekmény miatt is kiszabható életfogytig tartó szabadságvesztés, sőt, minden negyedik fiatal korú életfogytiglanti ítélt TÉSZ-es.¹⁹ Az USA Legfelsőbb Bírósága a Roper v. Simmons ügyben megállapította, hogy a fiatal korúak esetében a halálbüntetés alkotmányellenes, az Alkotmány 8. kiegészítésében található kegyetlen és szokatlan büntetések tilalmába ütközik. Ugyanakkor kimondta, hogy a fiatal korúak esetében a TÉSZ kellően szigorú és arányos büntetés. Kritikusok szerint azzal viszont nem foglalkozott, hogy az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 37. cikke ezt a büntetést is tilalmazza fiatal korúak esetében. A döntés további kritikájának alapját az a meggyőződés adta, hogy a fiatal korúak személyisége még nem érett és nem kifejezett, így adott a lehetőség annak fejlesztésére, formálására, a megjavításra.²⁰ A szigorú büntetőpolitikán valamelyest enyhített, hogy az Amerikai Legfelsőbb Bíróság kimondta: a fiatal korúként elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott TÉSZ kegyetlen és szokatlan büntetés, ezért alkotmányellenes, feltéve, hogy az elkövető nem emberölést követett el.²¹ Jelenleg mintegy 2.500 fiatal korú tölt tényleges életfogytiglanti, illetve megközelítőleg 8.000 fiatal korú tölt életfogytig tartó szabadságvesztést az USA-ban. Így nincs teljes moratórium, emberölés elkövetése esetén jelenleg is kiszabható a TÉSZ fiatal korúval szemben is. Megjegyzem, érdekes, hogy a gyermekek jogait védő nemzetközi egyezmény is csak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását tiltja a fiatal korúak esetében, az életfogytig tartó szabadságvesztést azonban nem. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a jogfejlődés ebbe az irányba fog elmenni, és idővel ez is tiltott lesz.

A XX. század első felében az életfogytig tartó szabadságvesztés még az USA-ban is olyan hosszú tartamú, határozatlan idejű szabadságvesztést jelentett, amelyből speciális feltételek teljesítése esetén lehetett feltételesen szabadulni meghatározott tartam kitöltése után. Ez a tartam 1913-ban a szövetségi rendszerben 15 év volt, ennek kitöltése mellett a megfelelő viselkedés tanúsítása is elvárt volt. Az 1970-es évek vége óta azonban más

19 Annak ellenére, hogy a nemzetközi jog egyértelműen elveti a fiatal korúak tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéelésének a lehetőségét. Pl.: a Gyermekek Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény 37. cikke.

20 Lásd részletesen: Dirk van Zyl Smit: Life Imprisonment Issues in National and International Law. https://www.westminster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0013/43420/v.3_2.pdf

21 Ezt az ún. Graham v. Florida ügyben mondta ki. Az amerikai alkotmány tiltja a kegyetlen és szokatlan (cruel and unusual) büntetések kiszabását, így míg Európában elsősorban az emberi méltóságot sértő, kegyetlen, megalázó, megszégyenítő büntetések tiltottak, addig az USA-ban a fenti zsinórmértéket alkalmazzák egy büntetés alkotmányosságának vizsgálatakor. Az USA Legfelsőbb Bírósága ebben az ügyben arra is hivatkozott, hogy a fiatal korú esetében a kognitív képességek, a viselkedés, a személyiség még nem kifejezett, éppen ezért az elkövető pozitív irányban is befolyásolható.

irányú folyamatok indultak el, az 1990-es évekre pedig eljutottak egészen odáig, hogy már sokszor, és egyre inkább általános jelleggel elmondható, hogy az USA-ban az életfogytiglan egyre inkább valóban azt jelenti, amit a kifejezés nyelvtani értelmezése takar, azaz: az élet végéig, halálíg tartó, ahogy az angol szakirodalomban visszatérően olvasható: „life means life”. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés népszerűsége 1972-1976 között nőtt meg jelentősen, párhuzamosan a halálbüntetés alkalmazásának a visszaszorulásával, illetve azzal, hogy az egyre szigorúbb büntetőpolitika miatt egyre több bűncselekmény volt ilyen büntetéssel sújtható. A büntetés tényerése, különösen a TЭСZ büntetése összefüggésben volt a szerzők szerint azzal, hogy az USA-ban csalódást váltottak ki a kezelési módszerek, elméletek gyakorlati tapasztalatai, hiszen a rehabilitáció kudarca volt észlelhető.²² Emiatt az elkövetőnek a társadalomtól való elszigetelése vált a büntetés elsődleges céljává, hangsúlyossá lett a büntetés megtorló, elrettentő funkciója is. Ez különösen élesen nyilvánult meg több USA tagállamban, ahol valamennyi életfogytiglanra ítélt TЭСZ-es, azaz nincs lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásukra.²³ Szövetségi szinten az életfogytig tartó szabadságvesztés TЭСZ-t jelent, a feltételes kedvezményét e rendszer nem ismeri.²⁴ Egyedül Alaszkában nem létezik életfogytig tartó szabadságvesztés, a többi tagállamban mind a TЭСZ, mind a feltételes szabadság lehetőségét megadó életfogytiglan a büntetési rendszer része, kivéve azon tagállamokat, amelyek csak a TЭСZ-t ismerik.

Az életfogytiglanra ítélték számának jelentős emelkedése összefüggésben van azzal, hogy a jogalkotó mind szövetségi, mind tagállami szinten jelentősen növelte az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények számát. Másrészt bevezették a megrögzött bűnöző fogalmát és rájuk további szigorításokat léptettek életbe [lásd az ún.: habitual offender laws (megrögzött bűnözőkre vonatkozó törvények) és a get tough (kiütés) elvét]. Továbbá a TЭСZ alkalmazási körét is jelentősen kibővítették, de a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményét megadó életfogytiglan esetében a kötelezően kitöltendő tartamokat is jelentősen növelték. Nőtt a várható élettartam is.²⁵ A TЭСZ elterjedése és virágzása nyilvánvalóan összefügg a társadalmi elégedetlenséggel is, az igazságba vetett társadalmi hittel. Az USA-ban az életfogytiglanosok feltételes szabadságra bocsátása tárgyában kialakult renndel kapcsolatos negatív közvélemény is a TЭСZ irányába vitte el a jogalkotót. Az elterjedt álláspont ugyanis az lett, hogy a feltételes szabadság

22 Vö: Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

23 Ezek az államok: Pennsylvania, Illionis, Maine, Dél-Dakota, Washington, Iowa, Louisiana, Arizona. Érdekes, hogy a közismerten igen szigorú büntetőpolitikát alkalmazó Texas és Kalifornia nincs közöttük. Az adatok forrása: Life sentence in the Federal System. United States Sentencing Commission. Washington DC. February 2015. http://www.uscc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/20150226_Life_Sentences.pdf és Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

24 Forrás: Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

25 Vö: Ashley Nellis: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf

engedélyezhetőségéről véleményt formáló bizottságok (ún. parole board-ok) eljárása megbukott, a feltételes engedélyezésének rendszere diszfunkcióktól volt terhes. Az 1970-es évektől kezdődően így fokozott társadalmi elvárássá vált egy, a közösséget hatékonyabban védő életfogytig tartó szabadságvesztés megalkotása.²⁶ Mindez összefüggésben volt az 1970-es, 1980-as években a közösségnek a büntetés-végrehajtási kezelési elméletekkel, gyakorlatokkal szembeni csalódottságával és elégedetlenségével. Általánossá vált az a vélemény, hogy aki egyszer már elkövetett súlyos bűncselekményt, az újra megteszi, ha lehetőséget és módot talál rá. Ezért a bűnözésre való képtelenné tétel, a bűnözési képesség lerombolása (incapacitation) elsődleges szemponttá és büntetési elvvé vált. Általánosan elfogadottá vált az ún. „truth in sentencing (TIS)” elve, mely egy jogszociológiai eredetű kritikai elv. A kutatások azt mutatták, hogy az ítékezés, az ítéletek tartalma egyre kevésbé találkozik a társadalom igazságérzetével, a bírói gyakorlat túlságosan nagy figyelmet szentel az elkövető egyéni szempontjainak (pl.: nehéz anyagi helyzetének, elesettségének, megromlott egészségi állapotának stb.), ezzel mintegy mentegeti őt, miközben a sértetti és a társadalmi érdekekkel nem foglalkozik eléggé, vagy ezeket nem súlyuknak megfelelően kezeli. Ez összefüggött azzal a pszichológiai eredetű megfigyeléssel is, hogy míg a vádlott az eljárásban személyesen részt vett, és sokszor elnyerte a bíró szimpátiáját, addig a sértett és a társadalom nem. Ezzel személyében ismeretlen maradt, így az ő érdekeik nem voltak eléggé képviselve és érvényesítve. Ezáltal az eljárás egyoldalúvá vált. A truth in sentencing elv szerint az ítéletnek igazságosnak kell lennie. Ez érvényesült az USA-ban az erőszakos bűnözőkkel szemben elfogadott 1994-es törvényben is, melynek a célja az volt, hogy az erőszakos bűncselekményt elkövetők a büntetésük minél nagyobb tartamát töltsék ki. A cél az ún. „good time credit” lehetőségének csökkentése, vagyis a feltételes szabadság kedvezményének, az idő előtti szabadulásnak a visszaszorítása volt. A good time credit lényege ugyanis a jó magaviseletű elítéltek büntetésének csökkentése a feltételes szabadságra bocsátással.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték számának drasztikus emelkedése nemcsak arra vezethető vissza, hogy egyre szigorúbbak a jogszabályok és az ítékezés is, hanem arra is, hogy a feltételes szabadságra bocsátáshoz egyre magasabb tartamot kell kitölteniük az elítélteknek, részben az ítélet rendelkezése, részben a feltételes szabadságra bocsátásról szóló döntések miatt. Míg 1991-ben átlagosan 21 évet, addig 1997-ben már átlagosan 29 évet töltöttek ki az életfogytiglanra ítélték, mire feltételes szabadságra kerültek. Egyes felmérések szerint a kedvezményből nem kizárt elítéltek a meghallgatáson mintegy 18% esélye van arra, hogy feltételes szabadságra bocsátják, az elmúlt harminc évben ez az arány sohasem ment 20% fölé. Ez összefüggésben lehet azzal is, hogy az USA-ban a szabadulásról való döntés nem a bíró hatásköre, hanem a kormányzó vagy más politikai tisztséget betöltő személyé. Így a végső döntést a szakemberekből álló testület általi előzetes meghallgatás után politikai pozícióban lévő személy hozza meg, akit nem

26 Caterina Appleton, Bent Grover: The pros and cons of life without parole. *Brit J. Criminol* (2007) 47 Advance Access publication 24 April 2007 603. p.

ritkán nem szakmai álláspont vezet, hanem inkább a közvélemény elvárásai, illetve a saját népszerűségi mutatói.²⁷ Emiatt várható, hogy az ügyben nem szakmai, hanem inkább politikai döntés születik, nem független és pártatlan bíróság, hanem a kormányzó által. Sokszor a döntés nem is transzparens, a döntéshozatal szempontjai, okai nem ismertek. Sok esetben nyilvánvalóan elfogult volt a döntéshozó. Nem ritka, hogy egyes kormányzók előre kijelentik, hogy kedvező döntést nem hoznak. Emiatt az egész eljárás átpolitizálódott.²⁸ A növekedéshez jelentősen hozzájárulnak az egyes tagállamokban népszerűvé vált ún. strike törvények, ahol az ún. három csapás törvény különféle változatai hatályosak²⁹, de ismert a két csapás törvénye is pl.: Georgiában.³⁰ Előfordul az is, hogy egyes nagy tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetése miatt kötelezően kiszabandó büntetés az életfogytig, vagy adott esetben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, mérlegelési lehetőség nélkül.³¹

Akár szövetségi, akár tagállami szinten, akár kötelező jelleggel, akár mérlegelés alapján a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek egyetlen esélye van a szabadulásra az USA-ban, ez pedig a kegyelem.³² Ebben bizni azonban nemigen lehet, a tagállamokban a kormányzók által gyakorolt diszkrecionális jogkör tényleges gyakorlása csak egészen ritka, kivételes jelenség, az elmúlt harminc évben erre nemigen akadt példa. Elvileg létezik az életkori okból való kegyelemgyakorlás, amikor az elítélt agg kora és súlyos betegsége miatt kap kegyelmet, azonban ez is csak elvéve fordult elő pl.: Virginiában. Louisianában volt rá példa. További korlátozás, hogy nincs arra lehetőség,

27 Így Kaliforniában például összesen nyolc elítélt szabadult feltételesen 1999-2003 között.

28 Magyarország jogrendszere ebből a szempontból is kifejezetten fejletlennek tűnik, hiszen a feltételes szabadságra bocsátás kizárólagosan szakmai döntés, mely a független és pártatlan bíróság hatásköre. Egyetlen kivételes elemként a TÉSZ-t említhetjük, hiszen a kötelező kegyelmi eljárásban a végző döntést a köztársasági elnök hozza meg, így a politikai szempontok érvényesülése ebben az esetben nem teljesen zárható ki. Bár a szakmaiságot erősíti a kegyelmi bizottság véleményezési joga és döntés-előkészítő eljárása.

29 A három csapás törvényének különféle variációi vannak: van ahol minden szándékos bűncselekmény miatti harmadik elítélés kötelező életfogytiglant jelent, van ahol az egyes bűncselekményeknek erőszakos jellegűeknek kell lenniük. Van, ahol TÉSZ-t, de van ahol a feltételes szabadság kedvezményének lehetőségét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztést jelent a kötelezően kiszabandó büntetés. Kansasban például az ún. habituais szexuális bűnözőt, azaz azt a különös visszaesőt, aki már harmadik alkalommal követ el súlyos szexuális bűncselekményt, kötelező TÉSZ-re ítélni. Kaliforniában 1994-ben fogadták el a három csapás törvényt, ahol a kötelezően kiszabandó büntetés a feltételes kedvezményét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztés. Az elkövetett bűncselekménynek azonban nem kell erőszakos jellegűnek, vagy súlyosnak lennie, bármilyen közönséges szándékos bűncselekmény a három csapás alkalmazásának oka lehet. A három csapás alapján elítélteknek így az 55%-a nem erőszakos bűncselekmény, hanem tipikusan drogkereskedelem és vagyon elleni bűncselekmény miatt tölti a büntetését. Az USA további 13 tagállamában és szövetségi szinten is a harmadik elítélés kötelező tényleges életfogytiglant jelent.

30 A két csapás lényege, hogy egyes nagy tárgyi súlyú bűncselekmények (pl.: fegyveres rablás büntette) miatt első esetben minimum tíz évi szabadságvesztést kell kiszabni a feltételes szabadság lehetőségének kizárásával, majd második esetben pedig már TÉSZ-t.

31 Ezt nevezi az angolszász jogirodalom mandatory sentence-nek. Pl.: Georgiában minden súlyosabban minősülő emberlét kötelező büntetése a TÉSZ.

32 A kegyelem intézményének a jelentősége elvileg amiatt is nőhet, mert egyre nagyobb számban és arányban mérlegelési lehetőség nélkül ítéltnek el terhelteket a bíróságok TÉSZ-re az USA-ban. Forrás: Life Imprisonment Without Possibility of Parole is Cruel and Unusual. <http://research-papers.pwworks.com/w/file/fetch/62577882/Life-Imprisonment.pdf>

hogyan az elítélt a végrehajtás alatt bármikor kegyelmet kérjen. Az első kegyelmi kérelmét tizenöt év kitöltése után nyújthatja be először, majd hatévente.³³

Az adatok megerősítik, hogy az erőszakos bűnözés az USA-ban körülbelül a felére csökkent a húsz évvel ezelőtti számokhoz képest, ami jelentős csökkenést jelent. Miközben a büntetőjog egyre szigorodott. Ez arra utal, hogy a szigorúbb büntetőpolitika eredményes volt, azonban e helyen is hangsúlyozni kell, hogy a statisztikai megközelítés igencsak félrevezető lehet, ha az egyéb tényezőket figyelmen kívül hagyjuk, pl.: gazdasági fellendülés, az életszínvonal emelkedése, a munkanélküliség csökkenése stb., melyek legalább annyira fontos tényezők lehetnek, mint a szigorú büntetőpolitika. Bár kétséget kizáróan nem bizonyítható, de több mint valószínű, hogy a felsorolt tényezők együttesen kedvező körülményeket teremtve eredményezték a kedvező fordulatot, és nem önmagában a szigor.

II/2. A TÉSZ anyagi jogi és jogfilozófiai megítélése az USA-ban

A TÉSZ nemcsak Európában, de az USA-ban is kedvelt büntető anyagi jogi és büntetés-végrehajtási jogi téma, megítélése vitatott az USA-ban is. Felmerések szerint a lakosság inkább a TÉSZ-t támogatja a halálbüntetéssel szemben. Érdekesség ugyanakkor, hogy szemben az európai kontinenssel, az USA-ban a TÉSZ támogatása alapvetően enyhe, liberális álláspontnak számít. A konzervatív felfogás ugyanis egyértelműen halálbüntetés-párti.

A TÉSZ-párti amerikai álláspont e büntetés előnyeit hangsúlyozza, mely röviden az alábbiakban adható meg: a TÉSZ elítélt haláláig bűnhődik, az elvileg neki is adható kegyelemnek gyakorlata nincs, az elmúlt harminc évben e büntetésre ítélt kegyelmet nem kapott. Mellette szól a téves ítélet reparálhatósága, az emberségeség, a végrehajtás olcsósága a halálbüntetéssel szemben, melynél a bonyolult és akár évtizedekig is elhúzódó fellebbviteli eljárások miatt a végrehajtás nehézkes, körülményes és rendkívül drága. Gyakori érv a TÉSZ mellett a halálbüntetéssel szemben a sértett hozzátartozóinak kímélete, hiszen a halálbüntetés végrehajtásának elhúzódása miatt az eljárás a sértetti hozzátartozókat rendkívüli mértékben igénybe veszi. A sértettek családjai is jobban kedvelik e büntetést, mert TÉSZ kiszabása esetén a büntetőeljárás gyorsan lezajlik, nincsenek speciális fellebbezési eljárások, mint a halálbüntetés esetében, ami átlagosan 15-20 évvel kitolja a végrehajtást, melynek következtében a hozzátartozók, illetve a társadalom sokáig nem talál megnyugvást. Megemlítve, hogy például csak Kaliforniában 660 halálraítélt várja a sorsát. A TÉSZ végrehajtása szigorú, a legkeményebb intézetekben, a legzártabb körülmények között folyik, ezért valós büntetést képvisel a konzervatív állásponttal szemben. A jóléti szolgáltatások jelentős részéből a TÉSZ elítéltek kimaradnak. Ez a büntetés véd a rossz ítéletek ellen is, oly módon, hogy a téves döntés nagyrészt korrigálható, szemben a

33 Forrás: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah I; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

halálbüntetéssel.³⁴ A TÉSZ pártiak egyetértenek abban, hogy „Egyes elkövetők annyira veszélyesek, hogy egyszerűen meg sem engedhetjük magunknak azt a kérdést, hogy egyáltalán egyszer szabadulhatnak-e a feltételes szabadság rendszerében.”³⁵ A megengedő liberális álláspont szerint a büntetés célja a prevenció, ezzel a társadalom védelme. Ennélfogva a halálbüntetés anakronisztikus és kegyetlen, sőt, az erőszakra rossz példát és precedenst teremt, azzal generálva azt. Ugyanakkor ez az álláspont a TÉSZ-t elfogadja, sőt, azt támogatja, a TÉSZ súlya melletti érveléssel próbálja meggyőzni a konzervatív táborba tartozókat is. A TÉSZ-t ennek megfelelően az USA-ban a megengedő, liberális büntetőjogi felfogás alapvetően támogatja, ugyanakkor egyes esetekben erről az oldalról is éri kritika e büntetést. Elsősorban a fiatalokéval szemben kiszabható TÉSZ létjogosultságát vitatják, nem alaptalanul. A szélsőségesen liberális amerikai álláspont viszont az Európában már jó ideje ismert és nyilvánvalóan demagóg véleményt hangoztatja, miszerint a TÉSZ bebörtönzés általi halálbüntetés, illetve elnyújtott halálbüntetés. Ennek megfelelően a teljesen elutasító liberális álláspont szerint a büntetés elsődleges célja a prevenció és az elítélt rehabilitációja. Enélkül szerintük a büntetés kegyetlen és értelmetlen. Véleményük szerint ellentmondásos az érvelés, hogy míg a halálbüntetés tiltott, addig valakit a haláláig fogva tartani elfogadható. Így ők a TÉSZ-t is elvetik, véleményük alátámasztására külön érvek nélkül csak a külföldi példákra hivatkoznak, elsősorban az Emberi Jogok Európai Bíróságának a döntéseire, illetve arra, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) statútuma sem ismer sem halálbüntetést, sem TÉSZ-t. A rehabilitációs cél mellett érvelők azonban adósk maradnak azzal, hogy mit kellene szerintük kezdeni az egyszerűen javíthatatlan, kezelhetetlen elítéltekkel, illetve az ún. megrögzött bűnözőkkel. Ugyanis javaslataik alapján, illetve az általuk felvázolt büntetés-végrehajtási rendszerben ezek az elítéltek véglegesen nem lennének kirekeszthetők a társadalomból, a büntetés-végrehajtási bíró (vagy a feltételes szabadságra bocsátás kérdését tárgyaló bizottság, vagy más állami szerv) sem lenne abban a helyzetben, hogy ezeket az elítélteket jobb meggyőződése ellenére bent tartsa, előbb-utóbb jogi kapaszkodók hiányában kénytelen lenne szabadítani őket. Elképzeléseik szerint ugyanis a rendszer lényegét tekintve úgy lenne felépítve, hogy gyakorlatilag lehetetlen lenne az elítéltet valóban az élete végéig fogva tartani. A szélsőségesen liberális álláspont tézise, mely szerint „az ember minden esetben, minden körülmények között javítható”, megalapozatlan. A szerzők nem a valóságot tárják fel, amikor minden ember reintegrálhatóságáról írnak, hanem lényegében a vágyaikat vetítik ki a valóságra, megerőszkolva a realitásokat. A valóság ugyanis az, hogy a felnőttkori elkövetők egy része sajnálatos módon egyáltalán nem javítható, a többi elkövető személyiségének főbb elemei halálukig változatlanok, legfeljebb szerény részeredmények érhetők el. Ebből következően a felnőttkori elkövető általában nem, vagy

34 Forrás: The truth about life without a parole: condemned to die in prison www.aclung.org/article/truth-about-life-without-parole-condemned-die-prison 2015.07. 02.

35 Caterina Appleton, Bent Grover: The pros and cons of life without parole. *Brit J. Criminol* (2007) 47 Advance Access publication 24 April 2007 603. p.

csak részben javítható. Utóbbi körbe a nem extrém bűncselekmények elkövetői tartoznak, mert az extrém bűncselekmény elkövetője (például egy terrorista, vagy egy sorozatgyilkos) általában egyáltalán nem javítható. Ezért sajnos sok esetben a büntetés valódi célja a megtorláson túl az izoláció, mint sajátos prevenció marad.

A TÉSZ-t is ellenző, szélsőségesen liberális amerikai álláspont egyik kedvenc gyakorlati példája a Charles Manson, illetve Mark David Chapman³⁶ esetére való hivatkozás. Mindkét elítélt évtizedek óta tölti a büntetését, többször előterjesztett kérelmeik ellenére egyik elítéltet sem bocsátották feltételes szabadságra és kegyelmet sem kaptak. A liberális érvelés szerint tehát bár egyik sem TÉSZ-es, de egyiknek sincs tényleges lehetősége a szabadulásra, a kérelmeiket rendszeresen elutasítják, így a szabadulás esélye csak elviekben létezik. Az érvelés azonban önellentmondásos, sőt, képmutató. Arra utal, hogy a feltételes kedvezményét ki nem záró büntetés is minden további nélkül tarthat halálíg, mi több, rendszerint eddig tart a súlyos esetekben. Ha azonban ez a cél, akkor sokkal tisztességesebb a TÉSZ-t már az ítéletben kimondani és nem hitegetni az elítéltet éveken és évtizedeken át, hamis reményeket, illúziókat táplálni benne. Egy korrekt és tisztességes büntetőrendszer nem épülhet hazugságra, és hamis ígéretekre, az elítéltek becsapására. A képmutató büntetőrendszer ugyanis azon túl, hogy tisztességtelen, egyben kontraproduktív is.

A két fenti elítélt példája egyébként atipikus, hiszen mindkét elítélt híres ember (emberek) sérelmére követte el a bűncselekményét, mindketten az amerikai közvélemény által ismert és gyűlölt emberek. Az átpolitizált és a közvéleményre nagyon is adó amerikai feltételes szabadsággal kapcsolatos eljárás nem meglepő módon mindkét esetben elutasításokkal végződött. Felmerül a gyanú, hogy az elítéltek balszerencséje az volt, hogy ismert és közkedvelt emberek sérelmére követték el a cselekményüket. Kérdés, hogy kevesebb közérdeklődés mellett is ilyen nagy lenne-e velük szemben a szigor? Valószínűleg még az egyébként szigorú USA-ban sem. Ezért nem fogadható el az olyan érv, amely az alátámasztására teljesen atipikus példákat hoz fel, azokat általános esetként bemutatva.

A TÉSZ-ellenes amerikai tábor érvelésében egyébként a bagatellizálás érveléstechnikája is rendre megjelenik, ami természetesen manipulált statisztikai adatokon nyugszik: a körülményektől megtisztított adataik alapján hangsúlyozzák, hogy az emberölés miatt elítélteknek alig egy százaléka fog újra ölni, ha szabadul, ami szerintük kedvező adat. Ha ezt elfogadjuk, úgy arra a gondolatra juthatunk, hogy ez korántsem kedvező visszaesési ráta. Hiszen nem üres számokról, hanem emberi életéről van szó. Holott a bagatellizáló álláspontnak az a lényege és üzenete, hogy az az egy százalék ismételt emberölés pedig még elfogadható, jó arány. Holott ez a visszaesési arány

36 Manson az 1960-as évek végén egy anarchista banda vezetőjeként felbujtóként megöletett több jómódú, híres embert, köztük Sharon Tate-t, Roman Polanski filmrendező várandós feleségét. Életfogytig tartó szabadságvesztését tölti. Mark David Chapman ölte meg 1980. december 8-án John Lennont New Yorkban. Emiatt életfogytiglanra ítélték, 1980 óta van bv. intézetben.

is kirívóan magas szám, az ezt bagatellizálni akaró törekvés pedig morálisan elfogadhatatlan.

Egyes TЭСZ ellenes szerzők John Stuart Mill utilitarista álláspontjára utalva azt hangsúlyozták, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés állandósítja a szenvedést, ezért ennél még a halálbüntetés is jobb, mert az korlátozott szenvedést jelent, viszont elrettentőbb.³⁷

Jensen és Browning szerint az USA büntetőfilozófiája sokáig a kezelési elméleteken nyugodott, azonban az 1970-es évekre világossá vált, hogy a rehabilitációs elméletek és ezen alapuló gyakorlati praktikák kudarcot vallottak.³⁸ Ennek megfelelően az 1970-es évek közepétől egyre inkább szigorodott a büntetőjog, melynek középpontjába a megtorlás (retribution), az elrettentés és a visszatartás (deterrence), a bűnözésre való képtelenné tétel (incapacitation) elvei kerültek. Utóbbi vonatkozásában megjegyzést érdemel, hogy az elmélet lényege szerint a szabadságvesztés az izoláció által önmagában képtelenné teszi az elkövetőt arra, hogy a civil társadalomban bűncselekményt kövessen el. Továbbá miután az elítélt a fegyintézetben megöregszik, ennek következtében mentálisan és fizikailag is kimerül, ami a bűnözés szempontjából is passzívvá teszi. A rehabilitációs elméletek az 1990-es évektől kezdődően ismét megerősödtek az USA-ban főleg amiatt, hogy az amerikai börtönnépesség jelentős részét drogfüggők, illetve fogyasztók teszik ki. Ez azonban nem járt együtt a büntetőjogi szigor enyhülésével, mindössze több pszichológiai kurzus, személyiségfejlesztő program, illetve leszoktató kezelések végrehajtásba való beiktatásával végződött.

Ezzel szemben az európai büntetőjogi felfogás inkább az egyén nevelésére, javíthatóságára helyezi a hangsúlyt. Ennek megfelelően általában mellőzi az elkövetőnek a társadalomból való végleges kirekesztését eredményező szankciókat. Jensen és Browning szerint az amerikai és az európai büntető filozófiái különbség alapvetően arra vezethető vissza, hogy míg az amerikai megközelítés szerint az egyén felelős a sorsáért, addig az európai felfogás alapján az egyén mellett az egyéni sorsokban jelentős szerepet játszik maga a társadalom is.³⁹ Míg így az előbbi nézet szerint az egyént terheli a felelősség, ha a közösség normáival szembefordult, és ennek a következménye végső soron az egyén végleges kirekesztése lehet a közösségből, addig az utóbbi felfogás a bűnelkövetésben nem csak egyéni, de társadalmi kudarcot is lát, és ennek megfelelően felveti a társadalom felelősségét is, hogy miért hagyta valamely tagját így elkallódni. Ennek megfelelően a társadalom kötelességévé teszi az egyén rehabilitációjában való aktív részvételt, az egyén segítségét a társadalomba való visszatérésre. Így e szemlélet nem

37 Ben Rossi University of Michigan Life Over Death or Death Over Life: Moral Assessment of the Eighth Amendment. <http://www.coastalethics.org/wp-content/uploads/2013/05/B-Rossi.pdf>

38 Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

39 Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

engedi el és nem rekeszti ki az elkövetőt, hanem vissza akarja vezetni a közösségbe. Az sem véletlen, hogy míg Amerikában viszonylag visszafogottan jár el az állam a jövedelmek újraelosztásában, a társadalombiztosítási ellátások is nagyrészt önkéntesek és korlátozottak, a társadalomban pedig nagyok a jövedelmi-vagyoni különbségek, addig a nyugat-európai jóléti államok újraelosztási tevékenysége erős, a társadalombiztosítás általános, a teljes társadalmat átfogó, bőkezű juttatásokat biztosító, erős szociális háló működik, és a jövedelmi-vagyoni különbségek az amerikaiaknál mérsékeltebbek. E gazdasági-társadalmi berendezkedésben is kifejeződő különbség az egyéni felelősség eltérő megítélésében, és más szemléletű büntető rendszer fenntartásában is kifejeződik. Fentiek előrebocsátását követően a szerzők szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szükséges, a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben az egyedüli tettarányos és egyben humánus büntetés, szemben a halálbüntetéssel. Ugyanakkor a szerzők nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy a büntetékiszabás alapja a tettarányosság elve kell, hogy legyen, az elkövetett cselekmény és a büntetés közötti arányosság semmi esetre sem bontható meg. Ennek megfelelően elvetik a három csapás jogszabályokat, mert azok nem a tette, hanem az elkövető előéletére koncentrálnak, így a büntetésnek a cselekménnyel való arányossága megszűnik, mely eltúlzottan súlyos büntetés kiszabásához vezet. De hangsúlyozzák azt is, hogy TЭСZ (LWOP) nélkül szintén sérülne a tettarányosság elve, hiszen a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetői aránytalanul enyhe büntetést kapnának.⁴⁰ Az amerikai büntető filozófiát mind szövetségi szinten, mind a tagállamok szintjén a szigorú, represszív, megtorlást előtérbe állító jogrendszerek közé sorolhatjuk. Külön sajátossága, hogy az alapvetően tettarányosság elvét középpontba állító, modern, demokratikus büntető rendszerek közül éppen az amerikai az, mely a tettarányosság elvének következetes érvényesítésén speciális jogintézményekkel a legtöbb részt ejtette. Ez az a jogrendszer, mely az elkövető személyében rejlő társadalomra veszélyességnek különös jelentőséget tulajdonít, melyre alapvetően nem az éppen elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyából vonnak le következtetést, hanem az elkövető előéletéből és egyéb személyi jellemzőiből. Tipikus példáját ennek a viszonylag új szemléletnek az ún. három csapás (three strikes law) törvények adják, illetve az elkövetőt bizonyos előre felállított kategóriák szerint első, második stb. veszélyességi szintű, vagy egyenesen megrögzött bűnözőnek minősítő jogszabályok.

Az USA-ban a TЭСZ-t érő kritikák nagyrészt inkább a konzervatív oldalról érkeznek, a TЭСZ-t elvetve, a halálbüntetés mellett érvelve. E megközelítésből a TЭСZ legfőbb hibája, hogy mint büntetés valójában önámítás, a társadalom becsapása, hangsúlyozzák a szerzők.⁴¹ Ugyanis e büntetés nem azt jelenti, mint ami nevéből következne. Semmi sem garantálja, hogy a büntetés valóban halálig tartó fogvatartást jelent. Sőt, számos

40 Lásd részletesen: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDF/Anlt/riev/55/55115136.pdf>

41 Less than We Might: Meditations on Life in Prison Without Parole. In: Federal Sentencing Reporter. Volume 2. Number 1. October 2010. 10-20 p.

mechanizmus ismert a világban, de az USA-ban is, mely lehetővé teszi a szabadulást, és fenntartja az elítélt reményét is. Mindenekelőtt az elnöki (kormányzói) kegyelem intézménye jöhet szóba, de ugyanerre vezethet a jogalkotás szabadsága is. Ugyan mi garantálja, hogy húsz, vagy akár negyven év múlva nem lesz egészen más a büntetőjogi jogfelfogás, nem lesz más uralkodó büntetési filozófia? - tesz fel a jogos kérdést a konzervatív oldal véleményformálói. Ugyanígy felmerült, hogy meddig tartana alkotni egy jogszabályt, amely a visszafordíthatatlan büntetést mégis visszafordíthatóvá tenné.

A konzervatív oldal előszeretettel hivatkozik Hobbes-ra is, aki szerint a büntetés célja nem a bosszú, hanem a terror. A TÉSZ e célok elérésére megítélésük szerint nem alkalmas, lényegében önellentmondásoktól hemzsegő büntetés. A lényege, hogy a társadalom előre kijelenti, hogy a TÉSZ-re ítélet soha semmilyen körülmények között nem engedi vissza a társadalomba. Ez lényegében egy jövőre szóló ígéret, fogadkozás, melyet az a társadalom tesz, mely intézményei útján egyébként jogalkotó hatalommal is rendelkezik. Akkor változtat a saját maga által alkotott szabályokon, amikor csak akar. A saját kezét semmilyen ígérettel, vagy fogadkozással meg nem kötheti. Így bármikor visszavonhatja a korábbi ígéretét. Hiszen a TÉSZ valójában nem az elítéltet köti, hanem magát a társadalmat. A TÉSZ-szel magunknak tiltjuk meg azt, hogy valaha is felülbíráljuk a döntést, miközben ilyen jogunk valójában nincs, bármikor eltérhetünk a korábbi döntésünktől. Vagyis stabil, reális TÉSZ nincs. TÉSZ addig van, amíg mi akarjuk, hogy legyen, de ez innentől kezdve fogalmilag már nem is TÉSZ, hiszen az örökérvényűség fogalmilag hiányzik abból, ehelyett ennek csak a látszata van. Azaz pusztán a TÉSZ megváltoztathatatlanságának a mítoszáról van szó, hangsúlyozza az amerikai konzervatív irodalom.⁴² Ez az ígéret ráadásul arról szól, hogy akármit is tesz, akármennyire is megjavul az elítélt, nem fog szabadulni. Felmerül a kérdés, hogy ha az elítélt például negyven év múlva megrendült egészségi állapotára hivatkozással sajnálatja majd magát, illetve azzal kérkedik, hogy a büntetés végrehajtása alatt mennyit tanult, dolgozott, akár meg is tért, úgy mi fogja majd vissza az akkori társadalmat attól, hogy valamilyen jogcímen az elítéltet kiengedje a fegyintézetből? Nyilvánvalóan semmi. Az elítélt által elkövetett több évtizeddel ezelőtti gátlástalan bűncselekmények már csak homályos emlékképek lesznek. A sértett pedig elhunyt, így nem lesz senki sem, aki majd az ő oldalát képviseli. Csak egy idős, beteg, szájalomra szoruló ember áll majd előttünk, aki bocsánatért könyörög. Mindez pedig táptalaja lesz az érzelmi alapú és egyoldalú igazságtalan döntéshozatalnak. Ezért az amerikai konzervatív álláspont szerint ez a büntetés saját magunk becsapása, a tényleges megbűnhődést nem garantálja, és a végleges izolációt sem, csak úgy tesz, mintha e célok elérésére alkalmas lenne, hamis illúziót teremtve. A TÉSZ emberi intézmény, ezért nem lehet örök, ami ennél fogva önmagában

42 Érdekesége a témának, hogy az USA-ban inkább a megengedőbb, humanista, vagy individualista irányzat a híve a TÉSZ-nek, míg a szigorúbb büntetőjogi érvelés halálbüntetés párti, szemben Európával, ahol a TÉSZ melletti érvelés kifejezetten szigorú álláspontnak minősül. Vö: *Is life in prison without a parole a better option than the death penalty?* www.deathpenalty.procon.org 2015. 07. 02. Vagy: *The truth about life without a parole: condemned to die in prison* www.aclung.org/article/truth-about-life-without-parole-condemned-die-prison 2015.07. 02.

hordja a megváltoztathatóság reményét.⁴³ Éppen ezért a liberális álláspont érvelését, miszerint a TЭСZ bebörtönzés általi halálbüntetés, vagy elnyújtott halálbüntetés, a konzervatív oldal végtelenül torzító állításnak, sőt, egyenesen demagóg és hatásvadász hazugságnak tartja.⁴⁴

A konzervatív álláspont erősen támadja „a halálbüntetésnek nincs visszatartó ereje” közkedvelt álláspontot is, megjegyzem, joggal. Helyesen mutatnak rá a szerzők arra, hogy míg az pontosan mérhető, hogy hány elkövetőt nem tartott vissza a halálbüntetés a bűnözéstől, addig az egyszerűen mérhetetlen, hogy hányat tartott vissza attól eredményesen. Erre ugyanis nem lehet statisztikát készíteni, még manipuláltat sem. Nem egy példát hoznak fel a szerzők (empirikus alapú elemzések, elítéltekkel mélyinterjúk), melyek egyértelműen azt igazolják, hogy a halálbüntetésnek van súlya és komoly elrettentő hatása. Sok, nem emberölésért a büntetését töltő elítélt nyilatkozott úgy a felmérések során, hogy ha nincs halálbüntetés, akkor ölt volna. Konklúziójuk az, hogy a visszatartás, a prevenció fontos cél, és erre a halálbüntetés inkább alkalmas, mint más büntetések. Továbbá hangsúlyozzák, hogy a büntetés elsődleges célja nem a prevenció, hanem a megtorlás, a tettarányos büntetés által. Ehhez képest a visszatartás csak másodlagos cél, illetve kellemes mellékhatása a büntetésnek, mely önmagában hordja a célját.

Nem mellékes, hogy a büntetés lényegi eleme mindkét tábor által elismerten az elkövető bűncselekmény elkövetésére való alkalmatlanná, képtelenné tétele, illetve fontos e körben az elkövető inkompetenssé tétele, az újabb bűncselekmény elkövetésének megakadályozása (Incapacitation). A TЭСZ a konzervatív érvelés alapján erre alkalmatlan, mert súlytalan és mert a szabadulást elvileg és gyakorlatilag is lehetővé tevő büntetés. Ezért a halálbüntetés elvetése ennél fogva az igazság megtagadását jelenti a prevenciócélú elvárások feladásával együtt.

II/3. A kegyetlen és szokatlan büntetés tilalma. Az arányosság klauzula az Amerikai Egyesült Államokban

Az életfogytiglan, és különösen a TЭСZ megítélése szoros összefüggésben van az arányosság és a kegyetlen és szokatlan büntetések tilalmával. Az USA Legfelsőbb Bírósága aránytalan büntetésnek találta a halálbüntetést fiatalok és mentálisan beteg elkövetők esetében, illetve azon szexuális bűnelkövetőkre, akik az áldozatok életét nem oltották ki. A konzervatív oldal ezt a bírói álláspontot is támadja és hangsúlyozza, hogy a tettarányosságból és a megtorlásból nem lehet engedni. Hivatkoznak a szerzők régi alkotmányos előírásokra is, pl. New Hampshire Alkotmányára (1784), mely megkövetelte

43 Lásd például David Schaefer álláspontját, in: Is life in prison without a parole a better option than the death penalty? www.deathpenalty.procon.org 2015. 07. 02.

44 Az amerikai liberálisok - némi inkoherenciát okozva - ezt az érvelést kétféle célból is bevetik: vannak, akik a halálbüntetés ellen és a TЭСZ mellett azzal érvelnek, és azzal próbálják a közvéleményt meggyőzni, hogy ez a büntetés bebörtönzés általi halálbüntetés ezért elég súlyos, nincs szükség a halálbüntetésre. (Mint említettem a TЭСZ mellett érvelés az USA-ban közelebb áll a liberális állásponthoz, mint a konzervatívhoz.) Más liberálisok viszont azzal érvelnek, hogy mivel a TЭСZ elnyújtott halálbüntetés, ezért embertelen, ugyanúgy be kellene tiltani, mint a halálbüntetést.

a büntetés arányosságát, vagy az USA Alkotmányának 8. kiegészítésére, mely tiltja a kegyetlen és szokatlan büntetéseket, melynek értelmezése mindig a bíróság feladata. Az arányosság kérdése központi eleme egyébként az amerikai vitáknak, miután az aránytalan büntetés nehezen lenne összehangba hozható a kegyetlen és szokatlan büntetések alkotmányos tilalmával. Ez a 8. kiegészítés azonban az amerikai bírói gyakorlat szerint csak a nagyfokú és nyilvánvaló aránytalanságot, illetve az extrém, a gyakorlat által egyáltalán nem ismert, ezért szokatlan büntetéseket tiltja.⁴⁵ Az ún. Harmelin v. Michigan ügyben a Legfelsőbb Bíróság a nagy mennyiségű drog birtoklása miatt kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést arányosnak találta, így az nem sértette a kegyetlen és szokatlan büntetések tilalmát. Arányosnak találta a Lockyer v. Andrade ügyben a kaliforniai három csapás törvény alapján a kétrendbeli kisebb tárgyi súlyú lopás miatt kiszabott kétszeres életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést is, mely alapján a feltételes szabadságra bocsátás vizsgálata ötven év kitöltése után lehetséges.⁴⁶ Nem véletlenül merült fel kritikaként védői oldalról ebben az ügyben, hogy amennyiben ez a büntetés sem aránytalan, akkor aránytalan büntetés az USA-ban nem létezik.

Ha a TÉSZ arányosságát és alkotmányosságát vizsgáljuk, úgy az alábbiakból kell kiindulni. Az amerikai joggyakorlat arányosság tesztje alapvetően három ponton nyugszik: 1.) milyen az elkövetett bűncselekmény természete, azaz mennyire súlyos, 2.) másrészt hasonló bűncselekmények miatt más ügyekben milyen büntetéseket szabtak ki, és 3.) más jellegű bűncselekmények miatt milyen büntetéseket szabtak ki a bíróságok. Így az arányosság egyrészt figyelemmel van magára a cselekményre (belső arányosság), arra, hogy lehetőleg hasonló ügyeket hasonlóan bíráljanak el (jogbiztonság, jogegység), és arra, hogy más bűncselekmények miatti büntetésekkel összevetve az adott büntetést, fennáll-e a büntetéskiszabási koherencia a bírói gyakorlatban (külső arányosság).

A fent ismertetettek alapján az amerikai szélsőségesen liberális álláspont elismeri, hogy az USA-ban gyakorlatilag nincs esély arra, hogy akár a halálbüntetést, akár a TÉSZ-t eltöröljék, mert az alkotmányos. Bár szerintük mindkét büntetés kegyetlen, de ugyanakkor egyik büntetés sem szokatlan, ezért az Alkotmány 8. kiegészítése szerint nem tiltott, miután az alkotmányellenesség megállapításához e két feltételnek együttesen kellene fennállnia. Ráadásul esély sincs arra a fenti precedensek alapján, hogy aránytalan büntetésnek minősüljön. Éppen ezért arról próbálják az amerikai bírakat meggyőzni, hogy ezeket a büntetéseket tudatosan ne szabják ki, még akkor sem, ha indokoltnak tartanák, és ezzel idővel e büntetések szokatlanná válnának, így megnyílna az út az alkotmányellenességük megállapítására. Szerencsére azonban az amerikai bírói kar az

45 A nagyfokú aránytalanságot egészen szűken értelmezik az USA-ban. Fiatalkorúak esetében ha nem emberölés a vád tárgya, úgy általában a bírói gyakorlat a TÉSZ-t aránytalannak ítéli meg az Amerikai Legfelsőbb Bíróságnak az ezt kimondó döntése óta. Azonban az USA Legfelsőbb Bírósága nem tartotta alkotmányellenesnek a nem mérlegelhető TÉSZ-t aránytalanság miatt az ún. Harmelin v. Michigan ügyben, ahol a vád tárgya tisztán nagy mennyiségű drog birtoklása volt. De a kaliforniai bírói gyakorlat szerint például nem aránytalan a kötelező TÉSZ kisebb súlyú nem erőszakos jellegű bűncselekmények miatt sem.

46 Forrás: Dirk van Zyl Smit: Life Imprisonment Issues in National and International Law. https://www.westminster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0013/43420/v.3_2.pdf 7. p.

esküjéhez híven teljesíti alkotmányos kötelességét, így e kiskapu csak elvi lehetőség marad.⁴⁷

II/4. A büntetés végrehajtásának amerikai tapasztalatai.

A TÉSZ büntetés-végrehajtási jogi megítélése

Hasonlóan a magyarországi és nemzetközi irodalomban fellelhető adatokhoz, az amerikai tapasztalatok is megerősítik, hogy a TÉSZ-re, illetve az életfogytiglanra ítéltk viszonylag jól beilleszkednek a bv. intézetek rendjébe, kevés rendkívüli esemény köthető hozzájuk. Ez meggyőzően cáfolja „a TÉSZ-eseknek nincs vesztenivalójuk” közhelyszerű szlogenjét. Ebből a szempontból az amerikai tapasztalatok különösen fontosak, hiszen náluk mintegy 50.000 elítélt tölt ilyen büntetést. Az amerikai, e körben egységesnek tekinthető álláspont szerint nagyon is van vesztenivalója a TÉSZ-elítéltnak, sőt, neki van a legtöbb az elítéltek közösségében. Hiszen a TÉSZ-elítélt élete végéig raboskodik, így számára egyáltalán nem mindegy, hogy milyen körülmények között tölti a büntetését. A rossz mindig fokozható, így a büntetése letöltése alatt az együttműködést megtagadó, illetve újabb bűncselekményt elkövető elítélttel szemben a végrehajtás szigora jelentősen fokozható, az együttműködő elítélttel szemben pedig a szigor oldható. Azaz ez a megközelítés az elítélt konformizmusára alapoz, nem alaptalanul.

Sok kritika éri a jogirodalomban az amerikai büntetés-végrehajtást, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltk, különösen a TÉSZ-esek esetében pusztá megőrző, izoláló funkcióra korlátozódik a végrehajtás, a reintegrációs programok, képzések, kezelések, személyiségfejlesztő kurzusok őket vagy egyáltalán nem, vagy alig érintik. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró életfogytiglan esetében pedig felmerült kritikaként az is, hogy miután az életfogytiglanra ítélt esetben a szabadulás pontos ideje nem ismert, a büntetés határozatlan tartamú, így nincs olyan jövőbeli céldátum, időpont, amikorra, illetve amihez képest kellene az elítélt reintegrációs programját befejezni, illetve a célokat elérni. Persze ez a felvetés erősen vitatható, hiszen ha pontos időpont nem is, de hozzávetőleges időpont annál inkább megjelölhető: a kötelezően kitöltendő tartam végében. Az amerikai kritikai megközelítés az USA jogrendszerét és büntetés-végrehajtási rendszerét, különösen annak indokolatlan szigorát és hiányosságait igazodási pontként általában Kanada jogrendszerével és kezeléssel, képzéssel összpontosító büntetés-végrehajtásával hasonlítja össze. Így különösen a kanadai eredetű ún. lifeline program kapott amerikai elismeréseket, szembeállítva azt az USA represszív és izoláló büntetés-végrehajtásával. A kanadai program lényege, hogy a feltételes szabadságra bocsátott és a pártfogó felügyelet mellett jól teljesítő volt elítélteket

47 Az érvek ismertetéséhez felhasznált forrás: Joseph Tutro: Eliminating the Effective Death Sentence of Life Without Parole. The Forum. Volume 1, Issue 1 2014 Article 2 MAY 2014

mentorként bevonják a még ítéletet töltő életfogytiglanosok szabadulásra való felkészítésébe.⁴⁸

A büntetés végrehajtása folyamatos kritikák tárgya konzervatív oldalról is. Az USA konzervatív táborában kifejezetten irritálónak hat, hogy a TÉSZ-es elítéltek az átlagfogvatartottnál általában jobb elhelyezési és ellátási körülmények között, például egyszemélyes zárkában töltik a büntetésüket, sportolhatnak, kikapcsolódhatnak, jól érezhetik magukat. A konzervatív jogfelfogás szerint a büntetés minden egyes percének büntetésnek kellene lennie és nem rekreációnak, kikapcsolódásnak, szórakozásnak. E felfogás szerint egyszerűen elfogadhatatlan, hogy az elítéltek a napnak legalább egy részében kifejezetten jól érzik magukat a büntetés-végrehajtási intézetben, a napnak legalább egy részét szórakozással töltik. Ebből a megközelítésből a büntetés-végrehajtási szervezetnek garantálnia kellene azt, hogy az elítélt a büntetése minden egyes percét büntetésként élje meg, hogy ne feledkezessen meg arról, hogy elítélt. Így ez az elmélet hiányolja a büntetés-végrehajtásból a megtorló funkció kiteljesedését. A megtorló elmélet hívei szerint, aki a társadalomnak fájdalmat okoz, azt meg kell büntetni, önmagában emiatt. Hangsúlyozzák: a büntetés célja a megtorlás, ami ugyanakkor nem egyenlő a bosszúval, mert a megtorlás mindig tetтарыos. A megtorlási cél a büntetést legitimálja. A megtorlás azonban ebben a felfogásban nem csak büntető anyagi jogi (büntetés kiszabási), hanem egyben büntetés-végrehajtási cél is.

A konzervatív megközelítés támadja a TÉSZ végrehajtásának a módját, azt túl emberségesnek tartja, ami pedig oda vezet, hogy a büntetés véleményük szerint inkább hasonlít valamiféle rehabilitációs gyógykezelésre, mint megtorló büntetésre. E meglehetősen szélsőséges, sokszor érzelmileg is fűtött álláspont szerint a büntetés csak és kizárólag akkor büntetés, ha annak minden egyes pillanata és minden egyes immanens eleme hátrányokozást valósít meg. Azzal e megközelítés nem foglalkozik, hogy a büntetés része kell hogy legyen a nevelés, vagy legalább az arra való törekvés is, melynek elérése lehetetlen a kikapcsolódási, szórakozási lehetőségek biztosítása nélkül. Ehelyett azt hangoztatja, hogy a számos pozitív elemet tartalmazó végrehajtási mód tartalmilag kiüresíti a büntetést, ami véleményem szerint erős túlzás. E megközelítésből számukra egyszerűen elfogadhatatlan, hogy például a gyermekek sérelmére szexuális és élet elleni több bűncselekményt elkövető a börtönudvaron kosárlabdázik, a zárkájában festeget, vagy könyvet olvas. Ez lenne a megtorló és tetтарыos büntetés? -- hangzik a kissé leegyszerűsítő kérdés az amerikai konzervatív oldalról. Nem törődve azzal, hogy a nevelés és a személyiségfejlesztés nemcsak az elítélt, hanem a társadalom érdeke is, ha már egyszer életben hagyta ezeket az elítélteket. Már csak amiatt is, mert a szabadulás reménye a TÉSZ esetében is egyértelműen fennáll, nem csupán Európában, de az USA-ban is.

48 A közölt adatok forrása: Life goes on: the historic rise on life sentences in America. The sentencing project. Research and advocacy for reform. Washington. http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_Life%20Goes%20On%202013.pdf

Ezzel szemben az álláspontjuk az, hogy az aránytalanság kirívó, a megtorlás pedig ilyen esetben hírből sem ismert. Ez a büntető igazságszolgáltatás megcsúfolása; vallják. Éppen ezért merült fel a konzervatív javaslat, hogy amennyiben a TЭСZ mint büntetés minden ellentmondása és hazugsága ellenére fennmarad, akkor annak végrehajtására a megtorlást és a büntető funkciót a középpontba állító, önálló büntetés-végrehajtási módot (pl.: önálló végrehajtási fokozatot) kellene létrehozni. Ez minden végrehajtási módnál sokkal szigorúbb lenne, amely az Állandó Büntető Szegregáció elnevezést kapta (Permanent Punitive Segregation, a továbbiakban: PPS). A PPS lényege, hogy a büntetés nem más, mint a szabadságtól való állandó megfosztottság, szünet nélküli szenvedés, folyamatos fájdalom, de minimálisan kényelmetlenség. A nap minden percében, az élet végéig szüntelenül, ünnepek, kivételek, kedvezmények, jutalmak nélkül. A végrehajtásra egy elkülönített és a legmagasabb biztonsági szintű bv. intézményben kerülne sor. Lényegét tekintve az életben maradási minimumot garantálnák csak, semmilyen pluszt a rendszer nem ismerne, sőt egyenesen tiltana. Így mindenféle élvezetek tiltottak lennének: a kulináris, sport-, szabadidős, rekreációs, kulturális tevékenységek stb. Ezáltal a büntetés a spártai életmódot megidézve a monoton napi munkavégzésből, rossz ízű vagy íztelen ételekből, ingerszegény, unalmas, szegényes szürke környezetből állna, szórakozás, kikapcsolódás (tv, rádió, internet, levelezés stb.), az élet apró vagy nagyobb örömei nélkül. A PSP deklarált célja ugyanis az lenne, hogy az elítélt a hátralévő élete minden egyes percében jogszerű büntetés-végrehajtási hátrányt szenvedjen el, ami a bűncselekményére emlékezteti, a „megtorlás mindenk előtt” szlogen jegyében. Az érzelmi alapú javaslat szerint a sértett fotója kötelező jelleggel jól látható helyre lenne kirakva a zárka falán, hogy az elítélt napi szinten szembesüljön a tettével.

Az ismertetettek alapján a PPS csak az életben maradáshoz elengedhetlenül szükséges javakat, szolgáltatásokat biztosítaná, erre lenne az elítéltnak alanyi joga, minden más biztosítása viszont egyenesen tiltott lenne. Ezért a konzervatív oldal a PPS-t javasolja bevezetni a TЭСZ helyett, vagy azzal kombinálva, e büntetés végrehajtási módjaként.

A felvetés alapján ugyanakkor a PPS kizárólag a legsúlyosabb (tipikusan a terrorcselekmény, illetve a többszörösen is súlyosabban minősülő élet elleni) bűncselekmények elkövetőivel szemben lenne kiszabható a javaslat szerint. Azt ugyanis el kellene kerülni, hogy a három csapás vagy más, például a habituális törvények alapján vagyon elleni bűncselekmény elkövetője is a PPS keretei között töltse a TЭСZ-t, azaz tényleg a végső eszköznek kellene lennie.

Az elmélet alapján azonban nem teljesen világos, hogy a PPS egy önálló, végleges szabadságelvonással járó büntetési nem lenne, vagy a TЭСZ végrehajtási módja, esetleg egy önálló végrehajtási fokozat, bár utóbbi a legvalószínűbb.⁴⁹

49 A konzervatív álláspont és a PPS bemutatásának forrása: Less than We Might: Meditations on Life in Prison Without Parole. In: Federal Sentencing Reporter. Volume 2. Number 1. October 2010. 10-20. p.

A fentiek alapján is látható, hogy a TÉSZ parázs viták középpontjába került az USA-ban is. A szakmai jellegű vitákon túl egyszerre jogpolitikai, filozófiai, világnézeti és érzelmi kérdés is mind a szakemberek, mind a laikusok körében.

III. A kanadai szabályozás

III/1. A szankció általános jellemzése

Kanadában alapvetően az emberölés büntetése az életfogytig tartó szabadságvesztés azóta, hogy 1976-ban eltörölték a halálbüntetést, s ezzel a legsúlyosabb büntetés az életfogytig tartó szabadságvesztés lett. A kanadai jog nem ismeri a TÉSZ intézményét, a büntetésből ugyanis meghatározott és kötelezően kitöltendő tartam végrehajtását követően megnyílik a lehetőség az elítélt feltételes szabadságra bocsátására. A feltételes szabadságról rendelkező döntés mérlegelés alapján születik meg, így a feltételes szabadságra bocsátáshoz nincs alanyi jog, és a kedvező döntés sem garantált. Az azonban igen, hogy a meghatározott tartam kitöltése után a kedvezmény feltételeinek fennállását megvizsgálják. A kanadai jogi dogmatika szerint a határozatlan tartamú életfogytig tartó szabadságvesztésnek főszabály szerint két része van: a letöltendő tartam, majd a feltételes szabadságon töltött idő. Utóbbi nem garantált, engedélyezése érdemektől függ.

Négyféle határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés létezik a kanadai büntetőjogban, melyből három lényegét tekintve életfogytig tartó szabadságvesztésnek minősül, vagyis e büntetésnek három alfaja van, míg a negyedik büntetés a veszélyes bűnözők határozatlan büntetése.

A kanadai büntetőjog legsúlyosabb büntetése az életfogytig tartó szabadságvesztés azzal, hogy az elítélt legkorábban huszonöt év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra. A legsúlyosabb, azaz a huszonöt év kötelező kitöltését előíró büntetés az ún. elsőosztályú emberölésnek a kötelezően kiszabandó, azaz nem mérlegelhető büntetése. Ilyen például a hivatalos személy sérelmére elkövetett emberölés, illetve a nemi bűncselekménnyel együtt, illetve ilyen indítékből elkövetett, továbbá a több ember sérelmére elkövetett emberölés.

Speciális előírásként a legsúlyosabb, vagyis a huszonöt év kitöltését előíró életfogytig tartó szabadságvesztésből kivételesen már tizenöt év kitöltése után feltételes kedvezményért folyamodhatnak az elítéltek, bizonyos feltételek teljesítése esetén, kivéve, ha több ember sérelmére követték el a bűncselekményt. A huszonöt évet megelőző, azaz tizenöt év utáni feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos eljárás többfokozatú, több garanciális elemet beépítő eljárás. A döntés az elítélt kérelmén alapul. Ilyen kérelmet a több ember sérelmére elkövetett emberölés miatt elítéltek 1997 óta nem terjeszthetnek elő, azaz az ilyen elítélteknek ki kell tölteniük a huszonöt évet. Első körben egy bíró vizsgálja meg, hogy az elítélt milyen sikereket ért el a büntetés végrehajtása alatt a reszocializáció szempontjából. Ha a döntése kedvező, úgy egy esküdtszék elé kerül az ügy. A tizenkét

tagú testület meghallgatja az elítéltet, megvizsgálja a reszocializációval kapcsolatban felmerült bizonyítékokat, melyeket részben az elítélt, részben a hatóság bocsát a rendelkezésükre, s figyelemmel van a sértett álláspontjára is. Mind a tizenkét esküdt egyetértésére szükség van ahhoz, hogy a kötelezően kitöltendő huszonöt éves tartam tizenöt évre csökkenjen, vagyis a kedvező döntést csak egyhangúlag hozhatják meg. Elutasító döntés esetén az esküdtszék meghatározza azt a tartamot, amit az elítéltnak ki kell töltenie ahhoz, hogy újabb kérelmet terjeszthessen elő. Ez minimálisan két év. Ha az elítélt kérelmét az esküdtszék kedvezően bírálta el, úgy az elítéltnak joga lesz arra, hogy egy speciális, a kedvezményről döntő testülethez forduljon a feltételes szabadulás engedélyezése végett. Vagyis a kedvező bírósági döntés nem garantálja a kedvezményt automatikusan. Az említett testületnek ugyanis meg kell vizsgálnia azt, hogy milyen kockázatokkal járna a kedvezmény megadása. A döntés középpontjában, azaz az egyesbíró, majd az esküdtszék eljárása után, az eljárás harmadik fázisában már kizárólag a kockázatok mérlegelése, a kockázatelemzés áll. A testület döntése diszkrecionális, a kérelemnek helyt adhat, vagy azt elutasíthatja. A korai, vagyis a tizenöt év utáni feltételes kedvezményt biztosító jogintézményt az ún. halvány remény klauzulának (faint hope clause) az implementálása teremtette meg 1997-ben. Ebben az évben 328 elítélt kezdeményezte az eljárást, 82-en jutottak el az esküdtszékig, és végül 25-en kapták meg a kedvezményt. Közülük mindössze hárman sértették meg újra a törvényt.

Az életfogytiglan legsúlyosabb fajtájánál eggyel enyhébb, ha a büntetésből az elítélt már tíz-huszonöt év után feltételes szabadságra bocsátható. Ez az ún. másodosztályú emberölés tipikus büntetése. Legkorábban tíz év után bocsátható az elítélt feltételes szabadságra, de ez kitolható akár huszonöt évig is.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés harmadik fajtája a nem élet elleni, de súlyos, személy elleni erőszakos, illetve vagyon elleni bűncselekmények miatt szabható ki. Itt a kötelezően kitöltendő tartam mindössze hét év. Ezt követően kell megvizsgálni a feltételes szabadságra bocsátás feltételeinek fennállását.

A veszélyes bűnözők életfogytig tartó szabadságvesztésének nem minősülő határozatlan szabadságvesztés büntetése valójában e harmadik fajtához hasonló, azt lényegében átfedő intézmény. Ebben az esetben ugyanis az elítélt szintén hét év után bocsátható feltételes szabadságra, elutasító döntés esetén pedig két évente újra meg kell vizsgálni a kérdést.

1997-es adatok szerint 14 500 elítélt töltötte szabadságvesztés-büntetését Kanadában, ebből mintegy 2100-an életfogytig tartó szabadságvesztést, emberölés miatt. Az emberölést a kanadai jog osztályozza, az életfogytig tartó szabadságvesztést „első, illetve másodosztályú” emberölés miatt szabták ki a kanadai bíróságok. Megjegyzem, Kanadában is drámai mértékben nőtt az emberölés miatt kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztések száma a 90-es években.

A Kanadában is gyakran ismételt, széles körben ismert visszaesési mutatók első ránézésre kedvezők voltak: a szabadult életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek

mindössze 3%-a követett el súlyos bűncselekményt 1975 és 1990 között, 1%-a ismétlen emberölést.⁵⁰ Az adatok kedvezőnek tűnnek, de némileg manipuláltak: egyrészt nem az összes visszaesést mutatják, hanem csak az ismétlen elkövetett súlyos bűncselekményt tekintik relevánsnak, mintha például a hétköznapi, gyakran előforduló bűncselekmények elkövetése nem jelentene komoly veszélyt a társadalomra. Másrésztől ha csak a súlyos bűncselekmények miatti bűnisméltést vesszük, úgy ebből a szempontból már nem kevés a 3%-os visszaesési arány, hiszen a szabadult elítéltek 1%-a újra emberölést követett el, ami kiemelkedő szám, ha abból indulunk ki, hogy az emberölés esetén a védett jogi tárgy, az emberi élet nem reparálható. Éppen ezért az idézett kanadai adatok manipulatívak, és a visszaesés jelentőségét bagatellizálók. Ezért ezt kritikai hozzáállással kell fogadnunk. Már csak amiatt is, mert az egyéb adatokkal összevetve más kép rajzolódik ki a kanadai bűnözési helyzetről: 1991 és 1997 között a börtönnépesség 4,5%-kal nőtt Kanadában, ugyanezen időszak alatt 21%-kal nőtt az életfogytiglanra ítélték száma. Ez szintén arra utal, hogy a bűnözés és különösen a társadalomra veszélyes erőszakos bűnözés szintje nőtt.

III/2. A büntetés végrehajtása

Ami a büntetés-végrehajtási kérdéseket illeti: a kanadai büntetés-végrehajtási rendszer fokozott figyelmet fordít az elítéltek reintegrációjára, ezt a célt többféle programmal kívánja elérni. Ilyen az 1982-ben indult The Lifeline program, illetve különféle képzések, tréningek (személyiségfejlesztő, indulat- és dühkezelő, függőségekről leszoktató, problémamegoldó kezelések) iskolai képzések, különösen különféle szakmák elsajátítását középpontba állító kurzusok stb. A Lifeline program kiemelt célja, hogy a legsúlyosabb büntetéssel sújtott elítélteket már a büntetésük kezdetén segítse, támogassa, ezzel lehetővé téve és már megfelelő időben elkezdve az elítélt reintegrációját. Így a program végigköveti az elítéltek büntetésének teljes tartamát az elítéléstől egészen a feltételes szabadság leteltéig. A program központi eleme, hogy volt elítéltek osztják meg a tapasztalataikat, és segítik a büntetésüket töltőket abban, hogy hogyan fogadják el, dolgozzák fel a büntetésüket, hogyan alkalmazkodjanak az intézeti elvárásokhoz, hogyan töltsék hasznosan az idejüket. Így a program központi eleme a hitelesség. Nem az elítéltek számára külső, idegen, hanem velük azonos vagy hasonló helyzetben volt személyek tapasztalatainak és meggyőző erejének a felhasználása. Eredetileg a program része lett volna egy speciális bentlakásos intézmény létrehozása is, a szenvedélybetegségben szenvedők leszoktatását elősegítő rendszer mintájára létrehozott amolyan „félúton” ház, amelynek a szolgáltatásait az elítéltek önkéntes alapon vehették volna igénybe. Ennek a lényege az lett volna, hogy a megfelelő társadalmi kapcsolatokkal nem rendelkező, szociális-családi háttérrel nem bíró elítélt szabadulása után ebbe a speciális otthonba költöztetett volna, ahol a program részeként segítették volna az életkezdését, beilleszkedését. Így a magányos elítélt nem az utcára és nem hajléktalanszállóra került

50 Forrás: Life Imprisonment. John Howard Society of Alberta 1998. <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/pdf/C40.pdf>

volna, hanem egy önkéntesen igénybe vehető, speciálisan az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, és feltételesen szabadlábra helyezett elítélteknek fenntartott nyitott intézménybe, ahol a szállás mellett életvezetési tanácsokat, egyéb szakembert igénylő segítséget kaphatott volna, illetve segítséget például a munkakeresésben stb. Ez a „félúton” intézmény azonban részben költségvetési okból, részben a társadalmi ellenállás miatt még nem jött létre.

III/3. A szankciót érintő társadalmi és szakmai viták

Jogpolitikai és jogfilozófiai oldalról vizsgálva a kérdést, Kanadában is komoly társadalmi viták középpontjába került a szigorú vagy éppen enyhe büntetőpolitika, és annak központi kérdése az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása. A kanadai jog megoldásai és büntetés-végrehajtási gyakorlatának vázlatos ismertetése mellett érdemes e vitából is felidézni néhány tipikus gondolatot, érvet, felvetést, illetve reflektálni rá. Tény, hogy Kanadában is nagy a társadalmi elutasítás a büntetés-végrehajtási intézetekből szabadultakkal szemben, a kanadai átlagpolgár véleménye az, hogy túl sok veszélyes pszichopata kerül ki feltételes szabadságra bocsátással az intézetekből, különösen az erőszakos bűncselekmények elkövetői körében. Ezzel szemben a kanadai szakmai közvélemény szerint a feltételes szabadság jogintézménye az egyik legerősebb garanciája a visszaesés elleni védekezésnek és a társadalom védelmének, így ebben szakmai közmegegyezés áll fenn, ami azt is jelenti, hogy a TЭСZ-t szükségtelennek ítélik. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásában azonban évtizedek óta nincs egyetértés. Az egyik oldal a büntetés kötelezően kitöltendő tartamát általánosan maximum tíz évben, a másik oldal inkább harmincöt évben tartotta indokoltnak meghatározni. Köztes megoldásként, kompromisszumként került a kanadai Btk-ba a huszonöt év a legsúlyosabb esetekre.

A szigorú büntetőpolitikát és ezzel együtt az életfogytig tartó szabadságvesztést ellenzők körében a fő érvek - nem meglepő módon - a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága és a büntetés végrehajtásának jelentős költségei. Ezzel szemben az ellenvéleményen lévők szerint a büntetési célok arányossá teszik a jelentős költségek vállalását. Ehhez hozzátehetjük, hogy amikor az emberi élet védelme a kérdés, akkor ellenérvként a magas költségeket felhozni egyszerűen méltatlan, inkompetens érvelés. Ugyanígy nem lehet releváns az sem, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltak, hiszen ez a probléma részben intézetek építésével, részben az enyhébb bűncselekmények esetében alternatív szankciók kiszabásával kezelhető. Megjegyezzük, a túlszűfolttság nem feltétlenül negatívum, hiszen azt jelzi, hogy számos olyan személy van izolálva a társadalomtól, akik egyébként szabadlábon a társadalomra veszélyt jelentenének. Ebből a megközelítésből a túlszűfolttság inkább pozitív jelenség.

Hamis az a Kanadában is népszerű érvelés, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést töltők azért sem jelentenek komoly veszélyt a társadalomra, mert a büntetés végrehajtása alatt kimondottan együttműködő, a legkevésbé problémás elítéltek. Hiszen ennek okai

pontosan ismertek. Ez pedig általában sajnos nem a személyiség pozitív irányú fejlődésének, hanem sokkal inkább a túlélési ösztönnek a következménye. Ebben a helyzetben a szabályokkal és az intézettel való konfrontáció az önpusztítást, az intézeti rend elfogadása a túlélést jelenti az elítélt számára. Ebből az ellenőrzött, kontrollált, irányított életből a szabad életre vonatkozó, messzemenő, a megjavulással kapcsolatos következtetéseket levonni még nem lehet. A képzések, tréningek rendkívül fontosak, de az egyén saját elhatározását, megjavulni való törekvését és készségét nem pótolják. Így a különféle képzéseken való részvétel fontos, de túlzott jelentőséget nem szabad neki tulajdonítani. Kanadában is ismert jelenség az ún. „pontvadászat”, amikor az elítélt felismeri, hogy jutalmak szerzésével segíthet magán, megrövidítheti a büntetését anélkül, hogy egyébként fel akarna hagyni a bűnözői életvitelével. A kanadai rendszer a sokféle képzéssel ebben különösen nagy segítséget ad, ami önmagában még nem okoz gondot. A kérdés viszont mindig az, és ezt a kedvezmény megadásakor fokozottan kell ellenőrizni, hogy a pozitívumok csak a látszatot, vagy valóban belső, érdemi fejlődést és személyiségváltozást mutatnak-e. Kritikátlan az a kanadai érvelés is, melynek alapján ha a kanadai jog szerint 1975-ben hét év volt az életfogytiglan esetében kötelezően kitöltendő tartam minden esetben, akkor később miért kellett azt huszonöt évre emelni egyes esetekben. Egyrészt a kérdésben megfogalmazódik az az állítás, hogy a korábbi gyakorlat volt a helyes, miközben ezt semmi nem bizonyítja, másrészt figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy Kanadában 1975-ben még létezett a halálbüntetés, ami megvédte a társadalmat attól, hogy ugyanaz a személy ismét a legsúlyosabb bűncselekmény elkövetőjévé váljék.

Végül, de nem utolsósorban Kanadában is ismeretes és szakmai körökben is népszerű az az érvelés, miszerint az életfogytig tartó szabadságvesztés pártolói a demagóg politikusok, illetve a média manipulációinak az áldozatai.⁵¹

IV. Életfogytig tartó szabadságvesztés a világ más részein

IV/1. Az európai példák

IV/1/1. Az Egyesült Királyság gyakorlata és jogfejlődése

Az életfogytig tartó szabadságvesztés vagy tényleges (TÉSZ), vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége legalább harminc, egyes esetekben legalább tizenöt évi tartam kitöltése után nyílik meg.⁵² Az életfogytiglan esetében főszabályként a kötelezően kitöltendő tartam tizenöt év, többszörös emberölés esetében azonban legalább harminc év. Az ún. Hindley-ügyben a parlament felsőháza (The House of Lords), amely a legfőbb bírói

51 A közölt adatok, illetve az ismertetett érvek elsődleges forrása: Life Imprisonment. John Howard Society of Alberta 1998. <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/pdf/C40.pdf>

52 2002-ig a belügyminiszter határozhatta meg a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi idejét Angliában, 2003 óta erről a bíróság dönt az ítéletben, vagy ennek lehetőségét kizárja (TÉSZ). Forrás: Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében. Határozatlan idejű tartó szabadságmegvonás Európában. Kriminológiai Közlemények. 46. OKRI Budapest, 2009. 38-51. oldal.

fórum szerepét is betöltötte, 2000-ben arra az álláspontra jutott, hogy elvi szinten elfogadható a feltételes szabadság kedvezményét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ).⁵³ A TÉSZ elvileg halálíg tart, azonban a szabadulás elvi esélye jelenleg már fennáll a Vinters and Others ügyben hozott strasbourgi Emberi Jogi Bíróság (EJEB) döntése utáni jogfejlődésnek köszönhetően. Ennek eredményeit a Hutchinson v. Egyesült Királyság ügyben utóbb az EJEB is akceptálhatónak találta, egyezményesértést elsőfokú, nem végleges döntésében nem állapított meg.⁵⁴ Az angliai gyakorlatot illetően jelenleg a legizgalmasabb kérdés az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos szokásjogi alapú és értelmezésbeli különbséget az EJEB végleges döntésében el fogja-e fogadni vagy sem. Amennyiben nem, úgy milyen irányú fordulatot vesz majd az angol szabályozás.

Az angliai joggyakorlat szerint a TÉSZ-elítelt szabadlábra helyezése szempontjából a fő kérdés az, hogy az elítelt objektív alapon veszélyes-e még a társadalomra. Ebből a szempontból pedig nem feltétlenül az elítelt szándéka, képességei, végzettsége, jutalmi, intézetbeli magatartása a fő kérdés, azaz nem a szubjektumra kell a hangsúlyt helyezni. Az a releváns kérdés, hogy az elítelt a fizikai állapota, egészsége alapján képes-e még ártani, azaz fizikailag mennyire vétőképes. Így az elítelt esetlegesen fennálló előrehaladott és súlyos betegsége, idős kora, testi fogyatékosága, mint az elítelt akaratától, jó- vagy rosszhiszeműségétől független, azaz objektív tényező kardinális szempontja a döntéshozatalnak. Ez a megközelítés mindenféleképpen figyelemre érdemes, mert kockázatkerülő, illetve azt minimalizáló. Nem szolgáltatja ki ugyanis a társadalmat az elítelt kényének-kedvének, és annak, hogy mennyire tudja magáról elhithetni, hogy megjavult, illetve hogy a reszocializációra alkalmas. Sokkal inkább a bűnisméltés objektív alapú kizárására törekvő szemlélet ez, mely alkalmasabb lehet a társadalom védelmére, mint az elítelt akaratára és ígéreteire építő szubjektív rendszerek. Nem beszélve arról, hogy ennek eldöntése bizonyítás szempontjából is sokkal egyszerűbb.

Angliában a TÉSZ-elítéltek száma nem jelentős, mintegy ötven fő körül alakul, ugyanakkor a feltételes kedvezményből ki nem zárt életfogytiglanos elítéltek feltételes szabadságra bocsátása viszont drasztikusan csökken. Ez arra enged következtetni, hogy a szigorúbb, objektív alapú veszélyességelemzés egyre inkább a nem TÉSZ-elítéltek esetében is gyakorlattá válik a feltételes szabadságra bocsátás eldöntésekor.

Összefüggésben a büntetés bizonytalansági tényezőivel, jogfilozófiai megközelítésből felmerült a kérdés, hogy valójában mit is jelent ez a büntetés. Az életfogytiglan ugyanis rendszerint nem jelent halálíg tartó szabadságvesztést. Ennek megfelelően az tudható, és mindenki tudja is, hogy rendszerint mit *nem* jelent. Nem azt jelenti ugyanis, ami a nevéből nyelvtani értelmezéssel következne. De azt, hogy konkrétan mit is jelent e büntetés, azt

53 Lásd részletesen: Dirk van Zyl Smit: Life Imprisonment Issues in National and International Law. https://www.westminster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0013/43420/v.3_2.pdf

54 Lásd: Hutchinson v. United Kingdom ügy. ECHR no. 441/06-os judgement.

senki sem tudja. A szabadulás kérdése és annak időpontja ugyanis előre nem látható, alapvetően egy büntetés-végrehajtási kérdés.⁵⁵

Az életfogytig tartó szabadságvesztés mellett létezett az angol jogban egy sajátos, határozatlan tartamú, a szabadságvesztéshez hasonló, a megtorlás helyett azonban az elítélt kezelésére, gyógyítására nagyobb hangsúlyt helyező jogintézmény is.⁵⁶ „Az Egyesült Királyságban a 2005-től hatályos Criminal Justice Act 2003 (CJA) vezette be az imprisonment for public protection (IPP) büntetést, hogy lehetőséget biztosítson a bíróságok számára egy olyan büntetés kiszabására, mely ugyan határozatlan idejű, de nem életfogytig tart. A szabályozást az indokolta, hogy a törvényhozó megítélése szerint sok erőszakos vagy szexuális bűnelkövető cselekménye nem elég komoly ahhoz, hogy életfogytiglant kapjon, viszont az ilyen bűncselekmények elkövetői közül többen túl veszélyesek ahhoz, hogy a büntetőtörvénykönyvben foglaltak alapján felállítandó büntetési idő leteltével szabadon engedjék őket. Ezért egy olyan rendszert alkottak, amely során a bíró meghatározott minimum büntetési idő (tariff) letöltésére és ezen túl határozatlan idejű szabadságvesztésre ítéli az elkövetőt, akinek szabadon engedése a Parole Board (felülvizsgálati bizottság) hatáskörébe tartozik.”⁵⁷ A szerző szerint azonban a rendszer problémája az volt, hogy hirtelen túl sok IPP-t töltő elítéltet tartottak fogva, és a túlszűfolttság miatt a prevenció programokra sokat kellett várniuk, emiatt az IPP ideje nagyon elhúzódott. Ezzel összefüggésben „az Emberi Jogok Európai Bírósága a James, Wells és Lee kontra UK ügyben elmarasztalta az Egyesült Királyságot, megállapította az Egyezmény 5. cikk 1. pontjának megsértését. 2012-ben a Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act eltörölte az IPP-t, azonban azóta is több mint hatezer ilyen elítélt vár a szabadságra bocsátására.”⁵⁸

IV/1/2. Németország és Ausztria középutas gyakorlata

Németországban csak a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét biztosító életfogytig tartó szabadságvesztés ismert, a TÉSZ jogintézménye nem. Ez szoros összefüggésben van az 1970-es években megerősödött ún. Behandlungsvollzug teóriájával, mely lényegében az elítélt terápiájára, megjavítására összpontosító büntetés-végrehajtási elmélet volt. Ennek központi eleme az - az álláspontom szerint egyébként illuzórikus – meggyőződés volt, hogy az ember minden esetben jobbítható, javítható, viselkedése és személyisége korrigálható. A Német Szövetségi Köztársaságban (NSZK, BRD) szakmai szempontból széles körben elfogadott felfogással nem fért össze a TÉSZ intézménye, de az adott kor meglehetősen humanista jog és államfelfogásával sem. A németországi példa

55 Lásd: Dirk van Zyl Smit: LIFE IMPRISONMENT ISSUES IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW. https://www.westminster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0013/43420/v.3_2.pdf 8.p.

56 „A biztonsági intézkedés intézményében a büntetőjog már nem a tett szankcionálása, hanem az önkényes veszélyességi prognózisra alapozott eszköz, aminek tartama a prognózis természetéhez igazodva csak a valószínűség szintjén meghatározott.” 1214/B/1990 AB határozat indokolásából.

57 Lásd: Kázmér Dávid: A biztonsági elzárás. <http://www.arsboni.hu/a-biztonsagi-elzaras.html>

58 Lásd: Kázmér Dávid: A biztonsági elzárás. <http://www.arsboni.hu/a-biztonsagi-elzaras.html>

sajátos abból a szempontból, hogy bár az 1970-es évek a német gazdaság fellendülésének az időszaka volt, de ez társadalmi szempontból mégsem tekinthető nyugodt, kiegyensúlyozott évtizednek, elég csak a Vörös Hadsereg Frakció (RAF) nevű német terrorszervezet ténykedésére utalni. Általános megfigyelés, hogy azokban az államokban, ahol nő az erőszakos bűnözés, vagy ahol a szélsőséges erőszak egyik legkirívóbb formája a terrorizmus megjelenik, ott az a büntetőjog jelentős szigorodását vonja maga után. Ehhez képest ebben az időszakban Németországban nem feltétlenül ez történt. Ehelyett komoly szakmai viták középpontjába került az életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye. A büntetés ellenzői vitatták a határozatlan tartamú büntetés alkotmányosságát, annak eltörlését szorgalmazták. A kérdés 1977-ben a Német Alkotmánybíróság elé került, mely az életfogytig tartó szabadságvesztést teljesen elutasító, szélsőségesen individualista jogszemléletet elvetette, és az akkori viszonyok közt visszafogottan, kimérten, a társadalom érdekeire is figyelemmel foglalt állást a kérdésben.⁵⁹ Kifejtette, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés a német Alkotmánnyal kompatibilis, amennyiben a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményére, azaz a büntetés meghatározott időben való későbbi felülbírálatára lehetőséget ad, melynek keretében az elítélt számot adhat személyisége, természete változásairól, és ezek figyelembevételével dönthető el, hogy szükség van-e a büntetés folytatására. Így a kezelési elvnek megfelelően az elítéltnak meg kell adni a lehetőséget a változásra, és meg kell adni számára a reményt arra, hogy egyszer szabadlábra kerülve a társadalomba beilleszkedjék, annak hasznos tagjává váljon. E döntéssel a Német Alkotmánybíróság megerősítette a *Behandlungsvollzug* elvét, és lerakta az alapjait a később humanista oldalon kedvelté, és állandó hivatkozási alappá vált ún. remény jogának (*Right to hope clausula*). E döntésből következően az az életfogytig tartó szabadságvesztés, amely ezt a reményt nem adja meg az elítélt számára és amely az elítélt esetleg pozitív irányú változásának figyelembe vételére nem ad lehetőséget, a büntetés folytatása szükségességének felülbírálatát kizárja, alkotmányellenes.

A Német Alkotmánybíróság álláspontja szerint az emberi méltósághoz való joghoz szorosan hozzá kapcsolódik, hogy az elítéltnak a javulásra való szándékát, ilyen irányú változását később figyelembe veszik. Az elítéltnak ez a joga pedig azt a kötelezettséget rója az állami szervekre, mindenekelőtt a büntetés-végrehajtási szervezetre, hogy aktívan, különféle tevékenységekkel, programokkal, kurzusokkal, kezeléssel és egyéb módon tegye lehetővé az elítélt számára azt, hogy bizonyíthasson és megváltozhasson. Így a szociális államnak kötelessége előmozdítani az elítélt személyiségének fejlesztését, javítását, és őt segíteni a reszocializációs célok elérésében. A német Alaptörvény, az ún. *Grundgesetz* ezt a jogot az Alkotmánybíróság szerint nem korlátozza a fiatalkorúakra, hanem valamennyi elkövetőnek, illetve elítéltnak biztosítja, a felnőttkorúaknak is.

A német jog szerint elsősorban az emberölés, továbbá a halált okozó testi sértés és a háborús előkészület büntethető életfogytig tartó, illetve tíz évnél nem alacsonyabb

59 A vitáról lásd: *Life imprisonment*. United Nations Office at Vienna. Crime Prevention and Criminal Justice Branch. United Nations, Vienna 1994. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf>

tartamú szabadságvesztéssel. Vannak olyan bűncselekmények is, amelyek alapesetben halált (halálos eredményt) nem tartalmaznak, minősített esetben pedig a halálos eredmény súlyosabban minősíti ezeket a bűncselekményeket, feltéve, hogy az elkövető legalább gondatlanul okozza a halálos eredményt (ún. Qualifikationsdelikte). Ilyenek a német jog szerint például a gyermek sérelmére elkövetett szexuális visszaélés, mely a gyermek halálával végződik, a szexuális kényszerítés és a szexuális erőszak, amely halállal végződik, halálos eredménnyel végződő rablás, illetve zsarolás, halált okozó emberrablás, halálos eredménnyel végződő túszejtés. Azaz a német jog azt a megoldást követi, hogy a súlyos, halálos eredményre tekintettel az alapesetet súlyosabban minősíti (például halált okozó szexuális erőszak).⁶⁰

Az életfogytiglanra ítélt főszabály szerint tizenöt év után feltételes szabadságra bocsátható az elítélt indítványára, ha a büntetés elérte a célját. E körben különösen a biztonsági szempontokra, az elítélt veszélyességére koncentrálnak a döntés. A tizenöt évet mindenféleképpen ki kell töltenie az elítéltnak. A súlyosabb megítélésű ügyekben azonban ez a tartam kitolódhat. Erre vezethet a bűncselekmény kiemelkedő brutalitással való elkövetése, az áldozattal szembeni kegyetlenkedés, kínzás, a több ember sérelmére elkövetett emberölés, a cselekmény különösen elítélendő motivációja, az elkövető társadalomra való fokozott veszélyessége, személyisége, elsősorban a szexuális bűncselekményeknél. Ezekben az esetekben akár huszonöt évig, vagy tovább is meghosszabbítható a kötelezően kitöltendő tartam.⁶¹

Az átlagos életfogytiglan Németországban tizenhét-tizennyolc év szabadságvesztést jelent a gyakorlati tapasztalatok szerint. Ugyanakkor Németországban is egyre többen vannak, akik nem értenek egyet ezzel a szerintük enyhe büntetőjogi szabályozással és praxissal, és a kötelezően kitöltendő tartamnak legalább húsz évre való felemelését tartják indokoltnak, hivatkozással arra, hogy a hatvanas-hetvenes években is megközelítőleg húsz év volt ez a tartam. Ez az álláspont egyre elfogadottabb, tekintettel arra is, hogy nő a várható élettartam, így kitolódik az az időtartam is, ami alatt az elítélt még veszélyt jelenthet a társadalomra. Ezért egyre elfogadottabb, hogy a kötelezően kitöltendő tartam az egyes esetekben egyre hosszabb.⁶²

Feltételes szabadságra bocsátás esetén az elítélt pártfogó felügyelet alá kerül, melynek során bizonyítania kell, hogy a rehabilitációja eredményes volt, rendszeres beszámolási kötelezettsége áll fenn a pártfogóval szemben. A feltételes szabadság ideje öt évig tart. Amennyiben a bíróság nem bocsátja az elítéltet feltételes szabadságra, úgy két évente meg

60 Az ismertett adatok forrása: Christiane Düring: Lebenslang. /Kézirat, a tanulmányt a szerző bocsátotta rendelkezésemre/, illetve egyes kérdésekről megkeresésemre személyesen tájékoztatott./

61 A német jogirodalomban e körben rendszeres hivatkozási pont az ex RAF-terrorista Christian Klar esete, akinél huszonhat év volt a kötelezően kitöltendő tartam. Lásd pl: Arthur Kreuzer: Justiz: Wie lang ist lebenslang? Zeitonline Deutschland. 13. Dezember 2008. <http://www.zeit.de/online/2008/51/lebenslang>; Thorsten Denkler: Warum lebenslang nicht ein Leben lang ist? Deutsches Rechtssystem.Süddeutsche.de 11. Mai 2010

62 Arthur Kreuzer: Justiz: Wie lang ist lebenslang? Zeitonline Deutschland. 13. Dezember 2008. <http://www.zeit.de/online/2008/51/lebenslang>

kell vizsgálni a kedvezmény lehetőségét. 2013-ban Németországban 57 000 ember töltött szabadságvesztés-büntetést, ebből 2.500-an életfogytig tartó szabadságvesztést.

A német gyakorlatban lényeges biztonsági szelep szerepét betöltő intézményként funkcionál a biztonsági őrizet (Sicherungsverwahrung) intézménye.⁶³ Ennek alapján a bíróság döntése értelmében a veszélyes elkövetők szabadságvesztésének kitöltését követően kerülhet sor a határozatlan tartamú, de kétévente felülvizsgálat tárgyát képező prevenció fogvatartásra és kezelésre az arra kijelölt zárt intézményben.⁶⁴ A biztonsági őrizet funkciója a prevenció célok elérésének biztosítása kezeléssel. Az intézetben terápiás szakemberek segítik az elítélteket a társadalomra is veszélyes függőségeik és mentális zavarai (például pedofília, szadista hajlamok stb.) kezelésében, illetve a személyiségük fejlesztésében. Ezt az intézkedést a bíróság rendelheti el az ítéletben a szabadságvesztés kitöltését követő időre. Miután az intézkedés határozatlan tartamú, és lényegesen érinti az elítélt személyi szabadsághoz fűződő jogát, ezért az intézkedést csak kivételesen indokolt esetben, részletes bírói indokolással ellátva lehet csak elrendelni. A biztonsági őrizet a szabadságvesztés kitöltésétől számítva legfeljebb tíz évig tarthat, de a különösen veszélyes elítéltek esetében e tartam kitöltése után is meghosszabbítható kivételesen indokolt esetben.⁶⁵ A veszélyességet több szakértő által felvett vizsgálat alapján ítélik meg, és ennek alapján döntenek a prevenció intézkedés folytatásáról vagy megszüntetéséről.⁶⁶

Ausztriában a szabadságvesztés határozott ideig vagy életfogytig tart. A határozott tartamú szabadságvesztés generális maximuma húsz év. Az életfogytig tartó szabadságvesztés főszabály szerint alternatív büntetés, eszerint az érintett bűncselekményeknél a cselekmény tíz évtől húsz évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett.⁶⁷ Így nem kötelező, hanem bírói mérlegeléssel választható büntetés, kivéve a genocídiumot (népirtást), mert e bűncselekménynél kivételesen nem mérlegelés alapján, hanem kötelező jelleggel kell ezt a büntetést kiszabni.⁶⁸ Az ilyen

63 A biztonsági őrizetet Németországban 1980-2005 között évente átlagosan mintegy húsz és hetven közötti számban rendeltek el. A biztonsági őrizetben lévő személyek száma általában kétszáz és négyszáz fő között mozgott ebben az időszakban, míg a fogvatartottak átlagos száma hetvenezer fő körül alakult. A kényszerintézkedés 1980-2005 között az érintettek közel felénél öt-tíz év között, további kb. húsz százalékánál több mint tíz évig tartott. Forrás: Kinzig, Jörg: The German model of long term detention. Roundtable on Actual life sentence. Organized by the Hungarian Helsinki Committee in Budapest. University of Tuebingen, Germany. <http://helsinki.hu/kuzdelem-a-tenyleges-életfogytig-tarto-szabadsagvesztés-büntetés-eltorleseert-2008-2009>. 2015. 06. 15.

64 A biztonsági őrizet alkalmazásának az alapja az elkövető veszélyessége. Németországban három fajtája is létezik: az elítéléskor elrendelt, az elítéléskor feltételelesen kimondott és az utólagos. Ha a fogvatartás alatt derül fény az elkövető kiemelt veszélyességére, akkor utólagosan, azaz az elítélés után is elrendelhető. A biztonsági őrizet ismert Svájcban, Ausztriában, Nagy Britanniában, Norvégiában és Dániában is, Csehországban, de Portugáliában is. Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem büvöletében. Határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában. Kriminológiai Közlemények. 46. OKRI Budapest, 2009. 38-51. oldal.

65 A német biztonsági őrizetre lásd, továbbá: Nagy Ferenc: Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönnépességről. Börtönügyi Szemle 2013. évi 1. szám, 5-6. old.

66 Christiane Düring német bíró személyes tájékoztatása alapján. További forrás: Kázmér Dávid: A biztonsági elzárás. <http://www.arsboni.hu/a-biztonsagi-elzaras.html> 2015. november 11.

67 Michael Fromherz osztrák bíró személyes tájékoztatása alapján.

68 Forrás: Michael Fromherz: The punishment of life-imprisonment in Austria. A szerző engedélyével felhasznált kézirat.

büntetéssel is sújtható bűncselekmények köre hasonlít a németországi szabályozáshoz, azzal, hogy tipikusan az olyan, előre kitervelt élet elleni bűncselekmények miatt szabható ki, melyek közvetlenül legalább egy ember halálához vezetnek, például: a szándékos emberölés esetei, népirtás, súlyos, személy elleni bűncselekmények, melyeket a halálos következmény súlyosabban minősít, légi jármű hatalomba kerítésének halálos befejeződéssel végződő esete.⁶⁹ Kizárólag olyan elkövetővel szemben szabható ki ez a büntetés, aki az elkövetéskor a huszonegyedik életévét már betöltötte. Az osztrák büntetőjog legsúlyosabb büntetését nyolc laikusból és egy hivatásos bíróból álló esküdtbíróóság szabhatja ki. A bűnösségről az esküdtek önállóan, míg a büntetésről a hivatásos bíróval közösen döntenek. Az osztrák Igazságügyi Minisztérium 2013-as beszámolója szerint mintegy százötven fő töltötte a legsúlyosabb büntetését. A minisztériumi beszámoló szerint ebben az évben mintegy 23 500 főt ítéltek szabadságvesztésre Ausztriában, ebből 11-et életfogytig tartó szabadságvesztésre. Évente átlagosan öt-tizenöt esetben szabják ki a bíróságok ezt a büntetést, tipikusan emberölés miatt a Statistik Austria kiadványa szerint.⁷⁰ A feltételes szabadságra bocsátás kérdéséről legkorábban tizenöt év kitöltése után az elítélt indítványára bíróság dönt. Az eljárásban a büntetés-végrehajtási intézet előterjesztést készít. A kedvező döntéshez az intézet támogató nyilatkozatára van szükség. A bíróság akkor bocsátja az elítéltet feltételes szabadságra, ha megalapozottan feltehető, hogy az elítélt a jövőben nem fog bűncselekményt elkövetni. Ha a bíróság az elítéltet feltételes szabadságra bocsátja, úgy az elítélt ennek esedékessége előtt is már elhagyhatja az intézetet eseti jelleggel, kísérettel, például terápián való részvétel céljából. A feltételes szabadság ideje tíz év. A feltételes szabadságra bocsátott elítélt pártfogó felügyelet alá kerül, egyéni terápiában részesül, melyben pszichológus és szociális munkás is részt vesz. A pártfogó felügyelet alatt további speciális szabályokat is be kell tartania az elítéltnek, így például meghatározott időközönként jelentkeznie kell a rendőrségen. Az elítélt társadalmi szervezetek, például a Neustart segítségét is igénybe veheti, hogy a feltételes szabadság intézménye elérje a célját. Ez a szervezet segít az elítéltnek szállást és munkahelyet találni. Átlagosan huszonkét-huszonhárom évet töltenek ki az elítéltek, mire feltételes szabadságra bocsátják őket. Az életfogytiglant töltőknek megközelítőleg a tíz százalékát nem bocsátják feltételes szabadságra, mert fokozott veszélyt jelentenek a társadalomra, esetükben a bűnisméltlés veszélye kiemelkedő.⁷¹

A fenti példák alapján látható, hogy német nyelvterületeken az enyhe és a szigorú határan elhelyezkedő jogi szabályrendszert alakítottak ki, amely mintegy átmenetet képez

69 További példák: halálos eredménnyel végződő emberrablás, halálos kimenetelű rablás, több ember halálával járó gyújtogatás, több, illetve sok ember halálát okozó nukleáris, illetve sugárzó energiával való visszaélés, halált eredményező szexuális erőszak, halált eredményező szexuális visszaélés, halált eredményező kínzás, halált eredményező emberiség elleni bűncselekmény, bünszervezet vezetőjeként elkövetett kábítószer-kereskedelem, nemzeti-szocialista csoport támogatása.

70 Például 2011-ben tíz főt ítéltek életfogytiglanra. Ebből hetet szándékos emberölés büntetéeért, két főt emberölés büntetetének kísérletéért, és egy főt halált okozó emberrablás büntetete miatt. Forrás: Michael Fromhertz u. o.

71 Manfred Seeh: Lebenslange Haftstrafe: 149 Personen eingesperrt. Die Presse.com <http://diepresse.com/home/politik/innenpolitik/1412182/Lebenslange-Haftstrafe-149-Personen-eingesperrt>

a skandináv szélsőségesen enyhe és a szigorúbb európai államok gyakorlata között. A szabályozás ennek megfelelően főszabályként alapvetően enyhe, de az extrém esetek megfelelő kezelése érdekében egyfajta biztonsági szelepként fenntartják a kötelezően kitöltendő tartam jelentős meghosszabbításának a lehetőségét, illetve Németországban a biztonsági őrizetet.

IV/1/3. A sokszínű Európa

Több európai ország van, ahol jelenleg nem létezik életfogytig tartó szabadságvesztés, ezek: Norvégia, Görögország, Ciprus, Spanyolország, Portugália, Horvátország, Bosznia Hercegovina és Szlovénia. A büntetés mellőzésének okai inkább sajátos jogfelfogásukra vezethetők vissza, és nem a kedvező bűnözési rátában, vagy az adott országok kiemelkedő gazdasági és társadalmi stabilitásában keresendők. Álláspontom szerint sokkal inkább a szélsőséges individualizmus térnyerése a közösség kárára, az emberi jogok túlzott kiterjesztése és az államhatalom korlátozásának a szándéka lehet a magyarázat erre. Norvégia, bár gazdaságilag kétségtelenül erős ország, társadalmát már korántsem olyan harmónia, békés együttélés és tolerancia jellemzi, mint korábban; a társadalmi feszültségek nyilvánvalóak. A megalapozatlanul enyhe büntetőjogi rendszer alkalmatlansága, annak szomorú következményei nyilvánvalóak a Breivik-ügy óta. Norvégiában a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés felső határa mindössze huszonegy év, amely a súlyosabb esetekben a várható magas élettartamra is figyelemmel nemhogy a tettarányosság elvének az érvényesítésére, de az ún. incapacitation elv érvényesítésére sem elégséges. Norvégia jogrendszere egyszerűen nem tud mit kezdeni az extrém, szélsőségesen erőszakos bűnözés egyelőre még viszonylag ritka, de annál súlyosabb jelenségével. Horvátországban, Bosznia Hercegovinában és Szlovéniában alig húsz évvel a délszláv háború befejezése óta ugyancsak túlzott optimizmusra és a szélsőségesen individualista irányzatok megerősödésére utal ez a szabályozás, figyelemmel ezen országok nem kiemelkedően pozitív és stabil gazdasági és társadalmi helyzetére is. Ugyanakkor érdekes, hogy Bosznia Hercegovinában és Horvátországban olyan magas a határozott tartamú büntetés felső határa, mely de facto életfogytig tartó szabadságvesztéssel ér fel, azaz ezekben az államokban álcázott életfogytiglan van hatályban.

Görögországban, Spanyolországban és Portugáliában szintén az individualista irányzatok erősségével magyarázható a realitásokhoz nem igazodó, eltúlzottan enyhe szabályozás, és nem a kedvező társadalmi folyamatokkal. A bűnözés ugyanis mindegyik országban erős, a munkanélküliség is kiugró, és más gazdasági mutatók sem adnak okot az optimizmusra, a társadalmi feszültségek is jelentősek, és a terrorizmus sem ismeretlen jelenség, különösen nem Spanyolországban. A szabadságvesztés felső határa Görögországban és Portugáliában huszonöt, Spanyolországban húsz év. Spanyolországban egyes esetekben a büntetési tételkeret felső határa (például terrorizmussal összefüggő erőszakos bűncselekményeknél) harminc-nyolcvan évre nő. Hasonló a helyzet Bosznia Hercegovinában és Horvátországban, negyven év a felső határ, kivételes esetben

halmazati büntetésként ötven évig terjedhet a büntetés. Szerbia jogrendszere sem ismeri az életfogytig tartó szabadságvesztést. A határozott ideig tartó szabadságvesztés maximuma negyven év lehet.⁷²

Az életfogytig tartó szabadságvesztést ismerő európai jogrendszerek között jelentős eltérés van a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi tartamában, a kötelezően kitöltendő idő általában tizenöt és harminc év között változik. Írországbán ez negyven év, Litvániában legalább húsz, Lengyelországban huszonöt, Belgiumban tíz, Észtországban általában harminc év. A TЭСZ is ismert Írországbán, Hollandiában, a visszaesőkre Észtországban. Hollandiában a TЭСZ-ből királyi kegyelemmel lehet szabadulni, az uralkodó azonban e jogával csak ritkán él. Bulgáriában kétféle életfogytiglan létezik: a határozott tartamú büntetésre átváltoztatható, és az átváltoztatás lehetősége nélküli (TЭСZ).

Főszabály szerint Finnországban tizenkét-tizenhárom, Romániában⁷³ húsz, Svájcban tizenöt év a minimálisan kitöltendő idő.⁷⁴ Svájcban a kezelhetetlen szexuális bűnözők elvileg akár TЭСZ-re is ítélték kivételes büntetésként. Szlovákia jogrendszere is lehetővé teszi a TЭСZ kiszabását.⁷⁵ A kötelező tartam Belgiumban és Svédországban tíz⁷⁶, (Belgiumban a visszaesőknél tizenhat), Dániában általában tizenhat év. Franciaországban tizenhat, visszaesők esetében legalább huszonkét év e tartam, azzal, hogy a legtöbb elítélt ténylegesen tizenhét-tizennyolc évet tölt ki mire szabadul, míg gyermekkorú sérelmére elkövetett emberölés esetén legalább harminc év a kötelezően kitöltendő tartam.⁷⁷ Olaszországban huszonhat év a minimális tartam.⁷⁸ Az olasz Alkotmánybíróság 264/1974-

72 Forrás: Nagy Ferenc: Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönépességről. Börtönügyi Szemle 2013. évi 1. szám, 2-3. Old.

73 Romániában, ha az elkövető férfi, és a hatvanadik, ha nő, és az ötvenötödik életévét betöltötte, akkor már tizenöt év után feltételes szabadságra bocsátható. Ez a megoldás a fiatalok-idősek közti diszkriminációt is tiltó jogállamokban nehezen magyarázható, de dogmatikailag is hibás, mert arra a téves álláspontra enged következtetni, mintha az idős korban elkövetett súlyos büncselekmény kevésbé lenne súlyos, vagy a társadalomra veszélyes, vagy mintha magának az elkövetőnek a társadalomra veszélyessége lenne csökkent, holott ez nincs így. Nem beszélve arról, hogy ez a fajta megoldás nincs összhangban a generális prevenció céljával, mert az időskori bűnelkövetést enyhé szankció kiltásba helyezésével ösztönzi, ahelyett, hogy inkább visszatartana attól. A nemek közti büntetőjogi különbségtétel pedig végképp érthetetlen és indokolatlan.

74 Forrás: Christiane Düring: Lebenslang. /Kézirat, a tanulmányt a szerző bocsátotta rendelkezésemre/ Továbbá: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarahl; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>

75 Forrás: Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről. <http://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dont-esek-a-kiszamithatatlan-jovorol/> 2015. 06. 15

76 Svédországban lehetőség van arra, hogy az életfogytiglanra ítélt tíz év kitöltése után kezdeményezze a határozatlan ideig tartó büntetése határozottá tételét. Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem büvöletében. Határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában. Kriminológiai Közlemények. 46. OKRI Budapest, 2009. 38-51. oldal.

77 „A francia Code Pénal (...) értelmében, ha valakivel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést szabnak ki, az esküdtszék dönthet úgy, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját nem határozza meg, azaz időbeli korlát, behatárolás nélkül hagyja. De ilyen esetben is fenntartják a jogot, hogy a büntetés-végrehajtási bíróság) 30 év elteltét követően felülvizsgálja ezt a döntést. (...) Ha az áldozat/sértett 15 év alatti és a cselekmény előtti vagy azzal egyidejűleg a sérelmére nemi erőszakot, kínzást, kegyetlenséget követ el a büntetett vagy hivatalos személyként követi mindezt el, az esküdtszéknek lehetősége van arra, hogy speciális határozatot hozzon, és az intézkedések bármelyikét kizárhatja.” Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Magyar Jog 2013. évi 5. szám 265-271. oldal.

78 „Az olasz Btk. általános szabályként lehetővé teszi az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés esetén a 26 év utáni feltételes szabadlábra bocsátást. Azonban speciális szabály vonatkozik a szervezett bűnözés/maffia tevékenységgel

es döntésével arra a megállapításra jutott, hogy a büntetésnek több célt kell szolgálnia, ezek a rehabilitáció, a megtorlás, és az elrettentés (plurális funkcionalitás teóriája).⁷⁹ Az Alkotmánybíróság szerint a huszonhat éves tartam előírása ezen komplex céloknak éppen megfelel, azzal összhangban van.⁸⁰ Hollandiában az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátását nem kezdeményezheti, de ez nem zárja ki azt, hogy uralkodói kegyelemmel szabaduljon.⁸¹

A skandináv típusú jóléti büntető és büntetés-végrehajtási rendszerek immanens tulajdonsága a bűncselekményért, illetve a bűnözésért való felelősség megosztása az elkövető és a társadalom között.⁸² E megközelítés az elkövető egyéni felelősségét óhatatlanul is bagatellizálja, de legalábbis a társadalmi korrektség elve alapján menteni, csökkenteni igyekszik. Ezen rendszerek működésképtelensége a szakmai közvéleményben ugyanakkor még korántsem evidens, megítélésük még kifejezetten pozitív. A skandináv országok kedvező bűnözési rátája miatt ezek a rendszerek még jó eredményeket produkálnak, persze igazán „éles helyzetben” nem is mérették meg magukat. Kérdés, ha a jövőben a skandináv országokban is erőteljesen növekszik a bűnözés, illetve egyre több extrém, szélsőséges bűncselekményt követnek majd el, úgy ezek a büntető és büntetés-végrehajtási rendszerek milyen eredményeket produkálnak majd. Egyelőre még jól működnek, és a pozitív példák rendszeres szereplői, de ez érthető. Ilyen szintű jólét és erős szociális háló mellett nem-igen kellett bizonyítaniuk. Ha viszont a bűnözés volumene és minősége jelentősen romlani fog, úgy véleményem szerint e rendszerek eredményessége várhatóan lesújtó lesz.⁸³ Svédországban a skandináv jóléti büntetés-végrehajtási modell fejlett szol-

összefüggésben, illetve terrorizmus miatt szabadságvesztésre ítéltre, amennyiben nem együttműködőek a hatóságokkal. Az ilyen elítéltek feltételes szabadságra nem helyezhetők, így életük hátra lévő részét börtönben fogják letölteni.” Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Magyar Jog 2013. évi 5. szám 265-271. oldal.

- 79 Paulo Pinto de Albuquerque: Life Imprisonment and the European Right to Hope. Rivista AIC. 2/2015 29/05/2015 1-10. p.
- 80 Az olasz Alkotmánybíróság 1974-ben hozott döntésében hangsúlyozta, hogy a szabadulás elvi esélyét meg kell adni az elítéltek ahhoz, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányos legyen. Forrás: 7/22 Novemberi 1974 (cf. Raccolta ufficiale delle sentenze e ordinanze .delle Corte Costituzionale, vol. 42 (1974) p. 353, EUGRZ 77, p. 294-295).
- 81 Forrás: Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem bűvöletében. Határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában. Kriminológiai Közlemények. 46. OKRI Budapest, 2009. 38-51. oldal.
- 82 A skandináv büntetés-végrehajtási modell elutasítja az egyéni gonoszságnak állami rosszal való megtorlását. Éppen ezért ebben a modellben a büntetés tisztán csak a szabadság elvesztése, illetve korlátozás lehet. Hangsúlyosan érvényesül a normalizáció elve, de nem oly módon, hogy az intézetekben másolják a társadalomban elérhető intézményeket, hanem, hogy az elítélt számára igyekezzenek lehetővé tenni, hogy a kint elérhető szolgáltatásokat vegye igénybe. Forrás: Vókó György: A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában. Kriminológiai Tanulmányok 50. 245-260. oldal. Szerkesztette: Vókó György. OKRI Budapest, 2013.
- 83 Hogy a skandináv szemléletmód (véleményem szerint egyoldalúan) hogyan csinál az elkövetőből kvázi áldozatot, vegyünk néhány példát: „Norvégiában az egyik legátfogóbb szakmai elemzés (White Paper, 2008) hangsúlyozza, hogy a fogvatartottaknak mindössze töredéke az, aki tényleges veszélyt jelent a közbiztonságra. Felhívja a figyelmet az egyéni és/vagy csoportos démonizálás veszélyére, valamint óvja a döntéshozókat attól, hogy a szakpolitika kialakításakor egyedi esetekből (bűncselekményekből) induljanak ki. A jelentés továbbá felhívja a kormány figyelmét arra, hogy a fogvatartottak támogatása korábban deklarált társadalmi felelősség és kötelezettség. A bebörtönzött populáció tagjaira ma már a társadalom nagyobb része mint szociálisan rosszul alkalmazkodó és a bűnelkövetésbe belesodródott személyekre tekint. Amíg a büntető (punitive) irányultság szinte kizárólag az egyénre és annak felelősségére fókuszál, mellőzi a bűnelkövetéssel kapcsolatba hozható szociális tényezőket, (...) addig a holisztikus szemléletmód az egyén és a társadalom közös felelősségét vizsgálja. (...) A támogató attitűd általában megnyilvánulása a skandináv jóléti állam

gáltatásai ellenére is mintegy ötvennégy százalékos volt a visszaesési arány 2010-ben, ami a Magyarországon tapasztaltakhoz hasonló. Ez már önmagában megkérdőjelezi a rendszer hatékonyságát.⁸⁴

A fentieknek megfelelően „az északnyugat-európai büntetés-végrehajtást a XX. század második felében jellemzően befolyásoló ‚jóléti büntetés’ filozófiája végső eszközként tekintett a börtönökre. Az 1970-es években, hosszú viták után, eltörölték a határozatlan tartamú büntetés minden formáját, bevezették az úgynevezett ‚valamit-valamiért’ elvet, amelynek alkalmazásától sokat várnak a szakemberek. Ennek az új irányzatnak az a lényege, hogy az együttműködő fogvatartott számára a szabadulás már a büntetési időtartam 2/3-ának letöltését megelőzően is lehetővé válik. (...) A fogvatartott lényegi és tartalmi együttműködése alakítható ki ennek a szükségletre alapozott partneri viszonynak a létrehozásával. (...) a nyitott börtönök részaránya eléri a 32 százalékot.”⁸⁵

Álláspontom szerint Magyarországon a skandináv büntetés-végrehajtási modellek ilyen irányú állami akarat esetén sem lennének alkalmazhatók, a magyar társadalom eltérő értékrendszere, életfelfogása, vérmérséklete, szokásai, kultúrája, jövedelmi-vagyoni viszonyai, a gazdaság állapota, az eltérő életszínvonal és más tényezők miatt. A magyarországi és a skandináv országok közti nyilvánvaló és jelentős különbségek és a skandináv rendszerek kritikája ellenére is azonban úgy látom, hogy ezen modellek nem minden részükben elhibáztak, sőt, több, kifejezetten pozitív elem átvehető és valószínűleg eredményesen alkalmazható lenne hazánkban is. Ugyanis az északi államokban „az egyszemélyes elhelyezés a jellemző. További kimagasló tulajdonság, hogy még a zárt intézetek fogvatartottjai számára is képesek biztosítani azt, hogy naponta 12-14 órát zárkán kívül töltsenek. Az elítéltek tevékenységrepertoárja (pl. szakképzés, iskolai oktatás) rendkívül széles és jó minőségű. Norvégiában a korrekciós intézetek segítő-támogató feladatrendszeréből következően a tevékenység középpontjába a fogvatartottak oktatását helyezik. Az oktatás szerves részeként nagy súlyt helyeznek a szakképzésre. Ennek keretén belül a mindössze néhány hónapig tartó szaktanfolyamok megszervezésére koncentrálnak. (...) A fogvatartottak számára a formális oktatás és képzés nagy jelentőségű, de az informális készségek (életismeretek, a családi és a társadalmi beilleszkedés kialakítása, képesség a csoportban végzett munkára stb.) kialakítása néha nagyobb szükségletként jelentkezik. A büntetés-végrehajtás rendkívül széles választási lehetőséget kínál fel a fogvatartottaknak, amelyekből szabadon választhatnak. A másik legfontosabb ismérv, hogy modern szakmák elsajátításának lehetőségét kínálják fel számukra, amely valóban reális esélyt ad a szabadulás utáni munkavállalásra. A szabadulásra, illetve a visszaillesz-

ideáljának megfelelően, hogy a fogvatartottakhoz nem ‚szörnyetegként’ viszonyulnak, hanem olyan emberi lényekként, akiknek szükségük van a segítő kezelésre és a nevelésük elősegítése érdekében kifejtendő aktív társadalmi erőfeszítésre.” Forrás: Ruzsonyi Péter. A skandináv országok büntetés-végrehajtási rendszerének elemzése. Börtönügyi Szemle. 2011. évi 1. szám.

84 Lásd: Vókó György: A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában. Kriminológiai Tanulmányok 50. 247. oldal. Szerkesztette: Vókó György. OKRI Budapest, 2013.

85 Forrás: Vókó György: A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában. Kriminológiai Tanulmányok 50. 245-260. oldal. Szerkesztette: Vókó György. OKRI Budapest, 2013.

kedésre történő felkészítést ma már elképzelhetetlennek tartják a „digitális kompetencia” kialakítása, az internet használatának elsajátítása nélkül. Ugyanakkor a gazdasági nehézségek határt szabtak a költsézésnek, a bűnözés növekedése és ezzel együtt a közbiztonság romlása megkérdőjelezte a bűnelkövetőkkel kapcsolatos segítő és támogató attitűd eredményességébe vetett hitet, majd végső sorban annak létjogosultságát is. (...)»⁸⁶ Megfontolásra érdemes ugyanakkor a skandináv büntetés-végrehajtási modellből az utógondozási eszközök átvétele. Különösen igaz ez az utógondozás házáira, ahol a szabadult elítéltek lakhatásáról, munkavégzéséről, ellátásáról gondoskodnak. Az utógondozást készíti elő, de a szabadulást értelemszerűen megelőzi a nyílt és félig nyílt bv. intézetek fenntartása is. 2008 óta működnek ún. átmeneti házak is, ahol önkéntes jelentkezés alapján kis közösségben élnek az elítéltek, maguk gondoskodnak az ellátásukról (főzés, mosás stb.), elsajátíthatják a normakövető és önálló életvitelt.⁸⁷

Lengyelországban a kötelezően kitöltendő tartam huszonöt év.⁸⁸ E büntetést a Lengyel Btk. 1995-ös módosításával vezették be, amely a rendszerváltást követően moratórium alá került halálbüntetést volt hivatva helyettesíteni, így a lengyel jogrendszer legsúlyosabb büntetésévé vált. Emellett a határozott tartamú szabadságvesztés maximuma továbbra is maradt huszonöt év.⁸⁹

Oroszországban 1992-ben vezették be az életfogytiglant, azzal, hogy e büntetés kezdetben ún. konverziós büntetés volt, melynek lényege szerint kizárólag a halálbüntetés kiváltására szolgált oly módon, hogy a halálra ítélt büntetése kegyelmi döntés alapján életfogytig tartó szabadságvesztésre volt változtatható.⁹⁰ 1996 óta azonban a bíróságok mérlegelés alapján, azaz nem kötelező jelleggel a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőit erre a büntetésre is ítélik. E büntetés tipikusan az emberölés, terrorizmus, a népiirtás, háborús és emberiség elleni bűncselekmények büntetése. Ez a büntetés nem szabható ki nőkre, továbbá azokra a férfiakra sem, akik a cselekmény elkövetésekor tizenhét év alattiak, illetve hatvanöt év felettiak voltak. A határozott ideig tartó szabadságvesztés maximuma főszabály szerint huszonöt, kivételesen harminc év. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből a kötelezően kitöltendő tartam legalább huszonöt év. Ezt követően az elítélt kezdeményezheti a feltételes szabadságra bocsátást. Az elítélt elnöki kegyelmet is kérhet tizenhét év kitöltése után. Amennyiben a döntés elutasító, úgy

86 Forrás: Vókó György: A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában. Kriminológiai Tanulmányok 50. 245-260. oldal. Szerkesztette: Vókó György. OKRI Budapest, 2013.

87 Lásd: Vókó György: A büntetés-végrehajtás sajátosságai és tapasztalatai Európában. Kriminológiai Tanulmányok 50. 245-260. oldal. Szerkesztette: Vókó György. OKRI Budapest, 2013.

88 Forrás: Szumski, Jerzy: Az életfogytig tartó szabadságvesztés Lengyelországban. Magyar Jog. 44. 1997. 108-109. oldal.

89 A lengyel 1932-ben elfogadott Btk. is ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztést, akkor tizenöt év kitöltése után volt lehetőség az elítélt feltételes szabadságra bocsátására, melynek eldöntése során a fő szempontot a speciális prevenció cél elérésére való alkalmasság adta. A próbaidő öt év volt. 1951-től politikai okokból a kötelező tartamot tíz évre csökkentették, majd az életfogytiglant kivették a jogrendből. 1988-ban a halálbüntetésre moratóriumot vezettek be Lengyelországban, ami azt jelentette, hogy kiszabni ki lehetett, de végrehajtani nem. Ezt követően az addig viszonylag állandó emberölések száma jelentősen megugrott, 287-ről 496-ra nőtt, ami 73%-os emelkedést jelentett. A 90-es évektől pedig egyre gyakoribb volt a súlyosabban minősülő, rendszerint brutálisan elkövetett emberölés. Forrás: Szumski, Jerzy: u. o.

90 Az ismertett adatok forrása: http://self.gutenberg.org/articles/life_imprisonment_in_russia 2015. 11. 19.

háromévente kérheti az elítélt a kedvezmény engedélyezését. 2012-es adatok szerint 1805 fő töltött ilyen büntetést Oroszországban.

Európában főszabályként nem létezik az USA-ban gyakori, mérlegelés nélküli, kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés, kivéve a három csapás intézményének elterjedése miatt egyes szélsőséges esetekre kötelezően előírt TÉSZ-t. Ez azonban Európában sokkal ritkább, mint a három csapás intézményének hazájában, az USA-ban. A példákból az látszik, hogy a legtöbb európai ország jogrendszere ismeri e büntetést, általában nem önálló büntetési nemként, hanem a szabadságvesztés egy fajtájaként szabályozza. Tartama határozatlan, a feltételes szabadságra bocsátásra alanyi jog nincsen. Az e büntetést nem ismerő európai jogrendszerek pedig a legsúlyosabb büntetést de facto életfogytiglannal helyettesítik, azaz extrém hosszú, de határozott tartamú szabadságvesztéssel pótolják.

IV/1/4. A tévhitek cáfolata az európai gyakorlat alapján

Az életfogytig tartó szabadságvesztés, és különösen a TÉSZ, az abolicionisták megtevésztő érvelésével szemben egyáltalán nem ismeretlen büntetés az egyébként általában enyhe, vagy mérsékelt szigorú büntetőjogi rendszereiről ismert európai kontinensen, mint ahogy a világ más részein sem. Létezik ilyen büntetés Magyarországon kívül Hollandiában, az Egyesült Királyságban és azon belül Walesben, Írországból, Svájcban és Észtországban.⁹¹ Kritikaként pedig felvethető, hogy azon európai államokban, ahol TÉSZ nem létezik, jellemzően rövid kötelezően kitöltendő tartam után megnyílik a lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra. Éppen ezért ezen államok nem győzik speciális rendelkezések lefektetésével azt biztosítani, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőinek a büntetése kitolható, meghosszabbítható legyen, vagy az életfogytiglannal extrém hosszú, határozott idejű szabadságvesztéssel helyettesítik. Így tesznek meg minden tőlük telhetőt a társadalom védelmére. Ilyen jogi megoldások nélkül a büntetések nyilvánvalóan nem lennének tetterányosak, hanem rendszerint súlytalanok, a kirívó tárgyi súlyú bűncselekményeket bagatellizálók, eltúlzottan enyhék. Enélkül az elítéltek mentálisan és fizikailag is bűnözésre képes állapotban hagyhatnák el a büntetés-végrehajtási intézeteket, ami felvetné az ún. incapacitation elv⁹² megsértését is. Miközben a treatment elvek és gyakor-

91 „A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés ismert például az angol és walesi, az olasz, a francia büntetőjogban. (...) Néhány európai ország büntetőjoga az életfogytig tartó szabadságvesztésből csak a kivételes, a kegyelem útján történő szabadlábra helyezést, illetve annak kizárását ismeri. Ebbe a kivételes esetkörbe tartozik Litvánia, továbbá Ciprus, Hollandia és Svédország. A svéd Btk. ugyancsak ismeri az életfogytig tartó szabadságvesztést. Ezel összefüggésben a minimálisan letöltendő időtartamról azonban nincs törvényi szabályozás, így az határozatlannak tekinthető. Lehetőség van azonban arra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést a Bíróság az elítélt kérelmére határozott tartamú szabadságvesztés-büntetésre változtassa át. Az így átváltoztatott büntetés a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés maximumáig terjedhet.” Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Magyar Jog 2013. évi 5. szám 265-271. oldal.

92 Azon büntetés-végrehajtási elv, mely szerint az elítéltet képtelenné kell tenni a bűnműlésre, visszafogottabb megfogalmazásban meg kell akadályozni azt, hogy újra bűncselekményt kövessen el. Ez részben azáltal valósul meg, hogy a fegyintézet az elítéltet izolálja, a társadalomból kiemeli, részben azáltal, hogy az elítélt oktatásban, képzésben részesül, személyiségfejlesztő tréningeken stb. vesz részt. Az incapacitation legerősebb formája maga a TÉSZ, azaz a teljes izoláció, az elítélt végleges kivonása a társadalomból. De ebbe a fogalmi körbe tartozik az is, ha az elítélt egészen agg

latok hatásossága több, mint kérdéses, de legalábbis nem kétséget kizáróan bizonyított. Ezen módszerek rendszerint ugyanis csak akkor eredményesek, ha az elítélt is úgy akarja, azaz együttműködő, és egyetért a kezelésével. Egyébként teljesen hatástalanok.⁹³ Éppen ezért Magyarország jogrendszere a fentiek sorában egyértelműen pozitív képet mutat.

IV/2. Az Európán kívüli államok gyakorlata

V/2/1. Az ausztrál jogrend

Ausztráliában is igaz az az általános érvényű megállapítás, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés rendszerint nem az elítélt élete végéig tart. Ez a legsúlyosabb büntetés a kontinensen azóta, hogy 1975-ben a halálbüntetést eltörölték.⁹⁴ Ismert a TЭСZ és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró életfogytiglan is. A büntetés jellege szerint itt is határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés. Tipikusan az emberölés súlyosabb esetei miatt szabják ki, de nem ismeretlen e szankció a súlyosabb nemi bűncselekményeknél, emberrablásnál, és a kábítószer-kereskedelemmel összefüggő esetekben sem. E büntetés egyes ausztrál államokban kötelező büntetés az emberölés bizonyos eseteinél, a legtöbb esetben azonban nagyrészt inkább mérlegelés alapján szabható ki.⁹⁵ Felismerték ugyanis, hogy a kötelező büntetés egyrészt számos esetben igazságtalan, a tetterányosság elvének érvényesítésére lehetőséget nem ad, miután az egyéniesítésre nincs mód, ezen túlmenően jelentős mértékben hozzájárul a fegyintézetek túlszűfoltóságához. 1989-ben mintegy hatszáz fő, az elítélt populáció 5%-a töltött életfogytiglant. Átlagosan tizenhárom évet töltenek az életfogytiglanra ítélt büntetés-végrehajtási intézetben, a kötelezően kitöltendő tartam általában tíz-húsz év között változik, azonban hangsúlyozni kell, hogy a tizenhárom év egy átlagolt szám, a tényleges tartam nem csak esetenként, de Ausztrália államaiban is eltérő. Így például a szigorúbb büntetőpolitikát folytató Nyugat-Ausztráliában az ún. szigorított biztonságú életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábban húsz év kitöltése után jöhet szóba. Ismert olyan jogeset is, ahol a kötelezően kitöltendő tartamot a bíróság huszonnyolc évben határozta meg.⁹⁶ Általános megfigyelés, hogy a kötelezően kitöltendő tartam az utóbbi tíz évben jelentősen nőtt Ausztráliában is, azaz egyre hosszabb időt töltenek ki az elítéltek a büntetésből, mire feltételesan szabadulnak. Ennek oka részben az ítéletet hozó bíróság

koráig, vagy fizikai képességeit lényegileg korlátozó betegség, fizikai legyengülés kialakulásáig szabadságvesztést tölt, ezáltal egészségügyi okból válik alkalmatlanná bűncselekmény elkövetésére.

93 Ezt megerősítik a nem reprezentatív felméréseim eredményei is. Számos büntetés-végrehajtási szakemberrel készítettem interjút, illetve felmérést, melyek során az érintettek egymástól függetlenül, azaz egymás véleményét nem ismerve, egybehangzóan úgy nyilatkoztak, hogy az elítélt együttműködése nélkül a kezelési módszerek teljesen hatástalanok.

94 Forrás: John L. Anderson: *The label of Life imprisonment in Australia. A principled or populist approach to an ultimate sentence.* UNSW Law Journal. Volume 35 (3) 747-778. p.

95 Lásd részletesen: John L. Anderson: *The label of ...* u. o. 752-753. p.

96 A tartam esetenként általában tizenegy és tizennégy év között alakul, de államonként változó képet mutat. Victoriában pl.: 11 év 9 hónap, Queenslandban 15 év 9 hónap, egyes elítélti csoportoknál 27 év 2 hónap, Dél- Ausztráliában 17 év, Új Dél-Walesben 14 év 3 hónap volt átlagosan a kötelezően kitöltendő tartam. Forrás: Ivan Potas.

döntése, részben pedig az, hogy az elítélt számára a büntetés végrehajtása alatt kedvezőtlen döntés születik, és nem bocsátják feltételes szabadságra.⁹⁷

Ennek megfelelően *Queenslandban* az emberölés egyes eseteiben mérlegelés nélkül, kötelező jelleggel kell kiszabni e büntetést. A TÉSZ is kiszabható, ennek mellőzése esetén a kötelezően kitöltendő tartamot a bíróság minimum húsz évben jelöli meg, más esetekben e tartam pedig legalább tizenöt évet jelent. A TÉSZ esetében a szabadulás kizárólag kegyelemmel lehetséges. Nem TÉSZ esetében szakbizottság javaslata alapján születik meg a döntés a feltételes szabadságra bocsátásról. *Dél-Ausztráliában* az életfogytiglan kötelező jelleggel kiszabandó büntetés emberölés büntette miatt. Ismert a TÉSZ is. Nem TÉSZ kiszabása esetén a kötelezően kitöltendő tartam legalább húsz év, ezt a bíróság csak akkor mérsékelheti, ha e büntetés aránytalanul súlyosnak bizonyulna. A feltételes szabadságról egy szakbizottság döntése alapján a kormányzó dönt. *Nyugat-Ausztráliában* ismert a TÉSZ, melyet az emberölés egyes, súlyosabban minősülő eseteiben kötelező kiszabni, kivéve, ha az a körülményekre tekintettel aránytalanul súlyos lenne az adott ügyben. Ekkor a TÉSZ kiszabása mellőzhető. Ebben az esetben a kötelező tartam legalább húsz év. Más esetekben pedig az életfogytiglan legkevesebb tíz év kötelezően kitöltendő tartamot jelent. A TÉSZ-es itt is legfeljebb kegyelemmel szabadulhat. A nem TÉSZ-es életfogytiglant töltő feltételes szabadságra bocsátásáról egy szakbizottság döntése alapján a kormányzó dönt. *Tasmániában* is ismert e büntetés mindkét fajtája. Csak mérlegelés alapján szabható ki az emberölés büntettének elkövetőjére. A nem TÉSZ életfogytiglanból a kötelező tartam kitöltése után lehet legkorábban szabadulni, melynek tartamát a bíróság határozza meg. A TÉSZ-es kizárólag kegyelemmel szabadulhat. *Észak-Ausztráliában* is ismert a mérlegelést nem tűrő, kötelező életfogytiglan az emberölés büntettének egyes eseteiben. A kötelezően kitöltendő tartam a körülményektől függően húsz-huszonöt évben határozható meg. Ennél rövidebb kötelező tartamot csak egészen kivételes esetekben lehet meghatározni. A szélsőséges, extrém esetekben a kötelező tartam megadása mellőzhető. Ilyenkor a büntetés TÉSZ-t jelent. Ekkor csak kegyelemmel lehet szabadulni. *Ausztrália fővárosi térségében* mérlegeléssel szabható ki a legsúlyosabb büntetés az emberölés egyes eseteiben. Az életfogytiglan lehet TÉSZ vagy a kedvezmény lehetőségét ki nem záró, utóbbi esetben a büntetésből legalább tíz évet kötelező kitölteni. TÉSZ-ből szintén csak kegyelemmel szabadulhat az elítélt, nem TÉSZ esetén pedig egy szakbizottság javaslata alapján bocsátják az elítéltet feltételes szabadságra.⁹⁸

Egyes rendkívüli esetekben a bíróságok úgy is dönthetnek, hogy az elkövető olyan fokban veszélyes a társadalomra, hogy soha nem bocsátható feltételes szabadságra, így például 1975-ben az ún. Crump and Baker ügyben a bíróság arra az álláspontra jutott, hogy „ha van olyan ügy, amikor az életfogytiglannak tényleg azt kell jelentenie, ami a nevéből következik, akkor ez az ügy az”. Hasonló megállapításokat tett az ausztrál bíróság

97 Lásd: John L. Anderson: The label of Life imprisonment in Australia. A principled or populist approach to an ultimate sentence. UNSW Law Journal. Volume 35 (3) 750. p.

98 Az adatok forrása: John L. Anderson: The label of Life (...) u. o. 752-753. p.

1986-ban az Anita Cobby és a David and Catherina Birnie ügyekben is.⁹⁹ Így a TÉSZ kiszabásának elvi és egyes esetekben gyakorlati lehetőségét az ausztrál esetjog is megadja, Nyugat-Ausztráliában például az 1988-as (az 1988. évi 70. törvény) a büntető törvénykönyvet módosító kiegészítés kifejezetten lehetővé teszi TÉSZ kiszabását.

Amennyiben a feltételes szabadságra bocsátás nem kizárt, úgy a kedvezmény megadásáról első körben a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos eljárást folytató bizottság ad véleményt a miniszternek, majd végső soron a döntést a kormányzó hozza meg. A kormányzó vagy kedvező döntést hoz és feltételes szabadságra bocsátja az elítéltet, vagy sajátos módon dönthet a büntetés csökkentéséről is, illetve a döntés elhalasztásáról is.¹⁰⁰ A kedvező döntés természetesen nem garantált, a szerzők hangsúlyozzák, hogy az ausztrál jogrendszerben is a büntetés határozatlan tartamú, így a kötelezően kitöltendő tartam nem garantálja a szabadlábra helyezést.

A királyi kegyelem lehetősége e kontinensen is adott, így a feltételes szabadságra bocsátás intézménye mellett az elítélt elvileg kegyelemmel is szabadulhat, erre azonban ténylegesen csak kevés esély mutatkozik.

Ausztráliában is általános népszerűségnek örvend e büntetés a társadalom tagjai körében, azonban az abolicionisták ezen a kontinensen is hallatták a hangjukat. A legfontosabb érvek ismerősen csengenek, és lényegi, szakmai relevanciával nemigen bírnak: eszerint az életfogytiglan igazságtalan, mert ha valakit fiatalon ítélnék erre a büntetésre, úgy többet tölt, mint egy idős elítélt, egész életét akár fegyintézetben töltheti. Míg ha valakit idősen ítélnék e büntetésre, úgy nincs esélye a szabadulásra. Azaz lényegében mindegy, mennyi idő az elkövető, ez a büntetés szerintük igazságtalan. Nem nehéz azonban belátni, hogy az érvek egyszerűen irrelevánsak, hiszen mindig az elkövető dönti el azt, hogy milyen életkorban követ el bűncselekményt, és hogy ezzel milyen kockázatot vállal. Másrészt kitűnik, hogy a büntetés ellenzői szerint e szankció lényegében senkinek sem megfelelő büntetés, ha fiatal, akkor azért nem, ha idős, akkor azért nem.

A másik érvük szerint az emberölés miatt elítélt, életfogytig tartó szabadságvesztésből szabadultak körében emberölés büntette vonatkozásában alacsony a visszaesési ráta, azaz a különös visszaesés ritka. Ez, hasonlóan a kanadai példához, meglehetősen manipulatív érvelés: ennek a magyarázata ugyanis az ítéleti idő hosszában keresendő, illetve abban, hogy a kor előrehaladtával a bűnelkövetési hajlandóság is csökken, mint ahogy általában véve az aktivitás is. Közismert tény ugyanis, hogy ahogy az elítélt korosodik, úgy egyre passzívabbá válik, ez azonban nem egyenlő a megjavulással. Végül, de nem utolsósorban az emberölés vonatkozásában a visszaesési ráta nem vethető össze például a vagyoni elleni bűncselekmények körében mért visszaesési rátával. Ugyanis a védett jog-

99 Forrás: Ivan Potas: Life Imprisonment in Australia. Australian Institute of Criminology trends & issues in crime and criminal justice no. 19. August 1989. Canberra, Australia. http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi019.pdf

100 Forrás: Ivan Potas: Life Imprisonment in Australia. Australian Institute of Criminology trends & issues in crime and criminal justice no. 19. August 1989. Canberra, Australia. http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi019.pdf

tárgy az előbbinél nem reparálható, míg az utóbbinál igen, így a visszaesés súlya és annak megítélése egészen más. Így egy egy-két százalékos visszaesési arány teljesen más megítélést nyer az egyik, illetve a másik esetben. Az emberölés esetében a legalacsonyabb fokú visszaesési ráta is rendkívül magas és megengedhetetlen. Nem mellékes, hogy az ausztráliai abolicionista írások sem szólnak a valamennyi bűncselekményt érintő visszaesési rátáról, mintha az irreleváns lenne, ami szintén manipulatív megközelítésre utal. Végül ismerősen hangzanak a büntetés költségességét fájlatló, álláspontom szerint a téma súlyához méltatlan és szakmailag inkompetens érvek is.¹⁰¹

Ugyanakkor a másik oldal nem írniával azt veti fel, hogy a büntetés e kontinensen is lényegében a társadalom félrevezetése. Hiszen e büntetés Ausztráliában általában közel sem azt jelenti, ami az elnevezéséből nyelvtanilag következne. Az átlagosan kitöltött tartam még a másfél évtizedet sem éri el, a TЭСZ pedig kifejezetten ritka. Így az amerikai eredetű „igazságot az ítékezésben (truth in sentencing TIS)” követelménye itt sem valósult meg teljesen. Ezért is erősödtek meg a szintén amerikai eredetű „life means life” követelések e kontinensen is, melyek szerint az életfogytiglan azt jelenti, és azt kell, hogy jelentse, hogy életfogytig, vagyis halálig tartó. Ezen követelések szerint a büntetés szigorítása és általában a büntetőjog erősítése tovább nem halogatható.

IV/2/2. A Kaukázus államainak kísérletei

A Kaukázus államaiban: *Örményországban, Azerbajdzsánban és Grúziában* az életfogytig tartó szabadságvesztés hasonlóan van szabályozva. Ezen államok a Szovjetunió szétesését követően egymással rokon jogrendszereket alakítottak ki, melyeket igyekeztek lehetőségeiknek és képességeiknek megfelelően az emberi jogi elvárásokhoz igazodóan szabályozni. A halálbüntetést ennek megfelelően mindhárom országban eltörölték, Grúziában 1997-ben, Azerbajdzsánban 1998-ban, Örményországban 2003-ban.

E jogrendszerek jelenleg nem ismerik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből Örményországban húsz év, Azerbajdzsánban és Grúziában huszonöt év kitöltése után nyílik meg legkorábban a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége. Felső határ egyik államban sem ismert, azaz nincs korlát arra, hogy legfeljebb mennyi ideig tarthat a büntetés.¹⁰² A Penal Reform International (PRI) nemzetközi emberjogi szervezet mindhárom állam esetében élesen bírálta a kötelezően kitöltendő tartamot, azzal, hogy álláspontja szerint az eltúlzottan hosszú, hivatkozva arra, hogy az

101 Ivan Potas azt hangsúlyozta, hogy 1989-ben a büntetés végrehajtása évente 45 000 ausztrál dollárba került.

102 Így ezen államok szabályozása nagyrészt megfelel a nemzetközi jogfelfogásnak, azzal, hogy mindhárom állam súlyos kritikákat kapott egyrészt a végrehajtás módjának embertelensége, az elhelyezési és fogvatartási körülmények igénytelensége és a reintegrációs programok hiánya miatt. Az emberséges végrehajtás és a megfelelő programok hiányával kapcsolatos kritikákat megalapozottnak tekinthetjük, nem meglepő módon arról sem, hogy önállóságuk szempontjából fiatal és szegény, továbbá nem európai, hanem ázsiai kultúrkörhöz szokott nem jóléti államokról van szó. A nehéz helyzetben lévő államok büntetés-végrehajtása igazodik az adott állam korlátozott lehetőségeihez és a társadalmi jólét színvonalához. Ezen államoktól számon kérni a nyugati jóléti társadalmak fejlett és megszilárdult büntetés-végrehajtását és annak modern intézményeit nem lehet. Ezért értékelni kell ezen államok törekvését az emberi jogi elvárások elérésére, egyidejűleg türelmet kell tanúsítani velük szemben.

ENSZ Bűncselekmények Megelőzésével és a Büntető Igazságszolgáltatással Foglalkozó Testületének 1994-es jelentése az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a kötelezően kitöltendő tartamot ennél lényegesen alacsonyabban, nyolc-tizenkét évben tartja indokoltnak meghatározni. A PRI felvetése különösen érdekes annak fényében, hogy ezen jelentésben a nyolc-tizenkét éves tartamra való utalásnak nyoma sincs.

Meg kell jegyezni azt is, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelezően kitöltendő tartamának ezt a teljesen irreális, egyenesen utópisztikus szabályozását elvárásként megfogalmazni szakmaiatlan és komolytalan. Olyannyira, hogy felmerül a kérdés, ha ennyire rövid tartamot (nyolc-tizenkét) évet kellene kötelezően kitölteni a legsúlyosabb szabadságvesztést töltőknek, úgy az mitől lenne életfogytiglan?! Ez a kérdés akkor is adott, ha tudjuk, hogy a kötelezően kitöltendő tartam kiállása nem vonja maga után szükségszerűen a szabadulást. Ennek az abszurd ötletnek az elfogadása a büntetés teljes tartalmi kiüresedéséhez, a szankciórendszer devalválódásához vezetne, ami teljes mértékben ellentétes lenne a büntetőjog céljával, természetével, a társadalom megóvásához fűződő jogi érdekekkel, és nem mellesleg a tettarányossággal.¹⁰³ A PRI javaslata amiatt sem vehető túl komolyan, mert ugyanez a nemzetközi emberi jogi szervezet egy másik tanulmányában az életfogytig tartó szabadságvesztésből huszonöt év kitöltése után javasolja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének vizsgálatát, mely némi inkohereciát okoz a PRI álláspontjában.¹⁰⁴

A három állam legsúlyosabb büntetésre vonatkozó szabályozásában érdekes példák is találhatóak. Így *Örményországban* a legsúlyosabb büntetés kiszabása nemcsak fiatalok, hanem várandós nők esetében sem megengedett, akár a bűncselekmény elkövetésekor, akár az ítélethozatalkor volt az érintett várandós. A szabályozásban sok logika nem fedezhető fel, ahogy a diszkrimináció tilalmának érvényesülése sem. E szabályozás nyilvánvalóan az örmény társadalom férfiközpontúságával és sajátos kaukázusi kultúrájával van összefüggésben, ugyanakkor a jogegyenlőség eszméjével nem egyeztethető össze.

Örményországban a feltételes szabadságra bocsátás többszintű eljárás eredménye, első körben egy független bizottság vizsgálja meg, hogy az elítélt milyen intézeti magatartást tanúsított, ennek keretében különösen azt ellenőrzik, hogy az életfogytiglanra ítélt a végrehajtás utolsó öt évében megszegte-e az intézeti előírásokat. Ha a bizottság a kérdést pozitívan ítéli meg, a kedvezményről bíróság hozza meg a végső döntést. A feltételes szabadság mellőzése esetén három év elteltével vizsgálható újra a kedvezmény megadása.

Azerbajdzsánban a kötelezően kitöltendő tartam huszonöt év. E büntetés nem megengedett nők, tizennyolc év alatti, és hatvanöt év feletti férfiak esetében. E szabályozás oka megint csak a kaukázusi társadalmak sajátosan férfiközpontú kultúrájában keresendő, melynek szerves része a társadalom gyengéinek tartott nők, kiskorúak és idősek védelme.

103 A Penal Reform International országelemzéseit és javaslatait részletesen lásd: Penal Reform International: The abolition of the death penalty and its alternative sanction in South Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/South-Caucasus-Research-Report-Death-Penalty-and-Alternatives-ENGLISH.pdf>

104 Penal Reform International: Global Prison Trends 2015.London.11. p. 37. p.

Ugyanakkor a jogállami követelmények szem előtt tartása mellett nehezen indokolható a büntetés tilalma nők és a hatvanöt év feletti férfiak esetében, a megkülönböztetés indokolatlan, ezért diszkriminatív. Érdekes módon ezt azonban a jogvédő Penal Reform International (PRI) nem sérelmezte.

A feltételes szabadságra bocsátásról a bíróság dönt mérlegelés alapján, melynek középpontjában az áll, hogy szükség van-e a büntetés folytatására vagy az szükségtelennek bizonyul, figyelemmel az elítélt megváltozott személyiségére, személyiségjegyeire. Ezt ugyanakkor a PRI átláthatatlan, és indokolatlanul szigorú feltételrendszernek nevezte.

Grúziában a szabályozás az azerbajdzsánihoz hasonló, a kötelezően kitöltendő tartam huszonöt év. A feltételes szabadságra bocsátásról azonban nem a bíróság, hanem a büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium helyi testülete (bizottsága) dönt. Ugyanakkor a büntetés folytatásának szükségességét nem automatikusan vizsgálják meg a kötelező tartam kitöltése után, mint például hazánkban, hanem az elítéltnak kell kérelmeznie az eljárás lefolytatását. Az eljárásban a bizonyítékszolgáltatási kötelezettség az elítélten van, és ezzel a bizonyítási teher is, neki kell a kedvezményre való alkalmasságát igazolnia. A PRI e körben azt sérelmezte, hogy nincs semmilyen útmutató, ami az elítélteket segíthetné az eljárás útvesztőiben való eligazodásban. Megjegyzem, erre nem feltétlenül lenne szükség, hiszen a kérelem előterjesztése klasszikus védői feladat, védő igénybevétele pedig Grúziában sem tilos.

A büntetés kiszabásával kapcsolatos tilalmak egy lényegi kivétellel a fentiekhez hasonlóak, tilos a legsúlyosabb büntetést kiszabni fiatalkorúakra és hatvan év felettiekre. Ugyanakkor egyetlenként a grúz büntetőjog teszi lehetővé korlátozások nélkül nők életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéelését.

IV/2/3. További, Európán kívüli példák

Európán kívüli országokban is általában ismert az életfogytiglan, a kötelezően kitöltendő tartam azonban erősen változó képet mutat. E büntetés Európán kívüli gyakorlata ugyanakkor nehezen vethető össze az európai példákkal. Az adatok értékeléséhez előzetesen néhány általános észrevételt kell tenni. Utalni kell arra, hogy Ázsiában és Afrikában általában ismert a halálbüntetés is, ahogy egyébként az USA-ban sem az életfogytig tartó szabadságvesztés áll a szankciórendszer csúcán. Erre feltétlenül figyelemmel kell lenni a büntetés gyakorlatának elemzésekor. Ebből következik, hogy a társadalomra a legnagyobb veszélyt jelentő bűncselekmények elkövetőit általában nem szabadságvesztésre, hanem tipikusan halálbüntetésre ítélik. A halálbüntetés rendszerben tartása miatt a szabadságvesztésre, különösen az életfogytig tartó szabadságvesztésre nincs akkora szükség ezekben az országokban. Sőt, miután annak végrehajtása költségesebb és körülményesebb is lehet, mint a halálbüntetésé, ezért kevésbé preferált büntetésről van szó. Ez magyarázhatja azt, hogy a harmadik világ országaiban a büntetést ritkábban alkalmazzák, vagy esetleg nem ismert a TÉS, sőt egyes helyeken a klasszikus életfogytig tartó szabadság-

vesztés sem, amennyiben pedig ismert, úgy a feltételes szabadságra bocsátás szabályai általában kedvezőbbek, különösen a tartam tekintetében.

Néhány példa a világ legkülönbözőbb tájairól, értelemszerűen a teljesség igénye nélkül: ismert az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés és a kötelezően kitöltendő tartam például Argentínában húsz év, Mozambikban huszonnyolc év, Costa Ricán tizenkét-harmincöt év között, a Kaukázus államaiban húsz-huszonöt év között alakul. Dél-Afrikában húsz év, azzal, hogy az ún. *State v. Bull* ügyben a Dél-Afrikai Legfelsőbb Fellebbviteli Bíróság az ötven évben meghatározott tartamot rejtett tényleges életfogytiglani szabadságvesztésnek találta, amit az adott állam jogrendszere nem ismer. Ezért a döntést megváltoztatta.¹⁰⁵ Mexikóban húsz-negyven év között határozható meg a kötelezően kitöltendő tartam. A Mexikói Legfelsőbb Bíróság ugyanakkor a TЭСZ-t alkotmányellenes büntetésnek találta. Extrém példa Sri Lanka, hol már hat év után az elítélt feltételes szabadságra bocsátható, ezzel szemben például Japánban¹⁰⁶ és Dél-Koreában tíz év után.¹⁰⁷ Ugyanakkor a Japán Igazságügyi Minisztérium adatai szerint a gyakorlati példák azt mutatják, hogy Japánban sok esetben a kötelező tízéves tartamot a ténylegesen kitöltött tartam jelentősen meghaladja, ez az esetek nagy részében általában megközelítőleg harminc év.¹⁰⁸ Így sokszor tisztán a jogi szabályozás vizsgálata a joggyakorlat ismerete nélkül megtévesztő lehet. Izraelben is ismert büntetés az életfogytiglan, a ténylegesen kitöltött tartam általában húsz-harminc év között változik. E büntetés az elkövetéskor tizennyolc év alattiakkal szemben is kiszabható.¹⁰⁹

Nem ismert a TЭСZ – a teljesség igénye nélkül – például Namíbiában, Brazíliában, Kolumbiában, El Salvadorban, Nicaraguában, és Venezuelában sem, sőt, Brazíliában a feltételes kedvezmény lehetőségét ki nem záró életfogytiglan sem. Itt a legsúlyosabb büntetés harminc év szabadságvesztés.

Az általában enyhe életfogytiglan-szabályozások mögött álláspontom szerint sokszor az enyhe jogfelfogás és jogi kultúra mellett az is állhat, hogy az adott állam Btk-ja nem ritkán indokolatlanul széles körben teszi lehetővé az életfogytiglan kiszabását, így az nem felel meg az *ultima ratio* elvnek. Tehát egyszerre szigorú és enyhe. Túl sok bűncselekmény büntethető ezzel a büntetéssel, ugyanakkor a minimálisan kitöltendő tartam pedig irreá-

105 Forrás: Dirk van Zyl Smit: *Life Imprisonment Issues in National and International Law*. https://www.westminster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0013/43420/v.3_2.pdf 10.p.

106 Forrás: *Life imprisonment*. United Nations Office at Vienna. Crime Prevention and Criminal Justice Branch. United Nations, Vienna 1994. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf> További forrás: <http://www.japantimes.co.jp/news/2013/02/21/national/crime-legal/opinion-divided-on-life-term-without-parole/#.Vk3wBb9ySag>

107 Forrás: *Life imprisonment*. United Nations Office at Vienna. Crime Prevention and Criminal Justice Branch. United Nations, Vienna 1994. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf>

108 Forrás: <http://www.japantimes.co.jp/news/2013/02/21/national/crime-legal/opinion-divided-on-life-term-without-parole/#.Vk3wBb9ySag>

109 Forrás: *Life imprisonment*. United Nations Office at Vienna. Crime Prevention and Criminal Justice Branch. United Nations, Vienna 1994. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf>

lisan rövid. Nem mellékes az sem, hogy az egyes államok a politikai instabilitásuk vagy költségvetési, infrastrukturális adottságaik, hiányosságai alapján nem alkalmasak arra, hogy több évtizedig tartó büntetéseket hajtsanak végre. Különösen igaz lehet ez a harmadik világ államaira.

Egyes, Európán kívüli országok jogrendszere elveti nem csak a TÉSZ intézményét, de a klasszikus életfogytig tartó szabadságvesztést¹¹⁰ is, azt nem tartja szükségesnek a társadalom védelmére, vagy egyáltalán nem kerül sor e büntetés kiszabására (Izland). További ilyen, e büntetést nem ismerő állam például: Kolumbia, Brazília, Bolívia, Panama, ahol pedig csak a TÉSZ nem ismert: Namíbia, El Salvador, Nicaragua, és Venezuela.¹¹¹ A felsorolás ugyan nem taxatív, mégis azonban relevanciával bír, megállapítható belőle, hogy nagyrészt hasonló nyelvű, kultúrájú államokról van szó (spanyol-portugál kultúrkörbe tartozó, illetve nagyrészt fejletlen déli államok). Elsőként a világon Portugália törölte el az életfogytig tartó szabadságvesztést, ezen államok feltehetően ezt a példát követték, így a portugál nyelvű és jelentős portugál nemzetiségű lakossal rendelkező Brazília.¹¹² Ismerve ezen államok fejlettségét, bizonyos szinten a társadalmi viszonyait egyáltalán nem tűnik megalapozottnak az az álláspont, hogy náluk nincs szükség az életfogytig tartó szabadságvesztésben rejlő szigorra, mintha jobb közbiztonsággal bíró államok lennének, mint Magyarország, vagy akár Németország.¹¹³ Ezen államok életfogytiglan abolíciója nem az adott országok emberi jogi fejlettségére utal, hanem sokkal inkább bizonyítéka az állami impotenciának, illetve a jogrendszer kontraproduktív jellegének, vagy a megfelelő ismeretek és tapasztalatok hiányának. Azaz annak, hogy ezekben az államokban az általában tetten érhető jelentős fokú bűnözés ellenére nincs a társadalom védelmét hatékonyan védő jogrendszer és mechanizmus, az állami szervek tehetetlenek, működésük diszfunkcionális. Beszédes azonban, hogy ezt olykor felismerve nem győzik leplezetten hatályba léptetni a társadalom védelmét szolgáló szigorúbb rendelkezéseket, oly módon, hogy ugyanakkor az életfogytig tartó szabadságvesztést továbbra is látványosan, általá-

110 A klasszikus szó a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró büntetést jelenti.

111 Forrás: Paulo Pinto de Albuquerque: Life Imprisonment and the European Right to Hope. Rivista AIC. 2/2015 29/05/2015 1-10. p.

112 Forrás: The right to hope. Life imprisonment in the European Context. Project Summary. <http://www.lifeimprisonment.eu/media/PDF/work%20with%20us.pdf>

113 Már csak amiatt sem, mert a felsorolt országok legtöbbjében folyamatosan nő a börtönnépesség, ami nyilvánvalóan összefüggésben van a bűnözés volumenével is, nem beszélve arról, hogy világviszonylatban is nő a büntetés-végrehajtási intézetekben lévőek aránya, mely nem csak a szigorodó büntetőpolitikára utal, de az erősödő bűnözésre is. 2004 óta mintegy 10%-kal nőtt a világban a börtönnépesség, mintegy tízmillió ember van bv. intézetben, erőteljes a növekedés Latin-Amerika országaiban, Nyugat-Európában, Közép- és Kelet-Európában. Jelenleg a világban kb. 144 fogvatartott jut százezer lakosra. Az elítéltek 2/3-a több, mint öt év, 6,5%-a pedig több, mint húsz év szabadságvesztést tölt. Tízévi vagy annál hosszabb tartamú szabadságvesztést arányaiban sokkal többen töltenek Ázsiában, Afrikában és Amerikában (elsősorban az USA-ban), mint Európában. Világviszonylatban erősen nő a hosszú tartamú és az életfogytig tartó szabadságvesztés aránya is, utóbbinál egyre nő a kötelezően kitöltendő tartam is, pl. az Egyesült Királyságban 2005 és 2012 között 16,1 évről 20,2 évre. Nyilvánvaló, hogy mindennek az oka a szigorodó büntetőpolitika, ugyanakkor a szigorodó büntetőpolitika azonban maga is egy válasz a növekedő, erősödő bűnözésre. Forrás: PRI Global Prison Trends. 2015. London.

ban ideológiai alapon elutasítják.¹¹⁴ Ezen államokbeli bűnözési volumen, illetve annak minősége tehát kirívó, ezek az országok különösen az erőszakos bűnözésről hírhedtek. Azonban a büntetőjog nem követi le a társadalmi realitásokat, diszkrépancia van a jog és a valóság viszonyában. Esetükben a szigor elvetése valójában humánusságnak álcázott állami tehetetlenség. Ilyen körülmények között a valós okok az állam diszfunkcionális működésében és a feladatai ellátására alkalmatlan, inkompetens bürokráciában keresendők.¹¹⁵

V. A nemzetközi intézmények gyakorlata

V/1. Az életfogytig tartó szabadságvesztés kompromisszuma a Nemzetközi Büntetőbíróságon

A Nemzetközi Büntetőbíróság (NBB, ICC) statútumának 77. cikke ismeri az életfogytig tartó szabadságvesztést. A Római Statútum 110. cikk 3. pontja szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kötelezően kitöltendő tartama huszonöt év. Az ICC-n a főszabály a határozott idejű szabadságvesztés kiszabása, melynek maximuma harminc év lehet, az életfogytiglan csak kivételes, ha a bűncselekmény kiemelkedő kegyetlensége, illetve az elkövető személyében rejlő fokozott társadalomra veszélyesség ezt a büntetést követeli meg. A bíróság minden egyes bűncselekmény miatt önálló szabadságvesztést szab ki, majd kiszabja a halmazati büntetést is, melynek tartama határozott idejű szabadságvesztés esetén a harminc évet nem haladhatja meg, nem lehet súlyosabb az életfogytig tartó szabadságvesztésnél sem, továbbá nem lehet kevesebb, mint a leghosszabb egyedi büntetés.¹¹⁶ A kötelező tartam kitöltése után a bíróság nem feltételes szabadságra bocsátásról, hanem a büntetés mérsékléséről határozhat, ha ennek feltételei fennállnak. E feltételek egészen speciálisak, az eredményes reszocializációra, az elítélt veszélyességének megszűnésére csak áttételesen utalnak.

114 Ennek megfelelően nagyrészt a terrorizmussal összefüggésben harminc-negyven évre emelték a szabadságvesztés felső határát Spanyolországban, Braziliában harminc év a szabadságvesztés maximuma stb., miközben pl.: Németországban az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésből elvileg már tizenöt év után az elítélt feltételes szabadságra bocsátható.

115 Ezt a gyakorlatot az állami szervek valamilyen módon igazolni törekcsenek. Véleményem szerint ennek az enyhe gyakorlatnak az igazolására szolgálnak az elkövetőt kvázi áldozatként kezelő, nyilvánvalóan elfogult, érzelmi indíttatású álláspontok. Ilyennek tartom például Levy namibiai alkotmánybíró álláspontját, aki szerint „(...) Life imprisonment robs the prisoner of this hope”, azaz az életfogytig tartó szabadságvesztés elrabolja /sic! / az elítélt szabadulásra vonatkozó reményét. Már a stílusában, érzelmi töltetű kifejezésekkel teli szóhasználatában is elfogult véleményében a bíró arról, hogy az elkövető az elítélését megelőzően kitől és mit „rabolt” el, nem értekezett, mert ebbe az elfogult álláspontba az nyilvánvalóan nem illt volna bele. Annak ellenére sem, hogy valamennyi esetet (cselekményt, társadalmi jelenséget, jogintézményt vagy bármi más) nyilván a maga komplexitásában, valamennyi körülményét értékelve és helyén kezelve kellene minősíteni. Az értékelés folyamatában a társadalmi érdekeket teljes mértékben marginalizáló megközelítésnek és az állami szervek alkalmatlanságának egyenes következménye az elkövetőből az állami erőszak áldozatát kreáló, meglátásom szerint hamis álláspont. Ezért sem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a jogban a védendő értékek hierarchikus rendszert alkotnak, melyben az élettel mint alapvető értékkel semmi sem konkurálhat, főleg nem az elkövető személyi szabadsághoz való joga.

116 Forrás: Kussbach Erich: Nemzetközi büntetőjog. PPKÉ JÁK Szent István Társulat. Budapest. 2003.146. oldal.

A felülvizsgálat esetén a Bíróság mérsékelheti a büntetést, ha úgy ítéli meg, hogy a következő tényezők közül legalább egy fennáll: (a) a személy korábbi és folyamatos hajlandósága a Bírósággal való együttműködésre a nyomozás és a büntetőeljárás során; (b) a személy önkéntes együttműködése az ítélet végrehajtásának és a Bíróság más ügyekben hozott rendelkezései végrehajtásának előmozdítása során, és különösen együttműködése a pénzbüntetés, az elkobzás vagy a kárpótlás által érintett azon vagyontárgyak felkutatásában, amelyek a sértettek javára felhasználhatók; vagy (c) a körülmények egyértelmű és lényeges megváltozását jelző egyéb tényezők léte, amelyek kellőképpen indokolják a büntetés mérséklését. Ha a Bíróság az első felülvizsgálata során úgy határoz, hogy nem indokolt a büntetés mérséklése, a későbbiekben a büntetés mérséklésének kérdését az Eljárási és Bizonyítási Szabályokban meghatározott időszakonként és feltételek mellett vizsgálja felül.¹¹⁷

Ugyanakkor a bíróság alapidokumentumának lefektetésekor az országok kompromisszum-készségére volt szükség e büntetés részletszabályainak megalkotásához. Az ún. humanista (individualista) és általában a terápiás elveket valló államok e büntetés elfogadása ellen voltak, illetve kifejezték, hogy e büntetés akceptálása esetén viszonylag rövidebb tartamban tartják elképzelhetőnek a kötelezően kitöltendő tartamot. A vita tárgya így az volt, hogy mi legyen a kiszabható legsúlyosabb büntetés. Több állam (dél-amerikai országok, továbbá Németország, Spanyolország, Portugália, vagy például Kenya) ellenezték, hogy e bíróság életfogytiglant szabhasson ki, mert felfogásuk szerint a szabadságvesztés célja az elítélt társadalomba való visszatérésnek előkészítése, így az elítéltnak joga van a rehabilitációhoz, a büntetés célja a reformáció és a rehabilitáció. Érdekes, hogy e büntetés ellen érvelt Németország is, miközben a saját jogrendszere ismeri az életfogytig tartó szabadságvesztést, sőt a határozatlan tartamú ún. biztonsági őrizetet is.

Álláspontjuk a közösségi érdekeket előtérbe helyező, a tettarányosság elvére is fokozottabban érzékeny és emiatt szigorúbb büntető gyakorlatot követő államoktól nem kapott támogatást. Ezen államok hangsúlyozták, hogy elfogadhatatlan, hogy a tettarányosság elve éppen a legsúlyosabb háborús és emberiesség elleni bűncselekményeket elkövetőkkel szemben nem érvényesülhetne az ICC-n, miközben az államok többségében ennél enyhébb élet elleni cselekmények esetében is általában kiszabható a legsúlyosabb büntetés. Ezen országok e büntetés mellett érveltek azzal, hogy a büntetés általános célja a megtorlás, a visszatartás, elrettentés (prevenció), a bűnözésre való képtelenné tétel (incapacitation), és az emberi jogok (ebben a felfogásban különösen a sértetti jogok) védelme. Továbbá hangsúlyozták, hogy az államok és a nemzetközi közösség alapvető feladata az életvédelmi kötelezettségének a teljesítése.

Szerencsére a tettarányosság kiemelt szerepének nagy jelentőséget tulajdonító államok véleménye kapott többségi támogatást, így e büntetés nem hiányzik az ICC szankciórendszeréből sem. Így tehát e kivételes és határozatlan tartamú büntetés a

117 Statútum 110. cikk 4-es pontja alapján.

kötelezően kitöltendő tartammal, erős kompromisszum alapján került elfogadásra, amit a józan ész diadalának tekinthetünk.¹¹⁸

V/2. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által kimunkált elvek és elvárások

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (ECHR vagy EJEB) is több ügyben érintette az életfogytig tartó szabadságvesztés, illetve a TÉSZ intézményét. A bíróság szerint az ún. Római Egyezménynek a kínzás, megalázó, megszegyenítő bánásmód és büntetés tilalmát megfogalmazó 3. cikke nem tiltja az életfogytig tartó szabadságvesztést, a fiatalokú elkövetők kivételével, velük szemben ez a büntetés ugyanis nem szabható ki. Paulo Pinto de Albuquerque, az EJEB portugál nemzetiségű bírása szerint jelenleg az életfogytig tartó szabadságvesztés a legizgalmasabb büntetőjogi téma az EJEB-en.¹¹⁹ Általános jelleggel megállapítható, hogy az EJEB esetjoga alapján az életfogytig tartó szabadságvesztés elfogadott, egyezménykonform, azonban a büntetés nem lehet visszafordíthatatlan sem de jure, sem de facto. Azaz léteznie kell valamilyen, az adott állam által szabadon kialakított jogi mechanizmusnak, ami a büntetést idővel kérelemre vagy automatikusan, de felülbírállhatóvá teszi, és e jogintézménynek valós, létező intézménynek kell lennie, mely tényleges és nem csak elvi szintű esélyt biztosít az elítéltnak a szabadulásra. Annak értékelése alapján, hogy figyelembe veszik, mit tett személyisége megváltozásáért, milyen pozitívumokat tud felmutatni, reintegrációs törekvései milyen eredményeket mutatnak. Az a nemzeti jog, amelyik ezt respektálja és ennek megfelelően a felülbírálat lehetőségét megadja, az kompatibilis az egyezménnyel. Ezt nevezi a szerző az EJEB gyakorlata alapján a Kafkaris elvnek¹²⁰. Eredetileg ennek az elvnek már az is megfelelt, ha az adott államban az államfőnek megvolt a diszkrecionális joga arra, hogy az elítéltnak végrehajtási kegyelmet adjon.¹²¹ A későbbiek során azonban szigorodtak a feltételek. Fentiekből következik, hogy Pinto és az EJEB is elismeri, hogy önmagában az életfogytig tartó szabadságvesztés nem kifogásolható, egyezmény-konform, hangsúlyozza azt is, hogy e büntetésre szükség van, mert az alacsony bűnözési ráta és különösen az erőszakos bűnözés alacsony rátája meggyőződése szerint ennek a büntetésnek is köszönhető. Álláspontja szerint ez kétségtelen, melyet a szerző köztudomású tényként kezel.

118 VÖ: Life Imprisonment as a Penal Policy. Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning, Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDF/Anlt/riev/55/55115136.pdf>

119 Forrás: Paulo Pinto de Albuquerque: Life Imprisonment and the European Right to Hope. Rivista AIC. 2/2015 29/05/2015 1-10. p.

120 Az EJEB ezt az elvet a Kafkaris ügyben fektette le, az elv elnevezése az ügy panaszosának családi nevéből származik.

121 „A Kafkaris ügyben a bíróság megállapította, hogy a nem mérsékelhető tartamú életfogytig tartó szabadságvesztés felvetheti a 3. cikk sérelmét. Minimum az átváltoztathatóság vagy büntetés-elengedés, illetve befejezés, illetve feltételes szabadság lehetősége mellett a felülvizsgálatot biztosítani kell. Az EJEB egy állam jogának megítélésakor azt is vizsgálja, hogy az adott jogintézmény ténylegesen működik-e, vagyis nem elégszik meg az elvi lehetőséggel. (A konkrét ügyben a Bíróság úgy értékelte, hogy Cipruson ez a rendszer, ha szűk körben is, de működik.) A Kafkaris ügyben kifejtett nézeteit a Bíróság a Iorgov (II) v. Bulgária ügyben hozott 2010-es ítéletében is fenntartotta. (Iorgov (II) v. Bulgária 36295/02 (21/02/2011)).” Kadlót Erzsébet: A jogos védelem és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a Btk.-ban. In: Az új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. Kiadta az ELTE Bibó István Szakkollégium. Budapest. 2013. Szerk: Hack Péter. 75-88. oldal.

Pinto hangsúlyozza, hogy a Kafkaris elvet a bíróság a Vinter and Others ügyben felülvizsgálta, és további szigorításként arra jutott, hogy a büntetés immanens része kell, hogy legyen az elítélt rehabilitációja és a prevenció. Ezzel megfogalmazta a rehabilitációs ideológiát illetve elvet, mely a Kafkaris elvnel szigorúbb feltételeket támaszt. A cél az elítélt nevelése, személyisége kedvező irányú megváltoztatása. A bíróság szerint a büntetés részét kell, hogy képezze a pozitív speciális prevenció, azaz az elítélt hatékony felkészítése a szabad életbe való visszatérésre. A negatív speciális prevenció, azaz annak megakadályozása, hogy az elítélt bűnismétlővé váljon. A pozitív generális prevenció, mely a bűncselekménnyel megsértett norma közösségi megerősítését jelenti, és a negatív generális prevenció, mely annak megakadályozása, hogy a társadalom tagjai bűncselekményt kövessenek el. Azaz más, potenciális elkövetők bűnelkövetési szándékának letörése.

Végül, de nem utolsó sorban a szerző az EJEB gyakorlata alapján elismeri, hogy bizonyos szinten a megtorlás is célja a büntetésnek, ez azonban nem képez kiemelt, lényegi szempontot az EJEB vizsgálódásaiban. Pinto megállapításai alátámasztják azt az érvet, hogy az EJEB gyakorlatában nem hangsúlyos és nem lényegi a tettarányosság elvének a hangsúlyozása, nem központi kérdés, inkább annyiban fontos csak, hogy az aránytalanul súlyos büntetés sértheti az egyezmény 3. cikkét. A legtöbb országban ugyanakkor a fő büntetéskiszabási elv általában a tettarányosság elve. A durván aránytalan büntetésekről általános szakmai vélemény, hogy sérthetik az emberi jogokat. Ennek megfelelően az USA Alkotmányának 8. kiegészítése, vagy Kanada Emberi Jogi Chartája is tiltja a durván aránytalan büntetéseket, de az Edwards v. UK, és az ún. Rrapo v. Albania ügyekben az Emberi Jogok Európai Bírósága is kifejtette, hogy a bűncselekmény és a büntetés feltűnő aránytalansága ellentétes lehet a Római Egyezmény 3. cikkével.¹²²

Ugyanakkor az aránytalanul enyhe büntetés kérdése általában nem releváns a bíróság számára. Ebből az következik, hogy a tettarányosság csak akkor érdekes az EJEB számára, ha ezt az elvet a terhelt terhére sértik meg. Véleményem szerint addig, míg egy, a sértetti érdekkörbe származó panaszos nem indít eljárást valamely tagállam ellen az EJEB-en amiatt, hogy a jogrendszere elégtelen a társadalom védelmére, addig ez a gyakorlat nem is fog változni. A fent leírtak alapján a tettarányossági szemlélet a büntetéssel összefüggésben alig, inkább hallgatólagosan jelenik meg a bíróság gyakorlatában, legfeljebb áttételesen következik abból, hogy a büntetésnek a megtorlási célt is szolgálnia kell, illetve abból, hogy a terhelt aránytalanul súlyos büntetést nem kaphat.

A bíróság gyakorlata alapján a büntetés célja elsősorban a prevenció. A speciális prevenciót sem úgy képzeli el az EJEB, hogy az elítéltet véglegesen izolálják a társadalomból, ezzel megakadályozva őt abban, hogy bűnismétlővé váljon, mint ahogy sokan az USA-ban értik a speciális prevenciót a legsúlyosabb bűncselekményeket elkövetők esetében. A speciális prevenció eszköze ugyanis az EJEB értelmezése szerint a rehabilitáció.

122 Forrás: Global Prison Trends 2015. Penal Reform International, London.

A bíróság, illetve a jogelőde, a bizottság emberi jogi szempontrendszere folyamatosan változott, és egyre szigorodott az évek során. *A Kotälla v. Hollandia ügyben* a német nemzetiségű Josef Johann Kotälla panaszost egy holland bíróság 1948-ban háborús bűncselekmények miatt halálra ítélte, majd ezt a büntetést kegyelemből életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták. Az elítélt többször is kérte a szabadon engedését, a holland hatóságok azonban hivatalos átiratokban arról tájékoztatták, hogy erre nincs lehetőség, de később megnyílhat a szabadulás lehetősége. A panaszos az EJEB jogelőd Emberi Jogi Bizottsághoz 1977-ben írt beadványában sérelmezte, hogy rajta kívül már valamennyi háborús bűncselekmény miatt életfogytiglanra ítélt szabadult. Kifogásolta, hogy annak ellenére sem engedték szabadon, hogy nagyon rossz egészségi állapotban volt. Álláspontja szerint a további fogvatartása ellentétes volt az egyezmény 3. cikkével. Sérelmezte, hogy a büntetését meghatározott időközönként nem vizsgálták felül, erre nem is volt törvényi lehetőség, ráadásul az egészségi állapota miatt speciális körülmények álltak elő, amit nem vettek a javára figyelembe. Hivatkozott arra is, hogy hamis illúziót tápláltak benne, amikor arról tájékoztatták, hogy esetleg később szabadulhat. A Bizottság álláspontja ezzel szemben az volt, hogy a 3. cikkből nem következik az, hogy az elítéltnak alanyi joga lenne ahhoz, hogy a büntetéséből szabaduljon, a rendszeres felülvizsgálat pedig éppen az elítélt kérelmei alapján megtörtént, a hatóságok az elítéltet megfelelően tájékoztatták a döntésükről. Nem jelentette a 3. cikk sérelmét az sem, ha az elítéltet megromlott egészségi állapota ellenére sem helyezték szabadlábra. De az sem, hogy az elítélt olyan tájékoztatást kapott, miszerint későbbiek során a szabadulás lehetősége is felmerülhet.

Az Iorgov v. Bulgaria ügyben a panaszost több ember sérelmére elkövetett emberölés büntette (három tizennégy év alatti gyermeket ölt meg 1989-ben) és más bűncselekmények miatt először halálra ítélték, majd a halálbüntetésre bevezetett moratórium miatt azt életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták. Az elítélt EJEB-hez írt panaszának legfontosabb részében azt állította, hogy nincs lehetősége a szabadulásra. Bulgáriában ugyanis kétféle életfogytiglan létezik: a határozott tartamú büntetésre átváltoztatható, és az átváltoztatás lehetősége nélküli (TÉSZ). Az életfogytiglan egyik fajtájából sem lehet feltételesen szabadulni, azonban e büntetés előbbi fajtája határozott tartamú büntetéssé átváltoztatható, elutasító döntés esetén ennek lehetősége két év múlva újra vizsgálható. Az indítványt az ügyészesség terjesztheti elő, melyről a bíróság fellebbezhető határozatban dönt. Az életfogytiglan utóbbi fajtájánál erre azonban nincs lehetőség, ezért az halálíg tartó fogvatartást jelent (TÉSZ). Az EJEB a panaszt nem találta megalapozottnak és nem állapította meg a 3. cikk sérelmét. A határozat a Kafkaris ügyben felhozott mércékre hivatkozással megállapította, hogy a panaszos büntetése de jure és de facto nem irreverzibilis, az elítéltnak van esélye a szabadulásra. Az elítélt kérhet kegyelmet, aminek ha helyt adnak, úgy akár azonnal is szabadulhat, illetve a büntetését kegyelemből átváltoztatható életfogytiglanra is megváltoztathatják. Ennek megfelelően a *Iorgov v. Bulgaria* ügyben az EJEB fő szempontja az volt, hogy van-e valamilyen jogi alapon nyugvó és a gyakorlatban is működő mechanizmus, ami a szabadulás valós esélyét megadja.

A *Vinter and Others* ügyben a bíróság Nagykamarája az első fokon eljárt Kamara döntésével teljesen szembehelyezkedve már arra a megállapításra jutott, hogy az Egyesült Királyság TЭСZ rendszere sérti az egyezmény 3. cikkét, mert a „whole life order”, azaz a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ebben a formában negligálja a büntetés elemét képező reszocializációs célt, vagyis a pozitív speciális prevenciót. Az EJEB álláspontja szerint ha az elítélt a büntetés végrehajtása alatt elért eredményeire figyelemmel reintegrálható a társadalomba, úgy a büntetés folytatásának már nincs legitim pönológiai oka, ezért az jogszerűen nem folytatható. Sajnos, a tetтарыósságot a Nagykamara nem tartotta kiemelten fontosnak, erre Pinto sem utalt, míg a Kamara döntésében ez az elv is lényegi szempontot játszott, oly módon, hogy utalt rá, hogy csak a nagymértékben aránytalan büntetés sérti az egyezményt, melyet azonban a Kamara jelen ügyben nem állapított meg.¹²³ Ezt azért is problematikusnak találom, mert a tetтарыósság elve Európa területén, sőt lényegében világszerte a legelfogadottabb büntetés kiszabási elv, mely a büntetés igazságosságát biztosítja, és helyrehozza a bűncselekmény által a társadalomban keletkezett diszharmoniót. A tetтарыósság kiemelt fontosságára utal az Európa Tanács No. R. (92) 17-es számú ajánlása is, mely a konzisztens ítélkezés általános elveit, követelményeit fekteti le. Ennek A/4-es pontja alapvető fontosságúnak ítéli meg az elkövetett cselekmény és a büntetés közti aránytalanság elkerülését. A B/5-ös pont pedig pozitív követelményként kifejezetten a tett (cselekmény) és a büntetés feltétlen arányosságát írja elő. Ennek fontosságát a halmazati büntetés és az összbüntetés vonatkozásában külön is megismétli a D/5-ös pontban. Minderre figyelemmel a tetтарыósság büntetés kiszabási elvét az európai kontinensen a jog általánosan elfogadott elvei (ius cogens) közé sorolhatjuk. Éppen ezért, ha a tetтарыósság elve a büntetés folytatását indokolja, azaz az elítélt még nem bűnhődött meg eléggé azért, amit tett, úgy az álláspontom szerint ez önmagában megfelelő pönológiai okot képez a büntetés folytatására. Erről azonban az EJEB még nem foglalt állást.¹²⁴ Azt pedig egyoldalú megközelítésnek tartom az EJEB részéről, hogy számá-

123 Karsai Dániel a *Vinter* és társai ügyben az alábbi megállapításokat tette: „A Kamara ítélete a kérelmezők tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélését nem találta a 3. cikkbe ütközőnek. Kiindulásként rögzítette, hogy elvileg bármely, nagymértékben aránytalan büntetés az EJE 3. cikkében tilalmazott embertelen bánásmódnak minősül, ugyanakkor ezen a teszten egy konkrét ügyben kiszabott büntetés csak nagyon ritkán bukkin fel. Az EJEB Nagykamarája elfogadta a Kamara kiindulópontját abban a tekintetben, hogy a 3. cikk szempontjából egy konkrét ügyben kiszabott büntetés csak a legritkább esetben minősülhet nagymértékben aránytalanak”. Karsai Dániel: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. Jogesetek Magyarázata 2014/1. 70-77. oldal.

124 Ezzel kapcsolatban idézem Bárd Károly álláspontját, aki az új Btk. hatálybalépését és a Magyar László v. Magyarország ügyben hozott EJEB döntést és a *Vinter* és mások ügyében született nagykamarai döntést megelőzően az alábbiakat hangsúlyozta: „A *Vinter* és mások v. Egyesült Királyság ügyben az Európai Emberi Jogi Bíróság (Bíróság) leszögezte, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés akkor ütközik az embertelen és megalázó büntetés tilalmába, ha az kirívóan aránytalan (grossly disproportionate). De az időpontot illetően, amikor a kirívó aránytalanság vizsgálható/vizsgálható, a Bíróság különbséget tesz a TЭСZ két formája között. Ha a törvény kötelezően írja elő a feltételes szabadságra bocsátás kizárását, azaz nem ad a bíró számára lehetőséget az enyhítő körülmények figyelembe vételére, akkor elvileg már a büntetés kiszabása időpontjában felmerülhet a kirívó aránytalanság. Mivel a magyar Btk. kötelezően csak akkor írja elő a TЭСZ-t, ha az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetője többszörös erőszakos visszaeső, illetve, ha az ezek között szereplő büntetéseket bünszervezetben követte el, aligha merülhet fel, hogy a feltételes szabadság kizárása az ítélet hozatalának időpontjában kirívóan aránytalan minősülne. Anennyiben a

ra a tetтарыnyosság csak annyiban fontos, hogy hangsúlyozza, hogy a terhellet nem lehet túlbüntetni. De az már számára nem annyira releváns, ha a terhellet alulbüntették, azaz a büntetése súlytalan, eltúlzottan enyhe. A megtorlási célra ugyanis egyre kevésbé, és egyre kisebb súllyal hivatkozik az emberi jogi bíróság.

Az *Ocalan v. Törökország* ügyben a bíróság ismét állást foglalt a TÉSZ azon formája ellen, mely nem ad lehetőséget a büntetés későbbi felülbírálatára. A bíróság ebben az ügyben is hangsúlyozta, hogy kell, hogy legyen olyan jogi mechanizmus mely vagy a feltételes szabadságra bocsátásra vagy a kegyelem gyakorlására lehetőséget ad. Pinto szerint a bíróság megerősítette azon álláspontját, hogy a büntetés folytatásának elfogadható büntetéstani oka kell, hogy legyen, ez pedig a bíróság gyakorlatában a prevenciót jelenti. Ennek megfelelően a konvenció garantálja a felülbírálat alanyi jogát, hangsúlyozza a szerző. A tetтарыnyosság érvényre juttatása mint cél, itt sem szerepel olyan pönológiai okként, mely indokoltta teheti a büntetés folytatását.

Pinto álláspontja szerint a felülbírálat szempontjainak szigorúnak kell lenniük, nem lehet a felülbírálat sommás, leegyszerűsített. E mechanizmus kialakításában az egyezményben részes tagállamok szabadságot élveznek. Ugyanakkor ez nem vezethet oda, hogy a szabályozási jogkör gyakorlása keretében lényegében kiiktatják a hatékony és reális felülbírálat lehetőségét. Azaz nem lehet olyan felülbírálati feltételeket előírni, melyek teljesíthetetlenek. Ami a szabályozással szembeni követelményeket illeti, Pinto véleménye szerint az EJEB esetjogából az alábbi elvárások vezethetők le: a felülbírálatot független jogi fórum, lehetőleg bíróság végezze el. Így az EJEB alapvetően igazságszolgáltatási hatáskörbe tartozó döntést vár el. Ebből következően a tisztán közigazgatási, adminisztratív vagy politikai döntéshozatal e körben nem egyezmény-konform, különösen akkor nem, ha a végső szót függetlennek nem nevezhető végrehajtó hatalmi ágba tartozó, vagy politikai funkciót betöltő szerv, személy mondja ki.

törvény nem kötelezi a bírót a feltételes szabadság kizárására, hanem belátására bizza, hogy ezt megteszi-e vagy sem, a büntetés kiszabás időpontjában a kirívó aránytalanság kérdése és így az Egyezmény 3. cikkének megsértése nem merül fel. Ugyanakkor később a további fogvatartás ütközhet az embertelen és megalázó bánásmód tilalmába, amennyiben a) a fogvatartás egyetlen legitím pönológiai megfontolás alapján sem igazolható és b) a szabadulás mind de facto, mind pedig de iure kizárt. A magyar Btk. főszabályként a bíró belátására bizza, hogy kizárja-e a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. Ezért csak egy hosszabb idő elteltevel, amikor az elítélt már 15-20 évet töltött le a büntetéséből, kerülhet sor annak vizsgálatára, hogy a büntetés kirívóan aránytalan-e. Am a strasbourgi esetjog alapján komoly kétségeim vannak azt illetően, hogy e későbbi időpontban az Európai Emberi Jogi Bíróság elmarasztalná Magyarországot. Alapozom ezt arra, hogy „az igazolható pönológiai megfontolásokat” (legitimate penological grounds) rendkívül szélesen értelmezi a Bíróság: ide vonja magát a büntetést (punishment) – ez alatt nyilván a megtorlást érti –, az elrettentést, a köz megvédését és a rehabilitációt. Másrészt meglehetősen nagyvonalú a strasbourgi Bíróság annak megítélésénél, hogy mikor kizárt a szabadulás lehetősége de iure és de facto. A Kafkaris és a Vinter ítélet alapján úgy látom, hogy az állampöli kegyelmet hajlandó a Bíróság olyan intézményként elismerni, mint amely fenntartja a szabadulás lehetőségét – azaz, a szabadulás de facto és de iure nem kizárt. Márpedig az Alaptörvény sem zárja ki, hogy a köztársasági elnök az életfogytiglani szabadságvesztésre ítéltet egyéni kegyelemben részesítse. Nem tartom azonban kizártnak, hogy a Bíróság változtat majd álláspontján.” Forrás: Bárd Károly: A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés alapjogi megközelítéséből. In: Az új Büntető Törvénykönyv. Hagomány és megújulás a büntetőjogban. Kiadta az ELTE Bibó István Szakkollégium. Budapest. 2013. Szerk: Hack Péter. 55-62. oldal.

Ebből a szempontból izgalmas kérdés, hogy a magyarországi kötelező kegyelmi eljárás szabályai elfogadhatóak lennének-e. Ugyanis a magyar megoldásban a bírákból álló kegyelmi bizottság csak véleményező szerv, a végső döntést a köztársasági elnök hozza meg. Véleményem szerint miután a magyar közjogi berendezkedésben a köztársasági elnök az egész nemzetet, az országot van hivatva képviselni, és tevékenységét politikafüggetlenül kell gyakorolnia, ki kell fejeznie a nemzet egységét, továbbá figyelemmel arra is, hogy az elnök végrehajtó hatalmi jogosítványokat nem gyakorol, nem a közigazgatás feje, ezért a magyarországi megoldás az egyezmény szempontjából elfogadható lehet. Annak ellenére is, hogy az elnök nyilvánvalóan nem része az igazságszolgáltatásnak mint független hatalmi ágának. A magyar megoldásban ezért nem a hatáskör telepítése okozhatna egyezményesértést, hanem inkább az, ha a köztársasági elnök diszkrecionális jogával élve nem előre látható jogi feltételek alapján, hanem ismeretlen szempontoknak megfelelően és nem transzparens módon hozná meg a döntését, melyet indokolni sem köteles.

Pinto szerint, ha a végső szót közigazgatási tisztviselő, döntéshozó, egy miniszter mondja ki, az bizonyosan ellentétes az egyezménnyel. További szempontként jelöli meg a szerző, hogy a felülbírálatnak megfelelő, ésszerű időben, reális tartam kitöltése után kell megtörténnie. Személyes véleménye alapján már húsz-huszonöt év is eltűzött lehet, bár megjegyezzük, hogy ezt még az EJEB gyakorlata sem erősíti meg.¹²⁵ Így az olaszországi megoldást, miszerint huszonhat év után nyílik meg a lehetőségek a feltételes szabadságra bocsátásra, az EJEB nem sérelmezte, vagy a Törköly v. Magyarország ügyben a negyven év letöltése utáni feltételes szabadság vizsgálatát az EJEB nem találta egyezményesértőnek, de az ún. Bodein-ügyben a franciaországi harmincéves tartam kötelező kitöltését előíró rendelkezést sem nehezményezte, mint ahogy a Murray ügyben a harminchárom évet sem.

Pinto hangsúlyozza, hogy a szabályozás kialakításakor figyelemmel kell lenni arra, hogy annak jogi alapúnak kell lennie, azaz nem szokásoknak, vagy belső, nem jogi normáknak, szabályzatoknak, hanem jogszabálynak előre láthatóan, transzparensen, mindenki számára hozzáférhető módon és világosan kell szabályoznia a feltételrendszert. Álláspontja szerint a feltételek nem lehetnek tisztán egészségügyi, fizikai-pszichikai kondícióval kapcsolatosak. Így meglátása szerint az nem fogadható el, hogy csak súlyos, végstádiumos betegként bocsátják az elítéltet szabadon az egészségi állapotára tekintettel, illetve hogy az előírások csak az ilyen állapotban lévő elítéltek szabadítását teszik lehetővé. Ugyanakkor ez az álláspont szerintem nem következik az EJEB joggyakorlatából. Véleményem teljesen ellentétes a társadalmat a bűnismétlés lehetőségének objektív alapú kizárásával védelmezni akaró irányzatokkal is, mindenekelőtt az Egyesült Királyság számomra megfelelőnek ítélt gyakorlatával.

¹²⁵ Az teljesen nyilvánvaló, hogy a portugál nemzetiségű bíró az EJEB humanista irányzatához sorolható bírái közé tartozik. Nem lehet megfedkezni arról sem, hogy a szerző az életfogytiglant tradicionálisan ellenző Portugália állampolgára, mely nyilván hatással van a jogfelfogására is.

A *Trabelsi v. Belgium* ügyben abban a kérdésben kellett az EJEB-nek állást foglalnia, hogy egy, a Római Egyezményben nem részes állam (jelen esetben az USA) bírósága általi elítélés az EJEB vizsgálat alá vethető-e abban az esetben, ha a büntetés végrehajtását az egyezményben részes tagállam átveszi. Az elítéltet az USA-ban ítélték TЭСZ-re, de az egyezményben részes Belgiumban töltötte a büntetését. Pinto hangsúlyozza, hogy a bíróság figyelemmel volt arra, hogy az USA jogrendszere alapján többféle mechanizmus is létezik, melynek megfelelően a büntetés elvileg visszafordítható, azaz felülbíráható. Ennek egyik esete, ha az elítélt segíti a nyomozó hatóságok munkáját súlyos bűncselekmény felderítésében, konkrétan ha a bűncselekményében vele együttműködő társait leleplezi. A másik szerint ún. humanitárius okból is csökkenthető a büntetés, ami alapvetően a megrendült egészségi állapotot jelenti ebben az esetben, illetve az USA elnöke egyéni kegyelmet is gyakorolhat. Az EJEB úgy találta, hogy ezek a mechanizmusok túl általánosak, korlátozott lehetőséget biztosítanak, ezért nem garantálják a hatékony felülbírálat lehetőségét. A bíróság nem fogadta el a kettős standard politikát, melynek lényege szerint más feltételeket kell támasztani az egyezményben részes államokban elítélt, és más feltételeket az egyezményen kívüli államokban elítélt büntetésének egyezményben részes államban való végrehajtásával összefüggésben. Meggyőző indokát adta a bíróság annak, hogy ez a fajta kettős mérce indokolatlan, diszkriminatív lenne. Ennek megfelelően az ügyben megállapította, hogy a büntetés visszafordíthatatlan, a hatékony felülbírálat lehetősége hiányzik, ezért kimondta az egyezmény 3. cikkének a megsértését. A tetтарыosság kérdésköre konkrét formában ebben az ügyben sem merült fel.

A szerző ismerteti, hogy a *Vinter and Others* ügyben 2013-ben hozott EJEB döntést követően az Egyesült Királyságban olyan esetjogi megoldás alakult ki, melynek megfelelően a TЭСZ-re ítélt szabadlábra helyezése végett az elítélését követően beállt jelentős és kivételes körülményváltozásra hivatkozhat, melyet a hatóságok elbírálni kötelesek.¹²⁶ Az angol esetjog szerint alapvetően az egészségi állapotban bekövetkezett drasztikus változás, egészségromlás képezhet felülbírálati okot. Elsősorban erre hivatkozással kérheti az elítélt a büntetése felülbírálatát. Ez az angol esetjogi megoldás a *Hutchinson v. UK* ügyben eljáró kamara elsőfokú döntése szerint jogi alapon nyugvó és ténylegesen is létező lehetőség, mely az elítéltnek reményt biztosít, és hatékony felülbírálatot tesz lehetővé. Pinto megjegyzi, hogy az EJEB által a *Hutchinson v. UK* ügyben 2015. február 3-án hozott, még nem végleges döntése alapján úgy tűnik, ezt az érvelést az EJEB elfogadta. Ennek lényege, hogy ugyan az angol anyagi jogi előírás lényegi változáson nem ment keresztül, azonban az esetjogi rendszerű angol jogalkalmazásban az esetjog folyamatosan progresszív és lényegi fejlődésen ment át. Azaz az azonos tartalmú jogszabály értelmezése folyamatosan és hangsúlyosan változott, melyet az EJEB kamarája is akceptált. Így az esetjogban élő

126 „A *Vinter* ügyben a 3. cikk sérelmét többek között az okozta, hogy a felülvizsgálat során a büntetés fenntartásának indoka a megtorlás és elrettentés volt, nem pedig a személyiségben rejlő változások elégséges vagy elégtelen mértéke.” Békés Ádám: Életfogytig tartó vita? - Tennivalók egy strasbourgi döntés kapcsán. *Iustum. Aequum. Salutare*. X. 2014. 2. 5-12. oldal.

jog egyezmény-konformmá válhat annak ellenére is, hogy az írott jog nem változott. Ennek megfelelően az írott jogot a bíróságok értelmezéssel teszik élővé és egyben fejlesztik, ezért a jog tényleges tartalma csak a bírói szokásjoggal együttesen alakul és értelmezhető. Vagyis az alkotott jog önmagában nem fejezi ki a jog tényleges tartalmát.

Az EJEB kamarájának ezen döntése Pinto szerint és a döntésben részt vevő és ellenvéleményen lévő Kalaydjieva bíró szerint is aggályos. Véleményük szerint az angol jog nem teljesítette ebben az ügyben sem azt a Vinter and Others ügyben lefektetett elvárást, miszerint a terheltnek már az elítélésekor pontosan tudnia kell, hogy mit kell tennie annak érdekében, hogy egyszer szabadulhasson, vagyis milyen feltételrendszernek kell megfelelnie, milyen változásokon kell keresztülmennie. A jelentős körülményváltozás mint felülbírálati ok megfoghatatlan, előre nem látható és nem transzparens.

Ezzel nem feltétlenül kell egyetértenünk. A jelentős mértékű körülményváltozás már jó előre nagy eséllyel körülrható, tartalommal megtölthető, ami jelenleg az angol esetjogban a megváltozott, megrendült egészségi és fizikai állapotot, illetve mentális állapotbeli változást jelenti. De a későbbiek során a változó jogértelmezésnek köszönhetően ennél szélesebb körű is lehet, más tartalmakkal is bővíülhet. Például nem lesz akadálya annak, hogy akár a pozitív irányú személyiségfejlődést az angol bíróság lényegi körülményváltozásnak minősítse. E fogalom és értelmezési köre elég tág ahhoz, hogy továbbfejlődjön és más, az elítélt javára írható körülmény is okot képezzen majd az elítélt szabadítására. Azt pedig már most minden elítélt tudhatja, hogy jelentős egészségi körülményváltozásra hivatkozással kérheti az ügyének felülbírálatát.

Pinto szerint míg az angol esetjog alapvetően a kritériumrendszer középpontjába az elítélt megrendült egészségi állapotát helyezi, addig a strasbourgi esetjog azt, hogy van-e igazolható pönológiai ok a büntetés folytatására. Azaz a két kritériumrendszer véleménye szerint egymástól teljesen eltérő, ennél fogva az angol esetjog még ha fejlődik és változik is, akkor sem lehet egyezmény-konform. Az ügyben a végleges döntést a Nagykamara hozza meg. Ha az EJEB fenntartja az előre láthatósággal kapcsolatban a Vinter and Others ügyben kifejtett elvárásait, azt részben sem vizsgálja felül és nem veti el, úgy figyelemmel az eddigi gyakorlatára, meglátásom szerint a végleges döntés jó eséllyel a fenti kamarai határozattal ellentétes lesz.¹²⁷

Fentiek alapján a visszafordíthatatlan büntetés dehumanizálja az elítéltet, állapította meg az EJEB-bel egyetértésben Pinto. Ebben azonban nincs szakmai körökben közmegegyezés. Álláspontom szerint ez az érv a realitásokat figyelmen kívül hagyó, egyben cinikus is, következésképpen pedig tarthatatlan. Nem a TÉSZ mint büntetés dehumanizálja az elítéltet, hanem maga az elkövetett cselekmény. Nem a büntetés fosztotta meg az egyént az emberi mivoltától, hanem maga az egyén azáltal, hogy nem emberi módon cselekedett és ezzel a társadalmat mint érték- és normaközösséget elhagyta, annak végleg hátat fordított. Ezt a TÉSZ lényegét tekintve csak konstataálta. Önmagában az a döntés,

127 A szerző érveit részletesebben lásd: Paulo Pinto de Albuquerque: Life Imprisonment and the European Right to Hope. Rivista AIC. 2/2015 29/05/2015 1-10. p.

hogy az elítélt a szabadságát soha nem nyerheti vissza, nem kell, hogy szükségszerűen érintse a méltóságát, nem kell, hogy ok-okozati összefüggésszerűen a személyiség bomlásához, leépüléséhez és az individuum elvesztéséhez vezessen - feltéve, hogy az elhelyezés, ellátás körülményei emberségesek, márpedig Európában általában azok. Az ember alapvető elvárásait teljesítő, azaz normális, emberséges elhelyezési körülmények mellett csak az elítélttől függ, hogy kellő akaraterevel és elszántsággal, a büntetését elfogadva, vagy abba legalább beletörődve kiállja a büntetést, vagy magát elhagyva tudomásul veszi, hogy a személyisége szétesik. Ez ugyanúgy az egyéni döntés következménye, mint ahogy az is, hogy követ-e el olyan cselekményt, amiért később TÉSZ-re ítéltetik. A személyi szabadság mint alanyi jog annak jár csak, aki azzal élni tud, aki azzal csak visszaél, attól elvonható. Így a személyi szabadsághoz való jog nem tartozik az elvonhatatlan alanyi jogok kategóriájába, mint például az élethez való jog. Nem utolsósorban a személyi szabadsághoz való jog és az emberi méltóság között szükségszerű kapcsolat és összefüggés nem állapítható meg.

Nyilvánvaló azonban, hogy a büntetőjogi gondolkozásban és a büntetési filozófiában a társadalom kárára az elkövetőt és az elkövető érdekeit középpontba állító individualista jogfelfogás mint korszellem és főleg mint európai divatirányzat az EJEB-et is elérte, attól nem tudja magát teljesen függetleníteni, bár az álláspontja e körben még mindig mérsékeltnek tekinthető, különösen, ha azt összevetjük a nemzetközi jogvédő szervezetek álláspontjával.¹²⁸ Az ún. jogvédők jogfilozófiai gondolkodásának a középpontjában az empirikusan alá nem támasztott elv áll, melynek lényege, hogy „*az ember minden esetben javítható, jobbítható*”¹²⁹. Ezt a jelenséget és főként európai korszellemet ironikusan büntetőjogi romanticizmusnak is nevezhetjük. Miután azonban ez a felfogás ellentétes az emberi természettel, a közjogi büntetőjog közösséget előterbe állító berendezkedésével, és az empirikus tapasztalatokkal, illetve tényekkel, így fennmaradása kétséges, az elmélet véleményem szerint megbukott, ennek szakmai körökben való széles körű elismerése csak idő kérdése.¹³⁰

Ami az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelezően kitöltendő tartamát illeti: a *Vinter and Others* ügyben az EJEB huszonöt éves tartamot javasolt kötelezően kitöltendő tartamként, ami a nemzetközi példák ismeretében alapvetően szigorú javaslatnak tekinthető. Ezt az álláspontját azonban egy évvel később immanens módon felülbírálta a bíróság, amikor a Magyar László v. Magyarország ügyben kifejtette, hogy a büntetőjogi rendszer kialakítása tagállami hatáskör, a büntetési nemek és az egyes büntetési mértékek,

128 Mint pl.: a Penal Reform International (PRI) véleményével.

129 Ez volt az egyik fő érve a Magyar Helsinki Bizottságnak is, amikor az Alkotmánybírósághoz fordult a TÉSZ alkotmányellenességének megállapítására. A Bizottság indítványa megtalálható: www.helsinki.hu oldalon.

130 A humanista irányzat érvei alapján egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy az individualista érvelés immanens eleme, vagy inkább hátsó szándéka az államhatalom gyengítése a büntetőjogi eszköztár leépítése árán. A cél tehát nem, vagy nemcsak az elítéltek állítólagos jogvédelme, vagy a valós hit a rehabilitációban, hanem az államhatalom gyengítése is, melynek pszichológiai alapja véleményem szerint az államfóbiában keresendő. Ezt az álláspontot az is erősíti, hogy tisztán szakmai szemmel nézve a rehabilitációhoz illetve a reszocializációhoz fűzött reményeik egyértelműen túlzóak, a realitásokat nélkülözőek. A humanisták így alapvetően nem az elítéltek jogaiért harcolnak, hanem az általuk veszélyesnek ítélt államhatalom ellen folytatnak háborút.

tételkeretek, továbbá a részletszabályok megalkotása úgyszintén, ebbe az EJEB-nek nincs beleszólása. Mindezt azzal a megszorítással tette, hogy az EJEB joggyakorlatában kifejtett elveknek az egész rendszert át kell hatniuk. Így ebben a Vinter and Ohters ügyhöz képest későbbi döntésében nem írta elő és nem is javasolta a huszonöt éves tartamot. Más ügyekben így mindenekelőtt a *Törköly v. Magyarország*¹³¹ és a *Bodein v. Franciaország és a Murray v. Hollandia* ügyekben is a huszonöt éves tartamot jelentősen meghaladó kötelezően kitöltendő tartamot sem kifogásolta.¹³²

Ennek megfelelően a kötelezően kitöltendő tartam konkrét meghatározása tagállami hatáskör, nem ellentétes az egyezményvel akár negyven évben vagy hosszabb tartamban meghatározni ennek idejét. Azzal a megszorítással, hogy a tartam meghatározása egyrészt nem lehet aránytalanul súlyos, azaz nem lehet eltúlzottan szigorú, mert az ellentétes lehet az egyezmény 3. cikkével. Továbbá a kötelezően kitöltendő tartam szabad meghatározása nem lehet visszaélészerű, azaz nem jelentheti az irreverzibilis TÉSZ bujtatt, hallgatolagos visszahozatalát. Ennek megfelelően a várható élettartamot elérő vagy azt meghaladó, például hetven-nyolcvan éves, vagy hosszabb kötelezően kitöltendő tartam nyilvánvalóan ellentétes lenne az emberi jogi bíróság esetjogával.¹³³

A *Bodein v. Franciaország* ügyben az EJEB megállapította, hogy a panaszost életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték három tizenöt év alatt gyermek megölése és sérelmekre elkövetett nemi bűncselekmény miatt. A bíróság megállapította, hogy e büntetés nem sérti az egyezményt, mert a büntetés visszafordítható, felülbírálható. A francia jog biztosítja az elítélt számára az elnöki kegyelem lehetőségét, ezen túlmenően a bírói felülbírálat lehetősége is adott harminc év kitöltése után. Ebben az eljárásban a bíróság az elítélt veszélyességét orvosszakértők bevonásával vizsgálja meg. Így az ítélet egyezmény-konformnak bizonyult.¹³⁴

131 „A Törköly ügy ismeretében nem mondhatjuk azt, hogy a 25 év köbe van vésvé, hiszen a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának 40 évben való meghatározása önmagában nem eredményezett egyezmény sértést.” Békés Ádám: *Életfogytig tartó vita? - Tennivalók egy strasbourg-i döntés kapcsán*. Iustum. Aequum. Salutare. X. 2014. 2. 5-12. oldal.

132 A kötelezően kitöltendő tartam vonatkozásában némileg eltérő álláspontot képvisel Karsai Dániel. „A Törköly-ügyben az EJEB úgy találta, hogy a negyven év utáni feltételes szabadlábra helyezés kiegészítve a köztársasági kegyellel elégséges annak megállapításához, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés de iure és de facto csökkenthető. Érdekes kérdés, hogy mennyi az a minimum idő, amelynek el kell telnie a feltételes szabadlábra helyezés első megfontoltság. A Törköly-ügyből – amely a Vinter-ügyben hozott nagykamara ítélet előtt született – az a következtetés látszik levonhatónak, hogy ez akár negyven év is lehet. Véleményünk szerint ez túlságosan hosszú idő; a jogkérdést véglegesen eldöntő nagykamara ítélet fényében ez az időtartam nem lehet több 25 évnél. (...) Tekintettel azonban az államok széles mérlegelési szabadságára, sem a felülvizsgálat formája, sem az időpontja nem határozható meg egzakt módon.” Karsai Dániel: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről*. Jogesetek Magyarázata 2014/1. 76. oldal.

133 Vö: *Az a választás, hogy egy adott állam miképpen szervezi meg saját büntető-igazságszolgáltatási rendszerét, ideértve a büntetések felülvizsgálatát és az elkövetők szabadon bocsátására irányadó rezsimeket, általában kívül esik az EJEB vizsgálódási körén. Az igazságos és arányos büntetés kérdése világszerte vita tárgya, ezért az államoknak mérlegelési szabadságuk van az egyes bűncselekmények büntetési tételeinek meghatározásakor, és az EJEB-nek nem feladata átvenni ennek a kérdésnek a megítélését.* Karsai Dániel: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről*. Jogesetek Magyarázata 2014/1. 72. oldal.

134 Life sentence imposed on prisoner which was subject to review 26 years later did not breach the Convention. ECHR Press Release. 333. (2014) 13. 11. 2014. [file:///C:/Users/User/Downloads/Judgment%20Bodein%20v.%20France%20%20possibility%20of%20review%20of%20life%20sentence%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Judgment%20Bodein%20v.%20France%20%20possibility%20of%20review%20of%20life%20sentence%20(1).pdf)

A *Murray v. Hollandia* ügyben a panaszost a Holland Királysághoz tartozó Curacao szigeten ítélték el életfogytig tartó szabadságvesztésre, mert bosszúból megölte a vele szakító barátnője hatéves gyermekét. Első fokon húsz évre, ügyészi fellebbezés folytán másodfokon már életfogytiglanra ítélték. A másodfokú bíróság álláspontja a cselekmény kirívó társadalomra veszélyessége mellett az volt, hogy a terhelt agresszív, fejletlen lelkiismeretű, empátiahiányos pszichopátiás (szociofóbiás) személyisége alapján fokozottan veszélyes a társadalomra, a bűnisméltés veszélye jelentős fokú. Az elmeorvosi vélemények megerősítették, hogy miután személyiségzavarról van szó, ezért a terhelt személyiségében semmilyen kedvező irányú fordulat, javulás nem várható. Ennek alapján a bírósági döntés szerint meg kellett akadályozni a terhelt társadalomba való visszatérésének a lehetőségét. Ezt az álláspontot megerősítette az is, hogy az elítélt a későbbiek során a fegyházban is számos bűncselekményt követett el, kezelhetetlen és veszélyes elítéltnek minősült. Később is több elmeorvosi vizsgálatot végeztek rajta, ami a fentieket meggyőzően alátámasztotta, azzal, hogy az elítélt eredményes reintegrációjának az esélye elenyésző. A panaszos többször is kegyelmet kért, illetve kérte a büntetése felülbírálatát, de mindig elutasították, arra hivatkozással, hogy továbbra is van értelme és célja a büntetése folytatásának, hiszen az elítélt a személyisége alapján továbbra sem érti és fogja fel cselekménye súlyát, társadalomra veszélyességét. A curacai előírások alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt akkor bocsátható feltételes szabadságra, ha az ítéletből húsz évet kitöltött és a továbbiakban megállapítható, hogy nincs ésszerű oka a szabadságelvonásnak. A bíróságnak ebből a szempontból tekintettel kell lennie az áldozat, illetve a sértett közeli hozzátartozóinak az álláspontjára, érdekeire, továbbá a bűnisméltés veszélyére. Ha a döntés kedvezőtlen az elítélre nézve, úgy a bíróság öt évente újra megvizsgálja a kérdést. A panaszos végül a büntetéséből harminchárom év kitöltése után a megrendült egészségi állapotára, halálos betegségére tekintettel szabadulhatott, majd kb. fél évvel később el is hunyt.

Az EJEB kamarája 2013 decemberében hozott döntésében nem találta alaposnak a panaszosnak a remény és a valós szabadulási esély hiányára vonatkozó előadását, és nem állapította meg az egyezmény 3. cikkének megsértését. Úgy látta, hogy a 2011 novemberében bevezetett jogi mechanizmusnak köszönhetően az elítéltnak valós esélye volt a szabadulásra, a jogi előírások erre lehetőséget biztosítottak, és mint a tények is mutatják, az elítélt szabadult. Ez önmagában is cáfolja azt az érvelést, hogy nem volt reménye a szabadulásra. Ennek megfelelően tehát a harminchárom éves szabadságelvonás is egyezmény-konformnak bizonyult, összhangban a Törköly-ügyben hozott döntéssel. E döntés még nem végleges, az ügyet a Nagykamara 2014 áprilisában befogadta.¹³⁵

Az emberi jogi bíróság e döntésében is hangsúlyozta, hogy annak pontos megadása, hogy mi a megfelelő büntetés, illetve mi a megfelelő minimálisan kitöltendő tartam a szabadulás lehetőségének legkorábbi vizsgálata előtt, nem tartozik az EJEB hatáskörébe.

¹³⁵ Forrás: Grand Chamber hearing concerning life sentence without possibility of regular review. ECHR 007 (2015) 14. 01. 2015.

Hangsúlyozta azt is, hogy az államok alapvető kötelessége a társadalom védelme, különösen a súlyos bűncselekmények elkövetőitől. Éppen ezért, ha a fogvatartás ezt a célt szolgálja, úgy a büntetés folytatásának igazolt büntetőjogi oka van. A bűnismétlés megakadályozása ugyanis alapvető funkciója a szabadságvesztésnek.

A *Törköly-ügyben* az EJEB arra az álláspontra helyezkedett, hogy megfelelő és hatékony az egyezmény 3. cikke szempontjából, ha a tagállami jogrendszer de jure és de facto biztosítja az ítélet felülbírálatának lehetőségét, azaz az életfogytiglani büntetés redukálható. Ebből a szempontból a bíróság nem találta egyezményesértőnek azt sem, hogy a panaszos legkorábban hetvenöt éves korában szabadulhat negyven év kitöltése után, és a statisztikai adatok alapján a panaszos várható élettartama ennél kevesebb. Ugyanis ennek ellenére a panaszosnak reális esélye van arra, hogy egyszer szabadulhasson.¹³⁶ Nem mellékes a bíróság szerint az sem, hogy a panaszos ezt megelőzően akár elnöki kegyelemmel is szabadulhat. Ebből az is következik, hogy míg a TÉSZA-nél az elnöki kegyelemre mint reális lehetőségre való hivatkozás az EJEB szerint most már elégtelen (a Kafkari ügyben még elégséges volt), addig a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztésnél ez is egy elfogadható hivatkozási pont.¹³⁷

A *Harakchiev and Tolumov v. Bulgária* ügyben az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt panaszosok egyrészt a fogvatartás embertelenségét, kegyetlen körülményeit, értelmetlenségét (különbféle reintegrációs programok hiányát) sérelmezték, illetve Harakchiev azt is, hogy nincs lehetősége, reménye arra, hogy egyszer szabaduljon. A bíróság Nagy Kamarája arra a megállapításra jutott, hogy a szabadulás esélyét kizáró életfogytiglan (TÉSZA) embertelen. Nem fogadta el az arra való hivatkozást, hogy az elítélt köztársasági elnöki kegyelemmel szabadulhat, mert ez önmagában a szabadulás de jure és de facto feltételeit nem meríti ki, figyelemmel arra is, hogy nem volt arra még példa, hogy TÉSZA elítélt kegyelmet kapott volna. Az értelmetlen, céltalan fogvatartást, a reintegrációs, és rehabilitációs elveket teljesen figyelmen kívül hagyó pusztá elzárást és az embertelen és megalázó fogvatartási körülményeket (ami a fogvatartottak izolációjában, az intézet rossz szellőztetésében, az elégtelen fényviszonyokban, a gyenge fűtésben, a rendkívül zárt rezsimben, továbbá a tisztaság, megfelelő étkezés és a normális egészségügyi ellátás hiányában nyilvánult meg) ugyancsak egyezményesértőnek találta. Ilyen körülmények között ugyanis a fogvatartottnak esélye sincs a rehabilitációra. Ennek megfelelően a döntés teljesen ellentétes a Iorgov ügyben született döntéssel, és jóval szigorúbb szempontrendszeren nyugszik.

136 Az EJEB Magyarországot érintő gyakorlatát illetően meg kell jegyezni, Magyarországról egyre több ügy kerül az EJEB elé, 2012-ben 731, 2013-ban 991, míg 2014-ben 2320 ügy. Ez azonban inkább azt fejezi ki, hogy divattá vált némi kártérítési összeg reményében az emberi jogi bírósághoz fordulni, mint azt, hogy romlott volna hazánkban az emberi jogok védelme. Ezt az álláspontot erősíti, hogy 2014-ig mindössze ötven érdemi döntés született Magyarországot érintően, ezekből negyvenkilenc ügyben állapítottak meg jogsértést. 2260 ügyben a bíróság a kérelmet eleve befogadhatatlannak minősítette, így érdemben nem is vizsgálta, ami a panaszosok oldaláról nézve igen alacsony fokú eredményességet mutat. Forrás: http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Hungary_ENG.pdf

137 ECHR no. 4413/06-os döntés.

A *Hutchinson V. United Kingdom*¹³⁸ ügyben hozott döntés megállapította, hogy a panaszost életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték több emberen elkövetett emberölésért, szexuális erőszakért és magánlaksértésért. Az angol jog szerint a határozatlan tartamú büntetést töltő feltételes szabadságra bocsátásának feltétele, hogy olyan betegségben szenvedjen, mely feltehetően rövid időn belül a halálához vezet, illetve ami a fogyatékosságát okozza, vagy amelynek következtében az elítélt ágyhoz kötött, folyamatos ellátásra szoruló beteggé válik (ilyet okozhat például egy súlyos stroke). Feltétel, hogy az elítélt egészségi állapota alapján minimális legyen a visszaesés, bűnismétlés veszélye, a további szabadságelvonás csökkentse az elítélt életkilátásait, illetve olyan legyen, amely kimerítené vele szemben az embertelen bánásmód fogalmát, és az adekvát kezelés biztosított legyen az elítélt számára a fegyházon kívül. Így az angol hatóságoknak elsősorban a megváltozott egészségi körülményekre figyelemmel kivételesen lehetőségük van az elítéltet szabadlábra helyezni. Ezzel az EJEB kamarája szerint az Egyesült Királyság jelenleg már biztosítja a szabadulás reményét, ennek megfelelően a döntés nem irreverzibilis.

Az EJEB a döntésében megismételte, hogy határozott gyakorlata alapján az emberi jogi bíróságnak nincs hatásköre arra, hogy előírja, hogy egy tagállam milyen büntetőjogi rendszert tartson fenn, beleértve a büntetéseket, és a feltételes szabadságra bocsátás elveit, szabályait is. Így Pinto álláspontjával ellentétben nem egyezményesértő, ha a feltételes szabadságra helyezésnek tisztán egészségügyi feltételei vannak. A tagállamok szabadok abban is, hogy életfogytig tartó szabadságvesztést tartsanak fenn nagykorú, súlyos bűncselekményt elkövetők szankcionálására, mint. pl.: az emberölés. A kérdés csak az, hogy van-e reális esélye az elítéltnak arra, hogy szabaduljon, a döntés ennek alapján irreverzibilis-e vagy sem. Az elítéltnak meg kell ugyanis adni a szabadulás elvi lehetőségét. Az ismertetett új angol joggyakorlat az EJEB kamarájának e döntésében egyezmény-konformnak minősült, azt a bíróság a szabadulás esélyét megteremtő, hatékony szokásjogi gyakorlatnak minősítette. A döntéshez a korábban már ismertetett módon Kalaydjieva bíró különvéleményt fűzött, amelyben bírálta az egyébként még nem végleges döntést. Ezt a bíróság Nagykamarája hozza meg.

Véleményem szerint az EJEB döntéseiből következő azon felvetés, hogy a büntetés a végrehajtás során egyezményesértővé válhat, mert a büntetés idővel elveszitheti az azt igazoló pönológiai okait, elég logikátlan és életszerűtlen alapokon nyugszik. Egy büntetés ugyanis vagy tetтарыos, vagy nem, ezt tisztán anyagi jogi kérdés. Ha az, akkor már az ítélethozatal pillanatában az. Ha a büntetés tetтарыos, akkor az később sem változik, az marad akár negyven év múlva is. Ebből következően a végrehajtás alatt a tetтарыosság nem kopik el, hanem fennmarad és okot képez a büntetés folytatására. Azt pedig, hogy a TÉSЗ-es elítélt személyében rejlő társadalomra veszélyesség teljesen megszűnjön, kizárt-nak tartom. Az ilyen elítélt élete végéig bizonyos fokú kockázatot jelent, akkor is, ha a személyisége kedvezően változott. Ennek alapján pedig a TÉSЗ-es elítélt büntetésének

138 *Hutchinson V. United Kingdom* Application no. 57592/08 Strasbourg, 2015. február 3.

folytatására bizonyosan van és lesz pönológiai ok: a tettarányosság elve és az elítélt társadalomra veszélyessége. Álláspontom szerint az EJEB azon érvelése, miszerint a pönológiai okok nem statikusak, a végrehajtás alatt változhatnak, módosulhatnak, megszűnhetnek, csak részben állja meg a helyét: a társadalomra veszélyesség annyiban módosulhat a végrehajtás során, hogy növekedhet is és csökkenhet is, de teljesen nem szűnik meg. A tettarányosság elve pedig statikus. Az ítéletben szereplő büntetésnek tettarányosnak kell lennie. Ugyanakkor a tettarányosság elvének csak akkor van értelme, ha a tettarányos büntetést végre is hajtják. Vagyis ha az nem csak az ítéletben jelenik meg, de az elítélt ki is tölti a tettarányos büntetését. Ha ezt nem tölti ki, úgy irreleváns az, hogy az ítéletben foglalt büntetés egyébként tettarányos volt. Ahogy korábban már hangsúlyoztam, egy ítélet ugyanis annyit ér, amennyit végre is hajtanak belőle. Ha az elítélt büntetése tettarányos volt, de azt nem töltötte ki, akkor nem bűnhődött meg azért, amit tett, azaz végső soron sérül a tettarányosság elve.

A Vinter és társai ügyben az első fokon eljáró EJEB Kamarája még úgy foglalt állást, hogy az egyezményesértés megállapítása csak akkor kerülhetne szóba, ha az elítéltet tovább tartanák fogva, mint amennyi a megtorlási és az elrettentési célok eléréséhez feltétlenül szükséges lenne, azaz ha túlbüntetnék. Ebben az ügyben a bíróság a speciális és generális prevenciósi célok mellett még fontos szempontnak nevezte a megtorlást is, amit úgy is értelmezhetünk, hogy a bíróság a tettarányosság elvét részben elismerte, és olyan pönológiai oknak tekintette, mely okot képezhet a büntetés folytatására. Sajnálatos módon az ügyben a végleges döntést hozó Nagykamara számára a tettarányosság, illetve a megtorlás mint cél, és mint önálló pönológiai ok már nem volt olyan hangsúlyos és fontos, és sajnálatos módon az EJEB későbbi Magyar László ügyben hozott döntéséből is ez olvasható ki.

A Vinter és társai ügyben a kamara szembement a Kafkaris ügyben hozott döntéssel, ahol pedig a panaszos kérelmének elutasítására az adott okot, hogy Cipruson az elnöki kegyelem intézménye miatt a panaszosnak reális, valós esélye van arra, hogy szabaduljon, ennek ismert gyakorlata is volt az adott államban. A Vinter és társai ügyben a másodfokon eljáró Nagykamara viszont már elmarasztalta Nagy-Britániát, és megállapította a jogsértést. A másodfokú döntés alapvetően nem a feltűnő aránytalanság vizsgálatán alapult, hanem azon, hogy nincs olyan intézmény, mely jogi alapon nyugvó és gyakorlatban is élő lehetőséget biztosítana az ítélet későbbi felülbírálatára és a szabadulásra. Azaz a Nagykamara számára már csak a remény megléte vagy hiánya volt alapvetően érdekes, a tettarányosság elve kevésbé. A tettarányosság nem volt számára olyan fontos a Magyar László ügyben sem. Az elnöki kegyelem lehetőségére való hivatkozást az EJEB a Magyar László ügyben már nem fogadta el.

Mindebből számomra az következik, hogy az EJEB joggyakorlata a témában egyáltalán nem kiforrott, nem következetes, sőt, ellentmondásos, korábbi precedenseitől eltérő. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az EJEB elvárásai egyre bővülnek és egyre szigorúbbak. Az, hogy az EJEB egy ilyen büntetést, mint a TЭСZ-t szigorú kontroll alá

von, önmagában nem kifogásolható. Azt azonban sajnálatosnak tartom, hogy az EJEB kontrollja kezd egyoldalúvá válni, előtérbe kerültek az elítélt alanyi jogai, és azok túlsótt hangsúlyt kaptak, míg a társadalmi érdekek csak ezután következnek a bíróság számára. A vizsgálat sine qua non-ja lett a „remény” megléte vagy hiánya. A remény joga, mint alanyi jog ugyanakkor álláspontom szerint sem nyelvtani, sem logikai, cél szerinti vagy más jogértelmezési elv alkalmazásával sem vezethető le az egyezményből.

Fentiek alapján megállapítható, hogy az EJEB gyakorlata megváltozott, az elnöki kegyelem lehetőségének kezdetben nagy jelentőséget tulajdonított a szabadulás esélyének megítélése szempontjából (pl. Kafkaris ügy), majd később ennek a jelentősége marginalizálódott. A Magyar László ügyben például már nem fogadta el az erre való hivatkozást. Kezdetben az EJEB huszonöt év körüli tartam kitöltése után indokoltnak tartotta a felülvizsgálatot (Vinter és társai ügy), később mégis elfogadta a harminc éves tartamot is (Bodein ügy, vagy a harminchárom évet a Murray ügyben), de a Magyar László ügyben hangsúlyozta, hogy a kötelező tartam előírására nincs is hatásköre. Ezt megelőzően a Törköly ügyben nem kifogásolta a negyven éves tartamot sem. Nyilvánvaló, hogy az EJEB esetjoga, joggyakorlata is folyamatosan változik és fejlődik. Ez normális jelenségnek tekinthető. Ugyanakkor az EJEB témánkat érintő döntéseiben szerepet játszó érvek túl sokszor és lényegi részekben változtak. Emiatt nem alaptalan a kritika, hogy az EJEB saját precedensjogát és a jogbiztonság követelményét is sokszor figyelmen kívül hagyva kiszámíthatatlanul és folyamatosan változtatja az álláspontját, a Kamarák és a Nagykamara döntései és érvei között sincs mindig összhang, a bíróság többször önmagával is ellentmondásba keveredett. Ilyen körülmények között igazán nehéz egyezmény-konform nemzeti jogot létrehozni és azt stabilá és következetes rendszerré tenni.

Végül, de nem utolsósorban, az EJEB döntéseket természetesen tiszteletben kell tartani, az abban foglalt elvárásoknak megfelelően kell a jogrendszert kialakítani, illetve szükség esetén módosítani azt. Ennek megfelelően az EJEB döntések primátusa, és az abból levezetett elvek elsődlegessége a belső jogban sem kérdőjelezhető meg. Miután azonban az EJEB az alanyi jogok és az egyén jogvédelme terén már igen komoly eredményeket ért el, szerencsésnek tartanám, ha az EJEB a továbbiakban az egyéni jogvédelem terén bizonyos fokú önmérsékletet tanúsítana, és nagyobb hangsúlyt helyezne a közösségi érdekek, a társadalom jogainak elismerésére és védelmére, továbbá az esetjoga koherenciájának megteremtésére, a döntései közötti nyilvánvaló ellentmondások megszüntetésére. Ezzel biztosíthatná az esetjoga kiszámíthatóságát, elősegítve ezzel a tagállamok jogkövetését is. Amennyiben ugyanis az EJEB-en a közösségi szempontok nem érvényesülnének kellően a jövőben, illetve az esetjog továbbra is ilyen gyors és ellentmondásokkal teli változásokon menne át, úgy az az esetjog kiszámíthatatlanságának és egyoldalúságának veszélyét hordozná magában. Ez kifejezetten kontraproduktív lehetne az európai emberi jogi jogfejlődés terén. Az egyoldalúságnak már több figyelmeztető jele is észlelhető: egyes ET tagállamok már felvetették, hogy az EJEB döntéseit a jövőben nem fogják vég-

rehabítani, hanem azt csak egyfajta javaslatként, ajánlasként fogják figyelembe venni.¹³⁹ Nem nehéz belátni, hogy ez jelentősen visszavetné az univerzális, de legalábbis az európai emberi jogi jogfejlődést, melyet feltétlenül el kellene kerülni.

VI. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre kiható további nemzetközi dokumentumok

VI/1. Az ENSZ elvárásai

Az Egyesült Nemzetek Szervezete által felállított, a Bűncselekmények Megelőzésével és a Büntető Igazságszolgáltatással Foglalkozó Szakosított Szervezetének (UN Crime Prevention and Criminal Justice Branch) kiemelt vizsgálati témája az életfogytig tartó, illetve a hosszú idejű szabadságvesztés.

Az ENSZ e szervének általános kritikai észrevétele szerint alapvető probléma, hogy míg az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték a kockázatok miatt biztonsági szempontból prioritást élveznek, e körben kiemelten foglalkoznak velük, addig más szempontból nem tartoznak a büntetés-végrehajtás szakmai érdeklődésének középpontjába. Különösen nem a nevelés, a reintegráció, rehabilitáció, pedig éppen ezek az ítélték azok, akik a leghosszabb időt töltik fegyintézetben és e téren sajátos törődésre szorulnak.

Az ENSZ szerint alapvető elvárás, hogy hatékonyan kell menedzselni az életfogytiglan töltők intézeti életét, az komoly szervezést igényel, melynek középpontjában nem csak biztonsági megfontolások állhatnak. Az ENSZ kutatásai alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésnek alapvetően három jól elkülöníthető fajtája van a büntetés kiszabásának körülményeit osztályozó tényezőként alapul véve.

Van az ún. kötelezően kiszabandó életfogytiglan, ahol a bíróságnak mérlegelési jogkör nélkül kötelező e büntetést kiszabnia (ún. mandatory sentence). Egyes országokban a legsúlyosabb bűncselekmények, mint például az emberölés egyes esetei, kötelező életfogytiglan vonnak maguk után. A különösen veszélyes elkövetői körök tagjait kell kötelezően erre ítélni (lásd: megrogzott bűnözők, erőszakos többszörös visszaesők egyes kategóriái stb.). Más esetben a bíróság mérlegelési jogát gyakorolva szabhat ki választható szankcióként életfogytiglan, azaz a büntetés kiszabása alternatív. A harmadik esetben pedig a halálra ítélt büntetését kegyelemből vagy egyéb okból speciális eljárásban változtatják meg életfogytig tartó szabadságvesztésre.¹⁴⁰

139 Ennek lehetőségét 2013-ban már komolyan felvetette David Cameron angol miniszterelnök a Vinter és társai ügyre reagálva. Oroszország (mely egyébként joggal kapott számos marasztaló határozatot az EJEB-től) pedig az Alkotmánybíróság döntése alapján a továbbiakban automatikusan nem hajtja végre az EJEB döntéseit, csak ha az a belső jogával nem ellentétes. Magyarországon is felmerültek ilyen javaslatok különösen a Vajna Attila, illetve a Magyar László ügyben született, széles körben közfelháborodást okozó EJEB döntések után. Szerencsére konkrét lépések ebben az irányban még nem történtek, de ennek a veszélye fennáll, ha az EJEB szempontjai túl egyoldalúvá válnak.

140 Forrás: Life imprisonment. United Nations Office at Vienna. Crime Prevention and Criminal Justice Branch. United Nations, Vienna 1994. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf>

Az ilyen büntetésre ítélték aránya országoként változó, az viszont hasonló adat, hogy az egyes államokban az életfogytiglanra ítélteknek jellemzően 80-98%-át emberölés miatt ítélték el. Az ENSZ adatai alapján világviszonylatban az életfogytiglanos elítéltek nagy többsége férfi, fiatal, és büntetett előéletű volt az elítélésekor. Átlagosan 62%-uk mindössze hét osztályt végzett, és 90%-uk az alsóbb társadalmi rétegekből került ki.

Az ENSZ adatai szerint a legtöbb országban az életfogytig tartó szabadságvesztés felülbíráható, általában meghatározott, kötelezően kitöltendő tartam letöltése után, mely azonban nem garantálja az elítélt számára azt, hogy ténylegesen szabadulhat is. Tartama meghatározásának szempontjából a legfontosabb kérdés a bűncselekmény tárgyi súlya.

Az ENSZ is elismeri az államok arra vonatkozó jogát, hogy hosszú tartamban határozzák meg a kötelezően kitöltendő időt a társadalom védelme érdekében. A PRI álláspontjával ellentétben az ENSZ semmilyen konkrét tartamot, nyolc-tizenkét évet pedig különösen nem adott meg, még ajánlás szintjén sem. A szabaddalra helyezés eldöntése szempontjából a legfontosabb kérdés az egyes államokban, hogy az elítélt jelent-e még tényleges veszélyt a társadalomra.

Az ENSZ kutatásai alapján e büntetés komoly pszichés megterhelést jelent, az ilyen büntetést töltők szorongását, pszichés problémáit elsősorban az okozza, hogy nem ismert előttük, hogy pontosan meddig tart a büntetésük. A szabadulás időpontja ugyanis nem tudott, legfeljebb hozzávetőlegesen adható meg. Sokszor az sem világos számukra, hogy mit kell tenniük annak érdekében, hogy szabadulhassanak. Ezeket a hatásokat erősítik a büntetés lehetséges szociológiai és pszichológiai következményei: az izoláció, a kapcsolatok elvesztése, az elmagányosodás, a deszocializáció (szociális deformáció kialakulása), az egyéni cselekvési szabadság és felelősségérzet hiánya, az identitáskrizis és az általános szellemi hanyatlás. Nem ismeretlen jelenség az sem, hogy a passzívvá váló elítélt élettere fizikai értelemben is beszűkül, visszavonul a zárkájába, az intézeti közösségből is kivonja magát (az ún. behavioural deep freeze, azaz a viselkedésbeli lefagyás jelensége észlelhető), vagy utilitarista módon az elítélt rövid és hosszú távú előnyök megszerzése érdekében megtévesztő, látszólag együttműködő magatartást kezd tanúsítani. Megpróbálja a rendszert kijátszani, annak gyenge pontjait felismerni azzal látszólag együttműködni.

Éppen ezért az ENSZ kiemelten fontosnak tartja az elítélt személyiségfejlesztését, egyéniesített programok, tervek készítését, melyet a büntetés megkezdésekor már fel kell állítani és végig kell követnie a büntetés teljes tartamát. Ebben kiemelt szerepe van az oktatásnak, iskolarendszerű képzésnek és a munkáltatásnak. A célok elérése érdekében fontos, hogy az elítélt lehetőleg egy intézetben töltsa a büntetését, elkerülve ezzel az átszállítás miatti megrekedést a fejlődésben, a beilleszkedéssel járó újabb kihívásokat, a tanulásban való megakadást és az elszemélytelenedést. A végrehajtás során törekedni kell a szigor és az elszigeteltség folyamatos oldására, az egyre nyitottabb végrehajtás elvének az érvényesítésére, az egyéni felelősség fokozására, az intézeti élet szabad élet elvárásaihoz való közelítésére.

A feltételes szabadságra bocsátás fő kérdésének az ENSZ is az elítélt veszélyességét tartja, amely alapos vizsgálatot igényel. Ugyanakkor az ENSZ dokumentum is hangsúlyozza a sértett és a társadalom jogainak és érdekeinek fokozott védelmét.

A visszaesés szempontjából az ENSZ tanulmány egy szerinte kedvező, az Egyesült Királyságból származó adatot hoz fel: az 1972 és 1987 között szabadult összesen 1045 fő életfogytiglanra ítéltnek a nagy része a szabadulást követő néhány éven belül általában nem követett el újabb súlyos bűncselekményt, a szabadult elítéltek 1%-a követett el ismét embe-
rölést, további 2,6%-a pedig más súlyos személy elleni erőszakos bűncselekményt, jellemzően fegyveres rablást, rablást, szexuális erőszakot stb. A kanadai és az ausztráliai példákhoz hasonlóan a tanulmány a kisebb súlyú bűncselekményekkel nem foglalkozott, azt a hamis látszatot keltve, mintha azoknak nem lenne relevanciájuk a visszaesés megítélésében. Hasonló visszaesési adatokról számolt be az írás németországi és kanadai kutatások alapján is. Ezekből következően a szabadulás után egy ideig, különösen amíg a feltételes szabadság tartott, még volt visszatartó ereje a büntetésnek, később már egyre kevésbé. Ez is igazolja, hogy egyesek idővel a leggátlástalanabb cselekmények elkövetésétől sem riadtak vissza.

Amit az ENSZ-tanulmány alapvetően kedvező adatként mutatott be, az teljesen eltérően is értékelhető: ezek a számok a bűncselekmények súlyához és a büntetés jellegéhez mérten rendkívül magas visszaesési arányokat mutatnak. Az ismertetett adatok szerint a bűnismétlés során a szabadult elítéltek a legsúlyosabb személy elleni erőszakos bűncselekményeket követték el. Jellemzően olyan cselekményeket, ahol az okozott kár, sérelem a jogtárgy jellegénél fogva nem reparálható. Az értékelés pedig a kisebb súlyú bűncselekményeket érintő visszaesésről, amely a visszaesési adatokat nyilvánvalóan még sokkal kedvezőtlenebb megvilágításba helyezte volna, még csak számot sem adott. Beszédesebb az is, hogy a visszaeséstől ezen elkövetőket a több évtizedes fogvatartás megpróbáltatásainak emléke sem tartotta vissza.

Az ENSZ-tanulmány által sugalmazottakkal szemben egy másik felmérés, amely az USA-beli Massachusetts államban készült, 2000-2006 között mért adatok alapján azt állapította meg, hogy a szabadult életfogytiglanra ítéltnek negyven százaléka rövid időn belül ismét fegyintézetbe került. Az elkövetett cselekmények jellege nem ismert, de a visszaesés aránya mindenféleképpen magas volt.¹⁴¹

Ugyanakkor olyan amerikai adatokon nyugvó empirikus kutatási anyag is ismert, mely a halálbüntetés és a hosszú tartamú szabadságvesztés elrettentő hatását kérdőjelezte meg, azzal, hogy komoly visszatartó hatásról beszélni csak mítosz, legfeljebb marginális szerepe van a büntetésnek ebben. Ezzel azt az álláspontot erősítette meg, hogy a súlyos bűncselekményeket elkövetők, akik egyszer már átlépték a moralitás határát, újra képesek lesznek súlyos bűncselekményt elkövetni, ha személyes érdekeik úgy kívánják meg.¹⁴²

141 Forrás: Life Imprisonment Without Possibility of Parole is Cruel and Unusual. <http://research-papers.pbworks.com/w/file/62577882/Life-Imprisonment.pdf>

142 Forrás: Radelet, Michael & L. Lacoock, Traci: Recent developments. Do executions lower homicide rates? The views of leading criminologist. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. Vol.99. n. 2. 2009. <http://www.deathpenalty.org/downloads/RadeletDeterrenceStudy2009.pdf> 504. p. 2015. április 30.

Mindebből az következik, hogy a legveszélyesebb elítéltek esetében sokszor még a sokéves határozatlan tartamú szabadságvesztés sem éri el a célját. Ezért az ilyen típusú elkövetőknél az egyéni rehabilitáció általában, de legalábbis gyakran kizárható, esetükben sajnálatos módon már csak egy cél elérése lehetséges: a társadalom védelme az elkövető végleges izolációjával. Ez viszont TÉSZ nélkül nem biztosítható. Az ENSZ álláspont azonban ezt elveti, mert az ENSZ szerint a TÉSZ a szabadságvesztés-büntetés két lényegi elemét, a rehabilitációt és a reintegrációt ignorálja. Az ENSZ javasolja az államoknak valamennyi életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetében a kedvezmény feltételeinek rendszeres vizsgálatát.

A feltételes szabadságra bocsátásról való döntés tekintetében fontos megállapításokat tesz a dokumentum. Alapvető követelményként fekteti le, hogy az elítéltet egyéniesítve tájékoztatni kell a döntés okáról. Ennek értelemszerűen különösen az elutasító döntésnél van jelentősége. Fontos, hogy a döntés előtt az elítéltet személyesen meg kell hallgatni, és lehetővé kell tenni számára, hogy bizonyítékait előadja. Az érdemi döntés ellen fellebbezési jogot kell biztosítani a számára. A kedvezmény megadásának folyamatába az egyoldalúság elkerülése végett szükséges bevonni a sértetti kört is, ennek megfelelően a sértetti jogokra, szempontokra és érdekekre is fokozottan figyelni kell. Az ENSZ valamennyi szabadult életfogytiglanra ítélt elítélt esetében kívánatosnak tartja a pártfogó felügyelet elrendelését, a kötelező magatartási szabályok széleskörű alkalmazását, a szigorú kontrollt, és a magatartási szabályok megszegésének azonnali és hatékony szankcionálását.

Végül, de nem utolsósorban hangsúlyozza, hogy az ENSZ 1989-ben született Gyermekjogi Egyezménye tiltja fiataikorúakkal szemben életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, ha abból a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárt.¹⁴³ Az egyezmény a tizennyolcadik életévüket be nem töltötteket tekinti fiataikorúnak. Érdekesség, hogy sem az ENSZ szakosított szervének a fenti megállapításai, sem a megjelölt egyezmény nem általában véve tiltja vagy tartja nem kívánatosnak fiataikorúak esetében az életfogytiglant, hanem csak a TÉSZ-t tilalmazza rájuk nézve. Ez a fentiek ismeretében az ENSZ-től általában idegen és szokatlan álláspontnak tekinthető.

A ENSZ 1955-ben Genovában megtartott kongresszusán elfogadta A büntetés-végrehajtási Intézetben Fogvatartottakkal szembeni Bánásmódra vonatkozó alapvető Szabályokat (Standard minimum rules for the Treatment of Prisoners). Ennek bevezetője hangsúlyozza, hogy az általános szabályok nem mindenhol, és nem ugyanolyan mértékben és szinten követhetők, figyelemmel az egyes országok közötti jelentős mértékű társadalmi, gazdasági, törvényi és más különbségekre. A szabályzat tekintettel van arra is, hogy a szabályok értelmezése változó, az adott kornak megfelelően a normarendszer folyamatos mozgásban és fejlődésben van.

A szabályzat alapelvárásként rögzíti, és javasolja, hogy minden fogvatartottnak legalább hozzáférhetőlegesen tudnia kell a szabadulása napját, idejét. Így már ebből önmagában az következik, hogy az ENSZ a TÉSZ-t elutasítja.

143 Az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett ENSZ Gyermek jogairól szóló 1989. évi Egyezmény. A 37. cikk a). pontja.

A fogvatartottakkal szembeni bánásmód formáit a fogvatartottak életének szegmenseihez igazodó módon szabályozza (elhelyezés, étkezés, higiéniai és tisztálkodási feltételek, egészségügyi ellátás, foglalkoztatás, képzés, szabadításra felkészítés, szabadidős tevékenységek, a speciális, kiszolgáltatott fogvatartotti csoportokkal kapcsolatos bánásmód stb.). Ennek megfelelően javasolja a fogvatartottak saját, egyszemélyes zárkában való elhelyezését, de legalább éjszakára való elkülönítését az intimitás biztosítása végett.

A szabályzat hangsúlyozza, hogy a fogvatartottak életét, amennyire csak lehetséges, közelíteni kell a kinti szabad társadalom életéhez, ezzel is csökkentve a börtönártalmakat, és fokozva az egyéni kezdeményezéseket, a személyiség fejlesztését, a felelősségérzet kialakítását, illetve tudatosítását bennük.

Elvárásként fogalmazza meg az elítéltek kategorizálását előéletük, bűncselekményük, ítéletük szerint. Kifejezetten ugyan nem mondja ki, de ebből a rendelkezésből az következik, hogy e normák alapján is kívánatos lenne az első büntényes, illetve először bv. intézetbe került elítéltek teljes elkülönítése a börtönrutinnal rendelkező, jellemzően deviáns és nehezen kezelhető, ismételten szabadságvesztést töltőktől.

Összességében megállapítható, hogy a magyarországi előírások és az infrastrukturális feltételek nagyrészt megfelelnek a nemzetközi ajánlás, illetve szabályzat elvárásainak, a TÉSZ Btk-beli rendelkezéseinek és az egyszemélyi elhelyezés, illetve az éjszakai elkülönítés hiányának kivételével.¹⁴⁴

VI/2. Az Európa Tanács követelményei

A szabadulás reményének fontosságát hangsúlyozza a Hosszú időre ítélt fogvatartottak helyzetéről és kezeléséről szóló 1975-ös ET beszámoló. Ennek lényege szerint a fogvatartás előrehaladtával az elítélt aggodalmai egyre nőnek, egyre inkább kétségbeesik. A jelentés szerint ezért embertelen valakit a szabadulás esélye nélkül hosszú időn keresztül fogvatartani. A beszámoló és ennek alapján az Európa Tanács 1976. február 17-én elfogadott ajánlásában ezért javasolja, hogy valamennyi tagállam bizonyos időközönként vizsgálja felül a fogvatartás szükségességét. Ennek tartamát azonban meglehetősen utópisztikus módon nyolc és tizenégy év közötti tartamban találta megfelelőnek meghatározni.¹⁴⁵

A Európa Tanács által kiadott, Az életfogytig tartó és a hosszú időre ítélt szabadságvesztése vonatkozásában iránymutatásokat tartalmazó Rec(2003)23-as számú ajánlás figyelemre méltó. Ez az öt évi, illetve annál hosszabb tartamú szabadságvesztést tekintti hosszúnak, erre az életfogytig tartó szabadságvesztéshez hasonló elvek lefektetését javasolja a tagállamoknak.

144 Ez jelenleg hazánkban nem megoldott, kivéve egyes bv. intézetek HSR, illetve KBK körletén elhelyezett elítéltek egy részét, akik egyszemélyes zárkában töltik a büntetésüket, jellemzően biztonsági okból és nem az intimitás biztosítása végett. Ezen elvárás kivitelezésének hazánkban jelenleg nincs realitása, bár a javaslattal tartalmilag egyet lehet érteni.

145 Forrás: The General Report on the Treatment of Long-Term Prisoners 1975 Sub-Committee No. XXV of the European Committee on Crime Problems in 1975. Továbbá: Resolution (76) 2 on the Treatment of Long-Term Prisoners, adopted by the Ministers' Deputies of the Council of Europe on 17 February 1976.

Az ajánlás több, kiemelt fontosságú alapelvet rögzít. Általános elvárásként kimondja, hogy a büntetés-végrehajtási intézeteknek biztonságos és szigorú helyeknek kell lenniük, egyidejűleg el kell kerülni a börtönártalmak okozását, továbbá biztosítani kell az egyéni fejlődés lehetőségét, ennek feltételrendszerét, hogy az elítélt később vissza tudjon illeszkedni a társadalomba. Lefekteti az egyéniesítés elvét, melynek alapján egyedi, személyre szabott tervet kell készíteni arra, hogy az elítélt a büntetését elfogadva elinduljon a fejlődés útján. Az ajánlás által hangsúlyozott normalizáció elve szerint a büntetés-végrehajtási körülményeket amennyire csak lehet, a szabad élet feltételeihez kell igazítani, illetve azokra kell hasonlítaniuk. A felelősség elvének érvényesítésével elő kell mozdítani, hogy az elítéltben kialakuljon annak tudata, hogy tetteiért és az egyéni sorsáért elsősorban saját maga tartozik felelősséggel, alapvetően ő irányítja az életét és nem a külső körülmények. A biztonság elve megköveteli, hogy a fegyintézetben mind a fogvatartottakat, mind az ott dolgozókat meg kell óvni a támadásoktól, erőszakos cselekményektől. A szegregációmentesség elve arra mutat rá, hogy az elítélteket közösségben hagyva kell nevelni, és nem elkülönítetten, izoláltan, mert az további személyiségkárosodáshoz vezet. A fejlődés elve pedig célul tűzi ki azt, hogy a büntetés végrehajtásának az elítélt előmenetelét, személyiségének fejlődését kell szolgálnia. Ennek érdekében az elítélt fogvatartását a büntetés tartamára figyelemmel előre meg kell tervezni, amint lehetséges, lehetőleg már akkor, amikor a büntetés letöltését megkezdi. A tervnek hosszú távúnak kell lennie, amely az elítélt feladatait, céljait a teljes büntetés tartamára részfeladatonként elosztva írja elő. Így a büntetési időt strukturálva értelmes célok elérésére irányuló fejlődési folyamat részévé válhatnak az egyébként céltalannak tűnő évek. A tervnek az oktatás, a képzés, a tréning, kurzusok, kezelések különféle módjait, akár terápiák ötvözését kell magában foglalnia az egyéni igények figyelembevételével.

Az elítélt reintegrációját szabadulás előtti és szabadulás utáni időre vonatkozó tervekkel kell elősegíteni. A szabadulás előtti hosszú távú terveket a büntetés megkezdésekor már el kell készíteni, és a terv megvalósulását folyamatosan figyelemmel kell kísérni, illetve ezt elő kell segíteni. A szabadulás utáni terv pedig lényegében a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelői szolgálat által elkészítendő program a feltételes szabadság idejére szólóan.

A büntetés-végrehajtás az elítélt egyéniségére fókuszálva folyamatos biztonsági kockázatértékelést is el kell, hogy végezzen. Ennek alapján az ajánlás bevezeti a dinamikus biztonság fogalmát, amely a statikus tényezők (biztonsági kerítés, rácsok, záruk, őrtornyok, infrastrukturális feltételek stb.) mellett a változó tényezőkre (szubjektív emberi tényezők, mint intézeti viselkedés, motivációk, frusztráció, vagy éppen együttműködési hajlam stb.) is figyelemmel van. Ennek kialakítása során arra kell törekedni, hogy az elítélt autonómiája, mozgása stb. a lehető legkevésbé essen fizikai korlátozás alá. Így a legszigorúbb végrehajtási körülmények, úgymint a különleges biztonságú zárkában való elhelyezés és az azzal együttjáró korlátozások csak a legindokoltabb esetekben és a legszükségesebb mértékig és ideig fogadhatók el. Az ilyen rezsimeknek is biztosítaniuk kell

azonban a nyugodt légkört és a személyiségfejlesztés, az önképzés lehetőségeit, eszközeit. Azaz a biztonsági szempontok érvényesítése nem írhatja teljesen felül a nevelés céljait.

Az ajánlás hangsúlyozza, hogy el kell kerülni a passzivitást, az eseményekkel sodródást, az elítéltek elszemélytelenedését, az intézményesedést, az egyéniség kiüresedését, felszínessé válását, az elszürkülést, az idő célok és tartalmas események nélküli eltöltését, a szellemi leépülést, a semmittevést, a céltalanságot és a depressziót. Hiszen a büntetés végrehajtása során számos feladat jelentkezik, amelyek elvégzésének a közös célja az, hogy az elítéltet felkészítse a társadalomba való visszatérésre, lényegében erre kell az elítéltet alkalmassá tenni.

A végrehajtás során mindvégig fontos alapelv a biztonság és a védelem elve, azaz a kiszolgáltatott, sérülékeny fogvatartottakat meg kell védeni más fogvatartottak visszaéléseitől, támadásaitól, illetve attól, hogy kiszolgáltatott helyzetbe kerülhessenek. Ugyanis azon túl, hogy a személyhez fűződő jogainak megóvására (élet, testi épség, emberi méltóság stb.) a fogvatartott is jogosult, ez egyben praktikus célokat is szolgál: fontos, hogy a társadalomba lelkileg lehetőleg egészséges, börtönártalmaktól mentes személy térhesen vissza. Olyan elítélt eredményes reszocializációja azonban nem várható, aki a büntetésének letöltése során folyamatos támadásoknak, megaláztatásoknak, bántalmazásoknak volt az elszenvedője, a célpontja. Ilyen múlt mellett a frusztrált és traumatizálódott elítélt nem tud eredményesen visszailleszkedni a társadalomba, és különösen fennáll annak a veszélye, hogy erőszakos bűncselekmények elkövetőjévé válik. Ezért elsődleges cél a erőszak, visszaélés, kegyetlenkedés minden formájának a felszámolása a bv. intézetekben, származzék az akár más fogvatartottaktól, akár az intézet állományától.¹⁴⁶ Az ajánlás fontos elvárásként rögzíti, hogy emberhez méltó elhelyezési körülményeket kell teremteni. A javaslat e körben különösen figyelemre méltó és akceptálható elvárást fogalmaz meg. Hiszen évekig, vagy akár évtizedekig spártai, vagy egyenesen barbár körülmények között

146 Ez már csak azért is fontos, mert általános megfigyelés, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek sok esetben a nyers, durva erőszak helyei, ami ellentétes a rehabilitációs és reintegrációs célokkal, illetve a börtönártalmak megfékezésének az elvével. Például az amerikai országokban (az amerikai kontinens államai együttesen) míg százezer lakosra átlagosan 19,1 emberölés jut, addig százezer fogvatartottra 56,7 ilyen cselekmény esik, ezzel összefüggésben óriási problémát okoznak az intézetbeli bandaháborúk is. Az USA-ban évente átlagosan 25.000 ismertté vált szexuális visszaélés történik a bv. intézetekben, és nyilvánvaló, hogy a látencia e körben jelentős. Venezuelában 1999-2015 között kb. 6200 fogvatartottat öltek meg, és további kb. 16.200 fogvatartott sérült meg fegyvintézetben. Európában az arányok ennél sokkal jobbák, emberölés elvéteve fordul csak elő, azonban testi sértés, kényszerítés, szexuális erőszak, rablás, kifosztás büntette ezen a kontinensen sem ritka a büntetés-végrehajtási intézetekben. Nem véletlen az sem, hogy világviszonylatban nő a szigorú, zárt fegyvintézetek száma, illetve a speciális, zárt intézeti részlegek, fokozott, illetve különleges biztonságú rezsimok, körletek (KBK), zárkák száma (HSR, BSR körletek, zárkák). Veszélyességük miatt egyre több fogvatartott tartanak az intézeteken belül is elkülönítve, társaitól izolálva. Az USA-ban mintegy 25.000 fogvatartott él teljes elkülönítésben ilyen speciális részlegen, melynek egyenes velejárója különféle pszichés betegségek kialakulása, pl. izolációs szindróma, depresszió stb. (Forrás: Global Prison Trends 2015. PRI, London 25. p.) Hazánkban is több emberölés és halált okozó testi sértés büntette történt bv. intézetekben az elmúlt tíz évben. Ennek alapján az erőszak, származzon akár az intézet állományától, akár a többi fogvatartottól, nem ismeretlen jelenség Magyarország esetében sem, ami szoros összefüggésben van az intézetek túlszűfoltóságával, s emiatt a fogvatartottak osztályozásának és az elkülönítésének nem megfelelő voltával, valamint az állomány túlterheltségével. Ezt visszatérően felrója Magyarországnak a CPT az országjelentéseiben (pl.: CPT/Inf (2014) 13 CPT/Inf (2010) 16 CPT/Inf (2007) 24 CPT/Inf (2006) 20 számú országjelentések).

tartott elítéltek eredményes reintegrálása bizonyosan nem várható, nem beszélve arról, hogy az embertelen elhelyezési körülmények az elítéltek személyhez fűződő jogait is indokolatlanul sérthetik. A szabadságvesztés-büntetésnek pedig nem ez a célja. A büntetés a szabadság, az egyéni autonómia korlátozásáról, elvonásáról szól, és nem más alanyi jogok semmibe vételéről.

A javaslat külön hangsúlyozza a nők, a fiatalkorúak, az idős, a mentálisan sérült, illetve a beteg, fogyatékos elítéltek jogainak védelmét, az intézeteknek e speciális csoportok kezelését is biztosítaniuk kell. A javaslat speciális iránymutatása szerint amennyire csak lehetséges, lehetővé kell tenni a halálos beteg fogvatartottak részére, hogy hozzátartozóik, szeretteik között halhassanak meg, lehetőleg az intézet falain kívül. Kiemeli, hogy külön fokozott figyelmet kell fordítani azokra a szabadságvesztésre ítéltre, akik az életüket ténylegesen a fegyintézetben töltik el. Esetükben különösen fontosak az értelmes programok, az idő hasznos kitöltése, a monotonitás oldása, a személyiség leépülésének és elsivárosodásának elkerülése, az ártalmak csökkentése.

Az Európa Tanácsnak a veszélyes fogvatartottak kezelésével foglalkozó No. R. (82) 17 ajánlása felhívja a tagállamokat, hogy külön speciális szabályokat léptessenek életbe a veszélyes fogvatartottakra. Csak a legszükségesebb biztonsági intézkedéseket alkalmazzák velük szemben, azaz figyeljenek az arányosság elvére és a veszélyesség különböző fokozataira, az intézkedések szükségességét rendszeresen vizsgálják felül. Tartsák tiszteltben az emberi jogokat és az emberi méltóságot. Helyezzenek nagy hangsúlyt az elítéltek munkáltatására, képzésére, oktatására. Ebből következően a tagállamok ezen elítéltekről sem mondhatnak le, nem szorítkozhat a végrehajtás csak az izolálásukra, hanem aktívan elő kell segíteni ezen elítéltek pozitív személyiségváltozását, melyhez lehetőséget, programokat, képzéseket, értelmes elfoglaltságot kell az elítélteknek kínálni.

Az Európa Tanács feltételes szabadságra bocsátással foglalkozó Rec (2003)22-es ajánlása kiemeli, hogy a bűnisméltés megelőzésének egyik legfontosabb és leginkább hatásos intézménye és eszköze a feltételes szabadságra bocsátás. Ezen intézménytől élesen elkülöníti a kegyelem eseteit (amnesztia, egyéni kegyelem). Az ajánlás szerint célszerű a büntetés minél nagyobb hányadának tényleges végrehajtását mellőzni, és az elítéltet feltételes szabadságra bocsátani, hogy a kedvezménynek nagyobb súlya és visszatartó ereje legyen. Valamennyi elítélt számára szorgalmazza e kedvezmény lehetőségének biztosítását, beleértve az életfogytiglanra ítélteteket is. Az elítéltet minél előbb, lehetőleg már a büntetése megkezdésekor tájékoztatni kell, hogy a kedvezmény legkorábban mikor esedékes, és milyen feltételeket kell teljesítenie annak elnyeréséhez. A feltételeknek teljesíthetőeknek, reálisaknak kell lenniük és jogi alapokon kell nyugodniuk. Emellett hangsúlyozza a kedvezmény elbírálásakor a társadalom védelmének fontosságát, az egyéniesítés szükségességét és a körülmények gondos mérlegelését. A döntéshozatalt megelőzően az elítéltet lehetőleg személyesen meg kell hallgatni. Elutasító döntés esetén lehetőséget kell biztosítani az elítéltnak arra, hogy később újra megvizsgálják a kedvezményt.

Az ajánlás szerint a kedvezmény megadása mellett célszerű előírni, hogy az elítélt térítse meg, vagy legalább mérsékelje a sértettnek okozott kárt, sérelmet, kezeltesse azon káros hajlamát, szenvedélybetegségét, amely összefüggésbe hozható a bűncselekményével, folytasson tanulmányokat, képzéseken, személyiségfejlesztő kurzusokon vegyen részt. Hasznos megtiltani az elítélt számára veszélyes helyek látogatását is, értelemszerűen pártfogó felügyelet elrendelése mellett. A különféle lehetőségeket ugyanakkor már a végrehajtás alatt is biztosítani kell az elítélt számára, különösen a képzéseket, és ösztönözni is kell őt a részvételre.

A feltételes szabadságon lévő elítéltet már kisebb szabályszegés esetén is haladéktalanul figyelmeztetni kell a követelmények betartására, sorozatos, vagy nagyobb súlyú szabályszegés esetén viszont meg kell állapítani, hogy a kedvezmény nem érte el a célját, ezért a büntetést haladéktalanul folytatni kell.

Az ajánlásnak álláspontom szerint mindössze egyetlen vitatható pontja van, ez a 19-es pont, amely azt javasolja, hogy a kedvezményről való döntés során ne értékeljék az elítélt terhét, és csak azért ne utasítsák el a kedvezményt, mert az elítéltnek szabadulása után nem lesz munkája, illetve amiatt sem, hogy nem lesz állandó lakóhelye, otthona, ahová szabadulhatna. Az ajánlással szemben álláspontom szerint ezek az okok igenis elutasítási okot képezhetnek, mert a munkahely és az otthon hiánya a bűnözés melegágya. Kivételt képez, ha az elítélt megélhetése egyéb módon (nyugdíj, őt eltartó hozzátartozó, jelentős vagyon által stb.) biztosított, illetve legalább átmenetileg a szállása is megoldott (befogadó hozzátartozó, munkásszállás, bérlet, szociális intézmény, legalább hajléktalan-szálló stb. útján). Igenis elvárható az elítélttől, hogy a kedvezményről való döntés időpontjáig ezekről gondoskodjon. Annál is inkább, mert e körben érdemi segítséget is remélhet, hiszen őt ebben támogatni köteles a büntetés-végrehajtási szervezet, a bv. pártfogó felügyelő is, illetve akár társadalmi szervezetek segítsége is igénybe vehető. Az elítélt reintegrációs törekvéseinek megléte és azok komolysága azon is lemérhető, hogy e feladatait elvégezte-e.

Szintén az Európa Tanács által elfogadott R/2006/2 számú, az Európai Börtön szabályokról szóló ajánlása nemzetközi szintű, alapelvi, illetve rendszerszerű elvárásokat fogalmaz meg a tagállamok számára, javasolva a tagállamoknak, hogy e rendelkezések figyelembe vételével, e szabályzat szellemiségének megfelelően hozzák létre, illetve működtessék a büntetés-végrehajtásukat. E szabályok kiemelten hangsúlyozzák a jogkorlátozás minimalizálását, azaz csak annyi joghátrány alkalmazandó, amennyi a célok eléréséhez feltétlenül szükséges. Hangsúlyozza az ajánlás, hogy az anyagi források hiánya nem fogadható el jogkorlátozási okként. E normaszöveg is tiltja a diszkriminációt, hangsúlyozza, hogy a büntetés-végrehajtás nem lehet céltalan tevékenység, megfogalmazza a szabad élethez való közelítés és a reintegráció elvét, a bv. független ellenőrzésének a feladatait, a börtönártalmak csökkentésének szükségességét.

Az alapelvek lefektetését követően pedig a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának egyes szegmenseire vonatkozóan fektet le további elvi szintű rendelkezéseket a fog-

vatartottak befogadásával, elosztásával, elhelyezésével, higiéniaiával, ruházattal, étellemezzel, jogvédelemmel, külvilággal való kapcsolattartással, rezsimszisztemmel, munkával kapcsolatban. A normaszöveg nyomatékosan hangsúlyozza, hogy mivel a szabadságvesztés önmagában büntetés, ezért a rezsimszisztem kialakítása nem történhet oly módon, hogy az még tovább fokozza a szabadság elvonásával járó szenvedést. Az ajánlás szerint különös figyelmet kell fordítani a börtönrezsimek kialakításakor az életfogytiglanra vagy hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélt speciális igényeire. Elsődleges szempont a Börtönrezsimek alapján is, hogy a speciális kategóriájú fogvatartottakat egymástól el kell különíteni, akár külön büntetés-végrehajtási intézetekben, akár külön egységekben. A hosszú időre ítélt esetében pedig kardinális kérdés a szabadulás előkészítése és végrehajtása, melyet a Börtönrezsimek alapján fokozatosan kell végrehajtani.

Fenti ajánlások ismeretében megnyugvással konstataálhatjuk, hogy a magyar büntetés-végrehajtás működése e javaslatokban lefektetett elveknek, céloknak és elvárásoknak mind szellemiségében, mind részletszabályaiban alapvetően megfelel. Ezen elvek visszaköszönnek a hazai büntetés-végrehajtás tevékenységét szabályozó Bv. Törvényben és az egyes büntetés-végrehajtási rendeletekben is. Ezeket tovább cizellálják az intézeti házirendek és speciális előírások. Ilyenek például a hazai bv. intézetek hosszú időre ítélt speciális rezsimeinek elveit, működésére vonatkozó főbb rendelkezéseket, illetve a körletek személyi és tárgyi feltételeit, infrastruktúráját meghatározó parancsnoki intézkedések. De megemlíthetjük a hazai munkáltatásra törekvő szándékot, a képzéseket, programokat, illetve a bv. pártfogó felügyelői szolgálat magas színvonalú, lelkiismeretes munkáját is. Mindazonáltal nem lehet megelégedezni arról sem, hogy semmilyen büntetés-végrehajtási terv, képzés, kurzus, program sem pótolhatja az elítélt egyéni törekvését, megjavulásra irányuló szándékát, elhatározását. Ha ez ugyanis nincsen meg az elítélt részéről, vagy csak imitált, úgy a büntetés-végrehajtási szisztemek törekvései kudarcra vannak ítélve.

VII. A TÉSZ nemzetközi jogfilozófiai vonatkozásai

Nemcsak a magyarországi, de a nemzetközi irodalomban olvasható TÉSZ¹⁴⁷ ellenes, vagy éppen melletti érvek áttekintése alapján egyértelműen az állapítható meg, hogy a TÉSZ kérdése erősen átpolitizálódott, politikai értékválasztás kérdése is lett. Meggyőződésem szerint szakmai alapon mind elméleti, mind gyakorlati megközelítésből az intézmény létjogosultsága egyértelműen fennáll. Ugyanakkor az irodalom ezt némileg cáfolni látszik, hiszen ennek alapján erősen támadott, kritizált jogintézmény. Ennek oka azonban tisztán az, hogy a jogintézmény egyben büntetőjogi szimbólum is, erre figyelemmel különösen a bűnüldözéssel, büntető igazságszolgáltatással foglalkozó szakpolitika érdeklődésének a középpontjában is áll, és a politikai érzelmek és politikai hitek is erősen

147 Nemzetközi elnevezései alapján: life without a parole (LWOP), natural life, whole life tariff, life without the possibility of release, penal servitude for life, strict security life imprisonment.

kihatnak e szankció megítélésére sokszor még szakmai körökben is. Véleményem szerint amennyiben a TÉSZ létjogosultságának kérdése tisztán büntetőjogi szakkérdés lenne, úgy különösebb aggályok nem merülhetnének fel vele szemben, e szankció mind dogmatikai, mind empirikus alapon védhető. Azonban a humanista irányzat alapvetően érzelmi és individuális alapon, jellemzően politikai oldalról támadja ezt a szankciót, mert abban az egyén megsemmisítését, az individuum kiiktatását, a túl erős állami hatalom negatív szimbólumát látja, amit az egyénre veszélyesnek tart.

A humanista irányzat TÉSZ-elleni érvei alapvetően három csoportba sorolhatók: *I. A TÉSZ sérti az emberi méltóságot.* Ezt az érvet a szerzők sokszor nem bontják tovább, és nem indokolják, hogy miért gondolják így. Ez a gyakorlatuk feltehetően azon az érvelés-technikai alapon nyugszik, melynek lényege szerint valamilyen állítás annak igazolása nélkül is megerősödhet, ha a köztudatba átmert. Ebből az következik, hogy minél többet ismételtetik mantraszerűen az érvet, annál hitelesebb és meggyőzőbb lesz, átmegy a köztudatba, közkinccsé válik anélkül, hogy azt bárki igazolta volna. A közkinccsé vált állítást pedig már nem kérdőjelezik meg, jogi közhellyé lesz. Egyes szerzők viszont annyit tesznek hozzá ehhez az állásponthoz, hogy az olyan büntetés, amely később nem vizsgálható felül, a jelentős körülményváltozásra, így például az elítélt rehabilitációban elért eredményeire nincs figyelemmel, az tárggyá degradálód, ezért sérti az emberi méltóságot. Azt a gyakorlati szempontot most tegyük zárójelbe, hogy mennyire életszerű az a felvetés, hogy a legsúlyosabb bűncselekményeket elkövető elítélt képes alapjaiban megváltozni. A gyakorlati tapasztalatok szerint ugyanis ebből a jogi és morális mélységből, ebből a szintből már nincs visszaút. E körben ugyanis nem mennyiségi, hanem minőségi különbségekről beszélünk, amely a deviáns elítélt egyéni elképzelései, aszociális életmódja és a társadalom értékrendszere között feszül, és feloldhatatlannak bizonyul. Mindez azonban csak gyakorlati megközelítésből cáfolja a fenti, TÉSZ ellenes érveket. Ennek alapján egyenesen naivnak tarthatjuk a leggátlátalansabb bűncselekmények elkövetőinek reszocializációjáról szóló, a realitásokat tudomásul venni nem akaró okfejtéseket is. Vannak olyan bűncselekmények, amelyek elkövetőit nem lehet megnevelni és integrálni a társadalomba. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy „a minden ember javíthatóságáról” szóló és megalapozatlan álláspont kizárólag a prevencióra van figyelemmel, a megtorlásra és a tetterányossággal elvére mint a büntetés két másik legitimációs alapjára azonban egyáltalán nincs.

Dogmatikai alapon viszont az állapítható meg, hogy a szabadulás esélye fogalmilag nem része az emberi méltóságnak. Ezért torzít az a megközelítés, mely mesterségesen összekapcsol két olyan tényezőt (az emberi méltóságot és a szabadulás elvi lehetőségét), amely sem a természet rendje szerint, sem fogalmilag, vagy egyéb (filozófiai, logikai) megközelítésből sem tartozik össze. Az egyik a másiknak nem része, nem eleme, nem immanens alkotója, nincsenek több-kevesebb kapcsolatban, logikai úton nem következik az egyikből a másik, nincsenek ok-okozati kapcsolatban sem. Határozott meggyőződés szerint ugyanis az emberi méltóság fennállása és megőrzése az egyéni viselkedéstől függ alapvetően és nem a külső körülményektől (mondjuk egy szankciótól), amelyeket az

emberre rákényszerítenek. Az a fő kérdés, hogy az egyén tud-e emberhez méltó módon viselkedni. Ha igen, akkor a méltóságát megóvta. Ennek megfelelően a méltóság szilárd elhatározás, akaratereő, és kellő intelligencia kérdése. Aki a természeti és az emberi törvényeket betartva cselekszik, az emberhez méltó módon él, így a méltóságát is megőrizte. Ez a méltóság konstans és nem változtatható külső körülmények esetén is megőrizhető, akár halálig tartó fogvatartás esetén is. A méltóság megtartása az emberi természetnek és a társadalom kultúrájának, a kor szokásainak, igény szintjének megfelelő ellátási körülmények között csak az elítélt döntésétől függ. Az emberi méltóság megőrzése tehát elsődlegesen az elítélt szándékától és életmódjától függ, és nem attól, hogy az elítélt szabadulhat-e vagy sem.

Az ellenvéleményen lévők fel sem teszik a kérdést, hogy miért ne őrizhetné meg valaki az emberi méltóságát, ha élete végéig a mozgási szabadsága korlátozott, és szigorú napirend szerint él? Ebben a formában az egyéni kiteljesedés ugyanis egyáltalán nem kizárt, sőt, ellenkezőleg, a rend által biztosított az egyén számára ilyen körülmények között is. Értelemszerűen behatároltan és kötötten, egy szigorú életrend feltételeihez igazítottan. De határok és korlátok nélkül a szabadság fogalma nem is lenne értelmezhető. Sőt, a nyitott társadalom kevésbé kötött, de létező rendje szerint ezen elítélteknek az egyéni kiteljesedés nem lenne megvalósítható. Csak ilyen ellenőrzött, zártabb körülmények között érhető el a számukra az igazi szabadság, önállóan és teljesen kötetlenül viszont nem. Ilyen helyzetben ugyanis csak visszaélnének azzal. Konkretizálva a kérdést: egyáltalán van-e emberi méltósága annak, aki önmagából kifordulva, mindent levetközve, ami az emberi nemhez tartozik, gátlások és normák nélkül cselekszik, például különös kegyetlenséggel emberölést követ el?! Nem lehetséges-e, hogy az elkövető a tetteivel kioltja a saját emberi méltóságát, saját emberi mivoltát, emberi lényét is? Nem inkohere ns és ellentmondásos-e olyan elkövetők emberi méltósága mellett érvelni, akik egyébként olyan bűncselekményeket követtek el, melyek az emberi méltósággal, az emberi léttel, egyáltalán az emberi nemmel nem férnek össze, melyek elkövetésével egyszerűen kiírták magukat az emberi közösségből, mindabból, amit a humánumhoz kapcsolunk? Mintha az egyént és a tetteit külön lehetne választani, mintha az egyén függetleníthető lenne a tetteitől, és azok rá vissza nem hatnának. Tagadva ezzel azt az alapvető tételt, miszerint az embert alapvetően a tettei teszik emberré vagy fosztják meg attól. Véleményem szerint az „Az vagy, ahogyan élsz, amit csinálsz!” elve irányadó kellene, hogy legyen ebben a diskurzusban is. Aki emberhez méltatlanul él, annak nincs emberi méltósága, amit a társadalomnak meg kellene óvnia.

Fentiekből két jogfilozófiai érv következik: a TÉSZ nem hat ki az emberi méltóságra, mert nincs azzal követlen kapcsolatban, egyikből a másik nem következik. A TÉSZ-ből önmagában még nem következik az emberi méltóságnak sem a megléte, sem annak hiánya. Nem a TÉSZ-től függ az emberi méltóság, hanem magától az embertől, az egyén tetteitől. A másik, hogy aki emberhez méltatlanul cselekszik, az eljátszotta az emberi méltóságát, innentől kezdve a méltóságának a megőrzése fogalmilag kizárt. Éppen ezért

ennek megóvása az állami szerveken nem kérhető számon, és fel sem tehető az a kérdés, hogy az emberi méltóságát eljátszó egyénre kiszabott büntetés emberhez méltó-e.

2. *A TÉSZ drága, sokba kerül a végrehajtása*, az USA-ban ez mintegy egymillió dollárra rúg, átlagosan negyvenéves büntetési tartam alatt. Kanadában (ahol nincs TÉSZ) az életfogytiglan huszonöt éve hatszázezer kanadai dollárba kerül. De más államokban is nyilvánvalóan költséges e büntetés végrehajtása. Az érvelés azonban súlytalan, inkompetens és méltatlan akkor, amikor a legalapvetőbb jogi tárgyak megóvásának, és a tetтарыnyosságnak a kérdése merül fel. Jellemző, hogy ez az érv az elanyagiasodott, a materiális javakat mindenké el helyező, pénzközpontú, az igazi emberi értékeket negligáló társadalomban kaphat csak elismerést, más közegben inkább megbotránkoztató és válaszra sem érdemes.

3. *A TÉSZ-esnek nincs vesztenivalója*. A közhelyszerű állítás nem felel meg a valóság-nak, a büntetés-végrehajtási rendszerben éppen a TÉSZ-es az, aki a legtöbbet veszíthet, miután a büntetése miatt elvileg a TÉSZ-elítelt az, aki a leghosszabban tartózkodik bv. intézetben. Az együtt nem működés szigorúbb végrehajtást, az együttműködő magatartás pedig a végrehajtási szigor enyhítését, több kiváltság, kedvezmény megadását vonja maga után. A jellemzően hedonista, de legalábbis konformista TÉSZ-elítelt számára tehát egyáltalán nem mindegy, hogy a büntetését milyen körülmények között tölti, vagyis van vesztenivalója. Nem mellékes például, hogy a TÉSZ-elítelt normál fegyház körleten közösségben tölt el évtizedeket, vagy egy teljesen izolált közegben, társaitól is elkülönítve, „börtön a börtönben” környezetben, ahol csak kéz-láb bilincsből hagyhatja el a zárkáját, és rácsokkal borított szűk tetőudvaron sétálhat hosszú éveken át.¹⁴⁸ Másrészről ez a megközelítés arra is utal, hogy a TÉSZ-elítelt e büntetés miatt kezelhetetlenné válnak. Ezzel azonban összekeverik az okot és az okozatot. A TÉSZ-es elítelt közvetlenül nem a büntetése miatt válhat kezelhetetlenné, hanem a deviáns személyisége miatt, mely egyébként a bűncselekménye elkövetésére is készítette. Ebben a TÉSZ szerepe legfeljebb csak közvetett lehet. A kezelhetetlenné válás azonban a nemzetközi és a hazai empirikus tapasztalatok szerint egyáltalán nem szükségszerű, sőt, kifejezetten ritka. Így nem a TÉSZ az intézeti együtt nem működés, illetve deviancia kiváltója, hanem maga az elítelt személyisége. A TÉSZ azonban az ellenállás helyett inkább éppen az együttműködésre készítheti az elíteltet, már csak a súlyánál fogva is, feltéve, hogy az elítelt az intézeti élete minőségén javítani akar. Erre pedig az elíteltnek bizonyosan van motivációja, ez ugyanis egyértelműen az érdekében áll. Így a büntetés jellege mind rövid, mind hosszútávon inkább a végrehajtás eredményességét szolgálhatja és fékezheti az elítelt ellenállását.

148 A nemzetközi irodalom némileg hatásvadász módon már egyenesen kontrollálhatatlan szuperelíteltnek (superinmates) nevezi a TÉSZ-eseket, akik részéről különösen az ítélet letöltésének a kezdeti szakaszában jelentős a váratlan erőszakos kitérés (acting out) veszélye. Megjegyzem, ez a megállapítás közhely, hiszen a büntetés-végrehajtási gyakorlat hosszú ideje a súlyos büntetést töltőket, különösen a kezdeti szakban, általános jellellegel és rutinszerűen kitérésre, rendkívüli cselekmények, események (önkárosítás, szökés, támadás stb.) elkövetésére fokozottan hajlamos elíteltként kezeli, és megfelelő módszertani gyakorlatokat alakított ki a kezelésükre. Ez nem csak a TÉSZ-elíteltre, de általában véve a tizenöt év, vagy afeletti büntetést töltőkre is irányadó.

VIII. Az életfogytig tartó szabadságvesztés nemzetközi megítélése

Jerzy Szumski az életfogytig tartó szabadságvesztéssel összefüggő nemzetközi kutatása tapasztalatait az alábbiakban összegzi: „Kevés kivétellel a hatályos büntető törvénykönyvekben szerepel az életfogytig tartó szabadságvesztés. A kivételek közé tartozik Spanyolország, ahol a századunk elején, valamint Norvégia, ahol az 1980-as években eltörölték az ilyen büntetést. Az olyan, Európán kívüli országok között, amelyek sem a halálbüntetést, sem az életfogytig tartó szabadságvesztést nem ismerik, található Brazília. Az országok többségében tizennyolc éven aluliakkal szemben nem lehet életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabni. Egyes országokban még magasabb életkort állapítanak meg, pl. Ausztriában húsz, Svédországban huszonegy évet. Ami az életfogytiglan megrövidítésének a lehetőségét illeti, ez főként feltételes szabadságra bocsátás útján lehetséges. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény nem tartalmaz rendelkezést erről a büntetésről, miként az Európa Tanács és az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatában sem található olyan döntés, amely azt a nézetet nézetet tükrözné, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés ellentétes az Egyezségokmány 3. cikkével. Az Európa Tanács és az ENSZ dokumentumainak tükrében az életfogytig tartó szabadságvesztés nem sérti az emberi jogokat, ha a törvényhozás lehetővé teszi a feltételes szabadságra bocsátást ebből a büntetésből.”¹⁴⁹

Az egyes esetekben kötelező jelleggel életfogytiglant eredményező három csapás irányzat kontraproduktív jellegére is van adat a nemzetközi irodalomban. Ismert olyan álláspont, amely szerint azon túl, hogy a három csapás intézménye alapján kiszabott büntetés nem tetтарыos, hanem erősen túlzó, növeli az erőszakos bűnözés esélyét is. Amikor ugyanis az elkövető tisztában van azzal, hogy lelepleződése esetén a három csapás szabályai alapján fogják elítélni és a legsúlyosabb büntetés várható, ott az elkövető egyáltalán nem fogja vissza magát, hanem még súlyosabb, és erőszakosabb bűncselekményt követ el.¹⁵⁰ Ez a tapasztalati alapokon nyugvó álláspont sajátos módon éppen azt igazolja, hogy az elkövetőkre igenis jelentős hatással van a várható büntetés mértéke. Sajnálatos módon azonban ebben a példában éppen nem az elkövetéstől tarthatja vissza az elkövetőt, hanem a még súlyosabb bűncselekmény elkövetésére ösztönözheti őt. Ez az adat is megerősíti, hogy a tetтарыosság kiemelten fontos büntetéskiszabási elv. Ennek negligálása visszahathat, káros eredményre vezethet. Nemcsak a lelepleződés kockázata, hanem a várható büntetés mértéke is releváns a bűnözés visszaszorításában. Ugyanis nincs súlya a magas lelepleződési kockázatnak, sőt a biztos lebukás tudatának sem, ha a várható büntetés súlytalan, érdemi joghátrányt nem jelent. Evidens, hogy a lelepleződés kockázata és a várhatóan tetтарыos büntetés együttesen térítheti el az elkövetőt a szándékától.

149 Szumski, Jerzy: Az életfogytig tartó szabadságvesztés Lengyelországban. Magyar Jog. 44. 2007. 110. oldal.

150 Caterina Appleton, Bent Grover: The pros and cons of life without parole. Brit J. Criminol (2007) 47 Advance Access publication 24 April 2007 604. p

Egyes, a nemzetközi irodalomban fellelhető álláspontok nem csak a TЭСZ-t, hanem egyenesen az életfogytig tartó szabadságvesztést is támadják. Ennek bemutatására jó példa Julian Carlos Rios Martin életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos tanulmánya.¹⁵¹ A szerző szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét biztosító életfogytiglani büntetésben a kedvezmény lehetősége valójában csak látszat, mert a terhelt ilyenkor is arra ítélik, hogy a fegyházban töltse le élete fennmaradó részét, és az elítéltek esélye sincs a szabadulásra. Ezt a szerző azzal indokolja, hogy a feltételes szabadságra bocsátás feltételei szerinte egyszerűen teljesíthetetlenek, emiatt az elítéltek nem fogják kiengedni. Azt ugyanakkor figyelmen kívül hagyja, hogy világszerte általános jelenség az, hogy az életfogytiglani elítélteket rendszerint feltételes szabadságra bocsátják. Így az állítása empirikus adatokkal cáfolható, olyannyira, hogy a nemzetközi jogirodalomban általánossá vált az a felfogás, hogy az életfogytiglani általában nem azt jelenti, ami a nevéből következik.

Véleménye szerint kb. huszonöt év alatt az elítéltek nem lehet felkészíteni a reintegrációra, nem fog tudni szakmát elsajátítani ennyi idő alatt, illetve egyéb módon sem tud majd a munkaerőpiaci kihívásokra felkészülni. De szerinte lényegében arra sem lesz módja, hogy kellő érdemeket szerezzen ahhoz, hogy a kedvezményt elnyerje, arra alkalmasnak találják. A szerző anélkül, hogy ezt bármivel alátámasztaná, arra az álláspontra helyezkedik, hogy irreális elvárás azt gondolni, hogy az elítéltek huszonöt év kitöltése után alkalmas lesz arra, hogy munkát találjon, önálló életvitelt folytasson, visszatérjen a családjához, felfrissítse a társadalmi kapcsolatait. Érvei értelmezhetők lennének úgy is, hogy a szerző, miután nem hisz az elítéltek reintegrációjában és rehabilitációjában, így TЭСZ-párti, azonban erről szó nincs. Magát az életfogytig tartó szabadságvesztést támadja, annak embertelenségét hangsúlyozva. Ugyanakkor az érveiből – azok elfogadása esetén – éppen az következne, hogy szükség van erre a büntetésre, méghozzá annak legsúlyosabb fajtájára, a TЭСZ-re, de legalábbis arra, hogy a kötelezően kitöltendő tartam minél hosszabb legyen. Ha az elítéltek ugyanis bármilyen okból nem rehabilitálhatóak, úgy esetében a büntetés nem érte el a célját, nem teljesítette a rehabilitációs és reintegrációs feladatait, a büntetés folytatásának pönológiai oka van, ezért azt folytatni kell a társadalom védelme érdekében.

Diszkrpanciát okoz, hogy a tanulmány a büntetés elleni érvként lényegében olyan körülményekre hivatkozik, amelyek bizonyítottságuk esetén éppen az elítéltek terhére szólnak, az elítéltek érdekkörében felmerülő önhibák lennének. Mert ugyan ki tehet arról, ha nem maga az elítéltek, hogy olyan hosszú időre kellett őt izolálni a társadalomtól, hogy emiatt elveszítette a családját, a társadalmi kapcsolatait, munkaképességét? A polgári jogi eredetű, de ma már általános jogelv, miszerint: „saját felróható magatartására előnyök szerzése miatt senki nem hivatkozhat”, a büntetés-végrehajtási jogviszonyokban is minden további nélkül alkalmazható lehet. Az elítéltek feladata a társadalmi kapcsolatai-

151 Julián Carlos Rios Martín: Life imprisonment in Spain: An inhuman and unlawful punishment. Universidad Pontificia Comillas, Madrid. Statewatch Viewpoint. <http://www.statewatch.org/analyses/no-259-life-imprisonment-in-spain.pdf>

nak fenntartása, ápolása, előmozdítása és fejlesztése, továbbá az, hogy a bent töltött idejét értelmesen használja fel: dolgozzon, tanuljon, személyiségét fejlessze, és érdemeket szerezzen, a bv. szervekkel együttműködjön. Ehhez világszerte, de legalábbis a fejlett jogállamokban hathatós segítséget nyújtanak a büntetés-végrehajtási szervek, illetve a bv. pártfogó felügyelői szolgálat munkatársai. Azaz, ha az elítélt nem tudja teljesíteni a feltételes szabadságra bocsátás feltételeit, az mindig az elítélt önhibájára vezethető vissza.

A társadalom szempontjából nézve pedig irreleváns, hogy a kedvezmény feltételeit az elítélt miért nem tudta teljesíteni, a lényeg ugyanis az, hogy nem teljesítette a feltételeket, tehát a kedvezményben nem részesíthető. A kedvezmény feltételeinek teljesítése tisztán eredménykötelem, és nem gondossági kötelem. Ezért álláspontom szerint a szerző érvei könnyedén cáfolhatóak: a büntetés-végrehajtási intézetekben számos lehetőség adódik a társadalomba visszatérésre való felkészülésre, a reintegrációs célok elérésére. A kérdés nem az, hogy ez elérhető-e objektív alapon, hanem az, hogy az elítélt hajlandó-e ezért küzdeni, dolgozni, ebben részt vállalni. Ebből következik, hogy a szerző összekeveri az okot az okozattal: nem a büntetés az akadálya a rehabilitációnak, hanem maga az elítélt, amennyiben passzív, vagy ha a rehabilitáció céljaival szembehelyezkedik.

A szerző az ismert háritó módszereknek megfelelően a rehabilitáció elmaradása miatti felelősséget rátelepíti az államra, a társadalomra, a büntetés-végrehajtási szervezetre, illetve az elítéltekkel szemben szerinte manipulatív, az érzelmekre és az emberi félelemre fókuszáló, gyakran rágalmazó gyakorlatot folytató médiára. Ezzel azt a hamis látszatot keltve, mintha e szervek akadályozták volna meg azt, hogy az elítélt bizonyíthasson, megjavuljon, eleget tegyen a kedvezmény feltételeinek és a társadalomba visszatérhessen. Végül megállapítja, hogy a Spanyol Alkotmány e büntetést embertelennek minősítette és tilalmazza, ebből kifolyólag a szerzőnek gyakorlati tapasztalata e büntetést illetően általa elismerten sincsen.

Hozzáteszi: e büntetés tagadja az ember egyetemes értékét. Ez viszont felveti azt a kérdést, hogy létezik-e egyáltalán ilyen. Álláspontom szerint ugyanis nem az egyes embereknek, hanem az emberiségnek vannak egyetemes értékei, az individuumoknak pedig csak egyéni értékei vannak vagy nincsenek, az egyéni tettektől függően. Az viszont nem vitatható, hogy minden egyes személynek vannak abszolút, elvonhatatlan és nem korlátozható alanyi jogai, melyek függetlenek személyes értékeitől és érdemeitől. A személyes szabadsághoz való jog azonban nem tartozik e jogok közé.

A szerző sérelmezi, hogy e büntetés megszünteti az elítélt morális autonómiáját, és lerombolja az elítéltek szociális képességeit. Ezt azonban nehéz értelmezni, miután ezen elítélteknek álláspontom szerint nincs erkölcsi értékrendszerük, azaz moralitásuk. Ha valamilyen értékrendszert viszont követ az egyén, az valamely deviáns szubkultúra sajátos értékrendszere, amelyet a többségi társadalom pedig nem ismer el, hiszen a deviancia éppen a többségi társadalom értékeinek tagadására épül. Ezen elítéltek teljes autonómiáját a társadalom védelme érdekében pedig meg kellett szüntetni, miután szabad emberként

súlyosan visszaéltek azzal. Személyiségük és életmódjuk alapján pedig eleve antiszociálisak voltak, ebből az következik, hogy nem a fegyintézet tette őket azzá.

Az abszurditást fokozva a szerző azt is felrója, hogy az elítélt folyamatos szenvedésnek van kitéve a hosszú büntetés által, illetve hogy nem kap állami segítséget az identitása megőrzéséhez. Előbbi megállapítása közhely, hiszen minden büntetés fogalmilag magában hordja a hátrányokozást, enélkül nem lenne büntetés. Míg utóbbi állítással önellentmondásba keveredik, hiszen a büntetés egyik célja általa elismerten is az elítélt személyiségének megváltoztatása, javítása és integrálása a társadalomba. Ehhez viszont az elítéltnak meg kell változnia, új személyiséget kell felvennie, a korábbi deviáns énjét fel kell adnia. Ebből következik, hogy nem kaphat állami segítséget a deviáns, aszociális alapokon nyugvó identitása megőrzéséhez, mert az ellentétes lenne a büntetés egyik céljával.

Végül, de nem utolsósorban hangulatkeltő módon kijelenti, hogy a feltételes szabadságra bocsátás eldöntése önkényes. Ez azonban újabb szakmai tévedés. A kedvezmény megadásának ugyanis kialakult, következetes, és az egyes demokratikus jogállamokban, különösen az európai kontinensen nagyrészt hasonló gyakorlata van, a döntés ellen általános jelleggel a jogorvoslati jog is biztosított.

Kritikai megjegyzései nagyrészt konkrétan cáfolható, téves ténymegállapítások, szakmai meggyőződése és véleménye pedig olyan megalapozatlan ideákon nyugszik, melyek ellentétesek „az élettel semmi nem konkurálhat” alapvető közösségi elvével is. A szerző dolgozata tipikus példája e büntetést támadó külföldi szakirodalomban olvasható, meglátásom szerint szélsőséges TЭСZ-ellenes írásoknak.

IX. Vélemények a minimális tartamról

Több nemzetközi fórum (EJEB, NBB) is az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén alapvetően huszonöt évben látja szükségesnek meghatározni a kötelezően kitöltendő tartamot, míg a TЭСZ-t elveti. Szélsőséges nemzetközi példák is ismertek: a Penal Reform International nemzetközi emberi jogi szerv egyes dokumentumai már nyolc év után indokoltak tartják a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének vizsgálatát. A kanadai büntetőrendszer is lehetővé teszi egyes esetekben már hét év után a kedvezmény engedélyezését.

Azon országokban, ahol a várható élettartamhoz képest irreálisan alacsony tartam (hét-nyolc-tíz) év után megnyílik a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, ott olyan bűncselekmények miatt is kiszabható az életfogytiglan, melyek más országokban csak határozott tartamú, jellemzően öt-tíz éves büntetési tételkerettel fenyegetettek. Ezekben a jogrendszerekben az életfogytig tartó szabadságvesztés nem ultima ratio, nem végső eszköz, bár kétségtelenül súlyos büntetésnek számít. Ismert olyan gyakorlat is, hogy az adott ország sajátos jogrendszerében többféle életfogytiglan létezik, hosszabb-rövidebb kötelező tartamokkal, mint például az ismertett kanadai megoldásnál.

Nem nehéz azonban belátni, hogy az egyes szélsőséges nemzetközi példák, javaslatok nonszenszek, az elítélt érdekeit középpontba állító, a társadalmi érdekeket negligáló individualista jogszemlélet termékei. Ezek az irányzatok egyszerűen nem veszik tudomásul, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés a büntetőrendszer végső eszköze a tettárányosság érvényre juttatására, illetve a társadalom védelmére. Néhány állam példájától eltekintve kizárólag a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben szabható ki. Ez az egyoldalú jogszemlélet térnyerése összefüggésben van a jóléttel. A szociális jogállamok megerősödésével együtt az állam szükségtelenségének a tézise is megerősödött, sőt, egyes szubkultúrákban erős államfóbia alakult ki. E felfogásban az állam az egyént elnyomó, az individuumot veszélyeztető gépezetté vált. A közösségi jólét sajátos velejárója, hogy a közösség egyes tagjai valós problémák helyett kreált problémákra összpontosítanak, és önpusztításba kezdenek. Ez részben a jogrend és az erkölcsi rend elpusztítására is irányul az emberi jogok védelmének szép elveire hivatkozással.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés nyelvtani jelentésétől eltérően általában nem jelent halálig tartó büntetést, azonban nem jelenthet rövid vagy középhosszú tartamú szabadságvesztést sem, mert az e büntetést fogalmilag is kiüresitené. Figyelembe véve, hogy a fejlett világban hatvanöt-nyolcvan év között alakul a várható élettartam, és folyamatosan növekszik, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a kötelezően kitöltendő tartamot hét-nyolc, vagy akár tizenöt évben meghatározni szakmaiatlan, irreális álláspont. Ugyanígy szélsőségesnek minősül és álláspontom szerint elvethető az USA extrém szigorú gyakorlata is.

X. A heterogén életfogytig tartó szabadságvesztés

A hazai és a nemzetközi példák alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésnek számos fajtája különböztethető meg az egyes jogrendszerekben. Az életfogytig tartó szabadságvesztés leggyakrabban a legsúlyosabb bűncselekmények miatt szabható ki, és általában a legsúlyosabb büntetés az egyes országokban. Általában nem önálló büntetési nem, hanem a szabadságvesztés büntetési nem részét képezi, annak egyik fajtája. A jogrendszerek általában bizonyos idő kitöltése, vagy bizonyos egyéb feltételek teljesítése, illetve e kettő kombinációját adó feltételrendszer alapján lehetővé teszik a szabadulást, azzal, hogy erre azonban az elítéltnak nincs alanyi joga, ez számára csak egy lehetőség, amit ki kell érdemelnie. A magyar és a nemzetközi példák alapján e büntetés határozatlan tartamú szabadságvesztésnek minősül, tartama általában relatíve határozatlan, mert a felső határa nem meghatározott. Az alsó határa azonban általában ismert, hiszen a legtöbb jogrendszerben meghatározott az a minimális tartam, melyek kitöltése után megnyílhat a szabadulás elvi lehetősége. Egyes országokban az életfogytiglan több fajtája is létezik, a klasszikus, azaz a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét megadó mellett az ennek lehetőségét kizáró életfogytiglan (TÉSZ) is adott. Ennek megfelelően egyáltalán nem

ritka, hogy egy országban kétféle, a klasszikus és a tényleges életfogytiglan is létezik. Egyes országokban azonban az életfogytiglannak akár három fajtája is ismert lehet, attól függően, hogy melyikből hány év után nyílik meg legkorábban a feltételes szabadság lehetősége (pl.: Kanada). Vannak olyan jogrendszerek is, ahol e büntetés abszolút határozatlan tartamú, mert abból a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége eleve kizárt, azaz csak TЭСZ létezik.

Ennek megfelelően az életfogytig tartó szabadságvesztést az alábbiak szerint kategorizálhatjuk:

– *a szankciórendszer csúcsán lévő, vagy csak az egyik legszigorúbb büntetés:* a legtöbb államban az életfogytiglan a legsúlyosabb büntetés, ezzel szemben egyes államokban csak másodlagos szerepet játszik a halálbüntetés mellett. Egyes országokban viszont csak kvázi a legsúlyosabb büntetés, miután a halálbüntetést nem törölték el, csak moratóriumot, átmeneti, illetve békeidőben való alkalmazási tilalmat vezettek be rá. Ahol az életfogytiglan a szankciórendszer csúcsán van, ott szinte kivétel nélkül csak főbenjáró bűncselekmények miatt szabható ki e büntetés. Ahol nem e büntetés a legsúlyosabb, ott általában nem csak a legsúlyosabb bűncselekmények miatt szabható ki. (Pl.: Kalifornia, ahol a három csapás törvénye alapján a harmadik elítéléskor kis tárgyi súlyú, vagy elleni bűncselekmény is az életfogytiglan kiszabása alapjául szolgálhat. De megemlíthető Kanada is, ahol az életfogytiglan legenyhébb fajtája nem főbenjáró, de súlyosnak minősülő bűncselekmény miatt is kiszabható.)

– *kötelező-mérlegelés alapján kiszabható:* egyes országokban egyes bűncselekmények (pl.: az emberölés) kötelező büntetése az életfogytig tartó szabadságvesztés. Más esetekben egyes elkövetői körök kötelező büntetése (pl.: három csapás törvény alapján). A leggyakrabban azonban e büntetést gondos bírói mérlegelés alapján szabják ki.

– *az elkövetett bűncselekménnyel vagy az előélettel kapcsolatos életfogytiglan:* a legtöbb országban az adott bűncselekmény magas tárgyi súlya miatt szabható ki e büntetés (pl.: terrorcselekmény vagy emberölés súlyosabban minősülő esete miatt stb.). Egyes országokban azonban az elkövető kirívóan súlyos megítélés alá eső előélete miatt is kiszabható az életfogytiglan, bizonyos esetekben kötelező jelleggel (lásd: három csapás, erőszakos többszörös visszaesők, vagy bünszervezetben bűncselekményt elkövetők egyes esetei).

– *a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét fenntartó vagy azt kizáró:* számos ország az életfogytiglannak csak azt a fajtáját ismeri, amiből meghatározott feltételek teljesítése esetén az elítélt szabadulhat (klasszikus életfogytiglan). Más országok általában emellett, néha azonban ehelyett a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztést (is) ismernek (TЭСZ). (Pl.: egyes USA tagállamokban csak TЭСZ létezik, míg Németországban csak a klasszikus életfogytiglan intézménye ismert. Más államokban mindkettő, mint Magyarországon, Franciaországban, Olaszországban, Egyesült Királyságban, illetve a legtöbb USA tagállamban stb.)

– *a büntetésből való szabadulás rendes módja bírói vagy más állami szerv döntésétől (is) függ:* a legtöbb országban az életfogytig tartó szabadságvesztésből való szabadulás

elvi esélye adott, melynek normális útja a bíróság feltételes szabadságra bocsátást kimondó határozata. Ennek megfelelően a szabadulásról való döntés bírósági hatáskörbe tartozik. Egyes országokban azonban a szabadulásról nem (vagy nem csak) a bíróság, hanem egyéb állami (pl.: a végrehajtó hatalomba tartozó) szerv dönt. Ennek tipikus példája, ha elnöki/kormányzói kegyelemmel lehet szabadulni, vagy a szabadításról való döntés hatásköre megosztott bírói és egyéb állami szervek (pl: parole board-ok) között oly módon, hogy az eljárás többszintű, több lépcsős. (Pl.: USA, Ausztrália)

– *abszolút határozatlan, vagy relatív határozatlan tartamú életfogytiglan*: azokban az országokban ahol e büntetésből a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárt (TÉSZ), ott a büntetés abszolút határozatlan. Más államokban, ahol a szabadulás lehetősége adott, ott általában meghatározzák azt a minimális tartamot, amit az elítéltnak feltétlenül ki kell töltenie (klasszikus életfogytiglan).

– *konvertálható, vagy nem konvertálható életfogytiglan*: ebből a szempontból az elhatárolás alapja az, hogy a büntetés végrehajtás alatti megváltoztatására van-e mód, létezik-e erre rendes bírósági eljárás, van-e olyan jogintézmény, mely ezt lehetővé teszi. Pl.: Svédországban és Bulgáriában az életfogytig tartó szabadságvesztés határozott tartamú szabadságvesztésre átváltoztatható. A legtöbb országban azonban az életfogytiglan a büntetés-végrehajtás alatt végig változatlan szankció marad és megőrzi határozatlan tartamú büntetés jellegét.

– *eredeti szankció, vagy más büntetést helyettesítő életfogytiglan*: a legtöbb államban e büntetés eredeti szankció, azaz a bíróság a jogerős ítéletében életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte a terheltet. Előfordul azonban, hogy az elítélt eredetileg halálbüntetést kapott, amit kegyelemből vagy a halálbüntetésre bevezetett moratórium, vagy egyenesen tilalom miatt változtattak át életfogytiglanra.

– *általánosan kiszabható, vagy csak speciális feltételeknek megfelelő elkövetőkre szabható ki*: az elhatárolás alapja az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést szinte bárkire, lényegi korlátozás nélkül ki lehet szabni, vagy a büntetés alkalmazhatóságának szigorú és jelentős, az elkövető személyével kapcsolatos korlátai vannak. Az USA-ban szinte bárkivel szemben kiszabható e büntetés megfelelően súlyos bűncselekmény, vagy kirívó előélet mellett, akár fiatalkorúra is. A legtöbb országban azonban e büntetés még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőire sem mindig szabható ki. A nemzetközi gyakorlatban általánosan elfogadott korlátozás az életkori. Ennek megfelelően fiatalkorút általában nem lehet e büntetéssel sújtani. Egyes országokban van felső életkori korlát is (pl.: hatvanötödik életév betöltése), vagy nemi korlát (pl.: nővel szemben tiltott e büntetés), vagy sajátos állapottal kapcsolatos korlátozás (pl.: várandósság miatt kizárt) stb. Számos országban fiatal felnőttel szemben sem szabható ki ez a büntetés (általában húsz-huszzonegy éves korig tilalmazott).

– *„rövid” és „hosszú” életfogytiglan*: egyes jogrendszerekben az életfogytiglanból a büntetés elnevezéséhez képest már viszonylag rövidebb, illetve közepes tartam kitöltése után megnyílik a szabadulás lehetősége. Pl.: Rövid tartamot ír elő egyes esetekre Kanada,

ahol akár már hét év, vagy Sri Lanka, ahol hat (!) év, illetve Belgium, ahol tíz év, Finnországban tíz-tizenkét év a kötelezően kitöltendő tartam. Ezzel szemben közepes tartamot ír elő Németország és Svájc, ahol általánosan tizenöt év, Franciaországban tizenhat, Romániában húsz év e tartam. Más országokban kifejezetten hosszú idő kitöltése után nyílik meg a szabadulás elvi esélye. Pl.: Lengyelországban huszonöt, Olaszországban huszonhat év, Észtországban harminc, Franciaországban egyes esetekben szintén harminc év, Írországban negyven év.

– *dogmatikai szempontból igazi életfogytiglan, vagy csak kvázi (de facto) életfogytiglan*: az országok tekintélyes része az életfogytig tartó szabadságvesztést mint a (részben) határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményét fenntartja. Ezzel szemben egyes országok alapvetően humanizmusból, illetve a jogkövetkezmény pontos meghatározásának követelményére, a határozatlan büntetés tilalmára (nulla poena sine lege certa) hivatkozással eltörölték e büntetést, így elvileg életfogytig tartó szabadságvesztést nem ismernek. Ugyanakkor tipikusan ezekre az országokra jellemző, hogy a határozott tartamú szabadságvesztés felső határát extrém magasán határozzák meg, ezzel hallgatólagosan és tartalmilag valójában visszaillesztették az életfogytiglan intézményét a jogrendszerbe. Pl.: Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, ahol negyven (Horvátország esetében akár ötven) év, vagy Spanyolország, ahol akár negyven év szabadságvesztés is kiszabható. Miközben ismert, hogy számos életfogytiglant fenntartó országban már tizenöt-huszonöt év után megnyílik a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, és a gyakorlat is azt mutatja, hogy általában a kötelező tartam kitöltése után az elítéltek szabadulnak is. Az USA jogrendszere viszont mind az „igazi”, mind a de facto életfogytig tartó szabadságvesztést ismeri.

Végül, de nem utolsósorban megjegyzem, nem ismert előttem olyan jogállam által fenntartott jogrendszer és jogállami gyakorlat, ahol az életfogytiglan szó szerint azt jelentené, ami a nevéből következik. Azaz halálig tartó szabadságvesztést, és semmilyen lehetőség ne létezne a szabadulásra, sem de jure, sem de facto. Minden jogállamban adott a szabadulásnak legalább az elvi esélye, ha a feltételes szabadságra bocsátás intézménye nem is, akkor legalább a büntetés konvertálhatósága enyhébb szankcióra vagy a kegyelem lehetősége mindig fennáll. Mindebből számomra az következik, hogy az EJEB nyitott kapukat döngtet akkor, amikor elvárja, hogy valamennyi, az egyezményben részes állam tegye lehetővé a szabadulás elvi esélyét, hiszen ez minden jogállamban eleve adott. Az más kérdés, hogy az EJEB-nek az egyre szigorodó gyakorlata egyes létező állami megoldásokat, jogintézményeket nem hajlandó elfogadni a szabadulás elvi esélyét megteremtő lehetőségként, miközben ezek az intézmények az elvi esélyt, illetve a szabadulásnak legalább a reményét megadják.

XI. Következtetések

Fenti nemzetközi példák alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy Magyarország a szélsőségek elvetésével alakítja a büntetőjogi rendszerét, előtérbe állítva a tettarányosság és a társadalom védelmének elvét. Hazánk arányosan szigorú szankciórendszere szerencsére nem követi az individualista tételeket középpontba állító államoknak a társadalmi érdekeket sokszor negligáló, de legalábbis alulértékelő gyakorlatát. Ezzel egyidejűleg elveti a drákói szigort követő, sokszor aránytalan, vagy egyenesen brutális és kontraproduktív amerikai modellt is. Magyarország gyakorlata kellően szigorú, a társadalom védelmére alkalmas, ugyanakkor nem szélsőséges, nem aránytalan, és különösen nem embertelen. Az elítélt számára biztosítja a reményt, és esélyt ad a rehabilitációra, a reintegrációra és a társadalomba való visszatérésre, mely alól a TÉSZ sem képez kivételt. Az egyik legnagyobb eredménye a magyar jogi változatnak pedig a hitelessége és következetessége, megoldásai nagyrészt tartósnak bizonyultak. Az arányosan szigorú gyakorlat töretlen, több évtizedes múltra tekint vissza. Mind az 1978. évi IV. törvény, mind a 2012. évi C. törvény következetesen szigorú, mind az elvek, mind a részletszabályok tekintetében – az ismert módosítások ellenére is – közel negyven éves kontinuitást biztosít.

Több szélsőségesen enyhe külföldi példa alapján belátható, hogy az olyan jogrendszerek, melyek az életfogytig tartó szabadságvesztésnek nevezett büntetésből hat-nyolc, vagy tíz-tizenöt év után már lehetőséget biztosítanak a feltételes szabadságra bocsátásra, elvesztették a társadalmi hitelességüket, szabályozó szerepüket, és az állami tehetetlenség és a büntetőjog diszfunkcionalitásának mintapéldányai lettek. Nem vitás, hogy szakmaiatlan és életidegen életfogytig tartó szabadságvesztésnek nevezni egy olyan büntetést, melynek a kötelezően kitöltendő minimális tartama a várható emberi élettartamnak (átlagosan kb. hetvenöt év) még a harmadát (kb. huszonöt évet) sem teszi ki, sőt, meg sem közelíti.¹⁵² Ennél azonban nagyobb probléma, hogy az ilyen módon szabályozott büntetés alkalmazatlan a céljának a betöltésére, mindenekelőtt a tettarányosság kifejezésére, továbbá a prevenció által a társadalom magas szintű, hatékony védelmére.

A büntetőrendszerekbe az emberi jogi (humanista) irányzat a 18. század végétől kezdett erőteljesen beavatkozni, sokszor idealista, vagy egyenesen romantikus elképzeléseket erőltetve a valóságra, általában megalapozatlanul. Ennek igazolására felhozható történelmi példa a francia forradalom utáni nagy lelkesedés. A forradalom vezetői tagadták, hogy szükség lett volna életfogytiglanra, ezért azt 1791-ben el is törölték. Majd alig húsz évvel később, 1810-ben ismét bevezették ezt a büntetést Franciaországban, ugyanis a korábbi hatályon kívül helyezés megalapozatlannak és túlzottan optimistának bizonyult.¹⁵³

152 Az életfogytiglan eredeti, Beccaria által is használt jelentése valóban halálig tartó fogságot jelentett. Az ember átnevelhetőségével kapcsolatos tézisek megerősödésével veszítette el fokozatosan ezt a jelentését. Forrás: Szumski, Jerzy: Az életfogytig tartó szabadságvesztés Lengyelországban. Magyar Jog. 44. 1997. 108. oldal.

153 Lásd részletesebben. Jensen Eric L.: Life Imprisonment.

Az emberi jogi doktrína erőteljes és eltúlzott hangsúllyal való érvényesülése inkonzisztenciához vezetett az európai büntetőrendszerekben és jellemzően kontraproduktív lett a jogalkalmazásban. Ilyen gondokkal küzd az eredendően humanista irányzatú Spanyolország is, amely az életfogytig tartó szabadságvesztést elvetette. Majd a megerősödő spanyolországi terrorizmus hatására a büntetési tételeket egyes, terrorizmussal összefüggő bűncselekményeknél jelentősen, harminc-negyven évre emelte. Ezzel lényegében hallgatólagosan, rejtetten, de facto visszahozta az életfogytig tartó szabadságvesztést a spanyol jogrendszerbe. A terrorizmussal összefüggő cselekmények elkövetőinek az állítólagosan megsértett emberi jogaival, vagy a „remény jogával” ezúttal már nem törődve.

Az elkövetővel szembeni társadalmi korrektséget, továbbá megértést és szolidaritást hirdető humanista irányzatú európai államokban a terrorizmus-veszély azóta is folyamatosan alapot szolgáltat a büntetőjog szigorításához. Ilyen jellegű, a büntető rendszerek jelentős mértékű szigorításához vezető folyamatok voltak megfigyelhetők a visszaesők, az erőszakos bűnözők, a gyermekmoleesztálók stb. ügyeire alkotott speciális jogszabályi rendelkezésekben is. Amikor a humanista tételek túlzott, indokolatlan és a társadalom kárára történő erőltetése közbotrányok sorozatához vezetett, és nemcsak szakmailag, de a közvélemény előtt is nyilvánvalóan egyszerűen tarthatatlanná vált, amikor a humanista irányzat egyértelműen csődöt mondott a megalapozatlan, pusztán ideákra alapított téziseivel. Ekkor az irányzat – tekintélyének megőrzése végett – a szigorú tételeket megkísérelte kerülő utakon, különféle érvekkel (a terrorizmussal összefüggő bűncselekményre, a gyermekkorúak védelmére, szükséghelyzetre, egyebekre hivatkozással) visszailleszteni a jogrendszerébe ahelyett, hogy a tévedését beismerve a büntetőjogot általános jelleggel tette volna koherenssé, arányossá, hatékonyá a szigorítás által. E speciális csoportok (a terrorcselekmények elkövetői, az erőszakos bűnözők, a visszaesők, a pedofil elkövetők stb.) tagjai esetében dogmatikai diszkrepanciát okozva a humanista felfogású államok emberi jogi szempontból már korántsem voltak annyira érzékenyek. Már nem hangoztatták az elítélt emberi méltósághoz, szabaduláshoz, reményhez való jogát, vagy a kezelési (treatment) elvek fontosságát, a társadalomba való visszatérés elősegítésének szükségességét. Ezekben az esetekben paradox módon már az irányzat meglegedett az elrettentéssel, a megtorlással és az elkövető izolálásával, ami álláspontom szerint az önmeghasonulásának éles bizonyítéka.

Felhasznált irodalom

Angol nyelvű felhasznált irodalom:

- Albuquerque, Paulo Pinto de: Life Imprisonment and the European Right to Hope. Rivista AIC. 2/2015 29/05/2015 1-10. p.
- Anderson, John L.: The label of Life imprisonment in Australia. A principled or populist approach to an ultimate sentence. UNSW Law Journal. Volume 35 (3) 747-778. p.
- A Measure of Last Resort? Child offenders and life imprisonment Carina du Toit Centre for Child Law, University of Pretoria. Sa Crime Quarterly No 17 September 2006
- Appleton, Caterina, Bent Grover: The pros and cons of life without parole. Brit J. Criminol (2007) 47 597-615 Advance Acces publication 24 April 2007
- A visit by the CPT-What's it all about? 15 Questions and answer for the police Geneva, May 1999 <http://www.cpt.coe.int/en/documents/doc-visit-by-cpt.pdf>
- Carson , E. Ann: Prisoners in 2013 U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics September 30, 2014 NCJ 247282 <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/p13.pdf>
- Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners (Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2003 at the 855th meeting of the Ministers' Deputies).
- Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (82) 17 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Custody and Treatment of Dangerous Prisoners (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982 at the 350th meeting of the Ministers' Deputies)
- Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (92) 17 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Consistency in Sentencing (Adopted by the Committee of Ministers on 19 October 1992 at the 482nd meeting of the Ministers' Deputies)
- Council Of Europe: Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole)
- Council Of Europe: Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and ohter long-term prisoners
- Council Of Europe: Recommendation Rec(87) 3 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules
- Council Of Europe: Recommendation Rec(89) 12 of the Committee of Ministers to member states on education in prison
- Council Of Europe: Recommendation Rec(82) 17 of the Committee of Ministers to member states on custody and treatment of dangerous prisoners
- Council Of Europe: Recommendation Rec(76) 2 of the Committee of Ministers to member states on treatment of long-term prisoners
- Council of Europe Annual Penal Statistics Space In- Prison Population. Survey 2013. http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/PCCP%20documents%202014/Council-of-Europe_SPACE-I-2012-E_Final_140507.pdf
- CPT/Inf (2006) 20 Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 30 March to 8 April 2005. CPT Strasbourg, 29 June 2006
- CPT/Inf (2006) 21 Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 30 March to 8 April 2005. CPT Strasbourg, 29 June 2006

- CPT/Inf (2007) 24 Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 30 January to 1 February 2007. CPT Strasbourg, 28 June 2007
- CPT/Inf (2007) 25 Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 30 January to 1 February 2007. CPT Strasbourg, 28 June 2007
- CPT/Inf (2010) 16 Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 March to 2 April 2009 Strasbourg, 8 June 2010
- CPT/Inf (2010) 16 Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 24 March to 2 April 2009. CPT Strasbourg, 8 June 2010
- CPT/Inf (2014) 13 Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 12 April 2013 Strasbourg, 30 April 2014
- CPT/Inf (2014) 14 Response of the Hungarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Hungary from 3 to 12 April 2013 Strasbourg, 30 April 2014
- Crawley, Elaine, Richard Sparks: Imprisonment? How elderly men talk about imprisonment and release. Keele University, UK and University of Edinburgh, UK *The Criminologist* 2006 SAGE Publications (London, Thousand Oaks & New Delhi) and the British Society of Criminology.
- ECHR Press Release: Two cases referred to the Grand Chamber concerning refusal to register an Orthodox clergy trade union in Romania and life imprisonment in the United Kingdom. ECHR Press Release. ECHR 305 (2012)19.07.2012 file:///C:/Users/User/Downloads/Referrals%20to%20the%20Grand%20Chamber%20July%202012%20(1).pdf
- Eight United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders Havana 27 August – 7 September 1990. Report prepared by the Secretariat. United Nations New York, 1991.
- European Court of Human Rights: Annual Report 2013. Registry of the European Court of Human Rights Strasbourg, 2014. http://echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_ENG.pdf
- European Court of Human Rights: Annual Report 2014. Registry of the European Court of Human Rights Strasbourg, 2015. http://echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2015_ENG.pdf
- European Court of Human Rights Press country profile – Hungary http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Hungary_eng.pdf
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT): CPT Standards. CPT/inf/E (2002) 1-Rev 2015 <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT): European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Text of the Convention and Explanatory Report European Treaty Series - No. 126. Text amended according to the provisions of Protocols No. 1 (ETS No. 151) and No. 2 (ETS No. 152) which entered into force on 1 March 2002. CPT/Inf/C (2002) 1. <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-convention.pdf>
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT): The CPT in brief. <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-leaflet.pdf>

- European Court of Human Rights: The ECHR in facts & figures. 2014. Registry of the European Court of Human Rights Strasbourg, 2014. http://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_2014_ENG.pdf
- European Court of Human Rights: Grand Chamber hearing concerning life sentence without possibility of regular review ECHR 007 (2015) 14.01.2015 Press Release. issued by the Registrar of the Court
- Fromherz, Michael: The life imprisonment in Austria. /kézirat. A tanulmányt a szerző engedélyével használtam fel./
- 24th General Report of the CPT European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) 1 August 2013-31 December 2014 <http://www.cpt.coe.int/en/annual/CPT-Report-2013-2014.pdf>
- Glenn, J. Abraham: „Prisoners Serving Sentences of Life Without Parole: A Qualitative Study and Survey” (2011). University of Kentucky Doctoral Dissertations. Paper 814. http://uknowledge.uky.edu/gradschool_diss/814
- Goupillon, Beth Ann: Life Without Parole: Describing the Effects of “Lifer Bubble” <http://www.doc.wa.gov/aboutdoc/measuresstatistics/docs/LifeWithoutParoleDescribingtheEffectsofLiferBubbleGoupillon9.2013.pdf>
- Grand Chamber hearing concerning life sentence without possibility of regular review. ECHR 007 (2015) 14. 01. 2015. ECHR Press Release
- Haas, Gordon, Lloyd Fillion: Criminal Justice Policy Coalition Norfolk Lifers Group Life Without Parole Reconsideration Collective Action for Humane, Healing and Effective Criminal Justice Policy. http://www.realcostofprisons.org/materials/Haas_LWOP.pdf
- Hlongwane, Amon Lemmy: Life Imprisonment in Penological Perspective. November 1998. http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/16957/thesis_hlongwane_al.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Human Rights Watch: When I die... They'll send me home. Youth sentenced to life without a parole in California, an Update. Human Rights Watch, volume 20. 2012. www.hrw.org/sites/default/files/reports/us0108_0.pdf
- Hungary should reform its system for reviewing whole life sentences. ECHR Press Release. 140. (2014) 20. 05. 2014. <http://www.humanrightseurope.org/2014/05/court-hungary-should-reform-its-system-for-reviewing-whole-life-sentences/>
- Information Note on the Court's case-law No. 174 May 2014 European Court of Human Rights (Council of Europe) Strasbourg, France 2014.
- Is life in prison without a parole a better option than the death penalty? www.deathpenalty.procon.org 2015. 07. 02.
- Jacobson, Jessica, Mike Hough: Unjust deserts. Imprisonment for public protection. Prison Reform Trust. <http://www.prisonreformtrust.org.uk/uploads/documents/unjustdesertsfinal.pdf> 2015. november 11.
- Jensen, Eric L., Sarah1; Waid, Courtney2 Browning: Life Imprisonment as a Penal Policy. Univ. of Idaho. Dept. of Political Science and the McClure Center for Public Policy Research. North Dakota State Univ. Dept. of Criminal Justice and Political Science. <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/55/55115136.pdf>
- Kinzig, Jörg: The German model of long term detention. Roundtable on Actual life sentence. Organized by the Hungarian Helsinki Committee in Budapest. University of Tuebingen, Germany. <http://helsinki.hu/kuzdelem-a-tenyleges-eltfogytig-tarto-szabadsagvesztes-buntetes-eltoleseert-2008-2009>. 2015. 06. 15.
- Korff, Douwe: The right to life a guide to the implementation of Article 2 of European Convention of Human Rights. Human Rights Handbook 8. Council of Europe, Strasbourg 2006.

- Lane, J. Mark: Is There Life Without Parole?: A Capital Defendant's Right to a Meaningful Alternative Sentence. *Loyola of Los Angeles Law Review*. 1/1/1993. 26 *Loy. L.A. L. Rev.* 327 (1993). <http://digitalcommons.lmu.edu/llr/vol26/iss2/12>
- Less than We Might: Meditations on Life in Prison Without Parole. In: *Federal Sentencing Reporter*. Volume 2. Number 1. October 2010. 10-20 p.
- Life Without Parole as a Conflicted Punishment. Craig S. Lerner, George Mason University School of Law *Wake Forest Law Review*, Vol. 48, Forthcoming, December 2013 George Mason University Law and Economics Research Paper Series. 13-50 http://www.law.gmu.edu/assets/files/publications/working_papers/1350LifeWithoutParole.pdf
- Life Imprisonment. John Howard Society of Alberta 1998. <http://www.johnhoward.ab.ca/pub/pdf/C40.pdf>
- Life goes on: the historic rise on life sentences in America. The sentencing project. Research and advocacy for reform. Washington. http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_Life%20Goes%20On%202013.pdf
- Life imprisonment. United Nations Office at Vienna. Crime Prevention and Criminal Justice Branch. United Nations, Vienna 1994. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/UNODC-1994-Lifers.pdf>
- Life Imprisonment Without Possibility of Parole is Cruel and Unusual. <http://research-papers.pbworks.com/w/file/62577882/Life-Imprisonment.pdf>
- Life sentence imposed on prisoner which was subject to review 26 years later did not breach the Convention. ECHR Press Release. 333. (2014) 13. 11. 2014. [file:///C:/Users/User/Downloads/Judgment%20Bodein%20v.%20France%20%20possibility%20of%20review%20of%20life%20sentence%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Judgment%20Bodein%20v.%20France%20%20possibility%20of%20review%20of%20life%20sentence%20(1).pdf)
- Life sentence in the Federal System. United States Sentencing Commission. Washington DC. February 2015. http://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/20150226_Life_Sentences.pdf
- Life without a parole. *Federal Sentencing Reporter*. Volume 23. No. 1. October 2010.
- Louise, Fahy: European Court Considers Meaning of 'Retrospective Punishment' *Kafkaris v Cyprus* [2008] ECHR 21906/04 (12 February 2008). <http://hrlc.org.au/kafkaris-v-cyprus-2008-echr-2190604-12-february-2008/>
- Mair, Lucy: Death by incarceration. <http://thejusticegap.com/2012/01/death-by-incarceration/> 2015. 06. 15.
- Martín, Julián Carlos Ríos: Life imprisonment in Spain: An inhuman and unlawful punishment. Universidad Pontificia Comillas, Madrid. *Statewatch Viewpoint*. <http://www.statewatch.org/analyses/no-259-life-imprisonment-in-spain.pdf>
- Mills, M. Elizabeth: Eight Amendment--Cruel and Unusual Punishment: Habitual Offender's Life Sentence without Parole is Disproportionate. *Journal of Criminal Law and Criminology*. Volume 74 Issue 4 Fall Article 11 1983.
- Nellis, Ashley: The Lives of Juvenile Lifers: Findings from a National Survey. The sentencing project. Research and advocacy for reform. Washington. March, 2012 http://sentencingproject.org/doc/publications/jj_The_Lives_of_Juvenile_Lifers.pdf
- Nellis, Ashley: Throwing Away the Key: The Expansion of Life Without Parole Sentences in the United States http://sentencingproject.org/doc/publications/inc_federalsentencingreporter.pdf
- New York: News and politics. Rikers Island Population 9.790 <http://nymag.com/daily/intelligencer/2015/06/inside-rikers-island-interviews.html?smid=fb-nytmetro%26smtyp%3Dcur>
- New partnerships for torture prevention in Europe Proceedings of the Conference Strasbourg, 6 November 2009. <http://www.cpt.coe.int/en/documents/cpt-apt-proceedings.pdf>

- Penal Reform International: 1989-2014 25 Years of promoting fair and effective criminal justice worldwide. Annual report 2014. http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2015/06/PRI_Annual_Report_2014_web.pdf
- Penal Reform International: Global Prison Trends 2015. <http://www.penalreform.org/resource/global-prison-trends-2015/>
- Penal Reform International: The abolition of the death penalty and its alternative sanction in South Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia. <http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/05/South-Caucasus-Research-Report-Death-Penalty-and-Alternatives-ENGLISH.pdf>
- Potas, Ivan: Life Imprisonment in Australia. Australian Institute of Criminology trends & issues in crime and criminal justice no. 19. August 1989. Canberra, Australia. http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi019.pdf
- Practical Impact of the Council of Europe Monitoring Mechanism in improving respect for human rights and the rule of law in member states. Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe 2014.
- Prison regime of life prisoners in Bulgaria should be reformed. ECHR Press Release. 202. (2014) 08. 07. 2014. <http://www.humanrightseurope.org/2014/07/court-prison-regime-of-life-prisoners-in-bulgaria-should-be-reformed/>
- Quinn C. Molly: Life Without Parole for Juvenile Offenders: A Violation of Customary International Law. Saint Luis University School of law. 283-316. p. http://www.slu.edu/Documents/law/Law%20Journal/Archives/Molly_Quinn.pdf
- Radelet, Michael & L. Lacroix, Traci: Recent developments. Do executions lower homicide rates? The views of leading criminologist. The Journal of Criminal Law & Criminology. Vol.99. n. 2. 2009. <http://www.deathpenalty.org/downloads/RadeletDeterrenceStudy2009.pdf> 2015. April 30.
- Reidy, Aisling: Prohibition of torture a guide to the implementation of Article 3 of European Convention of Human Rights. Human Rights Handbook 6. Council of Europe, Strasbourg 2002.
- Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture an Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 12 2013 CPT/Inf (2014) 13
- Rossi, Ben: University of Michigan Life Over Death or Death Over Life: Moral Assessment of the Eighth Amendment. <http://www.coastalethics.org/wp-content/uploads/2013/05/B-Rossi.pdf>
- Scavone, Kelly: How Long Is Too Long?: Conflicting State Responses to De Facto Life Without Parole Sentences After *Graham v. Florida* and *Miller v. Alabama*. Fordham University School of Law. Fordham Law Review Volume 82 | Issue 6 Article 25 3439-3479. p.
- Smit, Dirk van Zyl: Life Imprisonment Issues in National and International Law. https://www.westminster.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0013/43420/v.3_2.pdf
- Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977
- Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights 8th Annual Report of the Committee of Ministers 2014 Council of Europe, March 2015.
- The right to hope. Life imprisonment in the European Context. European projekt 2014-2017. Projekt summary. Università Degli Studi di Milano. <http://www.lifeimprisonment.eu/media/PDF/work%20with%20us.pdf>
- The truth about life without a parole: condemned to die in prison www.aclung.org/article/truth-about-life-without-parole-condemned-die-prison 2015.07. 02.

- Tutro, Joseph: Eliminating the Effective Death Sentence of Life Without Parole. The Forum. Volume 1, Issue 1 2014 Article 2 MAY 2014
- Vukadin, Irma Kovčo, Vladimira Žakman-Ban, Anita Jandrić Nišević: Prisoner Rehabilitation in Croatia. VARSTVOSLOVJE, Journal of Criminal Justice and Security year 12 no. 2 pp. 143-162. <http://www.fvv.um.si/varstvoslovje/articles/VS-2010-2-Croatia.pdf>
- Weighing the Costs of Capital Punishment v. Life in Prison Without Parole. An Evaluation of Three States' Studies and Methodologies. Comparing Costs of the Death Penalty Versus Life in Prison Without Parole (LWOP). Michael E Ebert Georg Mason University School of Public Policy file:///C:/Users/User/Downloads/55-55-1-PB%20(1).pdf
- Yount, Jon E.: Pennsylvania: parole and life imprisonment. February 2004. http://www.prisonpolicy.org/scans/yount/PA_parole.pdf
- Yes on Prop 34: Replace the Death Penalty with Life without Parole. <http://www.deathpenalty.org/article.php?id=679>

Német nyelvű felhasznált irodalom:

- Albrecht Hans-Jörg, Monika Becker & Jörg-Martin Jehle: Legalbewährung nach strafrechtlichen Sanktionen Eine bundesweite Rückfalluntersuchung
<http://www.forum-kriminalpraevention.de/files/1Forum-kriminalpraevention-webseite/pdf/2014-02/legalbewaehrung.pdf>
- Auslieferung bei drohender lebenslanger Freiheitsstrafe ohne Aussetzungsmöglichkeit Von Wiss. Mitarbeiter Hans Kromrey, Wiss. Mitarbeiterin Dr. Christine Morgenstern, Greifswald. http://www.zis-online.com/dat/artikel/2014_13_882.pdf
- Brägger, Benjamin F.: Auszug aus der Festschrift für Franz Riklin Herausgegeben von M. A. Niggli / José Hurtado Pozo / Nicolas Queloz Einige kritische Gedanken zum so genannt modernen Strafvollzug in der Schweiz. Schulthess Juristische Medien AG, Zürich · Basel · Genf 2007 http://www.krim.unibe.ch/unibe/rechtswissenschaft/isk/content/e663/e878/e1749/e1894/e1896/files1899/EinigeKritischeGedankenzumsogmodernenStrafvollzuginderSchweiz_ger.pdf
- Dessecker, Alex: Lebenslange Freiheitsstrafe und Sicherungsverwahrung Dauer und Gründe der Beendigung im Jahr 2009 Wiesbaden. http://www.krimz.de/fileadmin/dateiablage/forschung/texte/LF_SV_2009.pdf
- Dessecker, Alex: Die Vollstreckung lebenslanger Freiheitsstrafen Dauer und Gründe der Beendigung im Jahr 2013 Kriminologische Zentralstelle e. v. BM-Online Elektronische Schriftenreihe der KrimZ Band 3. <http://d-nb.info/1060464284/34>
- Dessecker, Axel; Kriminologische Zentralstelle e.V. (Ed.): Die Vollstreckung lebenslanger Freiheitsstrafen : Dauer und Gründe der Beendigung im Jahr 2013. Wiesbaden, 2014 (Berichte und Materialien (BM-Online) 3). - ISBN 978-3-945037-05-8. URN: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-404124>
- Düring, Christiane: Lebenslang. /Kézirat, a tanulmányt a szerző bocsátotta rendelkezésére/
- Flügge, Christopf: Freiheitsstrafe und Gefängnisssystem in Deutschland. Juridica International. VIII/2013. 43-46. Seite. http://www.szondi.ch/Literatur/documents/Killias_Scham%20Schuld%20Suehne%20und%20die%20Praevention%20von%20Kriminalitaet.pdf
- Galli, Thomas: Das Gefängnis und die Strafe der Zukunft. http://www.machtgefaengnisinn.de/fileadmin/Dateien/eroeffnungsvortrag_galli.pdf
- Grafl, Christian: Freiheitsstrafe als ultima Ratio? JAP. Juristische Ausbildung & Praxisvorbereitung. 2006/2007. 30. Manz
- Hammerschick, Walter: Was bringen lange Freiheitsstrafen? Institut für Rechts und Kriminalsoziologie, Wien. <http://www.paulus-akademie.ch/ressourcen/download/20070314121243.pdf>

- Jehle, Jörg-Martin, Hans-Jörg Albrecht, Sabine Hohmann-Fricke und Carina Tetal: Legalbewährung nach strafrechtlichen Sanktionen Eine bundesweite Rückfalluntersuchung 2007 bis 2010 und 2004 bis 2010. Herausgegeben vom Bundesministerium der Justiz. http://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/pdfs/Legalbwaehrung_nach_strafrechtlichen_Sanktionen_2007_2010_u_2004_2010.pdf?__blob=publicationFile
- Kreuzer, Arthur: Justiz: Wie lang ist lebenslang? Zeitonline Deutschland. 13 Dezember 2008. <http://www.zeit.de/online/2008/51/lebenslang>
- Kury, Helmut: Erfolgsmessung von kriminalpräventiven Maßnahmen. Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Freiburg. <http://www.uni-heidelberg.de/institute/fak2/krimi/DVJJ/Aufsaeetze/Kury%202005.pdf>
- Legalbewährung nach strafrechtlichen Sanktionen Eine bundesweite Rückfalluntersuchung. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. http://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/pdfs/Legalbwaehrung_nach_strafrechtlichen_Sanktionen.pdf?__blob=publicationFile
- Seeh, Manfred: Lebenslange Haftstrafe: 149 Personen eingesperrt. DiePresse.com http://diepresse.com/home/politik/innenpolitik/1412182/Lebenslange-Haftstrafe_149-Personen-eingesperrt
- Streng, Franz: Kriminalitätswahrnehmung und Punitivität im Wandel. Kriminalitäts- und berufsbezogene Einstellungen junger Juristen. Kriminalistik-Verlag 2014.
- Warum lebenslang nicht ein Leben lang ist? Deutsches Rechtssystem. Süddeutsche.de 11. Mai 2010.

Új utak, megoldási javaslatok

A roma szegregációról készülő disszertációm elején célul tűztem ki, hogy megvizsgálom egy társadalmi konfliktust, annak okait és megoldási lehetőségeit. Úgy vélem, hogy a jog fontos feladata a konfliktusok feloldása, nem csak mikro, hanem makro szinten is. Tanulmányomban kutattam a társadalmi feszültség okait, a feltételezéseket, tudományos/laikus személyek gondolatait, feltevéseit a romákkal kapcsolatban kialakult helyzetről. Alapelvem volt, hogy mindvégig objektív maradok, ezt a célt véleményem szerint sikerült is elérnem, minden kérdést megvizsgáltam a lehető legtöbb aspektusból és oldalról is.

Kutatásaim során levont következtetéseim alapján olyan javaslatok fogalmazódtak meg bennem, amelyek megoldást jelenthetnek a romákkal kapcsolatos szegregációval és hatásaival kapcsolatban. Így ezeket külön is összegzem e rövid dolgozat keretében.

A feltevéseket, miszerint vannak olyan népcsoportok, amelyek esetében biológiai örökségük az oka a bűncselekmények elkövetésének, a tudományos vizsgálatok alapján tudománytalan, félrevezető álláspontnak nyilváníthatom. Jelenleg nem bizonyítható minden kétséget kizáróan, hogy létezne olyan gén/gének, amelyekkel a bűncselekmények elkövetésének kényszere öröklődne.

Amíg nem talál a genetika egy olyan gént/géneket, ami bizonyítja, hogy a bűnözés kényszere egy adott népcsoport tagjaira ugyanúgy, kivétel nélkül hat, addig nem szabad biológiai szempontból kijelenteni, hogy a romák bűnöző népcsoport.

Következtetéseim alapján én a romákkal kapcsolatos kérdést társadalmi, környezeti alapra helyezem. Kijelenthetem, hogy az ember tulajdonságainak/képességeinek csupán kis részével születik, legnagyobb részét a felnőtté válás során, és felnőtt életében, a társadalmi és környezeti impulzusok hatására szerzi/alakítja ki. Ezt a gondolatot szem előtt tartva nem mond le a többségi társadalom a kisebbségi társadalom egyéneinek életéről, sorsáról, mert a társadalmi, környezeti körülményeket lehet változtatni, jobbá tenni.

A cigánysággal kapcsolatos feszültségek a történelmi múltból erednek. Megismerve a tudományos élet szereplőinek álláspontját a romákkal kapcsolatosan, megfigyeltem, hogy egyes kutatók az előítéletes, általánosító, sztereotip, a logikát, bizonyítékokat mellőző véleménnyel mekkora kárt okozhatnak a többségi és kisebbségi csoportok együttélésében.

Ha egy ilyen, századokon átnyúló, társadalmi csoportok közötti konfliktushelyzetet kell vizsgálni/értékelni, akkor nem szabad az emberi érzelmeket a tudományos érvek fölé emelni. Nem a tévhitből álló szakadékot kell növelni, hanem az igazságból álló hidat kell megteremteni.

¹ dr. Bodnár Zsolt Phd. hallgató, Győri Széchenyi István Egyetem, jogi szakreferens, Igazságügyi Minisztérium

Ha lecsupaszítom a tévhitectől, előítéletektől, sztereotípiáktól, diszkriminációtól a cigánysággal kapcsolatos feltevéseket, a „cigánybűnözés” fogalmának mögöttes tartalmát, ami marad, az egy külső jegyek alapján jól megkülönböztethető népcsoport, akik e megkülönböztetéssel együtt a megbélyegzést is magukon hordják, így az egyes embereknek nehezebb sors jut. A „cigánybűnözés” kifejezést alkalmatlannak találtam a valós helyzet leírására/jellemzésére.

Nemzetközi kitekintést tettem néhány európai ország romákkal kapcsolatos viszonyait vizsgálva. A teljesség igénye nélkül kutattam, hogy más országok hogyan viszonyulnak a romákhoz, milyen feszültségekkel kell megküzdeniük, és van-e probléma, ha van, akkor hogyan próbálják azt megoldani. Következtetésem, hogy más országokban a romák helyzete hazánkhoz hasonlóan mind gazdaságilag, mind az oktatási színvonalat tekintve a többségi társadalomtól nagymértékű lemaradást mutat. Konfliktusok, feszültségek, érzelmi fellángolások kísérik máshol is a romák életét, ezáltal a megoldás keresése nem csupán hazánk részére fontos. Javaslatom az, hogy nem elég nemzeti szinten, hanem nemzetközi szinten is vizsgálni kell ezt a kérdést, és gazdasági, társadalmi megoldásokat kell nyújtani.

Hazánk jogrendszerének rövid és vázlatos áttekintése a romakép vizsgálatának szemszögéből megmutatta, hogy mennyire fontos a jogszabályokban megjelenő romakép megfelelő kialakítása, azt, hogyan közvetíthetnek a jogszabályok pozitív/negatív romaképet. Ennek tudatában javaslom, hogy a jogrendszer a pozitív fejlődési irányt megtartva, továbbra is a társadalom egységét kifejezve, olyan jogszabályokat/jogintézményeket hozzon létre, amelyek elősegíthetik egy egységes Magyarország létrejöttét.

Ezt követően a média szerepét és felelősségét vizsgáltam a romakép kialakításában. Megállapítottam, hogy az többnyire egyoldalú, és negatív romaképet közvetít. Javaslatom, hogy ehelyett inkább kiegyensúlyozott, a valóságnak megfelelő képet tükrözzön.

Vizsgálni kell a tabunak számító kérdéseket is, fel kell tenni őket, és keresni kell a válaszokat. Úgy vélem, hogy ha egy témakört tabuként kezelünk, akkor gyakorivá válnak a szubjektív, érzelmeikkel teli szélsőséges megnyilvánulások. Így megoldási javaslatként kijelenthetem, hogy nem szabad elmenni egy kialakult társadalmi konfliktus mellett, először a tabukat kell felszámolni, hogy a meglévő problémák is felszámolhatóvá válhassanak.

Megoldási javaslataim a romák és a nem romák együttélésére, a szegregáció megszüntetésére, és a bűncselekmények elkövetési arányainak csökkentésére a következők:

Két fő irányban kell elindulni ahhoz, hogy a társadalmi feszültségek megszűnjenek. Az első fő kategória, amely kevesebb anyagi ráfordítással megoldható, az a megfelelő kommunikáció kialakítása.

Mint minden konfliktushelyzetben, mindkét fél akaratára szükség van a kialakult körülmények megváltoztatásához, de ebben az esetben a többségi társadalom tehet elsőként hatékonyabb lépéseket, amelyekhez kapcsolódhat a kisebbségi társadalom.

A romákról szóló és a romákkal kapcsolatos kommunikáció megváltoztatása elengedhetetlen ahhoz, hogy megszűnjön a szegregáció, az előítéletes, általánosító, sztereotip,

diszkriminatív gondolkodás. A roma lakosokkal kapcsolatos megtévesztő, téves, hibás fogalmakat el kell, hogy hagyja mind a média, mind a politikai szféra, és ezzel együtt a közbeszéd is át fog alakulni. A leginkább megbélyegző és tudománytalan fogalmat, a "cigánybűnözést" ki kell metszeni a köztudatból. Már több alkalommal is rámutattam arra, hogy miért tilos és káros ennek használata. Helyette egy másik, a valóságot tükröző, a problémát jól mutató fogalmat kell bevezetni. Javaslatom szerint ez nem más, mint a „bűncselekményt társadalmi, környezeti negatív hatások miatt elkövető személy/személyek”, rövidítve a „btk. elkövetők”. Ez több okból is alkalmasabb fogalom, mint az előző volt. Mint bizonyítottam, biológiai síkra nem lehet helyezni a bűncselekmények elkövetésének okait. E fogalom a társadalmi és a környezeti negatív hatások alapjaira teszi át a kérdéskört.

A „btk. elkövetők” fogalma nem megbélyegző, mégis ráirányítja a figyelmet a fokozottabban veszélyben lévő lehetséges elkövetőkre, ugyanakkor magában foglalja azokat a bűncselekményt elkövető személyeket, akik nagyrészt körülményeik miatt válnak elkövetővé.

Használatos még a szegénybűnözés fogalom is, amelyet - hasonló okokból, mint a „cigánybűnözés” kifejezést - nem tartom valós tartalmat hordozónak, mivel a szegénység is relatív, ezáltal nehezen kategorizálható, hibás jelentéstartalmat hordozhat. Így ezt a fogalmat is kiválthatja az általam javasolt kifejezés.

Véleményem szerint a rövidített fogalom, a „btk. elkövetők” egyben utal Magyarország Büntető Törvénykönyvére is, ezzel jelezve, hogy nem lehet általánosító fogalommal az ártatlan embereket is hasonló hátrányokkal sújtani, mint az elkövetőket. Jelzi, hogy csak az bűnelkövető, aki a Btk.-ban foglalt bűncselekményt/bűncselekményeket elköveti, és ezért az igazságszolgáltatás el is ítéli.

Természetesen ez a fogalom is tartalmazza, hogy a negatív társadalmi, környezeti hatások leginkább a romákat sújtják, de nem az összes cigány származású személyt, és nem csak a cigányság érintett.

Ha a kommunikációban meghonosodik a „btk. elkövetők” fogalma, ezzel elkezdődhet egy folyamat, amely alapján szélsőséges érzelmi megnyilvánulások nélkül nyílik lehetőség kutatni a bűncselekmények elkövetésének gyökereit, okait, a negatív társadalmi, környezeti hatásokat és azok megváltoztatási lehetőségeit. Így nem csupán roma kérdés lesz, hanem egy társadalmilag megoldandó feladat, ami nem előítéletekkel, diszkriminációval lesz tele, hanem egy olyan céllal, amely a társadalom egészének érdekét szolgálja.

A kommunikációban megoldandó problémáknál maradvá fontosnak vélem, hogy a sértő, bántó fogalmak helyett egy árnyaltabb, a pozitív példaképeket és a megoldásokat is magában foglaló kommunikációs program vegye kezdetét, megismerhetővé váljék a romák élete/személyisége, az általánosító tulajdonságok helyébe léphessenek az egyedi személyiségek, sorsok.

A romák is itt léphetnek be a közös jövő kialakításába, segíteniük kell ugyanis abban, hogy megismerhetővé válhassanak, bizonyítaniuk kell, hogy ők mire képesek az orszá-

gért, embertársaikért, magukért, hogy pozitív példájukkal árnyalják a romákról kialakult negatív képet. Részt kell vállalniuk abban a feladatban, hogy a tévhit, előítéletek a feledés homályába veszessenek, a megismerés, a közös jövő kialakulhasson. Ezt különböző párbeszédet segítő programokkal, irodalmi csatornákon keresztül, művészeti kiállításokkal, közvetlen/közvetett információt átadó programok segítségével tehetik meg.

Számos tévhitet, feltételezést oszlattam el a romákkal kapcsolatban, de azt is ki kell emelnem, hogy az érintetteknek is hatalmas felelősségük van. Kis tettekkel nagy eredményeket érhetnek el ők is a társadalmi érintkezésben, a környezeti körülmények kialakításában, az erkölcsi, íratlan szabályok betartásával.

A kommunikáció egyik formájának tekinthető az is, hogy a cigánység önmagáról milyen képet akar kialakítani, közvetíteni. Ebbe az is beletartozik, hogy identitásukat nem feláldozva, a többségi társadalomhoz közelítő mintákat követnek, például az egymás közötti kommunikációban a nyilvános helyeken, megfelelő hangnem és hangerő megválasztásával, a többségi társadalom rosszállását nem kivívva, mind a testi, mind a környezeti tisztasági körülményeket megteremtve/megtartva, az oktatási, foglalkoztatási kötelezettségeknek való maximális megfelelésre törekedve.

Megfigyelésem az, ha a roma kérdés valamely aspektusból előtérbe kerül, akkor leggyakrabban szélsőséges érzelmekkel áthatott véleményeket fogalmaznak meg az emberek. E témakörnek csak kis része vizsgálható/magyarázható tudományos érvekkel, kutatásokkal és a tudományosan alátámasztott, logikus érvekkel magyarózott tények is néha háttérbe szorulnak az érzelmi viharok miatt. Így fontos, hogy a megfelelő kommunikációval csökkentsük a romákhoz kapcsolható negatív töltésű véleményeket, a valóság megvilágításával.

Javaslatom másik iránya a gazdasági/társadalmi helyzet közvetlen megváltoztatásának megkísérlése. A romákkal kapcsolatos kommunikáció megváltoztatása viszonylagosan költségkímélő, de nagyon hatékony megoldás lehet, ezzel szemben a rossz gazdasági/társadalmi körülmények megváltoztatása idő- és pénzigényes. Itt már nem csupán a cigányságot megcélzó reformokat, programokat, intézkedéseket javaslok, hanem a leginkább hátrányos társadalmi rétegben megrekedt embereket kell célcsoportként megjelölni, származástól, vallástól, politikai oldalhoz tartozástól, vagy bármilyen egyéb tulajdonságtól függetlenül. A gazdasági, társadalmi körülmények megváltoztatása egy teljesen komplex, több területet átfogó javaslat.

Úgy vélem, hogy a kommunikáció megváltoztatásával a romák gazdasági, társadalmi helyzete is jobb lesz azáltal, hogy az iskolában, a munkahelyeken is jobban elfogadják őket. Ezt a változást azonban konkrét intézkedésekkel is meg kell erősíteni, az iskolai tanulási lehetőségtől a megfelelő álláshely megteremtésig, a motiválásig sok területen változtatni kell. Konkrét intézkedéseket nem fogalmazhatok meg, csupán azt, hogy miért szükségesek, illetve melyek legyenek a végrehajtás fő szempontjai, mert ezek eredményessége függ az anyagi lehetőségektől. Említettem, a bűncselekmények elkövetésének valószínű okai a negatív társadalmi, környezeti hatások. Ebben benne van minden olyan

körülmény, amely egy ember életét kisebb-nagyobb mértékben meghatározza. A leginkább befolyásoló gazdasági, társadalmi, környezeti tényezők véleményem szerint a lakhatási, vagyoni körülmények, az oktatási, végzettségi, munkavégzési arányok, a társadalmi érintkezési pontok. Ha ezek nem megfelelőek, akkor egy ember potenciális bűncselekmény elkövetővé válik. Másik oldalról nézve, ezen körülmények jobbá tétele a bűnelkövetési kockázatot csökkenti.

A társadalmi, környezeti körülmények egymással közvetlen, szoros kapcsolatban állnak. Hiába a magasabb iskolai végzettség, ha a munka világában nem talál állást valaki, ezzel az anyagi biztonsága is megrendül, társadalmi érintkezési lehetőségei beszűkülnek, és így tovább.

Fontos, hogy a társadalom legalján elhelyezkedő személyek számára biztosítson a többségi társadalom lehetőséget arra, hogy életüket, környezetüket jobbá tehessek. Természetesen nem lehet mindenkit hasonló mértékben motiválttá tenni, de lényeges, hogy minél több ember, aki szeretne és tesz érte, kikerülhessen a potenciális bűnelkövetők köréből.

A megoldások útjához azt javaslom, hogy az érintettek bevonásával kezdődjenek meg a lépések. Megfelelő társadalmi párbeszéddel is motiválni kell az érintetteket. Látszattmegoldásokkal csupán rövid ideig tartó, minimális sikert lehet elérni, ezért úgy gondolom, hogy egy hosszú távú, sok anyagi ráfordítást igénylő intézkedési csomag segítheti a társadalmilag lemaradt réteg átlagos életszínvonalra emelését. Ehhez a társadalom egészének együtt kell működnie.

Elengedhetlenné vált, hogy megkezdődjön egy új folyamat, amely e társadalmi feszültséget, konfliktust elsimítja, megszünteti. Ehhez fontos, hogy mindkét fél fátylat borítson a sérelmekre, sértésekre, és új alapra helyezve a kommunikációt, a gazdasági, társadalmi folyamatokat, a közös jövő érdekében együtt munkálkodjanak. Az első lépést, a tévhitek, vélemények, gondolatok megvizsgálását megfelelő alapos-sággal, tudományosság-gal, megtettem, tisztázva néhány félreértést, kódos állítást. De még így is számtalan kérdést, gondolatot, véleményt kell áttekinteni.

Fontos, hogy a tabukat elfeledve, kellő bátorsággal, körültekintéssel, és leginkább objektivitásra törekedve merjük a romákat érintő témákat tanulmányozni, vizsgálni. Tegyük fel kérdéseket és azokra keressük a válaszokat, de olyanokat, amelyeket nem a szélsőséges érzelmek, hanem az ésszerűség jellemez. Én magam is a tabukat feledve kezdtem el keresni a megoldási lehetőségeket egy évszázadok óta megoldatlan kérdéskörben.

Megoldási javaslataim nem terjedhetnek ki minden probléma orvosolására, ám néhány következtetésemmel közelebb kerültem a megoldásokhoz. Néha a tudományos keretektől kilépve kellett folytatni kutatásaimat, mivel ez nem tisztán csak tudományos területre eső témakör, így nem vizsgálható csak a tudományos szférában.

Tengernyi kutatásra van még szükség, hogy a szegregáció kialakulását, hatását és bűncselekményekkel való összefüggéseit érintően minden kérdésre választ kaphassunk,

de fontos, hogy e területet fókuszba állítva, megkíséreljük minden részletében feltárni, hogy egy egységes társadalom jöhessen létre, és egyes emberek ne váljanak a tévhitekből, előítéletekből alkotott megbélyegzés áldozataivá, hanem mindenkit megillessen az ártatlanság vélelme.

Bűnismétlők vs. büntetés kiszabás – a visszaesők megítélése, bűne és bűnhődése a magyar igazságszolgáltatás évszázadaiban

Bevezetés

Az évszázadok óta tartó bűnözés elleni harcban mindig központi kérdésként merült fel jogalkotói oldalon, milyen elkövetett bűnre, milyen jogkövetkezményt rendeljenek alkalmazni azért, hogy visszatartsák a delikvenst a későbbi bűnismétléstől. A 2010. évi LVI. törvény hatályba lépésével két külön jogintézmény került a magyar jogrendbe bevezetésre. Az 1978. évi IV. törvény 85. § (4) bekezdése a bűnhalmazatban elbírált legalább három személy elleni erőszakos bűncselekmény esetében rendelkezett a halmazati büntetés kiszabásának szabályáról. A törvény 97/A. §-a az erőszakos többszörös visszaesőnek minősülő bűnismétlés esetére tartalmazott büntetés kiszabási szabályt. Meghatározott esetekben mindkét rendelkezés kötelezően írta elő az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

A három csapás intézmények fejlődésével, továbbá a 2012. évi C. törvénnyel megvalósult büntetőjogi kodifikációval összefüggésben több színvonalas mű² is napvilágot látott a közelmúltban, ebben a témában, ugyanakkor a szabályozásban mérőföldkőnek számító 23/2014. (VII. 15.) AB határozat és az azt követő törvénymódosítások újra aktuálissá tették a kérdéskör vizsgálatát. A tanulmányban átfogó képet nyújtok a jogintézmények fejlődéséről, górcső alá veszem a magyar szabályozás gyökereit, ismertetem azt a folyamatot, amelybe illeszkedik a 2010. évi LVI. törvénnyel véghezvitt Btk. módosítás, fókuszpontba állítva a hazai szabályozás történeti áttekintését.

Három a magyar igazság – Szent Istvántól az 1978. évi IV. törvényig

A magyar három csapás törvénnyel kapcsolatban a társadalom nagy része rögtön az amerikai „három dobás” mintára asszociál, de látnunk kell, a magyar kodifikációval

1 dr. Szabó Enikő bírósági fogalmazó, Győri Járásbíróság. A tanulmány része és egyben folytatása a szerző XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójában szerepelt „*Három csapás magyar módra*” című pályaművében és „*A bűnismétlés és visszaesés egyes kérdései*” címmel írt diplomamunkájában vizsgált kérdésköröknek.

2 Bótor Szabolcs: Néhány gondolat a közbeszédben „három csapás” törvényként elhíresült 2010. évi LVI. törvényről, Büntetőjogi Tanulmányok XII. szerk. Jungi Eszter Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2011., Elek Balázs: Három csapás kontra arányosság. in *Ügyészek Lapja*, XX. évf. 3-4. szám (2013).

egyidős a gondolat, hogy a bűnt először elkövetőkkel és a visszaeső bűnözőkkel szemben eltérő, cizellált, az elkövetői körre specializált szabályok kerüljenek alkalmazásra.

Államalapítástól a XX. század kezdetéig

Már a Szent István korabeli szabályozás is ismerte a visszaesőként való elkövetést mind a vallás elleni, mind a magánosok javai elleni, mind pedig a közösséget sértő bűncselekmény kategóriákkal kapcsolatban. (A három közül a vagyon elleni bűncselekményeket kezelték kiemelten.) Amíg az első két alkalommal elkövetett cselekmény kapcsán a kár megtérítésének lehetősége, a megváltás szerepelt elsődleges szabályként, addig a harmadik cselekmény megvalósításánál már jóval súlyosabb jogkövetkezmények végrehajtására került sor. A büntetés oldaláról nézve a harmadik elkövetés lényegében megfelelt a halálbüntetésnek. A korabeli differenciált büntetéskiszabás szemléltetése céljából lássuk, hogy büntették Szent István király dekrétumai szerint azt a szabad embert, aki harmadszorra is lopott: „*Szabad embernek, ha lopásban vétkezik, ily törvényt szerzettünk bűnhődésére: hogy egyszer váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem, adják rá szolgálásra. Ha eladatvá lopand a szolgálk törvénye alá vettessék. Ha másodszor is ugyanazon törvény teljék be rajta. Ha pedig harmadszor, élete vesszen.*”³ I. Istvánnál és I. Lászlónál is közös, hogy a szabályok elsősorban a speciális visszaesés következményeit írták le.

Az 1843. évi Büntető Törvényjavaslat a visszaesőkre vonatkozóan a kor egyik legkiemelkedőbb törvény kezdeményezésének számított Európában. Különbséget tett a generális és a speciális visszaesés között, az előbbit büntetés súlyosító körülményként meghatározva, míg az utóbbit részletesen kibontva tartalmazta. Aki olyan büntetett vagy hasonlót követett el újból, mint amiért már korábban büntetve volt, ebből a tényből fakadóan az első elítélésnél súlyosabb megítélés alá kellett, hogy essen. Büntetése, súlyosító körülmények fennállta esetén, többszöri visszaesésnél az adott büntetettre rendelt büntetés idejének kétszeresére is emelkedhetett, ha a kétszeres mérték a 24 évet nem haladta így meg. A tervezet azokat a deliktumokat is felsorolta, amelyeket egymáshoz hasonlóknak kellett tekinteni.⁴

Az 1878. évi V. törvénycikk az 1843-as javaslatához képest egyértelmű visszalépést jelentett. Más európai büntető törvénykönyvektől eltérően a magyar szabályozás visszaesőkre vonatkozó rendelkezései a különös részben kaptak helyet, az általános részben csak a feltételes szabadsággal összefüggésben fordult elő. A szabályozás korszerűnek volt mondható, hiszen tartalmazta a 10 évben meghatározott várakozási idő intézményét és ennek alapjául az utolsó elkövetést megelőző büntetés kiállása óta eltelt időt tekintette. A Csemegi kódexbeli szabályozásnál is megfigyelhető, hogy a visszaesőkre vonatkozó rendelkezések tekintetében nagyobb figyelmet kaptak a vagyon elleni bűncselekmények,

3 Balla Lajos: Adalékok a visszaeső bűnelkövetők megítéléséhez a magyar büntetőjogban. in *Bírák Lapja*, XXI. évf. 1-2. szám (2011), p. 114.

4 Balla Lajos i.m., p. 115.

mint ahogy ezt láthattuk I. István és I. László idejében is.⁵ A kódexbeli megoldásokat továbbfejlesztve a korabeli bírói gyakorlat is súlyosító körülményként kezdte el értékelni az elkövetői oldalon a visszaesés tényét.

A századfordulón megjelent az ún. *közvetítő iskola*, amely alapján véve befolyásolta az ekkor éppen a bűnismétléssel, visszaeséssel kapcsolatban az útkeresés szakaszában lévő büntetőjogi gondolkodást. Az említett iskola szintetizálni akarta a tett és a tettes központú büntetőjogi iskolák merev elgondolásait. A büntetendő tett fontosságának elismerése mellett arra törekedtek, hogy a szankció vagy jogkövetkezmény kiválasztását, továbbá a büntetés végrehajtás módjának meghatározását a tettes személyiségéhez igazítsák. Ez a szellemiség tükröződött a későbbi közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. törvénycikkben és a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseiről rendelkező 1928. évi X. törvénycikkben is.⁶

Munkára nevelés: dologház és szigorított dologház

Az 1913-as *dologházi törvény* súlyosabban szankcionálta a visszaeséssel érintett munkakerülő egyéneket. Munkakerülőnek számított az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavaros vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat. A törvénycikk értelmében ez kihágásnak minősült és 8 naptól 2 hónapig terjedő elzárással vont büntethető.⁷ Ehhez képest már vétségnek számított, ha az így meghatározott cselekmény miatt a tettes már két ízben meg volt büntetve és az újabb cselekmény elkövetésekor az utolsó büntetésének kiállása óta 2 év még nem telt el. (A Csemegi kódex 10 éves várakozási idejéhez képest ez jóval alacsonyabb időtartam volt.) Ekkor a fokozat fogház volt és a tételkeret felső határa a másfélszerezésre nőtt, azaz 8 naptól 3 hónapig terjedő büntetéssel volt sújtható a delikvens.⁸

A szabályozás bevezette a dologház intézményét. Meghatározott esetekben a fogházbüntetés kiszabása helyett alternatívaként a tettest ítélettel dologházba utalhatta a bíróság, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett szükségesnek tartotta. Azonban, ha ezen meghatározott esetek miatt már volt büntetve a terhelt korábban és utolsó büntetésének kiállása után 2 éven belül újabb ilyen cselekményt követ el, azért a tettéért már a bíróság fogházbüntetés kiszabása nélkül ítélettel dologházba utalta.⁹ A dologházi őrizet határozatlan időre szólt, de időtartama 1 évnél rövidebb és 5 évnél hosszabb nem lehetett.¹⁰ A törvénycikk értelmében a szabadságvesztés letöltése után kellett ideszállítani azt a delikvenst, akit az élet, testi épség, szemérem vagy vagyon ellen elkövetett büntett, vagy vétség miatt fegyházra, börtönre vagy minimum 3 havi fogházra ítélték és dologházba utaltak a bírák, ha megállapításra került, hogy ez

5 Balla Lajos i.m., p. 116.

6 Balla Lajos i.m., p. 117.

7 1913. évi XXI. törvénycikk 1. §

8 1913. évi XXI. törvénycikk 2. §

9 1913. évi XXI. törvénycikk 6. §

10 1913. évi XXI. törvénycikk 10. §

a bűncselekmény az elkövető életmódjával van összefüggésben.¹¹ A bíróságnak azonban lehetősége volt arra, hogy ítéletében elrendelje, a fogházra ítélt ezt a büntetését is a dologházban állja ki.

A dologház célja tehát nem az elszigetelés volt, hanem a tettes megjavítása és munkára nevelése, ezzel együtt pedig a reszocializáció, a későbbi társadalomba visszavezetés elősegítése. A törvénycikk tartalmazta a dologházi őrizet végrehajtásán belül a feltételes szabadságra bocsátás intézményét, melynek tartalma 1 év volt. Ha az elítélt ez alatt az idő alatt munkás és rendes életmódot folytatott, a szabadon bocsátás véglegessé vált. Azonban, ha ennek ellenkezője valósult meg vagy büntettet, vétséget követett el, akkor a delikvenst visszaszállították az intézetbe, illetve a szabadságvesztés büntetésén felül a dologházba visszautalása kérdésében döntött a bíróság.¹²

Az 1928. évi X. törvénycikk III. fejezetében, amely „A megrögzött büntettesekről” címet viselte, szigorúbban és kiterjedtebben szabályozta a jogalkotó a visszaesőkkel kapcsolatos rendelkezéseket és bevezette a szigorított dologház intézményét is. A 36. § alapján a bíróság ítélettel határozott tartalmú szabadságvesztés kiszabása nélkül szigorított dologházra utalta azt a tettet, aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntettet követett el és a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának nem volt helye.¹³ A 37. § értelmében csak olyan elkövetőre volt alkalmazható, aki a 36. §-ban meghatározott legalább három büntettet 18. életévének betöltése után követte el és az ítélet meghozatalakor már 21 éves is elmúlt. További feltételként szabta meg, hogy az utolsó és az azt megelőző büntettet 5 éven belül kellett elkövetnie, üzletszerűen vagy megrögzött büntettesként, a bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutatva. A megrögzött büntettesi mivolt megállapíthatóságához figyelembe kellett vennie a bíróságnak: az egyéniséget, életmódot, életviszonyokat, a bűncselekmények elkövetésének körülményeit, akkor is, ha a megelőző cselekményeket még fiatal- vagy gyermekkorban vitte véghez a terhelt.¹⁴

A bíróság a szigorított dologház legrövidebb időtartamát (minimum 3 évet) ítéletében határozta meg. A rendelkezés az ideiglenes elbocsátást igazságügyi miniszteri engedélyhez kötötte, amit a rab kérelmezhetett az ítéletben meghatározott minimum idő letelte után, sikertelenség esetén évente újból próbálkozva.¹⁵ A szigorított dologház akár életfogytig is tarthatott, hiszen nem volt konkrét felső határ megszabva. A második büntetőnovella tehát nem a többszöri elítélést, hanem a többszöri elkövetést vette alapul és a dologházhoz képest *nem a határozott tartamú szabadságvesztés befejezése után, hanem helyette alkalmazták.*¹⁶ A szigorított dologházba utalás és annak végrehajtása ugyanazzal a jogkövetkezményekkel járt az elítéltre nézve, mint amiket a törvény a *fegyházbüntetéshez*

11 1913. évi XXI. törvénycikk 7. §

12 1913. évi XXI. törvénycikk 12. §

13 1928. évi X. törvénycikk 36. §

14 1928. évi X. törvénycikk 37. §

15 1928. évi X. törvénycikk 40. §

16 Kónya István: A három csapás bírói szemmel. in *Magyar Jog*, LVIII. évf. 3. szám (2011), p. 130.

fűzött. Azonban a cél itt is az elkövetők munkás és rendes életmódhoz szoktatásában jelölhető meg.¹⁷ A dologházi őrizetből történő feltételes szabadságra bocsátás szabályai itt is hasonlóan alakulnak, azzal a fő eltéréssel, hogy az igazságügy miniszter által engedélyezett, szigorított dologházból történő feltételes szabadságra bocsátás tartama 3 év volt. Amennyiben visszazállításra került sor, annak elrendelésétől számított 5 év eltelte előtt nem volt újból feltételes szabadságra bocsátható.¹⁸

Bírói gyakorlat és az 1961. évi V. törvény

Időközben a bírói gyakorlat is az egységesség hiányával küzdött, ugyanis egészen 1961-ig nem sikerült világosan rendezni jogalkotói szinten a speciális és a generális visszaesés szabályait. Az 1950-es években a jogalkalmazók szakítottak azzal az elvvel, amely szerint a korábbi büntetés kiállása utáni ismételt bűnelkövetés alapozza meg a visszaesés kategóriáját, s ahhoz nem elégséges a korábbi jogerős elítéltség. A gyakorlatból két határozatot és egy kollégiumi állásfoglalást kell megemlítenem. A *BH. 364. számú döntés* alapján a Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlata a büntetés kiállásával egyenlő hatályt tulajdonított annak, ha a vádlott korábbi büntetéséből kegyelem folytán szabadult. A döntést követő évben újabb határozat született ezzel kapcsolatosan *BH. 1032. számon*. Ebben amellet foglalt állást a taláros testület, hogy a visszaesés, mint minősítő körülmény esetén a büntettség alatt a jogerős elítéltséget kell érteni. Ezt a későbbi *188. számú Büntető Kollégiumi elvi állásfoglalás* is megerősítette.¹⁹

Témám szempontjából kiemelt jelentőségű a magyar büntetőjogi kodifikáció következő két állomása, az *1961. évi V. törvény* és az azt módosító *1974. évi 9. számú törvényerejű rendelet*, amely a társadalom fokozottabb védelméről a közrendre és közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépés érdekében született. (Az előkészítők betérjesztésekor hasonló célok elérését várták a 2010-es javaslatról is.) Az 1961-es törvény lényeges eleme, hogy a visszaesők fogalmát az értelmező rendelkezések között találjuk meg. A definíció kiköti, hogy a korábban elkövetett bűncselekménynek szándékosnak, míg az ezért kapott büntetésnek szabadságvesztésnek kell lennie, enyhébb büntetés nem alapozza meg a visszaeső kategória megállapítását. A szabályozás szempontjából irreleváns volt, hogy letöltendő vagy próbaidőre felfüggesztett volt-e az adott szabadságvesztés. Már a jogerős elítélés megalapozta a visszaeső kategóriát. A törvénynek mintegy kiegészítéseként szolgáltak a *Legfelsőbb Bíróság 6. és 12. számú Irányelvei*. Az előbbi meghatározta, hogy ki minősül kriminológiai szempontból is visszaesőnek és foglalkozott a többszörös visszaesőkkel is. Ilyen bűnelkövetőknek kell tekinteni azokat, akik korábban több ízben vagy sok esetben lettek már azonos vagy hasonló jellegű bűncselekmény miatt elítélve. A 12. számú Irányelv középpontba állítja a visszaeső elkövető

17 1928. évi X. törvénycikk 41. § és 43. §

18 1928. évi X. törvénycikk 46. §

19 Balla Lajos i. m., p. 120.

személyiségének vizsgálatát, hogy ezúton is elvégezhető legyen a bűnismétlők közötti differenciálás.²⁰

A szigorított őrizet

Az 1970-es éveket a visszaesőkkel szembeni szigorítás vezérmotívuma szötte át és a határozatlan tartamú szabadságvesztés felvetése körüli, a büntetőjog alapjait érintő vita határozta meg.²¹ A szigorítás irányába eltolódó büntetőpolitika köszönt vissza az 1971. évi novella rendelkezéseiben, továbbá azokban a javaslatokban, amelyek eredményeképpen a szigorított őrizet büntetésekén kívüli jogintézménye bevezetésre került 1974-ben. Szintén ebben az időszakban lépett hatályba az *1975. évi 20. törvényerejű rendelet*, amely az utógondozás szabályrendszerének kidolgozásával már nem elsődlegesen represszív intézkedésekkel kívánt hatékonyabban fellépni a potenciális bűnismétlő jelöltekkel szemben.²²

Az említett vita végére törvényhozói szempontból az *1974. évi 9. számú törvényerejű rendelet* tett pontot. A társadalom fokozottabb védelme érdekében, a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaesőkkel szembeni hatékonyabb fellépést szolgálva a magyar jogrendbe bevezetésre került a szigorított őrizet. A jogalkotó itt a büntetőjogi felelősség mértéke szempontjából meghatározó jelentőségűnek az elkövető személyiségében rejlő társadalomra veszélyességet tekintette. A törvényerejű rendelet maga konkrétan nem határozta meg a szigorított őrizet jellegét és jogi természetét, ezért megoszlott a vélemény: ki-ki biztonsági intézkedésnek, büntetésnek, illetve sajátos jellegű jogintézménynek tekintette. Az akkori *Legfelsőbb Bíróság 517. BK állásfoglalásában* az utóbbi felfogást tükröző közvetítő álláspontot fogadta el, ugyanakkor a súlyosítási tilalom kérdésénél büntetesként rendelte kezelni a szigorított őrizetet.²³

Az *1974. évi 9. törvényerejű rendelet* is használta a különösen veszélyes visszaeső bűnöző fogalmát és bevezette a szigorított őrizet intézményének alkalmazását velük szemben. Különösen veszélyes visszaesőnek volt tekintendő, akit a fentebb említett *1961. évi V. törvényben* meghatározott bizonyos szándékos bűncselekményekért korábban már háromszor – összességében minimum 3 évi – szabadságvesztésre ítélték és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy annak végrehajthatósága megszűnésétől számítva 5 éven belül követte el a felsorolt bűncselekmények egyikét és emiatt a negyedik elítélés során is legalább 1 évi szabadságvesztést róttak ki rá. Ehhez további két feltétel is társult: az újabb bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét már betöltötte és az elkövetett bűncselekmény körülményeiből és életmódjából megállapítható volt, hogy az akkor még Magyar Népköztársaság törvényes rendelkezéseivel következetesen szembehelyezkedő magatartást tanúsított. A bíróság a különösen veszélyes visszaeső fegyházban letöltendő szigorított őrizetét rendelte el az újabb bűncselekményt elbíráló határozatában. A szigorított

20 Balla Lajos i. m., p. 121-122.

21 Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, p. 98.

22 Györgyi Kálmán i. m., p. 351.

23 Györgyi Kálmán i. m., p. 100-103.

őrizet a szabadságvesztés letöltését követően került alkalmazásra és 2 évtől 5 évig tarthatott, s a fegyház volt az a rezsim, amiben végre kellett hajtani.²⁴

A szigorított őrizetet az 1978. évi IV. törvény is átvette²⁵ azzal a kettős céllal, hogy egy időre izolálja a bűnözést életformaként űző elkövetőket a becsületes társadalomtól, javítva ezzel a közbiztonságot is, másfelől pedig, hogy a tettes oldalát szem előtt tartva több időt biztosítson a nevelő munkára és a későbbi társadalomba való visszakerülést elősegítse. Az intézkedések között helyet kapó szigorított őrizet feltételrendszerét a 78. § (1) bekezdése adta meg, ezek szerint a bíróság szigorított őrizetét rendelte el annak:

- a) a többszörös visszaesőnek,
- b) akit az élet, testi épség és az egészség, a nemi erkölcs, a hivatalos személy, a közbiztonság, a vagyon elleni szándékos bűncselekmény vagy garázdaság, avagy kábítószerrel visszaélés miatt
- c) korábban legalább háromszor,
- d) egyenként egy évet meghaladó végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték.
- e) Ha az elkövető a bűncselekmény elkövetésekor már betöltötte 20. életévét,
- f) a felsorolt bűncselekmények bármelyike miatt legalább kétévi szabadságvesztésre ítélik,
- g) és újabb bűncselekmények elkövetése megelőzése érdekében erre az intézkedésre szükség volt.

A szigorított őrizet tartamát a bíróság nem határozta meg, azonban a törvény a leghosszabb tartamot 5 évben adta meg, így relative határozatlan tartamú szabadságelvontást eredményezett, ami a szabadságvesztés végrehajtása után kezdődött. A szabadságvesztés végrehajtásától számítandó határidők szempontjából pedig a szigorított őrizet végrehajtásának befejezését, illetve az ideiglenes elbocsátás véglegessé válását kellett kezdő időpontnak tekinteni. A szabályozás azonban tartalmazott egy szigorú időbeli korlátot a végrehajtással kapcsolatban: ha a szabadságvesztés és a szigorított őrizet együttes tartalma a 20 évet így túllépte volna, a szigorított őrizet ezt meghaladó részét nem lehetett végrehajtani.²⁶ Lehetőség volt annak a személynek az ideiglenes elbocsátására, aki legalább 2 évet töltött már szigorított őrizetben és alaposan feltehető volt, hogy nem követ el újabb bűncselekményt. Az elbocsátás tartama megegyezett a szigorított őrizet leghosszabb tartamából még hátralévő idővel és pártfogói felügyelet kötelező alkalmazásának volt helye erre az időre. Az elbocsátáson töltött idő nem volt beszámítható a szigorított őrizet tartamába. A szigorított őrizet végrehajtása nem volt lehetséges abban az esetben, ha az „alap” szabadságvesztés végrehajthatósága elévült vagy a szabadságvesztés végrehajtásának befejezésétől, illetőleg az elítélt ideiglenes elbocsátásától 5 év eltelt. Ha a rab a szigorított őrizetből megszökött, ez a határidő a szökés napjától volt számítandó. A jogintézmény fennállása alatt számos bírósági határozat született a rendelkezések kiforrottabb

²⁴ Kónya István i. m., p. 130-131.

²⁵ Az 1978. évi IV. törvény a 78-81. §-ig tartalmazott rendelkezéseket a szigorított őrizetre.

²⁶ 1978. évi IV. törvény 78. § (2)-(4) bekezdése

alkalmazhatóságát elősegítve.²⁷ A rendszerváltás hatott az intézményre, 14 év után, 1989-ben²⁸ eltörlésre került, azzal az indokkal, hogy alkalmazása rendkívüli és indokolatlan szigorot vont maga után, annak ellenére kellett végrehajtani, hogy az elkövető már megkapta a felelősségével arányos szabadságvesztést is.

A fentebb megített hosszúságú kifejtés egyik oka láttatni azt, hogy minden korban megvolt a törekvés jogalkotói oldalról a társadalom védelmének hatékonyabb megoldása irányába. Ez kifejeződött különféle módokon mind a jogpolitikában, mind pedig a bünteteskiszabásban. Ezen törekvések sorába illeszkedik a *2010. évi LVI. törvény* is, amikor hatékonyabb védelmet kíván nyújtani azzal, hogy újból bevezeti a középértékű bünteteskiszabás elvét és alkalmazza a „három csapást”. Ennek érdekében nem retten vissza attól sem, hogy a legdurvább bűnismétlőkkel szemben akár az életfogytig tartó szabadságvesztést is alkalmazzák. Ezen az úton halad már egy ideje a mintaként szolgáló amerikai szabályozás és északi szomszédunk, Szlovákia is.

Napjaink büntetőpolitikáját is meghatározza az örökösen fennálló ellentét, amely szerint a tette vagy a tettesre fókuszáljon a büntetőjog elsődleges funkcióját tekintve. Egyfajta hallgatólagos megállapodás született már a modern büntetőjogban, abban a tekintetben, hogy a felelősséget meghatározó kiindulópontnak a tettnek, a bűnös magatartásnak kell lennie. A kérdés eltolódott abba az irányba, hogy milyen individuális elemek milyen mértékben legyenek figyelembe vehetők a tett arányos büntetés korrekciójaként, ellensúlyaként.

A 2010. évi LVI. törvény bevezette a drasztikusnak látszó szigorítást a sorozatban személy elleni erőszakos bűncselekményeket elkövetőkkel szemben. A törvény a súlyosabb esetben életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtja a speciális bűnismételőket. Látnunk kell, hogy bár önmagában a három csapás intézménye jogpolitikai szempontból új, mégis logikailag egy szigorító rendszerbe illeszkedik.

Törvényalkotási (új)hullám a XXI. században

Két brutális eset, romló közbiztonság, lakossági félelem, egy nem támogatott javaslat, új fogalom, választási ígéret – címszavakban ez jellemezte a magyar társadalmi, politikai helyzetet 2010 előtt.

2006-ban Szögi Lajos tiszavasvári tanárt gyermekei szeme láttára verték agyon Olaszliszván. Azóta már megszületett a másodfokú ítélet is: az elkövetők közül három személyt életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélték. 2009-ben a román kézilabdázó, Marian Cozma egy veszprémi szórakozóhelyen szóváltásba került többekkel, a fiatal tehetség ma halott. Az elkövetők közül első fokon, nem jogerősen ketten életfogytig tartó

27 Fontosabb bírósági határozatok: BH1982. 81., BH1982. 402., BH1983. 50., BH1983. 180., BH1987. 34., BH1987. 300., BH1992. 222., BH1994. 234.

28 A szigorított őrizetre vonatkozó rendelkezéseket az 1989. évi LIV. törvény 5.§ (2) bekezdése helyezte hatályon kívül.

fejnyírásbüntetés kaptak. A Győri Ítéletábla 2012. április 27-én hozott ítéletet másodfokon. Bűnesetek a közelműltből, amik megrázták a közvéleményt. A közbiztonságba vetett bizalom megrendült a lakosság körében. A politikai ellenzék 2009. február 17-én javaslatot terjesztett elő.

Törvényjavaslatok és a 2009. évi LXXX. törvény

Az 1978-as Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló T/8875. számú javaslatot dr. Lázár János és dr. Répássy Róbert terjesztette elő. Szigorítani kívánták volna a visszaesőkre vonatkozó szabályokat, bevezetésre került volna az „erőszakos visszaeső” fogalma. Az általános indokolás tartalmazta „a súlyos, erőszakos bűncselekmények számának drámai emelkedésére” hivatkozási pontot. Ezt a megjelölt kriminálpolitikai indokot nem láttam valósnak az akkori helyzetet jellemző statisztikai adatok tükrében.²⁹ Eszerint határozott csökkenő tendenciát jelzett a javaslatot megelőző években a legsúlyosabb személy elleni bűncselekmények száma, a rablásoké pedig a 2006-os évet leszámítva ingadozás nélküli állandóságot mutatott. Tehát semmiképpen sem beszélhettünk drámai emelkedésről az előterjesztés időpontjában.

A tervezet címszavakban ekként foglalható össze: elrettentő büntetések, középmérték, fokozott szigor, „erőszakos visszaeső” mint új fogalom.³⁰ Az amerikai modell alapján, személy elleni erőszakos cselekmény elkövetés esetén, időkorlát nélkül, a büntetési tétel felemelésével alkalmazta volna a tervezet a „három dobás” elvét. Az Általános indokolás utolsó bekezdése tartalmazta a kaliforniai modell „sikerességének” példáját, melynek eredményeként, az előterjesztők szerint, a „Három csapás” törvény bevezetését követő tíz évben 40%-kal csökkent Kaliforniában a bűncselekmények száma.³¹

A magyar közélet felbolydult méhkasként fogadta a javaslatot. Az Országgyűlés előtt 2009. március 2. napján elmaradt a tárgysorozatba vétel. A képviselők 166 igen, 199 nem szavazattal, három tartózkodás mellett döntöttek akkor így.³²

2009 tavaszán a kormányoldal maga is előterjesztett egy büntető törvénykönyvet módosító javaslatot. A Büntető Törvénykönyv Általános részi szankciórendszerének átalakításáról és az ún. *kettős nyomvonalú kriminálpolitika* alkalmazásáról rendelkező novella hatályba lépése jelentősen módosította a visszaesői kategóriákat. Az elfogadott

29 A Legfőbb Ügyészség közzétett adatai alapján: <http://www.mklu.hu/cgi-bin/index.pl?lang=hu>, 2011. november 6.

30 A javaslat a következő értette volna az „erőszakos visszaeső” fogalmán, amit a többi visszaeső kategória mellett a Btk. 37. §. 17. pontjaként, az értelmező rendelkezések között helyezett volna el. „17. erőszakos visszaeső az, akit a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként, mindkét alkalommal szándékos személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték”.

31 Ez a folyamat már a törvény bevezetését megelőzően elindult az egész Egyesült Államokban, továbbá a kaliforniai modell rendelkezik egyéb sajátosságokkal is: ott a második elkövetés után eleve többszöröse emelt büntetési tételeket alkalmaznak.

32 A kormányoldalt képviselő Dr. Bárándy Gergely felszólalásában akkor kifejtette, hogy a módosítás irányával egyetértenek és érdemes néhány gondolatot átvenni, de a javaslatot magát elutasítják. Az elutasítást aláírásgyűjtés követte, mintegy bizonyítékul: van társadalmi támogatottsága a három csapás néven megismert ellenzéki törvénymódosító javaslatnak.

jogszabály³³ bevezette egyúttal az erőszakos többszörös visszaesők definícióját is 3 éves időkorláttal. A személy elleni erőszakos bűncselekmények *taxatív felsorolással* bekerültek az értelmező rendelkezések közé. A korábbi Btk. 137. §-a szerint:³⁴

- a) *visszaeső* a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.
- b) *különös visszaeső* az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el.
- c) *többszörös visszaeső* az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.
- d) *erőszakos többszörös visszaeső* az a többszörös visszaeső, aki mindhárom alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követ el.³⁵

A 83. számú Büntető Kollégiumi vélemény³⁶ megfogalmazásában: „*az erőszakos többszörös visszaesés a többszörös visszaesés speciális esete*”. Egy különös többszörös visszaesői kategória az erőszakos személy elleni bűncselekmények körén belül, azaz amely kritérium a többszörös visszaesőre vonatkozik, hogy megállapítható legyen az ehhez fűzött súlyosabb értékelés, az mind feltétele az erőszakos többszörös visszaesés fogalmának is! A visszaeső elkövetőkre vonatkozó fogalomrendszer struktúrája tehát alulról fölfelé építkezve, a kevesebbtől a tartalmában több felé bővül és megkívánta a 3 éves időbeli kapcsolatot is. Mindig egymáshoz képest kell vizsgálni a személy elleni erőszakos bűncselekmények miatti alapelítélést és a visszaesőkénti elítélést, mint a többszörös visszaesőkénti elítélés feltételeit. A háromévi időtartamnak a személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés büntetés kitöltésétől, vagy végrehajtha-

33 A 2009. évi LXXX. törvény 2009. augusztus 9-én lépett hatályba.

34 Az 1978. évi IV. törvény 137. § 14., 15., 16. és 17. pontjai.

35 *Személy elleni erőszakos bűncselekmény*: az alkotmányos rend elleni erőszakos szervezkedés [139. § (1)-(2) bek.], a lázadás [140. § (1)-(2) bek.], a népiirtás (155. §), az apartheid [157. § (1)-(3) bek.], a polgári lakosság elleni erőszak [158. § (1)-(2) bek.], a bűnös hadviselés (160. §), a hadikövet elleni erőszak (163. §), az egyéb háborús büntett (165. §), az emberölés [166. § (1)-(3) bek.], az erős felindulásban elkövetett emberölés (167. §), a testi sértés [170. § (1)-(6) bek.], a kényszerítés (174. §), a lelkiismeret és vallásszabadság megsértése (174/A. §), a közösség tagja elleni erőszak (174/B. §), az egyesülési, a gyülekezési szabadság, valamint a választási gyűlésen való részvétel jogának megsértése (174/C. §), a személyi szabadság megsértése (175. §), az emberrablás [175/A. § (1)-(5) bek.], az emberkereskedelem (175/B. §), az erőszakos közönség (197. §), a szemérem elleni erőszak (198. §), a bántalmazás hivatalos eljárásban (226. §), kényszer-vallatás (227. §), jogellenes fogvatartás (228. §), a hivatalos személy elleni erőszak [229. § (1)-(6) és (8) bek.], a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak (230. §), a hivatalos személy támogatója elleni erőszak (231. §), a nemzetközileg védett személy elleni erőszak [232. § (1)-(2) bek.], a terrorcselekmény [261. § (1)-(5) és (7) bek.], a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerülése [262. § (1)-(3) bek.], az önbíráskodás [273. § (1)-(2) bek.], a rablás (321. §), a zsarolás (323. §), a zendülés minősített esetei [352. § (2)-(4) bek.], és az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak (355. §).

36 Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 83. számú véleménye

tósága megszűnésétől az újabb személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetéséig kell eltelnie ahhoz, hogy megállapítható legyen a szigorúbb szankció. Ugyanilyen kapcsolatnak kell fennállnia a személy elleni erőszakos cselekmény miatt történt visszaesőkénti elítélés és az újabb (harmadik) személy elleni erőszakos bűncselekmény között is, amely így már az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést fogja megalapozni.

A Büntető Kollégiumi vélemény rendelkezései közül kiemelendő, hogy az erőszakos többszörös visszaesés megállapításához *szükséges, de egyben elegendő*, ha mindhárom alkalom közül a harmadik személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetése valósul meg úgy, hogy a korábbi két (alap és visszaesőkénti) elítélés a *2009. évi LXXX. törvény* hatályba lépése előtt történt. A 2009. augusztus 9. napja után megvalósítottához képest a második elítélésben kiszabott szabadságvesztés kiállításától, vagy végrehajthatóságának megszűnésétől a legújabb személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetéséig a 3 év azonban még nem telhet el.³⁷ Az erőszakos többszörös visszaesőre a törvény Általános része (Btk. 97. §; 97/A. §) szigorúbb jogkövetkezményeket rendelt alkalmazni, a büntetés enyhítésének kizárása, valamint a Különös részi büntetési tétel alsó határának felemelése (97. §) csak ezzel az elkövetői kategóriával szemben lépett életbe.

A súlyosabb jogkövetkezmények az erőszakos többszörös visszaesőkkel szemben az alábbiak szerint sorolhatóak fel:

- a) kizárt a próbára bocsátás
- b) kizárt a tevékeny megbánás alkalmazhatósága
- c) a büntetési tétel a felső határ kétszeresére emelkedik
- d) a szabadságvesztés végrehajtási fokozata fegyház
- e) a szabadságvesztés végrehajtása nem függeszthető fel
- f) feltételes szabadságra nem bocsátható.

A törvény 9. § (1) bekezdése a Btk. 47. § (4) bekezdését c) ponttal egészítette ki, ez a rendelkezés zárta ki konkrétan az erőszakos többszörös visszaesőt a határozott ideig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből. A feltételes szabadságra bocsátás kizárása – ha annak feltételei fennálltak - az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélték esetében pedig tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést jelentett.

A 2010-es országgyűlési választásokat követően lehetőség nyílt több, nagyobb horderejű törvényhozási folyamat elindítására. A *2010. évi LVI. törvény* logikailag illett a 2009-ben meghirdetett kettős nyomtávú büntetőpolitika szigorítást követő ágába. Ez a jogpolitikailag új intézmény szervesen kapcsolódott az erőszakos többszörös visszaeső fogalmához.

A 2010. évi LVI. törvény

A halálbüntetés eltörléséről rendelkező *23/1990. (X.31.) AB határozat* kihirdetése után 20 évvel (újra) fellángoló társadalmi elvárás mutatkozott meg az emberi élet és a tulajdon

³⁷ Később az új Btk. megalkotásával, a 2012. évi C. törvény hatályba lépésével kapcsolatban felülvizsgálatra kerültek a Kúria korábbi testületi döntései. A 83. BK vélemény továbbra is irányadó a jogalkalmazás számára.

elleni bűncselekmények ismételt elkövetőivel szembeni szigorúbb fellépésre, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés intézményének gyakoribb alkalmazására. 2010 májusában, a Nemzeti Együttműködés Programjának keretei között megfogalmazásra került az igény a jogszabályok szigora, a büntetési tételkeretek növelése, a szankciórendszer legsúlyosabb büntetésének többszöri alkalmazása iránt.³⁸ Az Országgyűlés a T/25. számú törvényjavaslatot³⁹ elfogadta, a *2010. évi LVI. törvény* 2010. június 23-án hatályba lépett.⁴⁰ A törvény bevezette a nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása büntetést, a közfeladatot ellátó személyek, főként a pedagógusok fokozott büntetőjogi védelmét és visszaállította a középmértékes büntetés kiszabást.⁴¹

Az 1978-as Büntető Törvénykönyvbe bekerülő, a magyar jogrendszer részévé három csapás néven ismertté vált szabályok a bűnhalmazat (rég. Btk. 85. § (4) bekezdés) esetén kiszabandó büntetés mértéke, a különös és többszörös visszaesőkre vonatkozó szabályok (rég. Btk. 97. §) tekintetében és az erőszakos többszörös visszaesővel szemben kiszabható büntetés (rég. Btk. 97/A. §) vonatkozásában módosították az *1978. évi IV. törvényt*. A jogalkotó kimondottan olyan elkövetők tettének szigorúbb szankcionálást tűzte ki célul, akik bűnismétlőként, sorozatban valósítanak meg személy elleni erőszakos bűncselekményeket. A bevezetett rendelkezések a halmazati büntetés kiszabás szabályait is szigorították, így az a helyzet állt fenn, hogy a *2010. évi LVI. törvény* idevonatkozó szakaszai egyforma bánásmódot írtak elő az erőszakos többszörös visszaesővel, valamint az első bűntényét véghezvivő, de egy vagy több cselekményével több bűncselekményt megvalósító elkövetővel szemben is.

Szűken értelmezve a bevezetésre került *97/A. §-t* nevezhetjük a „három csapás paragrafusnak”, amely így szól:

„*97/A. § (1)* Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó személy elleni erőszakos bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.

(2) Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben a 38. § (3) bekezdése alkalmazásának nincs helye.⁴²

(3) Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben a büntetés enyhítésének nincs helye.”

38 A Nemzeti Együttműködés Programja, <http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>, 2013. október 19.

39 T/25. számú törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról <http://www.parlament.hu/irom39/00025/00025.pdf>, 2011. október 21.

40 2010. évi LVI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

41 2010. évi LVI. törvény

42 1978-as Btk. 38.§ (3) bekezdés: „Ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb, akkor szabadságvesztés helyett közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás vagy kiutasítás, illetőleg e büntetések közül több is kiszabható.”

A halmazatra vonatkozó szabály a *Btk.* 85. § (4) bekezdésében megfogalmazottak szerint:

„(4) Ha a bűnhalmazatban levő bűncselekmények közül legalább három a 137. § 17. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény, a (2) bekezdés szerinti büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik.⁴³ Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint bármelyik bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.”

A két rendelkezéshez milyen indokolást, táppontokat adott a jogalkotó? A javaslat kriminálpolitikai indokaként az előterjesztő a választói akaratot és a későbbiekben pedig az állampolgári támogatottságot jelölte meg. Sem a korábbi javaslatban szereplő számszerűsített indokok, sem a súlyos és erőszakos bűncselekmények számának drámai növekedésére tett utalás, sem pedig a kaliforniai példa hatékonysága nem jelent meg. A büntetőpolitika céljaként továbbra is a szigorítás és az izoláció tűnt ki, egyezően a korábbi javaslattal.

A részletes indokolása a két szakasznak lényegében ugyanazt tartalmazta, mint maga a két rendelkezés. A jogalkotó a jelentős szigorítást hangsúlyozta ki. Ennek az egyik iránya az volt bűnhalmazat esetén, hogy a legsúlyosabb bűncselekmény felső határát kell a kétszeresére emelni. A másik iránynak az tekinthető, hogy az elkövetőre életfogytig tartó szabadságvesztést kellett kötelezően kiszabni, ha a kétszeresre emelt felső határ a húsz évet meghaladta, vagy ha a halmazatban lévő bűncselekmények egyikére életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható (tehát alternatívaként szerepel ez a büntetés is az adott bűncselekmény tényállásánál). A 97/A.§ tekintetében is ki kellett kötelezően szabni az elkövetőre az életfogytig tartó szabadságvesztést, ha a kétszeresre emelt felső határ meghaladta a húsz évet, vagy ha a törvény szerint az újabb bűncselekményre életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható (tehát itt is szerepelnie kell a tényállásnál alternatív lehetőségként az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának).⁴⁴

A bevezetésre került szabályok nem tettek különbséget a három különböző alkalommal megvalósított elkövetés miatti felelősségre vonás esete és aközött az eset között, ahol a terhelt egy alkalommal, egyetlen cselekményével valósította meg a vád tárgyává tett több bűncselekményt, azaz ahol alaki halmazat jött létre. A bírósági eljárás során nem kerülhetett sor a különbségtételre, nem volt lehetőség eltérő büntetéskiszabás alkalmazására. A szabályozás érzéketlenné vált az abszolút határozott szankció beiktatásával az esetek között konkrétan meglévő különbségekre, így többek között mind az elkövetés, mind pedig az elkövető körülményeire, társadalomra veszélyességére és a bűnösség fokára. A kell kiszabni kitétel gátat szabott a büntetéskiszabásra vonatkozó elvek, az arányos büntetés, az egyéniesítés, az enyhítő szabályok, a bírói szabad mérlegelés érvényesülésé-

43 1978-as Btk. 85. § (2) bekezdés: „A büntetést a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények büntetési tételei közül a legsúlyosabbnak az alapulvételével kell kiszabni.”

44 T/25. sz. törvényjavaslat: <http://www.parlament.hu/irom39/00025/00025.pdf>, 2011. november 21.

nek, így érintette végső soron a jogbiztonság és az alkotmányos büntetőjoggal szemben támasztott alapkövetelményeket.⁴⁵ Az Alkotmánybíróság később a *23/2014. (VII. 15.) AB határozatában* vizsgálta a garanciális szabályok érvényesülését a szabályozással kapcsolatban.

Új Büntető Törvénykönyv, új szabályozás? – A 2012. évi C. törvény rendelkezései⁴⁶

A 2012. évi C. törvény megalkotása és hatályba léptetése számos ponton változást hozott a szabályozásba.⁴⁷ Az eltérések nemcsak a jogkövetkezmények szintjén, hanem további tartalmi és szerkezeti szinten figyelhetőek meg, melyek közül a legfontosabbak röviden összefoglalva:

- a) A bűnhalmazatra vonatkozó Általános részi szabályok konkrét változása
- b) Az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó Általános részi szabályok változása
- c) A személy elleni erőszakos bűncselekmények taxatív felsorolásának változása

A halmazati három csapás szabályok terén az új törvénykönyv csak a *különböző időpontokban elkövetett*, befejezett bűncselekmények vonatkozásában írta elő a bűnhalmazatban lévő legsúlyosabb cselekmény büntetési tétele felső határának kétszeresére emelését. Amennyiben az így felemelt felső határ a húsz évet meghaladta, vagy a halmazatban lévő bűncselekmények közül a törvény szerint valamelyikre életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható volt, akkor azt ki kellett kötelezően szabni. A kódex további rendelkezése azonban az Általános részben meghatározott esetekben lehetővé tette a *korlátlan enyhítést*.⁴⁸ Mindezeket látva és összegezve megállapítható, hogy a halmazati büntetés-ként kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező alkalmazásának köre szűkült, csak anyagi bűnhalmazatot képező, befejezett bűncselekmények esetén kerülhetett sor rendelkezés alkalmazására.

Az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó szabályoknál az enyhítő szakasz alkalmazásának továbbra sincs helye, azonban – a korábbi szabályozástól eltérően – az új törvény már az Általános részben meghatározott esetekben, így például korlátozott beszámítási képesség fennállása esetén, a korlátlan enyhítést lehetővé teszi.⁴⁹

A személy elleni erőszakos bűncselekmények körének meghatározásánál a jogalkotó továbbra is fenntartotta a taxatív felsorolás szükségességét, azonban cím szerinti bontásban szerepelteti a cselekményeket az Értelmező rendelkezések között, így áttekinthetőbbé

45 Ilyen és ehhez hasonló dilemmák, alkotmányossági aggályok merültek fel a szabályozással kapcsolatban különböző fórumokon. Erre példa a következő tanulmány is: Horváth Eszter: *A három csapás az alkotmányos büntetőjog tükrében*, <http://jjesz.ajk.elte.hu/horvath53.pdf>, 2013. október 31.

46 A szerző 2013-ban írt tanulmányában részletesen vizsgálta a régi és az új szabályozás hasonlóságait és különbségeit, így azok tágabb kifejtését mellőzi, a fontosabb eltérésekre tér ki. Lásd: Szabó Enikő: *A bűnhalmazatra és a visszaesőkre vonatkozó egyes szabályok változásai a 2009. évi LXXX. törvénytől a 2012. évi C. törvény hatálybalépéséig*. in *Diskurzus*, III. évf. 2. szám (2013), p. 30-38., <http://blszk.sze.hu/downloadmanager/index/id/345/m/1904>, 2015. szeptember 15.

47 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, hatályos 2013. július 1-jétől.

48 2012. évi C. törvény 81. § (4) bekezdése.

49 2012. évi C. törvény 90. § (1), (2) és (3) bekezdése.

tette a felsorolást a korábbi szerkesztési megoldásánál. Fontos kiemelni, hogy az új Btk. érdemi változást is hozott a személy elleni bűncselekmények körében azzal, hogy kivette a könnyű testi sértés vétségét és a súlyos testi sértés előkészülete vétségét (új Btk. 164. § (2) és (7) bekezdése), valamint a rablás előkészületének vétségét (új Btk. 365. (5) bekezdése) a halmazból, így szűkítve tovább a súlyosabb szabályozás hatókörébe vonandó lehetséges esetek számát.

Az eddig ismertetett és vizsgált szabályozási megoldásokon keresztül jól látható, hogy a jogalkotó a kezdeti érdes és adott esetben hibásan bevezetésre került rendelkezéseken folyamatosan finomításokat eszközölt. Ezen változtatások ellenére azonban az új Btk. hatályba lépését követően is előfordulhatott az, hogy büntetlen előéletű terhellet talált a jogalkalmazó a vádlottak padján három befejezett, köztük egy súlyos személy elleni erőszakos cselekmény anyagi halmazatban való megvalósítása okán. Továbbra is fennálló problémaként jelentkezhetett a cselekmények esetleges egyesítése miatt a jogszabály szigorára és nem a bírói mérlegelésre bízni az elkövetőt.

Egy korszak vége: a 23/2014. (VII. 15.) AB határozat

A szabályozás 2010-es bevezetését megelőzően és azzal egy időben is megjelentek már különböző fórumokon olyan vélemények, amelyek kétségbe vonták a tervezett három csapás rendelkezések alkotmányos szempontból történő alkalmazhatóságát. Az alkotmányossági vészharangot kongatók között túnt fel többek között a *Magyar Helsinki Bizottság* is. A szervezet Alkotmánybírósághoz címzett 2010. november 23. napján kelt beadványában kiemelt kérdéskörként szerepelt a bírák szabad mérlegelési jogának korlátozása, az egyéniesített büntetéskiszabás ellehetetlenülése, az arányosság kérdése, és ezeket kiegészítendő az élethez való jog sérülése illetve a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütközés.⁵⁰ Ezeket a körülményeket is figyelembe véve biztosan állíthatom, mind társadalmi és politikai szinten, mind pedig szakmai berkekben több éves feszült várakozás előzte meg a taláros testület döntését, amelyre egészen 2014 júliusáig kellett várni.

Az indítvány

A konkrét határozat előzményeként a Fővárosi Ítéletábla tanácsa fordult bírói kezdeményezéssel az Alkotmánybírósághoz, melyben az *1978. évi IV. törvény 85. § (4) bekezdése* alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, valamint a folyamatban lévő ügyben történő alkalmazási tilalom kimondását kérte. Az indítványozók álláspontja szerint a megjelölt bekezdésben foglaltak több ponton is ellentétesek az alaptörvényi rendelkezésekkel. Melyek is ezek pontosan?

⁵⁰ http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Helsinki_Bizottsag_AB_beadvany_3_csapas_20101123.pdf, 2011. november 16.

A halmazati büntetésként kötelezően alkalmazandó életfogytig tartó szabadságvesztés feltételei *nem egyértelműek és pontosan nem kiszámíthatóak*. A szabályok lehetőséget teremtenek arra, hogy egyes elkövetők ugyanolyan büncselekmény miatt lényegesen eltérő büntetőjogi fenyegetettséggel nézzenek szembe attól függően, hogy ügyüket egy eljárásban, vagy különböző eljárásokban bírálják-e el. A bűnhalmazat megállapításához az is szükséges, hogy a cselekményeket egy eljárásban bírálják el. Az ügyek egyesítésére vagy elkülönítésére vonatkozó szabályok nem kötelezően alkalmazandók, hanem az a hatóság célszerűségeen alapuló mérlegelésének következménye. A terhelt cselekményeinek időbeli és térbeli elkülönülése esetén a büntetőeljárás tényei *véletlenszerűvé, kiszámíthatatlanná tehetik*, hogy az elkövetővel szemben kell-e alkalmazni a régi Btk. 85. § (4) bekezdését.⁵¹

A kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása *nem teszi lehetővé a büntetékiszabási szempontok vizsgálatát és érvényesülését*. Sérül az *egyenlő elbánás elve*, valamint a *hátrányos megkülönböztetés tilalma* azáltal, hogy az azonos cselekményeket elkövető személyek közül egyeseket előnyösen, míg másokat hátrányosan érint, pusztán eljárási helyzetüktől függően az, hogy cselekményüket hány eljárásban bírálják el.⁵²

Az előterjesztők hivatkoztak továbbá arra is, hogy nem felel meg az alkotmányos büntetőjogtól elvárt *arányosság követelményének* az első alkalommal nem életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett büncselekményeket megvalósító elkövetővel szemben a kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása. A büntetlen előéletű vádlottaknak nem lesz lehetősége arra, hogy vele szemben a bíróság a súlyosító és enyhítő körülmények figyelembevételével, az elkövetett cselekmények tényleges tárgyi súlyához igazodó halmazati büntetést szabjon ki. Ez a körülmény megítélésük szerint olyan mértékben *sérti az alapvető jogok szükséges és arányos korlátozásának garanciáját*, hogy az egyben *az emberi méltóság sérthetetlenségének tilalmába is ütközik*.⁵³

A tanács tagjai összegegyeztetetetlennek tartották a bíróságok működésének alapjait meghatározó alaptörvényi rendelkezésekkel a támadott bekezdést, ugyanis *az elvonja a bírói mérlegelést és ebből kifolyólag lehetetlenné teszi a bírói egyéniesítést*. A jogrendszerünkben meglévő legsúlyosabb büntetés kötelező kiszabásával kiüresedik a bíróságok ítélkező tevékenysége, amely *súlyosan sérti a bírói függetlenség elvét*.⁵⁴

A Fővárosi Törvényszék tanácsa egy másik bírói indítványban kezdeményezte az *Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével összefüggésében*⁵⁵ a régi Btk. 85. § (4) bekezdése, továbbá a *2012. évi C. törvény, új Btk. 81. § (4) bekezdése* alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését. Álláspontjuk szerint a kifogásolt büntetékiszabási szabály, amely egy pontosan nem rögzített eljárásjogi intézményre, az egyesítésre épül, nem tesz eleget annak az alapvető jogállami követelménynek, miszerint a közhatalommal

51 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 3. pontja

52 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 4. pontja

53 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 5. pontja

54 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 6. pontja

55 „B) cikk (1) Magyarország független, demokratikus jogállam.”

rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket.⁵⁶

A határozat rendelkező része

Az Alkotmánybíróság a bírói kezdeményezéseket egyesítette és egy eljárásban bírálta el. Az alapul fekvő ügyekben eljáró bíróságok mind a régi Btk., mind a hatályos Btk. kifogásolt rendelkezései alkotmányossági vizsgálatát kérték arra tekintettel, hogy a bíróság kizárólag az ügydöntő határozat meghozatalakor kerül abba a helyzetbe, hogy döntsön arról, melyik büntető törvény kedvezőbb az adott terheltre nézve. Az Alkotmánybíróság ezért a régi Btk. 85. § (4) bekezdésére és a Btk. 81. § (4) bekezdésére vonatkozóan is lefolytatta az eljárást.

Az Alkotmánybíróság az indítványt megalapozottnak találta és a *III/491/2013. alkotmánybírósági ügyszámon* folyt eljárása során teljes ülésen jogszabály alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló bírói kezdeményezések tárgyában – dr. Dienes-Oehm Egon és dr. Pokol Béla alkotmánybírók különvéleményével – meghozta határozatát.

1. pontban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 2010. július 23. napjától 2013. június 30. napjáig hatályos 85. § (4) bekezdésének alkalmazása alaptörvény-ellenes, így az a Fővárosi Törvényszék előtt folyamatban lévő konkrét ügyben, valamint a Fővárosi Ítéltábla előtt folyamatban lévő konkrét ügyben nem alkalmazható.

2. pontban az Alkotmánybíróság megállapította a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 81. § (4) bekezdésének alaptörvény-ellenességét, ezért azt a hatálybalépésére, 2013. július 1. napjára visszaható hatállyal megsemmisítette.

3. pontban a taláros testület elrendelte az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 45. § (6) bekezdése alapján az alaptörvény-ellenessé nyilvánított rendelkezések alkalmazásával meghozott, jogerős határozattal lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatát.

A határozat indokolása

Az Alkotmánybíróság az alkotmányossági vizsgálat során a szabályozást két szempontból vetette össze a B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogbiztonsági kritériumokkal. Egyrészt azt vizsgálta, hogy mennyiben kiszámítható és előrelátható kifogásolt bekezdésekben meghatározott büntetőjogi jogkövetkezmény alkalmazása, másrészt azt, hogy az életfogytiglani szabadságvesztés kötelező alkalmazása mennyiben egyeztethető össze a jogállami büntetési rendszerrel kapcsolatos alkotmányossági/alaptörvényi kritériumokkal.⁵⁷

⁵⁶ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 7. és 8. pontja

⁵⁷ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 36. pontja

Az első szemponttal kapcsolatban arra jutott az Alkotmánybíróság, hogy az alaptörvény-ellenesség abban áll, hogy a jogalkotó nem teremtette meg maradéktalanul azokat a büntető anyagi jogi, illetve eljárási jogi feltételeket, amelyek lehetővé tennék, hogy - a terheltek eljárási pozíciójától függetlenül, tehát attól függetlenül, hogy a cselekményeiket egy vagy több eljárásban bírálják el - azonosak legyenek a büntetéskiszabási feltételek. Mindezekre tekintettel az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. 81. § (4) bekezdése, valamint a régi Btk. 85. § (4) bekezdése nem felel meg az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiságból fakadó jogbiztonság követelményének.⁵⁸

A második szemponttal kapcsolatban az Alkotmánybíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az elkövetett bűncselekmények súlyához igazodó, a büntetési rendszer alaptörvényi kritériumainak megfelelő differenciált büntetéskiszabást e speciális halmazati szabályok esetében az szolgálta volna, ha a jogalkotó megteremtette volna a jogalkalmazói mérlegelés lehetőségét a határozott ideig tartó, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazhatósága között, amely lehetővé tenné az egyéniesített büntetés kiszabását. Mindezekre tekintettel az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. 81. § (4) bekezdése második mondata, valamint a régi Btk. 85. § (4) bekezdése második mondata, az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés kötelező alkalmazása ellentétes az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével, mert nem felel meg a jogállami büntetési rendszerrel kapcsolatos Alaptörvényből fakadó követelményeknek.⁵⁹

Az Alkotmánybíróság tekintettel arra, hogy a vizsgálata tárgyává tett Btk. 81. § (4) bekezdésének, valamint a régi Btk. 85. § (4) bekezdésének alaptörvény-ellenességét már az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése alapján megállapította, a kifogásolt szabályoknak az Alaptörvény hivatkozott további rendelkezéseivel összefüggő tartalmi vizsgálatát mellőzte.⁶⁰

Összegzés

2009. augusztus 9. napja és a 2010. július 23. napja fontos dátumnak tekinthető a visszaeső bűnözőkkel szemben alkalmazott differenciált rendelkezések XXI. századi magyar szabályozásában. A 2009. évi LXXX. törvény új, az erőszakos többszörös visszaesők kategóriáját, míg a 2010. évi LVI. törvény a rájuk vonatkozó szigorúbb, kötelezően alkalmazandó büntetéskiszabási szempontokat vezette be. Utóbbi esetben egy látszólag új, amerikai mintát követő jogintézmény jelent meg Magyarországon.

A pályamű megírásánál témaválasztásom fő indoka az volt, hogy közelebbről vizsgáljam e rendelkezés születését, fogadtatását, időközben bekövetkező módosításait, mindezt megalapozva a hazai szabályozás történeti áttekintésével.

58 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 54. pontja

59 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 63. és 64. pontja

60 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 65. pontja

A tanulmány szerkezetileg három fő részre tagolódik, kezdve a sort az első részben a visszaeső elkövetőkre évszázadokon át differenciáltan alkalmazott szabályok, hazai történeti „gyökerek”, majd az 1978-as Btk. idevonatkozó részeinek bemutatásával, folytatva a második részben a XXI. század törvényalkotási nagyüzemével, ahol már a 2010. évi LVI. törvénnyel kapcsolatban ismertetésre kerülnek a bűnhalmazatra vonatkozó szigorúbb büntetéskiszabási aspektusok is. A sort a szabályozás életében mérföldkőnek tekinthető 23/2014. (VII. 15.) AB határozat bemutatása zárja.

Az Alkotmánybíróság jó kertész módjára lenyeste a három csapás rendelkezések oldalhajtságát, azonban az erőszakos többszörös visszaesők tekintetében nem bántotta a 2010-ben elültetett fa törzsét. Az igazi hungarikumnak számító halmazati rendelkezések hatályon kívül helyezésre kerültek, de továbbra is helye van a szigorúbb büntetéskiszabási rendelkezések alkalmazásának a megrögzött bűnismétlőkkel szemben a magyar jogrendben. Ezen elkövetőkkel szemben alkalmas lehet a szabályozás arra, hogy azokat izolálja a jogalkotó, akik permanens veszélyt jelentenek a társadalomra, és akikkel szemben a speciális prevenció már nem érhet el eredményt.

A bevezetésre került jogintézmények, mint staféta botok a jogalkotónál kezdték útjukat, majd a jogalkalmazó kezébe kerültek, ezután az alkotmány óre előtt mérettettek meg, jelenleg pedig a Kúria előtt várnak a sorukra a felülvizsgálattal érintett ügyek által...

Felhasznált irodalom

- BALLA LAJOS: Adalékok a visszaeső bűnelkövetők megítéléséhez a magyar büntetőjogban. in *Bírák Lapja*, XXI. évf. 1-2. szám (2011).
- BÓTOR SZABOLCS: Néhány gondolat a közbeszédben „három csapás” törvényként elhíresült 2010. évi LVI. törvényről, Büntetőjogi Tanulmányok XII. szerk. Jungi Eszter Veszprém: MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2011.
- ELEK BALÁZS: Három csapás kontra arányosság. in *Ügyészek Lapja*, XX. évf. 3-4. szám (2013).
- GYÖRGYI KÁLMÁN: *Büntetések és intézkedések*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- KÖNYA ISTVÁN: A három csapás bírói szemmel. in *Magyar Jog*, LVIII. évf. 3. szám (2011).

Internetes hivatkozások

- HORVÁTH ESZTER: *A három csapás az alkotmányos büntetőjog tükrében*, <http://jesz.ajk.elte.hu/horvath53.pdf>, Letöltés időpontja: 2013. október 31.
- SZABÓ ENIKŐ: A bűnhalmazatra és a visszaesőkre vonatkozó egyes szabályok változásai a 2009. évi LXXX. törvénytől a 2012. évi C. törvény hatálybalépéséig. in *Diskurzus*, III. évf. 2. szám (2013). <http://blszk.sze.hu/downloadmanager/index/id/345/m/1904>, Letöltés időpontja: 2015. szeptember 15.
- A Legfőbb Ügyészség weboldala: <http://www.mklu.hu/cgi-bin/index.pl?lang=hu>, Letöltés időpontja: 2011. november 6.
- Nemzeti Együttműködés Programja: <http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>, Letöltés időpontja: 2013. október 19.
- A Magyar Helsinki Bizottság hivatalos weboldala: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Helsinki_Bizottsag_AB_beadvany_3_csapas_20101123.pdf, Letöltés időpontja: 2011. november 16.

Ha éjjeli az ütés – jogos az emberölés?

(Néhány gondolat a jogos védelemről – egy jogeset tükrében)

Napjainkban, amikor az erőszakos jellegű cselekmények oly nagy mértékben elszaporodtak, egyre többször vetődik fel a kérdés: az egyénnek joga van-e és ha igen, milyen mértékben, az életét, a testi épségét, illetve a javait ért, vagy azt fenyegető magatartásokkal szembeni fellépésre.

A Büntető Törvénykönyvben a jogos védelemnek 2013. július 1. napjától hatályos, minden eddiginél szélesebb körben megengedő kodifikálása történt meg. A Btk. hatékonyabban kíván fellépni a súlyos, erőszakos bűncselekmény elkövetőivel szemben és ezt a jogpolitikai célt nem csak a tett arányos bünfelelősség és a büntetés hangsúlyosabb érvényesítése által, hanem a megtámadottak védekezési jogának kiszélesítésével is szolgálni kívánja.

A jogtalan támadással szembeni védekezés alkotmányos alapjogként történő deklarálása a Büntető Törvénykönyv Általános Részében szabályozott jogintézményt, mint különösen védett értéket emelte ki, olyan felhatalmazást adva az ország polgárainak, amely a jogtalansággal szembeni ellenállást többé nem kivételes lehetőséggé, hanem mindenkit megillető természetes alapjognak ismeri el.

Magyarország Alaptörvényének V. Cikke kimondja, hogy „mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett, vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához”.

Felvetődnek azonban a következő kérdések: mit tehetek, ha éjjel támadnak meg, vagy ha a lakásomba jogtalanul hatolnak be, illetve ha a támadók többen vannak vagy élet kioltására alkalmas eszközzel támadnak és a bűnüldöző hatóság értesítése már késő lenne?

Ezen kérdések közül a személy ellen éjjel történt jogtalan támadás elhárításának módjára ad választ az alábbi jogeset.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség vádat emelt egy 2013. augusztus 13-án, 01 óra 30 perc körüli időben elkövetett olyan cselekmény miatt, melynek során az I. r. vádlott a sértettnek - aki az ügy II. r. vádlottja - életveszélyes sérülést okozott. Az I. r. vádlottal szemben I rendbeli, a Btk. 164. § (1) bekezdésében meghatározott, de a (8) bekezdés I. fordulata szerint minősülő és büntetendő életveszélyt okozó testi sértés büntette miatt börtönben végrehajtandó szabadságvesztés büntetés és közügyektől eltiltás mellékbüntetés kiszabását indítványozta, míg a II. r. vádlottal szemben a Btk. 339. § (1)

¹ dr. Bodnár Beáta, fogalmazó, Veszprémi Járásbíróság

bekezdésében írt garázdaság vétségének elkövetése miatt próbára bocsátást indítványozott.

A Nyíregyházi Törvényszék ítéletében megállapított tényállás lényege a következő:

I. r. vádlott 2013. augusztus 13-án éjszaka ittas állapotban beszélgetett két ismerősével egy padon. Elhaladt előttük II. r. vádlott a barátnőjével, egyik barátjával, akivel az I. r. vádlott is jó viszonyban volt, gyakran viccelődtek egymással, valamint annak barátnőjével. Odaszólt I. r. vádlott a közös barátjuknak, hogy vigyázzon azzal a „kiscsajjal”, akivel együtt van.

Mindezeket hallva II. r. vádlott – aki a legközelebb volt I. r. vádlotthoz – visszafordult, és szembekerült közvetlen testközelbe az akkor már a padról felálló I. r. vádlottal, aki mellett az ismerősei is felugrottak a padról.

Ezt követően II. r. vádlott minden indok nélkül egy esetben ököllel arcul ütötte az I. r. vádlottat, aki az ütés következtében a földre került. A földön fekvő I. r. vádlottba a II. r. vádlott háromszor belerúgott, majd az erősebb fizikummal rendelkező II. r. vádlott az I. r. vádlottat két esetben a földről felemelte, majd visszadobta. Az I. r. vádlott zsebében lévő rugós kés a bántalmazása közben kinyílt és megszurta az I. r. vádlott lábát. Majd a kést a zsebéből kivette, és az őt folyamatosan bántalmazó II. r. vádlottat védekezésként őt esetben megszurta. II. r. vádlott a szúrásokat azonnal nem észlelte.

Bár a szúrásokat I. r. vádlott ismerősei nem látták, de az I. r. vádlott bántalmazása miatt megijedtek, beszaladtak a szomszédos telken lévő építési területre, és onnan egy-egy darab vascsövet vettek magukhoz. Mire visszatértek, azt látták, hogy II. r. vádlott még mindig bántalmazta az I. r. vádlottat. Ezt követően vascsövekkel a járdára, a közeli kukára ütöttek, és azt kiabálták, hogy hagyja abba II. r. vádlott az I. r. vádlott bántalmazását.

II. r. vádlott az I. r. vádlott bántalmazása közben érezte, hogy melegség önti el, és vérző sérülései vannak, valamint ekkor észlelte az I. r. vádlott ismerőseinek nagy zajjal járó cselekményét, ezért az I. r. vádlott verésével felhagyott és a helyszínről elszaladt.

I. r. vádlott szúrásai következtében II. r. vádlott 8 napon belül, és 8 napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. Az egyik szúrás a hasüreget is megnyitotta, közvetett életveszélyes állapotba került, melyet kórházba szállítása után gyors orvosi beavatkozással, műtéttel hártottak el. I. r. vádlottnak olyan sérülése nem keletkezett, amely orvosi ellátást igényelt volna.

A Nyíregyházi Törvényszék ítéletének indokolása szerint a II. r. vádlott jogtalanul támadta meg az I. r. vádlottat. A támadás olyan tevékenység, amely megvalósítja valamely bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának ismérveit.

„A jogtalan támadás elhárításának kockázatát, következményeit mindig a támadónak kell viselnie. A jogos védelmi helyzet mindaddig fennáll, amíg a megtámadott okkal tarthat a támadás megkezdésétől vagy annak folytatásától.”²

A Btk. 22. § (1) bekezdése kimondja, hogy nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.³

A bíróság álláspontja szerint az I. r. vádlott jogos védelmi helyzetben volt, őt minden indok nélkül jogtalanul támadta meg és tetteleg bántalmazta a II. r. vádlott. Először ököllel arcul ütötte, aki emiatt a földre került, majd a földön fekvő I. r. vádlottba három alkalommal belerúgott, ezután két esetben felemelte őt a földről, majd a földre visszadobta.

A törvényszék azt állapította meg, hogy a jogos védelemnek az ügyben nem voltak korlátai, tehát nem tekinthető az I. r. vádlott védekező cselekménye megtorlásként, nem történt a vádlottak között kölcsönös kihívás elfogadása, és nem állapítható meg I. r. vádlott részéről a támadás kiprovokálása sem.

A Btk. 22.§ (2) bekezdése szerint a jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha

- a) azt személy ellen
- aa) éjjel,
- ab) fegyveresen,
- ac) felfegyverkezve vagy
- ad) csoportosan követik el,
- b) az a lakásba
- ba) éjjel,
- bb) fegyveresen,
- bc) felfegyverkezve vagy
- bd) csoportosan történő jogtalan behatolás, vagy
- c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.⁴

A Büntető Törvénykönyvben előzménnyel nem rendelkező szabályozás, az ún. szituációs jogos védelmi helyzet bevezetése tartalmilag új és taxatív felsorolt eseteihez jogalkotó megdönthetetlen vélelmet társított. A jogtalan támadást ugyanis úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására irányult volna a Btk. 22. § (2) bekezdésében írt esetekben. A bírói mérlegelést is kizárva, az előírt jogos védelmi helyzet megállapításával a törvényalkotó ezzel teljes mértékben biztosította az emberek védekezési jogát. A bíróságnak nem kell vizsgálnia a szükséges mérték kérdését. A törvény úgy rendelkezik, hogy akit éjjel támadnak meg, vagy akire fegyverrel támadnak, alappal gondolhatja, hogy a támadás az élete kioltására irányul, és ennek megfelelően választhatja meg a védekezés

3 2012. évi C. törvény 22.§ (1)

4 2012. évi C. törvény 22.§ (2)

módját. Ezt a feltételezést a támadók számbeli fölénye is megalapozhatja. E feltételek megléte esetén a támadó szándékának vizsgálata szükségtelen.⁵

A támadónak számolnia kell azzal, hogy a fent írt időpontban, vagy módon általa intézett jogtalan támadást az élet kioltása elleninek kell tekinteni, ezért a megtámadott személy meg is ölheti őt. Ennek kockázatát a jogtalan támadással vállalja.

II. r. vádlott támadása éjjel történt, mivel a kialakult ítélkezési gyakorlat szerint az éjjel: a fővárost kivéve (ahol 23 órától 05 óráig) 22 órától 05 óráig tart. Éjjel a megtámadott a sötétben nem láthatja jól a támadó(i)t, azt hogy milyen eszköz van a támadónál. Az utcán sokkal kevesebb ember van, mint napközben, így segítséget is sokkal nehezebb kérni (az már más kérdés, hogy az emberek a mai világban segítenek-e, mivel féltik saját életüket, testi épségüket). Mindezek a támadó erőfölényét növelik és a védekezésre kényesülését csökkentik.

Jelen esetben II. r. vádlott I. r. vádlottat éjjel támadta meg jogtalanul, minden indok nélkül, így I. r. vádlottnak a védekező tevékenysége korlátlan volt.

A jogalkotó az erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesítette és a támadás irányultságára, idejére, jelen esetben az éjjeli időpontra tekintettel olyan törvényi védelmet állított fel arra, miszerint a konkrét esetben éjjel intézett jogtalan támadást a védekező élete ellen irányultnak is kell tekinteni.

A jogtalanul megtámadottnak a támadóhoz képest többszörös hátránya van, mert a támadó dönti el a támadás célját, helyét, idejét és módját.⁶

A védekezőt, így jelen esetben I. r. vádlottat felkészületlenül érte a II. r. vádlott támadása, ezért kiszolgáltatott helyzetben volt.

A jogosan védekező a jogot védi a jogtalansággal szemben. A jogtalanul megtámadott erőt alkalmaz az erőszak ellen. A jogtalan támadás elhárításának kockázatát a támadónak kell viselnie.⁷

I. r. vádlott a személye ellen éjjel, jogtalanul támadó II. r. vádlott életét védelmi cselekményével akár ki is olthatta volna, ugyanis az élet ellen irányuló támadás elhárításakor a védekezés – eredményre tekintet nélkül – korlátlan.

Mindezek alapján állapította meg a Nyíregyházi Törvényszék a 2015. január 23-án kelt és a kihirdetés napján jogerőre is emelkedett ítéletében, hogy II. r. vádlottnak az I. r. vádlott személye ellen éjjel intézett jogtalan támadása miatt I. r. vádlott a Btk. 22. § (2) bekezdés a) pontja alapján jogos védelmi helyzetben volt. Ezért a bíróság az I. r. vádlott vonatkozásában megállapította a büntethetőséget kizáró okot, a Btk. 15. § e) pontja alapján, és I. r. vádlottat a Be. 331. § (3) bekezdése alapján büntethetőséget kizáró ok miatt felmentette az ellene emelt vád alól.

5 4/2013. BJE

6 4/2013. BJE

7 4/2013. BJE

Néhány kérdés felmerült bennem a jogeset kapcsán, amelyekre a törvény szövegéből, a kommentárból, és eseti döntésekből kaptam választ.

- Nem zárta-e ki a jogos védelmi helyzetet az, hogy az I. r. vádlott „beszölt” a II. r. vádlott baráti társaságának?
Nem tekinthető kihívásnak az, ha valaki becsületsértő kifejezést használ mással szemben. Ezért jogosan védekezhet, ha a megsértett személy a szóbeli becsületsértés hatására támadást intéz az élete vagy testi épsége ellen.⁸
A Nyíregyházi Törvényszék ítéletének indokolásában arra is rámutatott, hogy mivel a „kiscsaj”-nak nevezett személy nem is a II. r. vádlott barátnője volt, és e női személy számára egyáltalán nem volt sértő a kiscsaj szó használata, ezért a II. r. vádlott emiatti felháborodásának semmilyen alapja nem volt.
- Nem zárja-e ki a jogos védelmi helyzetet az, hogy az I. r. vádlott kést tartott magánál?
Erre vonatkozóan már régóta kialakult a joggyakorlat, miszerint nem zárja ki a jogos védelmi helyzet megállapítását az, hogy a megtámadott személy a jogtalan támadást megelőzően az élet kioltására alkalmas eszköz tartott magánál.⁹

Milyen tanulságokkal szolgálhat a jogesetben írt cselekmény?

Az éjszakai órákban szórakozó személyek között főként az alkohol hatására hamar alakul ki konfliktus helyzet. Akár az ittas állapot, akár a felfokozott érzelem, a társaság előtt való tetszeni akarás, meggondolatlan cselekedetekre sarkalhat egyes embereket. Valós, vagy vélt sérelmekre fizikai erőszakkal reagálnak. Felfokozott tudatállapotuk miatt nem gondolják át, hogy ha az általuk így megtámadott személy nem volt provokatív, és közöttük nem alakult ki kölcsönös tettegesség, akkor az általa akár pusztakézzel indított támadás az életébe is kerülhet. Az éjszakai órákban megtámadott személy korlátlan védekezési joga pedig magában foglalja annak a lehetőségét, hogy a csupán pusztta kézzel támadó személy életét a megtámadott személy pl. egy nála tartott késsel a támadás során kioltsa.

A fent írt cselekmény elbírálásakor hozott ítélet szóbeli indokolásakor a tanács elnöke rámutatott arra, hogy a jogalkotó a megdönthetetlen vélelmek esetében kivette a bíró kezéből a mérlegelés lehetőségét. A hasonló esetek gyakorisága miatt nagy szükség van a felvilágosításra, ezért is volt jelen az ítélet kihirdetésekor több tévécsatorna, valamint a sajtó munkatársai.

Problémát okozhat a bírói gyakorlat számára, ha a támadásnál nincsenek tanúk. A provokáció meglétét vagy nem létét tanúk hiányában nem lehet kellőképpen bizonyítani. Ha a támadó életben marad, akkor neki is van egy vallomása, és a megtámadottnak is. Ha viszont a támadó személy életét veszíti, akkor csak a megtámadott személy vallomására tudja alapozni a tényállást az eljáró hatóság.

8 BEH 1973. 275. oldal 1. pont

9 BEH 1973. 280. oldal 10. pont

A jogalkalmazónak rendkívül nagy körültekintéssel kell majd eljárni a provokáció meglétének, vagy hiányának a megállapításakor. Például ha egy személy észrevesz a sötét utcában gyalog közlekedő olyan ittas személyt, akire titokban régóta már nagyon haragudott, és magában már többször a halálát kívánta. Tudja, hogy a nála jóval erősebb fizikumú haragosa soha nem hord magánál támadó eszközt, és mivel az ő zsebében egy éles kés van, elhatározza, hogy megöli a haragosát. Egy sötét, elhagyatott helyen odalép hozzá, szidni kezdi a felmenőit, majd miután a haragosa őt ezért ököllel két esetben megüti, előveszi ruházatából a kést, és azzal nagy erővel szúrja őt.

Az esetnek nincs szemtanúja, és végig arra hivatkozik, hogy közte és a megtámadott személy között soha nem volt nézeteltérés, vagy haragos viszony. /Az ő haragos érzelméről senkinek sem beszélt korábban, ezért arról nem is tudott senki./ Állítása szerint teljesen meglepődött, amikor a sötét utcában a sértett ittas állapotban odalépett hozzá, őt minden indok nélkül ököllel nagy erővel megütötte, majd arra hivatkozva, hogy mivel kikezdett a feleségével, aminek persze semmi valóságalapja nem volt, azzal fenyegette meg őt a sértett, hogy ezért megbünteti, addig veri ököllel a fejét, amíg meg nem hal. Védekezése szerint ő annyira megijedt, hogy elővette zsebéből a nála lévő kést, és a sértett felé szúrta, hogy ne üsse őt tovább.

Ez az eset nem történt meg, de ehhez hasonló bármikor megtörténhet. Ezzel arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az eljáró hatóságoknak mindig gondosan vizsgálniuk kell, hogy a megtámadott, életben maradt személynek nem volt-e provokatív a magatartása. Figyelemmel kell lenni azonban arra, hogy tanúk hiányában az ő vallomása nehezen cáfolható, a bizonyítási teher pedig nem hárítható rá. Mit tehet ekkor a hatóság? A rendelkezésre álló egyéb bizonyítékok, így például igazságügyi orvos szakértői, esetleg genetikai szakértői vélemény beszerzése után kell állást foglalnia abban, hogy a megtámadott személy szavahihetősége nem kérdőjelezhető-e meg. Ez pedig igen alapos nyomozati munkát igényel.

E dolgozat megírásának a jogeset bemutatásával kettős célja volt.

Egyrészt: felhívni a figyelmet arra, hogy az éjjeli órákban, személy ellen akár pusztán kézzel támadó elkövető az életét kockáztatja.

Másrészt: rámutatni arra, hogy ha szemtanúk nélkül, éjjel az elkövető támadást, akár csak egy arcul csapást provokál, máris önmagát tudja beállítani megtámadott személynek, és akár egy előre kitervelt emberölést is végre tud úgy hajtani, hogy jogos védelmet színlelve nem lesz büntethető.

II.
Kiskorúak
a büntetőeljárásban

Sorskönyvek statisztikája

„...a javítóintézetbe speciális életúttal, sajátos sorskönyvvel érkeznek a fiatalok” - írta Szarka Attila, az aszódi intézet igazgatója.²

Ennek ékes bizonyítékát adják a statisztikai adatok.

Magyarországon a regisztrált bűncselekmények száma a rendszerváltás után nagymértékben megnövekedett, jelentős strukturális változás következett be a bűncselekmény típusokban és a bűnelkövetők összetételében. Újabb változás a 2000-es évek közepétől tapasztalható. A korábbi gyors ütemű növekedés megállt és rövid stagnálás után lassú csökkenés mutatkozott 2009-ig mind a regisztrált bűncselekmények, mind a bűnelkövetők számában. Figyelembe kell venni azonban, hogy a törvényi szabályozás, a büntetőjogi kategóriák, valamint a számbavétel módszertanának változása miatt a hosszú idősoros elemzés során az adatok összehasonlíthatósága korlátozott.³

2012-ben a bűncselekményt elkövetők száma	108 000 fő volt,
közülük 14 évesnél fiatalabb	2 600 fő,
14-17 éves	10 000 fő,
18-24 éves	21 000 fő.

(kerekítéssel számolva)

A százezer azonos korú lakosra jutó bűnelkövetők száma a 14-17 és a 18-24 évesek csoportjában is kétszerese a teljes népességre vetített arányszámnak, azaz a fiatalok körében nagyobb arányban található regisztrált bűnelkövetők. Ennek nem az az oka, hogy az idősebbek kisebb arányban követnek el bűncselekményt, inkább arról van szó, hogy a felnőttek „ügyesebben” kerülnek el a lebukást. A jogerősen elítéltek 7%-a fiatalkorú (14-18 éves), az összes elítélt közel 1/3 része fiatalkorú vagy fiatal felnőtt (14-24 éves). A fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények több mint fele vagyon elleni, azon belül is főleg lopás és rablás. Ezen kívül jelentős a garázdaság és a kábítószerrel visszaélés aránya.

A fiatalkorúak és a fiatal felnőttek bűnelkövetési kockázata társadalmi szinten magas, ezt jelzi, hogy már fiatalkorban nagyobb arányban követnek el egynél több bűncselekményt, mint a teljes regisztrált bűnelkövetők csoportja, ezért különleges és speciális figyelmet igényelnek minden tekintetben.⁴

1 dr. Jungi Eszter bíró, tanácselnök, fiatalkorúak ügyeinek szakjogásza, Győri Törvényszék

2 Hegedüs Judit – Szarka Attila – Virágh Judit: A javítóintézet mint Janus-arcú intézmény, Hegedüs Judit szerk. A javítóintézet világa, Budapest, 2010, p.44.

3 Statisztikai Tükör 2014/99. 2014. október 3. A javítóintézeti nevelésről, www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/javitointezet.pdf. (2015. április 30.)

4 Statisztikai Tükör i.m.

A vizsgálódást leszűkítve a javítóintézetekre, megállapítható, hogy a 2013. december 31-i állapot szerint az elhelyezettek száma 373 fő volt, ami a férőhelyek számához képest 89%-os kihasználtságot jelentett. A betöltött helyek 43%-át jogerősen elítéltek, 57%-át előzetes letartóztatottak foglalták el. A Nagykanizsán épülő 108 férőhelyes intézet átadása után 24%-os bővülést jelent majd.

Az előzetes letartóztatás és a rövid időtartamú elítélések miatt az intézeteken belül magas fokú az elhelyezettek fluktuációja. 2013 folyamán több mint négyszázan kerültek be valamelyik javítóintézetbe és több mint háromezrezeren kerültek ki. A lakók többsége kiskorú, egynegyed része pedig a 18-21 éves korosztályhoz tartozik. Az intézeti átlagéletkor 16,3 év. A növendékek 88%-a fiú. A családi háttérrel tekintve bekerülés előtt háromnegyed részük saját, vér szerinti családjában élt.

A jogerős bírósági ítélettel javítóintézetbe kerültek 22%-a, míg az előzetes letartóztatásba helyezettek 10%-a volt sajátos nevelési igényű. A javítóintézetben kívüli nappali oktatásban ez az arány mindössze 2,3%. A jogerős ítélettel elhelyezettek 9%-a visszaeső.

A jogerős javítóintézeti nevelés megkezdése előtt az elítéltek 64%-a volt valamelyik javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben előzetes letartóztatásban úgy, hogy egynegyedük félénél rövidebb ideig, egynegyedük egy évet meghaladóan, a legtöbben pedig fél év és egy év közötti tartamban voltak ott. Az újonnan elítéltek 36%-a egyáltalán nem töltött időt előzetesben. Az összes bentlakó 74%-a vagyon elleni bűncselekményért került be (ezen átlaghoz képest az előzetes letartóztatottnál még magasabb a vagyon elleni cselekmények aránya).

Bekerüléskor a 14-17 éves, középiskolás korú neveltek mindössze 44%-a végezte el az általános iskola 8 osztályát, tehát van mit pótolni az intézet falai között. A 2012-13-as tanévben az akkor javítóintézeti nevelés keretében képzésben részt vett fiatalok 53%-a fejezte be sikeresen azt az évfolyamot vagy tanfolyamot, amelyre járt és nem kellett osztály ismételnie. Első ránézésre ez az arány nem tűnik kedvezőnek, de tényszerű értékeléséhez hozzátartozik az is, hogy milyen magas a sajátos nevelési igényűek száma, milyen iskolai kudarcokkal, kihagyásokkal és lemaradással érkeznek a fiatalok a javítóintézetbe, valamint figyelembe kell venni azt is, hogy befogadásukra általában nem a tanév kezdetkor kerül sor, egy adott osztályt sokan több helyszínen és több szakaszban járnak ki.

Az 53%-os átlagot más viszonyítási ponthoz mérve, az alsó tagozaton tanulóknak a legalacsonyabb a sikerességi rátájuk, mindössze 24%. Nyilván, aki bekerüléskor életkora ellenére még csak az alsó tagozatos tanulmányoknál tart, nagy lemaradásokkal küzd.

A statisztika „szökésként” tartja nyilván az engedély nélküli eltávozás és távolmaradás minden formáját, bár büntetőjogi szempontból javítóintézetből fogolyszökést csak a tizennegyedik életévét betöltött előzetes fogvatartott követhet el. Statisztikailag nézve a szökéseket, azok túlnyomó többségét, 96%-át a jogerősen elítélt neveltek követték el.⁵

5 Statisztikai Tükör i.m.

A javítóintézeti nevelés viszonya más szankciókhoz annak összehasonlításával érzékeltethető, hogy a fiatalokúakra jogerősen kirótt büntetések és intézkedések közül hány esetben került sor javítóintézeti nevelés alkalmazására.

Év	Jogerősen elítélt fiatalokúak száma	Ebből javítóintézeti nevelés %-ban
1985.	6067	12,4
1986.	6513	9,5
1987.	6655	9,3
1988.	6220	7,7
1989.	6362	6,0
1990.	5156	7,0
1991.	6200	6,4
1992.	6898	5,8
1993.	6606	3,9
1994.	7537	4,1
1995.	8717	2,8
1996.	7768	2,6
1997.	7447	3,8 ⁶
1998.	7844	4,6
1999.	8802	3,6
2000.	7822	4,6
2001.	8295	5,9 ⁷
2009.	6305	3,6
2010.	6002	3,0
2011.	6304	3,3
2012.	5272	3,4
2013.	5624	3,0

Ez 2009-ben 229, 2010-ben 184, 2011-ben 211, míg 2012-ben 180 és 2013-ban 169 esetben jelentette jogerős javítóintézeti nevelés kiszabását.⁸

Az abszolút számok csökkenése még magyarázható a fiatalokú népesség csökkenésével, a százalékos arányok azonban viszonyítást fejeznek ki, és ebben a vonatkozásban a 3% és 3,6% közötti érték évek óta viszonylag állandó, s meglehetősen alacsony szinten állandó.

6 Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalokúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről 1998. év Kiadja a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya p.34.

7 Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalokúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről 2001. év Kiadja a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya p.44.

8 A büntetőbírárság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai II., fiatalokú vádlottak 2013, közzétéve 2015. április 28., www.mklu.hu/cgi-bin/infoszabdok/doktar.pl?focsoport (2015. április 30.)

Jogtörténeti távlatokban a jogerősen elítélt fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetéseket és intézkedéseket vizsgálva a javító-nevelés a következő százalékos arányokat mutatta:

1938	5,3%
1951	11,0%
1952	9,7%
1953	12,6%
1954	13,5%
1955	10,6%
1956	9,3%
1957	8,1%
1958	9,7%
1959	9,7%
1960	12,9% ⁹

E kimutatás szerint az 1950-es, 1960-as években a mai 3% körüli érték tartósan 12-13% volt. Még az 1980-as évek elején is ezt mutatta a statisztika. Utána meredek csökkenés következett, mélypontja 1995-96. Ezt a folyamatot az 1995-ös jogszabály módosítás szakította meg. Azután kismértékű emelkedés következett be, ahonnan az 1995. év előtti számok alá süllyedt a statisztika (bár szerencsére csak súrolta, de nem érte el az 1995-96-os mélypontot), ahonnan gyakorlatilag nem is mozdul.

Kerecsi Klára azt írta, hogy a 2000-es években a bíróságok „kiszertettek” a javítóintézetből.¹⁰

Véleményem szerint e számok oka nem a javítóintézetek iránti bizalomvesztés. Sokkal inkább a büntetőeljárások elhúzódása, melynek következtében a fiatalkorúak már régen nem fiatalkorúak, amikor ítéletüket kihirdetik és életkoruk miatt „késik le” a javítóintézeti nevelés lehetőségét.

Az 1978-as Btk. alapján még tizenkilenc év volt a felső korhatár, ami egy átlagos ütemben zajló eljárás alatt gyorsan elérhető. A 2012-es Btk. szerinti korhatár emelés valószínűleg kedvező irányba mozdítja el a javítóintézeti nevelés alkalmazását, ami nem egyszerűen csak statisztikai számszaki kérdés, hanem számos fiatal érdeke. Ehhez célszerű lenne hozzá társítani a fiatalkorúak eljárására előírandó soronkívüliséget.

⁹ Vigh József: A fiatalkori bűnözés és a társadalom, Budapest, 1964, p.255.

¹⁰ Kerecsi Klára: Változatlan helyzet – változó elvárások: A fiatalkorú bűnelkövetők zártintézeti nevelése, Börtönügyi Szemle, 2008. 4. szám, p.34.

A gyermekjogok érvényesülése, avagy kihez fordulhat a kiszolgáltatott helyzetben lévő gyermek?

*„Sok kicsinyke ágból lesz a sűrű erdő,
A sok könnyes sóhaj lesz majd viharfelhő...”
(Várnai Zseni: Villámban, viharban)*

1. Előszó

Az elmúlt két évtizedben jelentős számú kiskorú veszélyeztetést tárgyaltam, amelyek közül az alább hivatkozott eset kapcsán arra jutottam, hogy az ügyben felmerülő számos és szerteágazó probléma kiemelésre és részletesebb átgondolásra szorul. Egyrészt azért, hogy a magam eszközeivel felhívjam a figyelmet a szülei nélkül nevelkedő gyermekek kiszolgáltatott helyzetére, másrészt azért, mert ha hallunk is ilyen történetekről, az ritkán jut el a jogerős határozat meghozataláig. Az esetek döntő többségében a kiskorúak veszélyeztetésére a családjukban, a családi otthonban kerül sor a szülő, illetve a nevelő részéről. A család egy zárt közösséget, mondhatnánk egy burkot alkot a kívülállók számára, ahol hivatalból senki nem tesz látogatást, hogy a gyermek nevelése rendben zajlik-e addig, amíg azt valamilyen körülmény nem indokolja. Erre azonban – egy-két kirívó esettől eltekintve – csak évek múlva kerül sor, mert a gyermekek szegyenlik, amik velük történnek, ahogyan élnek és ahogyan velük a szülei viselkednek. Erről a különböző, általuk látogatott közösségekben, az óvodában, az iskolában, és a társaik előtt is mélyen hallgatnak. Ha viszont valakinek feltűnik, hogy a gyermek életében valami nincs rendben, legyen az pedagógus, orvos, védőnő, vagy egy szomszéd, beindul a gépezet, a gyermekvédelmi intézkedések sorozata. A veszélyeztetettség mértékétől függően a gyermeket ki is emelhetik a családból, de mindegyik esetben – hosszabb-rövidebb idő alatt – de folyamatos ellenőrzés mellett a gyámhatóság – karöltve esetleg a nyomozó hatósággal – megoldja a helyzetet. Ezeknek a „mindennapos” kiskorú veszélyeztetéseknek az elkövetői esetenként fel sem mérjük, hogy a magatartásuknak milyen következményei lehetnek az alul-iskolázottságuk, betegségük, agresszivitásuk, alkoholizmusuk, vagy esetleg a gyermekkorukban átélt hasonló tapasztalatok miatt. Az általam hivatkozott eset éppen azért annyira megrázó, mert egy gyermekotthonban történt, ahol a nevelővé válásnak szigorú,

¹ Szakácsné dr. Vöő Márta bíró, fiatalkorúak ügyeinek szakjogásza, Győri Törvényszék

jogszabályban előírt és megkövetelt feltételei voltak, és a vádlottak ezen feltételeknek elméletileg megfeleltek. Tehát pontosan tisztában voltak azzal, hogy mit kíván a gyermek mindenképp felett álló érdeke. Sajnálatos módon a gyermekotthonban lakó gyermekek jogait nem csak azok a személyek sértették, akiket az ügyészség megvádolt, hanem azok is, akik bűnös hallgatásukkal azt lehetővé tették és érzéketlenül túrták a gyermekek megalázását. Továbbá sértetti oldalról sem csak a tényállásban felsorolt gyermekek jogai és érdekei sérültek, mert az éveken át tartó, szeretetlen, megalázó, sokszor brutális és erkölcstelen nevelés a többi ott élő gyermek fejlődését is veszélyeztette, ami nyilvánvaló, de a vádirat ezt sem tartalmazta, így az általam megállapított tényállás sem. Pedig ezek a gyermekek jeleztek, kértek, panaszkodtak, sírtak, amíg végre érkezett egy olyan nevelő, akinek erre volt füle és szíve, a munkáját megpróbálta jól végezni és a saját érdekeit – amik az eljárás során jelentősen csorbultak – háttérbe tudta helyezni.

2. Tények

Sz. Pálné I. r. terhelt felsőfokú óvónői, illetve szakvizsgázott pedagógusi végzettséggel rendelkezik, közoktatási menedzser végzettséget is szerzett. A perbeli Gyermekotthonban dolgozott 1970. óta, 1998. október 1. napján nevezték ki a gyermekotthon szakmai vezetőjének, ahol mint az otthonban elhelyezett gyermekek gyámja, a gyermekek gondozója, nevelője, törvényes képviselője és vagyonuk kezelője dolgozott, a munkaviszonya megszűnése után nyugdíjas. Férjzett, kiskorú gyermeke nincs. Vagyonra egy családi ház és egy személygépkocsi. Büntetve nem volt.

Nem elmebeteg, nem gyengeelméjű, nincs tudatzavara és nem szenved szellemi leépülésben vagy személyiségzavarban a vizsgálatkor és nem állapíthatók meg nála ezek a terhére rótt cselekmény idejére sem. Nem állapítható meg nála az elmeműködés egyéb olyan kóros állapota sem, amely képtelenné tette volna arra, vagy korlátozta volna abban, hogy cselekménye következményeit felismerje és hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

G. Elemér II. r. terhelt műszaki oktató főiskolai végzettséggel és felsőfokú gyógypedagógiai asszisztens végzettséggel rendelkezik. 2000. március 1. napjától gyermekfelügyelőként, majd 2000. június 15. napjától csoportvezető nevelőként dolgozott a perbeli Gyermekotthon 2. számú csoportjában, emellett autózvezetést oktatott. Elvált családi állapotú, egy kiskorú gyermeke van, akinek tartására havi 5 000 forint tartásdíjat fizet bevallása szerint. Vagyonra egy lakás és egy személygépkocsi, amit havi 53 000 forintos részletekben fizet, valamint egyéb OTP kölcsön után további havi 12 000 forintot törleszt. Büntetve nem volt.

Nem elmebeteg, nem gyengeelméjű, nincs tudatzavara és nem szenved szellemi leépülésben vagy személyiségzavarban a vizsgálatkor és nem állapíthatók meg nála ezek a terhére rótt cselekmény idejére sem. Nem állapítható meg nála pathológiás, vagy abortív pathológiás részesség a cselekmény idejére. Személyiségzavarban szenved. Egyetlen

színvonalú intellektus, gyenge összpontosítás, lassú, körülményes, rugalmatlan gondolkodás, paranoid beállítódás, gyenge tartás, sodorhatóság, gyenge frusztráció-tolerancia, lobbanékonyág jellemzi. Személyiségzavarának mértéke nem éri el az elmebetegség súlyosságát. Személyiségzavara fennállott nála a terhére rótt cselekmény idején is, azonban nem tette képtelenné őt arra és nem korlátozta abban, hogy cselekménye következményeit felismerje, és hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. Nem állapítható meg nála az elmeműködés egyéb olyan kóros állapota sem, amely a fenti képességét korlátozta volna. Alkohol-függőségben szenved. Személyiségjellemzői (patológias realitásérzék, regresszív viselkedési megoldások, alkalmazkodási nehézségek) nem teszik alkalmassá arra, hogy a közlekedésben biztonsággal részt vegyen, a közlekedési helyzetekben megfelelő módon alkalmazkodjon.

Gy-né K-Sz. Anikó Andrea III. r. terhelt iskolai végzettsége könyvesbolti eladó, közgazdasági érettségi és gyógypedagógiai asszisztens végzettséggel rendelkezik. 1998. június 8. napjától gyermekfelügyelőként dolgozott a perbeli Gyermekotthon 4. számú csoportjában. Jövedelme 76-80 000 forint volt. Férjzett, gyermeke nincs. Vagyontalan, tartozása havi 10 000 forintként törlesztendő személyi kölcsön. Büntetve nem volt.

Nem elmebeteg, nem gyengeelméjű, nincs tudatzavara és nem szenved szellemi leépülésben vagy személyiségzavarban a vizsgálatkor és nem állapíthatók meg nála ezek a terhére rótt cselekmény idejére sem. Nem állapítható meg nála az elmeműködés egyéb olyan kóros állapota sem, amely képtelenné tette volna arra, vagy korlátozta volna abban, hogy cselekménye következményeit felismerje és hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

S. Miklós IV. r. terhelt általános ápoló, általános asszisztensi végzettséggel rendelkezik. 1999. december 1. napjától gyermekfelügyelőként dolgozott a perbeli Gyermekotthon 1. számú csoportjában. Munkaviszonyának megszűnését követően idősek szociális otthonában dolgozott, havi jövedelme bevallása szerint 81 000 forint. Vagyona egy személygépkocsi és egy kert. Elvált, élettársi kapcsolatban él, két nagykorú gyermeke van. Büntetve nem volt.

N. Ferenc Antalné V. r. terhelt gyermekfelügyelői szaktanfolyam végzettséggel rendelkezik, 1984-től dolgozott a perbeli Gyermekotthonban, 1997. december 1. napjától, mint gyermekfelügyelő a 2. számú csoportban. Jövedelme 80 000 forint volt. Vagyona, tartozása nincs. Elvált családi állapotú, 3 nagykorú gyermeke van. Büntetve nem volt.

A Városi Bíróság által megállapított tényállás:

I.

A terheltek a Megye Önkormányzatának S. város Gyermekvédelmi Központ szakmai egységének, a perbeli Gyermekotthonnak a dolgozói voltak.

A gyermekotthon többek között teljes körű otthont nyújtó ellátást biztosított az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermekek számára. A gyermekotthon 40 fő befogadására alkalmas. A gyermekek 4 db 10 fős csoportban nyer-

tek elhelyezést, minden csoport élén a csoportvezető nevelő állt, akinek a munkáját csoportonként 4-4 gyermekfelügyelő segítette. Az otthonban 3 éves korútól 18 éves korúig bezárólag laktak különböző életkorú gyermekek.

A vádoltak a nevelésükre, felügyeletükre bízott gyermekeket, a gyermekotthon lakóit megalázó, nekik fájdalmat okozó testi fenyegetésben részesítették, velük szemben gúnyos, sértő kifejezéseket használtak, megalázó büntetéseket alkalmaztak, az alábbiak szerint:

Sz. Pálné I. r. terhelt az 1999-es év során, amikor kk. T. Péter növendék egy gombostűvel megböködte osztálytársait, büntetésből a csoport szeme láttára lehúzta a nadrágját és egy injekciós fecskendővel böködte meg a fenekét. A 2000-es év során kk. T. Pétert egy alkalommal behívta a fürdőszobába, és amiért visszabeszélt egy felnőttnek, megpofozta.

Ezen időszak alatt egy másik alkalommal büntetesként úgy tett, mintha kk. Szabó Lajos növendékkel egy pohár hypót akarna megitatni.

Kk. B. Hajnalka növendéket az irodájában a hajánál fogva megragadta, és fejét beleverte a pánccsaszekrénybe.

1999. novemberében, amikor a gyermekek az irodájának több ablakát kitörték, kk. T. Pétert, kk. K. Szabinát, kk. B. Hajnalkát, kk. B. Józset, kk. Sz. Róbertet és kk. Sz. Lajost büntetésül a padlóra térdellettette, pofon ütötte őket – kk. K. Szabinának az orra vére is eleredt –, majd T. Péternek lökte a szobában található fotelt, továbbá kk. H. Anasztázia növendék fejét megpróbálta belenyomni az üvegszilánkokba.

Kk. Sz. Róbert növendékkel megalázó módon beszélt, amikor mentálisan retardálnak nevezte és azzal fenyegetőzött, hogy bezáratja az elmeházba. Büntetesként rendszeresen hideg vizes zuhanyt alkalmazott vele szemben.

Kk. M. Péter növendéket, mivel ideges volt, „a gyermek pedig rosszkor volt rossz helyen”, 2003 nyarán minden ok nélkül pofon vágta.

Kk. T. Annamária növendékkel szemben 2003 őszén bántó, megalázó kifejezéseket használt, amikor meglátta, hogy a lány pirosra festette a haját, azt mondta: „ő nem kurvákat nevel, fesse át a haját!”.

Rendszeresen alkalmazott olyan bosszúálló jellegű büntetéseket, hogy a gyermekeket térdeltette, akire neheztelt, annak a szobája faláról, valamint a szekrények belső oldaláról leszedette a posztereket, csak a csupasz falak maradtak. Amennyiben a gyerekek nem engedelmeskedtek, vagy az iskolában nem megfelelően viselkedtek, büntetésül hideg vizes zuhany alá állította őket. A gyermekekkel üvöltözött, megrázta őket.

G. Elemér II. r. terhelt – csoportvezető nevelő – 2004. januárjában kk. G. Zoltán növendéket felpofozta, amiért sokadszor is bepizkolta a ruháját. Egy alkalommal büntetésül – mivel felmászott egy szekrényre – fél órán keresztül parkettán térdellettette.

Kk. B. Tamás növendéket, ha megszólította, úgy kellett válaszolnia, „Igen tudom, hülye vagyok”.

A gyermekek megszólítására gyakorta használta a „Te barom” kifejezést, illetve ha valaki helytelenül viselkedett, azzal fenyegette meg, hogy a „dilisekhez viteti a Tómalom utcába”.

Kk. S. Gábor növendéket megalázó módon úgy szólította, „Cigó, te állat”, továbbá neki jutalomként egy-két szál, avagy egy doboz cigarettát is adott. Más gyerekeket, így kk. Sz. Lajost is megkínálta cigarettával, a gyerekek szobájukban is dohányozhattak.

II. r. terhelt nevelési elve az volt, hogy nem nevelni kell a gyermekeket, hanem „idomítani”, „be kell törni” őket.

Gy-né K.-Sz. Anikó Andrea III. r. terhelt, mint gyermekfelügyelő, a gyerekekkel szemben minősíthetetlen kifejezéseket használt, „rohadéknak” szólította őket, s ökölbe szorított kezével a fejükre koppintott, többek között a 2003-as év tavaszán kk. H. Sándor növendék fejére is, de gyakori volt a „szemét” és az „anyád” szavak használata is a gyermekek vonatkozásában. Reggel szokása volt megkérdezni a gyermekektől, hogy „recskáz-tál-e az éjjel?”. 2003. második felében kk. Sz. Lajos és kk. H. Sándor növendékektől rendszeresen kérdezte, hogy „kirázták-e a pöcsüket?”. Egy alkalommal végig nézte, ahogy a fogyatékos kk. H. Sándor önkielégítést végez.

Shokása volt, hogy a fiúk után bement a fürdőbe, majd utána kibeszélte, hogy ki mikor végez önkielégítést.

Kk. H. Anasztázia növendékekkel szemben megalázó módon viselkedett, amikor cafkának, perverznek, kurvának minősítette, ha egy lánnyal karon fogva ment, úgy reagált, „leszbik vagytok”.

S. Miklós IV. r. terhelt, mint gyermekfelügyelő, a gyermekeket nevelési eszközként alkalmazva rendszeresen veréssel fenyegette meg, valamint fizikailag is bántalmazta.

2003 tavaszán a gyermekotthon fürdőjében – amikor éjszakai szolgálatot látott el – a hangoskodó kk. M. Ferenc növendéket úgy fegyelmezte meg, hogy kézzel többször arcon ütötte.

2003 nyarán kk. M. Ferenc növendék szóváltásba keveredett az ügyeletes nevelővel, amikor S. Miklós nekirontott, arcon ütötte, a földre teperte, nyakát szorongatta, megkarmolta, felső testét ököllel ütötte, ezért a fiatalkorú hazamenekült az édesanyjához. A bántalmazás következtében a növendék hátán és nyakán, valamint a jobb karjának felső részén és a vállán véralfutások, hámsérülések keletkeztek.

Kk. T. Annamária növendékekkel szemben 2003 telén bántó, megalázó kifejezéseket használt, amikor visszazavarta az épület felső szintjéről a „Takarodj le anyádba, mert szétrúgom a picsádat!” szavakat használva.

N. Ferenc Antalné V. r. terhelt, mint gyermekfelügyelő, kk. B. Magdolna növendéket a 2000-es év folyamán, mivel szemtelenkedett vele, fapapuccsal ütötte fejbe.

2003 őszén kk. G. Anita növendéket – akinek négy testvére volt és édesanyja éppen az ötödikkel volt terhes – megalázó, bántó kifejezésekkel illette, amikor azt mondta neki, hogy születendő testvére „dögöljön meg az anyja hasában, mert vele is csak neki lesz dolga!”.

A terhelttel szemben fegyelmi eljárás folyt, amelynek eredményeként közalkalmazotti jogviszonyából eredő lényeges kötelezettségének vétkes, súlyos gondatlansággal elkövetett megszegéséért G. Elemért az előmeneteli rendszerben történő várakozási idő

egy évvel történő meghosszabbítása fegyelmi büntetéssel, Gyné, K-Sz. Anikó Andreát az előmeneteli rendszerben történő várakozási idő egy évvel történő meghosszabbítása fegyelmi büntetéssel, S. Miklóst az előmeneteli rendszerben történő várakozási idő fél évvel történő meghosszabbítása fegyelmi büntetéssel, N. Ferenc Antalné az előmeneteli rendszerben történő várakozási idő egy évvel történő meghosszabbítása fegyelmi büntetéssel sújtotta a fegyelmi jogkör gyakorlója.

II.

G. Elemér II. r. terhelt 1966. év óra rendelkezett „A”, „B”, „C” és „E” kategóriákra érvényes CB 614494 számú vezetői engedéllyel.

2006. november 10. napján 11 óra körüli időben a 83. számú főúton Győr felől Győrszemere irányába vezette a tulajdonát képező személygépkocsit úgy, hogy előtte nagyobb mennyiségű szeszes italt fogyasztott. Ekkor napsütéses idő, közepes forgalom és száraz aszfaltburkolat volt.

Közlekedése során – alkoholos tompultságából eredően – bizonytalan iránytartással haladt és többször áttért a menetirány szerinti bal oldali forgalmi sávba. A fenti főút 62. (+250) km szelvényében egy balra ívelő útkanyarban a menetirány szerinti jobb oldalon a padkára hajtott és így a személygépkocsi kitért egy jelzőtáblát, majd sodródva áttért a menetirány szerinti bal oldalra, ahol az úttestről lehajtva a jármű a tetejére borult.

G. Elemér II. r. terhelt 8 napon belül gyógyuló agyrázkódást, zúzott sebéseket és hámhorzsolást szenvedett.

G. Elemér II. r. terhelt vérében a cselekmény elkövetésekor a véralkohol értéke 2,81-3,03 ezrelék volt, ami súlyos fokú alkoholos befolyásoltságot eredményezett. Emiatt vezetői engedélyét az intézkedő rendőrfőnök a helyszínen elvette.²

3. Pertörténet

3.1 A vád

– A Városi Ügyészség vádiratában

Sz. Pálné I. r. terheltet 9 rb a Btk. 195. § /1/ bekezdésében meghatározott, eszerint minősülő és büntetendő kiskorú veszélyeztetésének büntetével,

G. Elemér II. r. terheltet 3 rb a Btk. 195. § /1/ bekezdésében meghatározott, eszerint minősülő és büntetendő kiskorú veszélyeztetésének büntetével,

Gyné K-Sz. Anikó Andrea III. r. terheltet 3 rb a Btk. 195. § /1/ bekezdésében meghatározott, eszerint minősülő és büntetendő kiskorú veszélyeztetésének büntetével,

S. Miklós IV. r. terheltet 2 rb a Btk. 195. § /1/ bekezdésében meghatározott, eszerint minősülő és büntetendő kiskorú veszélyeztetésének büntetével és

2 A Győri Városi Bíróság B.797/2005/83. számú ítélete

N. Ferenc Antalné V. r. terhellet 2 rb a Btk. 195. § /1/ bekezdésében meghatározott, aszerint minősülő és büntetendő kiskorú veszélyeztetésének büntettségével

– A Városi Ügyészség Közl. számú vádiratában

G. Elemér II. r. terhellet további 1 rb, a Btk. 188.§ (1) bekezdésében meghatározott, aszerint minősülő és büntetendő ittas járművezetés vétségével vádolta. ³

3.2 Az első fokú határozat

A Városi Bíróság Győrben, 2006. február 7., 2006. február 23., 2006. június 12., 2006. december 12., 2007. május 8., 2007. augusztus 28. és 2007. december 18. napján megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozott és 2007. december 18. napján kihirdetett ítéletében bűnösnek mondta ki Sz. Pálné I. r. terhellet 9 rb kiskorú veszélyeztetésének büntettségében, G. Elemér II. r. terhellet 3 rb kiskorú veszélyeztetésének büntettségében és 1 rb ittas járművezetés vétségében, Gy-né K-Sz. Anikó Andrea III. r. terhellet 3 rb kiskorú veszélyeztetésének büntettségében, S. Miklós IV. r. terhellet és N. Ferenc Antalné V. r. terhellet 2 rb kiskorú veszélyeztetésének büntettségében.

Ezért a bíróság Sz. Pálné I. r. terhellet halmazati büntetésül 2 év börtönre, valamint az óvónői és pedagógusi foglalkozástól történő végleges hatályú eltiltásra, G. Elemér II. r. terhellet halmazati büntetésül 1 év 6 hónap börtönre, a gyógypedagógiai foglalkozástól és a közúti járművezetéstől történő végleges hatályú eltiltásra, Gy-né K-Sz. Anikó Andrea III. r. terhellet halmazati büntetésül 1 év börtönre és a gyógypedagógiai foglalkozástól történő végleges hatályú eltiltásra, S. Miklós IV. r. terhellet halmazati büntetésül 1 év 2 hónap börtönre és a gyermekfelügyelői foglalkozástól történő végleges hatályú eltiltásra, N. Ferenc Antalné V. r. terhellet halmazati büntetésül 1 év börtönre és a gyermekfelügyelői foglalkozástól történő végleges hatályú eltiltásra ítélte azzal, hogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtását mindegyik vádlott vonatkozásában 5 évi próbaidőre felfüggesztette.

Kötelezte továbbá a terhelteket a felmerült bűnügyi költség viselésére.⁴

A városi bíróság ítélete az I. r. vádlottra – fellebbezés hiányában – első fokon jogerőre emelkedett.

3.3 A másodfokú határozat

II., III., IV. és V. r. terheltek, valamint védőik felmentésért jelentettek be fellebbezést. A főügyészség átiratában az ítélet megváltoztatását és a vádlottak javára, a büntetések mérséklését indítványozta.

A megyei bíróság az első fokú bíróság ítéletét 2009. február 25. napján helybenhagyta.

Az első fokú bíróság által megállapított tényállást kiegészítette a fegyelmi eljárás adataival és a II. r. vádlott véralkohol értékének felső határával. Részletesen indokát adta

³ A Győri Városi Ügyészség Fk.2641/2004/11. számú és a Közl.94/2007/2-I. számú vádiratai

⁴ A Győri Városi Bíróság B.797/2005/83. számú ítélete

annak, hogy a vádlottak egyetlen cselekménye sem évült el, viszont hosszú folyamat vezetett az eljárás megindulásához.

Megállapította, hogy az elsőfokú ítéletből egyértelműen kitűnik, hogy az újonnan odakerülő N. Hubertusz volt az, akinek szemet szűrtak bizonyos visszasságok a gyermekotthonban. Neki volt bátorsága, hogy ezeket szóvá tegye először a kollégái és a főnökei körében, majd később az ombudsmanhoz fordult, illetve az ügyészséghez. Különös gondal vizsgálta az ő vallomását az első fokú bíróság arra tekintettel, hogy esetleg személyi, szakmai ellentétek vezethették őt arra, hogy valótlan tartalmú bejelentéseket tegyen, vagy valós tényeket elferdítsen. Azonban azt követően, hogy megindult a vizsgálat, meghallgatták a gyermekeket, ők nyilatkozataikkal alátámasztották az általa elmondottakat. Több nevelő, több gyermekotthonbeli dolgozó is ezekkel egyező vallomást tett. Ez azonban még önmagában nem lenne elég ahhoz, hogy a bíróság messzemenő következtetéseket vonjon le, azonban vannak külső forrásból származó bizonyítékok is az ügyben. Ilyennek tekintendő a fegyelmi eljárás anyaga, amelyet független fegyelmi vizsgálóbiztos folytatott le és őt a büntető eljárásban a bizonyítás során tanúként is kihallgatták. Egyrészt megerősítette azt a tanú, amit a fegyelmi eljárás anyaga tartalmaz, másrészt pedig elmondta, hogy a gyerekek alátámasztották N. Hubertusz által elmondottakat, sőt annál többről is beszámoltak. Ezenkívül a különböző orvos-szakértői vélemények szintén megerősítették, hogy a vádlottakkal gond volt. Nem volt tárgya a másodfokú eljárásnak Sz. Pálné I. r. vádlott cselekvősege, de, hogy megvizsgálták és bizonyos pszichés zavarokat állapítottak meg nála, az ténykérdés, ahogy az is, hogy korábban is küzdött ilyen problémákkal, ezért fordult pszichiáterhez, aki megállapította, hogy az érzelmei labilisak, személyisége diszharmonikus. A II. r. vádlotról megállapították, hogy személyiségzavarban és alkoholfüggőségben szenved, a nála diagnosztizált pathológiás realitásérzék, regresszív viselkedési megoldások, alkalmazkodási nehézségek nem teszik alkalmassá arra, hogy a közlekedésben biztonsággal rész vegyen. A III. r. vádlott vonatkozásában a szakértő személyiségzavart nem állapított meg, de diszharmonikus személyiségjegyeket igen. A fegyelmi felelősség megállapítására sem véletlenül került sor, tehát már a fegyelmi eljárás feltárt olyan visszasságokat, amelyek alapján a fegyelmi jogkör gyakorlója az ezen eljárással kapcsolatos eszközökhöz nyúlva alkalmazott joghátrányt. Ez a büntetőeljárástól független eljárás, de tartalmában szorosan kapcsolódik a büntetőeljáráshoz és az ott megállapított tények mindenben alátámasztották a vádat. Sajnálatos, hogy két táborra szakadt a nevelők csoportja, és egyes nevelők részéről a büntetőeljárás során is tapasztalható volt némi óvatosság a nyilatkozataikban. Amikor látták, hogy az ügyből büntetőeljárás lett, megpróbálták szépitni az állításait, ugyanúgy a gyermekek is, akik továbbra is abban a közegben maradtak és egyfajta kiszolgáltatott helyzetben voltak az eljárás során. Sajátossága az ügynek, hogy a kezdeményező N. Hubertusz munkáját azt követően kezdték el becsmérelni a vádlottak és a mellettük felsorakozó nevelők, miután a büntetőeljárás megindult, akkor pedig meglehetősen súlyos vádakkal illeték őt. Így hivatkoztak arra, hogy kikezdett a lány növendékekkel, illetve drogozott. Ez azonban felveti azt a kérdést, amennyiben ezt

valóban tapasztalták korábban, akkor miért nem tettek lépéseket ellene. A hangfelvétel felhasználása körül is vita volt ezen ügy kapcsán. Eseti döntés szól arról, hogy amennyiben valaki bűncselekmény bizonyítása érdekében hangfelvételt készít, az felhasználható a büntetőeljárásban a szabad bizonyítás körében és utólag polgári eljárás keretében dönthető el, hogy valakinek a személyiségi jogait sértette-e a titkos felvétel, vagy sem, de a büntetőeljárás szempontjából ez nem kifogásolható (HGY.2000/2-296. számú döntés).⁵

4. Jogsabályi háttér

Magyarországon már az 1900-as évek elején felmerült a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények törvényi szabályozásának kérdése. Az ilyen jellegű jogsértések közé egyrészt hagyományosan azokat a bűncselekményeket sorolták, amelyeknek tényállási eleme az, hogy a gyermek sérelmére követik el (például gyermekölés, gyermekkítétel, magzatelhajtás), másrészt ide tartóznak tekintették azokat is, amelyeknél ugyan ez nem tényállási elem, de a konkrét esetben gyermek vagy fiatalkorú ellen irányult. Ez utóbbi esetben azt a körülményt, hogy a gyermek az ellene intézett bármely jellegű támadással szemben nem vagy csak kisebb ellenállást képes kifejteni, a gyermek fokozott védelmében súlyosabb szankció alkalmazásával kívánták értékelni. A büntetés mértékére nézve pedig azt az elvet követték volna, hogy az igazodjon a gyermek életkorához, vagyis annál szigorúbb legyen a kiszabott büntetés, mennél fiatalabb a sértett gyermek. Az elgondolás következetes érvényesítésére nem került sor, de a legfontosabb elemei megvalósultak, és a mai terminológia szerinti család és ifjúság elleni bűncselekmények szabályozást nyertek, bár a gyermekekkel szemben fennálló szülői, gondozói kötelezettség elhanyagolásával előidézett veszélyhelyzetek pönalizálására csak jóval később került sor. A gyermekek ellen elkövetett bűncselekmények száma az egész világon folyamatosan emelkedik. Ezen belül a kiszolgáltatott helyzetben lévő gyermekek sérelmére gyakrabban követnek el bűncselekményt, és az elkövetett bűncselekmények mind a laikus, mind a jogászai közvéleményt időről időre felkavarják, ami még inkább a középpontba helyezi az áldozatok fokozott védelmének a kérdését.⁶

A Magyar Köztársaság Alkotmánya – az 1949. évi XX. törvény – 54. § (1) és (2) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez, és az emberi méltósághoz, amelytől senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak, vagy büntetésnek alávetni. A 67. § /1/ bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban minden gyermeknek

5 A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság mint másodfokú bíróság 3.Bf.81/2008/8. számú végzése

6 dr. Bogár Péter, dr. Margitán Éva, dr. Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban – KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2005. 18-19.o.

joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.⁷

Az Alaptörvény – amely 2012. január 1. napján lépett hatályba – Nemzeti Hitvallás részében kijelenti, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság. A II. cikk értelmében az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. A III. cikk (1) bekezdése szerint senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani. A XVI. cikk (1) bekezdése alapján minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.⁸

Az Alaptörvény egyes alapvető jogokat tartalmazó rendelkezései élén elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetlenségét, amely valamennyi alapvető jog értelmezésére kihatóan hangsúlyosan, külön is kifejezi az emberi méltóság lényeges tartalmának érinthetlenségét.

A II. cikk a két legfontosabb emberi jogot, az emberi élethez és emberi méltósághoz való jogot rögzíti. Lényeges eltérés van a korábbi Alkotmány és a hatályos Alaptörvény szövegezése között. A korábbi Alkotmány az emberi élethez való jogot említette elsőként, az Alaptörvény által elsőként kiemelt jog pedig az emberi méltóság, amelyet sérthetetlenként nevez meg.

A méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életék értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit.

Az Alaptörvény az emberi méltósághoz való joggal összefüggésben abszolút tilalmakat fogalmaz meg. Ezek értelmében senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.

A gyermeket főszabályként minden olyan alapvető jog megillet, mint bármely más embert, de ahhoz, hogy a jogok teljességével képes legyen élni, biztosítani kell számára az életkorának megfelelő minden feltételt a felnőtté váláshoz. Erre tekintettel kifejezetten a gyermekek jogaként rögzíti a törvény a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemre és gondoskodásra való jogot. E védelemre és gondoskodásra a gyermek mindenkivel szemben igényt tarthat. Ennek megfelelően a gyermek szülei, családja, az állam és a társadalom valamennyi tagja is köteles a gyermek jogait tiszteletben tartani, és a társadalom fennmaradásának zálogaként biztosítani számára a megfelelő fejlődéséhez szükséges feltételeket.

7 A Magyar Köztársaság Alkotmánya – az 1949. évi XX. törvény

8 Az Alaptörvény – a 2011. évi CCCXXV. törvény

Az Alaptörvény a korábbi Alkotmányhoz képest a gyermeki jogok terén konkrétabb rendelkezéseket tartalmaz, amelyek egyaránt jogokat és kötelezettségeket írnak elő a szülőknek és a gyermekeknek. További különbség, hogy az Alaptörvény a gondviselő helyett elsődlegesen a szülő kifejezést alkalmazza. A gyermekek jogait több más nemzetközi dokumentum is védi, így az általános emberi jogi egyezmények, mint a Gazdasági, Szociális, Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, de említhető az ENSZ Közgyűlése által elfogadott A gyermekek jogairól szóló nyilatkozat (kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény).

Történelmileg a II. világháború után terjedtek el a gazdasági, szociális és kulturális jogok és kialakult a fejlett államokban az a felfogás, amely a családok védelmét, különös tekintettel a gyermekekre és a nőkre jogi szabályok alkotásával és intézményrendszer kialakításával is biztosítani kívánta. Jelen cikk elsősorban a gyermekek védelméről szól, ám ehhez szükséges meghatározni, hogy ki minősül gyermeknek. A különböző jogágak a kiskorúság, a büntetőjogi felelősségre vonás vagy a munkavállalás alsó korhatárát határozzák meg, ám a gyermeket védő szabályok és nemzetközi egyezmények esetében többnyire a 18. életév betöltése számít korhatárnak, ami egyben a teljes cselekvőképesség határa is.⁹

A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20. napján kelt Egyezmény – amely az 1991. évi LXIV. törvénnyel került kihirdetésre – 19. cikke szerint az Egyezményben részes államok megtesznek minden arra alkalmas törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést, hogy megvédjék a gyermeket az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy a kizsákmányolás – ide értve a nemi erőszakot is – bármilyen formájától mindaddig, amíg szüleinek vagy valamelyik szülőjének, illetőleg törvényes képviselőjének vagy képviselőinek, vagy bármely más olyan személynek, akinél elhelyezték, felügyelete alatt áll.¹⁰

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 6. § (5) bekezdése szerint a gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez. A gyermek nem vethető alá kegyetlen, embertelen, megalázó testi fenyegetésnek, büntetésnek, vagy bánásmódnak. Az (5a) bekezdés értelmében a gyermeknek joga van ahhoz, hogy a védelmében eljáró szakemberek – különösen a gyermek bántalmazásának felismerése és megszüntetése érdekében – egységes elvek és módszertan alkalmazásával járjanak el.

A törvény 9. § (1) pontja szerint a nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan állandóságot, érzelmi biztonságot nyújtó teljes körű ellátásban, gondozásban, – nemzeti-

⁹ Az Alaptörvényhez fűzött miniszteri indokolás (Wolters Kluwer Kft. Jogtár Verzió 2014. 05.)

¹⁰ A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20. napján kelt Egyezmény

ségi, etnikai és vallási hovatartozását figyelembe vevő – megfelelő nevelésben, oktatásban és érdekei érvényesítésére megfelelő törvényes képviselőben részesüljön.

A 9.§ (3) bekezdése kimondja, hogy a gyermeknek joga van ahhoz, hogy alapvető jogai megsértése esetén bíróságnál és törvényben meghatározott más szerveknél eljárást kezdeményezzen.

A törvény 11. § (1) bekezdése szerint a gyermeki jogok védelme minden olyan természetes és jogi személynek kötelessége, aki a gyermek nevelésével, oktatásával, ellátásával, törvényes képviselőnek biztosításával, ügyeinek intézésével foglalkozik. Az (1a) bekezdése kimondja, hogy a gyermek bántalmazással szembeni védelemhez való jogának érvényesítése érdekében a gyermek számára gyermekjóléti alapellátást vagy gyermekvédelmi szakellátást biztosító, továbbá a gyermek törvényes képviselőnek ellátásával, ügyeinek intézésével foglalkozó szervek és személyek a gyermekek és az ifjúság védelméért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) által jóváhagyott egységes elvek és módszertan alkalmazásával járnak el. A (2) bekezdés alapján a gyermekvédelmi gyám a gyámhatóság kirendelő határozata alapján képviseli a gyermek érdekét, elősegíti jogainak gyakorlását, megismeri a gyermek véleményét és közvetíti azt az ellátást nyújtó szolgáltató, intézmény, illetve a gyermek ügyeivel foglalkozó hatóságok felé, ellátja a gyermek törvényes képviselőt, és jogszabályban meghatározott ügyekben eljárást kezdeményez. Tehát a gyermeki jogok védelmére kötelezettek köre kibővül a gyermek törvényes képviselőnek ellátásával foglalkozó személlyel, aki lehet a gyermek részére kirendelt gyám, gyermekvédelmi gyám, eseti gondnok, az egyes gyámi feladatok ellátásával megbízott nevelőszülő.

A törvény 11/A.§-a kimondja, hogy a gyermekjogi képviselő ellátja a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermek e törvényben meghatározott jogainak védelmét, és segíti a gyermeket jogai megismerésében és érvényesítésében, valamint kötelességei megismerésében és teljesítésében. A gyermekjogi képviselő kiemelt figyelmet fordít a különleges vagy speciális ellátást igénylő gyermek védelmére. A gyermekjogi képviselő – többek között – segít a gyermeket panaszra megfogalmazásában, kezdeményezheti annak kivizsgálását.

A törvény 86. §-ának (1) bekezdése szerint a gyám elősegíti a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, nevelését, és gondoskodik a gyermek teljes körű ellátásáról.¹¹

A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV.30.) NM rendelet 75. § (2) bekezdés b./ pontja szerint az otthont nyújtó teljes körű ellátás keretében a gondozott gyermek számára testi, értelmi, érzelmi, erkölcsi fejlődését elősegítő, életkorának, egészségi állapotának és egyéb szükségleteinek megfelelő nevelést, gondozást kell nyújtani.

11 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény

A kapcsolódó NM rendelet 83. § /1/ bekezdése szerint a gondozás, nevelés célja, hogy a gondozott gyermek testileg, értelmileg, érzelmileg, erkölcsileg korának és képességeinek megfelelően fejlődjen, személyisége a lehető legteljesebb módon kibontakozzon, és képessé váljon a vér szerinti családjába való visszaülleszkedésre, vagy a nevelőszülői, illetve örökbefogadó családba történő beülleszkedésre, vagy az önálló életvitelre.¹²

5. A Btk. szabályozása

A jelenleg hatályos Btk. 208.§¹³-a a kiskorú veszélyeztetésének törvényi tényállását az alábbiak szerint definiálja:

(1) A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy – ideértve a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve gyám élettársát, továbbá a szülői felügyeleti jogától megfosztott szülőt is, ha a kiskorúval közös háztartásban vagy egy lakásban él –, aki e feladatából eredő kötelességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteti, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, az (1) bekezdés szerint büntetendő az a tizenhatalmadik életévét betöltött személy, aki tizenhatalmadik életévét be nem töltött személyt

a) bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésére, illetve züllött életmód folytatására rábírnak vagy rábírnak törekedni,

b) bűncselekmény elkövetéséhez felajánl.

A törvény pontosítja a tényállások sértetti körét. Ahol a passzív alany természetesen csak kiskorú lehet, ott a kiskorú megjelölést, egyébként a tizenhatalmadik életévét be nem töltött személy megnevezést használja, figyelemmel arra, hogy a magyar jog szerint a tizenhatalmadik életévét betöltött személyek gyámhatósági engedéllyel házasságot köthetnek, a gyermekek védelme érdekében született nemzetközi egyezmények azonban valamennyi tizenhatalmadik életévét be nem töltött személyt gyermeknek tekintenek, és előírják speciális védelmüket.

A törvény a jelenlegi szabályozás szerint a kiskorú veszélyeztetése alatt csak a kiskorú fejlődését ténylegesen veszélyeztető vagy azt károsító magatartásokat rendeli büntetni. A 208. §-ban szabályozott bűncselekménynek két fordulata van.

1. Az (1) bekezdés értelmében a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődésének veszélyeztetése minősül bűncselekménynek. A bűncselekménynek csak speciális alanyai lehetnek: a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy.

12 A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV.30.) NM rendelet

13 2012. évi C. törvény Hatályos: 2013. VII. 1-től.

A bűncselekmény elkövetési magatartása a súlyos köteleességszegés, amely leggyakrabban mulasztás következménye. A bűncselekmény eredménye a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi, érzelmi fejlődésének veszélyeztetése, amelyet a súlyos köteleességszegés általában magában rejt. Az elkövetési magatartás rendszerint több szempontból veszélyezteteti a kiskorú fejlődését, ez természetszerű, például a testi fejlődés veszélyeztetése kisebb gyermekek esetében tipikusan összekapcsolódik az érzelmi, értelmi fejlődés veszélyeztetésével. Az adott ügy összes körülményének figyelembe vételével, a sértett kiskorú személyiségét, életkorát, stb. elemezve kell elbírálni, hogy a veszélyeztetési deliktum megvalósult-e.

2. A második fordulat szerinti magatartások elsősorban a kiskorú erkölcsi fejlődését veszélyeztetik. Elkövető a tizennyolcadik életévét betöltött személy, passzív alany a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy.¹⁴

A fent vázolt jogeset megtörténte és elbírálása idején még a korábbi Btk. volt hatályban, azonban az 1978. évi IV. törvény 195. § (1)¹⁵ bekezdése is lényegét tekintve hasonló módon szabályozta a kiskorú veszélyeztetésének büntetét. Eszerint a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki e feladatából folyó köteleességét súlyosan megszegi, és ezzel a kiskorú testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődését veszélyezteteti, büntetett követ el, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A bűncselekményt megvalósító elkövetési magatartás a súlyos kötelezettségszegés. Az elkövető olyan kötelezettségét szegi meg, amely a kiskorú nevelése, felügyelete vagy gondozása vonatkozásában terheli, azaz nem teljesíti köteleességét. A köteleesség nem teljesítése mind aktív – köteleességével ellentétes –, mind passzív magatartással megvalósítható. A köteleességek tartalmát jellemzően erkölcsi normák, társadalmi szokások konkretizálják, de e köteleesség annyira eltérő, eseti jellegű, nagy számú teendőt foglal magában, hogy megsértésük más módon, mint a következményekre történő utalással nem képzelhető el.¹⁶

A törvényi szabályozás változatlan a tekintetben, hogy a kiskorúakat fokozott védelem illeti meg. Ennek a megoldásnak a háttérében az áll, hogy a kiskorúak esetében nem csupán a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges felismerési képesség hiányzik, illetve csak bizonyos életkor felett várható el a teljes felismerési és akarati (összefoglalva beszámítási) képesség kifejlődése, hanem más oldalról az őket érő ilyen jellegű támadások elhárítása szükségességének és módjának a felismeréséhez való képességük is hiányzik, vagy korlátozott. A kiskorú sértetté válása azért is kiemelendően kezelendő kriminológiai és büntető igazságszolgáltatási kérdés, mert a gyermekvédelem ezzel további bűncselekményeket előzhet meg.¹⁷

A hivatkozott jogesetben a vádlottaknak foglalkozásuknál fogva feladatuk volt a gyermekotthonban elhelyezett kiskorú gyermekek nevelése és felügyelete. A vádlottak e fel-

14 A 2012. évi C. törvény 208.§-hoz fűzött miniszteri indokolás (Wolters Kluwer Kft. Jogtár Verzió 2014. 05.)

15 1978. évi IV. törvény

16 Dr. Sinku Pál A család és a gyermek büntetőjogi védelme, hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2000. 54-55.o.

17 Dr. Bogár Péter, dr. Margitán Éva, dr. Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban – KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2005. 96.o.

adatukból fakadó kötelezettségeiket súlyosan megszegték, mivel – a kifejezett, korábban részletezett jogszabályi tilalom ellenére – a nevelésükre, felügyeletükre bízott gyermekeket, a gyermekotthon lakóit megalázó, nekik fájdalmat okozó testi fenyegetésben részesítették, velük szemben gúnyos, sértő kifejezéseket használtak, megalázó büntetéseket alkalmaztak.

A nevelőnek feladata, hogy minden élethelyzetben jó példát mutasson a gyermekeknek, törekedjen a helyes szokások és magatartási formák kialakítására, gondoskodjon az otthonban élő gyerekek testi és szellemi fejlődéséről. Felelős – a vonatkozó jogszabályokban, valamint a belső rendelkezésekben előírt – az otthonban zajló munkavégzéséért, az otthon erkölcsi, fegyelmi állapotáért.

A gyermekfelügyelő feladata, hogy a szakmai elvárásoknak megfelelően végezze a gyermekek napirend szerinti közvetlen ellátását. Munkája során testi fenyegetést, agresszív, fenyegető magatartást nem tanúsíthat. Felelős – a vonatkozó jogszabályokban, valamint a belső rendelkezésekben előírt – az otthonban zajló munkavégzéséért, az otthon erkölcsi, fegyelmi állapotáért.

A vádlottak fenti magatartásukkal a gyermekek erkölcsi, értelmi és érzelmi fejlődését veszélyeztették. A vádlottak – képzettségükönél fogva – valamennyien felismerték azt, hogy agresszív nevelői megnyilvánulásaik a kiskorúak értelmi fejlődésére károsan hatnak. Tisztában voltak azzal, hogy a fizikai bántalmazás, a zuhanyoztatás, a gúnyos és sértő megjegyzések használata, a megalázó büntetések gátlást, szorongást és félelmet válthatnak ki a gyermekekből, amelyek miatt szellemi fejlődésük megrekedhet. Felismerték azt is, hogy „nevelési módszereik” a kiskorúak erkölcsi fejlődését is veszélyeztetik, mivel nem a kulturált viselkedésre, hanem az agresszív, a másik személyét semmibe vevő magatartásra szolgáltatnak negatív példát. (BH1997. 469.) A bűncselekmények elkövetése nem alkalomszerű volt, amit esetleg a vádlottak magánéletében felmerülő külső körülményekhez lehetne kötni, hanem ezt a magatartást hosszú éveken keresztül tanúsították a rájuk bízott, amúgy is sérült gyermekekkel szemben, a legtöbbjüknek egész gyermekkorán keresztül, ami kitörölhetetlen, maradandó nyomott hagyott a személyiségükben. Volt olyan gyermek, aki elsírta magát a tárgyaláson, amikor felidézte a pici kora óta felgyülemlett sérelmeket, indokolatlan, megmagyarázhatatlan megaláztatásokat.

Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes Gyermeklélektan című tankönyvében rámutatott, hogy ha életének első időszakában a kisgyermek nem részeseül anyai gondozásban, ha keveset foglalkoznak vele, ha nincs állandó személyes kapcsolata egy felnőtt személlyel, akinek beleegyező mosolyát, bátorító biztatását, és még sok más megerősítő jelzését kapja és várja, hogy odaadja, elvegyen, másszon, megszólaljon, akkor a külvilág érdektelenné válik számára, fejlődésének nincs meg a legfőbb, az érzelmi mozgatója.¹⁸

Freud elsőként ismerte fel, hogy a személyiség formálódásában milyen nagy jelentősége van a gyermekekkel való bánásmódnak, a korai gyermekkori élményeknek. Ez a gondolat napjainkban olyan általánosan elterjedté és elfogadottá vált, hogy már senki sem

18 Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes Gyermeklélektan Gondolat – Budapest, 1985. 18.o.

csodálkozna azon, ha egy bűncselekmény elkövetője a következőképpen próbálná menteni magát: „Tisztelt bíróság, azért lettem ilyen ember, mert nagyon nehéz gyermekkorom volt.” A lelki sérülést okozó negatív traumák életünk során bármikor megjelenhetnek, mégis azok legártalmasabbak, amelyek a személyiségfejlődés korai szakaszában érik a gyermeket. Mivel a gyermek a trauma feldolgozására még nem képes, azt feldolgozatlanul tudattalanjába süllyeszti, elfojtja. A tudatból kiszorított traumatikus élményről való tudás megszűnik, feszültsége azonban megmarad és később pszichés zavarokat idézhet elő.¹⁹

Földvári József egyetemi tanár tankönyvében rámutatott, hogy a kiskorúak minden irányú fejlődésének az előmozdítása büntetőjogi feladat is. A fejlődésüket akadályozó tényezők büntetőjogi relevanciáját nemcsak az adja, hogy a kiskorúak személyiségének a teljesebb kibontakozását, tehát a személyiségi jogok érvényesülését veszélyeztetik, hanem figyelembe veendő az is, hogy az ilyen körülmények összefüggésben állnak a ma és a holnap bűnözésével is. Aligha igényel részletesebb belátást, hogy az ifjúság nevelése és a bűnözési helyzet alakulása között meghatározott összefüggés van. Kriminológiailag megalapozott az a felfogás, amely szerint a fiatalkorúak bűnelkövetése, de a gyermekek által tanúsított társadalomra veszélyes magatartások is a nevelési helyzet ki nem elégitő, helytelen voltára utalnak. Mivel pedig a mai fiatalkori bűnözés sejtetni engedi a holnap felnőttkori bűnözését, érthető a fokozott érdeklődés az ifjúság nevelését, fejlődését akadályozó körülmények iránt.²⁰

A hivatkozott büntető ügyben a kihallgatott sértettek közül csupán egy lány tanult tovább felsőfokú intézményben, a zömük még középfokú végzettséget sem szerzett, többekkel pedig a fiatalkorúak bírósága, mint vádlottakkal találkozott.

Tehát a vádlottak a fentiek értelmében megvalósították a terhükre rótt kiskorú veszélyeztetés büntettének törvényi tényállását. Ez nem szakértői kérdés, hanem a jogi értékelés körébe tartozó bírói feladat, ezért a bíróság a sértettek vonatkozásában szakértői vizsgálatot sem rendelt el. (BH1997. 469.)

6. A büntetőeljárás speciális szabályai

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény²¹ 51.§ (1) bekezdése értelmében sértettet az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.

A sértetti jogokról a Be. kifejezetten nem rendelkezik, csupán alapelvi szinten, ezért a hatóságoknak kell megoldaniuk a felszínre kerülő konfliktushelyzeteket, mint például a

19 Fekete Mária – dr. Grád András Pszichológia és Pszichopatológia jogászoknak hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2002. 34.o.

20 Erdősy – Földvári – Horváth A Magyar Büntetőjog Különös Része I. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam és Jogtudományi kar egységes jegyzet Tankönyvkiadó Budapest 1989. 234.o.

21 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény

kiskorú sértettek szavahihetőségének a megkérdőjelezését a vádlottak és védőik részéről. Ennek során a tényállás kiderítését nem célzó kérdések feltételét a hatóság megtilthatja.

A Be. 237.§ (3) bekezdés a./ pontja alapján a bíróság a nyilvánosságot a tárgyalásról, vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja, ha az – többek között – erkölcsi okokból szükséges. E lehetőség alkalmazása különösen a kiskorú sértett-tanúk vonatkozásában indokolt. Másrészt a Be. 460. § (1) bekezdése alapján a tárgyalásról a nyilvánosságot a 237. § (3) bekezdésében meghatározott eseteken kívül is ki kell zárni, ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges. A bíróságnak a kiskorú védelme érdekében kiemelt figyelmet kell fordítania a Be. 292.§ (2) bekezdésében írt alkalmazására, azaz a kiskorú sértett-tanú kihallgatása esetén a vallomástétel tartalmára a vádlottat a tárgyalásról eltávolíthatja. Nem lehetséges, hogy a vádlott jelenléte a kiskorút a vallomása megtételében zavarja. A kiskorú sértett-tanú védelmének sajátos eseteként értékelhető a Be. 85.§ (5) bekezdésének rendelkezése. Eszerint a hatóság engedélyezheti, hogy a tanú szóbeli kihallgatását követően, vagy e nélkül, írásban úgy tegyen vallomást, hogy azt a tanú saját kezűleg leírja és aláírja, vagy a tanúnak más módon leírt vallomását két tanú, illetőleg bíró vagy közjegyző hitelesítse. Végül a kiskorú védelmét szolgálja a Be. 124.§ (2) bekezdése is, amely szerint ha a tanú vallomása a terhelt vagy más tanú vallomásával ellentétes, ennek tisztázását szükség esetén szembesítéssel kell megkísérelni. Amennyiben a kiskorú súlyos pszichés megterhelésnek lenne kitéve a szembesítés során, esetleg a hozzátartozói körbe tartozó terhelttel kellene szembesíteni, vagy kifejezetten fél a terhelttől, különös gonddal kell vizsgálni, hogy a szembesítés szükséges, illetőleg elengedhetetlen-e, ellenkező esetben a szembesítést mellőzni kell.²²

A Be. 86. § (1) bekezdése értelmében a tizennegyedik életévét meg nem haladott személyt csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. A kihallgatása esetén a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetést mellőzni kell.

A (2) bekezdés szerint aki szellemi vagy egyéb állapota miatt korlátozottan képes megítélni a tanúvallomás megtagadásának jelentőségét, tanúként csak akkor hallgatható ki, ha vallomást kíván tenni, és a törvényes képviselője vagy a tanúként kihallgatandó által megjelölt hozzátartozó hozzájárul. A törvényes képviselő vagy a kihallgatandó által megjelölt hozzátartozó a tanú érdekében ügyvédet hatalmazhat meg.

A (3) bekezdés alapján a tizennyolcadik életévét meg nem haladott, valamint a (2) bekezdésben meghatározott tanú kihallgatásánál a tanú törvényes képviselője, támogatója és gondozója jelen lehet.

A (4) bekezdés kimondja, hogyha a tanú és a törvényes képviselő vagy a gondozó, illetve a támogató vagy a tanú által megjelölt hozzátartozó között érdekellentét van, vagy a nyomozás érdekei miatt szükséges, a (2) és (3) bekezdésben meghatározott jogokat a gyámhatóság gyakorolja.

22 Dr. Sinku Pál A család és a gyermek büntetőjogi védelme hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2000. 219-221.o.

A törvény minden, tizennyolcadik életévét be nem töltött személy esetén lehetővé teszi a törvényes képviselő, a gondozó és a támogató jelenlétét a kihallgatáson (ugyanígy rendelkezik arról a tanúról, aki szellemi vagy egyéb állapota miatt korlátozottan képes megítélni a tanúvallomás megtagadásának jelentőségét). Ez a szabály csak egy lehetőség, azaz ezeket a személyeket értesíteni kell (mivel jelenlétük lehetséges, de nem kötelező), az értesítés elmaradása esetén a kihallgatást meg kell ismételni (bár önmagában emiatt a korábbi kihallgatás eredménye nem válik jogellenessé). Az ezen rendelkezés alá eső tanúk egy része nem is rendelkezik törvényes képviselővel, gondozóval vagy támogatóval (még a tizennyolcadik életévét meg nem haladott tanú esetén is lehet, hogy 16. életévének betöltését követően házasságkötéssel nagykorúvá vált, és ilyenkor nincs sem törvényes képviselője, sem gondozója, sem támogatója), ekkor értelemszerűen senkit sem kell értesíteni. A 18. életévét meg nem haladott tanú esetén fokozottan ügyelni kell arra, hogy a figyelemztetéseket a tanú korára és érettségére tekintettel, számára érthető módon fogalmazza meg a hatóság.

Míg a fiatalokú terheltek esetén a törvényes képviselővel szembeni érdekellentét esetén a törvény úgy rendelkezik, hogy a fiatalokú terhelt részére eseti gyámot kell kirendelni, addig tanúknál ilyen esetben (illetőleg ha az érdekellentét a gyámmal szemben áll fenn) a jogokat az illetékes gyámhatóság gyakorolja. A gyámhatóság hatáskörét és illetékességét a 331/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet határozza meg.²³

A Be. 451. §-a szerint a törvényes képviselő az ügy iratait a nyomozás befejezése után megtekintheti. A nyomozás során is megtekintheti az olyan eljárási cselekményekről készült iratokat, amelyeknél jelen lehetett. Egyébként a törvényes képviselő jelenléti, észrevételezési, felvilágosításkérési, indítványtételi, valamint jogorvoslati jogára a védő jogai irányadók.

A fiatalokú védelme érdekében a Be. biztosítja a törvényes képviselő részvételét a büntetőeljárásban. A törvényes képviselő általában a szülő, illetve a gyám. A törvényes képviselő a védőhöz hasonlóan a fiatalokú érdekében jár el, jogai ezért részben azonosak. A nyomozás során megtekintheti azokról az eljárási cselekményekről készült iratokat, amelyeknél jelen lehetett, ezt követően iratbetekintési joga teljessé válik. A jelenléti, észrevételezési, felvilágosítás kérésére vonatkozó, indítványozási és jogorvoslati jogára a védő jogai irányadók. A védőtől eltérően azonban nem tehet fel közvetlenül kérdéseket és nem tarthat perbeszédet. Önálló, többletjogosítványt jelent viszont, hogy a törvényes képviselő védőt hatalmazhat meg. Amennyiben közvetítői eljárásra kerül a sor, az eljárásban a törvényes képviselő részvétele kötelező. A törvényes képviselő addig vehet részt az eljárásban, amíg a fiatalokú terhelt nagykorúvá nem válik, azaz ha betölti a 18. életévét, vagy ha a házasságkötéssel válik felnőttkorúvá.²⁴

23 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 86.§-hoz kapcsolódó kommentár (Wolters Kluwer Kft. Jogtár Verzió 2014. 05.)

24 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 451.§-hoz kapcsolódó kommentár (Wolters Kluwer Kft. Jogtár Verzió 2014. 05.)

A Be. 452. § (1) bekezdésének a./ pontja alapján a gyámhatóság – a vádirat benyújtásáig az ügyész, azt követően a bíróság megkeresésére – eseti gyámot rendel ki, ha a törvényes képviselő érdekei a fiatalkorú érdekeivel egyébként ellentétesek.

A (2) bekezdés szerint az (1) bekezdés a) pontja esetén az eseti gyám kirendeléséig a vádirat benyújtásáig az ügyész, azt követően a bíróság a törvényes képviselőt kizárhatja az eljárásból.

A (3) bekezdés alapján az eseti gyám az eljárásban törvényes képviselőként jár el.

A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló fiatalkorú elkövető esetén különös gondossággal kell vizsgálni, ki a törvényes képviselő, mert ezeknek a gyermekvédelmi intézkedéseknek több olyan formája van, amikor a gyermek nem a szülő háztartásában nevelkedik átmenetileg, ám a szülő szülői felügyeleti joga közül a törvényes képviselőt érintetlen marad. Abban az esetben, amikor a kiskorú sértettnek, tanúnak van érdekellentéte a törvényes képviselővel, eseti gyám kirendelése szükséges, amiről az eljáró hatóság, leggyakrabban a rendőrség gondoskodik.²⁵

Jelen esetben az I. r. vádlott volt az intézet igazgatója, a sértett gyermekek gyámja, aki törvényes képviselőként járt el. Ennek során mindvégig jelen volt a nyomozás során és az azt megelőző fegyelmi eljárás során a kiskorú sértettek kihallgatásánál. A feljelentést megtevő nevelő név szerint megjelölte a sérelmet elszenvedett gyermekeket és azokat a tényeket, amikről tudomása volt, azonban ez az általa a gyermekotthonban eltöltött idő rövidege miatt csupán rendkívül csekély ismeretanyag volt. A gyermekek a kihallgatásuk alkalmával – pusztán pár szavas vallomásokot téve – megerősítették a feljelentést tevő nevelőjük által elmondottakat, de azon túl nem nyilatkoztak. A törvényes képviselő személyében csak a nyomozati szakasz végén került sor változásra, így a gyermekek az őket ért sérelmekről csak a bíróság előtt tudtak félelem nélkül beszámolni, ezáltal sokkal sötétebb képet festettek az életükről, mint a nyomozás során az I. r. vádlott jelenlétében.

Mindezek alapján a nyomozó hatóság súlyos eljárási szabálysértést követett el, amikor az I. r. vádlottnak, mint a kiskorúak törvényes képviselőjének, a közöttük fennálló érdekellentét miatt, nem kezdeményezte a kizárását az eljárásból. A feljelentés nem ismeretlen személyek ellen tartalmazott adatokat, hanem konkrétan megnevezte őket, így az első pillanattól kezdve nem láthatta volna el a törvényes képviselőt az I. r. vádlott, még abban az esetben sem, ha az eljárás felmentéssel, vagy annak a megszüntetésével zárult volna.

7. A jogeset által feltárt problémák

7.1. Az ombudsmani eljárás

N. Hubertusz nevelő 2004. február 25. napján levélben fordult az Országgyűlési Biztosok Hivatalához. Beadványában leírta, hogy a gyermekotthonba érkezését követően

²⁵ dr. Bogár Péter, dr. Margitán Éva, dr. Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban – KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2005. 144., 148.o.

azonnal tapasztalta az ott uralkodó rendkívül trágár beszédstílust, ahogyan a nevelők a gyerekekkel beszéltek. Jelezte ezt a kifogását a felettes nevelőnek, de többszöri felvetése ellenére sem foglalkoztak a kérdéssel. Ekkor az intézmény szakmai vezetőjéhez, az I. r. vádlotthoz fordult, aki a Gyermekközpont Igazgatójához tett jelentést. Ez utóbbi személy egy szakmai egyeztetést tartott, ahol ő elmondhatta az észrevételeit és kérte ennek kivizsgálását. Ezt követően figyelmeztetést kapott, mert a nevelők minősíthetetlen beszédét – állítása szerint – hangfelvétellel rögzítette, de ezt a felvételt soha nem mutatta meg és fel sem használta (talán nem is létezett ilyen hangfelvétel), majd közölték vele, hogy megfelelő döntés lenne részéről, ha felmondana. Később tájékoztatták, hogy az érintett felügyelőkkel szemben fegyelmi eljárást indítottak. Mindezek alapján „kérte a biztos urat, hogy példáulértékű vizsgálatot kezdeményezzen a gyerekek és felnőttek egyenkénti és személyes meghallgatásával, mert ezeket a sanyarú sorsú gyermekeket is megilleti az emberi méltósághoz való jog, fejlődésükhöz a körülmények ellenére is meg kell próbálni minél több segítséget nyújtani”.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettese az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16.§ (1) bekezdése alapján a vizsgálatot megindította és a 18. § (3) bekezdése alapján a megyei gyámhivatal vezetőjét a panaszban foglaltak vizsgálatára és a vizsgálat során keletkezett dokumentumok másolatának megküldésére kérte. Majd a 2004. június 30. napján elkészült jelentés idézte a dolgozatban fentebb vázolt jogszabályi megállapításokat, és a képesítési előírásokat a gyermekjóléti és a gyermekvédelmi személyes gondoskodás egyes formáiban dolgozók részére. Ennek értelmében a nevelő: pedagógus, felsőfokú szociális alapvégzettség, pszichológus, mentálhigiénés szakember, gyermek- és ifjúságvédelmi tanácsadó oklevéllel rendelkező, teológus, hittanár, hittantanár. Gyermekfelügyelő: gyermek és ifjúsági felügyelő, dajka, utógondozó: felsőfokú szociális alapvégzettség. Családgondozó: pedagógus, pszichológus, mentálhigiénés szakember, gyermek és ifjúságvédelmi tanácsadó, jogi szakokleveles családvédelmi tanácsadó oklevéllel rendelkező, védőnő, teológus, hittantanár, hittanár. A vizsgálat során nem nyert bizonyítást sem gyermekbántalmazás, sem trágár kifejezések használata. A gyámhivatal vezetője tájékoztatást adott a fegyelmi eljárás eredményéről is. Mindezek alapján a jelentést tevő megállapította, hogy a vizsgált intézmény vezetője mindent megtett a visszasságok orvoslására, ezért ajánlást nem tett.²⁶

A megyei önkormányzat közgyűlésének alelnöke az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettese a feltárt hiányosságok kiküszöbölése és a szakmai munka színvonalának emelése érdekében intézkedési tervet dolgozott ki. Szükségesnek tartotta az új dolgozók alkalmazásakor a felvételi elbeszélgetéskor a jelentkező gyermekvédelmi pályára történő alkalmasságának a vizsgálatát, a munkába állás előtt egy egyhetes időszak alatt a jelentkező ismerkedjen a gyermekotthoni munkával, a dolgozók számára esetmegbeszélések szervezése a felmerülő problémák megoldására, a gyerekekkel történő foglalkozás elősegítésére, szakmai ismeretek bővítése, gyermekvédelmi továbbképzésekre

26 Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének OBH 1981/2004. számú jelentése

történő jelentkezés, végül a gyámi gondozói tanácsadók rendszeresen folytassanak négy-
szemközti beszélgetéseket a gondozottakkal, amiről készítsenek feljegyzéseket.²⁷

Az 1993. évi LIX. törvény az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról akként rendelkezik, hogy:

1. § Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának (a továbbiakban: országgyűlési biztos) feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat kivizsgálja vagy kivizsgáltassa, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen [Alkotmány 32/B. § (1) bek.].

17. § (1) Az országgyűlési biztos a hozzá benyújtott beadványt – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – köteles megvizsgálni. A célszerűnek tartott intézkedést – e törvény keretei között – maga választja meg.

19. § (1) Az országgyűlési biztos a lefolytatott vizsgálat eredményéről, illetve esetleges intézkedéséről a beadványt tevőt értesíti.

24. § Ha az országgyűlési biztos eljárása során szabálysértés vagy fegyelmi vétség elkövetésének alapos gyanúját észleli, az illetékes szervnél felelősségre vonásra irányuló eljárást kezdeményezhet, bűncselekmény észlelése esetén pedig kezdeményez. A megke-
resett szerv az eljárás megindításával kapcsolatos álláspontjáról – törvény eltérő rendelkezése hiányában – hatvan napon belül, az eljárás eredményéről pedig annak befejezését követően harminc napon belül tájékoztatja az országgyűlési biztost.

Az alapvető jogok biztosáról szóló jelenleg hatályos 2011. évi CXI. törvény 1.§ (2) bekezdésének a./, b./, c./ és d./ pontja az alábbiak szerint rendelkezik: Az alapvető jogok biztosa tevékenysége során – különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával – megkülönböztetett figyelmet fordít a gyermekek jogainak, az Alaptörvény P) cikkében meghatározott értékeknek (a továbbiakban: a jövő nemzedékek érdekei), az Alaptörvény XXIX. cikkében meghatározott jogoknak (a továbbiakban: a Magyarországon élő nemzetiségek jogai), valamint a leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportok jogainak a védelmére. A 3. § (1) bekezdésének a./ és b./ pontja alapján az alapvető jogok biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettese figyelemmel kíséri a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesülését, és rendszeresen tájékoztatja az alapvető jogok biztosát, az érintett intézményeket és a nyilvánosságot a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesülésével kapcsolatos tapasztalatairól, valamint felhívja az alapvető jogok biztosa, az érintett intézmények és a nyilvánosság figyelmét a természetes személyek nagyobb csoportját – különösen a jövő nemzedékeket – érintő jogsértés veszélyére.

Miután N. Hubertusz bejelentése pozitív eredménnyel nem zárult, 2004. május 11. napján bejelentést tett az ügyészségen, aminek következtében megindult a büntetőeljárás.

7.2 A gyermekotthon ellenőrzése

A megyei önkormányzati intézmények konszolidációjáról, a megyei önkormányzati intézmények és a Fővárosi Önkormányzat egyes egészségügyi intézményeinek átvételéről

27 Ikt.sz.:01/857-5/2004. számú tájékoztatás az intézkedési tervről

szóló 2011. évi CLIV. törvény alapján a megyei önkormányzati fenntartásban lévő szociális és gyermekvédelmi intézmények 2012. január 1-jével állami fenntartásba kerültek. Így a személyes gondoskodást nyújtó szakosított szociális ellátások közül a korábbi megyei önkormányzati fenntartású tartós bentlakást nyújtó szociális, továbbá a gyermekvédelmi szakellátási intézmények vonatkozásában 2012. január 1-jétől a feladatellátásra kötelezett az állam, amely a megyei intézményfenntartó központok – mint a megyei önkormányzatok jogutódai – útján gondoskodik a szociális és gyermekvédelmi ellátások biztosításáról. A törvény tovább folytatja a megkezdett folyamatot a települési önkormányzatok fenntartásában lévő fogyatékos, pszichiátriai beteg, továbbá szenvedélybeteg személyek szakosított szociális ellátását nyújtó intézmények, valamint a gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények tekintetében. A települési önkormányzatok ellátási kötelezettsége e célcsoportok és ellátások esetén megszüntetésre kerül a kötelezettség államhoz való áttelepítésével, az intézmények egységes irányítású és fenntartható működésének biztosítása érdekében.

A pontos intézményi körbe valamennyi gyermekvédelmi szakellátást nyújtó intézmény beletartozik. A gyermekvédelem területén az állami feladatellátás a szakellátás teljes körét lefedi 2013. január 1-jétől. A törvény alapján az államra száll át a feladat ellátásához kapcsolódó valamennyi, önkormányzati tulajdonban álló szociális, gyermekvédelmi intézmény, az ezekkel kapcsolatos fenntartói jog és kötelezettség, továbbá az intézményekkel kapcsolatos valamennyi vagyoni és vagyoni értékű jog. Emellett az államra száll az átvett feladat ellátását végző vagy az átvett feladat ellátásában közreműködő, a települési önkormányzat vagy az átvett intézmény által alapított, az átvett feladat végzésében közreműködő közalapítvány, alapítvány alapítói joga, és – az önkormányzati tulajdoni hányad erejéig – azok a gazdasági társaságok és egyéb gazdálkodó szervezetek, amelyek az átvett feladat ellátásában közreműködnek és részben vagy egészben a települési önkormányzat tulajdonában állnak.

A fenti intézkedés szükségessé teszi további törvények módosítását is. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (a továbbiakban: Szt.), valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) mellett a módosítás kiterjed a helyi önkormányzatok címzett és céltámogatási rendszeréről szóló 1992. évi LXXXIX. törvényre, és a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényre is.

A törvény a szociális, gyermekvédelmi intézmények állami átvételéhez kapcsolódó módosítások mellett tartalmazza az Szt. és a Gyvt. egyéb okból szükségessé vált módosításait, illetve ezekhez kapcsolódóan a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény, a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény, valamint a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról szóló 2012. évi XCIII. törvény módosítását is. Az ágazati törvények között kiemelkedő jelentőségű a Gyvt. módosítása, amely a gyermekvédelmi szakellátás tekintetében két jelentős szakmai módosítást tartal-

maz. A törvény egyrészt bevezeti a gyermekvédelmi gyámság jogintézményét, ami által a gyermekvédelmi gyám személyében a gyermekért felelős, érte tenni tudó új szereplője lesz a gyermekvédelmi szakellátásnak. Másrészt a törvény a tizenkét év alatti gyermekek esetén általánossá teszi a befogadó szülőnél (helyettes szülőnél, nevelőszülőnél, különleges vagy speciális nevelőszülőnél) történő elhelyezésüket, intézményes elhelyezésükre csak kivételesen kerülhet sor. Ezzel párhuzamosan sor kerül a nevelőszülői jogviszony egységes új foglalkoztatási jogviszonnyá való fokozatos átalakítására. A gyermekvédelmi szakellátást érintő szakmai módosítások 2014. január 1-jén lépnek hatályba, megfelelő felkészülési időt biztosítva így a jogalkalmazók számára.

Az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermek jogai közé tartozik a teljes körű gondozáson, ellátáson és nevelésen kívül, hogy az érkei érvényesítésére megfelelő törvényes képviselőben részesüljön, ezt szolgálja a gyermekvédelmi gyámság bevezetése.

A törvény értelmében 2010. január 1-jei hatállyal bevezetésre kerül a gyermekvédelmi igazgatási bírság. Ezzel egyidejűleg célszerű lehetőséget teremteni a gyermekjogi képviselőnek arra, hogy javasolhassa mind a bírság kiszabását, mind – a bírság alternatívájaként – a jogsértéssel érintettek között egyeztető megbeszélés tartását vagy a jogsértő személy továbbképzését. A gyermekjogi képviselő feladata a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermek jogainak védelme, a gyermek segítése jogai gyakorlásában és érvényesítésében. A gyermekjogi képviselő – az intézményben, szolgáltatónál tett látogatásai, fogadóórái révén – az elsők között szerez tudomást a gyermeki jogok sérelméről. Mivel nem hatóság, kötelező erejű döntést az intézményvezető, működtető, fenntartó vonatkozásában nem hozhat, csupán közvetíthet a konfliktus feloldásában, javaslatot tehet a felmerülő problémák megoldására.²⁸

A hivatkozott jogeset jól fényjeli az akkori ellenőrzési rendszer hibáit. Jelen esetben az állampolgári jogok országgyűlési biztosa azt a személyt kérte fel a bejelentés kivizsgálására és intézkedési terv kidolgozására, akinek eredendően feladata lett volna az ellenőrzés, a hivatkozott jogesetben írt bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, illetőleg a megvalósult visszaélések feltárása.

Az otthonban lakó 40 gyermek problémáival a vizsgált időszakban senki nem foglalkozott, mondhatnánk egyáltalán nem működött a „jelzőrendszer”.

Az intézet alagsorában dolgozó fejlesztőpedagógus – állítása szerint – nem hallotta, hogy a nevelők hogyan beszéltek a gyerekekkel. Az egyik gyerek panasza miatt volt egy beszélgetése a II. r. vádlottal, aki azt mondta, hogy először szorosabban fogja a gyeplőt, amiből majd engedhet, amivel ő nem értett egyet. A gyerekek elmondtak neki ezt-azt, amit ő hitt is, nem is. Pletyka szinten hallotta, hogy a IV. r. vádlott megverte az egyik sértettet és arról is, hogy a III. r. vádlott káromkodik, mégis derült égből villámcsapásként érte az eljárás megindulása.

²⁸ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 9.§-hoz fűzött miniszteri indoklás (Wolters Kluwer Kft. Jogtár Verzió 2014. 05.)

Egy másik tanú, akinek a feladata a szülőkkel történő kapcsolattartás volt, előadta, hogy neki már az ügy kirobbanása előtt is tudomása volt ezekről a dolgokról. Általánosságban beszélt a nyomozás során arról, hogy nem minden nevelési módszerrel értett egyet. A II. r. vádlott viszont számára pozitív volt, sokat beszélgetett vele, elmondta, hogy megkeserítette az élet. A III. r. vádlottal kapcsolatban az volt a véleménye, hogy egyáltalán nem a gyerekek közé való volt a borzalmas stílusa miatt. A gyermekotthonban mindenki tudta, hogy a fiúknál milyen dolgok után érdeklődik. Voltak olyan esetek, amit több gyerektől is hallott, így azt el kellett hinnie. Az egyik gyermek azt is elmondta, hogy a fegyelmi tárgyalás előtt fenyegető telefonokat kapott. Hallott az V. r. vádlottnak az egyik kislány felé tett kijelentéséről is. A gyerekek azt is elmesélték, hogy a IV. r. vádlott brutálisan verekedett az egyik gyermekkel. Azok a gyerekek, akik ott voltak, nagyon meg voltak rémülve. A bántalmazott gyermek sírt, majd hazament. Ez 2003. június első hetében volt. Kiment a lakására és látta, hogy a gyerekeknek a háta, karja véraláfutásos volt, a nyakán karmolásnyomok, a karján hámsérülés volt.

Egy másik nevelő előadta, hogy a III. r. vádlott sem főzni, sem parancsolni nem tudott, lusta is volt és trágárul beszélt. Elmondta, hogy melyik fiú mivel foglalkozott az éjszaka, ezért a tanú kolléganőjét nevetségesnek találta. A II. r. vádlott pedig nem nevelte, hanem idomította a gyerekeket.

A gyermekvédelmi szakreferens a bíróság előtt előadta, hogy minden évben egyszer ellenőrzést tartott az intézményben, amellyel már 10 éve áll kapcsolatban. Ellenőrzései során egy gyerekkel sem került közvetlen kapcsolatba. Ez idő alatt egyszer kérte az egyik gyermeket, hogy egy intézményben szeretne lenni a nővérével, akit áthelyeztek egy másik otthonba 18 éves kora után. Más problémát felé senki nem jelzett. A problémákat szerinte a fenntartónak, a megyei önkormányzatnak kellett volna jelezni. Tudott a fegyelmi eljárásról, de annak az anyagát nem szerezte be. Az ombudsmani vizsgálat lefolytatásával őt bízták meg, nem érezte magát elfoglaltnak és 3 nap alatt meg is csinálta.

Az otthon pszichiátere hivatalból ismerte a nevelteket és a nevelőket. A problémás gyerekek esetében megbeszélték, hogy ki milyen speciális törődést igényel. Nem emlékezett semmilyen kirívó történetre, amelyben a gyerekek a nevelőkre panaszkodtak volna, pedig a kisebb sérelmeiket elmondták, sőt olyanról is tudott, hogy a gyerek „a nevelőnek visszarúgott, vagy visszakarmolt”. A gyerekek alacsony IQ-val rendelkeztek, de szerinte betaníthatóak voltak ezekre a történetekre, a mellettük valló nevelők pedig szerinte az állásukat féltették és ezért tettek terhelő vallomást a vádlottakra. N. Hubertuszt korábban ismerte, családi problémái megoldásához kért segítséget, őt antiszociális pszichopátának nevezte, aki bomlasztott a közösségben, miután a saját élete sem működött.

Mindebből megállapítható, hogy mindazon személyek, akik az otthonban lakó gyermekekért felelősek voltak, a nevelőktől az orvoson át a gyermekvédelmi szakreferensig, mindannyian tudtak, vagy tudniuk kellett arról, hogy a gyermekek milyen megaláztatásokat szenvedtek el, mégsem tettek semmit a gyermekek érdekében, akik ilyen kiszolgáltatott körülmények között nevelkedtek óvodás kortól 18 éves korig. A durvaság, a trágár-

ság, a verés, a szeretetlen bánásmód természetessé vált számukra, a trágárság már nem is zavarta őket, hiszen a velük kapcsolatban álló felnőttek soha nem álltak ki értük egészen N. Hubertusz megérkezéséig, akit viszont hamar eltávolítottak az otthonból, a gyerekeknek pedig megtiltották, hogy felvegyék vele a kapcsolatot.

7.3. Kihez fordulhat a gyermek?

Minderre tekintettel helyesnek tartom a Gyvt. azon módosítását, amely bevezette a gyermekvédelmi gyámság jogintézményét. A gyám az a személy, aki felelős a gyermekért, és tenni is tud érte.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 84.§ (1) bekezdése kimondja, hogy a gyámhatóság a gyermek részére gyermekvédelmi gyámot rendel, ha (a) ideiglenes hatállyal nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyezte el a gyermeket, és pert indított a szülői felügyelet megszüntetése iránt, illetve (d) nevelésbe vette a gyermeket. A 85. § (1) és (4) bekezdése értelmében a gyermekvédelmi gyámra az e törvényben meghatározott kivételekkel a Ptk. gyámságra vonatkozó rendelkezései az irányadóak. A gyermekvédelmi gyám tevékenységét a gyámhatóság irányítja és felügyeli, a gyermekvédelmi gyám feladatainak ellátásához szükséges feltételeket a területi gyermekvédelmi szakszolgálat biztosítja.

A polgári törvénykönyv (2013. évi V. törvény) – IV. könyv (Családjog) a 4:223. §-ban kimondja, hogy az a kiskorú, aki nem áll szülői felügyelet alatt, gyámság alá tartozik. A 4:224. § szerint a gyám – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a gyámsága alatt álló gyermek gondozója, nevelője, vagyonának kezelője és a gyermek törvényes képviselője. A gyermekvédelmi gyámságot a 4:230. § szabályozza. Eszerint gyermekvédelmi gyámság alá tartozik különösen az a gyermek, (a) akit nevelésbe vettek; (b) akit ideiglenes hatállyal gyermekvédelmi nevelőszülőknél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyeztek el, és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránti per indult; vagy (c) akinek a szülője hozzájárult gyermeke titkos örökbefogadásához.

A Csjk. Gyámsági részének XIV. Fejezetében, a szülői felügyeletnél követett megoldáshoz hasonlóan, kiemeli a részletrendelkezések közül annak meghatározását, hogy a gyámság milyen jogokkal és kötelezettségekkel jár, ezzel a jogintézménynek mintegy definícióját is megadja. A felsorolás a Csjt. 101. § (1) bekezdéséhez képest – gondozás, vagyonkezelés, törvényes képviselő – a tipikus esetekből kiindulva – *a neveléssel bővül*. A korábbi gyakorlattal szemben tehát erősebb hangsúlyt kap a gyámnak a gyermek irányában fennálló gondozási és nevelési kötelezettsége, a gyermek részére a családi környezetben nevelkedés biztosítása, ami a Csjk. azon alapelvéből is következik, hogy a gyermek érdekének fokozottan kell érvényesülnie a családjogi viszonyokban. A „hagyományos” gyám mellett (aki továbbra is lehet nevezett gyám vagy rendelt gyám) a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámját gyermekvédelmi gyámként nevesíti, a gyámhatóság részéről a családban élő gyermek részére hivatásos gyám kirendelésé-

nek lehetőségét pedig megszünteti. A Csjk. Gyámsági részének XV. Fejezete a szülői felügyeleti jogok és kötelezettségek szabályainak változására tekintettel a gyámság gyakorlásának szabályait is módosítja, továbbá a gyám és gyámolt kapcsolatában is előtérbe kerül az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének figyelembevétele. Ezért a gyámság gyakorlása során is alapvető elvárás, hogy a gyám tevékenységét *a gyermek érdekeinek, vagyis testi, szellemi, érzelmi és erkölcsi fejlődése biztosításának megfelelően lássa el*. Az ítélőképessége birtokában levő gyermek pedig az a gyermek, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni. A Csjk. fenntartja a különbséget a szülő és a gyám jogi státusza között, így a gyám továbbra is a gyámhatóság folyamatos ellenőrzése alatt működik, azonban a közigazgatási elemek megléte ellenére *a gyám és gyámolt között családi jogviszony áll fenn*. A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámjának jogai és kötelezettségei azonban minden téren jelentősen eltérnek a „hagyományos” gyámétól, mivel a gyermekvédelmi gyámok tekintetében az állami kontroll –, mint felügyelet – még nagyobb, a gyámi önállóság korlátozottabb. A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja 2014. január 1-jéig az a nevelőszülő, gyermekotthon-vezető, illetve hivatásos gyám volt, akit a gyámhatóság kirendelt. A fogalmat a Csjt. mellett a Gyvt. is nevesítette azzal, hogy a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámságát 2014. január 1-jétől főszabályként csak a TEGYESZ-nél közalkalmazotti jogviszony keretében, önálló munkakörben foglalkoztatott gyermekvédelmi gyám látja el.

A Gyvt. 2014. január 1-jei módosítása szerint a TEGYESZ alkalmazásában álló gyermekvédelmi gyámok látják el elsősorban az ideiglenes hatállyal elhelyezett, a nevelésbe vett gyermekek gyámságát, de fontos szerepük van a kísérő nélküli kiskorúak képviselőiben is. A gyermekvédelmi gyám jogköre a gyermek gondozásának – nevelésének elősegítése és figyelemmel kísérése, a gyermek törvényes képviselője, vagyonának kezelése és a családgondozás. Kiemelt feladatuk ezen belül, hogy nyomon kövessék a gyermek egészséges fejlődését a teljes körű ellátásuk során, továbbá, hogy elősegítsék a gyermek kapcsolattartását a vér szerinti szülővel annak érdekében, hogy a gyermek minél előbb visszakerülhessen családjába, illetve előmozdítsák a mielőbbi örökbefogadást. Ugyanakkor a gyermekvédelmi gyám a nevelésbe vett gyermek súlyos veszélyeztetettsége esetén megváltoztathatja a gyermek gondozási helyét, de köteles erről a gyámhatóságot egyidejűleg tájékoztatni, továbbá kérelmet benyújtani a gondozási hely gyámhatóság általi megváltoztatása iránt. A gyermekvédelmi gyám továbbá engedélyezheti, hogy a gyermek az örökbe fogadni szándékozóknál tartózkodjon (gyermek gondozási helyének változatlanul hagyása mellett).

A jogalkotó szándéka az volt, hogy a gyermekvédelmi gyámság bevezetése oldja fel azokat az érdekütközéseket, amely a fenntartói, intézményi, gondozói érdekek és a gyermek érdeke között feszülnek. A korábbi rendszerben problémát jelentett, hogy a gyermek érdeke nem minden esetben egyezett a törvényes képviselőt ellátó nevelőszülő,

vagy a gyermekotthont fenntartó érdekeivel. Ilyen volt különösen a vér szerinti szülővel való kapcsolattartás, vagy az örökbefogadás elősegítése, hiszen a nevelőszülő érdeke az, hogy a gyermek minél tovább nála maradjon, nem pedig az, hogy elkerüljön tőle. A független gyermekvédelmi gyámnak lehetősége nyílik arra is, hogy a nevelőszülőnél és a gyermekotthonban nyomon kövesse a gyermek szükségleteit, egészséges fejlődését. Korábban gondot okozott az, hogy ha a gyermekotthonban vagy nevelőszülőnél nevelkedő gyermeket új helyre helyezték, akkor új gyámot is rendeltek számára, ami megnehezítette a gyermek fejlődésének nyomon követését. A változtatás lényege, hogy ezentúl a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermek törvényes képviselőjét nem a gyermek nevelőszülője vagy gyermekotthon vezetője látja el, hanem gyermekvédelmi gyám, akinek a személye a gondozási hely esetleges változásától függetlenül állandó marad. A gyermekvédelmi gyám a TEGYESZ közalkalmazottjaként, önálló munkakörben tevékenykedik, és egyidejűleg legfeljebb 30 gyermek gyámságát láthatja el. A megfelelő gyámi létszám a családgondozó, utógondozó munkakörök, és a gyámi gondozói tanácsadói munkakörök átalakításával jöhet létre. Nem lehet gyermekvédelmi gyám a gyámhatóság vezetője vagy ügyintézője, a TEGYESZ vezetője; a gyermekotthon és a nevelőszülői hálózat vezetője vagy foglalkoztatottja, a gyermek nevelőszülője.

A gyermekvédelmi gyámság jogintézmények bevezetésére azonban csak fokozatosan kerülhet sor, hiszen a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek helyzetét felül kell vizsgálni a korábban kirendelt gyámok tekintetében is. A gyermekvédelmi gyámság hatékony működéséhez azonban az is szükséges, hogy a kompetencia határok egyértelműen meg legyenek határozva, – figyelemmel akár a gyermekjóléti szolgálat, akár a nevelőszülő, gyermekotthon feladataira –, továbbá a TEGYESZ-t fenntartó „állam” a gyámok működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételeket maradéktalanul rendelje hozzá.²⁹

8. Összegzés

A hivatkozott jogesetben leírt történet szerencsére gyakorinak nem mondható, az ítélet meghozatalakor csupán egy hasonló határozatot lehetett fellelni a Bírósági Határozatok gyűjteményében. Ugyanakkor nagyon komoly problémákra hívta fel a figyelmet.

A jogszabályok hivatkozott módosításával megoldódott az a probléma, hogy a gyermekek mindenképp felett álló érdekeit akkor is képviseli valaki a gyermekvédelmi gyám személyében, ha a gyermek érdekei és a nevelőotthon vezetőjének érdeke eltérnek, jelen esetben, ha a nevelőotthon vezetője, illetve a gyermekek gondozója a kiskorúak sérelmére bűncselekményt követ el.

29 Katonáné Pehr Erika: Változások a gyámság szabályozásában, különös tekintettel a gyámrendelésre (CSJ, 2014/2., 1-10. o.)

A gyermekvédelmi gyám nagyon fontos szerepet tölt be a gyermekek jogainak és érdekeinek védelmében, a gondozás és a törvényes képviselő mellett a nevelést is a feladatai közé emelték. Látni kell azonban, hogy a gyermekvédelmi gyám nem él együtt a kiskorúakkal, akiknek létszáma is túl nagy ahhoz, hogy közöttük őszinte, bensőséges kapcsolat alakuljon ki. A gyermekeknek egy szoros, bensőséges, őszinte kapcsolat kell ahhoz, hogy megnyíljanak, a lelkük apró problémáit valakivel megosszák, „akinek beleegyező mosolyát, bátorító biztatását, és még sok más megerősítő jelzését megkapják, hogy odaadjanak, elvegyenek, másszanak, megszólaljanak,...”

Tény, hogy nincs az a tökéletesen működő, jól felszerelt gyermekotthon, ami az anyai szeretetet pótolná. A gyermekek védelme, gyermekközpontú igazságszolgáltatás, gyermekbarát települések kialakítása, és sok más, a gyermekek érdekeit védő intézkedés van napjainkban napirenden. Mindeközben azonban látni kell azt is, hogy a családjukat nélkülözni kénytelen gyermekeknek az átlagnál sokkal több odafigyelésre van szükségük nem csak az őket gondozó személyek részéről, hanem az egész társadalom részéről. Ha egy állatkinzás nagy visszhangot keltve borzolni képes a társadalom kedélyeit, mennyivel inkább érzékenyeknek kellene lennünk a szeretetlenségben, lelki nélkülözésben felnövő gyermekek láttán.

Felhasznált irodalom

Szakirodalom

- dr. Bogár Péter, dr. Margitán Éva, dr. Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban – KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest 2005.
- Katonáné Pehr Erika: Változások a gyámság szabályozásában, különös tekintettel gyámrendelésre (CSJ, 2014/2., 1–10. o.)
- Fekete Mária – dr. Grád András Pszichológia és Pszichopatológia jogászoknak hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2002.
- Dr. Sinku Pál A család és a gyermek büntetőjogi védelme hvgorac Lap- és Könyvkiadó Kft. 2000.
- Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes Gyermeklélektan Gondolat – Budapest, 1985.
- Erdősy – Földvári – Horváth A Magyar Büntetőjog Különös Része I. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam és Jogtudományi kar egységes jegyzet Tankönyvkiadó Budapest 1989.

Felhasznált jogszabályok

- A Magyar Köztársaság Alkotmánya – az 1949. évi XX. törvény
- Az Alaptörvény – a 2011. évi CCCXXV. törvény
- A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20. napján kelt Egyezmény
- A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény
- A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV.30.) NM rendelet
- Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény és a jelenleg hatályos 2011. évi CXI. törvény
- A polgári törvénykönyv (2013. évi V. törvény) – IV. könyv (Családjog)
valamint a hozzájuk fűzött indokolás és kommentár

Egyéb szakanyag

- A Győri Városi Ügyészség Fk. 2641/2004/11. számú és a Közl.94/2007/2-I. számú vádirata,
- A Győri Városi Bíróság B.797/2005/83. számú ítélete és
- A Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság mint másodfokú bíróság 3.Bf.81/2008/8. számú végzése.
- Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének OBH 1981/2004. számú jelentése.

A gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Valóban gyermekközpontú? Vagy inkább gyermekbarát?

„A barát olyasvalaki, aki jól bánik velünk, megbízik bennünk és mi is megbízhatunk benne, odafigyel ránk és mi is odafigyelünk rá, megért minket és mi is megértjük; az igazi barátnak mindig van bátorsága figyelmeztetni, ha hibázunk, és mellettünk áll, hogy segítsen megoldást találni.”

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Iránymutatása

Bevezetés

Az emberek hajlamosak azt gondolni, hogy gyermeknek lenni csupa játék, csupa öröm, csupa boldogság. Talán azért, mert jól eső érzés ebben a tudatban élni. Persze, ez szerencsére többnyire igaz is, hiszen egy rendes családban felnövekvő, kiegyensúlyozott gyermek számára minden feltétel adott egy nyugodt, gondtalan gyermekkorhoz. Azonban ez sokszor egyfajta álomvilágot is jelent, ugyanis nem gondolunk bele abba, hogy vannak gyermekek, akik nem ilyen szerencsések. Vannak gyermekek, akik nem élvezhetik a gyermekkor felhőtlen boldogságát. Ők azok, akiknek különböző okokból kifolyólag ez a gondtalan gyermekkor nem valóság, hanem csak egy álom. Amikor ők valamilyen oknál fogva belekerülnek egy ilyen nehéz élethelyzetbe, védelmezni kell őket. Nemcsak családi, hanem állami szinten is.

Szokás azt mondani, hogy a gyermekek mindent kibírnak. Ez talán többnyire igaz is, de ettől még nem kell, hogy mindent ténylegesen el is elviseljének. A gyermekkorban átélt események, tapasztalatok – legyenek azok kellemesek vagy kellemetlenek, örömteliek vagy tragikusak – meghatározzák a gyermek későbbi életét. Ez határozza meg, hogy a gyermek sikeres, boldog, kiegyensúlyozott vagy szabálytisztelő lesz-e. Azaz ilyenkor alakulnak ki azok a tulajdonságok, amelyek által egy gyermek a későbbiekben be tud illeszkedni a társadalomba és annak hasznos tagjává válhat.

Manapság egyre inkább gyakori, hogy gyermekek szörnyűséges életbe születnek bele. A nyomorúságos körülmények, az elkeseredettség, a tudatlanság, a kilátástalanság vagy a gonoszság mind-mind olyan faktor, amelyek indíttatást jelenthetnek bűncselekmény elkövetésére. Nem arra kell gondolni elsősorban, hogy az érintett gyermek követ el bűncselekményt, habár ez sem kizárt, sőt egyre inkább gyakoribb. Ugyanis bárki, aki a gyermekkel valamilyen kapcsolatban van és bűncselekményt követ el, annak a cselekménye

1 Sebők Tamás joghallgató, Széchenyi István Egyetem, Győr

kihathat a gyermekre is. Ezáltal válhat a gyermek a bűncselekmény tanújává, elkövetőjévé és sajnálatos módon elszenvedőjévé is.

Ha tehát összeadjuk e két alapfeltevést – vagyis, hogy a gyermekkorban átéltek határozhatnak meg mindenkét, és hogy a gyermek kapcsolatba kerülhet bűncselekményekkel –, akkor már el is jutunk a gyermekközpontú igazságszolgáltatás létének okához. Feltételezzük ugyanis azt, hogy az elkövetett bűncselekmény nem marad látens, azaz előbb utóbb a hatóságok tudomására fog jutni. Azért, hogy a gyermek minél kisebb lelki megrázkódtatással és gyorsabban vészelje át a gyakran igen hosszadalmas büntetőeljárást, kell egy gyermekközpontú, vagy ha úgy tetszik, egy gyermekbarát szemlélet. Egy büntetőeljárás még egy felnőttkorút is igencsak meg tud viselni, nemhogy egy gyermeket. A gyermekközpontúság éppen azt hivatott elérni, hogy a gyermek a leghatékonyabb védelmet kapja meg az eljárás során, mind testi, de legfőképpen lelki értelemben. Mivel gyermek mindenki volt, ezért mindenki fel tud idézni a gyermekkorából olyan emlékeket, amelyek kellemesek, amelyekre örömmel emlékszünk vissza. Viszont vannak olyanok is, amelyeket jobb lenne örökre elfelejteni. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás célja végső soron éppen ebben ragadható meg. Az tehát, hogy minél kevesebb olyan emlékünknk legyen, amire azt mondhatnánk, hogy bárcsak elfelejthetnénk.

1. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás alapjai

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás kifejezés nem tekinthető új keletű fogalomnak, habár kétségtelen, hogy Magyarországon csak az utóbbi néhány évben került előtérbe. A nemzetközi egyezmények, irányelvek a magyar jogalkotót olyan irányba terelik, amely által megvalósulni látszik ez a felettebb dicséretes új rendszer.

A legáltalánosabb értelemben véve gyermekközpontú igazságszolgáltatáson egy olyan igazságszolgáltatási rendszert értünk, amely a lehető legmagasabb szinten biztosítja az állami szervekkel bármilyen minőségében kapcsolatba kerülő kiskorú érdekeit. Vegyen részt a gyermek akár büntető, akár pedig polgári eljárásban, az eljáró hatóság fokozottan ügyel a gyermek jogainak tiszteletben tartására és ezek érvényesítésére, meghatározza a gyermekek részvételével folyó eljárások rendjét, kizárja a gyermekeket befolyásoló külső tényezőket, és ami talán a legfontosabb, a koruknak megfelelően kezeli őket az adott eljárásban. Mindezek mellett azonban az is megjegyzendő, hogy „a gyermekbarát igazságszolgáltatás nem kizárólag eljárásjogi, hanem anyagi jogi követelményeket is támaszt a jogalkotóval szemben.”²²

A következőkben a gyermekjogok alapjait jelentő nemzetközi egyezmények fejlődéstörténetével kívánok foglalkozni. Így lehet ugyanis igazán látni, hogy e jogok milyen látványos fejlődésen mentek keresztül a múlt század közepétől kezdődően napjainkig.

2 Szász Gabriella: Gyermekbarát igazságszolgáltatás? Ügyészek Lapja, 53. o.

Mindezek előtt azonban elengedhetetlen a gyermekkor jogágakon átívelő meghatározása, valamint egy fogalmi állásfoglalás, amely munkám egységességét szolgálja.

1.1. A gyermekkor meghatározása

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás kapcsán megkerülhetetlen a gyermekkor meghatározása, mind a polgári jog, mind a büntetőjog szempontjából. Általánosságban véve azt mondhatjuk, hogy mindkét jogág esetében a 14. életév betöltéséhez kapcsolódik joghatás. Látható, hogy a polgári és a büntető anyagi jog szabályrendszere mögött is „hasonló alapelv húzódik meg: eddig az életkorig védeltséget élvez a gyermek, ezután már fokozatosan nagyobb felelősséggel vesz részt a mindennapi életben egészen a felnőttkorig illetve a teljes cselekvőképességét jelentő 18. életévig.”³

Érdeemes tisztázni a fogalomhasználatokat: mind a polgári jog, mind a büntetőjog nagykorúnak nevezi a 18. életévüket betöltött természetes személyeket. A polgári jog a 18. életévüket be nem töltött személyeket egységesen kiskorúaknak nevezi, ellenben a büntetőjoggal. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi. C. törvény (a továbbiakban: Btk.) „a nemzetközi szintű szabályokhoz képest (...) differenciáltabban határozza meg az életkor szerepét a büntetőjogi felelősség szempontjából.”⁴ A Btk. ugyanis két fogalmat használ, amelyek között átfedés is van. A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okoknál gyermekkorúnak nevezi azokat a személyeket, akik a 14. – illetve a 12. – életévüket még nem töltötték be. A fiatalokúakra vonatkozó speciális anyagi jogi szabályok körében pedig fiatalokúnak nevezi azokat a személyeket, akik a 12. életévüket már betöltötték, a 18.-at viszont még nem. A polgári jog minden embert a 14. életévének betöltéséig cselekvőképtelennek tekint.⁵ Az ő jognyilatkozataikat a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) semmisnek minősíti, azonban ez alól vannak kivételek.⁶ Ilyen kivételek azok a csekély jelentőségű szerződések, amelyek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő, és nem igényelnek különösebb megfontolást. Illetve ide sorolandó még az ítélőképessége birtokában lévő kiskorú azon véleménye, amely a törvényes képviselőjének a kiskorú vagyonát és személyét érintő jognyilatkozatokra irányul. A 14. életév betöltése által már nagyobb szabadságot élvez a kiskorú a megtehető jognyilatkozatok terén. Ilyenkor ugyanis már megteheti a jogszabály által megengedett jognyilatkozatokat; megkötheti a mindennapi élet kisebb jelentőségű szerződéseit; rendelkezhet jövedelmével; köthet olyan szerződést, amelyből kizárólag előnyt szerez; valamint kis mértékben ajándékozhat.⁷

Rátérvén most már kizárólag a büntetőjogra, meg kell határozni, hogy egy gyermek hogyan kerülhet be egy büntetőeljárásba. Lehet egyfelől terhelt, ha a 14. életévét betöltötte, illetve a Btk. által meghatározott esetekben⁸ már a 12. életévétől is, ha rendelkezett a

3 Király Réka: A 14. születésnap mint korhatár. Családi Jog, 17. o.

4 Havasiné Kulcsár Petra: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás, 151. o.

5 Ptk. 2:13. §

6 Ptk. 2:14. §

7 Ptk. 2:12. § (2)

8 Btk. 16. §

szükséges belátási képességgel. Lehet egy gyermek igen gyakran sajnálatos módon sértett is, ilyen esetben ő a „gyermekbarát igazságszolgáltatás program fő célszemélye.”⁹ Lehet egy gyermek sértetti pozíciótól független tanú is az eljárásban, amelyre nézve a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban Be.) tartalmaz rendelkezéseket. „A gyermekek jogok alanyai, és ebben az összefüggésben fontos, hogy az eljárások gyermekbaráttá váljanak, hogy a lehető legnagyobb támogatást nyújthassák számukra.”¹⁰ Fontos megjegyezni, hogy ahogyan a felnőttkorúak esetében sem lehet differenciálni az egyes eljárási pozíciók között, úgy a gyermekek esetében sem. A gyermekközpontú bánásmód minden gyermeket megillet, őket gyermek mivoltukból fakadóan „sui generis megilletik azok a jogositványok, amelyek gyermekbaráttá minősítenek egy eljárást, vagyis a terheltként részt vevő fiatalokat is.”¹¹ Ha a gyermekek büntethetőségének korhatárát vizsgáljuk és kitekintünk nemzetközi szintre is, akkor azt látjuk, hogy az európai országok többségében a büntethetőségi alsó korhatár a 14. életév. A büntethetőségi korhatár meghatározásánál két modell érvényesül Európában: „a nevelési modell, amely az elkövető személyiségére koncentrál, annak nevelését, rehabilitációját tartja szem előtt, míg az igazságszolgáltatási modell, amelynek középpontjában az elkövetett cselekmény áll, célja a fiatalokú elkövető társadalomba való reintegrálása.”¹² E két rendszer létének tudható be az, hogy az országok miszerint határozzák meg a büntethetőségi korhatárt, ami előbbi esetében magasabb, utóbbinál viszont alacsonyabb. A két rendszert vizsgálva azt látjuk, hogy a Btk. által bevezetett, úgymond kettős szabályozás, átmenetet képez köztük. Alapvetően a nevelési modell érvényesül, viszont a társadalomra súlyosabb bűncselekmények esetén az igazságszolgáltatási modell talajára helyezkedik – véleményem szerint helyesen. Végül pedig megállapítható az is, hogy más európai államokhoz hasonlóan a Btk. sem csak és kizárólag egy bizonyos korhatárhoz köti a gyermek büntethetőségét, hanem annak ítélő-, illetve belátási képességéhez.

Így tehát a Btk. a gyermekkorúak tekintetében a büntethetőség kapcsán egy megdöntetlen és egy megdönthető vélelmet állít fel. A 12. életévig él a megdöntetlen vélelem: eddig az életkorig a gyermek semmilyen esetben sem büntethető. Ha a gyermek a 12. életév betöltésekor a törvény által meghatározott bűncselekményeket követte el, és ha rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képességgel, akkor büntethető. Itt jön tehát képbe a megdönthető vélelem: vélelmezni kell, hogy a gyermek nem rendelkezett a kellő belátási képességgel. Ha viszont sikeresen bizonyítják, hogy meg volt a megfelelő belátási képessége, akkor büntethető. A belátási képesség vizsgálata azt a célt szolgálja, „hogy minden egyes, bűncselekményt elkövető fiatallal

9 Országos Bírósági Hivatal: A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Konceptiója, 2. o.

10 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 45. o.

11 Szász Gabriella: Gyermekcipőben a gyermekbarát igazságszolgáltatás? Ügyészek Lapja, 60. o.

12 Igaz Barbara – Kenese Attila: A 12-14 életév közötti gyermekek a gyermekvédelem és az igazságszolgáltatás rendszerében. Családi Jog, 26. o.

szemben a legmegfelelőbb eszközöket, válaszokat találja meg az állam”,¹³ ami nem biztos, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszere, hanem adott esetben például a gyermekvédelem. Ha viszont a 14. életév betöltése után követ el bűncselekményt – hacsak egyéb büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok nem áll fenn – büntethető, de csak a fiatalokrára vonatkozó speciális anyagi jogi szabályok szerint. A 14. életév „meghatározásának alapja az, hogy a gyermekek döntő többsége ebben az életkorban fejezi be az általános iskolát, ilyenkor már megfelelő tudással, erkölcsi értékeléssel, tapasztalattal kell rendelkezniük.”¹⁴ Ilyenkor már lehetséges, hogy a gyermek felismerje „cselekménye súlyát, így vele szemben a felelősségre vonás már megfelelő preventív hatást érhet el a későbbiekre nézve.”¹⁵

A Btk. a korábbi büntető kódexhez képest leszállította a büntethetőségi korhatárt a felsorolt öt bűncselekmény esetén. Ez ellen számos érv és ellenérv hozható fel. Az azonban tény, hogy a „gyermekkorú elkövetők száma az utóbbi években jelentősen megnőtt, egyre erőszakosabb bűncselekményeket követnek el.”¹⁶ Ez véleményem szerint már önmagában megalapozza a korhatár csökkentésének helyességét. Ellenérvként hozható fel, hogy „felelősségre vonni csak olyasvalakit lehet, aki már eléggé érett ahhoz, hogy a tettei következményét belássa, tudja, hogy hibásan cselekedett, és tudja, hogy azért (...) büntetés jár.”¹⁷ Úgy gondolom, hogy a prevenció inkább csak egy elvi lehetőség, jól hangzik bár, de a valóságban életképtelen elképzelés. Így igenis szükség volt a büntethetőségi korhatár leszállítására, mert ez jóval nagyobb elrettentő erőt ad, mintsem egyfajta tájékoztatás, hogy ne bűnözzünk.

1.2. Fogalmi állásfoglalás

Még mielőtt azonban a gyermekközpontú igazságszolgáltatás részletes tárgyalásába belefognék, szükséges és fontos néhány olyan kérdés tisztázása, amely tanulmányom fogalomhasználata céljából elengedhetetlen. Itt, a fogalmi állásfoglalás részben, amit akár értelmező rendelkezéseknek is tekinthetünk, erre fog sor kerülni.

Legelőször két fogalom megkülönböztetése szükséges: ez a gyermekközpontú és a gyermekbarát igazságszolgáltatás. „A pártatlan ítélkezési tevékenységet ellátó bíróság nem lehet sem egy terhelt, sem egy sértett, de még egy tanú barátja sem, életkorától és életállapotától függetlenül. Mindazonáltal a gyermekek egészséges fejlődése olyan prioritást jelent, ami a fokozott odafigyelést, és akár az eljárás többi résztvevői eljárási jogainak korlátozását is indokolhatja. A gyermekközpontú (child-focus) igazságszolgáltatás lényege, ezen prioritások fel- és elismerése.”¹⁸ Az idézett szövegrészből az olvasható ki, hogy

13 Igaz Barbara – Kenese Attila: A 12-14 életév közötti gyermekek a gyermekvédelem és az igazságszolgáltatás rendszerében. Családi Jog, 28. o.

14 Havasiné Kulcsár Petra: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás, 151. o.

15 Havasiné Kulcsár Petra: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás, 152. o.

16 Király Réka: A 14. születésnap mint korhatár. Családi Jog, 23. o.

17 Király Réka: A 14. születésnap mint korhatár. Családi Jog, 25. o.

18 Országos Bírósági Hivatal: A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Konceptiója, 2. o.

egy adott eljárásban a gyermekek privilegizált helyzete nem azáltal valósul meg, hogy őket a bíróság egyfajta méltányosabb elbánásban részesíti a felnőtt korúakhoz képest, például a jogszabályok kevésbé szigorú értelmezése vagy egyes eljárási cselekmények meg nem tétele által. A megoldás kulcsa abban keresendő, hogy „a gyermekek jogainak és érdekeinek fokozott védelme minden társadalomban azon a felismerésen alapul, hogy kiemelt figyelmet kell szentelni a felnövekvő nemzedék testi, szellemi és erkölcsi fejlődésére.”¹⁹ Mert csakis egy testileg, szellemileg és erkölcsileg egészséges gyermek lehet a későbbiekben tudatos és jogkövető felnőtt, „tudatos és jogkövető felnőtt pedig elsősorban olyan gyermekekből lesz, akiknek jogait tiszteletben tartotta és nem lábbal tiporta a jogalkalmazás.”²⁰ Ennek az elvnek a további lényegi ismérvei a későbbiekben kerülnek kifejtésre.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalma tanulmányom későbbi fejezetében kerül ismertetésre.²¹ Az figyelhető meg, hogy mind a források, mind a szerzők a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmat a legtöbb esetben nem használják, helyette a gyermekbarát jelzőt részesítik előnyben. Ez kivétel nélkül igaz a nemzetközi dokumentumokra. Ellentétben a magyar szerzők többsége inkább a gyermekközpontú jelzőt használja. A változó jelzőhasználat ellenére úgy vélem, hogy a fogalmi megkülönböztetésnek nincs különösebb jelentősége, hiszen ami gyermekbarát, az egyben gyermekközpontú, és ami gyermekközpontú, az gyermekbarát is. A magam részéről inkább a gyermekközpontú kifejezést tartom elfogadhatónak. Úgy gondolom, hogy ez egyrészt mégis csak egy „jogi-
asabb” kifejezés, nem véletlen hivatkoztam az előző bekezdésben is erre. Másrészt pedig véleményem szerint tartalmi különbözőségük is van.²²

A másik tisztázandó tény más jellegű, mint az előző. Nem fogalmi állásfoglalás, sokkal inkább a témát érintő kérdés. A kiindulópont az, hogy nincs egyetlen olyan nemzetközi dokumentum sem, ami csak és kizárólag a gyermekek büntetőeljárásban érvényesülő jogaival foglalkozna. Az EJENY-től kezdődően a nemzetközi egyezmények minden más alapjogon kívül már a gyermekjogokkal is foglalkozni kezdtek. Később ezen jogok már egyre nagyobb hangsúlyt kaptak, mígnem megszülettek azok a dokumentumok, amelyek már csak és kizárólag a gyermekek jogaival foglalkoztak: erre a legjobb példa a Gyermekjogi Egyezmény. Azonban az is megfigyelhető, hogy még a Gyermekjogi Egyezmény is a gyermekjogok széles katalógusát öleli fel, tehát nem korlátozódik kizárólag a büntetőeljárásban érvényesülő jogokra. Így az egyezmények azt a megoldást követik, hogy a gyermekeket megillető alapvető jogokon túl rendelkeznek a gyermekek hatósági eljárásokban érvényesülő jogairól is. Viszont az eljárási jogok nem csak a büntetőeljárásokra vonatkoznak, hanem a polgári és a közigazgatási hatósági eljárásokra egyaránt. A gyermekek jogait rendező nemzetközi dokumentumok tehát kivétel nélkül tartalmaznak

19 Bogár Péter, Margitán Éva, Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban, 35. o.

20 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás. Kontroll és Jogkövetés, 218. o.

21 Lásd: 2.2.1. alfejezet.

22 Lásd: 2.2. alfejezet.

polgári és közigazgatási eljárásokra vonatkozó szabályokat. Az persze kétségtelen, hogy a szabályozott eljárási jogok jelentős részét a büntető eljárásjogi rendelkezések töltik ki, hiszen itt adott esetben nagyobb veszélynek van kitéve a gyermek, mint például egy közigazgatási eljárásban. Megállapítható az is, hogy a dokumentumok nem mindig tesznek világosan különbséget a három eljárási típus között. Tehát, egy látszólag a büntetőeljárásra vonatkozó szabály is rendelkezhet olyan mögöttes tartalommal, ami jelentős lehet egy polgári vagy közigazgatási eljárásban, és ez persze igaz fordítva is. Éppen ezért, habár tanulmányom témáját a gyermekek büntetőeljárásban érvényesülő jogai képezik, sokszor megkerülhetetlen, hogy bizonyos helyeken összemosódjanak más eljárásokkal. Minden esetben, a lehető legteljesebb mértékben próbálok törekedni ennek a vegyülésnek az elkerülésére, a mondanivaló tisztaságára, de ez sajnos nem mindig lehetséges.

1.3. Az univerzális és regionális egyezmények rendszere

Természetesen, ahogy a legtöbb jog forrását, így a gyermekjogokét is, a nemzetközi egyezmények, irányelvek jelentik. Ezen szabályok azok, amelyek alapjául szolgálnak a magyar jogszabályok gyermekközpontúvá tételéhez. A gyermekjogok egyaránt megjelennek univerzális szinten, például az ENSZ tevékenysége részeként, valamint regionális szinten, az Európai Unió jogalkotás keretében.

Az alapjogok rendszerét illetően, ha a legelterjedtebb osztályozási módot nézzük, akkor a gyermekjogokat a XX. század második felében kialakult harmadik generációs jogok körébe soroljuk. Ezek jellemzője, hogy szabályozásukra kevésbé vagy inkább egyáltalán nem nemzeti, sokkal inkább nemzetközi szinten kerül sor. A harmadik generációs jogokat – amelyek közé tehát a gyermekjogok is tartoznak – tekinthetjük csoportjogoknak, ugyanis ezek „az első és második generációs jogoknak egyes – különösen kiszolgáltatott helyzetben lévő – személyek speciális helyzetéhez igazodóan megfogalmazott katalógusai.”²³ A gyermekjogokat szabályozó dokumentumok kiindulópontja az, hogy korukból kifolyólag a gyermekek belátási képessége korlátozott, kiszolgáltatottak, illetve cselekedeteik következményeit nagy eséllyel nem látják előre úgy, ahogy egy felnőtt. Ezért különleges elbánásra van szükség, amelyet a jogalkotó speciális, kizárólag a gyermekekre vonatkozó jogok megalkotásával teremt meg. Így tehát „a gyermekekre vonatkozó speciális jogszabályi rendelkezések megalkotását a gyermekek életkori sajátosságai indokolják, amelyekre a jognak is figyelemmel kell lennie.”²⁴

Tanulmányom következő két alfejezetében az univerzális és regionális nemzetközi egyezmények ismertetésére kerül sor. Az egyezményeket véleményem szerint kevésbé érdemes „súlyozni”, azaz a legfontosabbal kezdeni vagy befejezni. Ehelyett én az időrendi felsorolást tartom helyesebbnek, ugyanis véleményem szerint így mutat igazán látványos képet a gyermekjogok szinte a semmiből való létrejötte.

23 Sári János – Somody Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II., 42. o.

24 Sári János – Somody Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II., 341. o.

1.3.1. Az univerzális egyezmények

Az univerzális nemzetközi egyezmények közül a legfontosabb – gyermekjogokkal egyébként a szó szoros értelmében nem foglalkozó -, az ENSZ által 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (a továbbiakban EJENY). Ez a dokumentum általános jelleggel foglalja össze az ENSZ céljait, értékeit. Nagyon fontos, hogy a nyilatkozat egy ENSZ közgyűlési határozat, azon belül is ajánlás. A Nyilatkozat nem kötelező erejű jogforrás nemzetközi jogi értelemben, ennek ellenére a ratifikáló államok elismerik kötelező erejét. Szokásjogi úton vált kötelező erejűvé azáltal, hogy az államok alkalmazzák és jogként tekintenek rá akként, hogy számos regionális egyezmény és nemzeti alkotmány vette át szövegét. Az EJENY minden embert megillető alapvető és elidegeníthetetlen jogokat tartalmaz, ezt kívánja kifejezni az „Egyetemes” jelző. A messzemenőkig általános jellegére, illetve arra a történelmi időre tekintettel, amiben az EJENY-t megalkották, a gyermekjogokról nincs szó, hiszen egy ilyen dokumentum nem tud mindent szabályozni. A fontossága abban rejlik – ahogy azt már korábban említettem -, hogy bizonyos ebben megfogalmazott, mindenkit megillető jogokat a később megjelent gyermekjogi egyezmények is átvettek. Ami innen kiváltképp fontos a téma szempontjából: „Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni”,²⁵ valamint, hogy „az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot.”²⁶ Itt kell megemlíteni, hogy volt egy dokumentum, ami már jóval az EJENY előtt kimondta a gyermekek különleges védelemhez való jogát. Ez volt a Népszövetség Közgyűlése által 1924. szeptember 24-én elfogadott Genfi Nyilatkozat, amely a gyermekek jólétét biztosító alapvető jogokat tartalmazta. A dokumentum már akkor sem volt kötelező erejű, azonban a Népszövetség 1946-os feloszlásával véglegesen érvényét veszítette, így ma már csak történelmi jelentősége van.

Az időben tovább haladva azt láthatjuk, hogy a gyermekjogok területén az EJENY elfogadása utáni szűk két évtizedben nem történik semmi, majd bekövetkezik egy kisebb előrelépés. Az ENSZ Közgyűlése ugyanis 1966. december 16-án elfogad két úgynevezett egyezségokmányt, amelyeket természetesen Magyarország is ratifikált. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is tartalmaz gyermekjogi rendelkezéseket. Nyilvánvaló, hogy az EJENY-hez képest az ezekben megfogalmazott rendelkezések már önmagukban is jelentősnek tekintendők, azonban véleményem szerint egyik sem több, mint egy jó kezdet, a későbbi szabályozás irányába. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya értelmében „különleges intézkedéseket kell tenni minden gyermek és fiatalkorú védelmére és segítésére, származásukra és egyéb körülményekre való tekintet nélkül.”²⁷ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya pedig már konkrétan a büntetőeljárásban részt vevő gyermekekre tartalmaz egy alapvető

25 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 5. cikk

26 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 25. cikk (2)

27 Emberi jogok a nemzetközi jogban. Alapvető okmányok gyűjteménye. 25. o.

rendelkezést: „A fiatalokú személyek esetében az eljárásnak figyelemmel kell lennie az életkorukra és az átnevelésükhöz fűződő érdekekre.”²⁸

Az igazi fordulópont az 1980-as évektől kezdődött, amikor is az ENSZ egyre komolyabb figyelmet kezdett szentelni a fiatalokú bűnözés visszaszorításának, illetve a fiatalokúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatási szabályok alakításának. Néhány évvel később, 1985-ben e folyamat eredményeként elfogadták az azóta Pekingi Szabályok²⁹ néven emlegetett határozatot, amelyek „összefoglalják az ENSZ minden addigi bűnmegelőzési törekvéseinek elveit”³⁰. A dokumentum „lefekteti azokat az alapokat, amelyen a fiatalokúak igazságszolgáltatásának nyugodnia kell.”³¹ Az ENSZ célja a Pekingi Szabályokkal az volt, hogy ha egy bűnelkövető fiatalokú esetében szükségesség válik az igazságszolgáltatási rendszer beavatkozása, akkor az ezáltal a fiatalokúnak okozott testi és lelki sérelem a minimálisra csökkenjen. A határozat a teljesség igénye nélkül a következő szabályokat tartalmazza: az igazságszolgáltatás beavatkozása esetén a tett körülményein és súlyosságán kívül figyelemmel kell lenni a kiskorú szükségleteire, valamint a társadalmi érdekekre; a fiatalokú személyes szabadságának korlátozására csak alapos mérlegelés után van lehetőség, és a lehető legkevesebb időre; a hagyományos büntetési formák mellett alternatív intézkedések széles skálájának kell az igazságszolgáltatási rendszer rendelkezésére állnia; valamint, hogy a fiatalokút sújtó büntetésnek inkább javító-nevelő, mintsem represszív célja legyen.³²

A gyermekjogok fejlődésében a legnagyobb mérföldkőnek tekintendő univerzális nemzetközi dokumentum, az ENSZ Közgyűlése által 1989. november 20-án New Yorkban elfogadott, a Gyermek jogairól szóló Egyezmény³³ (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) jelenti. Kétséget kizáróan állítható, hogy a szóban forgó egyezmény megalkotása óta már „nem lehet kérdés, hogy a gyermekek az emberi jogok alanyai.”³⁴ A Gyermekjogi Egyezmény átfogóan és általánosságban foglalkozik a gyermekeket érintő jogokkal, értendő ez alatt az élethez való jog, a családban való nevelkedéshez való jog, a véleménynyilvánításhoz való jog, a lelkiismeret- és vallásszabadság, a jog a szociális védelemhez, az oktatáshoz való jog, és végül, de nem utolsó sorban a gyermekek jogai az igazságszolgáltatás rendszerében. A Gyermekjogi Egyezmény „kiemelkedő jelentőségét az adja, hogy katalogizálja a gyermekeket megillető általános emberi jogokat, ezzel pedig hangsúlyozásra kerül önálló, bár a felnőttektől eltérő jogalanyiségük.”³⁵ Ez az egyezmény teljes joggal nevezhető az egyetlen univerzális gyermekjogi dokumentumnak,

28 Emberi jogok a nemzetközi jogban. Alapvető okmányok gyűjteménye. 43. o.

29 Teljes nevén: Az „ENSZ minimumkövetelmény szabályai a fiatalokúak igazságszolgáltatási rendszerére” – 40/33 United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, 1985.

30 Bogár Péter, Margitán Éva, Vaskuti András : Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban, 35. o.

31 A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló előterjesztésről.

32 A Magyar Helsinki Bizottság véleménye alapján.

33 Kihirdetve az 1991. évi LXIV. törvény által

34 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon. Belügyi Szemle, 27. o.

35 Bogár Péter, Margitán Éva, Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban, 36. o.

hiszen az Európai Unió területén minden állam, nemzetközi szinten pedig az ENSZ tag-államok is – az USA és Szomália kivételével – ratifikálták.

A Gyermekjogi Egyezmény után nem sokkal fogadták el, szintén az ENSZ berkein belül, a Havannai Szabályoknak³⁶ nevezett határozatot. E határozat megemlézése a téma szempontjából úgy gondolom fontos, habár túl sok újdonságot nem hozott, sem a Pekingi Szabályokhoz, sem a Gyermekjogi Egyezményhez képest. A leginkább említésre méltó az, hogy a fiatalkorúakat csak a Pekingi Szabályoknak megfelelően lehet megfosztani a szabadságuktól, valamint, hogy a szabadságvesztés csak végső eszközként, és a lehető legrövidebb időtartamra lehetséges,³⁷ noha ezt már a Gyermekjogi Egyezmény is kimondta egy évvel korábban.³⁸

Elmondható egy érdekesség a Pekingi Szabályokkal és a Havannai Szabályokkal kapcsolatban. Amikor ezeket a határozatokat az ENSZ megalkotta, a gyermekjogok már kétségtelenül léteztek. Habár ezek gyakorlatilag csak és kizárólag a gyermekek igazságszolgáltatásban érvényesítendő jogairól szólnak, vagyis arról, hogy „hogyan érvényesíthető az igazságszolgáltatási rendszerben a gyermekjogi megközelítés, a gyermekek szükséglete szerinti jogalkalmazás.”³⁹ Ennek ellenére nem használják sem a gyermekbarát, sem a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmát. Ez csak jóval később, Európai Unió szinten jelent meg.

Természetesen, habár az eddig felsorolt nemzetközi dokumentumok közül nem a Gyermekjogi Egyezményt fogadták el időben a legkésőbb, mégis ez tekinthető a gyermekjogok nemzetközi védelmét garantáló alapvető jogforrásnak. A Pekingi illetve a Havannai Szabályok pedig ennek a kapcsolódó dokumentumainak kezelendők. A felsorolt univerzális nemzetközi jogforrások mind hozzájárultak ahhoz, hogy regionális szinten is foglalkozni kezdjenek a gyermekjogok mind szélesebb körű védelmével.

1.3.2. A regionális egyezmények

A regionális egyezmények körében egy igencsak hasonló tendencia figyelhető meg, mint az univerzális egyezmények esetében: nevezetesen az, hogy a fejlődés itt is igen lassú. Ha megnézzük, hogy hogyan fejlődtek ki a gyermekjogok, akkor azt látjuk, hogy Európában is nagyon röviddel az EJENY után már fogadtak el olyan dokumentumot, ami tartalmazott büntető eljárásjogi garanciákat a gyermekkörüakra nézve. Viszont ha azt nézzük, hogy mikor fogadták el Európában az első olyan dokumentumot, ami egész konkrétan rendelkezik a gyermekekre vonatkozó büntető igazságszolgáltatási szabályokról, akkor azt látjuk, hogy az öreg kontinensen több mint 20 év telt el a Gyermekjogi Egyezmény után.

36 Teljes nevén: „Az ENSZ szabályai a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelméről” – 45/113. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 1990.

37 A Magyar Helsinki Bizottság véleménye alapján.

38 Gyermekjogi Egyezmény 37. cikk b) pont

39 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás. Kontroll és Jogkövetés, 220. o.

Az első jelentős regionális egyezmény az Európa Tanács által 1950. november 4-én elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye⁴⁰ (a továbbiakban: EJEE). Ez az egyezmény is csak egy igen alapvető rendelkezést tartalmaz a gyermekek büntetőeljárásban érvényesülő jogaira: „Szabadságától senkit nem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben és a törvényben meghatározott eljárás útján: a kiskorú őrizetbe vétele törvényes rendelkezés alapján nevelési felügyelet céljából vagy törvényes őrizetben tartása az illetékes hatóság elé állítás céljából.”⁴¹

Ezután nem sokkal, szintén az Európa Tanács fogadta el 1961. október 18-án az Európai Szociális Chartát, ami a kezdeti univerzális egyezményekhez hasonlóan csak általánosságban rendelkezett a gyermekek jogairól. Ennek értelmében: „Az anyáknak és a gyerekeknek – tekintet nélkül a családi jogi helyzetükre és családi kapcsolatokra – joguk van a megfelelő szociális és gazdasági védelemre.”⁴²

A fejlődés itt azonban korántsem állt meg, ugyanis „a globális és regionális folyamat összhangjának eredményeként az új évezred első évtizede a gyermeki jogok területén jelentős előrelépéseket hozott Európában.”⁴³ A Lisszaboni Szerződés is kiemelten foglalkozik a gyermekek jogaival, amelyek előmozdítása és kodifikálása így az Európai Unió célkitűzéseiként kezelendő. A Lisszaboni Szerződés előírja az Európai Unió szervei számára a gyermekek jogainak érvényre juttatását és védelmét. Ezen felül pedig a jogforrásnak minősülő, a szerződéshez kapcsolt Alapjogi Charta is kiemeli, hogy a gyermekek önálló jogokkal rendelkeznek, valamint, hogy a hatóságok és a magánintézmények egyaránt a gyermek mindenek felett álló érdekét kell, hogy elsődlegesnek tekintsék.

Az eddig ismertetett jogforrások mindegyike csak a gyermekjogok egy kis szeletének a szabályozását vállalta magára. Éppen ezért „a Lisszaboni Szerződés megalkotása során és azt követően is az Európai Unióban további számos, a gyermekbarát igazságszolgáltatás kialakításával, fejlesztésével kapcsolatos intézkedés történt.”⁴⁴ Ide tartozik a 2009-ben meghirdetett Stockholmi Program,⁴⁵ amely meghatározza azokat az irányokat, amelyek hozzájárulnak a jogok érvényesüléséhez, a szabadsághoz és a biztonsághoz a 2010-től 2014-ig terjedő időszak vonatkozásában. A gyermekjogokkal kapcsolatban kimondja, hogy a gyermekek jogai az összes uniós szakpolitikát érintik; nagyra törő uniós gyermekjogi stratégiát kell kidolgozni; valamint, hogy az Európai Bizottságnak kell olyan intézkedéseket meghatározni, amelyek a gyermekek jogainak védelmét és előmozdítását szolgálják. Az, hogy a gyermekjogok az összes szakpolitikát érintik, illetve meg kell jelenniük bennük azt jelenti, hogy az Európai Unió mindennemű tevékenységének keretében meg kell jelenniük a gyermekek szükségleteit és érdekeit védő törekvéseknek. Más szóval meg kell történnie egy olyan paradigmaváltásnak, „melynek következménye, hogy a jövőben

40 Teljes nevén: Egyezmény az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről.

41 MAVI VIKTOR: Az Európa Tanács emberi jogi dokumentumai, 18. o.

42 i.m. 96. o.

43 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás. Kontroll és Jogkövetés, 219. o.

44 Emri Gergely: Gondolatok a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. Ügyészek Lapja, 46. o.

45 Teljes nevén: A Stockholmi Program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa

nem születhet olyan uniós dokumentum, szakpolitikai döntés vagy iránymutatás, aminek megalkotása során ne lettek volna figyelemmel a gyermekek jogaira.⁷⁴⁶

A következő fontos lépcsőfok ehhez kapcsolódóan 2011. február 15-én jött el, amikor az Európai Bizottság kihirdette a tagállamok számára már konkrét feladatokat előíró Európai Unió Gyermekjogi Ütemtervét (a továbbiakban: Ütemterv). Az Ütemterv bevezetőjében több, általam már korábban említett dokumentumra utal vissza: így a Lisszaboni Szerződésre és az Alapjogi Chartára, amelyekkel kapcsolatban megerősíti, hogy a gyermekek jogainak védelme az Unió célkitűzéseinek egyike; a Gyermekjogi Egyezményre, amellyel kapcsolatban leírja, hogy valamennyi tagállami fellépés és politika számára továbbra is iránymutatásul kell szolgálnia. Ezen kívül megemlíti még, hogy az Európai Bizottság szerint eljött az ideje a gyermekjogok határozottabb érvényesülésének és a szakpolitikai célok cselekvésre váltásának; valamint általánosságban megfogalmazza az Ütemterv legfőbb célját, nevezetesen, hogy létrejöttek indoka az Alapjogi Charta és a Gyermekjogi Egyezmény rendelkezéseinek tiszteletben tartása.

Megtörve a jogforrások felsorolásának eddigi időrendiségét, visszaugrunk az időben néhány hónapot: ekkor jelent meg ugyanis tanulmányom témája szempontjából a leglényegesebb regionális dokumentum, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2010. november 17-én elfogadott Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Iránymutatás (a továbbiakban: Iránymutatás), amely az Európa Tanács „Építsük Európát a gyermekekért, a gyermekekkel!” elnevezésű programja keretében lett elfogadva. Az Iránymutatás és annak magyarázata egyszerre őrzi meg, viszi tovább, és fejleszti mind az univerzális, mind a regionális egyezményekben előirányzott gyermekjogi törekvéseket az igazságszolgáltatás területén. Úgy vélem, hogy az Iránymutatás célját az előszóban megfogalmazott mondat igen szemléletesen és lényegre törően írja le: „A gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás elfogadásával az Európa Tanács kimondottan azt kívánja elérni, hogy az igazságszolgáltatás mindig gyermekközpontú legyen, függetlenül attól, hogy kik ők vagy mit tettek.”⁷⁴⁷

„Az Európa Tanács (...) az iránymutatásban alaptételként fogalmazza meg a gyermekek jogait és érdekeit érintő eljárások hozzáférhető, gyors, gyermekközpontú követelményét, kiemelt hangsúlyt fektetve a gyermekek érettségére, korára és értelmi képességeire.”⁷⁴⁸ Az Iránymutatás – a teljesség igénye nélkül – olyan alapvető anyagi jogi, eljárásjogi és intézményi követelményeket fogalmaz meg, mint a gyermekek legfőbb érdekeinek érvényesülése; a gyermekek méltóságának tiszteletben tartása; a diszkriminációtólalomb; valamint a jogállamiság elveinek maradéktalan betartása. Rendelkezik továbbá a büntetési korhatárról; a soron kívüli eljárásokról; a gyermekek meghallgatáshoz és véleménynyilvánításhoz való jogáról. Az Iránymutatás a szabályozás pontosabb mivolta, illetve az egyértelműség jegyében úgy van megszerkesztve, hogy a gyermekek jogait a

46 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás. Kontroll és Jogkövetés, 219. o.

47 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 7. o.

48 Lengyel Linda: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. 35. o.

bíróági eljárás egyes szakaszaihoz köti, azaz megkülönbözteti a gyermekeket megillető jogokat a bíróági eljárás előtt, alatt és után. Ennek a megoldásnak köszönhetően, véleményem szerint egy laikus számára is érthetővé válik az Iránymutatás, szemben számos jogszabállyal.

2. A gyermekjogok alapkövei

Tanulmányom első fejezetében már említésre kerültek a gyermekjogok területét érintő legfontosabb nemzetközi egyezmények. Mivel ott, a nemzetközi egyezmények rendszerének pusztá bemutatására, illetve azok legfontosabb ismérveire törekedtem, ezért itt, a második fejezetben fogom ismertetni a három legjelentősebb dokumentumot, nevezetesen, a Gyermekjogi Egyezményt, az Iránymutatást és az Ütemtervet.

2.1. A Gyermekjogi Egyezmény

A Gyermekjogi Egyezmény a gyermekjogok igen széles skáláját fogja át. Első ránézésre azt látjuk, hogy az egyezmény 54 cikke közül viszonylagosan kevés az, amely a gyermekek büntető igazságszolgáltatásban érvényesülő jogaival foglalkozik. Azonban a szakavatott szem számára világos, hogy még a látszólag kevésbé lényegesnek tűnő rendelkezések is hordoznak olyan lényeges háttér tartalmakat, amelyek mégis lefektetnek olyan jelentős és elvi szintű szabályokat, amelyek hatására ténylegesen létrejöhet egy jogállamban a gyermekközpontú igazságszolgáltatás.

Az egyezmény bevezetője, mint minden nemzetközi egyezményé illetve nemzeti alkotmányé vagy alaptörvényé egy ünnepélyes hangvételű preambulum. Említést tesz benne az emberi jogok elidegeníthetlenségéről, az ENSZ Alapokmányáról, a megkülönböztetés tilalmáról. Felelevenít több olyan nemzetközi dokumentumot is, amelyek hatottak, vagy ha úgy tetszik, irányt mutattak a Gyermekjogi Egyezmény számára: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, a két egyezségokmányt, a Genfi Nyilatkozatot, és a Pekingi Szabályokat. A Gyermekjogi Egyezmény meghatározza a gyermek fogalmát: „az Egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be”.⁴⁹ Ezzel a Gyermekjogi Egyezmény egy olyan elvi szintű tételt fogalmazott meg, ami nyugodtan mondhatjuk, a világ legtöbb országában elfogadottá vált.

A gyermekek mindenképp felett álló érdekeit, az őket érintő döntéseik során a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek elsődlegesen kötelesek figyelembe venni. Ez a rendelkezés már egészen közel áll ahhoz, amit gyermekbarát illetve gyermekközpontú igazságszolgáltatásnak hívunk. Az egyezmény továbbá leírja, hogy a gyermekekkel kapcsolatba kerülő intézmények működése meg kell, hogy feleljen az adott ország hatósági előírásainak, mind a

49 Gyermekjogi Egyezmény, 1. cikk

biztonság, mind a személyzeti feltételek terén.⁵⁰ Továbbhaladva a Gyermekjogi Egyezményben egy olyan rendelkezést találunk, ami ugyancsak a gyermekközpontú igazságszolgáltatás egy igen fontos eleme. Nevezetesen, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára lehetőséget kell biztosítani arra, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon véleményt nyilváníthasson, amelyet korára és érettségére figyelemmel az ügyben eljáró hatóságoknak kellő súllyal figyelembe is kell venni. Ennek eszközeként nevesíti az egyezmény a meghallgatást, amelyet az adott államban érvényben lévő eljárási jogszabályok alapján kell végezni, és amely meghallgatásra a gyermek személyesen vagy képviselője útján egyaránt jogosult. Ez más szóval gyakorlatilag a véleménynyilvánítás szabadsága.⁵¹ Az egyezmény arra is kötelezi a tagállamokat, hogy megtegyenek minden olyan törvényi, közigazgatási, szociális és nevelési intézkedést, amelyek alkalmasak az erőszak, fizikai és lelki durvaság, és a rossz bánásmód megakadályozására.⁵² Habár az egyezmény ezeket az intézkedéseket más kontextusban említi – a szülő, törvényes képviselő stb. kapcsán –, véleményem szerint innen eredeztethető az a fiatakorúakra vonatkozó speciális eljárási szabály is, miszerint „az előzetes letartóztatás végrehajtása során a fiatakorúakat a felnőttkorúaktól el kell különíteni.”⁵³ Ezt igazolja a Gyermekjogi Egyezmény azon rendelkezése is, mely szerint minden olyan gyermek, aki valamilyen okból kikerül a családi környezetéből, az az állam különleges védelmére jogosult.⁵⁴

Az egyezmény következő, 37. cikke olyan rendelkezéseket mond ki, amelyeket valamilyen formában mind a Btk.-ba, mind a Be.-be beépített a jogalkotó, és olyan fontos jogállami és büntetőjogi garanciális szabályokat tartalmaz, amelyek nélkül a gyermekközpontú igazságszolgáltatás véleményem szerint meg sem valósulhatna. Egyrészt kimondja, hogy egy gyermeket nem lehet „sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.”⁵⁵ Egy gyermekkorú által elkövetett bűncselekmény miatt nem lehet halálbüntetést, sem életfogytiglani szabadságvesztést kiszabni. Másrészt, a gyermekeket nem lehet sem önkényesen, sem törvénytelenül megfosztani a szabadságuktól, valamint a gyermekek őrizetben tartása, letartóztatása illetve szabadságvesztés büntetés kiszabása csak a végső esetben és a lehető legrövidebb ideig lehetséges.⁵⁶ Harmadrészt, a szabadságától megfosztott gyermekkel emberségesen, tisztelettel és az életkorához képest kell bánni. Ez utóbbi konkrétan azt jelenti, hogy egy gyermeket az eljárásban valóban gyermekként kell kezelni, tehát aki kapcsolatba kerül vele, mindenkor köteles figyelembe venni a gyermek értelemi szintjét. Itt említi meg az egyezmény *expressis verbis* először azt is, hogy a szabadságától, megfosztott gyermeket el kell különíteni a felnőttektől.⁵⁷ Végül pedig itt mondja ki a Gyermekjogi Egyezmény a gyermekeket érintő eljárások soron kívüliségének

50 Gyermekjogi Egyezmény, 3. cikk 1. és 2. pont

51 Gyermekjogi Egyezmény, 12. és 13. cikk 1. pont

52 Gyermekjogi Egyezmény, 19. cikk 1. pont

53 Be. 454.§ (6)

54 Gyermekjogi Egyezmény, 20. cikk 1. pont

55 Gyermekjogi Egyezmény, 37. cikk a) pont

56 Gyermekjogi Egyezmény, 37. cikk b) pont

57 Gyermekjogi Egyezmény, 37. cikk c) pont

elvét is: a gyermeknek joga van ahhoz, hogy „szabadságelvonásának törvényességével kapcsolatban a bírósághoz vagy más illetékes, független és pártatlan hatósághoz forduljon, és hogy az ügyben sürgősen döntsenek.”⁵⁸

A Gyermekjogi Egyezmény végéhez közeledve találunk még egy rendelkezést, ami már kevésbé tekinthető olyannak, ami konkrét anyagi vagy eljárásjogi rendelkezések alapjául szolgálhatna. Inkább azt mondhatjuk, hogy egy rendszerszemléletet, vagy ha úgy tetszik, egy nevelő – személyiség formáló törekvést mutat. Kimondja ugyanis, hogy egy gyermeknek – legyen akár gyanúsított, vádlott vagy elítélt – minden esetben joga van olyan bánásmódhoz, amely elősegíti a személyiség fejlesztését, mások emberi és alapvető szabadságjogainak tiszteletét, figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése elősegítésének igényét.⁵⁹ Ezeket a célokat a Btk. és a Be. is konkrétan megfogalmazza: „a fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani”⁶⁰, valamint, „a fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét.”⁶¹

Végül pedig, a Gyermekjogi Egyezmény témám szempontjából utolsó jelentős rendelkezése az, amelynek értelmében megalakult az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, melynek célja az egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítésének vizsgálata. A Gyermekjogi Bizottság feladata, hogy a részes államoknak az egyezményben foglalt jogok érvényesítése érdekében tett intézkedéseiről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról meghatározott időközönként készített jelentéseit megvizsgálja, elbírálja, majd ezekről úgynevezett záró észrevételeket készít. A jelentésnek rá kell mutatnia az adott államban fennálló, a kötelezettségek teljesítését akadályozó tényezőkre, illetve pontos képet kell adnia az egyezmény végrehajtásáról.⁶² Tanulmányom szempontjából ez azért fontos, mivel a Gyermekjogi Bizottság legutóbb a 2014. évi záró észrevételeiben mondott véleményét Magyarországra Gyermekjogi Egyezményben vállalt kötelezettségei teljesítésének eredményéről, amelyben a „pozitív megjegyzések mellett néhány erős kritikát is megemlített.”⁶³ De mindezekkel csak a tanulmányom következő fejezetében foglalkozom.⁶⁴

2.2. Az Iránymutatás

Az Iránymutatás célja – ahogy az előszóban kifejtük – az, hogy a nemzetközi illetve európai szinten lefektetett elveket továbbvigye. Mindezt azért, mert nézetük szerint ezek

58 Gyermekjogi Egyezmény, 37. cikk d) pont

59 Gyermekjogi Egyezmény, 40. cikk

60 Btk. 106. § (1)

61 Be. 447. § (1)

62 Gyermekjogi Egyezmény 43.cikk 1. pont és 44. cikk 1.-2. pont

63 Emri Gergely: Gondolatok a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. Ügyészek Lapja, 48. o.

64 Lásd: 3.5. alfejezet

ellenére nem mondható el, hogy az igazságszolgáltatás mindig gyermekközpontú illetve gyermekbarát lenne, hiszen „továbbra is vannak fehér foltok mind a jog, mind a gyakorlat terén, és a kormányok, valamint a gyermekekkel dolgozó szakemberek útmutatást kérnek az előírások hatékony végrehajtásának biztosítása érdekében.”⁶⁵ Ezt arra hivatkozással állítja, miszerint a gyermekekkel folytatott konzultáció keretében ők „a rendszerrel szembeni általános bizalmatlanságról számoltak be.”⁶⁶ A gyermekekben félelmet képes kelteni a bíróság épülete; nem tájékoztatják őket megfelelően, vagy éppen egyáltalán nem; továbbá az eljárások gyakran igen hosszadalmasak, amelyeket még egy felnőtt is nehezen visel, nem hogy egy gyermek. Ezek mind olyan negatív hatások egy gyermek irányában, amelyet az Iránymutatás orvosolni kíván. Az Iránymutatás a gyermekek jogállásával, helyzetével, és a velük való bánásmóddal foglalkozik, a bírósági és a bíróságon kívüli eljárásokban. Biztosítani és garantálni kívánja, hogy az igazságszolgáltatás minden gyermek számára rendelkezésre álljon; tisztelettel teljes, megfelelő bánásmódot nyújtson; vegye figyelembe véleményüket; legyen számukra érthető és sebességét mindig az adott gyermekhez igazítsa, azaz nem lehet sem túl gyors, sem túl hosszadalmas. A gyermekbarát igazságszolgáltatás azt is meg kívánja szüntetni, ami egy gyermek számára talán a legrosszabb: az ismétlődő meghallgatások és a félelmet keltő közeg. Ezek ugyanis olyan külső behatások, amik egy sértetti vagy tanú pozíciót betöltő gyermeknek csak újabb traumát okoznak. Az Iránymutatás arra sarkallja a tagállamokat, hogy lépéseket tegyenek a gyermeki jogok még hatékonyabb valóra váltása és a meglévő joghézagok megszüntetése végett.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás feladata, hogy a gyermek partnere legyen az adott eljárásban. Nem lehet „túlzottan” barátságos vagy védelmező, de ugyanakkor nem is hagyhatja figyelmen kívül a gyermeket. És ez az, ami miatt véleményem szerint a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megfelelőbb elnevezés, mint a gyermekbarát, hiszen a gyermekkel az eljárás során nem barátkozni, hanem törődni kell. A helyes út tehát az, ha a gyermeket az igazságszolgáltatási rendszer korának megfelelően kezeli, ha a véleményét a korának és belátási képességének megfelelően veszi figyelembe. Azaz, minden esetben egyénre szabottan kell, hogy bánjon a gyermekkel. A gyermekközpontú jelző „sokkal plasztikusabban és pontosabban fejezi ki, hogy milyen alapvető elvárásnak kell megfelelnie az igazságszolgáltatási rendszernek: működjön úgy, hogy a gyermek (és annak joga, érdeke, szükséglete) legyen a középpontban,”⁶⁷ akinek – megismételve – az igazságszolgáltatás a partnere.

Kell ejteni néhány szót az Iránymutatás jogi jellegéről is. Ahogy a neve alapján az sejthető, az Iránymutatás egy nem kötelező erejű jogi dokumentum. Jelen alfejezet elején arra már utaltam, hogy vannak olyan elméleti és gyakorlati kérdések, amelyek a jogalkalmazás számára nem egyértelműek. Az Iránymutatás éppen ezért azt szolgálja, hogy

65 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 37. o.

66 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 7. o.

67 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon. Belügyi Szemle, 28. o.

hatékonyan segítse a már meglévő nemzetközi dokumentumok végrehajtását, változást idézzon elő a gyermekek véleményére és szükségleteire vonatkozó megközelítésben, valamint egy „helyes gyakorlatot is bemutat, és praktikus megoldásokat javasol a jogi ellentmondások és a joghézagok orvoslására.”⁶⁸ Az Iránymutatás így „arra törekszik, hogy a nemzetközileg elfogadott és kötelező előírások végrehajtásának és fejlődésének gyakorlati útmutatójává váljék.”⁶⁹ Noha az Iránymutatás nem kötelező erejű, ennek ellenére nagy jelentőséggel bír. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az Ütemterv is visszautal rá, azaz alkalmazását minden uniós tagállam számára nyomatékosan ajánlja.

Az Iránymutatás véleményem szerint nem mindenhol fogalmaz kellő pontossággal. Valószínűleg ezért került hozzá egy magyarázat is, amely az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatából, illetve a gyermekekkel foglalkozó szakemberek munkásságából táplálkozik. Az Iránymutatás ismertetésére annak magyarázatával együtt kerül sor.

2.2.1. Preambulum, alkalmazási kör és cél, fogalom meghatározások

Az Iránymutatás preambuluma szerint a már meglévő egyetemes és európai normák végrehajtásának hatékony biztosítására van szükség, amelyek közül kiemeli a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, a Gyermekjogi Egyezményt, az Emberi Jogok Európai Egyezményét, az Európai Szociális Chartát, a Pekingi Szabályokat és a Havannai Szabályokat. Az Iránymutatás itt azonban azt is kihangsúlyozza, hogy a tagállamoknak lehetőségük van arra, hogy ezen dokumentumokban foglalt rendelkezéseknél szigorúbbakat illetve kedvezőbbeket alkalmazzanak. A Miniszteri Bizottság pedig azért fogadta el az Iránymutatást, hogy az „gyakorlati eszközként szolgáljon a tagállamok számára az igazságügyi és nem igazságügyi rendszereiknek a gyermekek különleges jogaihoz, érdekeihez és szükségleteihez történő hozzáigazítása terén.”⁷⁰ Az Iránymutatás alkalmazási körét és célját tekintve a következőket lehet elmondani. Egyrészt alkalmazandó minden olyan bírósági eljárásban, valamint az alternatív vitarendezési eljárásokban, amelyek a gyermekek véleményével, jogaival és szükségleteivel foglalkoznak. Másrészt minden olyan helyzetben alkalmazni kell, amikor a gyermek bármilyen okból illetve bármilyen minőségében kerül kapcsolatba bármilyen büntető, polgári vagy közigazgatási szervvel illetve szolgálattal. Harmadrészt pedig az Iránymutatás azt kívánja biztosítani a legáltalánosabb értelemben, hogy minden ilyen eljárásban a gyermek minden jogát teljes mértékben tiszteletben tartásák.

A fogalom meghatározások körében pedig két fogalomról kell beszélni: a gyermekkorról és a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmáról. A Gyermekjogi Egyezménynek megfelelően, az Iránymutatás szerint is gyermek az, aki a 18. életévét nem töltötte be. A gyermekbarát igazságszolgáltatás pedig: „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az

68 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 42. o.

69 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 42. o.

70 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 16. o.

elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljárásból való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.”⁷¹

2.2.2. Alapvető elvek

Az Iránymutatás – ahogy már korábban említettem – a korábban megalkotott, gyermekek jogaival foglalkozó egyezmények által lefektetett szabályok továbbvitelére, fejlesztésére, erősítésére hivatott. Ettől persze az Iránymutatásnak is vannak saját alapvető elvei, amelyek egyrészt ezt a szándékot erősítik, másrészt az Iránymutatás minden egyes részének vezérlő elveitül szolgálnak. Ezek az alapvető elvek a következők: részvétel; a gyermek legfőbb érdekei; méltóság; védelem a diszkriminációval szemben; és a jogállamiság.

A részvételi elv azt jelenti, hogy a gyermekeknek ténylegesen félként kell megjeleníteniük az eljárásban, nem lehet afféle mellékes szereplőként vagy tárgyként kezelni őket. Ennek érdekében a gyermeknek joga van a tájékoztatáshoz, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez, valamint ahhoz, hogy a részvételével folyó eljárásban kikérjék véleményét, illetve meghallgassák. „Ez ugyan nem jelenti azt, hogy a véleményüket mindig el fogják fogadni, az iránymutatás azonban megköveteli, hogy ezeket a véleményeket komolyan figyelembe vegyék és kellően tiszteletben tartsák.”⁷² Minden olyan gyermeknek a véleményét, aki ítélőképessége birtokában van, a hatóság tehát meg kell hogy hallgassa, és véleményét figyelembe kell hogy vegye. Ezzel az Iránymutatás azt kívánja kiküszöbölni, hogy ahelyett, hogy a hatóság egyszerűen rámondja a gyermekre, hogy nem képes véleményalkotásra, őt ténylegesen hallgassa meg az őt érintő ügyben.

A gyermek legfőbb érdekei elve véleményem szerint joggal tekinthető a gyermekközpontú igazságszolgáltatás alapjának, ugyanis minden, a részvételükkel folyó eljárásban az eljáró hatóságoknak a gyermek mindenekfelett álló érdekét kell figyelembe venniük. Ha ez az elv nem érvényesül, meglátásom szerint gyermekbarát illetve gyermekközpontú igazságszolgáltatásról nem is beszélhetünk. Az ilyen eljárásokban a hatóságok kötelesek: megfelelő súllyal figyelembe venni a gyermek véleményét; tiszteletben tartani a méltósághoz, szabadsághoz, és egyenlő bánásmódhoz való jogukat; valamint el kell fogadni egy átfogó megközelítést azért, hogy ezeken felül a gyermek pszichológiai, szociális és gazdasági érdekei se szenvedjenek csorbát. Azért, hogy mindezen szempontoknak eleget lehessen tenni, szükséges az úgynevezett multidiszciplináris megközelítés, aminek a lehetőségét nem az adott ügyben eljáró hatóság, hanem maga a tagállam köteles megte-

71 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 17. o.

72 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 50. o.

remteni. A multidiszciplináris megközelítés támogatásával az Iránymutatás azt kívánja hangsúlyozni, hogy a gyermek érdekeinek felmérése egy igenis komplex feladat. A helyzetet pedig már csak bonyolítja, „ha ezeket az érdekeket egyensúlyba kell hozni más érintett felek, így más gyermekek, szülők, áldozatok stb. érdekeivel.”⁷³

Az emberi méltóság „alapvető emberi jogi követelmény, amely sok fennálló jogi dokumentum alapja.”⁷⁴ A méltóság elvének értelmében a gyermeket mindig „gondosan, érzékenyen, tisztességesen és tisztelettel kell kezelni, különös figyelmet fordítva személyes helyzetükre, jólétükre és különleges szükségleteikre, valamint teljes mértékben tiszteletben tartva fizikai és pszichológiai integritásukat.”⁷⁵ Mindez az eljárás típusától és az eljárásban betöltött minőségére tekintettel illeti meg a gyermeket.

A diszkriminációval szembeni védelem különösebb magyarázatra nem szorul. Ugyanazokra a jellemzőkre hivatkozik az Iránymutatás, mint minden nemzetközi dokumentum, nemzeti alkotmány, alaptörvény illetve törvény. Így például a nem, fajon, bőrszínen, életkoron, valláson, politikai véleményen, vagyonon vagy éppen a szexuális irányultságon stb. való megkülönböztetés egyaránt tilos.

A jogállamiság a demokratikus társadalmi berendezkedés alapja: nincs sem olyan nemzetközi, sem olyan nemzeti dokumentum, amely ne ezt tekintené kiindulópontnak. Az Iránymutatás is szinte hajszálpontosan olyan rendelkezéseket tartalmaz, mint amilyeneket bármelyik nemzeti eljárási jogszabályunk, habár ezekben ritkábban mondják rájuk, hogy jogállamiság, inkább alapelveknek, alapvető rendelkezéseknek, vagy működési alapelveknek nevezik őket, ahogy a Be. esetében ez használatos.⁷⁶ Ilyen elvnek tekinti az Iránymutatás a törvényesség elvét; az ártatlanság vélelmét; a bírósági eljáráshoz való jogot; a tisztességes tárgyaláshoz való jogot és a fellebbezés jogát. Ezen jogállamisági elveket nemcsak a bírósági, hanem természetesen a bíróságon kívüli eljárásokra is alkalmazni kell.

2.2.3. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás általános elemei

Ezen általános elemek nem keverendők össze az alapvető elvekkel. Ugyanis míg utóbbi a gyermekközpontú igazságszolgáltatási rendszer egészét határozza meg, addig az általános elemek olyan rendelkezéseket jelentenek – ahogy azt az Iránymutatás is hangsúlyozza –, amelyek csak akkor lépnek érvénybe, amikor a gyermek az igazságszolgáltatás rendszerével vagy más hatósággal kapcsolatba kerül. Ezek az elemek különösen a gyermekek sérülékeny csoportjaira vonatkoznak, és jogállásuktól függetlenül mind a bírósági, mind a bíróságon kívüli eljárásokban alkalmazandók. Az általános elemek körébe a következők sorolandók: tájékoztatás és tanácsadás; a magánélet és család védelme; a biz-

73 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 53. o.

74 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 55. o.

75 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 18. o.

76 Be. 1.-11. §

tonság; a szakemberek képzése; a multidiszciplináris megközelítés; és a szabadságelvonás kérdése.

Az állami szervezetekkel kapcsolatba kerülő gyermeket és szüleit haladéktalanul és érthető módon tájékoztatni kell a gyermeket a bírósági és a bíróságon kívüli eljárásban őt megillető jogokról; az esetleges jogsérelmek orvoslására igénybe vehető eszközökről, ide értve a bírósági vagy a bíróságon kívüli eljárás igénybevételeének lehetőségét. Tájékoztatni kell őket magáról az igazságszolgáltatási rendszerről; annak egyes szintjeiről; menetéről; valamint az adott eljárásban megtehető lépésekről; illetve a gyermek eljárásban betöltött szerepéről. Ha valamiféle eljárás már megkezdődött, akkor a tájékoztatásnak ki kell terjednie a gyermeket támogató, meglévő, állam által biztosított mechanizmusok ismertetésére. Ami pedig a tájékoztatás körében talán a leglényegesebb, tájékoztatni kell őt-öket az adott eljárás lehetséges kimeneteiről.

A gyermeket és szüleit mindig az adott esemény előtt kell tájékoztatni: tehát az igazságszolgáltatási vagy közigazgatási rendszerrel való első találkozás előtt, ezután pedig minden egyes következő eljárási cselekmény előtt. E jogok természetesen a gyermeket mindig megilletik, legyen bármilyen minőségű résztvevője az eljárásnak. Az állami szervek és a gyermek ügyvédje feladata az, hogy a gyermeket objektív módon lássa el az eljárásra vonatkozó információkkal. Ennek körében olyan tájékoztatást kell adni, ami nélkülözi a szokásos jogi nyelvhasználatot, azaz lényegében le kell ereszkedni a gyermekhez, hogy teljes körűen érthesse, ami körülötte zajlik. A tájékoztatás nem lehet elnagyolt, azaz olyan látszólag kevésbé lényeges körülményekre is ki kell terjednie, amit normál esetben a hatóság vagy az ügyvéd nem mondana el. Ilyen lehet például: hogy hogyan zajlik le egy eljárás vagy eljárási cselekmény; ez meddig tart, illetve ebben mi lesz a gyermek szerepe; hogyan folyik egy meghallgatás, illetve mi a jelentősége; valamint, hogy egy adott eljárási cselekménynek milyenek lehetnek a következményei. Mindig egyedien kell megítélni azt a gyermekkel foglalkozó szakembereknek illetve szervezeteknek, hogy adott ügyben a bírósági vagy az alternatív vitarendezési eljárások célravezetőbbek. A tájékoztatásnak ezen lehetőségek ismertetésére is ki kell terjedni.

Ha az ügyben bíróság jár el, akkor a hatóság illetve az ügyvéd feladata az is, hogy a tárgyalás után ellássa a gyermeket és szüleit arra irányuló tájékoztatással, hogy: hogyan született meg a bíróság döntése; mi várható a tárgyalás után; milyen panaszkezelési illetve jogorvoslati mechanizmusok állnak a rendelkezésére; illetve milyen egyéb tanácsadási lehetőségeket lehet igénybe venni. Végül pedig a bíróság döntésének indokolását is meg kell magyarázni oly módon, hogy azt megértse.

A felsorolt körülményekről való tájékoztatás természetesen minden esetben, minden eljárásban, szóban kell, hogy megtörténjen. Ezen felül pedig az állam kötelessége arról is gondoskodni, hogy ezen jogokat ne csak az a gyermek ismerje meg, aki már résztvevője valamilyen eljárásnak. Ezeket széles körben terjeszteni kell, valamint speciális információs platformokat kell létrehozni. Véleményem szerint, ez a magyar igazságszolgáltatási rendszerben nagyon szépen meg is valósult, és több példa hozható is rá. Ide sorolható a

Gyermekjogokról Gyermekeknek című kézikönyv,⁷⁷ a Gyermekjogokról Felnőtteknek című kézikönyv,⁷⁸ a Bíróság gyermekközpontú igazságszolgáltatásról szóló weboldala,⁷⁹ illetve a Magyarország Kormányának gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló weboldala.⁸⁰

A felnőttekéhez hasonlóan a gyermekek magánéletét és személyes adatait is védelem illeti meg. Az államoknak feladatuk az is, hogy korlátozzák a gyermekek adatait tartalmazó nyilvántartásokhoz való hozzáférést. Azonban ha ilyen adatot kell esetlegesen továbbítani, akkor is a gyermek legfőbb érdekét kell szem előtt tartani. A magánélet és a családi élet védelméhez tartozik az is, hogy ha szükséges, a gyermek vallomásának megtételét zárt ülésen kell fogantatosítani. Végül pedig e körbe sorolandó a nagy port kavaró ügyek esetében a médiával való kommunikáció. A sajtóban lehetővé kell tenni, hogy a gyermek névtelenül, vagy álnéven szerepeljen, arcát kitakarják, hangját eltorzítsák, illetve minden olyan intézkedés lehetséges legyen, amely által a gyermek személyazonossága nem ismerhető fel.

A biztonság tekintetében arra kell ügyelni, hogy a még sérülékeny gyermeket védeni kell attól, hogy az eljárás során sérüljön. Ez alatt értendő az eljárás során a gyermek felé irányuló megfélemlítés vagy megtorlás, amelyik igen gyakran akkor áll fenn, amikor egy bűncselekmény elkövetője a szülő, gondviselő vagy bármely más családtag.

A szakemberek képzése és a multidiszciplináris megközelítés tekintetében a következőre gondol az Iránymutatás. Mivel nincs két egyforma gyermek, különösképpen értelmi-érzelmi fejlettségüket, illetve szükségletüket tekintve, ezért nincs két egyforma gyermek részvételével folyó eljárás sem. Így hát azért, hogy az adott eljárást leginkább a gyermekhez lehessen igazítani, hogy azáltal az valóban gyermekközpontú legyen, szükség van megfelelő szakemberek képzésére és a különböző szakterületeken tevékenykedő szakemberek közötti hatékony együttműködésre. A multidiszciplináris megközelítés gyakorlati jelentősége pedig az, hogy a szakemberek „átfogó képet alkothassanak a gyermekről, valamint a jogi, pszichológiai, szociális, érzelmi, fizikai és kognitív képességeire”⁸¹ vonatkozóan. Véleményem szerint, ez megfeleltethető egyfajta – nem éppen büntetőeljárás kifejezéssel – perelőkészítő szakasznak, hiszen ezen szakemberek feladata, hogy „támogatást kell nyújtaniuk és tanácsot kell adniuk a bírák és az egyéb jogi szakemberek számára az olyan döntés meghozatalához (...), amely közvetlenül vagy közvetve hatással lesz a gyermek jelenlegi vagy jövőbeli jólétére.”⁸² Az együttműködés tényleges eredménye érdekében pedig létre kell hozni egy közös értékelési keretrendszert a szakemberek számára.

77 Györfi Éva – Herczog Mária – Kőműves Ágnes: Gyermekjogokról Gyermekeknek. Budapest, 2009., Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelkedően Közhasznú Egyesület.

78 Györfi Éva – Herczog Mária – Kőműves Ágnes: Gyermekjogokról Felnőtteknek. Budapest, 2009., Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelkedően Közhasznú Egyesület.

79 Elérhető: <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgaltatas/folap>

80 Elérhető: gyermekbarat.kormany.hu

81 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 23. o.

82 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 66. o.

Végül pedig az utolsó általános elem, a szabadságelvonás. A szabadságelvonás kérdése mind a felnőttek, mind pedig a gyermekek esetében egy sarkalatos pont. Olyan, ami újra és újra vitára adhat okot, hiszen a szükségesség-arányosság jegyében nem mindig könnyű eldönteni, hogy milyen tartamú szabadságvesztés lenne a helyes. Ez különösen nehéz véleményem szerint akkor, amikor az igazságérzetünkre hallgatunk. Az Iránymutatással kapcsolatban összességében elmondhatjuk, hogy a szabadságelvonás terén szinte semmi újat nem hoz, inkább csak továbbviszi, nyomatékosítja azt, amit korábbi nemzetközi dokumentumok már lefektettek. Így azt, hogy gyermekekkel szemben szabadságelvonást csak a legvégső esetben és a lehető legrövidebb ideig lehessen alkalmazni. Viszont új rendelkezés a korábbi forrásokhoz képest, hogy velük szemben is alkalmazható a szabadságelvonás valamennyi formája. Szintén ismert rendelkezés az is, hogy a gyermekeket a felnőttkorúaktól elkülönítve kell tartani, viszont a szabadságelvonás alatt is mindig figyelemmel kell lenni a gyermek szükségleteire. Annak okán pedig, hogy a gyermek a szabadságelvonás idején is megfelelően fejlődhessen, hogy a későbbiekben jogkövető polgár lehessen, valamint hogy a társadalomba újból be tudjon illeszkedni, a hatóságoknak biztosítaniuk kell a családdal és barátokkal való rendszeres kapcsolattartást, a megfelelő oktatáshoz és egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést, a rendszeres mozgást, valamint az olyan programokban való részvételt, amelyek felkészítik a társadalomba való visszatérésre.

2.2.4. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás a bírósági eljárás előtt és után

Az Iránymutatás külön jelöli a gyermekek jogait a bírósági eljárás előtti, közbeni, és utáni szakaszban. Úgy vélem, hogy az eljárás előtti és utáni részekre vonatkozó jogokat nem érdemes külön kezelni – ahogy ezt egyébként az Iránymutatás teszi -, hiszen mindkét esetkorre nagyon hasonló rendelkezéseket tartalmaz. Azt mondhatjuk, hogy mindkét eljárási szakaszban valamiféle, vagy pontosabban fogalmazva, valamire irányuló tájékoztatási kötelezettsége van az ügyben eljáró hatóságnak. Az eljárás megkezdése előtt tájékoztatni kell a gyermeket és szüleit a bírósági eljárás olyan alternatíváiról, illetve a bírósági útról való eltérés olyan lehetőségéről, amelyek a gyermek érdekeit jobban szolgálják a bírósági eljárásnál. Ezen felül pedig ide sorolhatjuk az alternatív vitarendezési eljárásokat is. Vannak ugyanis olyan kisebb súlyú, gyermekek által elkövetett bűncselekmények, amelyek esetében „nem kell automatikusan mozgásba hozni a büntetőjogi rendszert, ha konstruktívabb és nevelő célzatú intézkedések eredményesebben alkalmazhatók.”⁸³ E lehetőségek ismertetése során a tájékoztatásnak ki kell terjednie a jogi és más jellegű információkra, amelyek tudatában megalapozottan tudnak választani egy adott eljárást, valamint fel kell hívni figyelmüket az adott eljárás típus választásának lehetséges következményeire. Az Iránymutatás nem emel ki egyetlen alternatív vitarendezési módot sem a sok közül. Ellenben a magyarázat több helyen említi a mediációt, amiben a felek aktívan részt vehetnek, és amelyben a gyermekek is képesek tevélegesen részt venni. Az eljárás

83 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 70. o.

után a tájékoztatás lényegében az eljárás során hozott döntés magyarázataként, indokolásaként szolgál. Ilyenkor a gyermek ügyvédjének, ügygondnokának illetve más képviselőjének a gyermek számára érthetően kell megmagyaráznia az ügyben hozott határozatot vagy ítéletet, illetve azt, hogy egy esetleges vélt vagy valós jogsérelem ellen milyen eszközöket tud igénybe venni. Van még egy intézkedés az eljárás után, habár ez kevésbé tekintendő konkrét tevélegesen magatartásnak a hatóságok részéről. Ez inkább egy olyan vezérelv, amit már a gyermekbarát igazságszolgáltatás általános elemei között⁸⁴ megfogalmazott az Iránymutatás. Nevezetesen az, hogy minden gyermeket érintő intézkedésnek és szankciónak személyre szabott választ kell adnia az általa elkövetett cselekményre, itt is szem előtt tartva természetesen a gyermek érdekeit, különösen pedig azt, hogy a társadalomba való későbbi visszaailleszkedése sikeres legyen.

2.2.5. *A gyermekközpontú igazságszolgáltatás a bírósági eljárás alatt*

Az Iránymutatás ebben a fejezetben olyan jogokat szabályoz, mint a bírósági eljárás-hoz való jogot; a jogi tanácsadást és képviseletet; a meghallgatáshoz és véleménynyilvánításhoz való jogot; az indokolatlan késedelem elkerülését; az eljárás szervezését; a gyermekbarát környezetet és nyelvezetet; illetve a gyermek vallomástételének kérdéseit. „A gyermekek mint jogok alanyai számára biztosítani kell, hogy igénybe vehessenek jogi eszközöket annak érdekében, hogy jogaikat ténylegesen gyakorolhassák, vagy eredményesen felléphessenek azok sérelme esetén.”⁸⁵ Ennek a lehetőségnek a legfőbb eszköze a megfelelő jogi tanácsadás, ami pedig a gyermekek tájékoztatáshoz való jogára vezethető vissza. Szintén a bírósági eljárások igénybevételének megkönnyítését célozza az a rendelkezés, melynek értelmében az eljárási akadályokat meg kell szüntetni. Értendőek ez alatt az eljárási költségek illetve az információ hiány. Valamint ide sorolható véleményem szerint az is, hogy a gyermek számára a felnőttekével azonos vagy annál kedvezőbb feltételekkel kell megadni az ingyenes jogi segítségnyújtás lehetőségét. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy az Iránymutatás arra ösztönözné a gyermekeket, hogy bármilyen jelentéktelen okból is bírósághoz forduljanak, hiszen ehhez „a felnőtt korúakhoz hasonlóan a gyermekeknek is szilárd jogalapra van szükségük.”⁸⁶

Az eljárási akadályoknak több típusa lehet. Ezek közül az egyik a korhatár, amittől kezdődően egy jogszabály megengedi a gyermek számára a bírósághoz fordulást. Azonban az Iránymutatás szerint az ilyen meghatározás nem helyes, mivel a gyermekek nem ugyanabban a korban jutnak el ugyanarra a szellemi érettségi szintre, azaz elképzelhető, hogy egy fiatalabb gyermek szellemileg érettebb, mint egy idősebb társa. Tehát azt mondhatjuk, hogy „az adottságok, az érettség és az értelmi szint pontosabban jellemzik a gyermek valós képességeit, mint az életkora.”⁸⁷ Az is elképzelhető, hogy a gyermek fiatal-

84 Lásd: 2.2.3. alfejezet

85 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 26. o.

86 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 75. o.

87 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 75. o.

sága, vagy testi-lelki fogyatékosága miatt nem tudja érvényesíteni jogait. Ezért a tagállamoknak olyan rendszert kell létrehozniuk, amiben helyettük szülője, ügyvédje, vagy gyermekvédelmi szervezet járhat el. Végül pedig az Iránymutatás példaként hozza azt az esetet is, amikor a gyermek és a szülő között érdekellentét áll fenn, ennek ellenére a szülő beleegyezéséhez kötnék az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést. Az ilyen akadályokat is el kell hárítani.

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel igen szoros összefüggésben van a jogi tanácsadás és képviselő. Tudniillik, ha valóban lehetővé kívánják tenni, hogy a gyermek hozzáférjen az igazságszolgáltatáshoz, akkor a tagállamok kötelessége biztosítani azt, hogy ügyvéd, vagy más olyan személy vagy szerv segítségét megkaphassák, amely feladata a gyermekjogok védelme. A gyermeket korára és érettségére való tekintet nélkül saját jogokkal rendelkező, teljesen önálló félként kell az eljárásban kezelni. Ebből kifolyólag az ügyvédnek, ügygondnoknak minden esetben a gyermek véleményét kell közvetíteni az adott hatóság felé. A gyermek véleményével kapcsolatban pedig e személyeknek az is a feladatuk, hogy minden információt megadjanak neki, a véleménye lehetséges következményével kapcsolatban. Szabályoz az Iránymutatás egy olyan esetkört is, amikor a gyermek és szülei között érdekellentét áll fenn. Ilyen esetben a gyermek saját nevében jogi tanácsadásra és képviselőre jogosult, melynek biztosítása a hatóságok feladata, és amely ügygondnok vagy egyéb független képviselő útján kell, hogy megvalósuljon. Az Iránymutatás magyarázata egyébként megjelöl egy konkrét szervezeti formát, amely hatékonyan biztosíthatná a gyermekek számára a jogi segítségnyújtáshoz való hozzáférést. Pontosabban az olyan hozzáférést, ami az ő különleges igényeikre is figyelemmel van. Ez az úgynevezett ifjúsági szakügyvédekből álló rendszer.

A gyermeknek minden esetben joga van a meghallgatáshoz is, ezt tőle nem lehet megtagadni. A hatóság köteles őt meghallgatni, ha úgy ítélik meg, hogy a szóban forgó ügyet képes megérteni. A meghallgatás során alkalmazott eszközöknek is a gyermek kommunikációs képességéhez kell igazodni, és figyelembe kell venni az ügy körülményeit. A meghallgatás tekintetében a gyermek kora irreleváns. Legyen bármilyen korú, ha kezdeményezi saját meghallgatását az őt érintő ügyben, a hatóság köteles meghallgatni, kivéve persze, ha a gyermek érdekei szempontjából a meghallgatás mellőzése mutatkozik célszerűbbnek. Nagyon fontos viszont az is, hogy meghallgatása esetén egyértelműen a tudomására kell hozni azt, hogy véleménye nem feltétlenül fogja befolyásolni a hatóság döntését. A gyermek meghallgatásával kapcsolatban néhány technikai véleményt is megfogalmaz az Iránymutatás. Ilyen az, hogy a gyermek meghallgatásának teljesen zavartalanul kell megtörténnie. A gyermeknek egy hivatalos meghallgatás akkor is nehéz, ha csak egyszerű tanúként van jelen egy enyhe súlyú, nem megrázó bűncselekmény kapcsán. Nem is beszélve azokról az esetekről, amikor sértettként vagy elkövetőként hallgatják meg. Ezért fontos az, hogy a meghallgatás mindig nyugodt körülmények között, megszakítástól mentesen, és persze a megfelelő helyen történjen, például egy erre a célra létrehozott gyermekmeghallgató szobában. A gyermek szabadon kell, hogy beszélhessen, nem

szabad megszakítani. Továbbá olyan, egy felnőtt számára jelentéktelennek tűnő egyéb körülményekre is figyelni kell, hogy a meghallgatást milyen napszakban végzik, hogy ne legyen a helyiségben ki-be járkálás, valamint hogy olyanok – lehetőleg szakemberek – hallgassák ki, akikkel a gyermek korábban már találkozott az eljárásban, így a korábban létrejött ismeretség által ő is könnyebben megnyílik.

A gyermekközpontúság szempontjából szintén igen fontos, hogy meg kell akadályozni a részvételükkel folyó eljárások indokolatlan elhúzódtást. Szigorúan véve ez azt jelenti, hogy ezeket az eljárásokat mielőbb be kell fejezni, mégpedig eredménnyel. Sajnos előfordul, hogy egy eljárást nem tud a hatóság eredményesen lezárni, azonban ilyenkor is szükséges elem a soronkívüliség, amit leginkább állami szinten, az eljárási törvényekben lehet szabályozni. Az időtényező az eljárásban arra vezethető vissza, hogy a gyermekek más-képpen érzékelik az időt mint egy felnőtt. Az Iránymutatás erre reagálva azt javasolja, hogy „érdemes lehet megfontolni egy olyan rendszert, amely rangsorolja az ügyeket.”⁸⁸ Vannak ugyanis olyan esetek, ahol az azonnali fellépés hiánya komoly következményekkel járhat. Az ilyen ügyekben kellene például a bírósági szabályzatokban megteremteni a mérlegelés általi soronkívüliség lehetőségét. A gyorsaság végső soron azért is kiemelten fontos, hogy ezáltal mihamarabb megkezdődhessen a súlyos bűncselekményeket átélő gyermekek lelki-szellemi felépülése.

Az eljárás szervezését, a gyermekbarát környezetet és a gyermekbarát nyelvezetet összefoglalóan gyermekbarát munkamódszereknek nevezhetjük. Az eljárások során a gyermekekkel megfelelő hangnemben kell kommunikálni. A megfelelő képzettséggel, szakértelemmel rendelkező szakemberek szerepe ilyenkor kiemelkedően fontos, ugyanis ők lehetnek képesek arra, hogy legyőzzék a gyermekek estében gyakran fennálló kommunikációs nehézségeket. A meghallgatás során arra is figyelemmel kell lenni, hogy sem az eljáró hatósági személy, sem a meghallgatás helye – különösen pedig a bíróság épülete – ne keltsen bennük félelmet. Célszerű az is, ha megismertetik a gyermekkel azokat a személyeket, akik az őt érintő ügyben bármilyen minőségükben részt vesznek, így irányukban is könnyebben alakulhat ki az a fajta bizalom, ami által az eljárás is gördülékenyebben tud lezajlani. Soha nem szabad a gyermekkel azt éreztetni, hogy a hatóság, vagy – a témánál maradván -, a meghallgatást végző személy a gyermek felett áll, éppen ellenkezőleg. Azt kell éreznie, hogy a hatóság mellette áll, az ő partnere. E körbe sorolandók az olyan formások mellőzése, minthogy a bírák nem viselnek talárt, és véleményem szerint az is, hogy eltekintenek a hivatalos megnevezésüktől. Teljesen nyilvánvaló az is, hogy az olyan ügyekben, ahol nem áll fenn érdekellentét a gyermek és szülei között, akkor a szülőnek minden, a gyermek személyes részvételével zajló eljárási cselekményen joga van részt venni.

Álláspontom szerint a gyermekközpontúság megnyilvánulásának ékes példája az Iránymutatásban az a rendelkezés is, miszerint a részvételükkel zajló tárgyalások menetét az adott gyermek sajátos tempójához és koncentrációs képességéhez kell igazítani. Ha

88 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. 83. o.

például úgy érzékelik, hogy a gyermek fárad, vagy számára a tárgyalás lelkileg megterhelő, azaz ha már elért egy bizonyos tűrőhatárt, akkor a tárgyalást el kell napolni, vagy szünetet kell tartani. Ha a tárgyalás zajlik, akkor pedig mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a gyermek figyelmét ne zavarhassa meg semmi. Végül pedig arról is rendelkezik az Iránymutatás, hogy a meghallgató illetve várakozó helyiségeket úgy kell kialakítani, hogy a gyermek abban otthon érezze magát. Ez a gyakorlatban a gyermek-meghallgató szobákat jelenti, amelyekről a későbbiekben lesz szó.⁸⁹ Az eljárások gyermekbaráttá tételének egyik lehetőségét látja az Iránymutatás a fiatalokúak különbíróóságának, vagy a fiatalokúak tanácsainak felállításában.⁹⁰ Ugyanis törekedni kell arra, hogy a gyermekek ne kerüljenek felnőttek bírósága elé.

Végül pedig a gyermek vallomásáról. A gyermekközpontúság egyik alapköve, hogy a gyermeknek az eljárás során lehetőleg minél kevesebbszer kelljen újra átélnie a történetet. Ez persze a szó szoros értelmében akkor áll fenn, ha a gyermek a büntetőeljárásban sértettként van jelen. Azonban erre akkor is figyelemmel kell lenni, ha tanúként vagy esetleg elkövetőként hallgatják meg, mert ezek adott esetben kisebb lelki megrázkódtatást jelentenek. Ezért amennyiben az lehetséges, a gyermeket legfeljebb egyszer lehet kihallgatni, a megfelelő helyen és időben, a megfelelő szakember által. A meghallgatás után pedig a nyilatkozatok rendszerezését, és az azokból való következtetések levonását is ilyen szakembereknek kell végezniük. Ha esetleg az egyetlen meghallgatás mégsem elegendő, vagy a később felmerült új körülmények tisztázása érdekében szükséges, akkor az újabb meghallgatást annak a személynek kell végeznie, aki az elsőt is fogatosította. A jogalkalmazó számára azt is lehetővé kell tenni, hogy adott esetben eltekinthessenek a gyermek vallomástételétől. Legvégül pedig arra is figyelni kell – ahogy a felnőttek esetében is –, hogy a vallomás hitelességének érdekében nem hangozhat el a hatósági közeg részéről olyan kérdés, amely alkalmas a gyermek vallomásának befolyásolására, amely a választ magában foglalja, amely nem az ügyre vonatkozik.

2.3. Az Ütemterv

Az Európai Bizottság Gyermekjogi Ütemterve hasonlóan a többi nemzetközi gyermekjogi dokumentumhoz egyrészt továbbviszi a korábbi dokumentumok szellemiségét, másrészt megfogalmazza saját célkitűzéseit is.

Bevezetésében rögtön a Lisszaboni Szerződéssel és az Alapjogi Chartával prognosztizált irányvonallal kezd, amely a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme. A gyermekek jogainak védelme nem csak uniós cél, hanem a tagállamok számára nemzetközi kötelezettségvállalásból is következik: ugyanis minden tagállam ratifikálta a Gyermekjogi Egyezményt, amely továbbra is alapul szolgál minden állam számára a gyermekek jogait érintően. Az unió 2006-tól kezdődően már létrehozott olyan struktúrákat – például az Európai Gyermekjogi Fórumot, vagy a Bizottság gyermekjogi koordinátorát –, „amelyek

89 Lásd: 3.3. alfejezet

90 Lásd: 3.4. alfejezet

célja az uniós intézmények gyermekjogi kérdések kezelésére vonatkozó kapacitásának megerősítése.⁹¹ Ezek után pedig „a Bizottság véleménye szerint eljött az ideje a gyermekjogok határozottabb érvényesülésének és a szakpolitikai célok cselekvésre váltásának.”⁹² Ennek szellemében az Ütemterv célja pedig az, hogy a gyermekek jogainak előmozdítása, megóvása és érvényesítése immáron konkrét eredményekben is megmutatkozzon. Ily módon pedig minden, a gyermekek jogait érintő szakpolitikát úgy kell kialakítani, hogy azok figyelembe vegyék a gyermekek mindenek felett álló érdekeit, vagyis a Lisszaboni Szerződésben, az Alapjogi Chartában és a Gyermekjogi Egyezményben megfogalmazott elveket. Az Ütemterv e dokumentumok rendelkezéseinek tiszteletben tartását célzó elvek bemutatásán túl a gyakorlatban is alkalmazható konkrét intézkedésekre is összpontosít. Az Ütemterv céljai, vagyis a gyermekjogok konkrét megvalósulása érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy az uniós szerveknek megbízható, összehasonlítható és hivatalos adatai legyenek a gyermekekre vonatkozóan. Ezek hiánya ugyanis jelentős nehézséget okoz a gyermekjogok terén a tényeken alapuló, a valós problémákat megoldani képes szakpolitikák kidolgozása számára. A Bizottság az ilyen alapvető adatok és információk megszerzése és hatékony feldolgozása céljából együttműködik az érintett szervezetekkel és intézményekkel, például az EU Alapjogi Ügynökségével. Fontos az érintettekkel való rendszeres konzultáció, ezért a Bizottság továbbra is együttműködik az Európai Gyermekjogi Fórummal.

A konkrét intézkedések terén az Ütemterv legfontosabb rendelkezései az igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegének kialakítására vonatkoznak. Az ütemterv is azokat az eseteket tekinti az igazságszolgáltatás hibáinak, amelyekről már az Iránymutatásban is olvashattuk: a képviselő; a kihallgatás; a tájékoztatás hiánya; az, hogy az eljárásban felnőttként bánnak velük; valamint az, hogy a gyermekek nehezen vagy egyáltalán nem férnek hozzá az igazságszolgáltatáshoz, vagy ha hozzáférnek, akkor nem az eljárás teljes jogú résztvevőjeként bánnak velük. Nyilvánvalóan az előző felsorolás nem taxatív jellegű, hanem csak a legtipikusabb eljárási jogsérelmeket nevesíti. Amennyiben fennállnak, semmiféleképpen sem beszélhetünk tisztességes eljárásról, így a Bizottság célja olyan szabályok elfogadása, amelyek gátat szabnak az ilyen anomáliák elburjánzásának, illetve megszüntetni igyekeznek azokat. Mind a hazai, mind a külföldi eljárásokban a tájékoztatás hiánya a leggyakoribb jogsérelem. Mivel ez az, ami talán a legjobban nehezíti mind a gyermek, mind a felnőttkorúak helyzetét az adott eljárásban, az EU 2010-ben olyan szabályokat fogadott el, amely biztosítja, hogy minden személyt az általa érthető módon tájékoztassanak jogaikról az eljárások során. Ez különösen fontos azokban az esetekben, amikor az eljárás nyelve nem azonos valamelyik fél anyanyelvével. Az eljárási jogok további megerősítését célozza a Bizottság a 2011-ben előterjesztett, ügyvédi segítségnyújtás igénybevételét célzó javaslata, valamint a fogvatartottak családtagokkal, munkáltatóival, illetve konzuli képviselővel való kapcsolattartási jogaira vonatkozó javaslat. Mindkét

91 Ütemterv, 3. o.

92 Ütemterv, 3. o.

esetben különös figyelemben kell részesíteni azokat az ügyeket, amelyekben a vádlottak vagy gyanúsítottak nem képesek követni az eljárást koruk, fizikai vagy szellemi állapotuk miatt.

A gyermekbarát európai igazságszolgáltatás megteremtésében igen fontos lépés volt a 2012-ben előterjesztett bizottsági jogalkotási javaslat, amely a veszélyeztetett gyanúsítottakat vagy vádlottakat megillető különleges biztosítékokról szolt. Ilyen biztosíték volt – habár ezt már a Gyermekjogi Egyezmény is kimondta, hogy a gyermekek fogva tartására csak végső eszközként és a lehető legrövidebb ideig kerülhet sor. Új jogi és gyakorlati szabályokat kell alkotni a gyermekeket a büntetőeljárásban ért kellemetlenségek csökkentésére: ez alatt elsősorban a többszörös kihallgatások mellőzése értendő. A kiskorúak tanúvallomásának figyelembevétele is igen fontos, hiszen azt szolgálja, hogy a gyermek ténylegesen, aktívan részt vehessen az eljárásban. Végül, de nem utolsó sorban pedig olyan informatikai és kommunikációs eszközöket is kell alkalmazni, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyermekkorú sértettek az eljárásban való aktív részvétel során ne kerüljenek közvetlen kapcsolatba a vádlottakkal.

Legvégül pedig megemlíendő két további intézkedés, habár ezek jelentősége véleményem szerint kisebb, hiszen nem konkrét cselekvést írnak elő, hanem inkább támogató, ösztönző jellegük van. Egyrészt a Bizottság a jogalkotás és a szakpolitikák kialakítása során ösztönzi az uniós szerveket az Iránymutatás alkalmazására, mind a polgári, mind a büntető igazságszolgáltatás terén. Másrészt pedig ösztönzi a bírák és egyéb, a gyermekekkel kapcsolatba kerülő szakemberek képzését, a képzések rendszerének, részleteinek uniós szintű kidolgozását a gyermekek igazságszolgáltatásban való minél eredményesebb részvétele érdekében. Ugyanis csak a képzett, tapasztalt szakemberek képesek arra, hogy kezeljék a gyermekek által átélt traumákat, illetve megfelelő segítséget nyújtsanak az eljárás során felmerülő további lelki gyötrelmek átvészeléséhez. Az uniós szerveknek olyan képzéseket kell kialakítaniuk, amelyekben a szakemberek megfelelő tudást szerezhetnek a különböző életkori csoportokba tartozó gyermekek jogairól és szükségleteiről, valamint a számukra létrehozott speciális eljárásokról. A Bizottság célja az, hogy „az uniós fellépésnek példaértékűnek kell lennie a (...) gyermekjogokra vonatkozó rendelkezéseinek tiszteletben tartása terén.”⁹³ Ennek keretében a Bizottság arra kéri fel az uniós intézményeit és tagállamait, hogy „erősítsék meg elkötelezettségüket és fokozzák erőfeszítéseiket a gyermekjogok védelme és előmozdítása érdekében.”⁹⁴ Minderre pedig azért van szükség, mert a gyermekeket érintő szakpolitikák nem megfelelő működése komoly hatást gyakorolhat egy társadalom jövőjére, hiszen a gyermek személyiségének helyes irányú fejlődése a jövő jogkövető társadalmának záloga.

93 Ütemterv, 16. o.

94 Ütemterv, 16. o.

3. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósulása Magyarországon

Tanulmányom utolsó fejezetével elérkeztünk oda, hogy elkezdjük vizsgálni azokat a már megvalósult, illetve megvalósulásra váró intézkedéseket, lehetőségeket és törekvéseket, amelyek által a magyar büntetőeljárás rendszer elindult a gyermekközpontúság irányába. Hogy ezek valóban a gyermekközpontúságot segítik-e elő, természetesen vita tárgyát képezik. Mindenesetre az előző fejezetben ismertetett nemzetközi dokumentumok kellő alapot adnak, és jó irányt mutatnak ahhoz, hogy hazánkban is megvalósulhasson a gyermekközpontú igazságszolgáltatás. Korábban már említettem, hogy a gyermekközpontúság – illetve a gyermekbarátság – fogalma csak az utóbbi években került be a magyar jogalkotási-jogalkalmazói köztudatba. 2012-t irtunk, amikor is kormányzati szinten kezdtek el olyan intézkedéseket hozni, amelyek a nemzetközi kötelezettségek teljesítését voltak hivatottak szolgálni. „A nemzetközi kívánalmak megvalósításához nemzeti jogalkotásra és hatékony, jól képzett, tájékozott nemzeti jogalkalmazásra van szükség.”⁹⁵ Ez az év volt ugyanis a gyermekközpontú igazságszolgáltatás éve; ekkor választotta az ombudsman projektmunkájául a gyermekközpontú igazságszolgáltatást; ekkortól kezdtek el kialakítani a gyermekmeghallgató szobákat; illetve ekkor fogadták el a 2012. évi LXII. törvényt, amely több törvényt módosított, a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósulása érdekében. Ez módosította a Be.-t, és az akkor hatályos Btk.-t, a 1978. évi IV. törvényt. Igaz, utóbbi már nem hatályos, viszont a gyermekbarát rendelkezéseket a jelenlegi Btk. is átvette. Látható, hogy a Be. módosításai mind a kiskorú korára, érettségére figyelemmel lévő tájékoztatásra,⁹⁶ a Btk. módosításai pedig a büntetésekre és a fiatalkorúakra vonatkozó speciális anyagi jogi szabályokra vonatkoztak.

Itt, az utolsó fejezetben a magyar gyermekközpontú igazságszolgáltatás két oldaláról kívánok áttekintést adni. Az egyik oldalt azok az intézkedések képezik, amelyek már megvalósultak: így az ombudsman gyermekjogi projektmunkájáról; az Országos Bírósági Hivatal Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportjáról; valamint a gyermekmeghallgató szobákról. A másik oldalt azok a lehetőségek jelentik, amelyek ugyan nem valósultak meg, de életképesek lennének, és amelyek által az igazságszolgáltatás még inkább gyermekközpontú lenne: így a fiatalkorúak bíróságáról, a kizárólagos illetékesség visszaállításáról, valamint a szakemberek képzéséről. Végül pedig egy olyasvalmiről, ami nem tartozik egyik oldalhoz sem: ez az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának záró észrevételei.

3.1. Az ombudsman gyermekjogi projektmunkája

Magyarországon a gyermeki jogok védelmében kitüntetett szerepe volt illetve van az ombudsmannak, újabb nevén az alapvető jogok biztosának. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény – 2012 előtt hatályos szövege – a

95 Gyurkó Szilvia: Gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon. Belügyi Szemle, 37. o.

96 Lásd: Be. 67. § (7)

gyermekjogok védelmét az ombudsman kezébe adta. Ezt követően, amikor 2012-ben hatályba lépett az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény, a helyzet némileg változott. Ez ugyanis még inkább nyomatékosította az alapvető jogok biztosának gyermekvédelmi feladatait azáltal, hogy a lelegején rögzíti, hogy az alapvető jogok biztosa megkülönböztetett figyelmet fordít a gyermekek jogainak védelmére.⁹⁷ Látható, hogy „az ombudsman egyéni prioritásaitól függően kiemelten vagy kevésbé intenzíven kezelt feladatként való megjelölés helyett a gyermeki jogok védelme az ombudsman kiemelt kötelessége is lett.”⁹⁸ Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy lenne még a rendszerben helye és létjogosultsága egy kifejezetten a gyermekek jogaival foglalkozó gyermekjogi biztosnak.

2012 volt az az év, amikor az alapvető jogok biztosa a gyermekek jogain belül a gyermekbarát igazságszolgáltatást választotta projektmunkájának. A témaválasztást itt is az indokolta, hogy egy gyermek többféle eljárási pozíciót is betölthet egy büntetőeljárásban, amelyek által különböző jogi és lelki sérelmek érhetik. Az alapvető jogok biztosa természetesen a gyermekek jogait, jogi helyzetét számos területen vizsgálta, én viszont csak a témám szempontjából relevánsakat mutatom be. Az alapvető jogok biztosa munkája során vizsgálta a gyermekközponturn igazságszolgáltatással kapcsolatos nemzetközi kötelezettségek végrehajtását; a gyermekekkel foglalkozó szakemberek képzését; a mediáció alkalmazásának lehetőségét; a kiskorú áldozatok védelmének rendszerét; a fiatalokú elkövetőkkel kapcsolatban pedig a bűnmegelőzés és a reintegráció kérdését.⁹⁹ Az alapvető jogok biztosa vizsgálata azon szakemberek képzésének kérdését, akik kapcsolatba kerülhetnek a gyermekekkel az eljárásokban. Megállapította, hogy bár az egyes tudományterületekhez tartozó szakemberek képzettsége, készsége megfelelő, ugyanakkor „egymástól eltérően értelmeznek bizonyos alapvető fogalmakat, amely a jogbiztonság csorbulását okozza.”¹⁰⁰ Meglátása szerint a szakemberek képzése során nem vagy csak alig jelenik meg a gyermekbarát szemlélet.

Munkája eredményeként az alapvető jogok biztosa több ajánlást is megfogalmazott, amelyek gyermekjogi szempontokon alapulnak. A Btk. kapcsán kérte a közigazgatási és igazságügyi minisztertől, hogy a törvény leszállított büntetethetőségi korhatárra vonatkozó rendelkezéseit vizsgálja felül, valamint vizsgálja meg a fiatalokúak büntetőbíróására vonatkozó szabályok kidolgozásának lehetőségét. Továbbá arra is kérte a minisztert, hogy vizsgálja meg a gyermekbarát várakozóhelyiségek és meghallgató szobák kialakításának lehetőségét. A biztos alternatív vitarendezési eljárásnént a mediációt is a miniszter figyelmébe ajánlotta, mert ez hozzájárulhat az eljárások hatékonyságának és gyorsaságának növeléséhez.

97 2011. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról. 1. § (2) a) pont

98 Lux Ágnes: Gyermekbarát igazságszolgáltatás az ombudsman szemszögéből. *Kontroll és Jogkövetés*, 230. o.

99 Forrás: Lux Ágnes: Emberarcú igazságszolgáltatás – alapvető jogok kint és bent. *Magyar Rendészet*, 28. o.

100 Lux Ágnes: Az ombudsman gyermekjogi projektmunkája (2008-2012) III. Családi Jog, 25. o.

3.2. A Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoport

Az alapvető jogok biztosát 2012-es projektmunkája témájának kiválasztásában az is segíthette, hogy Magyarország Kormánya ebben az évben hirdette meg a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás évét. Ehhez csatlakozott az Országos Bírósági Hivatal is. Ennek eredményeként 2013-ban létrehozta a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportot, valamint „azóta is kiemelten foglalkozik a gyermekközpontú igazságszolgáltatás feltétel rendszerének megteremtésével.”¹⁰¹ A munkacsoport célja „a bírósági eljárások során a kiskorúak, kiemelten a gyermekkorúak érdekei érvényesülésének elősegítése.”¹⁰² A munkacsoport feladatait elsődlegesen konzultáció útján végzi, amelynek során kapcsolatba kerül a bíróságok, ügyvédségek, a rendőrségek, a gyámhatóságok, az alapvető jogok biztos, valamint egyéb, gyermekekkel foglalkozó szervek képviselőivel.

A munkacsoport sokrétű feladatkörrel rendelkezik, amelyet az alábbiakban lehet összefoglalni. Ki kell hogy dolgozza a bírák megfelelő képzési rendszerét, amelyet a kiskorúak részvételével folyó eljárásokban kell alkalmazniuk ahhoz, hogy mind a kiskorúakkal való bánásmód, mind az eljárás során hozott döntés összhangban legyen érdekeikkel. Fejleszteni kell a kiskorúak számára nyújtott tájékoztatás módját, technikáját. Ez azért kiemelten fontos, mert egyrészt a nemzetközi dokumentumok kívánják meg, másrészt mert ez a gyermekközpontúság alapja. Az infrastrukturális fejlesztések lehetőségeit, illetve ezek szempontrendszerét is meg kell határozni. A különböző jogágak tapasztalatait figyelembe véve, a munkacsoport feladat az is, hogy javaslatot tegyen jogalkotásra, illetve jogszabály módosításra. A munkacsoport minden esetben köteles együttműködni az Országos Bírósági Hivatal berkein belül működő Mediációs Munkacsoporttal. Végül pedig, a munkacsoport köteles javaslatokat, észrevételeket tenni minden olyan egyéb kérdésben, amely feladata ellátása során jut tudomására.¹⁰³ Munkája eredményeként, az összegyűjtött információkból a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósulásához szükséges jogalkotási, illetve jogszabály módosítási javaslatokat tesz. E jogalkotási folyamat ékes megnyilvánulása a már említett 2012. évi LXII. törvény.

3.3. A gyermekmeghallgató szobák

A nemzetközi kötelezettségvállalások teljesítésének ragyogó példája a magyar büntetőeljárás rendszerben a gyermekmeghallgató szobák létrehozása. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás vezérelve ugyanis, hogy az eljárást a gyermek lehető legnagyobb kíméletével kell lefolytatni. Egy gyermeknek nyilvánvalóan korából, éretlenségéből kifolyólag mindig nagyobb megterhelést jelent egy hatósági eljárás, mint egy felnőtt számára. Különösen igaz ez akkor, ha a gyermek sértetti pozíciót tölt be az eljárásban. Annak érdekében, hogy az eljárás során elszenvedett lelki gyötrelmeket a minimálisra lehessen

101 Havasiné Kulcsár Petra: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás, 153. o.

102 56/2013. (II.14.) OBHE határozat

103 Az 56/2013. (II.14.) OBHE határozat alapján

visszaszorítani, létrehozták a bíróságokon és a rendőrségeken a speciálisan erre a célra kialakított gyermekmeghallgató szobákat.

A meghallgató szobák jogi hátterét a 32/2011. (XI.18) KIM rendelet teremtette meg. Ez rendelkezett a meghallgató szobák létrehozásának céljáról, használatának feltételeiről, a benne alkalmazható technikai eszközökről, valamint kialakításának alapvető követelményeiről. E rendelet egyébként már nem hatályos, helyét a 34/2015. (XI.10.) IM rendelet vette át 2015-től. A továbbiakban ezen rendelkezéseket tárgyaljuk részletesen. Nem túlzás azt állítani, hogy a gyermekmeghallgató szobák létrehozása tekinthető az első jelentős, kézzel fogható lépésnek Magyarországon a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megteremtésében. A rendelet a meghallgató szobák létrehozását csak a rendőrkapitányságok illetékességi területére írja elő kötelező hatállyal,¹⁰⁴ napjainkban azonban már számos Járásbíróságon és Törvényszéken is kialakítottak ilyen szobákat az IM rendeletnek megfelelően. A leginkább szembeötlő különbség az a két rendelet között, hogy az újabb ezeket a helyiségeket már különleges meghallgató szobának nevezi.¹⁰⁵ A két rendelet között olyanmennyire csekély, legtöbb helyen csak fogalmazásbeli különbségek vannak, hogy azok további ismertetésére úgy vélem nincs szükség.

A legfontosabb az az alanyi kör, akikre a rendelet vonatkozik: „a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett”¹⁰⁶ meghallgatására ilyen helyiségekben kell, hogy sor kerüljön. Itt kell szót ejteni a különleges bánásmódot igénylő sértettekről. Ez az alanyi kör a Be. egy friss, 2015-ös módosításával született meg,¹⁰⁷ és szorosan összefügg a gyermekközpontú igazságszolgáltatással, de legfőképpen a meghallgató szobák témakörével. Az új rendelkezés értelmében a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság különleges bánásmódot igénylő sértettnek fogja tekinteni azt, aki személyiségére, életviszonyaira, a bűncselekmény jellegére és az elkövetés körülményeire tekintettel a büntetőeljáráshoz sajátos szükségletekkel rendelkezik. Ilyen sértett esetén a hatóságoknak velük szemben a lehető legnagyobb kíméllettel kell eljárni. A különleges bánásmódot igénylő sértetté nyilváníthat a hatóságoknak az ügy részletes ismeretében hozott döntése. Nevesít a Be. azonban egy esetet, amikor mérlegelés nélkül kell valakit különleges bánásmódot igénylő sértettnek tekinteni. „Ha a sértett a büntetőeljárás megindításakor a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, különleges bánásmódot igénylő sértettnek kell tekinteni,”¹⁰⁸ az ilyen személyeket pedig minden esetben a különleges meghallgató szobákban kell kihallgatni.

A jogalkotó célja ezen szabályok megalkotásával az volt, hogy a gyermekek mindegyike állás érdeke általuk valósuljon meg. „A gyermek mindegyike állás érdeke azt jelenti, hogy az ügyben eljáró szakemberek az eljárás természetéből adódó lehetőségeikhez képest megóvják a gyermekeket az ilyen eljárásból szükségszerűen következő ártalmak-

104 34/2015. (XI.10.) IM rendelet 2. § (1)

105 34/2015. (XI.10.) IM rendelet 1. § (1)

106 34/2015. (XI.10.) IM rendelet 1. § (1)

107 Be. 62/C. §

108 Be. 62/C. § (2)

tól.¹⁰⁹ A gyermekek ilyen ártalmaktól való állami szintű óvása a jövőbeni bűnmegelőzés szempontjából is igen fontos, hiszen a kiskorúak nagyobb eséllyel válnak bűnelkövetővé. A meghallgató szobának, annak kialakításának, berendezésének olyan hangulatot kell árasztania, ami megfelel egy gyermeki lelkületnek, igazodik szükségleteihez, és biztosítja a gyermek lelki és fizikai biztonságát. A meghallgató szoba biztosítja tehát, „hogy a gyermeket korának, fejlettségi szintjének megfelelő, speciális körülmények között, a lehető legkíméletesebben lehessen meghallgatni, ezzel csökkentve az eljárás során a gyermeket érő trauma mértékét.”¹¹⁰

A meghallgató szoba használatának vannak kötelező illetve ajánlott esetei. Már elhangzott, hogy a 14. életévét be nem töltött gyermekkorúak esetében kötelező – feltéve, hogy van gyermekmeghallgató szoba azon nyomozó hatóság illetékességi területén, amelyik a kihallgatást foganatosítja. Tehát ennek értelmében a gyermek meghallgató szobában való kihallgatása kötelező: ha a gyermek sértett tanúként van jelen az eljárásban, és ha feltehető, hogy a bűncselekmény olyan mértékben érintette erkölcsi, érzelmi állapotát, hogy emiatt a kihallgatást a lehető legkíméletesebb módon kell foganatosítani; ha a gyermek tanúként van jelen, és a bűncselekmény természetére figyelemmel indokolt; valamint kiskorú bűnelkövető esetében, ha az elkövetett bűncselekménnyel összefüggésben másik bűncselekmény áldozatává vált. A kötelező esetektől elvonatkoztatva pedig ajánlott a gyermek meghallgató szobában való kihallgatás minden más olyan esetben, ha sértettként, tanúként vagy elkövetőként szerepel az eljárásban.¹¹¹ „A speciális szoba különösen az erőszakos, szexuális indíttatású bűncselekmények áldozatává vált gyermekek esetén indokolt.”¹¹² Az persze nyilvánvaló, hogy jogszabályi szinten nem lehet meghatározni minden olyan esetet, amikor a gyermeket biztosan gyermekmeghallgató szobában kell kihallgatni, hiszen csak „az ügy részletes ismerete, egyéb szereplőinek kihallgatása során elhangzottak, valamint a kiskorú magatartása utalhat arra, hogy a kihallgatást fokozott kímélettel kell végrehajtani.”¹¹³

Minden gyermekmeghallgató szoba esetében követelmény, hogy azokban „kép- és hangfelvétel készítésre és rögzítésére alkalmas technikai eszközöket biztosítani kell”,¹¹⁴ amire azért van szükség, hogy a nemzetközi dokumentumokkal – így például az Iránymutatással – összhangban, a gyermeket csak egyszer kelljen kihallgatni az eljárás során. Mivel a kép- és hangfelvétel bizonyítási eszköz, azokat a bíróság az eljárásban köteles elfogadni. A kép- és hangfelvételnek akkor van kitüntetett jelentősége, ha a gyermek egyben a bűncselekmény sértettje is. A rendelet eredeti szövege egyébként úgy ren-

109 Havasiné Kulcsár Petra: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás, 161. o.

110 Egressy Natália – Müller Nikolett: A gyermekbarát igazságszolgáltatás, különös tekintettel a kihallgatás körülményeire. *Ügyészek Lapja*, 47. o.

111 Forrás: Egressy Natália – Müller Nikolett: A gyermekbarát igazságszolgáltatás, különös tekintettel a kihallgatás körülményeire. *Ügyészek Lapja*, 49. o.

112 Lengyel Linda: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás*. 37. o.

113 Egressy Natália – Müller Nikolett: A gyermekbarát igazságszolgáltatás, különös tekintettel a kihallgatás körülményeire. *Ügyészek Lapja*, 49. o.

114 34/2015. (XI.10.) IM rendelet 1. § (3)

delkezett, hogy ezeket az eszközöket rejtett módon kell a szobákban elhelyezni, azonban ez az alapvető jogok biztosa javaslatára kikerült belőle. A meghallgató szobák kialakítására a korábbi rendeletben határidőket is meghatározott a jogalkotó: ennek értelmében a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak és a megyei rendőr-főkapitányságoknak illetékességi területükön legalább egy meghallgató szobát kellett kialakítani, 2014. január 1-jéig.¹¹⁵ A témám szempontjából kevésbé lényeges, de azért érdemes megemlíteni, hogy a rendelet olyan, leginkább építészetinek mondható feltételeket is meghatároz, hogy mekkora legyen az alapterülete, a belmagassága, illetve a hőmérséklete.

Itt érdemes még néhány szót szólni a meghallgató szobákban zajló munkáról, azaz a gyermek vallomástételéről. Az eljárás ezen szakaszában érvényesül igazán a már oly sokszor említett tétel, miszerint a gyermeket gyermekként kell kezelni. Az egész kihallgatáshoz más módon kell közelíteni, és ami meghatározza a kihallgatás lefolyását, ritmusát és technikáját, az a gyermek maga – persze nem a szó szoros értelmében. Nem felejtve el természetesen azt, hogy ez is egy hatósági eljárás, a törvényi rendelkezéseket meg kell tartani, de ugyanakkor rugalmasan kell hozzáállni. A kihallgatás kezdetén mindig érdemes kötetlen, bevezetés jellegű beszélgetést folytatni a gyermekkel, ami által kialakul a kihallgatáshoz szükséges bizalom a kérdező és a gyermek között. A beszélgetés végén vagy után érdemes lassan, érthetően elmagyarázni a gyermek számára a kihallgatás okát, valamint közölni a szükséges figyelmeztetéseket, amit a Be. megkíván. Egy gyermek esetében még inkább fontos a kérdések befolyásolástól mentessége, ezért hagyni kell, hogy beszéljen magától. Kérdésekkel segíteni akkor érdemes, ha a beszédben megakad, vagy nem tudja mondandóját megfelelően megfogalmazni. Tudatosítani kell benne azt is, hogy nem kell mindenre válaszolnia, azaz, ha valamit nem tud, nem kell egy kitalált válasszal szolgálnia. A kérdezőnek ügyelnie kell arra is, hogy amit a gyermek magától már elmondott, arra vonatkozó újabb kérdést ne tegyen fel neki, mert így azt a képzetet keltheti a gyermekben, hogy rosszul válaszolt. A kihallgatás zárásaként pedig célszerű ismét egy kötetlenebb beszélgetést folytatni a gyermekkel, ami azt a célt szolgálja, hogy pozitív lelkülettel távozzon onnan.

3.4. A fiatalkorúak bírósága

A fiatalkorúak különbíróságának lehetséges és javasolt felállítását az Iránymutatás fogalmazta meg először a szó szoros értelmében. Korábban már a Gyermekjogi Egyezmény is felvázolt egy ehhez hasonló lehetőséget. Habár nem konkrétan, de úgy vélem kiolvasható belőle: „az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges (...) hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára.”¹¹⁶

115 32/2011. (XI.18.) KIM rendelet 2. § (1)

116 Gyermekjogi Egyezmény 40. cikk 3.

A fiatalkorúak bírósága egyébként nem ismeretlen intézmény a magyar jogrendszerben, 1913-tól 1951-ig önállóan létezett. 1951-től 2011 szeptemberéig kizárólagos illetékességű bíróságok ítéleztek a fiatalkorúakkal kapcsolatos bűncselekmények esetében: ezek az ügyek a megyei bíróságok székhelyén lévő helyi bíróságok illetékességébe tartoztak. 2011 szeptemberétől viszont ez is megszűnt, azóta már a fiatalkorúakra is az általános illetékességi szabályok irányadók. Azaz első fokon az általános illetékességi szabályok szerint mind a járásbíróságok, mind a törvényszékek eljárhatnak a fiatalkorúakkal szemben is. „A módosítás célja az igazságszolgáltatás érintettekhez való közelebb vitele mellett az egyenletesebb bírósági terhelés megvalósítása, továbbá az eljárások gyorsítása volt.”¹¹⁷ További érvként említhető meg a bíróságok egységesítése is. Mint utóbb kiderült, a jogszabályváltozás nem kimondottan váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis hazánkban „nincsenek az általános rendelkezéseken kívül további, a fiatalkorúak ügyeinek soron kívüli lefolytatását előirányzó egyéb törvényi rendelkezések.”¹¹⁸ A soronkívüliség, az eljárások gyorsabb lefolytatása különösen fontos egy fiatalkorú számára: esetükben még inkább igaz – mint egy felnőttkorú esetében –, hogy „a büntetés akkor érheti el célját, ha arányos és időszerű.”¹¹⁹ Az illetékességi szabályok változásával kapcsolatban számos érvet és ellenérvet lehet felhozni. A Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoport szerint az új szabályokkal „ elveszett a gyakorlat során megszerzett tapasztalat.”¹²⁰ Az is biztos, hogy nem csak a tapasztaltok vesztek el, hanem egy jól működő rendszert is leépítettek ezzel a jogszabály módosítással. A koncentráltág ugyanis egyben szakértelmet is jelentett, amelyet az évek során egy jól körülhatárolható csoport szerzett meg. Értendőek ez alatt a bíróságokon, az ügyészségen, a rendőrségen és a gyermekvédelmi szakellátásban tevékenykedő szakemberek. Az is felmerülhet kérdésként, hogy mégis hogyan valósul meg a gyermekközpontúság követelménye, ha egy olyan bírő bírálja el az ügyet, aki a gyermekekkel kapcsolatban teljesen tapasztalatlan. Ezzel szemben, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium szerint a kizárólagos illetékesség hiánya semmiféle hátrányt nem jelent a gyermekközpontúság számára, hiszen a Be. bírák kijelölésére vonatkozó szabályai erre kellő garanciát nyújtanak, és a gyakorlatban is működik ez az elképzelés. A kijelölés azonban napjainkban gyakorlatilag semmilyen speciális szakmai követelményhez nincs kötve. Véleményem szerint ez minden, csak nem gyermekközpontú. A szakmai követelményeken túl pedig az sem elhanyagolandó tényező egy fiatalkorúakkal foglalkozó bírő esetében, hogy az anyagi és eljárásjogi szabályok ismeretén túl tud-e bánni egy fiatalkorúval, illetve meg van-e benne az a komplex szemlélet, amely kell a gyermekközpontú igazságszolgáltatáshoz. A kizárólagos illetékességi szabályok hiánya miatt vizsgálendő kérdés kell legyen, hogy mi lehet ellensúlyá ennek. Lehet egy megoldás az, ha a bíróság minden fiatal ügyében tanácsban járna el, vagy ha egy gyermekvédelmi

117 Szász Gabriella: Anomáliák a gyermekbarát büntetőeljárásban? *Ügyészek Lapja*, 50. o.

118 Szász Gabriella: Anomáliák a gyermekbarát büntetőeljárásban? *Ügyészek Lapja*, 53. o.

119 Vaskuti András: A New York-i Gyermekjogi Egyezmény 37. és 40. Cikkének érvényesülése a kiskorúak büntető igazságszolgáltatásában. *Jog és Állam* 14. 50. o.

120 Szász Gabriella: Anomáliák a gyermekbarát büntetőeljárásban? *Ügyészek Lapja*, 50. o.

szakember, esetleg pszichológus venne részt ülnökként az eljárásban. A gyermekközpon-
túsághoz már is közelebb vinne, ha a fiatalkorúak ügyeiben eljáró bírák kijelöléséhez a
jogalkotó meghatározná egy pontos, a célt szem előtt tartó követelményrendszert. Ha
viszont létrehoznák a fiatalkorúak bíróságát, akkor az „működhetne a jelenlegi szervezeti
keretek között is, de ez esetben az ilyen ügyeket tárgyaló bírókat tehermentesíteni kellene
az egyéb ügyek tárgyalásától.”¹²¹ Ezeknek a bíróságoknak praktikus okokból lehetne
hatáskörük arra is, hogy eljárjanak felnőttkorúak azon ügyeiben, amelyek a fiatalkorú-
kéval összefüggnek, és az elkülönítés nem lehetséges. Mindennek persze nem sok értelme
van, ha a bírónak nincs tapasztalata a fiatalkorúak ügyeiben, így egy egységes követel-
ményrendszer felállítása is fontos lenne. Ebben nyilván segít a nemrég beindult „fiatalko-
rúak ügyeinek szakjogásza” képzés.

3.5. Az ENSZ 2014-es záró észrevételei

Korábban már szó volt az ENSZ Gyermekjogi Bizottságáról, hogy miért jött létre, mi
a feladata, stb.¹²² Ezeket itt szükségtelen megismételni, elég csupán a záró észrevételek
tartalmáról beszélni. Itt is fontos hangsúlyozni, hogy a záró észrevételek nem csak a bü-
ntetőjoggal foglalkoznak, hanem az egész állam gyermekek jogait érintő tevékenységét
értékeli. A Gyermekjogi Bizottság több dicséretet is megfogalmazott: méltatta a Btk.
gyermekeket védő rendelkezéseit; a Ptk. azon rendelkezését, amely szerint a gyermek
véleményét ki kell kérni az őt érintő eljárásokban; a gyermekvédelmi törvény módosítá-
sait; a családvédelmi törvény megalkotását; továbbá az Alaptörvény gyermekjogi rendel-
kezését.¹²³

Volt azonban a Bizottságnak több észrevétele is, amely miatt nemtetszését fejezte ki.
Aggályosnak tartotta az úgynevezett inkubátor programot. A gyermek inkubátorban
hagyása ugyanis nagymértékben sérti a gyermek jogait, hiszen az ilyen gyermekeknek
soha nem lesz esélye arra, hogy megismerhesse vérszerinti szüleit, valamint egyéb, szár-
mazására vonatkozó információkat. „A Bizottság álláspontja szerint hazánkban arra kell
törekednie, hogy megfelelő családtervezés és szociális támogatás mellett gyermekkitétel
ne történjen.”¹²⁴ A Bizottság hibaként értékeli a fiatalkorúak különbíróóságának hiányát is,
ami miatt a fiatalkorúak ügyeit a rendes bíróságok kell, hogy tárgyalják. Sőt, ebben a
kérdéskörben még inkább aggályosnak tartja azt, hogy a 2011-es jogszabály módosítással
a fiatalkorúak ügyeire vonatkozó kizárólagos illetékességi szabályokat is hatályon kívül
helyezték, ami gyermekvédelmi szempontból is visszalépésnek tekinthető. A Bizottság
további kritikákat fogalmazott meg az alábbi témákban: a büntethetőségi korhatár megha-
tározott bűncselekmények esetében 12. életévre történő leszállítása; az eljárások hosszú-
sága; a gyermekekkel szembeni diszkrimináció; a gyermekjogi stratégia hiánya; a gyer-

121 Vaskuti András: A New York-i Gyermekjogi Egyezmény 37. és 40. Cikkének érvényesítése a kiskorúak büntető igaz-
ságszolgáltatásában. *Jog és Állam* 14., 50. o.

122 Lásd: 2.1. alfejezet

123 Alaptörvény XVI. cikk (1)

124 Emri Gergely: Gondolatok a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. *Ügyészek Lapja*, 48. o.

mekek speciális szükségleteivel illetve jogaival foglalkozó speciális intézmény hiánya; az adatok és kutatások hiánya; illetve a korábbi záró észrevételek hiányos végrehajtása.

Mindezen problémák természetesen nem megoldhatatlanok. Jogalkotás illetve jogszabály módosítás által ezek többsége kiküszöbölhető lenne, habár egyértelmű, hogy tökéletes rendszer nem létezik. „A Bizottság felhívta Magyarországot, mint tagállam figyelmét, hogy a következő ötéves ciklusban tegyen intézkedéseket a fenti problémák megoldására.”¹²⁵ A problémák megoldásáról a következő jelentésben, 2019-ben kell számot adnia Magyarországnak.

Összegzés

Tanulmányom zárásaként egy rövid összefoglalót és néhány személyes gondolatot szeretnék megfogalmazni. Habár én joghallgatóként csak egy külső szemlélő vagyok, a szakirodalmak tanulmányozása által kialakult bennem egy általános nézet illetve elképzelés a gyermekközpontúságot illetően.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatától kezdődően kezdtek a gyermekjogok nemzetközi szinten megjelenni. A jog fejlődése egyértelműen látszik, ez nem lehet kérdés. Mindezek ellenére úgy vélem, hogy a szó szoros értelmében vett gyermekjogokról csak a Gyermekjogi Egyezmény megalkotása után beszélhetünk. Innentől azonban világossá vált, hogy a gyermekeket is önálló jogok alanyaként kell kezelni. Ahogy a Gyermekjogi Egyezmény után jöttek sorban a további – elsősorban Európára irányadó – dokumentumok, egyre inkább az látszott körvonalazódni, hogy a jogalkotó a gyermekeket nem csak általánosságban kezdi védeni. Másként fogalmazva: a jogalkotó olyan irányba kezdett elmozdulni, amelyet a gyermekek speciális helyzete indokolt. Nem egyszerűen afféle kis növésű felnőtteknek kezelték őket, hanem olyan lelkileg még fejletlen jogalanyokként, akiket a felnőtt világ káros hatásaitól óvni kell. Egyre inkább tehát olyan tendenciák látszódtak kibontakozni, melyek az élet egy-egy területén érvényesülő speciális védelmet kívántak adni a gyermekeknek. Számptalan ilyen terület van: egészség, oktatás, szociális biztonság, és még nap hosszát lehetne sorolni. Ilyen szabályozandó területként kezdett kialakulni a büntető eljárás is, amiből végül kialakult a gyermekközpontú igazságszolgáltatás gondolata.

Magyarországon 2012-től kezdődően már megkezdődtek a gyermekközpontú igazságszolgáltatás létrehozatalát célzó intézkedések. Létrejött a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoport; az alapvető jogok biztosa ezt tette vizsgálódása tárgyává; valamint elkezdtek kialakítani a bíróságokon és a rendőrségeken a gyermekmeghallgató szobákat. Emellett vannak még további lehetőségek, amelyek segítenének a rendszer javításában. A fiatalkorúak bírósága, ha újra működne, akkor azzal egy már korábban is igen jól funkcionáló rendszert hoznának vissza. Ennek hiányában a fiatalko-

125 Emri Gergely: Gondolatok a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. *Ügyészek Lapja*, 49. o.

ruák ügyeiben törvényileg elrendelt soronkívüliség is megoldás lehet. Az ifjúsági szakügyvédek jegyzéke is egy gyermekbarát intézkedés lenne, amely a fiatalkorúak ügyeiben jártas ügyvédek tartalmazná. Feltétlenül meg kellene határozni egy egységes követelményrendszert és egy ahhoz kapcsolódó képzést is, amelynek értelmében egy bíró fiatalkorúak bírójának lenne kijelölhető. Úgy gondolom itt nemcsak szakmai, hanem elsősorban emberi szempontokat kellene figyelembe venni. Ha már a képzésről van szó, akkor az alapvető jogok biztosának javaslata alapján a gyermekekkel foglalkozó szakemberek képzésre is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, hogy abban ténylegesen megjelenjen a gyermekbarát szemlélet. És ha már az alapvető jogok biztosánál járunk, mindenképpen pozitívum lenne, ha újra lenne a magyar jogrendszerben egy kizárólag a gyermekek jogával foglalkozó ombudsman.

A már megvalósult intézkedések mindenféleképpen dicséretesek. Azonban úgy gondolom, ez a rendszer nem azáltal lesz gyermekközpontú, hogy állami szervek elkezdnek gondolkodni róla. Persze, a lehetőségek felmérése, tanulmányozása, a fejlődés első szakasza. Attól sem lesz gyermekközpontú a büntető igazságszolgáltatás, hogy játékokkal pakolnak tele egy szobát a bíróság épületében. Nem, ennél több kell. A gyermekközpontúság egy olyan komplex szemléletet kellene jelentsen, ami egyik oldalról jól átgondolt szabályokon, másik oldalról a büntetőeljáráásban résztvevő hivatalos személyek hozzáállásán kell alapuljon. Ez utóbbit azt értem, hogy mint minden, a gyermekközpontú bánásmód is fejben dől el. Lehet akármilyen vidám gyermeksziget a bíróságon vagy a rendőrségen, ha ott nem szakszerű munka folyik. Lehet bármilyen jó meglátása a rendszerről az állami szerveknek, ha a gyakorlatba azok nincsenek átültetve. Ismerheti a bíró, az ügyész, vagy a rendőr a jogszabályokat oda-vissza, ha közben gyermeket közelről még nem is látott. Ezzel arra próbálkozik rávilágítani, hogy a gyermekközpontú igazságszolgáltatás nem csak és kizárólag a gyermekekre kedvező anyagi és eljárásjogi szabályok megalkotását jelenti, annál sokkal több. Egy olyan felfogás, egy olyan munkamódszer ez, ami sokkal többet kíván meg a rendőrségtől, a bíróságtól és az ügyészségtől, mint a jogszabályok pusztá betartását.

Ha Magyarország komolyan gondolja a gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás megvalósítását, akkor az elsődleges feladatok nem azok, amelyeket eddig megvalósított. Az igazi lépés, vagy ha úgy tetszik „A lépés” az lenne, ha a gyermekközpontúság elvét felvennék a Be. működési alapelvei közé, vagy legalábbis valamilyen nagyon komoly, súllyal bíró rendelkezést iktatnának a Be.-be, amely a gyermekek mindenek felett álló érdekeit lenne hivatott szavatolni.

Legvégül pedig szeretném megválaszolni a tanulmányom címében feltett két kérdést, hogy valóban gyermekközpontú, vagy netán inkább gyermekbarát-e a büntető igazságszolgáltatás Magyarországon? Még mindig úgy gondolom, hogy a gyermekközpontú a megfelelő kifejezés. A válasz pedig az, hogy gyermekközpontúbb, mint korábban. Azonban az eddig megvalósult intézkedéseket és a még megvalósítható számos lehetőséget is figyelembe véve ez még csak az út eleje.

Irodalomjegyzék

Könyvek

- BOGÁR PÉTER, MARGITÁN ÉVA, VASKUTI ANDRÁS: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest, 2005., KJK-KERSZÖV és Üzleti Kiadó Kft.
- Emberi jogok a nemzetközi jogban. Alapvető okmányok gyűjteménye*. Budapest, 1994., Emberi jogok Magyar Központja.
- MAVI VIKTOR: *Az Európa Tanács emberi jogi dokumentumai*. Budapest, 1996., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok. Alkotmánytan II*. Budapest, 2008., Osiris Kiadó.

Tanulmányok

- HAVASINÉ KULCSÁR PETRA: *A gyermekközpontú igazságszolgáltatás*. In: JUNGI ESZTER (szerk.): *Büntetőjogi Tanulmányok XVI.* Veszprém, 2015., MTA Veszprémi Területi Bizottsága. 151-164. o.

Folyóiratok

- EGRESSY NATÁLIA – MÜLLER NIKOLETT: *A gyermekbarát igazságszolgáltatás, különös tekintettel a kihallgatás körülményeire*. In: *Ügyészek Lapja*, 2013/6. sz. 45-51. o.
- EMRI GERGELY: *Gondolatok a gyermekbarát igazságszolgáltatásról*. In: *Ügyészek Lapja*, 2015/2. sz. 45-52. o.
- GYURKÓ SZILVIA: *Gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon*. In: *Belügyi Szemle*, 2013/9. sz. 27-43. o.
- IGAZ BARBARA – KENESE ATTILA: *A 12-14 életév közötti gyermekek a gyermekvédelem és az igazságszolgáltatás rendszerében*. In: *Családi Jog*, 2014/4. sz. 22-30. o.
- KIRÁLY RÉKA: *A 14. születésnap mint korhatár*. In: *Családi Jog*, 2005/1. sz. 17-25.
- LENGYEL LINDA: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás*. In: *Ügyészek Lapja*, 2013/6. sz., 35-44. o.
- LUX ÁGNES: *Emberarcú igazságszolgáltatás – alapvető jogok kint és bent*. In: *Magyar Rendészet*, 2012/2. sz. 25-29. o.
- LUX ÁGNES: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás az ombudsman szemszögéből*. In: *Kontroll és jogkövetés*, 2012. 230-234. o.
- LUX ÁGNES: *Az ombudsman gyermekjogi projekt munkája (2008-2012) III*. In: *Családi Jog*, 2013/4. sz. 23-28. o.
- SZÁSZ GABRIELLA: *Gyermekcipőben a gyermekbarát igazságszolgáltatás?* In: *Ügyészek Lapja*, 2013/6. sz., 53-62. o.
- SZÁSZ GABRIELLA: *Anomáliák a gyermekbarát büntetőeljáráásban?* In: *Ügyészek Lapja*, 2014/6. sz., 49-57. o.
- VASKUTI ANDRÁS: *A New York-i Gyermekjogi Egyezmény 37. és 40. cikkének érvényesülése a kiskorúak büntető igazságszolgáltatásában*. In: *Jog és Állam* 14., 2009. november 25., 45-53. o.

Elektronikus források

- A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló előterjesztésről. Elérhető: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/velemen_helsinki_bizottsag.pdf (letöltve: 2015. október 3.)

- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. Elérhető: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/gyerekbarat_igazsagszolgáltatás_iranymutatas.pdf (letöltve: 2015. október 2.)
- GYURKÓ SZILVIA: *Gyermekközpontú igazságszolgáltatás*. In: *Kontroll és jogkövetés*. 2012, 218-229. o. Elérhető: <https://drive.google.com/file/d/0B2SNd0aaBWEhWGJNSHNFLVU1XzQ/view> (letöltve: 2015. október 6.)
- ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL: *A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Koncepciója*, 2012. Elérhető: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/gyermek_igsz/letoltheto_dok/a_gyermekkozpontu_birosagrol.pdf (letöltve: 2015. október 2.)
- Az Európai Unió Gyermekjogi Ütemterve. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0060&from=HU> (letöltve: 2015. november 30.)
- GYÖRFI ÉVA – HERCZOG MÁRIA – KÖMÜVES ÁGNES: *Gyermekjogokról Gyermekeknek*. Budapest, 2009., Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelkedően Közhasznú Egyesület. Elérhető: http://www.csagyi.hu/images/stories/projektek/archiv/vanjobod/gyermekjogokrol_gyerekeknek.pdf (letöltve: 2016. január 16.)
- GYÖRFI ÉVA – HERCZOG MÁRIA – KÖMÜVES ÁGNES: *Gyermekjogokról Felnötteknek*. Budapest, 2009., Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelkedően Közhasznú Egyesület. Elérhető: http://www.csagyi.hu/images/stories/projektek/archiv/vanjobod/gyermekjogokrol_felnotteknek.pdf (letöltve: 2016. január 16.)

Jogszabályok

- Az ENSZ Közgyűlésének 317/III. sz. határozata: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.
1998. évi XIX. törvény a Büntetőeljárásról
- Magyarország Alaptörvénye
- 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2012. évi CXI. törvény az alapvető jogok biztosáról
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- 56/2013. (II. 14.) OBHE számú határozat a „Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoport” működéséről, a Bjt. 29. § (2) bekezdése alapján bíró kijelöléséről.
- 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről

III.

Egyes cselekménytípusok megítélése

Kegyeletsértés – egy jogerősen lezárult ügy és egy ennek ellenére nyitva hagyott kérdés

A kiindulópont egy korábban „minta család” tragédiája:

A gyógytornász Nné K. J. és a hentes szakképzettséggel rendelkező, hentesként dolgozó N. J. 15 éven keresztül éltek boldog házasságban két gyermeket nevelve, majd a házastársak viszonya megromlott és a házasság felbontása iránt per indult közöttük. Nné K. J. 2014. július 2. napját megelőzően eltűnt, tartózkodási helye ismeretlenné vált.

Az eltűnés kapcsán a megyei rendőr-főkapitányságon nyomozás indult emberölés büntette miatt, melynek során a férjet, N. J.-t 2014. július 4. napján őrizetbe vették, majd elrendelték előzetes letartóztatását. Ez a büntetőügy jelenleg is folyamatban van, N. J. jelenleg is előzetes letartóztatást tölt.

A nyomozás során az őrizetbe vételre azért került sor, mert bár a holttest nem került elő – ahogy azóta sem, és a „rossz nyelvek” szerint a test esetlegesen az emberi fogyasztásra szánt darált húsba keverve bekerülhetett az étkezési láncba, hiszen a férj hentesként dolgozott –, azonban előkerültek bizonyos szerv darabok (szív, máj, stb.), amelyekről a szakértő megállapította, hogy azok az eltűnt személytől származnak, illetve, hogy azok nélkül ember nyilvánvalóan nem élhet.

E büntető ügy, illetve a háttér történet természetesen jelentős sajtó érdeklődést vonzott és vonz azóta is, így többek között a Bors című, országos napilap megkereste mindkét érintett fél, az eltűnt feleség és az előzetes letartóztatásban lévő férj korábbi családját, hogy tőlük interjút kérjenek. Nné K. J. családjá ezt megtagadta, azonban N. J. testvére (húga) – a kegyeletsértés vétsége miatt indult eljárás vádlottja – és édesapja nyilatkozatot tettek. Az interjú a Bors 2014. július 31. számában nyomtatott, míg 2014. augusztus 1-én elektronikus formában „Szerelmi háromszög miatt halt meg Judit?” címmel jelent meg. A cikk szerint a férj testvére, Csilla, K. J. sógornője azt állította, hogy

- „Jani sosem bántotta volna a sógornőmet, a testvérem végtelenül megfontolt, higgadt ember”.
- „Jani rájött, hogy Judit megcsalja. Jani a telefonjával felvételt is készített egy légyottról”.
- „Úgy gondolom, Judit valójában meg sem halt. Inkább lelépett valahová. Hiszen korábban többször is kijelentette: addig nem nyugszik, amíg ki nem csinálja a testvéremet.”

1 dr. Kánics Éva bíró, tanácselnök, Győri Törvényszék

A nyilatkozatban tett – fent kiemelt – kijelentések miatt Nné K. J. testvére, K. Sz. magánvádló tett feljelentést kegyeletsértés miatt. A magánvádló és képviselője szerint a fenti kijelentések egyértelműen alkalmasak – ha élő személlyel szemben hangzanak el – rágalmazás vagy becsületsértés megállapítására. Jelen esetben ezek egy halottra vonatkoztatva jelentek meg, ezért kegyeletsértés valósult meg. A vádlotti tudattartalomról azt fejtette ki, hogy a vádlottnak a kijelentések időpontjában már tudnia kellett, hogy akiről a sérelmezett kijelentéseket teszi, már nem élő személy, hiszen tanúként őt a nyomozás során kihallgatták, ennek során tájékoztatták azon maradványok megtalálásáról, melyek hiányában ember nem élhet, illetve a testvérét őrizetbe vették, majd előzetes letartóztatását rendelték el. Ekként az interjú megtétele időpontjában már teljesen nyilvánvaló kellett legyen számára, hogy a kijelentéseit egy halottról teszi.

A védő mindezzel szemben azzal érvelt, miszerint védenca két kijelentése egyáltalán nem valósítja meg a kegyeletsértés vétségét, mivel az első a házasság fennállásának azon időtartamára vonatkozik, amikor még „minta családként” éltek. A másik pedig akkor lehetne kegyeletsértő, ha olyan további körülményeket tartalmazna, mely szerint bármelyik személy hiányos öltözékben, olyan testhelyzetben volt, ami félreérthetetlen. Ilyen viszont a cikkben nem szerepel.

A harmadik kijelentés (a vádlott nem tudja elképzelni, hogy sógornője bűncselekmény áldozata lett) tekintetében pedig vizsgálendő a vádlotti tudattartalom, hiszen csak a szándékos elkövetés büntetendő.

Az ügyben első fokon eljáró bíróság – miután a személyes meghallgatás nem járt érdemi eredménnyel – két tárgyalási napot tartott, majd hozta meg ítéletét, melyben a **vádlottat az ellene kegyeletsértés miatt emelt vád alól felmentette, mégpedig bűncselekmény hiányában**. Az eljárás során a bíróság a vádlott kihallgatásán és a magánvádló nyilatkoztatásán túl az illetékes önkormányzattól szerzett be okiratokat.

Az ítélet indokolása elsődlegesen azzal foglalkozott, hogy a vádlotti tudattartalom a riport megtételekor mire terjedhetett ki, illetve ebből mi bizonyítható. E körben a vádlott azon vallomását vette figyelembe – mint olyan védekezést, melyet megdöntő bizonyíték nem került elő az eljárás során –, miszerint a nyilatkozata megtételének időpontjában nem tudta és nem is hitte el, hogy a sógornője elhunyt. A bíróság álláspontja szerint éppen ezért csak a halotti anyakönyvi kivonat kérelmezésének napjától jelenthető ki a vádlottról, hogy tudomással bírt sógornője haláláról.

Az indokolás másodlagosan a kegyeletsértéssel, mint szándékos bűncselekménnyel foglalkozott, azzal, hogy a vádlotti tudattartalom akkor egyértelmű, ha köztudomású és/vagy bizonyított a becsületsorbitó kifejezésekkel illetett személy halálának ténye. Amennyiben azonban az érintett személyt el nem temették, a holttestét meg nem találták, halálának tényét erre hivatott eljárás – holtak nyilvánítás, halál tényének bírói megállapítása, halotti anyakönyvi kivonat – nem bizonyítja, illetve ennek ténye nem közismert, úgy a szándékosság sem állapítható meg, ehhez egy emberölés büntette miatt elrendelt büntetőeljárás ténye, vagy az ennek során közölt tájékoztatás önmagában alapot nem ad,

mert ez a halál tényének bizonyítottságát nem jelenti. (Ne feledjük, hogy az emberölés büntette miatti eljárás jelenleg is nyomozati szakban folyamatban van.)

Mivel tehát a szükséges tudattartalom hiányzott, ekként bűncselekmény nem valósult meg a vádlott részéről.

A magánvádló fellebbezése folytán került az ügy a másodfokú bíróság elé, ahol a magánvádló felszólalt. Felszólalásában előadta, hogy álláspontja szerint téves az a bírói értékelés, hogy a vádlott nem tudhatta, hogy K. J. nem él, mert nem állt rendelkezésre halotti anyakönyvi kivonat. A vádlott bíróságon tett tanúvallomásában ugyanis elmondta, valószínűnek gondolta, hogy a sógornője meghalt. A magánvádló szerint 2014. július 2-án, N. J. letartóztatásának napján már kétséget kizáróan bizonyos volt, hogy K. J. erőszakos halált halt, csupán a tettes személye volt kérdéses. Erre figyelemmel kérte, hogy a törvényszék mérlegelje az elsőfokú ítélet megalapozottságát.

A védő perbeszédében a fellebbezési kérelem elutasítását és az ítélet helybenhagyását indítványozta. Hivatkozott arra, hogy az elsőfokú bíróság helyesen mutatott rá ítéletében arra, hogy a vádlotti tudattartalomnak van jelentősége a bűnösség megállapításánál. A járásbíróság szabályos eljárási keretek között, részletes bizonyítást folytatott le, az elsőfokú ítélet pedig megalapozott. A kegyeletsértés szándékos bűncselekmény, az elkövető tudatának át kell fognia, hogy a megsértett személy elhunyt. A halotti bizonyítvány kiállítását megelőzően ezért a vádlottnak nem kellett tudnia Nné K. J. halálának kétséget kizáróan bizonyított voltát.

A vádlott az utolsó szó jogán arra hivatkozott, hogy az elhalt két gyermekéről azóta is ő gondoskodik. Előadta, hogy nem volt szándékában sérteni K. J. becsületét, csupán a testvérét próbálta megvédeni.

A másodfokú bíróság döntésében a következő álláspontot fejtette ki:

Helyesen utalt az elsőfokú ítélet indokolásában a járásbíróság arra, hogy eltűnt személy esetén a halál csak valószínűsíthető és amennyiben a halál tényét erre hivatott jogi eljárás (holtnak nyilvánítás) nem bizonyítja, addig az eltűnt jogi értelemben nem tekinthető halott személynek.

*A vádlotti tudattartalommal kapcsolatos okfejtés kapcsán azonban a törvényszék rámutat arra, hogy jelen ügyben a bűncselekmény megvalósulása tekintetében nem elsősorban a vádlotti tudattartalomnak van jelentősége, hanem annak, hogy az elkövetési magatartás megvalósulásakor a megsértett személy **közjogi értelemben** halottnak volt-e tekinthető.*

A holtak nyilvánítás részletszabályait a Polgári Törvénykönyv és az 1/1960. (IV.13.) IM rendelet határozza meg. A holtak nyilvánítási eljárás egy, a polgári eljárásjog szabályai szerint zajló peren kívüli eljárás, amelynek során a holtak nyilvánító végzést – annak jogerőre emelkedését követően - a bíróság megküldi a haláleset anyakönyvezése végett az illetékes anyakönyvvezetőnek.

Helytállóan mutatott rá az elsőfokú bíróság, hogy jelen ügyben a Darnózseli Közös Önkormányzati Hivatal Anyakönyvvezetője 2014. augusztus 27. napján állított ki halotti anyakönyvi kivonatot Nné K. J. tekintetében.

*Egyértelmű tehát, hogy nevezett **de jure** ettől a naptól tekinthető halott személynek. Ezt az időpontot megelőzően - függetlenül a vádlotti tudattartamtól - az ő vonatkozásában a kegyeletsértés bűncselekménye nem követhető el.*

Mindezek alapján tehát megalapozottan döntött a járásbíróság, amikor bűncselekmény hiányában a vádlottat felmentette. A másodfokú bíróság ezért az első fokú döntést helybenhagyta.

Az ügy tehát lezárult a másodfokú döntéssel, azonban egy kérdés megválaszolatlanul maradt, nevezetesen, hogy milyen jogi védelem illeti meg a „passzív alanyt” a „köztes időben”, azaz az eltűnés és a halotti anyakönyvi kivonat kiállítása közti időtartamban, vagy fogalmazhatjuk úgy is, hogy a halál bekövetkezésének tényleges időpontja és a törvény által szabályozott hivatalos eljárás eredményeként kiállított okirat meghozatalának időpontja között. Hiszen a rágalmozás passzív alanya *bármely élő, természetes személy, jogi személy vagy személyösszesség* lehet. A kegyeletsértés ugyanakkor *a halottnak* vagy *emlékének* a meggyalázása. Jelen esetben – ahogy ma már egyértelmű - a passzív alany ténylegesen nem élt a sérelmezett kijelentések megtételekor, azonban az ennek megállapítására hivatott eljárás sem fejeződött be, az erről szóló okirat még nem született meg.

Válasz e kérdésre – úgy vélem – nincs, bár az ügy „szoros” jogértelmezéssel a fent taglalt megoldással befejeződött. Érthető módon a sértett hozzátartozójának ez megnyugvást ilyen formában nem jelenthet. Talán bizonyos fokú elégtételt kap majd az emberölés miatt folyamatban lévő büntetőügy jogerős lezárultával, egyébként pedig bízunk abban, hogy ez a jogértelmezési probléma, ilyen vetületben, a jövőben sem válik gyakorivá.

A környezetvédelem jogi szabályozása és büntetőjogi kérdése egy havaria tükrében

Több, mint tíz éve dolgozom bíróként a Győri Járásbíróságon, de a B.448/2007. számú ügyhöz fogható komplex jogi tudást, szemléletmódot – beleértve valamennyi szereplő (vádlottak, hatóságoknál dolgozók, érintett területen élők stb.) iránti empátiát, engedélyezések és eljárások rendszerének ismeretét is –, addig nem ismert jogi háttérrel igénylő ügygel még nem találkoztam.

Ez az ügy az ország legnagyobb veszélyes hulladék égetőjében, a Dorogi Hulladékégetőben 2004 nyarán történt havária bekövetkeztéről és az égetőmű, valamint egyes partnercégek működéséről szólt.

„A Dorogi Hulladékégető főként gyógyszeripari- és vegyipari hulladékok, üzemi oldószerek, növényvédő szerek, kórházi veszélyes hulladékok, szennyvíziszap, autópipari hulladékok megsemmisítésére szakosodott. 1984-ben a három legnagyobb magyar gyógyszergyár – a Kőbányai Gyógyszerárugyár (ma Richter Gedeon Nyrt), az Egis és a Chinoín társulást hozott létre egy közös veszélyes hulladék égető megépítéséhez, hogy a gyógyszergyártás során keletkező veszélyes hulladékaikat ártalmatlanítsák. Az égetőmű a Kőbányai Gyógyszerárugyár telepének szomszédságában épült fel. Az 1990-ben lezajlott próbaüzem után 1991-ben kapta meg a végleges üzemelési engedélyt. A privatizálás után a francia SARP Industries szerezte meg az égetőmű 51%-os tulajdonjogát, majd 1993-ban a teljes tulajdonjogot. Éves hulladékégetési kapacitása 35 000 tonna. „²

Jelentősen megnehezítette a 2010. júniusi ítélelhozatalt, hogy a környezetvédelem, mint speciális jogterület a bírák között kevésbé ismert, így a döntéshez szükséges jogszabályi háttérrel, nem klasszikus büntetőjogi gondolkodást ezen ügy tárgyalása során kellett elsajátítanom.

A szakjogász képzésre az ítélelhozatal után – az ügy és a téma fontossága miatt – 1 hónapon belül jelentkeztem, s azóta azt sikeresen elvégeztem.

A dolgozat felépítése igazodik a Győri Városi Bíróság B.448/2007/46. számú ítéletének szerkezetéhez, természetesen kiegészítve a szakjogász képzés és a vonatkozó jogirodalomban fellelt cikkek, tanulmányok során szerzett ismeretekkel.

1 dr. Fehér Krisztina bíró, környezetvédelmi szakjogász, Győri Járásbíróság

2 Wikipédia 2012. február 13. napján, a Dorogi Hulladékégető bemutatása

A veszélyes hulladékok szabályozása éppen a veszélyesség miatt kiemelt fontosságú, hiszen ezek az anyagok – mint elnevezésük is mutatja – veszélyt jelenthetnek a környezetükre.

A hulladék fogalmát a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. tv. (Hgt.) határozza meg. Eszerint a hulladék: bármely, az e törvény 1. számú mellékletében megjelölt kategóriák valamelyikébe tartozó tárgy vagy anyag, amelytől birtokosa megválnak, megválni szándékozik, vagy megválni köteles. Veszélyes hulladék: a törvény 2. számú mellékletében felsorolt tulajdonságok közül eggyel vagy többel rendelkező, illetve ilyen anyagokat vagy összetevőket tartalmazó, eredete, összetétele, koncentrációja miatt az egészségre, a környezetre kockázatot jelentő hulladék.

A Hgt. 1. számú melléklete a hulladékkategóriákat sorolja fel (maradékok, selejtek, szennyeződött anyagok, szárazelemek, katalizátorok, savak, oldószerek, salakok stb.). A 2. számú melléklete a veszélyességi jellemzők jegyzékét tartalmazza az arra történő utalással, hogy a veszélyességi jellemzők részletes tartalmát, az alkalmazható mérési és vizsgálati módszereket, valamint az értékelésnél alkalmazandó viszonyítási értékeket külön jogszabályok rögzítik.³

De mit is tekintünk veszélyes hulladéknak?

1. Folyékony anyagokat és készítményeket, amelyek nagyon alacsony lobbanásponttal rendelkeznek (beleértve a fokozottan tűzveszélyes anyagokat és készítményeket is).
2. „Kevésbé tűzveszélyes”: folyékony anyagokat és készítményeket, amelyek alacsony lobbanásponttal rendelkeznek.
3. „Irritáló vagy izgató”: nem maró anyagokat és készítményeket, amelyek a bőrrrel vagy nyálkahártyával történő rövid idejű vagy hosszan tartó vagy ismételt érintkezésük esetén gyulladást okozhatnak.
4. „Ártalmas”: anyagokat és készítményeket, amelyek belélegzésük, lenyelésük vagy a bőrön át történő felszívódásuk esetén halált vagy heveny egészségkárosodást okozhatnak.
5. „Mérgező”: anyagokat és készítményeket (beleértve az erősen mérgező anyagokat és készítményeket is), amelyek belélegzésük, lenyelésük vagy a bőrön át történő felszívódásuk esetén kis mennyiségben is halált vagy heveny egészségkárosodást okozhatnak.
6. „Karcinogén”: anyagokat és készítményeket, amelyek belélegzéssel, szájon át, a bőrön vagy a nyálkahártyán keresztül, vagy egyéb úton a szervezetbe jutva daganatot okoznak, vagy előfordulásának gyakoriságát megnövelik.
7. „Maró” (korrozív): anyagokat és készítményeket, amelyek élő szövetet érintkezve azok elhalását okozzák.
8. „Reprodukciót és az utódok fejlődését károsító”: anyagokat és készítményeket, amelyek belélegzéssel, szájon át, a bőrön, a nyálkahártyán keresztül vagy egyéb úton a szervezetbe jutva megzavarják, általában gátolják a reprodukciót, illetve az utódokban

3 cegvezetes.hu/.../veszelyes-hulladekok-jogellenes-elhelyezese 2012. 03. 22.

morfológiai, illetőleg funkciók károsodást okoznak, vagy előfordulásának gyakoriságát megnövelik.

9. „Környezetre veszélyes”: anyagokat és készítményeket, amelyek a környezetbe jutva a környezet egy vagy több elemét azonnal vagy meghatározott idő elteltével károsítják, illetve a környezet állapotát, természetes ökológiai egyensúlyát, biológiai sokféleségét megváltoztatják.⁴

Mindebből a felsorolásból is látható, hogy az anyagok veszélyessége miatt kiemelt és szigorú szabályozás szükséges az anyag termelésétől egészen annak megsemmisítéséig, sőt azon túl is.

A veszélyes hulladékok adminisztrációja is sokkal szigorúbb: a veszélyes hulladék birtokosa köteles a veszélyes hulladék sorsát (keletkezését, gyűjtését, szállítását, kezelését, átadását, átvételét) szoros elszámolásban nyilvántartani, bizonylatolni és arról a környezetvédelmi hatóságnak adatokat közölni. A veszélyes hulladékot eredményező tevékenységéről a termelőnek anyamérleget is kell készítenie.

A háztartásban, illetőleg intézményi fogyasztásból, felhasználásból vagy szolgáltatásból keletkezett veszélyes hulladékot a termelőnek elkülönítve – a környezet szennyezését vagy károsítását kizáró módon – kell gyűjtenie, és azt kizárólag a veszélyes hulladék begyűjtésére és szállítására, illetőleg ártalmatlanításra engedéllyel rendelkező hulladékkezelő részére adhatja át. A veszélyes hulladék kezelése kizárólag a környezetvédelmi hatóság engedélyével végezhető.

A Környezetvédelmi Főfelügyelőség veszélyeshulladék-bírságot szab ki arra a tulajdonosra vagy szállítóra, aki nem tesz eleget a veszélyes hulladékkal kapcsolatos kötelezettségeinek.⁵

Jelen ügy elkövetési helye Komárom-Esztergom megye volt, a nyomozás is ott folyt, az Esztergomi Városi Ügyészség emelt vádat, majd az eljárás kijelöléssel került a Győri Városi Bíróságra (ma Győri Járásbíróság).

Ennyi bevezető után következzenek a Győri Városi Bíróság B.448/2007/46. számú ítéletének tényállása alapján a bekövetkezett esemény és annak vizsgálata során megállapított tények:

Az akkori nevén ONYX Magyarország Kft. fő tevékenysége hulladékgyűjtés, hulladékkezelés, melyet hatósági engedélyek alapján végez.

Az I. r. vádlott a kft. ügyvezetője 1996. decembere óta.

A POLPLAST Kft. székhelye Esztergom, tevékenységi körébe tartozik – többek között – hulladékolaj, mint veszélyes hulladék hasznosítása, veszélyes hulladék szállítása, illetve szennyvízgyűjtés- és kezelése.

A kft. vezető tisztségviselője az V. r. vádlott.

4 users.atw.hu/munkamedia/elemek/.../veszelyeshulladek.pdf 2012. 03. 22.

5 users.atw.hu/munkamedia/elemek/.../veszelyeshulladek.pdf 2012. 03. 22.

A MÁFKI Kft. (új neve: EWOS Kft.), székhelye Budapest, tevékenységi körébe tartozik – többek között– hulladékgyűjtés és -kezelés.

A cég ügyvezetője a vádbeli időszakban és egészen 2005. június 29. napjáig a VI. r. vádlott volt.

1. Az ONYX Kft. üzemi területén lévő 1000 m³ űrtartalmú, föld feletti álló gyűrűs, hengeres acéltartály éghető folyadékok és olvadékok tárolására volt használatos. 1997. évet megelőzően biogáz tartályként üzemelt, ekkor alakították át folyékony hulladéktároló tartállyá. A használatbavételi engedélyt a Területi Műszaki Biztonsági Felügyelet (továbbiakban TMBF) 1321/38300/97. számú határozatával 1997. augusztus 4. napján adta ki, melyben a tartály töltetének megnevezése veszélyes folyadék volt.

A tartály átalakításakor a terv szerint a C19 megjelölésű csonk a kármentő tér leürítési csonkja, ugyanakkor az átalakítás kivitelezésekor ide gömbcsap vagy más leürítési lehetőségre eszköz nem került. A tartály átalakítását követően a C5 megjelölésű csonkra az átadás körüli időben, ismeretlen körülmények között lett felszerelve 1 db 2"-os gömbcsap. A tartály belső és külső köpenye közötti kármentő tartalma esővíz volt, a kármentő volt hivatott összegyűjteni a belső köpeny esetleges meghibásodása folytán a tartályból esetleg kiszivárgó folyékony veszélyes hulladékot, illetve az esővizet.

A TMBF fenti számú használatbavételi engedélyben rögzítette, hogy a tartály javítása, felújítása, átalakítása a TMBF újabb engedélye alapján végezhető el. A használatbavétel előtt a tartály tömörségi vizsgálatát elvégezték oly módon, hogy a kármentőt vízzel feltöltötték és a tartály belsejében megvizsgálták, hogy a nyomást bírja-e, valahol szivárgás van-e, majd a kármentő tartalmát leeresztették egy, a tervektől eltérő C5-ös csonkra szerelt gömbcsapon keresztül.

A tartály üzemszerű és engedélyezett működtetése az volt, hogy a kármentő esővizét az ún. lefejtő zsomp irányába engedték, ahonnan a szivattyú a leeresztett vizet benyomta a tartályba, azaz biztosítva volt az, hogy az esetlegesen szennyeződött kármentő tartalma is végső soron ártalmatlanításra kerüljön az elégetéssel. Az átalakítási tervdokumentációban a tervező azt írta, hogy a kármentő tartalma az aknába üríthető.

A TMBF által kiadott használatbavételi engedélyben csupán az átalakítási, jóváhagyási szám volt feltüntetve. A használatbavételi engedélyben az engedélyező azt sem írta elő, hogy a tervnek megfelelően kell üzemeltetni a tartályt.

A TMBF 839-T/A-Gy/96. számú veszélyes folyadék és olvadék tároló tartályának átalakítási engedélye 1997. január 15-én kelt, melyben az engedélyező az 1000 m³-es veszélyes folyadék tároló létesítmény átalakítását a benyújtott tervdokumentáció szerinti kivitelben a Dorogi Hulladékégető, mint kérelmező részére engedélyezte.

Az ONYX Kft. üzemi vízkár elhárítási szabályzata szerint a szennyezett vizet az S1 medencébe, onnan tovább szivattyúzva pedig a Richter Gedeon Rt. szennyvíztisztítójába kell továbbítani. A kft. részére kiadott 65.050-50/1998. számú vízjogi engedély nem rendelkezett a kármentő ürítéséről, csupán az szerepelt benne, hogy az egyéb csapadékvizet

a 2x150 m³-es csapadékvíz tározóba kell összegyűjteni. Amennyiben azt laboratóriumban megvizsgálják és VI. kategóriát nem lépi túl, úgy a Kenyérmezei patakba emelhető.

2002. év nyarán – pontosabban meg nem állapítható időpontban – a tartály kármentő tartalmának leeresztése kapcsán technológiaváltásra került sor, amikor a hatóság által nem engedélyezett módon a leeresztett vizet nem kizárólagosan a lefejtő zsomp irányába engedték, hanem a tartály melletti betonaknába a C5-ös csonkra felszerelt gömbcsapon keresztül. A zsomp, illetve a betonakna irányába történő leeresztést attól tették függővé, hogy a kármentőből vett vízminta szennyezett volt-e. Ha igen, úgy a zsomp felé, amennyiben nem, úgy az aknába engedték a vizet.

2003. év nyaráig a kármentő tartalmát a tartály melletti szennyvíz elvezető aknába (amely az S1 medencébe vezetett) ürítették, de az akna környezetében lévő közlekedési út, illetve az azon és a levezető tömlőn áthaladó teherautó forgalom miatt áttértek a tartályhoz közelebbi aknába ürítésre, mely megoldási mód III. r. vádlott tudtával és jóváhagyásával történt. Ennek során a III.r. vádlott nem gondolta végig, hogy ez a fajta leürítési mód biztonságos-e, a zsomp valóban össze van-e kötve az S1 medencével.

II. r. vádlott főmérnökként 1999. május 3. napjától dolgozik az ONYX Kft-nél. Kötelezettsége az egész üzemre vonatkozó működési folyamatok követelményeinek ismerete és alkalmazása. Munkaköri funkciója: a kft. hulladék ártalmatlanítási tevékenységének optimális előkészítése, tervezése, szervezése, operatív irányítása és ellenőrzése. Továbbá a környezetvédelmi, energia ellátási, karbantartási, beruházási, felújítási, műszaki, fejlesztési, munkavédelmi és tűzvédelmi tevékenységek szervezése, irányítása és ellenőrzése. Új munkaköri leírását 2004. április 9. napján vette át és írta alá.

II. r. vádlott az Onyx Kft-hez kerülésekor nem nézte át az 1000 m³-es tartály engedélyezési, tervezési dokumentációit, így nem intézkedett egy esetleges haváriát megelőző leürítési módról.

III. r. vádlott 1990. évtől dolgozik az ONYX Kft-nél. 1994. szeptember 30-tól hulladék előkészítési csoportvezető, a 2004. április 5-én általa is aláírt munkaköri leírás szerint irányítja a hulladék befogadó csoport munkáját az érvényes technológiai előírások alapján, részt vesz a hulladék beszállítás ütemezésében, felügyeli a hulladéktároló belső rendjét, kialakítását. Munkavégzése során köteles betartani a tűzvédelmi, munkavédelmi és üzembiztonsági előírásokat, szükség esetén erre köteles felhívni munkatársai figyelmét is.

A fenti magatartásukkal II. r. és III. r. vádlott megszegték a Hgt. 5. § (1) bekezdésében írt rendelkezést, mivel a tevékenységüket nem úgy végezték, hogy az ne okozzon környezetszennyezést.

II. és III. r. vádlott megszegték továbbá a Hgt. 14. § (2) bekezdését, mivel a kármentő tartalmának leürítése nem az engedélyezett módon történt.

2. Az ONYX Kft. által az ún. tartályparkos részére szerkesztett munkaköri leírása szerint a tartályparki kezelő feladatába tartozik műszak kezdéskor ellenőrizni a tartálypark, speciális tartályok, valamint az 1000 m³-es tartály tisztaságát, a felmerülő rendelle-

nességeket, biztonsági berendezéseket, napi ellenőrzést végez a tartályoknál, szivattyúk-nál, vezetékeknél. Szerelvényeknél fellépő folyás, csepegés nem megengedett, szivárgás esetén a tömítetlenséget meg kell szüntetni, a hibát saját erővel szükség szerint a TMK csoport közreműködésével kell megszüntetni. A tartályokat, szerelvényeket műszak végén ellenőrizni kell, tartályparki elszívást ellenőrizni kell, valamint a tartályok hőmérsékletét folyamatosan ellenőrizni kell.

Ezt a munkaköri leírást a munkáltató nevében III. r. vádlott, míg munkavállaló nevében IV. r. vádlott 2004. február 13-án írta alá.

A kis kiszerezésű hulladék átvevő munkaköri leírása szerint szükség vagy utasítás szerint más munkaterületen is dolgozik. Ezt a munkaköri leírást a munkáltató nevében III. r. vádlott, munkavállalóként pedig 2004. április 5-én IV. r. vádlott írta alá. IV. r. vádlott ez alapján 2004. július 29-én tartályparkos feladatot látott el.

IV. r. vádlott nem tudott arról, hogy az 1. pontban írt, az 1000 m³-es tartályra felszerelt gömbcsap szabálytalan és arról sem, hogy az azon keresztüli víz leeresztés nem felel meg az átalakítási tervben írtaknak.

III. r. vádlott a tartály kármentőjének leeresztésére adott utasítása előtt a kármentő tartalmát a laboratórium bevizsgálta és a folyadék KOI értékét 69,31 mg/l-ben állapította meg. Ez az érték a betartandó 75 mg/l KOI érték alatti, ezért III. r. vádlott 2004. július 29-én 14 óra 30 perckor IV. r. vádlottnak utasítást adott az 1000 m³-es folyékony veszélyes hulladék-tartály kármentőjén lévő 2°-os leeresztő csap nyitására, majd zárására. Ekkor IV. r. vádlott a csapot megnyitotta, majd egyéb tevékenységét végezte és 16 óraker a csapot elzárta.

A csap zárását nem kellő gondossággal hajtotta végre, melynek során nem győződött meg a csap tényleges zártágáról, vagyis arról, hogy a tűzoltó tömlőn keresztüli szivárgás megszűnt-e és arról sem, hogy az elzáró kar 90 fokban merőleges-e. Így a gömbcsap zárószerkezetéhez beszorult rozsdá miatt a csap 30 fokban nyitva maradt.

2004. július 30-án reggel 7 óra körüli időben III. r. vádlott a vezérlő teremben látta, hogy a tartály szintje 854 m³-ről 754 m³-re csökkent anélkül, hogy abból leeresztés történt volna. Ezt követően K. Gy. a tartály mellett azt tapasztalta, hogy a csap és a tömlő sziváro-g, majd megmozgatta a csapot, amely ekkor elzáródott, ám a tömlőből ezt megelőzően kétujjnyi vastagon folyt ki a szennyvíz. A szennyvíz jellegzetes erős szaga az akna és a tartály környékén több méter távolságból érezhető volt.

A tartály belső köpenyének ismeretlen ok miatti kiszakadása következtében a kármen-tő esővíz tartalma veszélyes folyadékkal szennyeződött, az így szennyeződött folyadék a gömbcsapon és az arra szerelt tűzoltó tömlőn át a kármentőből kijutott.

IV. r. vádlott a fentiek szerint nem győződött meg a csap tényleges zártágáról, illetve arról, hogy a zárás teljes-e, a szivárgás, elfolyás kizárt-e, annak ellenére, hogy 2003. január 21. napján elfagyás miatt, majd 2004. február 6. napján – az eljárás során ismeret-lenül maradt ok miatt – a csap már kicserélésre került. A nem kellően elzárt csapon keresztül 2004. július 29-ről 30-ra virradóan mintegy 100 m³ veszélyes folyadék elfolyt, amely környezeti károsodást okozott.

A kifolyt veszélyes anyag összetétele: olaj 540 mg/l, szerves oldószer 3200 mg/l, melyből toluol 2360 mg/l volt.

A betonmedencéből kb. 50 m³ anyag úgy került ki az üzem területéről, hogy a betonmedence alján egy kivezető cső volt elhelyezve, amelyen keresztül a folyadék az üzem övarkába folyt közvetlenül, majd pedig onnan a csapadékvíz csatornán keresztül a dorogi Kenyérmezei patakba, innen pedig a Kis-Dunába ömlött. A kiömlő veszélyes anyagból mintegy 50 m³-t sikerült a telepen felfogni, összegyűjteni. A Kenyérmezei patakából a Kis-Dunába került olajos szerves oldószer, emulzió halpusztulást idézett elő.

Az Országos Tisztiorvosi Hivatal 2004. augusztus 10. napján kelt 3696-6/2004. számú átírata szerint a toluol az esztergomi kutakban 2004. augusztus 3. napján jelent meg. A laboratóriumi vizsgálatok szerint a mért értékek az emberi egészséget biztosan nem veszélyeztették. A daphniára (vízibolha) gyakorolt 20-30 %-os pusztulás ezen élőlényekre nézve enyhe mérgező hatásnak minősült.

Az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság 2004. július 29-én II. fokú, 2004. július 30-tól augusztus 16-ig III. fokú víz minőségvédelmi készültséget rendelt el. Az Esztergomot és Tokodaltárót ellátó kutak vizei is szennyeződtek, bennük megjelent a toluol, a benzol, az etilbenzol, a xilol és az EPH. A mérést végző szakhatóságok szerint a szennyezés a lakosságra nem volt veszélyes.

A betonmedence alján lévő kivezető cső megléte az üzemi dolgozók és vezetők között nem volt tudott, az 1000 m³-es tartály biogáz tartályként való üzemelése közben a kondenzvíz elvezetésére szolgált, azonban a tartály átalakítása során a megszüntetésére nem került sor, hiszen annak az ott létéről az átalakítást kérőknek, engedélyezőknek, de még a tervezőnek sem volt tudomása.

IV. r. vádlott a csap elzárásakor tanúsított magatartásával megszegte a Hgt. 5. § (1) bekezdésében írt rendelkezést, mivel hanyag munkavégzésével környezet szennyezést okozott azzal, hogy a csap zárását ellenőrizetlenül hajtotta végre.

3. A havária megtörténte után az ONYX Kft. megkezdte az azonnali kárelhárítást, és ennek során a kft. vezetése értesítette az illetékes hatóságokat, az önkormányzatot, illetőleg a környezetvédőket is.

A kárelhárítás során a sérült 1000 m³-es tartály tartalmának egy részét a rendelkezésre álló, az ONYX Kft. területén található 1 m³-es IBC ballonokba fejtették át, míg a többit a Nyergesújfalui ZOLTEK Zrt. szabad kapacitással rendelkező tároló tartályába szállították. Az IBC ballonok az ONYX Kft. üzemi területén voltak továbbra is elhelyezve, mely üzemi terület egésze veszélyes hulladék gyűjtő területnek minősül. Az üzemi terület csapadékvíz, illetőleg szennyvíz elvezető rendszerrel van ellátva, mely rendszerek tartalma a vízjogi üzemeltetési engedély alapján továbbításra kerül a Kenyérmezei patakba, illetve szennyezettség esetén a Richter Gedeon Rt. szennyvíztisztítójába. Az IBC ballonok a kárelhárítás során nem csupán a H-15555-3/2000. számú határozatban meghatározott helyen kerültek elhelyezésre, hanem az ONYX Kft. üzemi területén belüli, egyéb területeken is.

A helyszínrre kikerkező hatóságok a haváriát követően szinte naponta végeztek a helyszínen ellenőrzéseket, valamint jelentéseket továbbítottak a felettes hatóságok felé.

Az ellenőrzések során az Észak-dunántúli Környezetvédelmi Felügyelőség (továbbiakban: ÉDUKÖFE) feltárta a hulladék mérleg nyilvántartási szabálytalanságait, melyek megszüntetésére az ONYX Kft-t 30 napos határidő tűzésével felszólította. Az ONYX Kft. ezen felszólításnak eleget tett.

4. Az ÉDUKÖFE H-48179-2/2002. számú 2002. december 10-én jogerős határozatával az ONYX Kft. részére a Dorogi 1722/12. hrsz-ú ingatlanon folytatott tevékenységre, azaz veszélyes és nem veszélyes hulladékok begyűjtésére, gyűjtésére, előkezelésére és hasznosítására, valamint az égetés során keletkező veszélyes hulladékok gyűjtésére, előkezelésére és lerakással történő ártalmatlanítására működési engedélyt adott ki. A működési engedély alapján az abban megjelölt tevékenység a határozat szövegezése szerint a kft. telephelyén végezhető.

Az ÉDUKÖFE H-10610-3/2004. számú 2004. július 21-én jogerőre emelkedett határozatával meghosszabbította és egységes szerkezetbe foglalta a H-17848-4/2000. számú határozattal kiadott veszélyes hulladékok előkezelésére és égetéssel való ártalmatlanítására jogosító engedélyt. E szerint az engedélyezett tevékenység a kft. Dorog 1722/12. hrsz. alatti iparterületi ingatlanon lévő telephelyén végezhető.

Az Országos Környezet- és Vízügyi Felügyelőség 14/2855-8/2004. számú 2004. július 21-én kelt határozata a fenti számú határozatot felülvizsgálva azt megváltoztatta azzal, hogy a hrsz. helyesen 1722/7., mivel a 1722/12. hrsz. nem létezik.

Az Országos Környezet- és Vízügyi Felügyelőség 14/2850-14/2004. számú 2004. július 23-án jogerős határozatával engedélyezte a kft-nek, hogy a veszélyes és nem veszélyes hulladékokat a telephelyén begyűjtse. A határozat indokolása, valamint a határozat 7. pontja arra vonatkozott, hogy az engedély Magyarország egész területére érvényes.

A fenti hatósági engedélyek a kft-nek nem adtak engedélyt arra, hogy a begyűjtött veszélyes hulladékot a telephelyétől eltérő ingatlanon ideiglenesen tárolja.

Az ÉDUKÖFE H-15555-3/2000. számú határozata előírja, hogy az előkezelés eredményeképpen szállításra előkészített veszélyes hulladékokat csak annak begyűjtésére, valamint tárolására, kezelésére a környezetvédelmi hatósági engedéllyel rendelkező személynek vagy szervezetnek lehet átadni.

Az ÉDUKÖFE 2004. augusztus 19-én az ONYX Kft. telephelyén hatósági ellenőrzést végzett, melynek során feltárta, hogy a kft. a fenti engedélyekben engedélyezett telephelyen túl a hatóság által nem ismert és nem engedélyezett telephelyeken is tárolt folyékony veszélyes hulladékot, melyek nyilvántartását és mennyiségét nem a hulladékmérlegben integráltan szerepeltették, így a külső tároló helyeken tárolt anyagok mennyiségének pontos meghatározása azonnal nem volt lehetséges.

Az ONYX Kft. a bértárolási szerződéseket azért kötötte meg, mivel a veszélyes hulladékok beszállítási üteme ebben az időszakban gyorsabb volt, mint az égetési ütem.

A külső tároló helyre történő kiszállítás során nem a 98/2001. (VI.15.) Korm. rendelet által előírt „SZ” kísérőjegyet alkalmazták, a hulladékmérlegben nem szerepeltették a bértárolt hulladék mennyiségét. Az ONYX Kft. 2004. augusztus 1-iki kimutatása szerint a POLPLAST Kft. telephelyén 300 tonna hulladékot tárolt engedély nélkül.

Az ONYX Kft. 2003. október 31-én kötött szerződést a POLPLAST Kft-vel folyékony veszélyes hulladék bértárolására, melyben a POLPLAST Kft. – mint vállalkozó – vállalta a folyékony hulladék töltését, ürítését, tűzvédelmi, környezetvédelmi előírás betartását.

Az ÉDUKÖFE 2004. augusztus 23-án a POLPLAST Kft. esztergomi telephelyén, valamint a Rumpold Esztergom Kft. telephelyén tartott ellenőrzést.

Az ellenőrzés megállapította, hogy a POLPLAST Kft. hulladékot, mint veszélyes hulladék hasznosítására, begyűjtésére, szállítására vonatkozó engedéllyel rendelkezik, valamint azt, hogy 2002. óta bérlő a Rumpold Esztergom Kft. telephelyén lévő 4 db, egyenként 80 m³-es tartályt. Az ONYX Kft a POLPLAST Kft-vel kötött szerződés alapján 2004. augusztus 23-i állapot szerint ezekben a tartályokban 156.324 liter hulladékot tárolt.

Az Állami Energetikai és Energia Biztonságtechnikai Felügyelet 1994. június 27-én kiadott 549-T/H-Gy/93. számú és 592-T/H-Gy/94. számú határozataival a bérlet tárgyát képező tartályok használatát ugyan olaj tárolására engedélyezte, de TMBF 2004. szeptember 14-i helyszíni vizsgálatán megállapította, hogy az acéltartályok érvényes TMBF használatbavételi engedéllyel rendelkeznek és veszélyes folyadék tárolásra használhatók, valamint a Budapesti Mérésügyi Hivatal állásfoglalása szerint a tartályok a bennük tárolt 80 °C fok feletti lobbanás pontú anyag tárolására alkalmasak, továbbá megállapította az állásfoglalásban, hogy az olajtároló tartály kifejezés pontatlan.

Az ONYX Kft-től a POLPLAST Kft. a hulladékot csupán szállítólevéllel szállította, „SZ” kísérőjegy nem került kiállításra. A POLPLAST Kft. a RUMPOLD Kft. esztergomi telephelyén tárolta az ONYX Kft. veszélyes hulladékát. A RUMPOLD Kft. telepengedélye 63.12 TEÁOR számú tárolás, raktározásra, illetve 90.00 TEÁOR számú szennyvíz-, hulladékkezelés, köztisztasági szolgáltatásból a településtisztasági szolgáltatásra vonatkozik.

A bértárolásra vonatkozó szerződéseket az ONYX Kft. részéről I. r. vádlott írta alá, míg az egyes szállításokban III. r. vádlott működött közre oly módon, hogy az anyagok mennyiségét, szállításokat a diszpécserekkel egyeztetve, valamint a szállítóleveleket ő írta alá, mint hulladék előkészítési csoportvezető. A POLPLAST Kft. részéről a szerződést aláíró személy az V. r. vádlott, míg a MÁFKI Kft. részéről a VI. r. vádlott volt.

A POLPLAST által a Rumpold Kft-től bérelt tartályokba a POLPLAST Kft. az ONYX Kft-től általában oldószer és víz megjelölésű veszélyes anyagot szállított.

Az ONYX Kft. 2004. március 16-án kötött szerződést a MÁFKI Kft-vel, melynek keretében a MÁFKI Kft. bérbe adta a törökszentmiklósi telephelyén lévő 6 db, egyenként 100 m³ térfogatú közös kármentővel ellátott szénacél tároló tartályt az ONYX Kft-nek veszélyes hulladékká vált folyékony oldószerek gyűjtésére. A szerződés 5. pontjában a MÁFKI Kft. kijelentette, hogy rendelkezik a szerződés teljesítéséhez szükséges összes

hatósági engedéllyel, míg a szerződés 6. pontjában az ONYX jelentette ki, hogy rendelkezik a hulladékok gyűjtésére, kezelésére vonatkozó összes hatósági engedéllyel, a tevékenységet telepengedély alapján végzi, és arról az illetékes ÁNTSZ-t értesíti.

A Törökszentmiklós Város Jegyzője 381-4/2004. számú határozata szerint a telephely a MÁFKI Kft., a REWOS Kft., illetve a CHEMDEPO Kft. osztatlan közös tulajdona, tevékenységük pedig az érintett telephelyen összekapcsolódik.

A fenti határozat a REWOS Kft. számára 2004. december 31-ig a Törökszentmiklós, Dózsa Gy. u. 15/A. számú telephelyre a 63.12 TEÁOR számú tárolás, raktározás tevékenységre adott engedélyt.

A Törökszentmiklós Város Jegyzője 355/2004. számú, 2004. január 19-én kelt határozatával a MÁFKI Kft. részére a fenti engedélytől eltérő tevékenységre kért telepengedély kérelmét elutasította. Az ONYX Kft. által ugyanitt gyakorolni kívánt 90.02 TEÁOR számú hulladékgyűjtés, kezelés tevékenység végzésére benyújtott telepengedély kérelmet a jegyző a 462-9/2004. szám alatt 2004. június 7-én elutasította.

Az ONYX Kft. és a MÁFKI Kft. között kötött bérleti szerződés szerint a hulladékok be- és kiszállítása a bérlő szállítóeszközeivel történt. A bérbeadó tevékenysége a tartály gépkocsinak a telephelyre való behajtásától, azok onnan való kihajtásáig terjedt, a hulladék be- és kitárolását, átféjtését a bérbeadó végezte saját eszközeivel.

A MÁFKI Kft. és az ONYX Kft. közötti bérleti szerződésben 6 db tartályról volt szó, de azok közül csak kettőt bocsátott a MÁFKI Kft. az ONYX Kft. részére. Ezek a tartályok rendelkeztek a Budapesti Vegyipari Gépgyár Rt. minőségbiztosítási irodája által ellenőrzött megfeleléségi nyilatkozattal vegyszertárolásra. A szükséges hatósági engedélyek nélkül 2004. március 23-ika és 25-ike között, majd 2004. április 14-ike és 19-ike között halogénmentes oldószer szállítása történt Törökszentmiklóásra az ONYX Kft-től, mellyel az ONYX Kft. formálisan megszegte a működési engedélyét.

Az ÉDUKÖFE H-22276/2004. számú 2004. december 17-én kelt határozatával a POLPLAST Kft-t 16.371.090 forint hulladékgazdálkodási bírsággal sújtotta, mert a megállapított szabálytalanság szerint a POLPLAST Kft. nem megfelelően kitöltött „SZ” kísézőjegyvel vagy csak szállítólevéllel szállított veszélyes hulladékokat.

A 98/2001. (VI.15.) Korm. rend. 14. § (4) bekezdése szerint a szállító a veszélyes hulladék szállítását csak akkor kezdheti meg, ha a termelőtől megkapta a kitöltött „SZ” kísézőjegyet és ellenőrizte, hogy a rá vonatkozó dolgok helytállóak-e. A szállító csak az „SZ” kísézőjeggel feltüntetett kezelőnek adhatja át a veszélyes hulladék szállítmányt, így a POLPLAST Kft. a fenti követelménynek nem tett eleget.

A MÁFKI Kft. törökszentmiklói telephelyére az ONYX-szal kötött bértárolási szerződés alapján a BIOGAL Gyógyszergyár Rt-ből is érkezett veszélyes hulladék. A társított „SZ” kísézőjegyven átvevőként az ONYX Kft. volt feltüntetve azzal, hogy a telephelye Törökszentmiklós, Dózsa Gy. u.15/A. szám.

A jegyző 447-8/2004. számú 2004. június 9-én kelt határozatával másodszer, majd 447-12/2004. számú 2004. október 24-én kelt határozatával harmadszor elutasította a

MÁFKI Kft. ugyanitt, ugyanilyen megnevezésű, de más irányú tevékenységére vonatkozó telepengedély iránti kérelmét.

I.r., V.r. és VI.r. vádlott a fenti magatartásaikkal formálisan megszegték a már hivatkozott 98/2001. (VI.15.) Korm. rendelet 25.§ (1) bekezdésében és 3. számú mellékletében írtakat, valamint a Hgt. 14.§ (2) bekezdésében írtakat. Ugyancsak formálisan megszegték a telepengedély alapján gyakorolható ipari és szolgáltató tevékenységekről, valamint a telepengedélyezés rendjéről szóló 80/1999. (VI.11.) Korm. rendelet 2.§-ában írt rendelkezést.

* * * * *

A bíróság által megállapított tényállás szóhasználatában, időrendiségében kis mértékben eltért a vádirati tényállástól, de nem olyan mértékben, ami miatt a teljes vádirati tényállást be kellett volna emelni az ítéletbe.

Az eltérések a 4. pont kivételével az alábbiak:

„Az ÉDU-KÖFE 2004. augusztus 19-én hatósági ellenőrzést végzett az Onyx Kft. dorogi telephelyén, amikor veszélyes hulladékok szabálytalan tárolását észlelte, melynek következtében fennáll a veszélye a felszíni, és a felszín alatti vizek szennyezésének, ezért előírta annak felszámolását, A szabálytalan tárolásról fénykép felvétel is készült; a szabálytalan tárolás abban nyilvánult meg, hogy a tartálpark mellett nemcsak a kármentővel ellátott területre gyűjtött hulladékot a Kft., hanem mellette is több száz 1 m³-es konténerben raklapon. A hulladék elhelyezéséért felelős III.r. vádlott volt. Az ÉDU-KÖFE H-19861/2004. számú, 2004. augusztus 24-én kelt határozatában megállapította, hogy a szabálytalan tárolás az ONYX Kft. részére kiadott hulladékok égetéssel történő ártalmatlanítására vonatkozó H-10610-3/2004. számú engedélytől eltér. A szabálytalan tárolás azon túl, hogy eltérést jelentett a fenti hatósági határozattól, nem felelt meg a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. tv. 5. § (1) bekezdése szerinti általános követelménynek sem, miszerint hulladékot környezetveszélyeztetést kizáró módon kell gyűjteni.

A III. r. vádlott munkaköri kötelezettségét megszegve a tárolás során nem érvényesítette a 98/2001 (VI. 15.) Korm. r. 3.sz. mellékletében írt azon szabályt, hogy a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség által jóváhagyott üzemeltetési szabályzat szerinti üzemi gyűjtőhelyen tárolható veszélyes hulladék. Mivel az ONYX Kft. nem a kármentővel ellátott tartálparkban, hanem a kármentő nélküli területen is tárolt veszélyes hulladékot – ezért III. r. volt a felelős személy –, így megszegte a hivatkozott Korm. r 3.sz. melléklete szerinti rendelkezéseket. A szabálytalanul tárolt veszélyes hulladék győgszergyári hulladék volt.

Az ÉDUKÖFE 2004. augusztus 30-án jogerős H-19.681-5/2004/2. számú határozatával az ONYX Kft-nek a telephelyén a hulladék fogadásának jogát felfüggesztette mindaddig, amíg a telephelyen a folyékony hulladékok gyűjtésére szolgáló tartálparkon

kívül gyűjtött folyékony hulladékok környezet veszélyeztetést kizáró módon való gyűjtéséről, vagy ártalmatlanításáról a Kft. nem gondoskodik.”

Az 1. ponthoz kapcsolódóan a vádirat még az alábbiakat tartalmazta:

„A TMBF a 1321/38300/97. sz. használatbavételi engedélyben a biztonságos, csapadékvíz kármentőből történő leürítés módját a tartály átalakítási – tervezési – dokumentációjára utalással határozta meg: az engedélyezett terv szerint a C 19 jelölésű csonk a leürítési csonk, az engedély nélküli gömbcsap a C5 jelölésű csonkra lett felszerelve; a tartály átalakítást követő használatbavételi engedélye kifejezetten rögzíti, hogy a tartály javítása, felújítása, átalakítása a TMBF újabb engedélye alapján végezhető el. Mindezek alapján a gömbcsap engedély nélküli felszerelése és működtetése a C5-ös csonkon keresztül azonos a végrehajtható hatósági határozatban előírt kötelezettség megszegésével.”

„A II. r. vádlott tudott az 1000 m³ tartály esetében a biztonságot és a környezetet súlyosan veszélyeztető csapadékvíz leürítési eljárásról, ugyanakkor az engedélyezettől eltérő üzemeltetési mód megszüntetése érdekében nem intézkedett, beosztottai ezen üzemeltetési módtól nem tiltotta el, sőt ez az ő jóváhagyásával történt.”

A 2. ponthoz kapcsolódóan a vádirat még az alábbiakat tartalmazta:

„A IV.r. vádlott hanyagsága abban is megnyilvánult, hogy a kármentő leeresztése alatt nem volt végig jelen, a csap megnyitását követően onnan eltávozott, amely után a záráshoz tért vissza”, valamint: „A III. r. vádlott – hulladék-előkészítés csoportvezető – sem ellenőrizte a csap tényleges elzártságát, nem győződött meg utasításának végrehajtásáról, ezzel elmulasztotta a munkakörével összefüggő, beosztottai munkavégzésének ellenőrzésére vonatkozó munkaköri kötelezettségét.”

Az ügyész a III. r. vádlottat a tárgyaláson egy további részcselekménnyel vádolta a 2. ponthoz kapcsolódóan:

„III. r. munkaköri feladata ellenére nem gondoskodott kezelőszemélyzetről az 1000 m³-es tartály szintjelzőjének ellenőrzéséhez a vezérlőműben a nagyjavítás idejére, amikor az üzem leállt, ám ezidő alatt az 1000 m³-es tartály kármentőjének leürítéséről rendelkezett.”

A bíróság az I. r., V. r. és VI. r. vádlottat felmentette az ellenük emelt vád alól. Ők csak a 4. pontban írt cselekménnyel voltak érintettek. Az ügyészség a felmentett vádlottakkal szemben az alábbi tényállás alapján emelt vádat:

„1. Az Észak-Dunántúli Környezetvédelmi Felügyelőség (továbbiakban ; ÉDUKÖFE) H-48179-2/2002, számú 2002. 11. 21-6a kelt és 2002. 12.10-én jogerőssé vált H 48179-2/2002. számú határozatával az Onyx Kft. részére a Dorogi 1722/12 hrsz-ú ingatlanon folytatott tevékenységre, azaz veszélyes és nem veszélyes hulladékok begyűjtésére, gyűjtésére, előkezelésére, és hasznosítására, valamint az égetés során keletkező veszélyes hulladékok gyűjtésére, előkezelésére, és lerakással történő ártalmatlanítására működési engedélyt adott ki. A működési engedély alapján az abban megjelölt tevékenység, így többek, között a veszélyes hulladékok begyűjtése, gyűjtése, előkerülése, és hasznosítása csupán a 1722/12. hrsz-ú dorogi ingatlanon végezhető.

Az ÉDUKÖFE H 10610-3/2004. számú 2004. március 26-án kelt és 2004. július 21-én jogevőre emelkedett határozatával módosította a H-17848-4/2000. határozattal kiadott, veszélyes hulladékok előkezelésére és égetéssel való ártalmatlanítására jogosító engedélyt, az egységes szerkezetbe foglalt engedély szerint az engedélyezett tevékenység a Kft. Dorog 1722/12. hr-szám alatti iparterületi ingatlanon lévő telephelyén végezhető.

Az Országos Környezet és Vízügyi Felügyelőség Hatósági Irodájának 142855-8/2004. számú 2004. július 21-én kelt határozata az ÉDU-KÖFE 10610-3/2004. számú határozatát felülvizsgálva azt megváltoztatta azzal, hogy az engedélyezett tevékenység, a Kft. Dorog 1722/12. hrsz. alatti ipartelepi ingatlanán végezhető.

Az Országos Környezet és Vízügyi Felügyelőség 142850-14/2004. számú 2004. július 23-án kelt, és ugyanezen a napon jogerőssé vált határozatával engedélyezte a Kft-nek, hogy a határozatban felsorolt veszélyes és nem veszélyes hulladékokat a határozat 2. pontjában felsorolt átvevői helyeken begyűjtse. A határozat szerint a hulladékok begyűjtése a Kft. telephelyén történhet.

Fenti hatósági engedélyek a Kft-nek nem adtak engedélyt arra, hogy a Kft. a 1722/12. hrsz. alatt begyűjtött veszélyes hulladékot a telephelyétől eltérő ingatlanon ideiglenesen tárolja.

Az ÉDU-KÖFE 2004. augusztus 19-én az Onyx Kft. dorogi 1722/12 hrsz. alatti telephelyén hatósági ellenőrzést végzett, amelynek során feltárta, hogy a Kft. a fenti hatósági engedélyekben engedélyezett telephelyen túl a hatóság által nem ismert és nem is engedélyezett telephelyeken is tárolt folyékony veszélyes hulladékot, amelyről nyilvántartást nem is vezettek, így pontos meghatározása sem lehetséges a mennyiségnek. A külső tárolóhelyre történő kiszállítás során nem a módosított 98/2001. (VI. 15.) Korm. rend. által előírt „SZ” kísérőjegyet alkalmazták; a hulladék mérlegben nem szerepeltették a bértárolt hulladék mennyiségét. Az Onyx Kft. egy 2004. augusztus 1-jei kimutatása szerint a Polplast Kft. telephelyén 300 tonna hulladékot tárolt engedély nélkül.

Az Onyx Kft. 2003. október 31-én kötött szerződést a Polplast Kft-vel folyékony veszélyes hulladék bértárolására, a szerződés 2003. november 3-tól hatályos. A vállalkozó a 4. pontban vállalta a folyékony hulladék töltését, ürítését, tűzvédelmi, környezetvédelmi előírás betartását.

Az ÉDU-KÖFE 2004. augusztus 23-án a Polplast Kft. esztergomi telephelyén tartott ellenőrzést, valamint a Pyrus Rumpold Rt. esztergomi telephelyén. Az ellenőrzés megállapította, hogy a Polplast Kft. hulladékolaj, mint veszélyes hulladék hasznosítására, begyűjtésére, és szállítására vonatkozó engedéllyel rendelkezik, a Polplast Kft 2002. óta a Pyrus Rumpold Kft. esztergomi telephelyén lévő 4 db. egyenként 80 m³-es tartályt bérlé. Az Onyx Kft. a Polplast-tal kötött szerződése alapján 2004. augusztus 23-ikái állapot szerint 156.324 liter hulladékot tárol. Az Állami Energetikai és Energia Biztonságtechnikai Felügyelet 1994. június 27-én kiadott 592-T/4-Gy/94.sz. és 592-T/4-Gy/93.sz. határozataival a bérlet tárgyát képező tartályok használatát olaj

tárolására engedélyezte, a kft. az ÉDUKÖFÉ-nek az olajtól eltérő más veszélyes hulladék tárolására, gyűjtésére vonatkozó engedélyével nem rendelkezik.

Az Onyx Kft. a Polplast Kft.-hez a hulladékot csupán szállítólevéllel szállította, „SZ” kísérő jegy nem került kiállításra.

A Polplast Kft. részben a Rumpold Kft. esztergomi telephelyén tárolta az Onyx Kft. veszélyes hulladékát; ugyanakkor a Rumpold Kft. telepengedélye településtudósági szolgáltatásra vonatkozik, a telepengedélyhez kiadott ÉDUKÖFE szakhatósági állásfoglalása szerint a tárolás, raktározás során veszélyes hulladék üzemszerűen nem keletkezik. A Polplast Kft. a Rumpold Kft.-től bérelt tartályoknak az Onyx Kft. részére való továbbhasznosítása során e fenti telepengedélyt is megszegte. Az Onyx Kft. a bértárolási szerződéseket azért kötötte meg, mivel a veszélyes hulladékok beszállítási üteme gyorsabb volt, mint az égetési ütem; a hatósági engedélyek limitálták a dorogi telephelyen előkezelni kívánt hulladékok mennyiségét. Az Onyx Kft., a Polplast Kft., és a MÁFKT Kft.-n kívül bértárolásra vonatkozó szerződést kötött még a Bercsényi Kft.-vel, a Terszöl Szövetkezettel, a Designe Kft.-vel; utóbbiakkal megkötött szerződések alapján azonban hulladékszállítás és bértárolás nem volt. A bértárolásra vonatkozó szerződéseket az Onyx Kft. részéről I. r. írta alá, míg az egyes szállításokban III. r. működött közre, mint hulladék-előkészítési csoportvezető, a Polplast Kft. részéről a szerződést aláíró személy V. r., míg a MÁFKI Kft. részéről VI. r. volt. A Polplast Kft. a Rumpold Kft.-től bérelt tartályokat a bértárolás biztosítására, ám e tartálypark hatósági engedéllyel – a már fent írtak szerint – csupán ásványi olaj kezelésére rendelkezett a TMBF engedéllyel azonban az Onyx Kft. a Polplastnak általában oldószer és víz megjelölésű veszélyes hulladékot szállított. Az V. r. az alkalmazott szállítójegyek alapján tudott arról, hogy a Polplast Kft. nem vehetne át oldószer megnevezésű veszélyes hulladékot, mivel erre a TMBF engedélye nem terjed ki, illetve az ÉDUKÖFE erre nézve engedélyt nem adott ki.

Az Onyx Kft. 2004. március 16-án kötött szerződést a MÁFKI Kft.-vel, amelynek keretében a MÁFKI Kft. bérbe adta a törökszentmiklósi telephelyén lévő 6 db egyenként 100 m³ térfogatú közös kármentővel ellátott szénacél tároló tartályt az Onyx Kft.-nek veszélyes hulladékká vált folyékony oldószer gyűjtésére. A szerződés 5. pontjában a MÁFKI Kft. kijelentette, hogy rendelkezik a szerződés teljesítéséhez szükséges összes hatósági engedéllyel, míg a szerződés 6. pontjában az ONYX Kft. jelentette ki, hogy rendelkezik a hulladékok gyűjtésére, kezelésére vonatkozó összes hatósági engedéllyel, a tevékenységet telepengedély alapján végzi, és arról az illetékes ÁNTSZ-t értesíti.

Ugyanakkor Törökszentmiklós Város Jegyzője 355/2004. számú, 2004. január 19-én kelt határozatával a MÁFKI Kft. Törökszentmiklós, Dózsa György út 15/a. szám alatt gyakorolni kívánt 6313 TEÁOR számú tárolás, raktározás, és a 9002 TEÁOR számú hulladékgyűjtés, kezelés tevékenységek végzésére benyújtott telepengedély kérelmét elutasította. Az Onyx Kft. által ugyanitt gyakorolni kívánt 9002 TEÁOR számú hulladékgyűjtés, kezelés tevékenységek végzésére benyújtott telepengedély kérelmét Törökszentmiklós Város Jegyzője 462-9/2004. szám alatt 2004. június 7-én elutasította.

Az Onyx Kft. és a Máfki Kft. között 2004. 03. 16-án kötött szerződés 2. pontja szerint „A hulladékok be- és kiszállítása a Bérló szállítóeszközeivel, tartálygépkocsikkal történik. A Bérbeadó tevékenysége a tartálygépkocsiknak a telephelyre való behajtásától azok onnan való kihajtásáig terjed, a hulladék be- és kitárolását (átfejtését) a bérbeadó végzi, saját eszközeivel. A telephely rendjének biztosítása a Bérbeadó feladata, ennek megfelelően gondoskodik a tárolótartályok őrzéséről”.mMindezek alapján az Onyx Kft. és a Máfki Kft. közötti szerződés alapján nemcsak a tartályparkját adta bérbe a Máfki Kft. az Onyx Kft-nek, hanem – a szerződés megnevezésén túli tartalommal – a felek között bértárolási megállapodás jött létre.

A szükséges hatósági engedélyek – így többek között a Környezetvédelmi Felügyelőségé, illetve a telepengedélyre vonatkozó – nélkül 2004. március 23-ika és 25-ike között, majd 2004. április 14-ike és 19-ike között halogénmentes oldószer szállítása történt Törökszentmiklósról az Onyx Kft-től, az Onyx Kft. ezzel pedig a működési engedélyt a fent írtak szerint megszegte.

Az ÉDU-KÖFE H 22276/2004. számú 2004. december 17-én kelt határozatával a Polplast Kft-t a megállapított szabálytalanságok miatt 16.371.090,-Pt. hulladékgazdálkodási bírsággal sújtotta, mert a megállapított szabálytalanság az volt, hogy nem megfelelően kitöltött „SZ” kísérőjegyet, vagy csak szállítólevéllel mozgatott veszélyes hulladékok szállítása történt; ugyanis a 98/2001. (VI. 15.) Korm. rendelet 14. § (4) bekezdése szerint a szállító a veszélyes hulladék szállítását csak akkor kezdheti meg, ha a termelőtől megkapta a kitöltött „SZ” kísérőjegyet, és ellenőrizte, hogy a rá vonatkozó dolgok helytállóak-e, a szállító csak az „SZ” kísérőjegyen feltüntetett kezelőnek adhatja át a veszélyes hulladék szállítmányt, a Polplast Kft. e fenti kötelezettségének nem tett eleget,

A MÁFKI Kft. törökszentmiklósi telephelyére az Onyx-al kötött bértárolási szerződés alapján a Biogal Gyógyszertár Rt-ből is érkezett veszélyes hulladék szállítmány, a társított „SZ” kísérőjegyeken átvevőként az Onyx Kft. van feltüntetve azzal, hogy a telephelye Törökszentmiklós, Dózsa György utca 15., amely utóbbi valótlán adat, mivel az Onyx Kft. ide vonatkozó telepengedély kérelmét a jegyző elutasította.

A jegyző 447-8/2004. számú 2004. június 9-én telt határozatával másodszor, majd 447-12/2004, számú 2004. október 24-én kelt határozatával harmadszor utasította el a MÁFKI Kft-nek ugyanitt, ugyanilyen tevékenységre vonatkozó telepengedély iránti kérelmét.

I. r., III. r., V. r. és VI. r. fenti magatartásaikkal megszegték a már hivatkozott 98/2001 (VI. 15.) Korm. r. 25.§ (1) bekezdésében és a 3. sz. mellékletében előírtakat, valamint a Hgt 14.§ (2) bekezdésében írtakat; az illetékes környezetvédelmi hatóság engedélyt ugyanis nem kérték meg, míg az Onyx Kft. a telephelyétől eltérő tároláshoz, begyűjtéshez nem kért engedélyt.

Fentiekkel az I. r., a III. r., az V. r. és a VI. r. megszegték a telepengedély alapján gyakorolható ipari és szolgáltató tevékenységekről, valamint a telepengedélyezés rendjéről szóló 80/1999(VI. 11.) Korm. r 2. §-ában írt rendelkezést.”

* * * * *

Az eljárás során a vádlottak nem ismerték el a büntetőjogi felelősségüket.

Az I. r. vádlott írásbeli vallomásában leírta, hogy a begyűjtés fogalma a Hgt. 3.§ n/ pontja szerint a begyűjtés: a hulladéknak a hulladék birtokosaitól történő átvétele a hulladék birtokosa **vagy** a begyűjtő telephelyén. Ezt erősítette meg az Országos Környezet- és Vízügyi Felügyelőség 14/2850-14/2004. számú határozat indokolása is.

A külső tároló helyekre saját, vagy speciális bérelt járművekkel szállítottak. Szóbeli ígéretet kaptak, hogy Törökszentmiklóson a telephely engedélyt megkapják. A veszélyes hulladékot tárolásra engedéllyel rendelkezőnek átadhatták a H-15555-3/2000. számú határozat szerint. Az „SZ” jegy nélküli szállítás környezetvédelmi szempontból megfelelő volt, mivel a hulladék tulajdonosa nem változott meg. E tekintetben az „SZ” jeggyel történő szállításra vonatkozó Korm. rendelet nem megfelelő szabályozású. A külső tároló helyeken a szállításokat mindezek miatt szállítólevéllel végezték.

A II. r. vádlott elismerte, hogy nem nézte meg a tartály terveit, amikor a céghez került, mivel egy szobányi iratanyagot kellett volna áttekintenie. Az 1000 m³-es tartály nem volt központi kérdés, az csupán egy tároló tartály volt. A havária után alaposan átnézte a dokumentációt, így a tárgyaláskor már mindent tudott a tartályról. A leeresztés módjával a TMBF a hatósági ellenőrzéskor sem foglalkozott. Senki nem hívta fel a figyelmét arra, hogy a tartály terve és kivitelezése között különbség van. Korábban a csapadékvíz gyűjtő aknába eresztették le a kármentő tartalmát, nem a kondenzvíz aknába. A IV. r. vádlottnak azt kellett volna tenni, hogy a csapadékvíz gyűjtő aknába ereszti le. A haváriakor a kármentő tartalma a kondenzvíz aknába folyt és onnan egy senki által nem tudott csövön át jutott az övárokbá.

A III. r. vádlottnak nem kellett tudnia arról, hogy nem tervszerűen építették át a tartályt, hiszen az engedélyezési, tervezési eljárásban nem vett részt. Ha a csap el van zárva vagy, ha a tartály nem hasad ki, akkor nem történik meg ez a havária. Ez ekkor a véletlenek egybeesése volt. A kondenzvíz aknáról ránézésre látni lehetett, hogy az nem nagy, mindössze talán 2 m³-es, ebbe a kármentő 78 m³-nyi tartalma nem fér bele. Ez a kondenzvíz akna nem volt üzembe véve.

A főművezető osztja be, hogy ki hol dolgozik. Üzemszünetkor a vezérlőben nem volt ember. Amennyiben a vezérlőműben tartózkodott volna operátor, úgy akkor is kicsi lett volna az esély arra, hogy éppen a nagy tartályt figyelő monitort nézze, és a szint csökkenést észrevegye.

A belső vizsgálat során elmondta, hogy az engedélytől eltérő leürítési mód megszüntetésére nem tette meg a szükséges lépéseket. A csap nem szerepelt a tervezési dokumentációban, de legalább 5-féle dolog máshogy volt, mint ahogy a terven szerepelt.

A III. r. vádlott írásbeli vallomásában leírta, hogy a szerződéskötésekre nem volt rálátása, szakhatósági engedélyt nem látott. A kft-t állandóan ellenőrizték a szakhatóságok, de hiányosságot nem tártak fel. Volt a bértárolt hulladék mennyiségére rálátása, saját számítógépes rendszert állított fel éppen azért, hogy a nyilvántartás teljes legyen. A szállítások megszerve-

zése volt a feladata többek között. A havária után a tartály tartalmát 1 m³-es IBC ballonokba is átfeltették, erre végszükség miatt került sor. Az IBC ballonok kármentője ugyanaz az SI-es gyűjtőmedence, mint a többi 1 m³-esé. A TMBF sem észlelte a gömbcsappal kapcsolatos szabálytalanságot még a 2002. évi ellenőrzéskor sem. A gömbcsap létesítése valószínűleg a francia főmérnök idején volt. Az üzemben az volt köztudomású, hogy valamennyi zsonpból a csapadékgyűjtő medencébe folyik össze minden. A munkaköri leírása szerint sem elvárás, hogy az ellenőrzési feladata olyan konkrét lenne, amit a vádirat tartalmaz. Fizikailag is lehetetlen a naponta akár több száz csap elzárásának az ellenőrzése, de ez nem is feladata. Valamint nem az ő feladata volt a vezérlőműben személyzetről gondoskodni.

A IV.r. vádlott az eljárás során elmondta, hogy régebben a leeresztő tömlő az úton át vezetett, de a haváriát megelőzően már a kondenzvíz aknába engedte a kármentő tartalmát. A tömlő már eleve a kondenz aknába volt betéve. Arra gondolt, hogy ez az akna is olyan, mint a többi, a nagy csapadékvízgyűjtő medencébe vezet. A csap elzárásakor ütközésig fordította a kart, a tömlő összeesett. Valóban nem győződött meg arról, hogy abból folyik-e, csöpög-e még a folyadék. Sajnos nem lehetett látni, hogy mi történik az aknában, a tömlő bele volt lógatva. Máskor ott állt a leürítéskor a tömlő mellett, ott várakozott, most nem tette ezt meg. Nem tudta megmondani, hogy a döntés hogyan született, miért a másik aknába telepítették a tömlőt. A leeresztésre külön írásos utasítás nem volt.

Amennyiben mindannyian jobban odafigyeltek volna a tartályra és a többi dologra, akkor meg sem történt volna a havária. A történetekért általános felelősséget érzett, mint ONYX Kft.dolgozó.

Belső vizsgálati eljárás során elmondta, hogy úgy érezte, hogy elzárta a csapot, de sajnálatos módon nem vette észre, hogy mégsem így történt. Másnap hallomásból értesült a csap nem megfelelő elzárásáról. Ő is úgy tudta, hogy az üzem területén minden akna és csatornaszem az SI-es csapadékvíz gyűjtő medencébe folyik össze.

Az V. r. vádlott kiemelte, hogy értelmetlen lett volna az „SZ” jegyet kitölteni, amennyiben az anyag feladója és átvevője is az ONYX Kft. 1996. és 2004. között a Rumpoldnál dolgozott, veszélyeshulladék kezelésre volt a cégnek engedélye. A szerződés megkötésekor az ONYX Kft. képviselőjében egy hölgy – aki nem az I. r. vádlott – járt el.

A VI. r. vádlott elmondta, hogy a Rewos Kft-nek voltak szakképzett alkalmazottai a veszélyes hulladék kezelésére. Az I.r. vádlottat az esztergomi tárgyaláson látta először, ő a szerződés megkötésekor az ONYX Kft. marketingesével tárgyalt. A Rewos Kft. üzemeltette a telepet és a munkafeladatokat is a Rewos Kft. végezte. Hat tartály bérletére szolt a szerződés az ONYX Kft-vel, de ebből csak kettőt bocsátottak az ONYX Kft. rendelkezésére. Ezeknek a tartályoknak a megfelelőségi nyilatkozatát a nyomozás során csatolta, melyek szerint a tartályok vegyszer tárolására alkalmasak voltak.

Az ONYX Kft. marketing vezetőjét a bíróság tanúként hallgatta ki, aki elmondta, a szerződések előkészítését ő végezte. A Máfki Kft-vel történő szerződés előkészítésére is azért került sor, mert a nagy mennyiségű hulladék érkezése miatt átmenetileg tárolót kellett azoknak biztosítani. A III. r. vádlott volt Törökszentmiklóson, aki a tartályok

műszaki állapotát megnézte, mert ő értett ehhez. A telephelyen teljesen hasonló anyagokat üzemszerűen tároltak a tartályokban. Valamennyi engedélyezési dokumentumot nem néztek meg, nem is kapták meg azokat. A kiszállítás ütemezése a III.r. vádlott dolga volt, a tartályok szintjét ő tudta, a szállítókkal ő egyeztetett. Az „SZ” jegyet éppen az töltötte ki, aki bent volt, amennyiben sürgős volt a szállítás. Papírok nélkül a hulladék 5 métert sem mehetett. A debreceni BIOGAL Rt. hulladéka tekintetében azt a BIOGAL Rt. leszállította Törökszentmiklósról, majd onnan Dorogra került. Értelmetlen lett volna először Dorogra vinni, majd Törökszentmiklósról, és onnan vissza.

A IV. r. vádlottal hasonló beosztásban dolgozó kollégája elmondta, hogy a haváriakor a III. r. vádlott szökött neki, hogy csökkent a tartály szint. Ő odament a tartályhoz, érezte a bűdöset és a tömlő végén folyt az oldószer. Ekkor a tömlő lapos volt, nem volt dagadt, az bele volt engedve a csatornába. Korábban az esővíz elvezető aknába engedték a tömlőt, de ott a tehergépkocsik átmentek a tömlőn, ezért találta ki a 4 tartályparkos közül valaki, hogy a másik csatornába engedjék a kármentő tartalmát. Ő is úgy tudta, hogy az égető területén minden csapadékgyűjtő rendszer egy helyre megy.

A TMBF részéről való engedélyeket kiadó személy az eljárás során ellentmondásos vallomást tett, valamint az általa kiadott engedélyek is ellentmondásosak voltak.

A TMBF 1321/38300/97. számú, 1997. augusztus 4-én kelt engedélyével veszélyes folyadék és olvadék tárolótartály használatbavételét engedélyezte. Az engedélyben a töltet megnevezése: veszélyes folyadék volt.

Miután a cég fáradt olajat is kívánt tárolni a tartályban, úgy a kft. kérte a létesítmény átalakításának engedélyezését. A TMBF 2032/38300/97. számú, 1998. január 19-én kelt határozatával veszélyes folyadék tároló létesítmény átalakítását engedélyezte. Ekkor a töltet megnevezése veszélyes folyadék (fáradt olaj) volt.

Az átalakítás utáni helyszíni szemle alapján megállapította, hogy a tervezett átalakítás a vonatkozó szabványoknak és biztonságtechnikai előírásoknak megfelel. Az átalakítás követő használatba vételi engedély ismét csak veszélyes folyadék töltet megnevezésű volt.

A haváriát követően 2004. szeptember 14-én ugyancsak a TMBF – engedélyezési eljárást lefolytató munkatársa – a helyszíni szemle alapján megállapította, hogy a szabálytalanul felszerelt gömbcsapon keresztül – melyet gondatlanul nyitva hagytak – jutott veszélyes folyadék a környezetbe.

Mіндеzen tények a tárgyalás során beszerzett iratokból, engedélyekből derültek ki, erre tekintettel az ügyész az eredeti vádirati tényállásból mellőzte a tartályban tárolható anyagokra vonatkozó megállapítását.

A TMBF részéről engedélyező személy a tárgyaláson elmondta, hogy a havária utáni vizsgálatkor szembesült azzal, hogy a tartály átépítése és üzemeltetése a tervtől eltérő volt. Nem engedélyezte volna a tartály használatba vételét, ha a gömbcsap ott lett volna. A tervnek megfelelt minden, amikor az engedélyt kiadta, ezt írta le a határozatában. Elmondása szerint járt a helyszínen, helyszíni szemle során nézte meg a tartályt és azután adta ki az engedélyt, de erről nem tudott dokumentációt csatolni.

Az átadás-átvételi jegyzőkönyv tanúsága szerint a használatba vételi eljárás során az átadás-átvételen nem vett részt.

Állítása szerint nincs oksági összefüggés a gömbcsap felszerelése és a havária között, mivel a zsonp nem lett volna képes befogadni a kármentő tartalmát.

Az ÉDUKÖFE hulladékkal foglalkozó munkatársát is tanúként hallgatták ki a nyomozás során is és a tárgyaláson is. Ő elmondta, hogy a szennyezést követően a felügyelet majdnem minden nap tartott ellenőrzést. Ő az augusztus 19-i átfogó ellenőrzésen vett részt, amelyben megállapították, hogy a hulladék nyilvántartás nem volt teljes, nem lehetett követni, hogy melyik gyűjtőhelyen milyen hulladék van. Az ellenőrzés során délután a portán egy külön nyilvántartást találtak, amely a külső tároló helyen tárolt anyagok nyilvántartása volt. Az ÉDUKÖFE H-19861/2005. számú határozatával kötelezte a kft-t, hogy az általa 2004. július 1-től átvett hulladékokról 30 napon belül nyilvántartást készít sen. Ameddig ezt nem tette meg, a hulladék fogadását felfüggesztették.

Az ONYX Kft. ennek a határidő lejárta előtt eleget tett, a nyilvántartást rendbe tette.

Az ONYX Kft. egész területe veszélyes hulladékgyűjtő helynek minősül. A havária óta a gyűjtési körülményekben nem tapasztaltak szabálytalanságot.

Az IBC ballonokkal kapcsolatban elmondta, hogy az IBC ballonok nem az engedélyben meghatározott helyen voltak, de nem volt annyira jelentős az engedélytől eltérés, hogy ezt szankcionálni kellett volna. Az IBC ballonok az engedélyben szereplő helytől kissé arrébb voltak, de az üzemszerű állapotba az is belefért. Az ellenőrzés során nagyon pontosak akartak lenni, ezért rögzítették ezt ott a helyszínen, mely megállapításuk a szó szerint idézett vádirati részbe bekerült. Az égetőműben a szabályokat betartják, nem volt szankcionálás. Az elvárhatóság mértékén belül volt az, ahogy ezt az égetőművet üzemeltették.

A haváriával nem volt összefüggésbe hozható a helyszíni ellenőrzéskor feltárt megállapítás. A veszélyes hulladékot mindig „SZ” jegy kíséri, amikor az ONYX Kft. a saját hulladékát szállítja tovább, akkor ő a termelő. Csupán nyilvántartási szabálytalanság miatt nem tettek volna, jelenleg sem tesznek feljelentést, a feljelentést jelen esetben sem ezért tették meg.

A Rumpold Kft. telepengedélyével kapcsolatban elmondta, hogy az csupán egy megállapítás volt az ÉDUKÖFE részéről, hogy üzemszerű működés során veszélyes hulladék nem keletkezik. Azért tették ezt a kitétel, mert ezzel akarták kizárni, hogy a gyűjtésen kívül más kezelést végezzenek. Az ÉDUKÖFE-nek egy másik, hulladékkal foglalkozó munkatársa ugyancsak megerősítette, hogy az egész terület veszélyes hulladék gyűjtőhelynek minősül. Az ellenőrzéskor több száz IBC ballon volt, azért gondolták, ha az megsérülne, akkor veszélyeztetné a környezetet.

Ez a megállapítás a vízvédelmis kollégájuk megállapítása volt. A helyszínen riadalom volt, az ellenőrzést végzők fáradtan és felfokozott idegállapotban tették a dolgukat.

A havária miatt volt szükség az IBC ballonokban történő tárolásra. Az 1000 m³-es tartályból át kellett szivattyúzni a veszélyes folyadékot az IBC ballonokba, valamint a nyergesújfalui telepen lévő tartályt is igénybe kellett venni.

Kifejtette, hogy amennyiben egy cég máshol kíván gyűjteni veszélyes hulladékot, akkor arra engedélyt kell kérni. Átadónak és átvevőnek is kell engedéllyel rendelkeznie. Amennyiben mindegyik cégnek van saját engedélye, úgy a bértároláshoz nem kell külön engedély.

Átértékelve a gyűjtési módot, nem állt fenn a szabadtéri tárolóknál a veszély a felszíni és felszín alatt vizek szennyezésére. Az ellenőrzés során igyekeztek magukat a közhangulattól mentesíteni.

A veszélyes hulladék nyilvántartásáról ekkor egy új jogszabály volt érvényben, így egyéb helyen is előfordult, hogy az újfajta nyilvántartást nem tudták teljes mértékben vezetni. A bértárolásról korábban nem tudtak, az ONYX Kft. portáján bukkantak rá a nyilvántartásra, ekkor furcsállták, hogy kiszállítás is történt. A nyilvántartás részletek megvoltak, az alapadatok rendelkezésre álltak, így a kft. az előírt 30 napon belül el tudta végezni a kormányrendelet szerinti nyilvántartást.

Az ÉDUKÖFE vízvédelemmel foglalkozó munkatársa elmondta, hogy az 1 m³-es tartályokban történő tárolást az ellenőrzéskor szabálytalannak gondolta, mert feltételezte, hogy az 1000 m³-es tartály melletti vaskapu alatti, mintegy 20 cm-es résen kifolyna a megsérülő IBC ballonok tartalma. Ez pusztán feltételezés, gondolat volt a részükről, ez az óvatosságukra utalt. Arra gondoltak, hogy ha az 1000 m³-es tartálynál volt az a szabálytalan cső, akkor talán az IBC ballonoknál sem minden úgy volt kialakítva, ahogy azt engedélyezték.

Elismerte, hogy túldimenzionálták a helyzetet. Arra nem tudott választ adni, hogy az IBC ballonok és a vaskapu közötti területen lévő összefolyók esetén, hogyan folyna ki a vaskapu alatt a folyadék és miért nem az összefolyóba folyna bele.

Az IBC tartályok elhelyezését és sérülésük esetén a bennük lévő folyadék összefolyókba való kerülését az alábbi helyszíni fotókkal szemléltetem:

A fenti képeken is jól látható, hogy az IBC ballonokból esetlegesen kikerülő folyékony veszélyes hulladék a mellettük/alattuk közvetlenül elhelyezkedő, illetve az üzemi úttesten lévő összefolyókba folyt volna.

Az ÉDUKÖFE 2004. augusztus 19-iki átfogó ellenőrzésén részt vett vízvédelmis szakember egy akkor 25 éves férfi volt, ezáltal meglehetősen kevés szakmai gyakorlattal rendelkezett. Ő állapította azt meg, hogy az IBC ballonokból esetleg kikerülő veszélyes hulladék a nagykapu alatt folyt ki. A nagykaput, és az előtte lévő összefolyókat az alábbi fotó szemlélteti:

Belső vizsgálati jegyzőkönyvek alapján az Onyx Kft-ben dolgozó beosztottak elmondták, hogy a kármentőből történő víz leeresztésének új – haváriakor is alkalmazott – módját együtt beszéltek meg. A csatornából a tömlőt elhúzni macerás volt, egyszerűbb volt a másik helyre vezetni fél méterrel, így az arra haladó autókra sem kellett figyelni.

Az ügyben több szakvélemény is készült, melyek közül a vádirati tényállás vizsgálatahoz releváns szakértői vélemények Steiner Ferenc szakértői véleménye, valamint Szász Miklós – Fábics Ferenc és Farkas Lajos – előzetes szakvéleménye volt.

Steiner Ferenc okl. környezetvédelmi szakmérnök, igazságügyi szakértő a szakvéleményében leírta, hogy az I. r. vádlott magatartása nem járt környezeti kockázattal. Az „SZ” kísérőjegy kezeléséért a laboratórium vezetője volt a felelős. Az ONYX Kft. begyűjtési tevékenysége az ország egész területére érvényes volt, de a 14/2850-14/2004. számú határozatban belső ellentmondás található. A rendelkező rész 7. pontja, valamint az indokolása is az ország egész területére szólóan adja meg az engedélyt, míg a határozat rendelkező részének 2. pontjában az szerepel, hogy a hulladékok begyűjtése a kft. telephelyén történhet.

A Rumpold Kft. telepengedélye és tartály engedélye rendben volt. A Polplast Kft-nek szállításra, begyűjtésre és veszélyes hulladék hasznosításra volt engedélye. A Máfki Kft-vel kapcsolatban a szakértő kijelentette, hogy a Rewos Kft-nek volt a tevékenység végzésre telepengedélye és az ONYX Kft. rendelkezésére bocsátott tartályok is rendelkeztek megfelelősségi nyilatkozattal.

Az „SZ” jegyekkel kapcsolatban a szakértő kifejtette, az azt előíró kormányrendelet szabályozása szerint az „SZ” jegy célja az, hogy a hulladék tulajdonosa mindig azonosítható legyen, a hulladék soha ne vesszen el. Az ONYX Kft. – mivel a hulladék

tulajdonosa nem változott – úgy ítélte meg, hogy a tulajdonos változást szükségszerűen feltételező „SZ” jegyek nem alkalmazhatók, ezért a szállításokat szállítólevéllel dokumentálta.

A fentiek szerint a hulladék nyilvántartásának a célja megvalósult, mivel a szállítólevelekkel történő mozgatást egyértelműen és visszakereshető módon dokumentálták.

A veszélyes hulladékok telephelyen kívüli mozgásának (szállításának) nyomon követését és bizonylatolását szolgálja a veszélyeshulladék-kísérőjegyek rendszere. Alapvető követelmény, hogy biztosítani kell a hulladék sorsának nyomon követhetőségét, ellenőrizhetőségét, és meg kell akadályozni a környezet szennyezését, illetve az egészség károsítását.⁶

A szakértő is rámutatott az engedély szerepére, különös tekintettel az érvényességi területére. Megállapította, hogy az engedélyben belső ellentmondás volt, melyet a tevékenység végzésének sajátosságával, valamint az engedély indokolásában szerepelőkkel lehetett értelmezni.

Az engedélyezés a környezeti érdekek védelmének legfontosabb eszköze, hiszen a jogszabályban meghatározott esetekben előfeltétele valamely tevékenység folytatásának, létesítmény, építmény felállításának. Mindennek révén tehát a jövőbeni tevékenység legfontosabb körülményeit az engedély alakító és feltételteremtő minőségében határozza meg. Az engedély valójában azt a lehetőséget jelenti, hogy annak birtokában meghatározott tevékenység folytatható, nélküle azonban a tevékenység folytatása jogellenes.⁷

Ahogy majd látni lehet, jelen ügyben az engedélyek egy része nem felelt meg annak az alapvető követelménynek sem, hogy a határozat konkrét, önmagával és a már meglévő engedélyekkel kapcsolatban is ellentmondásmentes legyen.

Az eljárás alapján képező 1000 m³-es tartállyal kapcsolatos TMBF engedélyekből nem lehetett megállapítani, hogy az engedélyező tulajdonképpen mit is akart engedélyezni. Ehhez a tartályhoz a következő időpontokban az alábbi engedélyeket adott ki ugyanazon hatóság ugyanazon ügyintézője.

A Szász Miklós, Fábics Ferenc, Farkas Lajos-féle előzetes szakvélemény megállapította, hogy a szakértői vizsgálat során a 2°-os gömbcsap rendeltetészerűen működött. A kármentő alján jelentős mennyiségű rozsa maradványt észleltek. A gömbcsap használatakor a rozsa beszorulhatott, eltömíthette a zárófelület egy részét, így a csap kezelője azt érezte, hogy „ütközésig” elzárta a csapot. Amennyiben a csap kezelője megnézte volna, hogy milyen az elzáró kar és a csapház egymáshoz viszonyított helyzete és az nem merőleges, úgy látta volna, hogy a csap nincs üzemszerű, zárt állapotban. Jelen esetben az „ütköző” zárásakor a zárókar 60°-ig fordult csak el a záró irányba, 30° értékű záróútra „nyitva” maradt a csap. Ezen keresztül pedig 5-10 m³ folyadék távozhatott óránként.

A fenti szakvélemények tartalmával kapcsolatban nem merült fel kétség, azokat a bíróság aggálytalanak ítélte és elfogadta.

6 Dr. Bándi Gyula, Környezetjog – Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2011. 485. o.

7 Dr. Bándi Gyula, Környezetjog – Osiris Kiadó, Budapest 2006. 110. o.

Több szakvélemény is keletkezett az ügyben, melyek a tartály repedésének okára próbáltak magyarázatot találni. Ezek a szakvélemények olyannyira ellentmondásosak voltak, hogy az ügyészség a vádiratban nem is szerepeltette azokat. A tartály megrepedésében való esetleges közrehatást a vádiratban egyik vádlottnak sem róttá fel.

A Be. 99.§ (1) bekezdése szerint: „Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.”

A megállapított tényeket a büntetőügyekben ítélező bíróságnak általában csak az anyagi büntetőjog normáival, az esetek döntő többségében csak a Btk. rendelkezéseivel kell egybevetnie.

Alapvetően más azonban a helyzet azokban az esetekben, amikor a Btk. Különös Részeinek egyes tényállásait más jogágakba tartozó jogszabályok töltik ki tartalommal (ún. keretdispozíciók). Ilyen bűncselekmény a jelen dolgozat tárgyát képező környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezése is.

Ezekben az esetekben a Be. 258. § (3) bekezdés e) pontja szerinti jogi értékelés, a jogi következtetések levonása két szinten valósul meg. Az első fázisban a ténymegállapításokat kell az igazgatási jogszabály rendelkezéseivel egybevetni, s csak ezt követően lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a szóban forgó cselekmény megvalósította-e valamely keretdispozíció törvényi tényállását.

A több évtizede töretlennek tekinthető ítélezési gyakorlat szerint a szakértő nem vállalkozhat a szakvéleményében jogi kérdések megválaszolására, illetve más megközelítésben a bíróság nem bízhatja rá a jogi kérdések eldöntését.

Természetesen nem lehet kizárni, hogy egy szakvéleményben a ténybeli és a jogi elemek együttesen legyenek jelen; akár azért is, mert a szakértő egy jogilag szabályozott környezetben tanúsított emberi magatartást vizsgál.⁸

Ugyanezt jelenti más megfogalmazásban: A jogi szakkérdések, különösen a büntetőjogi kérdések – bűnösség, minősítés stb. – megítélése nem szakértői feladat.⁹

A környezetvédelemmel kapcsolatos bűncselekmények kapcsán – akárcsak a gazdasági, közlekedési, élet elleni bűncselekmények esetében – szinte minden ügyben szükséges a különleges szakértelem miatt szakvélemény. Az ügyek jelentős részében nem elegendő egyetlen szakvélemény beszerzése, mivel azok gyakran ellentmondásosak, a megállapításokat a vád vagy a védelem megkérdőjelezi, vagy az ellentmondásosságot a bíró hivatalból észleli, és azt szóbeli meghallgatással vagy szakvélemény kiegészítéssel nem lehet kiküszöbölni. Ezekben az esetekben másik szakértő kirendelése válik szükségessé, aki többnyire kisebb-nagyobb eltérést tartalmazó véleményt készít. A szakvélemények akkor tudnak azonos tartalmúak lenni, ha a cselekmény egzakt, mérhető, és pontosan mért adatokkal alá is támasztott, illetve amikor egyértelmű, hogy a vád illetve a védelem nem akar szembenézni a tényekkel. Amennyiben a szakértők egymás jelenlétében történő meghallgatásával sem lehet az ellentmondásokat feloldani, úgy harmadik szakértőt kell kirendelni az ügyben.

⁸ BH2007. 218.

⁹ Büntető eljárásjog, Kommentár a gyakorlat számára – hggorac 11. pótlás, 392. oldal

A környezetvédelemmel kapcsolatos bűncselekményeknél esetében is a szakértők szerepe döntő lehet, hiszen ezekben az ügyekben igazán különleges szakértelemre van szükség annak megítéléséhez, hogy a vád tárgyává tett cselekmény, a kezelt/tárolt/szállított stb. anyag, vagy az ügy jellege szerinti egyéb tevékenység megvalósítja-e a Btk-ban szabályozott magatartást.

A szakvélemények beszerzése, a végső és sok esetben döntő szakvélemény megérkezése hosszú időt vesz igénybe, ezért az elkövetéstől a cselekmény jogerős elbírálásáig rendszerint több év is eltelik.

* * * * *

Az ÉDÜKÖFE H-15555-3/2000. számú engedélyében és az Országos Környezetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelet 14-2855-8/2004. számú határozatában is szerepelt az IBC ballonokban való gyűjtés engedélyezése az ott meghatározott helyen. Ez a hely pedig úgy került meghatározásra, hogy az IBC konténerekben a folyékony hulladék olyan betonozott területrészekben gyűjthető, melyek betonozott kármentővel biztosítottak. Ilyen pl. a tartálypark lefejtő melletti 90 m² területű pódiuma, a tartálypark DNY-i végében kialakított 50 m² alapterületű, kármentővel ellátott gyűjtőhelye.

A 63.12 TEAOR szám tárolás, raktározásra vonatkozik. Ez egy általános jellegű megfogalmazás, ide tartozik a tárolóhely és a raktár üzemeltetése árufajtaktól függetlenül. Erre a TEAOR számú tevékenységre volt telepengedélye mind a Rumpold Kft-nek, mind pedig a Rewos Kft-nek.

Az 1000 m³-es tároló tartály átalakítási terve, műszaki leírása csupán azt tartalmazta, hogy a külső tartály és tartály közötti térfogatba jutó folyadék az aknába üríthető. Semmilyen egyéb, konkrét megfogalmazás nem szerepelt bennük a kármentő leürítésével kapcsolatban.

Az ONYX Kft. vízjogi üzemeltetési engedélye is csupán azt tartalmazta, hogy az üzemi terület egyéb csapadékvizeit a 2x150 m³-es csapadékvíz tároló medencébe kell összegyűjteni.

A TMBF általi, 2004. szeptember 14. napján kelt helyszíni jegyzőkönyv tanúsága szerint a Rumpold Kft. területén lévő 6 db 80 m³-es acéltartály veszélyes folyadék tárolására használható, azt az ONYX Kft-nek engedélyezték. A tárolók érvényes TMBF használatba-vételi engedéllyel rendelkeznek. A Budapesti Mérésügyi és Műszaki Biztonsági Hatóság állásfoglalása szerint a Rumpold Kft. tartálya alkalmas volt a benne tárolt anyagokra.

A bíróság megállapította, hogy a Polplast Kft. hulladékolaj, mint veszélyes hulladék hasznosítására, valamint szállítási és begyűjtési engedéllyel is rendelkezett.

* * * * *

Tekintettel arra, hogy a nem kellően elzárt gömbcsapon keresztül óránként 5-10 m³ veszélyes folyadék folyt el, így az volt megállapítható, hogy az észleléstől visszafelé számítva legkevesebb 10 órán belül történt a tartály kirepedése, amely megfelel a IV. r.

vádlott által elmondottaknak, miszerint amikor ő 16 órakor elzárta a csapot, akkor nem észlelt semmi különöset. Minden bizonnyal észlelte volna a jellegzetes szagot, amennyiben a tartály repedése már akkor bekövetkezett volna.

A bíróság a II. r. vádlott felelősségét abban állapította meg, hogy az ONYX Kft-hez kerülésekor nem nézte át tüzetesen a kft. berendezéseinek engedélyeit. A tartály használatbavételi engedélye csupán a terv jóváhagyási számára utal, de a II.r. vádlott ezt sem nézte át. Amennyiben így tett volna – mint ahogy a büntetőeljárás megindulását követően ezt megtette –, úgy láthatta volna a tervezési, kivitelezési hibákat. Ezáltal a havária megelőzésére, intézkedések megtételére lehetősége lett volna.

A II. r. vádlott III. r. vádlottal együtt nem gondolta végig, nem nézte meg, hogy az 1000 m³-es tartály melletti kondenz akna, mely II. r. vádlott vallomása szerint nem volt üzembe véve, összeköttetésben van-e az S1-es rendszerrel.

A bíróság megállapította, hogy a III. r. vádlottnak az engedélyezési, illetve szerződéskötési eljárásban nem volt szerepe, valamint azt is megállapította, hogy az IBC ballonokba történő veszélyes anyag elhelyezéskor (haváriát követően a tartály leürítésekor) végzettségben cselekedett.

A 2. ponttal kapcsolatban a bíróság azt állapította meg, hogy a III. r. vádlottnak nem volt kötelessége egy egyszerű csap zárását ellenőrizni, hiszen az különös szakértelmet nem igényelt. III. r. vádlott a munkaideje lejártával hazament abban a tudatban, hogy ezt az egyszerű műveletet a technikus végzettségű és nagy gyakorlattal rendelkező IV.r. vádlott szakszerűen el tudja végezni. Nem volt elvárható a III.r. vádlottól és nem is volt kötelessége, hogy ilyen mindennapi tevékenységet ellenőrizzen. A munkaköri leírásában a beosztottai ellenőrzésére vonatkozó kitétel csupán általános jellegű rendelkezés.

A III. r. vádlottnak nem volt feladata vezérlőműben személyzetről gondoskodni, ezt II. r. és III. r. vádlott is egyértelműen kijelentette. Az erre történő pontatlan és homályos utalás csupán a korábbi, az Esztergomi Városi Bíróság által megtartott tárgyalási napon készült jegyzőkönyvből volt sejtendő. A jelen eljárásban tett egyértelmű nyilatkozatok alapján ez nem képezte III. r. vádlott feladatát.

A bíróság megállapította, hogy az 1000 m³-es tartály kármentőjének leeresztésekor annak tartama alatt nem kellett ott tartózkodnia a tartályparkosnak, ezt semmi nem írta elő. Ezt erősítette meg az ugyancsak tartályparkos Onyx dolgozó is, valamint az a tény is, hogy a bevizsgált folyadék leeresztése nem olyan folyamat, amit figyelemmel kellene kísérni.

A IV. r. vádlott felelősségét a bíróság abban állapította meg, hogy nem győződött meg arról, hogy a gömbcsap elzáró karját merőleges irányig elfordította-e. A gömbcsapokról köztudott (ehhez nem kell különösebb szakértelem), hogy meghibásodhatnak, rozsdá válnak vagy egyéb szennyeződés beszorulhat, ezáltal nem pontosan, illetve nehezen zárhatóvá válhatnak.

Mindezen bizonyítékok alapján a bíróság a **II. r. és III. r. vádlott** bűnösségét (az elkövetéskor hatályos Btk-t alkalmazva) 1 rb a Btk. 281/A. (1) bekezdés b.) pontjában

meghatározott, és a (3) bekezdés szerint minősülő és büntetendő gondatlanságból elkövetett környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezésének vétségében (1. pont), míg **IV. r. vádlott** bűnösségét a Btk. 280.§ (2) bekezdésében meghatározott és az (5) bekezdés szerint minősülő és büntetendő gondatlanságból elkövetett környezetkárosítás vétségében állapította meg.

* * * * *

A bűncselekmény általános fogalmát a Btk. 10. §-a határozza meg.

E szerint bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. A (2) bekezdés szerint társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.

A társadalomra veszélyesség az a cselekmény sajátossága, miszerint a cselekmény sérti vagy veszélyezteti a büntetőjogilag védett jogi tárgyak egyikét és ez a bűncselekménnyé nyilvánítás indoka. A társadalomra veszélyesség az egy jogalkalmazói kategória.

A bűncselekmény jogi tárgya a veszélyes hulladék káros hatásától megóvandó testi közegészség, hiszen a vádbeli cselekmények a Közegészség elleni bűncselekmények cím alatt találhatók.

Formálisan tényállásszerű I. r., V. r. és VI. r. vádlott cselekménye, de az elkövetés konkrét körülményei miatt nem jelentettek veszélyt a jogrendre, vagyis a védett jogi tárgyra. A **BH.2001/307. számú döntés** szerint:

A Btk. 10. §-ának (2) bekezdéséből levezethető materiális jogellenesség fogalom szem előtt tartása mellett a bűncselekmény megvalósulásához a formai tényállásszerűség önmagában nem elegendő, ezért a jogalkalmazó minden esetben vizsgálni köteles a cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét is. (A cselekmény absztrakt társadalomra veszélyességét jelzi az a körülmény, hogy a magatartástípust a törvényhozó bűncselekménnyé nyilvánította.) A cselekmény társadalomra veszélyessége káros következmények előidézését, tehát egy fennálló állapot hátrányos megváltoztatását jelenti. Az adott cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésénél figyelembe kell venni – esetleg egyéb ismérvek mellett – a hátrányos következmények súlyosságát, a reparálhatóságot, valamint azt, hogy a jogrend képes-e ellátni a jogtárgy védelmét a büntetőjogon kívüli eszközökkel is vagy sem.

A másodfokú bíróság megítélése szerint az ilyen jellegű cselekmények esetében a társadalom védelme, nem teszi szükségessé a büntetőjogi eszközök felhasználását, elegendő a polgári jogkövetkezmények lehetőségeinek igénybevétele is. Miután a megyei bíróság azt állapította meg, hogy a vádlott cselekményének a társadalomra veszélyessége hiányzik, az ügyészi fellebbezést nem találta alaposnak, és az elsőfokú bíróság felmentő ítéletét – mert a vádlott nem követett el bűncselekményt – helybenhagyta. (Tolna Megyei Bíróság Bf. 246/2000. sz.)

A **BH.2000/238. számú döntés** a következőképpen fogalmazott:

A Btk. valamely különös részi tényállását kimerítő magatartás esetén valóban vizsgálendő a cselekmény társadalomra veszélyességének kérdése.

A Btk. 10. §-ának (1) és (2) bekezdése ugyanis a társadalomra veszélyességet – a cselekménynek azt a sajátosságát, hogy sérti vagy veszélyezteti a jogi tárgyak valamelyikét – a bűncselekmény fogalmi elemévé tette. Ennek hiányában nincs bűncselekmény, míg a társadalomra veszélyesség csekély foka a Btk. 22. §-ának *e)* pontja értelmében büntethetőséget kizáró, a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnése vagy csekélyé válása pedig a Btk. 32. §-ának *d)* pontja szerint büntethetőséget megszüntető ok.

A társadalomra veszélyesség alapvetően objektív kategória, amelynek absztrakt jellegét és mértékét maga a törvényhozó értékeli akkor, amikor különböző cselekménytípusokat alapul véve a Btk. különös részében egyes bűncselekményekre törvényi tényállást állapít meg, és azokra büntetőjogi joghátrány alkalmazását rendeli. Ebből következően a különös részi tényállásba illeszkedő magatartások – ha azok nem jogellenesek – soha sem jelentenek veszélyt a társadalomra, ellenben a tényállásszerű, jogellenes cselekmények általában szükségszerűen sértik vagy veszélyeztetik az adott jogi tárgyat, következésképpen társadalomra veszélyesek. Mindazonáltal kivételesen előfordulhatnak – olyan formálisan tényállásszerű – bűncselekmények, amelyek az elkövetés konkrét, sajátos körülményei között nem jelentenek sérelmet vagy veszélyt a jogrendre.

A törvényi tényállást kimerítő cselekmény akkor nem bűncselekmény, ha az elkövetéskor teljesen nélkülözte a társadalomra veszélyességet. Mindezt megállapította **dr. Kukorelli István a 13/2000. (V.12.) AB. határozathoz fűzött indokolásában**.

A bíróság a társadalomra veszélyesség hiányának megállapítását az alábbiakra alapozta:

1. A Rumpold Kft. és a Máfki Kft. tartályai a becsatolt tanúsítványok alapján a bennük tárolt anyagra alkalmasak voltak.

2. A Rewos Kft. és a Rumpold Kft. is rendelkezett tárolás, raktározás tevékenységre telepengedéllyel. A Máfki Kft-nek és az ONYX Kft-nek ugyan nem volt telepengedélye, de a tevékenységük ez esetben sem járt a védett jogi tárgy sérelmével, illetve veszélyeztetésével, hiszen a tárolótartályok megfelelőek voltak.

3. Az ÉDUKÖFE hulladékkal foglalkozó szakemberének tanúvallomása alapján nem a nyilvántartási szabálytalanságok miatt tettek feljelentést, a nyilvántartást az ONYX Kft a szabott határidőn belül rendbe tette. A külső tároló helyen való tárolás nyilvántartása nem volt eldugva, azt bárki számára hozzáférhető helyen tárolták.

4. Az „SZ” jegyekkel kapcsolatos szakértői véleményt a bíróság elfogadta, és megállapította, hogy valóban a kormányrendelet előírását megsértették, amikor csupán szállítólevél kiállításával szállították a veszélyes anyagokat, de a nyilvántartás célja így valósult meg, a veszélyes hulladék nyomon követhető volt. III. r. vádlott – akárcsak I. r., V. r. és VI. r. vádlott – magatartása az „SZ” jegyekkel kapcsolatban nem sértette és nem is veszélyeztette a védett jogi tárgyat.

A 98/2001. (VI. 15.) Korm. Rendelet 2. számú melléklete – a veszélyes hulladékok belföldi szállításáról szóló szabályzata szerint az alábbiakat tartalmazza:

1. Általános előírások

1.1. Az ország területén történő hulladékmozgások követésére a veszélyeshulladék-forgalomban részt vevőknek a jelen szabályzat részét képező kísérőjegyeket kell használniuk:

Kísérőjegy a veszélyes hulladék szállításához (a továbbiakban: „SZ” kísérőjegy). Ezt a lapot a veszélyes hulladék termelője tölti ki. Ez a kísérőjegy a kezelőig dokumentálja a hulladékot.

Kísérőjegy begyűjtéssel szállítható veszélyes hulladékokhoz (a továbbiakban: „K” lap). Ezt a lapot a begyűjtő tölti ki minden egyes begyűjtés esetében.

1.2. A veszélyes hulladékok azonosítására a hulladékjegyzékben felsorolt azonosító számokat kell használni.

2. Részletező előírások

2.1. A termelő köteles minden veszélyeshulladék-szállítmányt 4 példányos, általa kitöltött „SZ” kísérőjeggyel ellátni.

2.2. A kísérőjegy negyedik példánya a termelőnél marad. Az 1-3. példányokat a szállító magával viszi. A kezelő a veszélyes hulladék átvétele után a 3. példányt visszaküldi a termelőnek; ezzel igazolja a termelőnek azt, hogy a veszélyes hulladék a birtokába került.

2.3. A termelő köteles a kezelő számára az „SZ” kísérőjegyen kért adatokon túl további adatokat szolgáltatni a veszélyes hulladékok keletkezésének körülményeiről és veszélyességi jellemzőiről, amennyiben ezek a kezelő környezetének, személyének és berendezéseinek védelme, illetve a veszélyes hulladék szakszerű kezelése érdekében szükségesek.

2.4. A termelőnek a veszélyes hulladékot tartalmazó csomagolóeszközön láthatóan fel kell tüntetnie az „SZ” kísérőjegy számát és a hulladék EWC kódszámát.

2.5. Ha a veszélyes hulladék kísérőjegyének megfelelő példánya a szállítmány útnak indítását követő 30 napon belül nem kerül vissza a termelőhöz, akkor ezt a körülményt a termelőnek jelentenie kell a környezetvédelmi felügyelőség részére.

3. Szállító, begyűjtő

3.1. A szállító az „SZ” kísérőjegy 1-3. példányait a szállítás során az egyéb szükséges dokumentumokkal együtt magával viszi. A kezelővel az átadás tényét a kísérőjegyen igazoltatja, és a 2. példányt igazolásként megőrzi, az 1. és a 3. példányt pedig a kezelőnél hagyja.

3.2. Sikertelen szállítás esetén az eredeti kísérőjegyet – feltüntetve rajta az átadás megghiúsulásának okát – át kell adni a termelőnek.

A fenti szabálytalanság esetén is megállapítható, hogy itt is a fokozatosság elve kell, hogy érvényesüljön. A környezetet sértő magatartásoknál fontos, hogy a büntetőjog alkalmazására valóban ultima ratio jelleggel kerüljön sor. ... kis negligens cselekményért ne azonnal büntetőjogi represszáliával (megtorlással) válaszoljon a jogalkotó, hanem előzze azt meg a közigazgatási vagy a szabálysértési eljárás.¹⁰

¹⁰ Kóhalmi László, A környezet és a természet büntetőjogi védelmének néhány jogdogmatikai és jogpolitikai problémája. Belügyi Szemle 2004. évi 7-8. szám 200. oldal

Az állami beavatkozás elsődrendű területe és intézményi köre a közigazgatás, amely arra hivatott, hogy megvalósítsa az állam funkcióit. A közigazgatás az egyetlen olyan jogterület, amely jellemző módon a jövőbeli magatartások befolyásolására törekszik, és csak kevésbé reagál a múltbeli történésekre.¹¹

A fentiek alapján a bíróság azt állapította meg, hogy a közegészség veszélyeztetése, illetve annak megsértése a legcsekélyebb módon sem valósult meg. Vagyis a cselekmény társadalomra veszélyessége, mint a bűncselekmény egyik fogalmi eleme, hiányzik.

A sajátosan környezetvédelemre orientált szankció e téren a környezetvédelmi bírság, amely kifejezetten arra irányul, hogy anyagi hátrány kilátásba helyezésével, illetve alkalmazásával érje el a kívánatosnak tartott követelmény minél teljesebb megvalósulását, a környezet védelmét. A környezetvédelmi törvény 106. § (1) bekezdése szerint: „Aki jogszabályban, illetve hatósági határozatban foglalt, a környezet védelmét szolgáló előírást megszeg, vagy az azokban megállapított határértéket túllép – az általa okozott környezet-szennyezés, illetőleg környezetkárosítás mértékéhez, súlyához, ismétlődéséhez igazodó –, környezetvédelmi bírságot köteles fizetni.” Ugyanezen törvény 107. §-a szerint: „A környezetvédelmi bírság nem mentesít a büntetőjogi, szabálysértési, továbbá kártérítési felelősség... alól.”¹²

Az Onyx Kft-t az ÉDUKÖFE H-19500-3/2004. számú 2004. augusztus 23. napján kelt határozatával 158.643.000 Ft hulladékgazdálkodási bírság megfizetésére kötelezte. Többszöri fellebbezést követően a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban 2008. március 18-án hatályában tartotta a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság K.27.624/2006/3. számú ítéletét, melyben kötelezte a kft-t 84 810 000 Ft közigazgatási bírság megfizetésére, melyet a kft megfizetett.

A vádiratban foglaltak elbírálásakor a bíróság figyelemmel volt a környezetvédelmi törvény fenti 107. §-ára, a felmentő rendelkezés a már írtak miatt, és nem a bírság megfizetése miatt történt.

Jól szemlélteti ezt a Környezetjog c. tankönyvben szereplő megfogalmazás, miszerint a közigazgatási felelősség általános kérdései körében kifejtette a szerző, hogy: Ha a veszélyes hulladék termelője nem teljesíti nyilvántartási kötelezettségét, attól még megfelelően ártalmatlaníthatja a hulladékot, mégis megállapítható a felelőssége a mulasztásért. Az ilyen és hasonló követelmények hátterében egyrészt a környezet védelmére vonatkozó igazgatási rendszer működésének segítése, másrészt az a gyakorlati megoldás áll, hogy a hulladék nyilvántartásának elmulasztása könnyen vezet a bejelentés elmulasztásához és hasonló módon a megfelelő kezelés elmaradásához.¹³

* * * * *

11 Dr. Bándi Gyula, A környezetjogi felelősségről. Belügyi Szemle 2005/5. szám 13. o.

12 Dr. Bándi Gyula, A környezetjogi felelősségről. Belügyi Szemle 2005/5. szám 17. o.

13 Dr. Bándi Gyula, Környezetjog – Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2011. 323-324. o.

A III. r. vádlott vonatkozásában az IBC tartályokkal kapcsolatban a bíróság megállapította, hogy az azokban történő elhelyezésre végszükség miatt került sor.

A Btk. 30. § (1) bekezdés szerint nem büntethető, aki a saját, illetőleg mások személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelmében így jár el, feltéve, hogy a veszély előidézése nem róható a terhére, és a cselekménye kisebb sérelmet okoz, mint amelynek elhárítására törekedett.

A bíróság a 3. pont kapcsán azt állapította meg, hogy a havária észlelését követően azonnal kárelhárításba kezdtek, ennek során a sérült 1000 m³-es tartály tartalmát le kellett fejtetni, többek között a rendelkezésre álló 1 m³-es IBC ballonokba. Mivel ezek az IBC ballonok is kármentővel ellátott területen voltak elhelyezve, így a jogi tárgy ez esetben sem sérült. Amennyiben a jogi tárgy sérelme vagy veszélyeztetése fennállt volna, az esetben sem lett volna megállapítható a társadalomra veszélyesség, hiszen ezt a sérelmet vagy veszélyt más társadalmi előny kiegyenlítette, illetve felül is múlta. Konkrétan az a társadalmi előny, hogy az 1000 m³-es tartályban lévő veszélyes folyadék a környezetbe nem került ki.

* * * * *

Az elkövetéskor hatályban lévő Btk. 281/A.§ (1) bekezdése szerint a **környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezését** az követi el, „Aki... jogszabályban vagy végrehajtható hatósági határozatban megállapított kötelezettsége megszegésével gyűjt, tárol, kezel, elhelyez, illetve szállít olyan anyagot tartalmazó hulladékot, amely alkalmas arra, hogy...

b) vizet, levegőt, talajt szennyezze....,

c) az állatokat vagy a növényeket veszélyeztesse, büntettet követ el...”

A (3) bekezdés szerint: „Aki az (1)-(2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt gondatlanságból követi el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Ebből a törvényi tényállásból is látható, hogy a felmentett vádlottak – ha a Btk. szó szerinti megfogalmazását nézzük csupán – elkövették a terhükre rótt bűncselekményt. Az elkövetéskor hatályban volt törvényi tényállás nem felelt meg az alkotmányos büntetőjog követelményeinek, hiszen bármely csekély jogszabályszegés is bűncselekménynek minősülne.

A büntetőjogi szabályoknak egyértelmű üzenetet kell tartalmazni, hogy az egyén mikor követ el büntetőjogilag szankcionált jogsértést. Ugyanakkor korlátoznia kell az önkényes jogértelmezés lehetőségét a jogalkalmazók részéről. Vigyázni kell tehát, hogy a tényállás a büntetendő magatartások körét nem túl szélesen jelöli-e ki és elég határozott-e.¹⁴

Az elkövetéskor hatályban lévő Btk. 280.§ (2) bekezdése szerint a **környezetkárosítást** az követi el, „...aki a környezetet vagy a környezet valamely elemét jelentős mérték-

14 Dr. Gellér Balázs József és Dr. Bárányos Bernadett – Mitől hulladék a hulladék? Gondolatok a Btk. 281/A.§ margójára – Magyar Jog 2011. 5. szám 292. o.

ben szennyezi, illetve jogszabályban vagy hatósági határozatban megállapított kötelezettsége megszegésével olyan magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy a környezetet vagy annak valamely elemét jelentős mértékben szennyezze.” büntettet követ el.

Az (5) bekezdés szerint: „Aki a környezetkárosítást gondatlanságból követi el, vétség miatt az (1)-(3) bekezdés esetén két évig terjedő szabadságvesztéssel...büntetendő.”

A hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. tv. (Hgt.) 5. § (1) bekezdése szerint: „Minden tevékenységet úgy kell megtervezni és végezni, hogy az a környezetet a lehető legkisebb mértékben érintse, illetve a környezet terhelése és igénybevétele csökkenjen, ne okozzon környezetveszélyeztetést, illetve környezetszennyezést....”

A bíróság II. r., III. r. és IV. r. vádlott felelősségét **gondatlan cselekményben** állapította meg.

A mindennapi életben kialakult gondossági követelmények meghatározzák, hogy valamely tevékenységet úgy kell végezni, hogy ne származzon belőle káros következmény, illetve mit kell tenni a lehetséges káros következmények elkerüléséért. Az objektív gondossági kötelezettség egyik mozzanata: az alany köteles ügyelni arra, hogy ne idézzen elő tényállásszerű eredményt, illetve köteles azt megakadályozni.

Jogellenes a cselekmény akkor, ha a tényállásszerű eredmény az objektív gondossági köteletség megszegéséből származik, azaz objektíve előrelátható és elkerülhető volt.

Objektíve elkerülhetetlen az eredmény, az elkövető köteleességszerű magatartása esetén is bekövetkezett volna. Ilyet a bíróság jelen ügyben nem állapított meg.

A jogellenesség materiális tartalma az, hogy a cselekmény sérti vagy veszélyezteti a büntetőjogilag védett tárgyat, vagyis társadalomra veszélyes.

A bíróság megállapította, hogy II. r., III. r. és IV. r. vádlott azért nem látta előre a magatartása következményeit, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta. Ez esetben náluk hiányzott az akarat, vagyis a bűncselekmény lelki háttere. Amennyiben ezen vádlottak tanúsították volna a tőlük elvárható figyelmet vagy körültekintést, úgy a cselekményük következményeit előre láthatták volna.

A környezeti károsodásnak a veszélyével IV. r. vádlottnak számolnia kellett akkor, amikor nem fokozott gondossággal járt el a csap elzárásakor, így gondatlanság alkalmas volt arra, hogy a környezetet veszélyeztesse.

II. r., III. r. és IV. r. vádlott megszegte a Hgt.5. § (1) bekezdésében írt rendelkezést, mivel a tevékenységüket nem úgy végezték, hogy az ne okozzon környezetszennyezést.

* * * * *

A bíróság a fent írtak miatt **I. r., V. r. és VI. r. vádlottat** az ellenük 1-1 rb a Btk. 281/A.§ (1) bekezdésébe ütköző, eszerint minősülő és büntetendő – figyelemmel a Btk. 20.§ (2) bekezdésére – társtettesként elkövetett környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezésének büntette miatt emelt vád alól – mivel a cselekmény nem bűncselekmény – **felmentette.**

Az ügyész által a jogi személyekkel szemben pénzbírság kiszabására tett indítványt a bíróság a 2001. évi CIV. törvény 18. § (1) bekezdés b.) pontja alapján elutasította, mivel annak a 2.§ (1) bekezdés a.) pontjában írtak szerint csak akkor lett volna helye, ha a jogi személyek vezető tisztségviselője, vagy alkalmazottja szándékos bűncselekményt követ el.

Végülis az elsőfokú bíróság megállapította II. r. és III. r. vádlott bűnösségét gondatlanságból elkövetett környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezésének vétségében (Btk. 281/A.§ /1/ bekezdés b/ pont és /3/ bekezdés), IV. r. vádlott bűnösségét pedig gondatlanságból elkövetett környezetkárosítás vétségében (Btk. 280. § /2/ és /5/ bekezdés). Mindhárom vádlottat megrovásban részesítette.

A másodfokú bíróság Bf.310/2010/7. számú végzésével az ítéletet helybenhagyta azzal, hogy II. és III. r. vádlott cselekménye a Btk. 281/A. § /1/ bekezdés c/ pontja szerint is minősül.

Dolgozatommal többek között arra szerettem volna rámutatni, hogy mennyire fontos a környezetvédelmi beruházások engedélyezésekor a pontos, világos, csak egyféleképpen értelmezhető fogalmazás. Ugyanez vonatkozik természetesen a törvényekre, kormányrendeletekre, és alacsonyabb szintű jogszabályokra is.

A fent vázolt ügyben nagy – és az elbíráláskor már megoldhatatlan – nehézséget jelentett az, hogy különösen az engedélyek esetében ez a feltétel nem teljesült.

A környezetvédelmi beruházások egyre nagyobb száma és mindennapi életünkben betöltött jelentősége miatt minden bizonnyal emelkedni fog az ilyen, vagy ilyen mértéket el nem érő, de hasonló események bekövetkezése – a 2010 októberében a MAL Zrt-nél bekövetkezett kiemelt jelentőségű és hatású tragédiát nem is említve. Mindezek miatt kívántam felhívni a figyelmet ezúton is a környezetvédelem bármelyik szintjén és területén dolgozók, abban részt vevő személyek felelősségére.

Alapvetések a szlovén szabálysértési jogról

Köszönettel tartozom az áldozatos segítségéért, tájékoztató munkájáért Bojan Bočkorec bíró úrnak, a Lendvai Járásbíróság elnökének.

I. A Szlovén Köztársaságról pár gondolat

Szlovénia (teljes nevén a Szlovén Köztársaság) Közép-Európa déli részén, az Alpok lábánál terül el. Magyarországgal dél-nyugaton határos államalakulat. E dél-nyugati szomszédunkról viszonylag kevés információval rendelkezünk. A szlovén jogrendszert illetően pedig még annyival sem. Ugyanakkor a szlovén határ mellett élők gyakran beszélnek arról, hogy Szlovéniába átautózva jobban be kell tartani a sebességhatárokat, és terjengnek hírek a szlovén rendőrség határozott fellépéséről is. Érdeemes tehát kicsit utána nézni, hogy hogyan is épül fel a szlovén jogrend, intézményrendszer és ezek között is érdemes tisztában lenni a szlovén szabálysértési jog néhány alapvető szabályozásával.

A függetlenségét 1991 nyarán deklaráló Szlovénia ugyanúgy 2004. május 1. napján vált az Európai Unió tagjává, mint Magyarország, de rövid önálló története ellenére mára számos posztkommunista ország részéről lett sok tekintetben irigyelt országgá. Ezen aránylag rövid időszak alatt a viszonylagosan stabil gazdasági és politikai háttérhez –

¹ dr. Takács Linda bírósági titkár, Lenti Járásbíróság

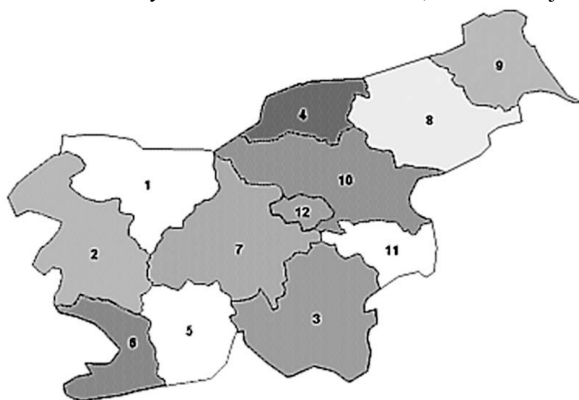
2007-ben az eurozónához is csatlakozott – haladó demokratikus jogállami intézményrendszer társult.

Szlovénia területe kb. Magyarország egynegyedét teszi ki és kicsivel több, mint kétmillió ember otthona. Kis területen és viszonylag alacsony lélekszámához képest az országban 45 fajta nyelvjárás létezik, melyek hangzása egymástól jelentősen eltérő. Aki meg szeretné tanulni a nyelvet, nemcsak emiatt ütközik problémákba, hanem nagyrészt azért is, mert a Muzsics Ferenc által 1997-ben írt „Szlovén nyelvkönyv” című tankönyvön kívül más, magyarok számára íródott könyvet nem igen fog találni.

Szlovénia Magyarországgal határos vidékének erős magyar kötődése van, hiszen a Muravidék (Prekmurje) az I. világháborút követő békeszerződésig – leszámítva az 1941 tavaszától 1945 tavaszáig tartó rövid időszakot – Magyarországhoz tartozott. A Magyarországtól akkor elcsatolt 940 négyzetkilométernyi terület 169 települése közül 28-nak teljes egészében magyar lakossága volt. Míg 1921-ben a Muravidék 92.000 lakosából 20 000-25 000 fő lehetett magyar származású, a 2002-es népszámlálás során már csak 6.200 fő vallotta magát magyarnak.

A szlovén kisebbségi politika példás. Alkotmányuk biztosítja a szabad anyanyelvhasználatot. A 61. szakasz a „nemzeti hovatartozás szabad kifejezéséről”, a 64. szakasz pedig az „őshonos olasz és magyar nemzeti kisebbség külön jogairól” rendelkezik.

Szlovénia 12 régióra tagozódik, mely közigazgatási határok a bíróságok illetékességi területére vonatkozóan is irányadó adatokat tartalmaznak, lentebb kifejtve:

1. Gorenjska (Hegyvidék)
2. Goriška („Gorizia“)
3. Jugovzhodna Slovenija (Délkelet-Szlovénia)
4. Koroška („Karintia“)
5. Notranjsko-kraška (Belső-Karszt)
6. Obalno-kraška (Partmenti-Karszt)
7. Osrednjeslovenska (Közép-Szlovénia)
8. Podravska (Drávavidék)

9. Pomurska (Muravidék)
10. Savinjska (Savinja-vidék)
11. Spodnjeposavska (Also-Szávamente)
12. Zasavska

Érdekességképpen: Szlovéniában a bíróságok hatásköre a magyar bíróságok hatáskörénél jóval szélesebb. Bíróságok végzik a magyar rendszertől eltérően a *telekkönyvezést, a végrehajtást*. (Itt végrehajtó csak akkor vesz részt a végrehajtási eljárásban, ha van ingó végrehajtás az ügyben, minden más esetben és minden eljárási cselekményt bírók, illetve bírósági referensek, illetve szakmunkatársak – nálunk bírósági titkárok – végeznek). Bíróságok végzik a *hagyatéki eljárást is*.

II. Szlovén – magyar – osztrák együttműködés szabálysértési és bűnügyekben

Nagymértékben elősegíti az együttműködést a szlovén–magyar–osztrák szerződő felek között szabálysértési, illetve bűnügyek tekintetében a Magyar Köztársaság Kormánya, az Osztrák Köztársaság Kormánya és a Szlovén Köztársaság Kormánya által kötött, a Dolga Vason Rendészeti Együttműködési Központ működtetéséről szóló megállapodás kihirdetéséről alkotott **318/2007. (XI.23.) Kormányrendelet (a továbbiakban: a Kormányrendelet)**. A Központ létrehozásának célja, hogy segítsék és továbbfejlesszék a rendőri együttműködést a szomszédos országok között.

E három ország megállapodott abban, hogy a szlovén fél a Szlovén Köztársaságban Lendva önkormányzat területén, a Magyarország és a Szlovén Köztársaság közötti államhatár térségében Rendészeti Együttműködési Központot (a továbbiakban: a Központ) létesített. A Központ a Dolga Vas-i Határrendőrségi Kirendeltség épületében került elhelyezésre.²

A Központ feladata különösen a Szerződő Felek közötti együttműködés elősegítése, fejlesztése. Ennek keretein belül főleg a Szerződő Felek közötti, hatályos kétoldalú rendőri együttműködési szerződések és a személyek államhatáron történő visszafogadásáról szóló szerződések alapján a határon átnyúló rendőrségi együttműködés elősegítése; a közrend és közbiztonság fenntartása, valamint a határon átnyúló bűnözés és illegális migráció megelőzésének támogatása; a többi, az EU tagállamai között létesített rendészeti együttműködési központokkal való együttműködés.³

Tekintve, hogy Lenti határ menti város, nagy az átmenő forgalom, így a Lenti Járásbíróság gyakran foglalkozik külföldi állampolgárok ügyeivel. Ezen eljárások kapcsán a Lenti Járásbíróság többször igénybe vette már a Rendészeti Központ segítségét. Különösen hasznosnak bizonyul a Központ a szabálysértési ügyekben mikor külföldi,

2 318/2007. (XI.23.) Kormányrendelet 1. cikk

3 318/2007. (XI.23.) Kormányrendelet 2. cikk

leginkább szlovén természetes személyek (nálunk a szabálysértési eljárásban eljárás alá vont személyként, vagy tanúként szereplő személyek) személyes adatainak (főleg lakcímének) felkutatásában nyújt megbízható és gyors segítséget.

III. A Lenti Járásbíróság kapcsolata a Lendvai Járásbírósággal

A Lenti Járásbíróság és a határ túloldalán lévő Lendvai Járásbíróság együttműködése több évtizedre nyúlik vissza, létrehozásában Hajós Ferencnek, a Lendvai Járásbíróság korábbi elnökének voltak elvülhetetlen érdemei. A kétoldalú kapcsolatok intenzitása sajnálatos módon a 2000-es évekre lecsökkent és a határ menti jogásztársadalom leginkább a Pannon Jogász Szimpózium keretén belül ápolta a kapcsolatot. A két – történelmileg is szoros kapcsolatban álló – szomszédos bíróság együttműködése 2013. évben vett újabb fordulatot, amikor a Lendvai Járásbíróság bírái ún. munkaebédre meghívásra kerültek a Lenti Járásbíróságra kapcsolatépítő jellegű kötetlen program keretében. Már ezen esemény kapcsán megállapodtak a felek, hogy újjáélesztett kapcsolatukat később tartalommal töltik meg, melynek kézenfekvő területe a szakmai kutatómunka lesz. Örvedetes, hogy a felvetés a szlovén oldalon pozitív és lelkes fogadtatásra talált.

A szlovén-magyar határ mellett élve, a Lenti Járásbíróság munkatársaként érdeklődéssel fordultam a szlovén jog irányába, kutatómunkámat pedig aktívan segítette Bojan Bočkorec bíró úr, a szlovén-magyar határ menti Lendvai Járásbíróság elnöke, aki idejét nem kímélve, kötetlen, informatív beszélgetések keretében osztotta meg a szlovén jogrendszerrel kapcsolatos áttekintő jellegű kérdéseimre vonatkozó információit. A beszélgetések keretében az elnök úr is tudakozódott a magyar jogrendszerrel, mely információcsere mindkét fél részére hasznosnak, tanulságosnak és érdekesnek bizonyult. A tanulmányban írt szlovén jogrendszerre vonatkozó adatok Bojan Bočkorec bíró úr tájékoztató válaszain alapulnak.

IV. A szlovén bírósági rendszerről általában

Előre bocsátom, hogy a szlovén jogban a jogszabályoknak nincs száma, mint Magyarországon, hanem névvel és rövidítéssel illetik azokat.

A szlovén bírósági rendszer tagozódását a „Bíróságokról szóló törvény”, a „**Zakon o sodiščih**” szabályozza.

A ranglétra alján helyezkednek el az *elsőfokú ítélezést* folytató, a városok, községek közigazgatási határaihoz igazodó Járásbíróságok (Okrajna sodišča), melyből 44 található, valamint több járásbíróság illetékességi területét átölelő – a járásbíróságoktól hatásköri szempontból elkülönülő kerületi bíróságok (O-krožna sodišča) állnak, utóbbiból 11 db van.

Ezek felett helyezkedik el a *másodfokú ítélezést* folytató 4 felsőbbbíróság (Višja sodišča).

A ranglétra tetején foglal helyet a **Legfelsőbb Bíróság** (*Vrhovno sodišča*), melynek a magyar jogrendszerhez hasonlatosan legfőképp jogegységesítő szerepe van. Végzi továbbá a „nem rendes jogorvoslatok”, az ún. „revíziók” elbírálását, amik a magyar felülvizsgálatnak felelnek meg.

Létezik továbbá a **Munkaügyi Bíróság** (*Delovna sodišča*), melyből az egész országban 4 db található, kirendeltségként működnek bizonyos Kerületi Bíróságok székhelyén.

Továbbá Szlovéniában is van természetesen **Alkotmánybíróság** a magyar Alkotmánybírósághoz hasonló és azzal azonos feladatkörrel.

A Járásbíróságok és a Kerületi Bíróságok úgy funkcionálnak, mint Magyarországon a Járásbíróságok és a megyei elsőfokú bíróságok. Elsőfokon eltérő hatáskörrel bíráskodnak, nincs közöttük hierarchikus viszony. Az elsőfokon hozott – bármilyen témájú – döntések ellen szinte minden esetben van helye fellebbezésnek, melyet a felsőbbbíróságok bírálnak el.

V. A szlovén szabálysértési jog általában

A szlovén szabálysértési jogot jelenleg fő jogszabályként a **„Zakon o prekrških”**, magyar fordításban a „Szabálysértésről szóló törvény” szabályozza, mely anyagi és eljárási szabályokat is tartalmaz. Főszabályként az összes szabálysértési jogterületen elfogadott jogszabálynak ezen törvényhez kell igazodnia, ettől nem térhet el. Ez azonban a gyakorlatban nem valósul meg, mivel a szlovén törvényhozás aktív munkát végez. Az új jogszabályok rendelkezései gyakran ellentétben állnak a fenti törvénnyel, így a jogalkalmazóknak nincs könnyű dolguk.

Minden szabálysértési jogterületet külön jogszabályok szabályoznak. A teljesség igénye nélkül említek ezek közül párat.

A közlekedéssel kapcsolatos jogszabályok például 4 könyvben foglalnak helyet. A **„Zakon o pravilih cestnega prometa (ZprCP)”** a közlekedésről szóló törvény. A **„Zakon o motornih vozilih (ZMV)** a gépjárművekről szóló törvény. A **„Zakon o cestah (ZCes-1)”** az utakról szóló törvény, gyakorlatilag a szlovén KRESZ. A **„Zakon o voznikih”** a gépjárművezetőkről szóló törvény.

VI. „Zakon o prekrških”

A szabálysértésről szóló **„Zakon o prekrških”** elnevezésű jogszabály két fő részből áll: általános és eljárásjogi részből.

A jogszabály felépítése hasonlatos a magyar, szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. (Szabs.tv.) törvényhez. Különbség ugyanakkor például, hogy a szlovén **„Zakon o prekrških”** nem tartalmaz

szabálysértési tényállásokat. Azokat az egyes szabálysértési területeken kiadott külön jogszabályok tartalmazzák. Ebből is adódik a jogalkalmazási nehézség a szlovénoknál, mivel a szabálysértésekről szóló törvényük meghatároz bizonyos kereteket például az egyes kiszabható büntetések vonatkozásában, amivel nem lehet ellentétes a többi jogszabály. A törvényalkotónak ugyanakkor ezt az összhangot nem minden esetben sikerült maradéktalanul megvalósítania, így az egyes jogszabályok több esetben ellentétesek az alaptörvénnyel, ami jogalkalmazási nehézségeket okoz.

1. Az általános rész felépítése nem sokban tér el a magyar Szabs. tv-től. A teljesség igénye nélkül pár tartalmi eleme:

Meghatározza a *szabálysértés fogalmát*, miszerint a szabálysértés olyan tett, amivel törvényt, kormányrendeletet, vagy önkormányzati rendeletet sért az elkövető, és ezért a jogszabály szankciót határoz meg. Rögzíti azt, hogy szabálysértéssé csak törvény, kormányrendelet és önkormányzati rendelet minősíthet egy cselekményt.

Meghatározza a *szabálysértésben eljáró szerveket* („Zakon o prekrških” 45. szakasz). Szlovéniában eljár szabálysértési ügyekben a bíróság, a rendőrség és az úgynevezett Felügyelő Közigazgatási Szervek (pl.: Élelmezés Ellenőrző Hatóság, Építésügyi Hatóság, Részvénypiacot felügyelő Hatóság, Adóhivatal, Rendfelügyelő – ez utóbbi minden községnek külön van, ellenőrzi például a szabályos parkolást -).

A 4. szakasz rendelkezik arról, hogy milyen *szankciók* szabhatók ki. Szlovéniában szabálysértés elkövetői részére kiszabható szankciók: a pénzbírság, a figyelmeztetés, büntető pontok – közlekedési ügyeknél -, járművezetéstől eltiltás (1 hónaptól 1 évig terjedhet, végleges eltiltás Szlovéniában nincs). Szankciók továbbá a külföldi állampolgár kitoloncolása, az elkobzás, fiatalkorú elkövető esetében a nevelési intézkedés. Ez utóbbiról pár szóban annyit, hogy a szabálysértésről szóló törvény 33. szakasza részletesen szabályozza. Hasonló a magyar büntető törvényben szabályozott lehetőséggel, hogy az elkövetővel szemben magatartási szabályok határozhatók meg. Ilyen például, hogy végezzen az elkövető jótékonyági munkát, járjon iskolába, végezzen tudásfelmérést vezetésből, járjon pszichológushoz, stb.. A kiszabható szankciók között szerepel továbbá, hogy az elkövetőt meghatározott ideig eltiltják a közpénzre való pályázás lehetőségétől.

Nagy eltérés a magyar jogtól, hogy **Szlovéniában nem szabható ki szabálysértésért elzárás büntetés!** Korábban – míg a Szlovén Alkotmánybíróság 2014 decemberében alkotmányellenesnek nem minősítette – létezett Szlovéniában olyan szabálysértési elzárás, hogy ha az elkövető nem fizette meg a számára kiszabott pénzbírságot, 30 napra elzárható volt büntetés-végrehajtási intézetben. Ezen elzárás letöltése a fizetendő pénzbírság összegébe nem számított bele, azt nem csökkentette, csupán azt a célt szolgálta, hogy kikényszerítsék a pénzbírság befizetését. Amennyiben az elkövető letöltötte a 30 nap elzárást és nem fizette meg a kiszabott pénzbírság összegét, az Adóhivatal azt adók módjára hajtotta be.

Az általános részben rögzíti a „**Zakon o prekrških**”, hogy ami nem szerepel a szabálysértési törvényben, arra a szlovén büntető törvényben kell alkalmazni. Valamint a Szabs.

tv. 29. § (1) bekezdéshez hasonlóan az értelmezési kérdésekben a büntető jogszabályra utal.

A „Zakon o prekrških” 8. szakasza szabályozza a *büntethetőséget kizáró okokat* (a magyar joghoz hasonlóan szabályozza például a jogos védelem, vagy a végszükség, kóros elmeállapot témakörét).

A 9. szakasz tartalmazza, hogy a szabálysértéseknek mind a *szándékos*, mind a *gondatlan* elkövetési alakzata is büntetendő. A magyar jogtól eltérően viszont a 10. szakasz rögzíti, hogy a *kísérlet* Szlovéniában nem büntethető szabálysértésként. Az elkövetők között ellenben a felbujtó és a bűnsegéd is szerepel.

Jelentős eltérés a magyar 2012. évi II. törvénytől (a továbbiakban Szabs.tv.), hogy az elkövetők között (13. szakasz) a szlovén jog nemcsak magánszemélyeket enged felelősségre vonni, hanem a törvény lehetséges elkövetőként szabályozza a magánvállalkozókat és a jogi személyeket is. A jogi személyek felelősségre vonhatóságáról a törvény 14. szakasza rendelkezik. Felel a jogi személy minden szabálysértésért, amit a munkavállalója munkavégzés közben követ el, vagy a munkavállaló az ő nevében, az ő számlájára, vagy az ő tárgyaival követ el. Kibújhat a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szabálysértést a munkavállalója szándékosan azért követte el, hogy a munkáltatójának kárt okozzon, vagy a munkáltatóval kötött szerződés megszegésével követte el. (Ha például közlekedési szabálysértés elkövetése miatt büntetnek egy kamionsofőrt, akkor akár egy eljárásban, akár külön eljárásokban, de bünteti a szabálysértési hatóság a kamion vezetőt, a munkáltató jogi személyt és a munkáltató felelős tisztségviselőjét is.) Ha a munkáltató jogi személy ellen felszámolási, vagy végelszámolási eljárás indul, akkor csak a szabálysértés tényét állapítja meg a hatóság és a cég megszűnéséig a cég hasznából vonja el a kiszabandó bírság összegét, a cég megszűnését követően pedig a bírság megfizetéséért a jogutód felel – ha van – a cég tárgyaival. Magánvállalkozót ugyanakkor a vállalkozás megszüntetését követően is felelősségre lehet vonni. A törvény 15. szakasza fogalmazza meg, hogy ki a szabálysértés elkövetésekor felelősségre vonható felelős tisztségviselő ilyen esetekben. Eszerint felelős tisztségviselő az, aki felhatalmazással rendelkezik, hogy a cég nevében, számlájára, tárgyaival rendelkezzen, továbbá az is, aki felelős azért, hogy felügyeljen a cégen belül arra az eljárásra, ami kapcsán a szabálysértés bekövetkezett (pl.: teherautó gumicsereje).

A 17. szakasz rendelkezik a kiszabható *pénzbírság összegéről*. (Természetes személynek maximum 45 000 euró, magánvállalkozóknak 200-150 000 euró, jogi személynek 200-250 000 euró, de nagyobb cég esetén 400-500 000 euró, felelős személy esetén 40-10 000 euró.) Léteznek fix összegű bírságok, melyeket az egyes törvényi tényállások határoznak meg. Meg nem fizetés esetén a pénzbírságot az Adóhivatal hajítja be adók módjára, közérdekű munka végzéssel teljesítésre a szlovén jogszabály is lehetőséget ad.

Szabályozza az általános rész keretein belül a törvény az *elévülést*. Relatív elévülési időként a törvény a szabálysértés elkövetésétől számított 2 évet határoz meg, melyet minden eljárási cselekmény félbeszakít. Az abszolút elévülési idő az ezt követő 2 év eltelte,

azaz a szabálysértés elkövetésétől számított összesen 4 év. Ezt követően nem lehet az elkövetőt a szabálysértésért felelősségre vonni.

A „Zakon o prekrških” a 199. szakasztól a végrehajtási szabályokat tartalmazza. Ezek közül kiemelendő, hogy a kiszabott, meg nem fizetett pénzbírság végrehajtása – ha az elkövető a bírságot nem fizeti meg és közérdekű munkavégzés keretein belül le sem dolgozza – az Adóhivatal feladata, azt adók módjára hajtja be a saját számlájára. Egyébként lehetősége van az elkövetőnek a pénzbírság összegének közérdekű munkavégzéssel történő teljesítésére. A közérdekű munkavégzés helyét a bíróság jelöli ki határozattal, közérdekű munka végeztetését vállaló munkáltatókat tartalmazó országos nyilvántartásból, mely határozat ellen fellebbezésnek van helye. Elzárásra nem lehet átváltoztatni a kiszabott pénzbírságot. 10 év alatt évül el a pénzbírság végrehajthatósága. Ez a magyar jogszabályokkal összehasonlítva (Szabs. tv. 24. § (1) bekezdés) más. A meg nem fizetett pénzbírság végrehajthatóságának elévülése Magyarországon az alaphatározat jogerőre emelkedésétől számított 1 év, tehát Szlovéniában lényegesen hosszabb az elévülési idő.

2. A szabálysértési törvény a 208. szakasztól az eljárási szabályokat tartalmazza.

A szlovén eljárási, hatásköri szabályokat is érdemes áttekinteni, mivel az jelentősen eltér a magyar jogrendtől.

Szlovéniában szabálysértési ügyekben főleg a Rendőrség és az egyéb Felügyelő Közigazgatási Szervek járnak el. A bíróság főképp az ezen szervek által, a saját hatáskörükben hozott határozatokkal szembeni kifogásokat bírálja el másodfokként.

A „Zakon o prekrških” 52. szakasza határozza meg azt, hogy a Rendőrség és az egyéb Felügyelő Közigazgatási Szervek milyen szabálysértésnél nem járhatnak el, így jelöli meg gyakorlatilag a bíróság hatáskörét.

A bíróság által saját hatáskörében elbírált szabálysértések – a magyar rendszerhez képest – szűk körre koncentrálnak.

Bíróság bírálja el saját hatáskörben:

a) azokat a szabálysértéseket, amelyekért annyi büntetőpontot lehet szankcióként kapni, hogy az elkövető azonnal elvesztheti miatta a jogosítványát (ez Szlovéniában 18 büntetőpont – például ittas vezetés, illetve súlyos gyorshajtás -, fiatal jogosítvánnyal rendelkező – azaz két éven belül szerzett jogosítvánnyal rendelkező – személy esetén 7 büntetőpont);

b) olyan szabálysértéseket, ahol kiszabható szankcióként az elkobzás és ennek lehetősége fennáll;

c) ha fiatalkorú az eljárás alá vont személy.

A szabálysértési hatóságok illetékessége a 77. szakasz szerint a szabálysértés elkövetésének helyéhez igazodik, kivétel a fiatalkorú elkövetők esetében, mert ott az elkövető lakóhelye az irányadó. Speciális illetékességi szabály, hogy az adóval kapcsolatos kifogásokat az egész ország területéről a Muraszombati Járásbíróság bírálja el másodfokon.

A bírósághoz – a bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben – a rendőrség tesz feljelentést szabálysértési ügyekben. A rendőrség végez egyfajta előkészítő eljárást, de nem olyan

alapos, átfogó fajtát, mint amit Magyarországon a jogszabály előír. Az ügyben szereplő eljárás alá vont személyeket, tanúkat a rendőrség „csak” meghallgatja. A meghallgatásról „jegyzetet” készít. Nem hangzik el egy figyelmeztetés sem. Így a bírósági tárgyaláson ezek a „jegyzetek” csak okiratként értékelendők. Nem rendelkeznek a vallomás bizonyító értékével.

A bíróság a hatáskörébe tartozó ügyekben **szabálysértési tárgyalást** tart. A tárgyaláson egyesbíró jár el. A tárgyalásra a bíró az eljárás alá vont személyt megidézheti és értesítheti is. Amennyiben idézésre a tárgyaláson nem jelenik meg, a bíró elrendeli a rendőri elővezetését. Rendbíróságot nem alkalmaznak ilyen esetben, mert azt hatástalannak tartják. Ha a bíró úgy dönt, hogy az iratban elegendő bizonyíték áll rendelkezésre, az eljárás alá vont személyt a tárgyalás időpontjáról, helyéről csak értesíti és figyelmezteti, hogy amennyiben nem jelenik meg, az iratok alapján fog dönteni.

Amennyiben a tárgyalás más szabálysértési hatóság határozata elleni kifogás elbírálására irányul, akkor a bíróság másodfokként jár el és amennyiben az ilyen tárgyaláson nem jelenik meg az eljárás alá vont személy, – a magyar Szabs. tv.-hez hasonlóan – úgy rendelkezik a jogszabály, hogy ez a kifogás visszavonásának minősül.

A tárgyaláson a bíró határozza meg a bizonyítás sorrendjét, valamint azt is, hogy milyen bizonyítékot hogyan értékel és mit fogad el. Szabad mérlegelése van. Ugyanakkor a 114. szakasz szerint – a magyar Szabs. tv. rendelkezéseitől eltérően – az eljárás alá vont személynek, illetve másnak is csak az első tárgyaláson van lehetősége bizonyítási indítványt előterjeszteni, erre figyelmeztetni kell. Kivétel, ha az eljárás alá vont személynek a bizonyíték később jutott a tudomására, de ilyen esetben ezt is bizonyítani kell igazolási kérelem keretein belül. Ha a bizonyítékot ezt követően terjesztették elő, úgy, hogy nem tudják igazolni, hogy az első tárgyalás időpontjában nem volt róla tudomásuk, akkor a bíró a bizonyítékot nem veheti figyelembe.

Ahogy ez a polgári eljárásoknál is így van, Szlovéniában a szabálysértési tárgyalásról jegyzőkönyvvezető a tárgyaláson jegyzőkönyvet készít, amit a tárgyaláson készre írnak, abból kaphat az eljárás alá vont személy.

A járásbírószám ügydöntő és egyéb végzései ellen *fellebbezésnek van helye* a felsőbbbírószámhoz.

A járásbírószámoknak szabálysértési ügyekben, amennyiben a határozat ellen senki nem nyújt be fellebbezést, lehetősége van *rövidített indokolást készíteni*, melyben csak a megállapított tényállás, valamint az szerepel, hogy az elkövető a szabálysértés elkövetését beismerte-e, továbbá tartalmazza a határozat a jogszabályi hivatkozásokat. Szlovéniában a határozatszerkesztés szabályai is eltérnek a magyar jogtól. A tényállási rész a rendelkező részben foglal helyet. (A polgári eljárásokban például nem létezik rövidített indokolás, ott fellebbezéstől függetlenül csak hosszan lehet a határozatot indokolni, ami a szlovén bírókra óriási terhet ró.)

3. Külön témaként emelem ki, annak súlyossága miatt azon – Magyarországon nem létező – szankciót, hogy Szlovéniában bizonyos szabálysértések elkövetőinek személy-

gépjárművét az intézkedő rendőr **kötelezően lefoglalja** a szabálysértés helyszínén (ZPrCP 23. szakasza).

Így kell eljárnia az intézkedő rendőrnek, ha:

a) az elkövető a cselekményét megelőző két éven belül három alkalommal volt büntetve súlyos közlekedési szabálysértésért. Ilyennek minősül ha a településen belül a vezető több, mint 30 km/órával, ha településen kívül több, mint 40 km/órával, illetve ha autópályán több mint 50 km/órával túllépte a sebességhatárt. Ha ittas, vagy bódult állapotban történő járművezetést követ el, vagy ha az elkövető elutasítja ellenőrzéskor a szonda megfújását;

b) az elkövető érvénytelen vezetői engedéllyel vezet;

c) az elkövetőnek ideiglenesen elvették a vezetői engedélyét és ennek hatálya alatt ismét vezet;

d) a szabálysértés miatt tettenéréskor nem engedi a rendőr, hogy az útját a gépjárművel folytassa az elkövető, de ő tovább vezet.

A bíróság dönt arról, – fellebbezhető végzésben –, hogy az elkövető személygépjárműve véglegesen elvételve kerül-e. Amennyiben a bíró úgy dönt – legfőképpen bűnismétlés veszélye esetén –, hogy a lefoglalással érintett személygépjármű végleges elvételve kerül, dönt egyben a lefoglalt autó sorsáról. A lefoglalással érintett gépjárművet – általában az értékétől függően – értékesítik, vagy megsemmisítik. A személygépjármű visszadására van lehetőség, ha az elkövető a kérelmét kellően megindokolja, de a bíró mérlegeléssel, saját belátása szerint dönt.

4. Külön tényállások szabályozzák az egyes szabálysértéseknél a **helyszíni bírság** kiszabásának lehetőségét. Szlovéniában nem feltétele a helyszíni bírság kiszabásának, hogy az elkövető elismerje a szabálysértés elkövetését. A helyszíni bírság kiszabása ellen 8 napon belül fellebbezésnek van helye. Lehetősége van az elkövetőnek arra, hogy ha a helyszíni bírságot (56. szakasz) a jogerőre emelkedéstől számítva 8 napon belül megfizeti, annak csak a felét kell teljesíteni.

5. Szót érdemel a magyartól szintén jelentősen eltérő eljárás, ami a közlekedési szabálysértésekkel kapcsolatos **pontrendszer** miatt alakult ki.

A közlekedési szabálysértések elkövetői Szlovéniában büntetőpontokat kapnak, melyet a Ljubljanában vezetett országos nyilvántartási rendszerben rögzítenek. A *külföldi elkövetők is* kapnak büntetőpontot a szabálysértésekért, őket az a szankció fenyegeti, hogy ha összegyűlik a 18 büntetőpontjuk, akkor 1 év időtartamra eltiltja az elkövetőt a bíró a Szlovén Köztársaság területén történő gépjárművezetéstől.

A kapható pontok mértékét a ZPrCP szabályozza a 46. szakaszban. Fix pontrendszer alakítottak ki. Az egyes szabálysértések elkövetéséért meghatározott mennyiségű büntetőpont jár. (Pl.: Településen belül 61 km/óra, vagy azt meghaladó sebességgel vezet az elkövető – 3 büntetőpont és 250 euró, 71 km/óra, vagy azt meghaladó sebességnél pedig 5 büntetőpont és 500 euró pénzbírság, 80 km/óra, vagy azt meghaladó sebességtúllépés esetén 9 büntetőpont és 1000 euró pénzbírságbüntetés a tarifa.)

Amikor az elkövető eléri a 18 pontot (fiatal – 2 éven belül szerzett jogosítvány esetében a 7 pontot), a nyilvántartást vezető szerv erről értesítést küld az elkövető lakóhelye szerint illetékes járásbíróhoz. Ekkor a bíróság határoz a vezetői engedély elvételéről. A bíróság határozata ellen fellebbezésnek van helye a felsőbbbíróhoz.

Szlovéniában fiatal vezetőnek számít a gépjárművezető a jogosítványának megszerzésétől 2 évig, illetve bárki 21 éves koráig. Tehát, ha mondjuk 17 évesen szerzett jogosítványt az elkövető, akkor rá 4 évig vonatkozik a fiatal vezetőkre előírt szabályozás.

Az elkövető kérheti a bíróságtól, a bíróság vezetői engedély elvételéről való határozatának kézbesítését követő 8 napon belül, hogy *a jogosítványának elvételét a bíróság halassza el*. A kérelmet indokolni kell (pl.: munkába járáshoz, létfenntartáshoz, stb... nélkülözhetetlen a vezetői engedélyének megléte). A bíróság dönthet úgy, hogy a vezetői engedély elvételét maximum 6-24 hónap próbaidőre elhalasztja. Ilyen esetben, ha a vezető újabb szabálysértést követ el, végrehajtják a büntetését. A halasztásról való döntésnél a bíróság határozhat például úgy is, hogy ha az elkövető ittas járművezetés miatt szerzett büntetőpontot, őt orvosi vizsgálatra küldi annak megállapítása érdekében, hogy alkalmas-e gépjárművezetésre. Az orvosnak ilyenkor ki kell mondania, hogy az elkövetőt alkalmasnak tartja-e a járművezetésre. Ha viszont például gyorsajtás miatt szerzett 18 pontot az elkövető, kötelezheti a bíróság arra, hogy vezetői tanfolyamon és vizsgán bizonyítsa vezetői tudományát. A feladatok végrehajtása kötelező.

A járművezetéstől való eltiltás 1 hónaptól 1 évig terjedhet. Ha valaki büntetőpontok miatt veszti el a jogosítványát, ahhoz, hogy vezethessen, ismét le kell vizsgáznia gépjárművezetésből (elméletben és gyakorlatban is). Szlovéniában nem létezik a végleges járművezetéstől eltiltás.

6. Ugyancsak a pontrendszerhez kapcsolódóan alakult ki Szlovéniában közlekedési szabálysértéseknél a „**gyorsított eljárás**”, amelyet azon esetben lehet alkalmazni, mikor a szabálysértő olyan szabálysértést követ el, *amelyért fix 18, illetve fiatal vezető elkövető esetén 7 büntetőpont jár*. Ilyen esetben az intézkedő rendőr köteles a helyszínen a vezető jogosítványát elvenni és közölni a vezetővel, hogy nem mehet tovább a gépjárművel. A szabálysértési iratokat ekkor a rendőrség 5 napon belül elküldi a bíróságra.

A bíróság határozatot hoz arról, hogy az elkövető jogosítványát ideiglenesen elveszi a szabálysértési eljárás végéig. Az elkövető 8 napon belül kérelmezheti, hogy a bíróság a vezetői engedélyét adja vissza részére az eljárás végéig. A bíróság ennek a kérésnek – indokolt esetben – általában eleget tesz. A bíróság mindig a szabálysértést elbíráló határozatban dönt a vezetői engedély sorsáról, a gépjárművezetéstől való eltiltásról. Amennyiben ez az eset áll fenn, a szabálysértési eljárás általában két hónap alatt befejeződik, hiszen a bíróság figyelemmel van arra, hogy az elkövető – amennyiben nem kapta azt vissza – az eljárás végéig meg van fosztva a vezetői engedélyétől, illetve ugyanezen ok miatt az elkövető is együttműködik a bírósággal.

7. Szlovéniában külön, egy **másfajta gyorsított eljárás** létezik arra az esetre, ha az elkövető az országból való távozásával mentesülhetne a felelősségre vonás alól. A Zakon

o prekrških 110. szakasza szerint az elkövetőt a rendőrség őrizetbe veheti és köteles 12 órán belül bíró elé vezetni, amennyiben ennek feltételei fennállnak. Nyilván ezen eljárást főleg a külföldi elkövetők esetén alkalmazzák.

8. Itt egy újabb, szintén **külföldi szabálysértőkkel kapcsolatban** alkalmazott eljárás, **a büntetés végrehajtásának biztosítása** érdekében. A szabálysértés elkövetésekor büntetést – például helyszíni bírságot – kiszabó rendőrnek joga van a Zakon o prekrških 110. szakasz 5 bekezdése alapján az elkövető iratainak a büntetés kifizetéséig történő lefoglalására (pl.: vezetői engedély, személyazonosító igazolvány, teherlap).

VII. Érdekességképpen a szlovén szabálysértés, bűncselekmény néhány magyartól eltérő elhatárolási kérdése

Érdeemes betekinteni a szlovén szabálysértések, bűncselekmények világába, mivel az a Magyarországon megszokottól teljesen eltérő képet mutat.

Szlovéniában a bűncselekmények 3 fajtába sorolhatóak. Vannak a közvadás, a magánvadás és az ún. „beleegyezéses” bűncselekmények.

A **közvadás** büntetőeljárásban a vádat, akárcsak Magyarországon, az ügyész képviseli. **Magánvadás** büntetőeljárásnál a vádat a sértett maga képviseli, hasonló jogosultságokkal, mint nálunk. Az úgynevezett **„beleegyezéses” büntetőeljárásoknál** az ügyész képviseli a vádat, de a sértett beleegyezése kell az eljárás lefolytatásához, amely beleegyezését az eljárás során bármikor visszavonhatja. Ilyen esetben az eljárás megszűnik.

A teljesség igénye nélkül a szlovén bűncselekmények közül az érdekesség kedvéért az alábbiakat emelem ki.

Szlovéniában nem létezik a *tulajdon elleni szabálysértés* fogalma. Minden, ami tulajdont, vagy birtokjogot érintő kriminalizált cselekmény, az bűncselekmény, függetlenül az elkövetési értéktől.

Szomszédunknál nincs *magánlaksértés szabálysértése*, mert minden ilyen jellegű cselekmény egységesen magánlaksértés büntetnének minősül (kršitev nedotakljivosti stanovanja). Ez „beleegyezéses” bűncselekmény. Amennyiben a sértett beleegyezését nem adja meg az eljárás lefolytatásához és történt valami támadó jellegű cselekmény a magánlaksértés elkövetése közben, a rendőrség „rendbontás” szabálysértése miatt fog eljárást lefolytatni az ügyben.

Veszélyes fenyegetés szabálysértése sem létezik, az ilyen jellegű cselekmény hivatalból üldözendő közvadás bűncselekmény (nasilništvo). Komoly élet, vagy testi épség ellen irányuló fenyegetés szükséges az elkövetéséhez. Szlovéniában ezt a cselekményfajtát komolyan üldözik.

Szlovéniában 2010 évben kitágították a magánvadás büntetőeljárások körét. Ugyan jelen tanulmány témája a szabálysértés, mégis érdemes egy pillantást vetni a szlovén büntető tényállásokra, csakhogy megizleljük a szlovén mentalitást. Kitűnik belőlük pél-

dául, hogy Szlovéniában mekkora hangsúlyt fektetnek a privát szféra védelmére, amit érdemes lenne eltanulni tőlük és a magyar jogrendszerbe beépíteni belőle egy-két tényál-
lást.

Néhány bűncselekményfajta (Bojan Bočkorec bíró úr nem hivatalos nyers fordítása szerint):

– Magánvádas bűncselekmény a „*becsületsértés*” (raz žalitev).

– Magánvádas bűncselekmény a „*rágalmazás*” (obrekovanje) – az követi el, aki más-
ról más előtt valótlán sértő tényt állít.

– Szintén ismeretlen magánvádas bűncselekmény a magyar jogrendszerben a „*csalá-
di élettel kapcsolatos kibeszélés*” (*opravljanje*). Ha az elkövető más családi életével kap-
csolatban „pletykál” és ezzel árt a sértettnek, bűncselekményt valósít meg abban az eset-
ben is, ha igazat mond.

– A „*jogtalan hallgatóság, vagy felvételezés*” (*nepravичeno prisluškovanje in zvočno
snemanje*) szintén bűncselekmény. Ezen bűncselekményt az követi el, aki jogtalanul hall-
gatózik bármilyen más személyek magánbeszélgetése közben és az ott hallott információt
mások számára bármilyen módon közvetíti, vagy lehetővé teszi, hogy más arról tudomást
szerezzen, ugyanígy az, ha más személy által – akár neki, akár másnak – mondott dolgo-
kat hangfelvételen rögzíti, de nem közli a sértettel, hogy ezt teszi, azért, hogy ezzel visz-
szaélve kárt okozzon. A „jogtalan hallgatóság” beleegyezéses, míg a „jogtalan felvétele-
zés” magánvádas bűncselekmény.

– A „magánirat nyilvánosságra hozatala” magánvádas bűncselekmény (nedovoljena
objava zasebnih pisanj).

– Beleegyezéses bűncselekmény a „más személyről jogosulatlanul kép, vagy felvétel
készítése” (*nepravичeno slikovno snemanje*), amennyiben ezzel az elkövető súlyosan
behatol a másik személy magánszférájába.

VIII. Végül

Láthattuk a fenti rövid ismertetésben, hogy a magyar szabálysértési jog sok tekintet-
ben hasonlít a szlovén szabálysértési jogra (főleg a szabályozott eljárási kérdéseket, alap-
elveket tekintve), de legalább annyi ponton el is tér tőle.

A szlovén szabálysértési törvény a magyarral azonos szellemi alapokon nyugszik,
azonos fő elvek mellett épül fel. Köszönhető ez nyilván az EU-s alapelvek jogegységesítő
hatásának. Ugyanakkor a szomszédos országban azonos problémákra a magyartól jelen-
tősen eltérő megoldások léteznek. Vehetjük például a kiszabható szankciókat, amelyek
nagymértékben eltérnek a Magyarországon használatosaktól. Képzeliük csak el, milyen
közfelháborodással járna, ha Magyarországon bizonyos szabálysértések elkövetőire beve-
zetnék szabálysértési szankcióként a szabálysértés elkövetési eszközeként használt sze-
mélygépjármű lefoglalását, majd végleges elvételét. Úgy gondolom, hogy ez a magyar

gazdasági helyzetben kivitelezhetetlen volna. Akár a család anyagi csődjéhez vezetne. De miért ne lehetne Magyarországon is megvalósítani azt, hogy az új jogosítvánnyal rendelkező sofőrök által elkövetett cselekmények más, szigorúbb megítélés alá essenek. Szerintem a szlovén szabályozás ezen eleme ésszerű és más országok számára is iránymutató, hiszen köztudomású, hogy a tapasztalatlan és sokszor meggondolatlan sofőrök gyakrabban okoznak balesetet az utakon. Ez a preventív megoldása a szlovén jognak arra, hogy a fiatalabb – esetleg meggondolatlanabb, vagy bátrabb – járművezetőket óvatosságra, fokozottabb körültekintésre szorítsa.

Bevezethető és hasznos volna nálunk is azon eljárási szabály átvétele, miszerint az első szabálysértési tárgyalásig lehet előadni az ügyben ismert bizonyítékokat. Az eljárás alá vont személynek jelentősen lecsökkenne az eljárás elhúzására irányuló lehetősége.

Megfontolásra érdemes azon szlovén szabályozás, hogy a jogi személyek is felelősségre vonhatóak legyenek szabálysértés elkövetéséért. Hiszen hányszor előfordul, hogy a kamionsofőr hiába jelzi a munkáltatójának, hogy nem megfelelő a kamion, vagy a rajta lévő gumik állapota. Ismerjük – tisztelet a kivételnek – a munkáltatók szokásos válaszáat, és azt a jelenséget, hogy a kamionsofőr, aki az állását félti, a nem megfelelő műszaki állapotban lévő kamionnal is végül kénytelen elindulni. A munkáltatók hozzáállásán nagymértékben lehetne ilyen és ehhez hasonló szabályozásokkal változtatni, hiszen a jogszabály őket is érdekeltté tenné a szabályok betartásában.

Szlovéniában példaértékűen védik a jogszabályok a privát szférát és a családi életet. A magyar szabályozás e téren szintén nem nevezhető hatékonynak.

Magyarországon a szabálysértési jog területén a jogalkotó még nem oldott meg minden feladatot, érdemes a külföldi példákat figyelembe venni, hogy a jogrendszerünk szabálysértési jogterületen is minél következetesebbé, hatékonyabbá váljon. A fő hangsúlyt a prevencióra és nem a megtorlásra kellene helyezni. Mindamellet, hogy természetesen a szabálysértők kapják meg a tetтарыnyos büntetésüket. A szlovén szabálysértési jog ugyanakkor számos olyan megoldást kínál, ami a szabálysértőket – a szigorúbb büntetés kilátásba helyezésével (pl.: gépjárműelvétele) – már eleve elrettenti a szabályok be nem tartásától, tehát még úgy is hatékonyabb, hogy nem tartalmaz a szankciórendszerük elzárás büntetést. Erre nagyon jó példa, hogy amennyiben Szlovéniában megbünteti a rendőr a külföldi gépjárművezetőt, az iratai lefoglalásával rákényszerítik az elkövetőt, hogy fizesse ki a büntetését, mielőtt továbbállna. A magyar példa emellett pedig az, hogy amennyiben a külföldi kamionsofört tetten éri a magyar rendőrség szabálysértés elkövetése közben, nagyrészt hiába szab ki bármilyen büntetést (helyszíni bírságot, vagy pénzbírságot), valószínűleg soha nem lehet azt behajtani. Már csak azért sem, mert például a külföldi személyazonosító igazolványok sok országban nem tartalmazzák a személy édesanyjának nevét, és több esetben a megadott lakcímek sem helytállóak. Így amikor a rendőr az adatrőgzítést követően elengedi a szabálysértő külföldi kamionost, nagy valószínűséggel nem lehet többet megtalálni, nemhogy vele szemben eljárást folytatni. Ha a szlovén oldalon ezt a problémát meg tudják oldani, feltételezem, hogy nálunk is meg lehetne teremte-

ni a jogszabályi kereteit annak, hogy a magyar rendőrség hatékonyabban – jogszabályok által szabályozott eszközrendszerrel – tudjon fellépni a külföldi állampolgárságú szabálysértőkkel szemben.

Érdemes tehát kitekinteni a magyar határvonalakon túlra és más – a nálunk megszokottól eltérő – megoldásokat is számításba venni. A kitekintések során ráadásul az egyes, nálunk ismeretlen jogintézményeket működés közben is megfigyelhetjük, és hasznos részeit beépíthetjük a saját intézményeink közé. Bátran vegyük számításba a külföldi jó példa Magyarországon történő alkalmazhatóságának lehetőségét.

IV.

Új irányvonalak az eljárási jogban

Az igazságügyi szolgáltatások büntetőjogi vetületei Fókuszban az áldozatsegítés

„Bárki, bárhol, bármikor válhat bűncselekmény áldozatává. Ennek színhelye lehet az iskola, utca, a lakóhely. De beférkőzik az erőszak oda is, ahol a leginkább biztonságban kellene éreznie magát az embernek: az otthonokba és a családokba. Vannak olyan, életkoruknál, egészségi állapotuknál vagy szociális helyzetüknél fogva kiszolgáltatottabb emberek, akik eleve hamarabb válnak bűncselekmény áldozatává: magányos idősek, gyermekek, fogyatékosok...”

Trócsányi László²

Témafelvetés

Alapvető megállapítás, mely szerint a bűnmegelőzésnek nemcsak az elkövetővé, hanem az áldozattá válás elkerülését is szem előtt kell tartania, amelyet az Európa Tanács ajánlása az áldozatok segítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről R(87)21. szám alatt fogadott el (Recommendation No. R(87) 21 on Assistance to victims and prevention of victimisation, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987).

A bűnözés áldozatainak nyújtandó segítségről szóló Rec(2006)8. sz. ajánlás / Recommendation Rec(2006)8 on assistance to crime victims, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 June 2006/ megjelenésével a címből kikerült a viktimizáció megelőzésére történő utalás. De a bűncselekmények elkövetésének és az áldozattá válásnak a csökkentését célzó prevenciók politika kialakítása továbbra is alapvető célkitűzés maradt.

A bűnmegelőzés speciális tipológiája középpontjában az elkövető, a szituáció és az áldozat irányú megközelítés áll, az elsődleges, másodlagos és harmadlagos prevenció megkülönböztetésével.³

1 Dr. Szekeres Diána, egyetemi adjunktus, BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézet, Üzleti Jog Tanszék, Igazságügyi Hivatal munkatársa

2 Trócsányi László igazságügy miniszter beszéde az áldozatvédelmi konferencián 2014. szeptember 10.

3 Jan J.M. Van Dijk, Jaap de Waard i.m. 488-489.o. In: Dr. Görgényi Ilona: Az áldozattá válás megelőzése

A viktimológia az „*áldozatok tudományos igényű tanulmányozása*”.⁴ Jelentésének arnyalati meghatározása az áldozati fogalom meghatározás függvénye.

Benjamin Mendelshon jeruzsálemi ügyvéd szerint elkülöníthető egymástól az elkövetővel, valamint az áldozattal kapcsolatos kriminalitáshoz vezető tényezők csoportja, amely így új tudományterületként létrehozta a viktimológiát.⁵

Hans von Hentig a „Megjegyzések a tettes és áldozat közötti interakcióról” című 1941-es művében hangsúlyozza a dinamikus szerepkört a statikus mellett a bűncselekmények létrejöttével kapcsolatosan, miszerint a bűncselekmény áldozata nem passzív objektum, hanem aktív szubjektum a kriminalitási folyamat során, közreműködve a bűncselekmény keletkezésére és lefolyására.⁶

Ferencz Zoltán hangsúlyozza, hogy Hentig és Mendelsohn együttesen jutottak el a sértett-elkövetői kapcsolat szerepének elkülönítéséhez és az elkövetési körülmények szerepének feltárásához, bár nézeteik alapvetően egymással ellentétesek.⁷

A viktimizáció egyszerűsítve áldozattá válást, kiszolgáltatottságot jelent, a viktimológia pedig az áldozatok tudományos igényű tanulmányozását jelenti. Az áldozati definíciók eltérése tekintetében az alábbi területekre osztható a viktimológia tudománya⁸:

Összetettebb értelemben a bűncselekmények áldozataival foglalkozó tudományterület, amely az áldozatok bűncselekményekben betöltött szerepét, jogait és a róluk történő gondoskodást vizsgálja. E tudományterületet nevezhetjük „**kriminálviktimológiának**”.

Univerzális felfogásban önálló tudományterületként a társadalom valamennyi áldozatával foglalkozik és minden olyan tényezőt vizsgál, amely alapján áldozattá válás bekövetkezhet. E tudományterületet nevezhetjük „**általános viktimológiának**”.

A „**modern viktimológia**” a szűkebb értelmezésként fennálló „kriminálviktimológia” és „általános viktimológia” mellett új és komplex megközelítést jelentve az alábbi területekkel foglalkozik:

- a bűncselekmények áldozataival,
- a balesetek, szerencsétlenségek áldozataivá válókkal,
- az emberi jogok megsértésének áldozataival,
- a hatalommal való visszaélés áldozataival,
- az élethez, egészséghez, tisztességhez és biztonsághoz való jogtól megfosztott áldozatok körével.

4 Raskó Gabriella: A mai polgári viktimológia helyzete két nemzetközi szimpozion tükrében. Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XV. Budapest, 1978. 157-158. oldal, In: Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris Kiadó, 2001., 13. oldal

5 In: Görgényi Ilona: A viktimológia In: Gönczöl Katalin-Kerecsi Klára-Korinek László-Lévay Miklós (szerk.) Kriminológia-Szakkriminológia, 277. oldal

6 Ferencz Zoltán: Az alkalmazott viktimológia lehetőségeiről. Jogtudományi Közlöny, 1980. évi 5. szám 309. o. In: Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris Kiadó, 2001., 13. oldal

7 Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris Kiadó, 2001., 12-13. oldal

8 Separovic, Z. P. 1985, 28. oldal In: GÖRGÉNYI Ilona: A viktimológia In: Gönczöl Katalin-Kerecsi Klára- Korinek László-Lévay Miklós (szerk.) Kriminológia-Szakkriminológia, 276. oldal

Nem tesz különbséget a természetes személyi, vagy kollektív személyi minőség, valamint a fizikai, vagy nem fizikainak minősülő behatás között, továbbá az előírt jogi rendelkezések, univerzális emberi jogi koncepciók megsértésének tekintetében.

A viktimológia az alábbi területeket kutatja:

- a bűnözés áldozatorientált elemzését,
- az egyes bűncselekmények áldozatorientált elemzését,
- az áldozati személyiségtípusokat,
- az áldozati személyiségjellemzőket,
- az áldozat viselkedését:
 - a bűncselekmény bekövetkezése előtt,
 - a bűncselekmény bekövetkezése alatt,
 - a bűncselekmény bekövetkezése után,
- az áldozat elkövetővel kapcsolatosan tanúsított magatartását,
- az áldozat büntetőeljárársban történő közreműködését,
- az áldozat jogi helyzetét,
- a bűncselekménnyel okozott kár megtérülési módjait:
 - az igazságszolgáltatási szféra területén belül,
 - az igazságszolgáltatási szféra területén kívül,
- a bűnözéstől való félelem aspektusait,
- az áldozatok számára hozzáférhető segítség formáit,
- az áldozatsegítő szervezetek tevékenységét,
- a veszélyeztetett „áldozati kört”,
- az áldozattá válást,
- valamint a **másodlagos viktimizáció** megelőzésének módjait.⁹

A kriminológia alkalmazott tudományaként fungál, a viktimológia, a bűncselekmények sértettjeinek jogi, pszichikai, szociális vonatkozású helyzetét vizsgálja, elemezve a jogi helyzetet, az elkövető és a sértett kapcsolatát, azokat a jellemzőket, amely a sértett szempontjából fennállnak, tipologizál, valamint a megelőzést, a megsegítést és a kártalanítást kívánja előtérbe helyezni.¹⁰

Az áldozatsegítés, mint igazságügyi szolgáltatás megjelenéséről

A „igazságügyi szolgáltatásként” delegált feladatkör a 2003. évben létrejött Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálatára rendszerbe épült bele, mellyel az új központi szerv neve 2004. január 1. napjától kezdődően Igazságügyi Minisztérium

9 In: Görgényi Ilona: A viktimológia In: Gönczöl Katalin-Kerezi Klára- Korinek László-Lévay Miklós (szerk.) Kriminológia-Szakkriminológia, 276-277. oldal

10 In: Szekeres Diána: Igazságügyi szolgáltatások egyes alternatívái alapjogi megközelítésben doktori értekezés 2013, 36. oldal

Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat Országos Hivatala lett. A hivatal 2006. január 1. napján bővült ki az áldozatsegítő szolgáltatásokkal – szintén európai uniós feladatellátás céljával –, és emiatt új nevet is kapott, mint Igazságügyi Hivatal.¹¹ A tényleges munkafolyamat a jogi segítségnyújtás területén egy hónapos felkészülési-előkészítési folyamattal kezdődött meg, a tényleges ügyfélfogadási tevékenység kezdete 2004. április 1. napjára tehető.

A 2010. évi országgyűlési képviselő-választások eredményeként a rendszer átalakítási folyamata megkezdődött, kezdetben távlati célként meghatározva a kormányhivatalokba való integrálódás szükségességét. A változások nem feltétlenül jelentettek gyökeres módosítást, a jogi szabályozás hatályos törvényekhez történő átalakítása jogalkotói cél és eszköz is egyúttal.

Az Igazságügyi Hivatal illetékességére és szervezeti rendszerének felépítésére vonatkozó szabályozás az alábbi táblázatban foglalható össze:¹²

IDŐINTERVALLUM	A SZERVEZETI RENDSZER FELÉPÍTÉSÉRE VONATKOZÓ JOGSZABÁLYI HÁTTÉR
2003-2004	IM PFSZOH – 72/2003. (V. 28.) Korm. rendelet az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala létrehozásáról, valamint ehhez kapcsolódóan egyes kormányrendeletek módosításáról
2004-2006	IM PJSZ – 254/2003. (XII. 24.) Korm. rendelet az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat Országos Hivataláról
2006-2010	IH (KIH) – 144/2005. (VII. 27.) Korm. rendelet az Igazságügyi Hivatalról.
2011-2012	KIMISZ – 322/2010. (XII. 27.) Korm. rendelet a pártfogó felügyelői, jogi segítségnyújtási, áldozatsegítési és kárpótlási feladatokat ellátó szervekről
2012-2014	KIH – 177/2012. (VII. 26.) Korm. rendelet a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalról
2014-	IH – 233/2014. (IX.18.) Korm. rendelet az Igazságügyi Hivatalról

Forrás: saját ábrázolás, saját szerkesztés Veisz Gábor: Az Igazságügyi Hivatal szerepe, Budapest, 2014. október 6-7., OBH Magyar Igazságügyi Akadémia előadás alapján

¹¹ 144/2005. (VII. 27.) Korm. rendelet, 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről (a továbbiakban: Ást.), az áldozatsegítő támogatások igénybevételének részletes szabályiról szóló 1/2006. (I. 6.) IM rendelet

¹² Veisz Gábor: Az Igazságügyi Hivatal szerepe, BUDAPEST, 2014. október 6-7., OBH Magyar Igazságügyi Akadémia előadás

Igazságügyi szolgáltatások a joghoz jutás érdekében - a jogi segítségnyújtás és az áldozatsegítés kapcsolódási pontjai

A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXXV. törvény rendelkezései alapján a büntető ügyekben a sértett, magánvádló, magánfél, egyéb érdekelt, valamint a pótmagánvádló pártfogó ügyvédi képviselője biztosított – a jogi segítségnyújtás keretében, a jogi segítségnyújtásról szóló törvényben szabályozott eljárásban és feltételekkel –, és az eljárások költségét az állam a fél helyett, a rászorultság feltételeinek tüzetes vizsgálata után átvállalja, illetőleg viseli. Véleményem szerint a hazai segítségnyújtási eljárásokban az Emberi Jogok Európai Egyezményének szelleme érvényesül és érvényesült egyben azon jogalkotói döntés meghozatala során, amikor is a pártfogó ügyvédi képviselője biztosításának lehetőségét a bíróságoktól az Igazságügyi Hivatalhoz, azaz a Jogi Segítségnyújtó Szolgálathoz delegálták. A büntetőeljárásban nyújtott állami segítség alapvetően a pártfogó ügyvéd igénybevételenek jogát jelenti, pótmagánvádló esetében a szolgáltatás megelőző formája a személyes költségmentesség és a pártfogó ügyvédi képviselője igénybevétele terjed ki.

A jelenleg hatályos jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Jst.) vonatkozó rendelkezései a büntetőeljárásokban nyújtott jogi segítség alapvető szabályait rögzítik a peren kívüli segítségnyújtás szabályainak, illetve a polgári eljárásokra vonatkozó szabályoknak az alkalmazásával. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) a büntetőeljárásban résztvevő valamennyi személy kapcsán létrehozott jogi segítségnyújtást biztosító intézményeket.¹³ A Jst. hatálya alá azonban csak a pótmagánvádló személyes költségmentessége és a sértett, a magánvádló, a magánfél és egyéb érdekelt, valamint a pótmagánvádló pártfogó ügyvédi képviselője tartozik. A segítségnyújtás engedélyezése pedig a Jst. szerinti feltételekkel és eljárás keretében történik.

A jogi segítségnyújtási reform folytatásával kapcsolatos feladatokról szóló 2179/2007. (X.10.) Kormányhatározat írta elő a szakértő számára az előterjesztés készítése kötelezettséget 2010. december 31-ig a költségkezdményeknek a bíróságoktól az Igazságügyi Hivatalba telepítésével kapcsolatos költségkihatásokról, a közigazgatási hatósági eljárásokban történő jogi segítői képviselő bevezetéséről. A jogi segítségnyújtásnak köszönhetően, Magyarországon 2004. április 1-jétől a szociálisan hátrányos helyzetben lévőeknek módjuk nyílt arra, hogy a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényben lefektetett jogi segítői intézményrendszer által biztosított szakszerű jogi tanácsadást, tájékoztatást, okiratkészítést – mint peren kívüli támogatási formát – igénybe vegyék. A szociálisan rászoruló, törvényi feltételeknek megfelelő felek számára az eljárásjogi képviselő biztosítására 2008. január 1-jétől van lehetőség polgári peres, nem peres és büntetőeljárások keretén belül. A későbbiekben részletes bemutatásra kerülő jogi segítségnyújtásról szóló törvény és a háttérben álló kormányzati célkitűzés, rendelettervezetek köre eredetileg a kirendelt védő intézményének átvételét szorgalmazta.

13 A Jst. 17. §-hoz fűződő Kommentár

Jelenleg hazánkban a „rászorulóknak” a következő módozatok alapján nyílik lehetőségük a büntető eljárások esetén jogi segítségnyújtás iránti támogatás igénybevételére: büntető eljáráson kívül, illetőleg azt megelőzően – ebben az esetben a bűncselekmények áldozatainak számára peren kívüli jogi segítségnyújtást biztosítanak – 2008. január 1-jétől pedig büntetőeljárás keretén belül is –, szakjogászai segítségre tarthatnak igényt a kérelmezők. Fontos mozzanatnak tekintem a hivatal 2007. január 1. napjától kezdődő döntési kompetenciájának kibővítését,¹⁴ amely szerint a bűncselekmények áldozatai részére peren kívüli segítségnyújtást, ún. szakjogászai közreműködést kell biztosítani.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia szerepéről

A 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat szól a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023), melynek értelmében a bűnmegelőzés, mintegy komplex dimenzióként funkcionál, azaz célként jelenik meg egyrészt a bűnözés mennyiségi csökkentése, másrészt pedig az állampolgárok biztonságérzetének javítása, továbbá kiemelt cél a bűnalkalmak csökkentése, bűnözést gerjesztő okok hatásának mérséklése vagy az áldozattá válás megelőzése.¹⁵

A bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (a továbbiakban: Ást.) a bűncselekmények áldozatai számára 2006. január 1-jétől nyújtható támogatások rendszerét szabályozza. A Fővárosi és megyei Kormányhivatalok keretén belül *áldozatsegítő szolgálatok* működnek, melyek a megyeszékhelyeken szerveződnek és a hivatal területi szerveződésű egységeivel, így a jogi segítségnyújtó szolgálatokkal is mellérendeltségi viszonyban helyezkednek el. A szolgálat munkatársainak a hatósági munka ellátása melletti további jelentős feladatköre: a bűncselekmények áldozatairól tudomással bíró állami, önkormányzati és civil szervezetekkel való kapcsolattartás és közreműködés, az áldozati jogok érvényesülésének figyelemmel kísérése, együttműködés keretében történő tájékoztatás-kérés, a hatósági munka ellátása.

Az Igazságügyi Hivatal¹⁶ Áldozatsegítő szolgáltatási egységének feladatai az áldozatsegítésben alapvetően két főbb területre oszlanak, egyrészt a területi áldozatsegítő szolgálatok legfontosabb feladata a szolgáltatásnyújtás, amely kiterjed a hatósági feladat ellátásra (azonnali pénzügyi segély, hatósági bizonyítványok), valamint a nem hatósági feladatkör ellátására is (érdekérvényesítés elősegítése, pszichológus). Eljár továbbá támo-

14 Az Igazságügyi Minisztérium Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat Országos Hivatala 2005. évi költségvetési beszámolójának szöveges indoklása forrás: http://www.kih.gov.hu/data/cms2004/Beszamolo_szoveges_indokolas_2005.pdf. (letöltés dátuma, 2016. 01. 21.)

15 Veisz Gábor: Az Igazságügyi Hivatal szerepe, Budapest 2014. október 6-7., OBH Magyar Igazságügyi Akadémia Előadás és Szatmáry-Antal Tamás: Az áldozattá válás jellemző Magyarországon, Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, TÁMOP 5.6.1.C szakmai nap, Szombathely, 2013. november 21.

16 Veisz Gábor: Az Igazságügyi Hivatal szerepe, Budapest, 2014. október 6-7., OBH Magyar Igazságügyi Akadémia előadás; An Introduction of the Hungarian Victim Support Service dr. Gábor Veisz (Office of Justice, Hungary) Ankara, 30-31. November 2014. hatályos tájékoztatás

gató hatósági feladatok, a készpénzes kifizetések és az ismeretterjesztés, tájékoztatás területén is. Az Igazságügyi Hivatal pedig a módszertani munka letéteményese, képzéseket, továbbképzéseket szervez, egységes informatikai rendszert alakított ki, elkészíti a kimutatásokat, a beszámolókat, a belföldi és nemzetközi kapcsolatok kiépítésének felelőse, mindamellett, hogy hatósági ügyintézészt végez, és kezeli a pénzügyi céllelőirányzatot és gondosodik a nem készpénzes kifizetések teljesítéséről.

Az Ást. értelmében bűncselekmény *áldozatának minősül a bűncselekmény* közvetlen sértettje és azon személy is, aki bizonyíthatóan annak közvetlen következtében szenvedett sérelmet, kárt. A sérelem maga olyan testi vagy lelki sérülés – így súlyos félelem, szorongás, érzelmi megrázkódtatás –, mint trauma, sokk, pszichés zavar és olyan vagyoni kár lehet, amely a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésbe hozható.

A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (továbbiakban: Ást.) vonatkozó 1. §-a értelmében az a személy minősül áldozatnak, aki a Magyarországon elkövetett bűncselekmény és tulajdon elleni szabálysértés sértettje (*közvetlen áldozat*), továbbá aki ennek közvetlen következményeként hátrányt, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el (*közvetett áldozat*), amennyiben magyar állampolgár, az Európai Unió bármely tagállamának állampolgára, az Európai Unió kivüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgára, vagy Magyarország területén jogszerűen tartózkodó hontalan személy, emberkereskedelem áldozataként azonosított személy, továbbá az állampolgársága szerinti államnak Magyarországgal kötött nemzetközi megállapodása vagy viszonyosság alapján erre jogosul személy.

Közvetlen áldozatként az a sértett definiálható, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény, szabálysértés megsértette vagy veszélyeztette (ide tartozhat: feljelentő, magánvádló, pótmagánvádló, tanú).

Közvetett áldozatnak minősül többek között a hozzátartozó, az eltartott, a szemtanú, a lefoglalt dolog tulajdonosa.

Létezik továbbá a különleges bánásmódot igénylő áldozatok köre is. Léteznek olyan személyek, akik egy-egy súlyosabb eseten is (látszólag) túl tudnak lendülni, vannak azonban olyanok is, akiket egy esetlegesen kevésbé súlyosnak tűnő eset is mélyen megérint és megvisel. Az áldozattal kapcsolatba kerülők sajátos felelőssége, hogy az érintett személyekkel fokozott tapintattal járjanak el, így különösen ügyeljének azokra, akiket a cselekmény jobban megviselt, vagyis speciális védelmi szükséglettel rendelkeznek.

A különleges bánásmódot igénylő sértett fogalmát 2015. november 1-jétől a Be. 62/C. § vezette be. Az adott személy speciális védelmi szükségletét érintően a következő szempontokat kell figyelembe venni:

- az áldozat személyes jellemző jegyei (a büntetőeljárás megindulásakor még be nem töltött 18. életév esetén automatikusan különleges bánásmódot igénylőként kell kezelni a sértettet, de egyéb személyes jellemzők is szerepet játszhatnak),

- a bűncselekmény természete vagy típusa,
- bűncselekmény körülményei,
- a bűncselekmény súlyossága (pl. emberkereskedelem, terrorizmus, szervezett bűnözés),
- a bűncselekmény motivációja, beleértve az áldozat személyes jellemzői miatti hátrányos megkülönböztetést vagy elítélletet is (pl. gyűlölet-bűncselekmény, fogyatékossgal élő áldozat),
- az áldozat és az elkövető közötti bármilyen olyan kapcsolat fennállása, amely az áldozatot különösen sebezhetővé teszi (különös figyelemmel a nemi alapú erőszakra, a közeli hozzátartozók közötti erőszakra, és a szexuális erőszakra).

Az Ást. 2015. november 1. napján hatályba lépett változásai nyomán rendszeresítésre került egyéni szükségletfelmérő kérdőív ezen körülmények feltárását is szolgálja, mindamelllett a büntetőeljáráásban a rendőrség által elvégzett sértetti egyéni értékelés szabályait a 64/2015. (XII. 12.) BM rendelet szabályozza.¹⁷

A magyar állampolgárokra, az Európai Unió bármely tagállamának állampolgárára, az Európai Unión kívüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgárára, Magyarország területén jogszerűen tartózkodó hontalan személyekre, emberkereskedelem áldozataira terjed ki a törvény személyi hatálya, illetve az állampolgársága szerinti államnak a Magyarországgal kötött nemzetközi megállapodása vagy viszonyosság alapján arra jogosult személyek körére. Áldozatsegítő szolgáltatásra, a Magyarországon életvitelszerűen élő olyan magyar állampolgár is jogosult, aki jogszerű külföldi tartózkodása alatt szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmény áldozatává vált, amennyiben ezt hatóság által igazolni képes.

Az Európai Unión kívüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgára abban az esetben lehet jogosult az ún. „állami kárenyhítés intézményének” igénybe vételére, amennyiben az Európai Unió valamely tagállamában lakóhellyel vagy szokásos és jogszerű tartózkodási hellyel rendelkezik. A kialakított áldozatsegítési támogatás jelentős pozitívuma, miszerint a Magyarországon tartózkodási vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező áldozattá vált személy is részesíthető állami kárenyhítésben.

Támogatás igényelhető szakjogászai segítségnyújtás szolgáltatás keretében abban az esetben, amennyiben a sértetti jogállással rendelkező fél ténylegesen bűncselekmény sértettje, és a feljelentés megtételéhez, jogainak megismeréséhez, a bűncselekmény következtében az ezzel összefüggésben keletkezett jog- és érdeksérelem elhárításához szükséges a szakjogászai közreműködés, illetve az ügyfél keletkezett kárának megtérítéséhez szükséges a jogi tanácsadás. Lehetősége nyílik az ún. „szakjogászai segítségnyújtásra” szoruló áldozatnak arra, hogy szükség szerint büntető ügyben, tanúzási kötelezettségével kapcsolatosan kaphasson jogi segítő által biztosított szakszerű jogi felvilágosítást.

A peren kívüli anyagi szabályrendszer már említett, 2006. január 1. napjával bekövetkező áldozatsegítést érintő korrekciója következtében 2008. január 1. napjától lépett hatály-

¹⁷ Forrás: Az IH által rendelkezésre bocsátott szakmai anyagok alapján (2016. január)

ba a polgári és büntető peres ügyek tekintetében a pártfogó ügyvédi képviselőt, illetőleg ez utóbbi peres ügykörben a személyes költségmentesség elbírálásának lehetősége.

Visszatérve azonban a 2004. április 1. napjával hatályba lépett jogszabályi változásokra, a támogatási forma kifejezetten tájékoztatási és tanácsadási tevékenység biztosítására irányult, és a szociálisan rászoruló réteg részére okiratkészítéshez nyújtott segítség biztosítását tette lehetővé szakavatott jogi segítők, ügyvédek közreműködésével.

Ami a rendszer szervezeti felépítését illeti, elmondható, hogy a mai napig a területi szervek a megyei (illetőleg a fővárosi) hivatalokra szerveződnek, a központi működés letéteményese a központi igazságügyi hivatal módszertani főosztálya, és a szolgálat igazgatósága, melyet a hivatal mindenkorai főigazgatója irányít. E körben megjegyzem, hogy a szolgálatok ügyintézőinek alapvető feladata mindemellett az, hogy egyszerűbb megítélésű ügyekben a hivatalt felkereső ügyfelek számára maguk is anyagi körülményektől függetlenül tájékoztatást, tanácsadást, illetve hatásköri és illetékességi iránymutatást nyújtsanak, mindezt természetesen díjmentesen.

A jogi segítségnyújtási eljárás iránti igény érvényesítése minden esetben kérelem / formanyomtatvány/ benyújtásával indul. A jogi segítségnyújtási támogatásban magyar állampolgárok, Magyarországon bejelentett lakóhellyel rendelkező, menekültügyi eljárásban részt vevő külföldi személyek, nem magyar állampolgárok nemzetközi szerződés, viszonyosság alapján és az Európai Unió tagállamának polgárai, az ott jogszerűen tartózkodó, az Európai Unió tagállamain kívüli államok polgárai vehetnek részt.

A peren kívüli határozatok köre kiterjedhet tanácsadásra, tájékoztatásra, okiratkészítésre, melyet a fentiekben említett, szakavatott jogi segítők végeznek. A hivatal feladata a határozati döntést igénylő ügyekben hatósági jogkör gyakorlása, az engedélyezés, az elutasítás tekintetében. A jogi segítőknek felvételüket kell kérniük az ún. jogi segítői névjegyzékbe, amely kérelem elbírálásáról a Központi Igazságügyi Hivatal 30 napos határidőn belül dönt.¹⁸

A szerződés alanya lehet bármely ügyvéd, ügyvédi iroda, európai közösségi jogász, ügyvédi képviselővel rendelkező társadalmi szervezet, jogi oktatást végző egyetem, tipikusan egyetemi jogklinikai, ügyvédi képviselővel rendelkező kisebbségi önkormányzat. A szolgáltatás elindulásakor még lehetősége nyílt közjegyzőknek is a csatlakozásra. Ezek a szerződések lejáratukig még érvényesnek tekinthetők, azonban meghosszabbításukra, új szerződés megkötésére már nincsen lehetőség.

Tevékenységét tekintve a jogi segítő számára biztosított a peres ügyekbe való betekintési lehetőség, amely azért is kiemelt jelentőségű, mert a későbbiekben ennek alapján 2008. január 1. napjával pártfogó ügyvédként is eljárhat az a jogi segítő, aki adott perhez keresetlevelet készített, eljárási cselekményeket foganatosíthatott korábban kizárólag peren kívül, azaz a tényleges per előtt. Bizonyos ügycsoportokban biztosítható a rászoruló számára peren kívül a jogi segítség, így jogok és kötelezettségek megismerésére, és beadvány elkészítésre vonatkozóan, a peren kívül is lezárható jogvitában, a mindennapi

18 42/2003. (XII. 19.) IM rendelet a jogi segítői névjegyzék vezetésének részletes szabályairól

megélhetést érintő kérdésekben. Közigazgatási eljárások keretében az ügyfél jogainak, kötelezettségeinek megismeréséhez szükséges lehet felvilágosítás, jogi tanács biztosítása, tájékoztatás, beadványkészítés, válasz biztosítása arra nézve, hogy jogainak védelme érdekében mely hatóságnál, milyen típusú eljárást kell indítania. Mediációs (közvetítői) eljárásban¹⁹ részt vevő ügyfél is kérhet segítséget a megállapodás aláírását megelőzően.²⁰

A jogi segítségnyújtásnak vannak azonban jelentős korlátai is. Így tehát nem nyújtható például jogi segítségnyújtás ingatlan adásvételi szerződések készítésére, kivéve azt az esetet, amennyiben mindkét szerződő fél jogosultsági feltétele fennáll a támogatás esetén. Teljes mértékben kizárt a támogatás pénzügyi intézet által folyósított kölcsön felvételével, alkotmányjogi panasszal, bizonyos vállalkozási tevékenység folytatásával, vámügyekkel, társadalmi szervezet alapításával kapcsolatos ügyekben. Nincsen lehetőség olyan jogügyletekhez nyújtott támogatásokra sem, amelyek tárgya ügyvédi, vagy közjegyzői ellenjegyzéssel ellátott okirat szerkesztése.²¹ Kivételt képez ez alól az a speciális eset, amikor az ügy a fél lakhatását szolgáló ingatlan elidegenítésével, vagy megterhelésével kapcsolatos. További kivételt jelentenek azok az esetek, amelyek az átmeneti, vagy tartós nevelésből kikerülő fiatalok első lakáshoz jutása érdekében, ingatlan adásvételi szerződés készítésére irányulnak. Ezt a rendelkezést a társadalmi változások hívták életre, mivel a jogalkotó felismerte, hogy ezen ügyek tárgyuknál fogva magukban hordozzák a rászorultság vélelmét.

A jóhiszemű ügyfelek védelmét szolgálja azon rendelkezés, mely szerint valótlan adatot közlő ügyfelek esetében, önhibájuknál fogva a korábbi szolgáltatás díját meg nem térítők számára további támogatás nyújtására lehetőség nincsen. Feltétel azonban, hogy egy adott ügyben csak egy alkalommal (kivétel az ügy folyamán történő tekinthető jogi probléma megoldása) nyújtható peren kívüli szolgáltatás, kizárva a többszörös jogérvényesítés esetét. A peren kívüli támogatások körében két esetet különböztethetünk meg: az átvállalás, és a megelőlegezés rászorultságot érintő feltételrendszerét, kategóriáját.

Kuriózum, hogy a büntetőeljárásban a sértett, a magánvádló, a pótmagánvádló, a magánfél és egyéb érdekelt számára biztosítja a jogalkotó a pártfogó ügyvédi képviselet, a pótmagánvádló személyes költségmentességét is engedélyezi a rászorultsági feltételek fennállása esetén.

Főszabály peres ügyekben, hogy az ügyfelek a rendelkezésükre bocsátott jogi segítők névjegyzékből önállóan választhatnak belátásuk szerint ügyvédet, a kirendelés csupán másodlagos lehetőség a névjegyzék, illetve a kamarai nyilvántartás alapján. A korábbiakban szabályozott bíróság hatáskörébe tartozó pártfogó ügyvédi képviselet és költségmentesség biztosítása a bíróság saját költségvetési keretének terhére került kifizetésre, ellentétben a speciálisan erre a célra kialakított költségvetési célleírányzat jelenlegi alkalmazásával, amely felett az Igazságügyi Minisztérium rendelkezik véleményezési jogkörrel.

19 Peren kívüli közvetítés, 2002. évi LV. törvény a közvetítő tevékenységről

20 A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXXV. törvény 3. § (1)-(2) bekezdés

21 A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXXV. törvény 3. § (3) bekezdés

Jelentős változások következtek be a pártfogó ügyvédi képviselő terén is. A Jst. 13. §-a értelmében ugyanis támogatásban részesíthető minden olyan személy, aki a Jst. 4. § (1) bekezdésében foglalt feltételeknek megfelel. Tehát ehhez a körhöz tartozik a menekültügyi eljárásban hozott határozat bírósági felülvizsgálata iránt kérelmet benyújtó személy kizárólagosan olyan perekben, amelyekben fennáll a tárgyi költségfeljegyzési jogra való jogosultság, illetve a külföldi fél, kiemelkedően közhasznú szervezet, és munkavállalói érdekképviselő az általa közérdekből, külön jogszabályi felhatalmazás alapján indított perben eljárva, megelőlegező szolgáltatásra válik jogosulttá.

Áldozatsegítés, mint európai uniós követelmény jogszabályi rendelkezések köre a 2009. október 1. napját megelőzően megindult ügyekben²²

Az Ást. szabályozza a bűncselekmények áldozatai számára a 2006. január 1-jétől nyújtható támogatások rendszerét. Az Igazságügyi Hivatal keretén belül (jelenleg: Igazságügyi Szolgálat) működtek a területi áldozatsegítő szolgálatok, amelyek a megyeszékhelyeken szerveződtek és a hivatal területi szerveződésű egységeivel, így a jogi segítségnyújtó szolgálatokkal is mellérendeltségi viszonyban álltak. Bűncselekmények áldozatairól tudomással bíró állami, önkormányzati és civil szervezetekkel való kapcsolattartás és közreműködés, az áldozati jogok érvényesülésének figyelemmel kísérése, együttműködés keretében történő tájékoztatás-kérés volt a hatósági munka ellátása melletti feladatuk. Jelenleg is azonos feladatkört látnak el.

Az Ást. szabályozása értelmében bűncselekmény *áldozata*, annak közvetlen sértettje és azon személy is, aki bizonyíthatóan a bűncselekmény közvetlen következtében szenvedett sérelmet. (Ez a szabályozás módosult: 2009. évi LXXV. törvény 117. §-a állapította meg, a 2009. október 1. napját követően indult vagy megismételt eljárásokban kötelező módosítás alkalmazását – a későbbiekben erre részletes kitérek.) A törvény személyi hatálya kiterjed a magyar állampolgárokra, az Európai Unió bármely tagállamának állampolgárára, az Európai Unióon kívüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgárára, a Magyar Köztársaság (jelenleg Magyarország) területén jogszerűen tartózkodó hontalan személyekre, emberkereskedelem áldozataira, illetve az állampolgársága szerinti államnak a Magyar Köztársasággal (jelenleg Magyarország) kötött nemzetközi megállapodása vagy viszonyosság alapján erre jogosult személyek körére. Jogosult lehet áldozatsegítő szolgáltatásra a Magyarországon életvitelszerűen élő magyar állampolgár is, aki jogszerű külföldi tartózkodása alatt szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmény áldozatává vált, amennyiben ezt igazolni képes.

22 Lásd. Szekeres Diána: A jogi segítségnyújtás nemzetközi és hazai kötelezettségei, a jelen kihívásai. In: Ádám Antal szerk. PhD Tanulmányok 8., Pécs, 2009, 526-527. o.

Az állami kárenyhítés intézményének igénybe vételére jogosult lehet az Európai Unión kívüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgára abban az esetben, amennyiben az Európai Unió valamely tagállamában lakóhellyel vagy szokásos és jogszerű tartózkodási hellyel rendelkezik. A Magyarországon tartózkodási vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező áldozattá vált személy is részesíthető lehet állami kárenyhítésben a rászorultsági feltételek fennállása esetén.

A területi áldozatsegítő szolgálatok által nyújtott alanyi, illetőleg rászorultsági alapon járó támogatások köre a következőkre terjedt ki a fentiekben említett módosítás hatálybalépéséig:

A szolgálatok a hozzá forduló ügyfelek és a tudomására jutott áldozati státusszal rendelkezők számára szakszerű *tájékoztatást* nyújtanak a bűncselekmény következtében előállt helyzet okozta nehézségek mielőbbi megoldása érdekében. E tájékoztatás többek között kiterjed a támogatások, szolgáltatások igénylésének módjaira, a büntetőeljárásbeli jogokra és kötelezettségekre.

Az áldozat jogállástól a részletszabályozásig

Az áldozatok jogállásáról ténylegesen az 1985. évi A/RES/40/34. számú „*a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazság szolgáltatás alapelveiről*”²³ címet viselő ENSZ nyilatkozat biztosít definíciót. Az áldozatokat olyan személyeknek tekinti, akiket egyéni vagy kollektív sérelem értés ez által olyan fizikai, mentális sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget kellett elszenvedniük, vagy lényeges mértékben csorbultak alapvető jogaik, hogy a tagállamok hatályos büntető törvényeit sértő tevékenység vagy mulasztás, illetőleg, akár a hatalommal való visszaélés következtében váltak sérelmet elszenvedők. Ide tartoztak a családtagok és az eltartottak is, akik a beavatkozás miatt szenvedtek sérelmet vagy a segítségnyújtás biztosítása, vagy pedig a megelőzés érdekében. Elmondható, hogy az áldozat jogsértő magatartással vagy cselekedettel, testi, lelki sérülést vagy anyagi kárt elszenvedő személy is lehet – az Európai Áldozatvédő Fórum definiálása értelmében. Azonban, hozzátartozik az is az áldozat fogalom-meghatározáshoz, hogy az áldozatok jogállásáról szóló 2001/220/IB kerethatározat az áldozat kifejezést tényleges értelemben rögzíti, egyúttal definiálva az áldozati státusszal.

Kiemelt figyelmet kellett fordítani az Európai Unió Tanácsának 2001. március 15-i, az áldozatok büntetőeljárásbeli jogállásáról szóló 2001/220/J1 számú kerethatározatára, hiszen a jogi segítségnyújtás területén kiemelten az állami szerepvállalást helyezte előtérbe. Összefoglalta az áldozatok védelmével kapcsolatos állami feladatokat, kitért mind a büntetőeljárásbeli részvételle, mind pedig a peren kívül nyújtható segítségnyújtási formák körére. Célja annak elérése volt, hogy olyan intézkedések kerüljenek alkalmazásra,

23 <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> (letöltés dátuma: 2016. február 01.)

melyek az áldozat számára a büntetőeljárás előtt és után is támogató intézkedést is tartalmaztak, és amelyekkel csökkenthetővé váltak a bűncselekmény következményei. A kerethatározat az áldozat fogalma alatt „*olyan természetes személyt jelöl, aki valamely tagállam büntetőjogának megsértésével végrehajtott cselekmények vagy mulasztások közvetlen következményeként kárt szenvedett, különös tekintettel a testi vagy szellemi épségére, lelki bántalmakra vagy gazdasági veszteségre.*”²⁴ Az információhoz jutás joga elsőrendű volt az áldozat számára, mivel az áldozatot tájékoztatni kellett büntetőeljárásbeli jogaival kapcsolatosan, tájékoztatást kellett nyújtani számára arról, mennyiben és milyen feltételekkel kaphatott jogi tanácsot, jogi segítséget, illetve minden egyéb tanácsot, amennyiben igényt tartott a szolgáltatásokra.²⁵ Az áldozat speciális támogatása azt jelentette, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kellett azt a jogosultságot, hogy az áldozatok szükség esetén ellenszolgáltatás nélkül megkapták a segítséget, mellyel jogosultak lehettek minden egyéb tanácsadásra az eljárásban való szerepükkel kapcsolatosan, valamint amennyiben a büntetőeljárásban sértettként léphettek fel, akkor meghatározott jogi támogatást igényelhetek.²⁶

Az 2001/220/IB kerethatározat, az áldozatsegítési irányelv tartalmazta tehát az érzelmi és pszichológiai támogatást (9. cikk), az áldozatok védelmének jelentőségét a nyomozás során (20. cikk), valamint az egyéni értékelés és ennek megfelelő specifikus védelem (22-23. cikk) szükségességét. Ide tartozott a kiskorúak specifikus védelme.

A Tanács 2004/80/EK (2004. április 29.) irányelve (a továbbiakban: 2004/80/EK irányelv) a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szól, valamint az emberkereskedelmet érintő irányelv is ide sorolható, amely kiemelten a büntetőeljárás előtti, alatti és utáni támogatást, az azonosítási mechanizmus szükségességét, valamint a különleges szükségletek figyelembe vételét emeli ki.

Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló aktus 2012. november 15-én történő hatályba lépéséig állt fenn. A Tanács 2001/220/IB számú kerethatározata szövege tehát a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról, amelyet az áldozatsegítésre vonatkozó, az Európai Parlament és a Tanács által kibocsátott 2012/29/EU Irányelv²⁷ váltott fel 30. cikkében azzal a feltétellel, hogy az elfogadásban részt vevő tagállamok esetében a felváltás kötelező, a nemzeti jogba történő átültetéssel kapcsolatosan e rendelkezés a tagállamok határidővel kapcsolatos kötelezettségét nem érinti.

Ide tartozik továbbá a Tanács a bűncselekmények áldozatainak kompenzációjáról szóló 2004/80/EK irányelve, az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve

24 Európai Unió Tanácsának 2001. március 15.-i 2001/220/J1 számú Kerethatározata, 1. cikk, a) pontja

25 Európai Unió Tanácsának 2001. március 15.-i 2001/220/J1 számú Kerethatározata, 4. cikk (1) bekezdés f) pontja

26 Európai Unió Tanácsának 2001. március 15.-i 2001/220/J1 számú Kerethatározata, 6. cikk

27 2012/29/EU Irányelv a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról

(2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.²⁸

Az új áldozatsegítési irányelv megszületéséhez hozzájáruló stratégiai szintű módszertani munka kihívásai

A 2001/220/IB kerethatározat által elért szinttől való továbblépés érdekében a magyar EU-elnökség időtartama alatt kidolgozásra került az *úgynevezett Budapest Ütemterv*, amelyet 2011. június 10-i ülésén fogadott el az Európai Unió Bel- és Igazságügyi Tanácsa. A dokumentum hatékony és magas színvonalú áldozatsegítő rendszer felépítéséhez nyújt útmutatást és szab irányvonalat az Európai Unió Tanácsa részére. Az ütemterv elkészítése során az áldozatvédelmi rendszer hazai és európai szintű problémáit, hiányosságait feltárták, valamint az Európai Unió intézményeinek, a hazai és nemzetközi civil szervezeteknek a megoldásul szolgáló javaslatait is figyelembe vették. Az általános elvek mellett konkrét intézkedési javaslatok kidolgozására is sor került. A Budapest Ütemterv a 2001/220/IB kerethatározat felváltására a bűncselekmények sértettjeinek támogatására, védelmére és jogaira vonatkozó, kibővített tartalmú minimumszabályok megállapításáról szóló irányelv tervezet megalkotását kezdeményezte. A tervezet jelentősen bővítette az áldozatok büntetőeljárásbeli jogait, az áldozatnak nyújtott szolgáltatásokat pedig kiterjeszteni kívánja az érzelmi és pszichológiai támogatásokra is. Kiemelt szempontként kezeli az ún. speciális áldozati csoportok – a gyermekek, a fogyatékkal élő személyek, a szexuális erőszak és az emberkereskedelem áldozatai – szükségleteinek meghatározását. Feladatként tűzte ki az áldozatokkal kapcsolatba kerülő szakemberek képzési követelményeire vonatkozó feltételrendszer megteremtését is. Az új irányelv implementálására törő felkészülés a közeljövő egyik fontos szakmai kihívása.²⁹

28 VEAB Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság, Büntetőjogi Munkabizottsága kiadásában 2012-es kötet

29 A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat 2011. évi beszámolója Forrás: <http://kih.gov.hu/documents/10179/16078/K%C3%B6zigazgat%C3%A1si%20%C3%A9s%20Igazs%C3%A1g%C3%BCgyi%20Miniszt%C3%A9rium%20Igazs%C3%A1g%C3%BCgyi%20Szolg%C3%A1llata%202011.%C3%A9vi%20besz%C3%A1mol%C3%B3ja>, Letöltés dátuma: 2016. január 31.

Az Európai Parlament és a Tanács által kibocsátott 2012/29/EU Irányelv³⁰

2012/29/EU Irányelv		
ÁLDOZATSEGÍTÉSI JOGOK 3-9. cikk	BÜNTETŐELJÁRÁSI JOGOK 10-17. cikk	ÁLDOZATVÉDELMI JOGOK 18-24. cikk
Megértéshez és megértéshez való jog	Meghallgatáshoz való jog	Védelemhez való jog
Minimális kötelező tájékoztatás az első kapcsolatfelvételnél	Jogorvoslati jog az eljárás megszüntetése esetén	Az elkövetővel való kapcsolat elkerülésének joga
Jogok a feljelentés megtételekor	Helyreállító igazságszolgáltatáshoz való jog	Nyomozás során biztosítandó jogok
Tolmácsoláshoz és fordításhoz való jog az eljárás egésze folyamán	Jogi segítségnyújtáshoz való jog	Magánélet védelméhez való jog
Üggyel kapcsolatos tájékoztatáshoz való jog	Költségtérítéshez való jog	Az áldozatok egyéni értékelése
Áldozatsegítő szolgáltatások igénybevételének joga	Vagyontárgyak visszaszolgáltatásához való jog	Specifikus védelmi szükséglettel bíró áldozatok jogai
	Polgári jogi igény elbírálásához való jog	Jogok a nyomozási szakban : kihallgatás megfelelően átalakított helyiségben, kihallgatás erre kiképzett szakember által / segítségével, valamennyi kihallgatást egyazon személy végezze, nemi erkölcs elleni cselekménynél azonos nemű kihallgató
	Más országban élők jogai	Jogok a bíróági szakban : az áldozat és az elkövető közti vizuális kapcsolat elkerülése, áldozat meghallgatása személyes jelenlét nélkül, áldozat magánéletére vonatkozó felesleges kérdések tilalma, nyilvánosság kizárása a tárgyalásról
		Gyermekáldozatokra vonatkozó további jogok

Forrás: saját ábrázolás, saját szerkesztés

30 Saját szerkesztés, Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2016. január 31.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról In: Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2012.11.14., L 315/57 - L 315/73, forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:HU:PDF> letöltés dátuma: 2016. 01. 31. megjelent a VEAB Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság, Büntetőjogi Munkabizottsága kiadásában 2012-es kötet

ÁLDOZATVÉDELMI JOGOK A2012/29/EU IRÁNYELVBEN	
VÉDELEMHEZ VALÓ JOG	– reviktimizációtól, megfélemlítéstől, bosszútól – méltóság megóvása <i>fizikai védelem (nem csak büntetőeljárasi vetületben)</i>
ELKÖVETŐVEL VALÓ KAPCSOLAT ELKERÜLÉSÉHEZ VALÓ JOG	– áldozatok és családtagok szerepe – az eljárás lefolytatásának helyszínén (rendőrség, bíróság épületén belül) így külön bejárat, váróhelyiség kialakítása – új bírósági épületek tervezésekor külön váróhelyiség biztosítása
KÉSEDELEM NÉLKÜLI KIHALLGATÁSHOZ VALÓ JOG	– <i>feljelentést követően indokolatlan késedelem nélkül kell eljárni</i>
KIHALLGATÁSOK SZÁMÁNAK MINIMALIZÁLÁSÁHOZ VALÓ JOG	– csak szükséges esetben hallgassák ki, akkor alaposan – megfelelő eljárásrendek kialakítása és napi rutinba építése
JOGI KÉPVISELŐHÖZ ÉS TÁMOGATÓ SZEMÉLYHEZ VALÓ JOG	
ORVOSI VIZSGÁLATOK SZÁMÁNAK MINIMALIZÁLÁSÁHOZ VALÓ JOG	
MAGÁNÉLET VÉDELMÉHEZ VALÓ JOG	– személyes jellemzők és képmás védelme – gyermekáldozatok azonosíthatóságának tilalma (kivéve, ha érdeke, pl. eltűnt gyermek keresése) – média önszabályozása
SPECIFIKUS VÉDELMI SZÜKSÉGLETŰ ÁLDOZATOK JOGAI A NYOMOZÁS SORÁN	– kihallgatás erre a célra átalakított helyiségben, erre kiképzett szakemberek révén (tréning), ugyanazon személy által, aki az áldozattal azonos nemű
SPECIFIKUS VÉDELMI SZÜKSÉGLETŰ ÁLDOZATOK JOGAI A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁS SORÁN	– áldozat és elkövető közti vizuális kapcsolat elkerülése – áldozat személyes jelenlét nélküli meghallgatása – szükségtelen kérdések mellőzése – nyilvánosság kizárása a tárgyalásról
GYERMEKÁLDOZATOK JOGAI A NYOMOZÁS ÉS BÍRÓSÁGI SZAK SORÁN	– audiovizuális felvétel készítése a meghallgatásról, ami bizonyítékként felhasználható – speciális képviselő kijelölése, ha a szülők nem járhatnak el – külön tréning a gyermekáldozatokkal dolgozó szakemberek számára – jogi képviselet a szülőkkel való érdekelletét esetén

Forrás: saját ábrázolás, saját szerkesztés Veisz Gábor: *Az Igazságügyi Hivatal szerepe, Budapest, 2014. október 6-7., OBH Magyar Igazságügyi Akadémia előadása alapján*

Az irányelv minimumszabályainak, amelyek összecsengenek a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia célkitűzéseivel is, a magyar jogrendszerbe történő átültetésére Magyarország 2015. november 16. napjáig volt kötelezve. Magyarország az elvárásnak 2015. november-december folyamán eleget tett. Az irányelv értelmében a tagállamoknak biztosítani kell, hogy az áldozatokat elismerjék, tisztelettel, tapintattal irányuljanak hozzájuk és személyre szabottan, szakértelemmel és megkülönböztetés-mentes módon bánjanak velük minden olyan alkalommal, amikor az áldozatsegítő és a helyreállító igazságszolgáltatási szolgálatokkal kerülnek kapcsolatba, vagy a büntetőeljárás keretében eljáró illetékes hatóságokkal kerül sor eljárásra. Az irányelv továbbá külön kiemelt figyelmet fordít a specifikus védelmi szükséglettel rendelkező áldozatok védelmére („különleges bánásmódot igénylő”), az áldozati jogok széleskörű érvényesülésére és az ismételt áldozattá válás csökkenésére. Az irányelv olyan áldozati/sértetti jogokat, alapvetéseket vesz górcső alá, amelyek a keretkövetelmények, valamint a szakmai protokollok alapját képezhetik, és ténylegesen hozzájárulhatnak a másodlagos viktimizáció elkerüléséhez, esetleges hatáseinak csökkentéséhez.³¹

ÁLDOZATI/SÉRTETTI JOG, ALAPVETÉS	TARTALOM
Megértéshez és megértetéshez való jog	<i>Az áldozatot megilleti, hogy első pillanattól használhassa jelnyelvet/anyanyelvét írásban és szóban, közérthetően, egyszerűen kommunikáljanak vele, illetve kísérőt/támogatót vegyen igénybe.</i>
Minimális kötelező tájékoztatás nyújtása	<i>Az első kapcsolatfelvételnélkor.</i>
Az áldozatok jogai a feljelentéskor, a büntetőeljárás során	<i>Az áldozatok a hivatalos feljelentésükről az adott bűncselekmény alapvető elemeit is feltüntető írásos igazolást kapjanak. Az áldozatok, akik nem beszélnek az illetékes hatóság nyelvét, egy általuk értett nyelven vagy a szükséges nyelvi segítség igénybevételével tehessenek feljelentést.</i>
Tolmácsoláshoz és fordításhoz való jog	<i>Akik nem értik vagy nem beszélnek az adott büntetőeljárás során használt nyelvet.</i>
Üggyel kapcsolatos tájékoztatáshoz való jog	<i>Az áldozat indokolatlan késedelem nélkül való tájékoztatása.</i>
Az áldozatsegítő szolgáltatások igénybevételének joga	<i>Az áldozatot teljes körűen kell tájékoztatni az őt megillető civil, illetve állami szolgáltatásokról.</i>
Az áldozatok magánéletének védelme	<i>Az áldozatok és családtagjaik magánéletét és képmását kell védeni. A médiát e tekintetben önmérsékletre kell kérni.</i>
Magánélet védelméhez való jog	<i>Az áldozatok magánéletének, személyi sérthetlenségének és személyes adatainak védelme érdekében a tagállamok a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságának, valamint a média szabadságának és pluralitásának tiszteletben tartása mellett – önszabályozó intézkedések alkalmazására ösztönzik a médiát.</i>

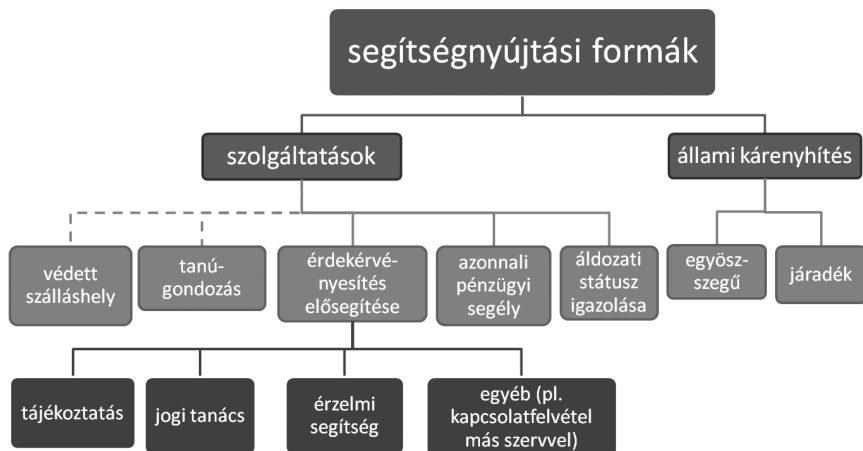
Forrás: saját ábrázolás, saját szerkesztés, az IH által rendelkezésre bocsátott szakmai anyagok alapján (2016. január)

31 Forrás: Az IH által rendelkezésre bocsátott szakmai anyagok alapján (2016. január)

Áldozatsegítő támogatások hatályos rendszere

Az Európai Parlament és a Tanács által kibocsátott 2012/29/EU Irányelv vívmányai a 2015. november 1. napján hatályba lépett jogszabályváltozásokat követően jogrendszerünk részévé váltak és az áldozatsegítés, valamint az azzal közvetlenül, vagy közvetett módon összefüggő jogi szabályozás területén megjelentek.

A szolgáltatási rendszer 2015. november 1-jétől

Forrás: Veisz Gábor: *Áldozatsegítési képzés a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról* szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetésével kapcsolatos, 2015. november 1-jén hatályba lépő jogszabály-változásokról, 2015. október 15.

Az **áldozatsegítő támogatásokat** az Ást. szabályozza, amelyek alapvetően két területre oszlanak: áldozatsegítő szolgáltatásokra és az állami kárenyhítésre. Az állam az áldozatok részére felmérve tényleges szükségleteiket az alábbi szolgáltatásokat nyújtja: igazolja az áldozati státuszt, az érdekeik érvényesítését elősegíti, azonnali pénzügyi segélyt nyújt, tanúgondozási szerepkört lát el és védett szálláshelyet biztosít.

Az állami kárenyhítésben az a rászoruló áldozat részesíthető, aki a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekményekkel összefüggésben közvetlen fizikai sértettje a bűncselekménynek, amennyiben a bűncselekmény következtében testi épsége, egészsége súlyosan károsodott. Ide tartozik a bűncselekmény közvetlen sértettjének meghatározott státuszú hozzátartozója, aki az elkövetés időpontjában egy háztartásban élt a sértettel, valamint az, akinek eltartására a sértett köteles vagy köteles volt, illetve aki a meghalt sértett eltemetéséről gondoskodott.³²

³² Forrás: Az IH által rendelkezésre bocsátott szakmai anyagok alapján (2016. január)

Jogszabályi háttér, mint követelményrendszer az Áldozatsegítés területén

Jogszabály	Rövidítés
Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)	Alaptörvény
a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve	Áldozatsegítési irányelv
az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról	THB irányelv
a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény	Gyvt.
a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény	Pp.
a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény	Ket.
a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény	Jst.
a jogi segítségnyújtás igénybevételének részletes szabályairól szóló 56/2007. (XII. 22.) IRM rendelet	Jst. Vhr.
az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény	Infotv.
a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény	Szoctv.
a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény	Ást.
a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény	Szabstv.
a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény	Be.
a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény	Btk.
az Igazságügyi Hivatalról szóló 233/2014. (IX. 18.) Korm. rendelet	IH Korm. rendelet
az emberkereskedelem áldozatainak azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet	THB r.
az áldozatsegítő támogatások igénybevételének részletes szabályairól szóló 1/2006. (I.6.) IM rendelet	Vhr.
a Nemzeti Büntelmegelőzési Stratégiáról (2013-2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat	NBS Korm. határozat
a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről szóló 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet	

Jogsabály	Rövidítés
a rendőrség áldozatsegítő feladatairól szóló 64/2015. (XII. 12.) BM rendelet	
a közszolgálati tisztviselők képzési előírásairól szóló 29/2012. (III. 7.) Korm. rendelet	
a rendőrség és a határőrség áldozatsegítő feladatairól szóló 17/2007. (III. 13.) IRM rendelet	
a pártfogy felügyelői, jogi segítségnyújtó és áldozatsegítő szolgálatként, valamint kárpótlási hatóságként kijelölt szervnél működő pártfogy felügyelők, kormánytisztviselők és kormányzati ügykezelők ügyviteli vizsgájáról szóló 22/2010. (XII. 28.) KIM rendelet	
az áldozatsegítő szolgálat által készített, az áldozatok jogairól szóló tájékoztató részletes tartalmi követelményeiről szóló 32/2015. (XI. 2.) IM rendelet	
a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről szóló 34/2015 (XI.10.) IM rendelet	
a rendőrség áldozatsegítő feladatairól szóló 2/2013. (I. 31.) ORFK utasítás	
a kormányablak-tudástárral kapcsolatos egyes feladatokról szóló 2039/2013. (XII. 30.) Korm. határozat	

Forrás: az Áldozatsegítési Kézikönyv a kormányhivatalok számára (szerk.: Veisz G., Budapest, Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, 2013) saját ábrázolás, saját szerkesztés hatályosított változata alapján

A jövő kihívásai³³

A 1744/2013. (X.17.) számú Korm. határozat a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013-2023) és a hozzá tartozó cselekvési- és ütemterv 8.3.2. A. pontja írja elő miszerint: „fel kell térképezni mindazokat az állami szervezeteket, önkormányzati intézményeket, egyházi és civil szervezeteket, amelyek kapcsolatba kerülnek bűncselekmények áldozatává vált személyekkel. Az azonosított állami és önkormányzati szervezeteknél fel kell mérni a másodlagos áldozattá válás kockázatait, és ki kell dolgozni a kockázatokra reflektáló, a másodlagos áldozattá válás specialitásaira figyelemmel levő protokollokat. Emellett ki kell dolgozni a protokollok működésének nyomon követését, monitoringját is. A protokollok kidolgozásakor kiemelt figyelmet kell fordítani a sérülékeny áldozatokra. Azoknál az

³³ Az Igazságügyi Hivatal főigazgatója dr. Szeiberling Tamás a Stratégia áldozatsegítés szakterületet érintő feladatainak végrehajtását érintően 2016. január 27. napjára munkacsoport ülést hívott össze, a Stratégia 8.3.2 A. pontjának a szekunder viktimizáció elkerülését szolgáló szakmai protokollok megalkotása, a működés nyomon követése és a monitoring kérdéskörei tekintetében.

intézményeknél, szervezeteknél, ahol már vannak ilyen protokollok, felül kell vizsgálni és szükség esetén módosítani kell azokat. Az egyházi és civil szervezeteket ösztönözni kell a kockázatok felmérésére, protokollok kidolgozására, működtetésre és monitoringjára. Számukra keret-protokollt kell készíteni.”

Az Igazságügyi Hivatal jövőbeni feladata, hogy összegyűjtse, szintetizálja a már meglévő áldozatokkal foglalkozó szervezeteknél fellelhető protokollokat, továbbá egységes, a szekunder viktimizáció elkerülésére reflektáló keretkövetelmény-rendszer kidolgozásában járjon el.

A különleges bánásmódot igénylő áldozati státusz figyelembe vételét jelenleg a büntetőeljárás szereplői és az Áldozatsegítő Szolgálat számára írja elő a hatályos jogszabály. Hosszú távú célkitűzés lehet, hogy valamennyi az áldozatokkal kapcsolatba kerülő szervezet eljárása során az Igazságügyi Hivatal által szintetizált protokollt vegye figyelembe és helyezzen hangsúlyt az érzékenyítésre és a szakember-képzésre. Az áldozatok hatáságokba vetett bizalmának kiépítése, az empátia, a kommunikációs készségek fejlesztése első lépcsőként szolgálhat a cél teljesítése felé vezető úton.

Igaz-hamis Poligráf a büntetőeljáráásban

1. Bevezetés

Tanulmányomban a hazugságvizsgáló készülék, más néven a poligráf fejlődéstörténetével foglalkozom egészen napjainkig. A hazugság, és a hazugság kiderítésének a szándéka is egyidejű a történelmünkkel. A hazugság tulajdonképpen nélkülözhetetlen eleme az emberi együttélésnek, hiszen paradoxnak és utópisztikusnak tűnne egy a hazugságok teljes tilalmára épülő társadalom. Az igazmondás kiderítése során csak azokra a hazugságokra koncentrálnunk, amelyek szándékosan a másik félrevezetésére irányulnak.² Mint ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, az emberiség rendkívül sokszínű módszereket alkalmazott a hazug emberek leleplezésére, amely a technika fejlődésének köszönhetően napjainkra tudományos alapokon nyugvó eljárás kialakulását eredményezte. A poligráf Magyarországon a rendszerváltás előtt pár évvel jelent meg, és azóta jelentős eredményeket ért el a műszer alkalmazása során. A poligráf kifejezés görög eredetű, jelentése „többféle írás”. Megfelelő a kifejezés, hiszen a poligráf egy olyan többcsatornás készülék, amely a vizsgált alany által kifejtett fiziológiai változásokat jelzi, majd a vizsgáló ezekből az adatokból von le következtetéseket a vallomástevő őszinteségének a tekintetében.³

A témakör nem csak kriminalisztikai szempontból érdekes, hanem büntető eljárásjogi tekintetben is. Több kérdés merül fel ezzel kapcsolatban, és az is elmondható, hogy ellentmondásosak az álláspontok az eljárással kapcsolatban. „Maga a vizsgálat tulajdonképpen egy speciális körülmények között, szakértő által lefolytatott kihallgatás, amely akkor lehet optimális, ha a vizsgált személy és a kérdező zavartalan körülmények között beszélgethet.”⁴ Az mindenképp leszögezhető, hogy a poligráf használatának a büntető eljárás nyomozati szakaszában van a legfontosabb szerepe. Segítségével olyan fontos tényekről és körülményekről szerezhet tudomást a nyomozóhatóság, amelyekről más módon nem lehetséges. A műszer kritikáját az alapozza meg, hogy nem képes száz százalékos biztosságú eredmény kimutatására. Ezt támasztja alá az is, hogy a poligráf vizsgálat eredményeként létrejövő szaktanácsadói vélemény nem minősül döntő jelentőségű bizonyítéknak. Tanulmányomban azt mutatom be, hogy a műszer

1 Sipos Zsuzsanna, joghallgató, Széchenyi István Egyetem, Győr

2 Dr. Bócz Endre: Kriminalisztika 2., BM Kiadó, 2004.

3 <http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/CD%20mell%C3%A9klet/budah%C3%A1zi.pdf> (2015.11.03.)

4 Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba, Herke Csongor: Kriminalisztika, Dialóg Campus Kiadó 2012., 355.o

milyen mértékű fejlődésen ment keresztül, ami a tudomány folyamatos megújulásának köszönhetően még ma sem mondható véglegesnek. Másrésztől azt is le kell szögezni, hogy ennek az eljárásnak nem csupán a szerkezet a központi eleme, hiszen rendkívül fontos szerepet tölt be a vizsgálatot végző szaktanácsadó személyisége, valamint a kérdezési módszer megfelelő használata. Ennek megfelelően a vizsgálatnak ezen elemeit is bemutatom a későbbiekben, valamint a tanulmányom végén egy konkrét büntetőügyön keresztül nyújtok betekintést abba, hogy manapság hogy zajlik egy ilyen vizsgálat.

2. A poligráf fejlődéstörténete

Az igazság kiderítésének az igénye végigkíséri az emberiség történetét. Nem csoda hát, hogy már az ókorban kifejlődtek olyan technikák, amelyről azt feltételezték, hogy az adott ember igazmondását támasztják alá. Az alap gondolat a mai igazságvizsgáló módszerekben is fellelhető.

Először elsősorban fiziológiai elváltozásokra alapozták ezeket a vizsgálatokat. Kínában az időszámításunk előtti második évezredben például a kihallgatott személy szájába rizspudert helyeztek. A módszer azon a feltevésen alapult, hogy félelem hatására kiszárad a száj, így a vizsgálat végén azt tanulmányozták, hogy a rizspor mennyire maradt száraz. Minél szárazabb maradt az anyag az adott személy szájában, annál nagyobb esélye volt annak, hogy hazudik. Érdekes, hogy ugyanebben az időszakban a világ egy másik pontján, Közép-Afrikában is szinte teljesen ugyanezt a módszert alkalmazták azzal az eltéréssel, hogy itt rizspuder helyett babőrleményt használtak.⁵

Hasonló elven alapult a középkori Angliában alkalmazott úgynevezett bírói szelet. Ennek az volt a lényege, hogy a kihallgatott személynek adtak egy szelet száraz kenyeret és egy darab sajtot. Minél lassabban tudta megenni az élelmiszert, annál nagyobb volt az esélye annak, hogy nem mond igazat.⁶

Az ókori Indiában már nem csak fiziológiai elváltozásokra alapozták ezeket a vizsgálatokat, hanem kifejlesztettek egy pszichológiai módszert. A vizsgált személynek felolvastak egy olyan szöveget, amely egyrészt semleges, másrészt a bűncselekménnyel kapcsolatos szavakat tartalmazott. A kihallgatott személynek az volt a feladata, hogy minden egyes szó után meg kellett nyomnia egy gombot, amelynek során a nyomás erejét vizsgálták. Az volt az alapja a vizsgálatnak, hogy ha a bűncselekménnyel kapcsolatos szavak után nagyobb erővel nyomja meg a gombot, akkor nagy valószínűséggel ő az elkövető. Érdekes, hogy ezt a módszert alkalmazta a XX. században Alekszandr Romanovics Lurija is, aki nyomógombokkal ellátott vizsgálószéket épített. Az ő kísérlete abban különbözött az indiai módszertől, hogy itt a kihallgatott személynek a felolvasott szavak után

5 Krispán István előadása, 2015.11.05., Győr, Széchenyi István Egyetem

6 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálat (kézirat)

ki kellett mondania az első dolgot, ami az eszébe jutott, és csak ezután kellett megnyomnia a gombot.⁷

Az arab országokban olyan eljárást alkalmaztak, amely ugyancsak pszichológiai elemeket tartalmazott. Ez az úgynevezett „bölcshatárként” elhíresült módszer. Az a lényege, hogy a kihallgatott személyt egy olyan sötét helyiségbe küldték be, amelyben egy számár tartózkodott, és ennek a farkát kellett megfogni. Úgy tartották, hogy a számár felbőg akkor, hogyha ezt a tettes teszi, ellenkező esetben pedig csendben marad. A kihallgatott személy nem tudott arról, hogy az állat farkát korábban bekormozták.⁸ Amint kijött a sötét helyiségből, megvizsgálták a kezét, így a tiszta kézzel távozó tettes saját magát leplezte le.

A műszer először az Egyesült Államokban jelent meg az 50-es években, de története korábbi időkre vezethető vissza.

Elsőként Étienne-Jules Marey (1830-1904) francia tudós, polihisztor végzett újító kutatásokat ebben a témakörben. Egy apró készüléket állított össze, amely az emberi pulzus kézi mérésére volt alkalmas. A műszert szfigmográfának nevezték, és a benne levő nyomásmérő kapszula író berendezéssel volt összekötve. A műszer rögzítette az artériás nyomás időbeli alakulását, illetve azt egy bekormozott papírra írt görbévé alakította.⁹

A következő kiemelkedő jelentőségű személy, akit mindenképp meg kell említenünk a poligráf történeti fejlődése során Cesare Lombroso, aki Veronában 1885-ben primitív „poligráf”-fal, hidroszfigmográf-fal – amely valójában egy vérnyomásmérő volt – próbált bűncselekményeket megoldani. Ez az eszköz egy vízzel teli vázához hasonlított, amelynek a tetején egy kaucsuk membrán úszott. Ebbe kellett a kihallgatott személynek a kezét behelyeznie. Az eljárásnak az volt a lényege, hogy a pulzusban és a vérnyomásban bekövetkezett változásnak köszönhetően a membrán kimozdult a helyéről.¹⁰ Az eszköz működése a Cannon féle vészreakción alapult, amely akkor alakul ki az emberi szervezetben, amikor egy adott támadás lehetősége áll fenn. Ilyen körülmények között az organizmus felkészül a harcra, vagy ha ez nem lehetséges, a menekülésre. A stressz válasz során különböző változások zajlanak le a szervezetben: felgyorsul a szív működés, hogy az izmokhoz több vér jusson; megemelkedik a vérnyomás ugyancsak az izmok munkájának az elősegítésére; megváltozik a véreloszlás a testben, így a nem létfontosságú szervekből a meneküléshez szükséges szervek felé áramlik; a tervezésben központi szerepet játszó agy így mintegy 20%-kal vonja el a vért. Ezeknek a hatására az erek átmérője kisebb lesz a vízbe rakott kézben, és a vízszint megváltozik. Lombroso az 1890-es évek során sokat foglalkozott a hazugságvizsgálat kérdéskörével, ennek során 1893-ban adaptálja Marey szfigmográfját, majd 1895-ben ő készíti el az első hazugságvizsgáló műszert.

7 Kírszán István: A poligráf hazugságvizsgálat (kézirat)

8 Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba, Herke Csongor: Kriminálisztika, Dialóg Campus Kiadó, 2012

9 <http://www.bszki.hu/page.php?556> (2015.11.04.)

10 Dr. Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz.

Munkásságának jelentősége abban is megmutatkozik, hogy az általa vizsgált reakciókat ma is vizsgálják az ujjbegyekben pletizmográf segítségével.

A következő lépést 1897-ben B. Sticker munkássága jelentette, aki egy mérési módszert fejlesztett ki a galvanikus bőrreakció mérésére, majd Vittorio Benussi, olasz fiziológus, aki 1914-ben az ember mellkasa köré csavart, pneumatikus csöveket használt a légzés tanulmányozására.¹¹ Ennek során a be- és kilégzés tartama közötti összefüggést a hazugsággal azonosította. Fiktív tanúzási szituációkban vizsgálta az alanyokat, amelynek során különböző számokkal és betűkkel ellátott kártyákat használt, amelyekkel kapcsolatban a tanúnak válaszokat kellett adnia egy elképzelt bíróság előtt. A bírót játszó személy arról kérdezett, hogy a kártya betűt vagy számot tartalmaz-e, valamint arról, hogy milyen a sorrendje. Ezek után fel kellett fedni a kártya tartalmát. Ha az volt a feladat, hogy a tanú hazudjon, ezt úgy kellett tennie, hogy a bírót játszó személy erre lehetőleg ne jöjjön rá. A kérdező csupán a külső jelek alapján tudott következtetéseket levonni a válaszok igazságtartalmát illetően, viszont a kísérletet végző a műszer segítségével mondott véleményt, amely majdnem 100%-os biztonsággal adott eredményt.¹² Benussi felfedezésével teljesen összeállt a kép, hiszen így a vérnyomás, a pulzus, a verejtékezés és a légzés mérése összekapcsolhatóvá vált.

Mindenképp meg kell említenünk John Larson, „Amerika első PhD-s zsaruja” nevét, aki az első munkanapján összeszerelt egy „hazugságvizsgálót” a kaliforniai Berkeleyben.¹³ A szerkezet egyszerre mérte a vérnyomást, a pulzust és a légzést, valamint ezek változásait. A mai poligráf ősenek is nevezhető műszer információkat adott a vérnyomás emelkedéséről, süllyedéséről, a légzés gyorsulásának és lassulásának üteméről. Mindezeket az adatokat képes volt kombinálni is.¹⁴

Mindeközben Fere és kutatótársai megállapították, hogy a bőr nagymértékű elektromos ellenállással rendelkezik, így ezzel kapcsolatos vizsgálatokat végeztek 1888-tól. A kísérlet során a tesztalany alkarjába gyengeáramot vezettek, majd az áramkörbe kapcsolt galvanométer segítségével mérték az ellenállást.¹⁵ Azt is kimutatták, hogy a bőr több pontjához kapcsolt galvanométer a szervezetben belüli kismértékű áramot mutat ki. Az áramkörökben változást idéz elő bizonyos érzékszervek stimulálása, valamint az agyműködés aktiválása, amelyet pár másodpercig lehet kimutatni.

Ezt a technikát használta Tarsanoff is, amikor a két pont közötti áramerősség kiegyenlítyezésére külső áramkört használt.

A területen jelentős eredményeket ért el August Vollmer. Ő volt 1906-1932 között a Berkeley rendőrség kapitánya, a profi amerikai rendőrség megalapítója. Nála dolgozott Larson és Keeler is, a modern hazugságvizsgáló gépek megalkotói. Munkásságával a

11 <http://www.bszki.hu/page.php?556> (2015.11.04.)

12 Dr. Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz., 30.o

13 <http://www.bszki.hu/page.php?556> (2015.11.04.)

14 Dr. Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz., 31.o

15 Dr. Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz., 31.o

kihallgatások módszerét „brutális“ rendőrség helyett tudományos alapokra és jogszerű technikákra helyezte.¹⁶

Kiemelkedő még Leonarde Keeler (1903-1949) munkássága, akire nagy hatást gyakorolt Larson. Megalkotta és szabadalmaztatta a „Keeler Poligráf“-ot, amely az igazi amerikai hazugságvizsgálót testesítette meg.¹⁷ A szerkezet egy galvanográfhoz kapcsolt vérnyomás-, pulzus- és légzésmérő készülékből állt, és mérhető volt vele a pszichogalvanikus válaszreakció. Nagy hírnevéhez az is hozzájárult, hogy a II. világháború után több tucat gyanúsítottat mentettek fel az ő vizsgálata alapján.

A téma olyan népszerűvé vált, hogy a Fox Filmstúdió is leforgatta a *Call Northside 777* (1948) című filmet, amiben Keeler saját magát alakította.

Keeler nevéhez fűződik az első poligráf iskola megalapítása, a Keeler Poligráf Intézet, amelyben a tudós haláláig dolgozott.

Fontos még megemlítenünk J. Reid nevét, aki 1926-tól folytatott kísérleteket. Az általa létrehozott hazugságvizsgáló egy fotelhez hasonlított, amelyben a lábakat és a karokat feltámasztották, és ezek mozgását mérték. A szerkezetet számos alkalommal használta az amerikai kémelhárítás a második világháború során, elsősorban a Németországban létesített hadifogolytáborokban, valamint a nürnbergi perek során is alkalmazásra került. Később a nagyobb vállalatok is előállítottak ilyen műszereket, és már nemcsak az állami, hanem a magánszektorban is használták. Külön képzések szolgáltak a szerkezet használatának elsajátítására, és szinte minden jelentős munkakör betöltése előtt alkalmazták is azt. Ezen kívül bizonyos időszakonként újabb vizsgálatnak vetették alá az adott alkalmazottat.¹⁸

Napjainkban a technikai fejlődésnek köszönhetően ez a szerkezet is átváltozott, a legmodernebb hazugságvizsgálók már számítógéphez kapcsolódnak.

Magyarországon a 70-es években jelent meg a műszer, azt először a titkosszolgálat alkalmazta. 1984-ben végeztek először poligráfós vizsgálatot nyílt büntetőeljárásban, de ekkor még csak a kiemelt jelentőségű életellenes bűncselekményekkel kapcsolatban vetették be, és csak abban az esetben, amikor a nyomozó hatóság már minden egyéb nyomozati és bizonyítási lehetőséget kimerített, és más nyomozási cselekménytől sem várhattak eredményt. A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság kriminálpszichológiai laboratóriumában egy olyan hangszigetelt helyiséget hoztak létre, amelyben el tudtak helyezni egy hatcsatornás, stabil hőirónos poligráfot. Az ORFK kriminálpszichológiai alosztályán pedig mobil táskapoligráffal folytak a kísérletek. Ebben az időszakban az ORFK országos illetékességgel rendelkezett e területen.¹⁹ Az idő múlásával egyre inkább bebizonyosodott, hogy a poligráf nagymértékben segíti a nyomozást, így egyre gyakoribbá vált az alkalmazása, ám így sem haladta meg az évenkénti 30-40 vizsgálatot. Ez a szám napjainkra 450-

16 <http://www.bszi.hu/page.php?556> (2015.11.04.)

17 http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/publikacio/Fekete_M_2.pdf (2015.11.04.)

18 Dr. Sziájtó István: Poligráf a büntetőeljárásban, *Belügyi Szemle*, 1998. 7-8.sz., 32.o

19 Dr. Sziájtó István: Poligráf a büntetőeljárásban, *Belügyi Szemle*, 1998. 7-8.sz., 32.o

500-ra nőtt. Olyan mennyiségű megkeresés érkezik a fent említett szervekhez, hogy azokat időhiány miatt egyszerűen képtelenek teljesíteni.

3. A poligráfós mérés feltételei

Napjainkban mind a fent említett hordozható táskapoligráfot, mind a hangszigetelt helyiségben stabilan elhelyezett poligráfot alkalmazzák. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen eszköz poligráfnak minősüljön, különböző feltételeknek meg kell felelnie. Egyrészt minimum három paraméter mérésére alkalmasnak kell lennie. Ezek a következők:

1. „Pneumograph (légzés)
2. Sphymograph (vérnyomás, pulzus)
3. GBR-t regisztráló egység (bioáram)”²⁰

Hazánkban hatszatornás hőirónos eszközöket alkalmaznak, amelyek a következők mérésére, és rögzítésére képesek:

1. „az EGK
2. a légzés
3. a bőrellenállás
4. a szemmozgás (főleg diavetítési módszer esetén)
5. az izomfeszültség
6. a pulzus.”²¹

Ez a hat eredmény elegendő ahhoz, hogy biztonságos vélemény legyen kialakítható. Érdekesség, hogy Japánban 18-20, Lengyelországban 12 ilyen paraméterrel dolgoznak. A gép a fiziológiai változások következtében ezeket a paramétereket jelzi és rögzíti. Hozzá kell tenni azonban, hogy annak az eldöntéséhez, hogy a reakciók a vizsgált alany őszinteségéről tanúskodnak-e, egy az eset összes körülményére felépített kérdésrendszert kell összeállítani.

4. A poligráfós vizsgálat helye a büntetőeljárársban

Már a műszer megjelenése óta vita folyik arról, hogy mikor engedhető meg annak alkalmazása. Ezzel kapcsolatban több álláspont is kialakult. Az egyik szerint kizárólag a nyomozás során lehetséges, míg a másik szerint nincs akadálya a bírósági eljárásban történő alkalmazásnak sem. Ez az ellentét az 1998. évi XIX. törvény hatálybalépését követően is megmaradt, pedig egyértelműen leírja a 180.§ második bekezdése, hogy a gyanúsított beleegyezése nélkül a vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható. Mivel a

20 Dr. Sziujártó István: Poligráf a büntetőeljárársban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz., 33.o

21 Dr. Sziujártó István: Poligráf a büntetőeljárársban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz., 33.o

törvény a nyomozás szabályozásánál tesz említést a poligráfról, és e szakaszban is a gyanúsított kifejezést használja, egyértelműen arra utal, hogy a jogalkotói szándék szerint a nyomozati szakaszban kerülhet rá sor. Ugyancsak ezt támasztja alá a Be. 182.§ második bekezdése, amely szerint „szaktanácsadó igénybevétele kötelező, ha a terhelt vagy a tanú vallomását a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálják.”²² Itt a jogszabályi rendelkezések pontosan utalnak a nyomozásra, hiszen szaktanácsadó igénybevételére csak ebben a szakaszban van lehetőség. A törvény főszabályként a gyanúsítottnál tesz említést a poligráfról, ami ugyancsak a nyomozati szakaszban való alkalmazhatóságra utal.²³

A Büntető eljárás törvény egyértelmű szabályozásai ellenére egyre inkább növekedett a bírósági kirendelések száma. Ennek a folyamatnak kívánt véget vetni a Legfelsőbb Bíróság a 4/2007. számú BK véleményével, amely a következőket tartalmazza: „A bizonyítás eszközeinek felsorolásában [76. § (1) bek.] szaktanácsadó közreműködése és poligráf alkalmazása nem szerepel. A nyomozás során szaktanácsadót lehet igénybe venni, ha pedig a terhelt vallomását poligráf alkalmazásával vizsgálják, szaktanácsadó igénybevétele kötelező.”²⁴ A jogszabályi rendelkezésekből következik, hogy a bírósági eljárásban poligráf nem alkalmazható. A szaktanácsadó közreműködéséről készült jegyzőkönyvet azonban a tárgyalás anyagává lehet tenni.

Eredményesség szempontjából egyértelműen a nyomozati szakasz mutatkozik a legmegfelelőbbnek. Ennek az az oka, hogy az eljárás későbbi szakaszaiban a kihallgatott személy több információval rendelkezhet az ügygel kapcsolatban, amely befolyásolhatja a későbbi vallomását. Bírói szakaszban már ismertek a tanúvallomások és a szembesítések eredményei, valamint a nagy horderejű ügyekben a sajtótájékoztatók útján is eddig fel nem tárt körülményekről informálódhat a kihallgatott személy. Ez nemcsak a vizsgálatot nehezíti meg, hanem az eredmények értékelését is, és téves következtetéseket levonásához vezethet. Természetesen arra is van lehetőség, hogy a bírósági szakaszban alkalmazzák az eljárást, de szakértővel. „Mindenesetre kijelenthető, hogy ezt az eszközt csak akkor szabad és lehet alkalmazni, ha a külső feltételek adottak, és ezek közül a legfontosabb, hogy a bűncselekményi részleteket az eljáró hatóság tagján, az elkövetőn, a tanún és a sértetten kívül csak a szakértő ismerje a szükséges mértékig.”²⁵ Abban az esetben, hogyha a bírósági szakaszban kerül sor a vizsgálat alkalmazására, annak előkészítése sokkal nagyobb körültekintést igényel. Az sem kivételes, hogy éppen a terhelt hivatkozik arra, hogy a poligráfos vizsgálat azért hozott a számára kedvezőtlen eredményt, mert túl sok információval rendelkezett a bűncselekményről, hiszen túlságosan későn alkalmazták azt.

„Általános szabályként leszögezhető, ideális, ha a vizsgálatra a bűncselekmény ismertté válása után a lehető legközelebbi időpontban kerül sor.”²⁶ Az időzítés azonban függ a vizsgálat céljától és a kihallgatott személy egészségügyi állapotától is. Ha az elkö-

22 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

23 Budaház Árpád: Poligráf a büntetőeljárásban Belügyi Szemle, 2011., 12.sz., 105.o.

24 4/2007. számú BK vélemény

25 Dr. Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1998. 7-8.sz., 41.o.

26 <http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/CD%20mell%C3%A9klet/budah%C3%A1zi.pdf> (2015.11.03.)

vető azonosítását célozza, a vizsgálatot érdemes a lehető legkorábban lefolytatni. Abban az esetben, hogyha a vizsgálatról a bűncselekménnyel összefüggő egyéb adatok megszerzését várják, erre akkor van lehetőség, ha a nyomozóhatóság az ehhez szükséges információkat már beszerezte. Az időpont megállapításánál figyelembe kell venni a vizsgált személy körülményeit is, hiszen például egy emberölési ügyben nem célszerű a sértett hozzátartozójának rövid időn belüli kihallgatása, az értelmetlen vizsgálati eredményekhez vezethet. Rendkívül fontos tehát a vizsgálat megfelelő időzítése. „Ugyanis az ügyben eljáró nyomozó hatóság által kierőszakolt, az ideálistól távolálló feltételek mellett végrehajtott vizsgálatoknak az a veszélye, hogy sikertelenség esetén a megismételt poligráfos hazugságvizsgálat megbízhatósága lényegesen alacsonyabb lehet, mint azé, amelyet megfelelő körülmények között folytattak le.”²⁷ Ilyen szempontból tehát a bírósági szakasz nem bizonyul megfelelőnek.

Olyan állásponttal is találkozhatunk a poligráf alkalmazhatóságával kapcsolatban, amely nemcsak magát a vizsgálatot zárna ki a bírói szakaszból, hanem a szaktanácsadó meghallgatását is. Ezt azzal az érveléssel támasztják alá, hogy a vizsgálat inkább a nyomozás előrehaladását befolyásolja, és nem az igazság kiderítésére irányul. Másrészt abban az esetben, ha kétségek merülnek fel egy vallo-más igazságtartalmával kapcsolatban, érdemesebb inkább azt kizárni a bizonyítékok köréből. Az a tény is alátámasztja ezt az álláspontot, hogy a poligráfos vizsgálat nem rendelkezik százszázalékos megbízhatósággal, így csak arra nem lehet alapozni az ítéletet. Amikor pedig nem a szaktanácsadói vélemény az egyetlen bizonyíték, a bíróság anélkül is meg tudja hozni a döntését. Hozzá kell tenni azt is, hogy egy nem megfelelően lefolytatott vizsgálat eredménye nem-hogy az igazság kiderítését segíti, hanem pont hogy kételyeket ébreszthet. Ebben az aspektusban a szaktanácsadó meghallgatása a tárgyaláson azért mutatkozik szükséglettel, mert nem a bizonyítandó tényekről nyilatkozik, és így az nem bizonyítéka a cselekménynek vagy a bűnösségnek²⁸. Az tény, hogy a nyomozásra, vagy a vádemelésre befolyással lehet a vizsgálat eredménye, de nem lehet az elítélés vagy a felmentés alapja.

A fent felsorakoztatott tények és álláspontok is azt támasztják alá, hogy a poligráfos vizsgálatnak inkább a nyomozati szakaszban van a megfelelő helye, és az általa megtestesített célokat is az eljárás ezen szakaszában tudja elérni.

5. Vizsgálati módszer

Mint ahogy látjuk, magának a műszernek a fejlődése az elmúlt időszakban nem volt olyan radikális. Ami ehhez képest komoly változásokon megy keresztül, az nem más,

27 <http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/CD%20mell%C3%A9klet/budah%C3%A1zi.pdf> (2015.11.03.)

28 Bejczy Alexa: Kételyek a poligráf körül, *Ügyészek Lapja*, 2013. 3. sz.

mint a kérdezéstechnika. Ennek megfelelően többféle tesztet fejlesztettek ki, amelyeknek különböző lehet a validitása. Ez a pontja a vizsgálatnak amúgy is jelentős, hiszen csak a megfelelő kérdések megfelelő sorrendben és módon történő feltétele vezethet igazán értékelhető eredményre. A vizsgáló a teszt során olyan kérdéssort alkalmaz, amely strukturált és meghatározott szabályok szerint van összeállítva.

A kezdeti időszakokban az úgynevezett releváns-irreleváns kérdések tesztjét alkalmazták. A módszernek az elméleti háttérében a habituáció törvénye áll, melynek az a lényege, hogy ha a szervezetet valamilyen újfajta inger éri, akkor annak az aktivációs szintje megemelkedik. Hogyha az inger folyamatos, akkor az aktivációs szint csökken, hiszen a tesztalany egy idő után hozzászokik.²⁹ A teszt során a kérdéssort többször végigveszik egymás után, és az eredmények közötti változásokat elemzik. Hozzá kell tenni viszont, hogy vannak olyan személyek, akiknél egyáltalán nem jelentkezik a habituáció jelensége. Ez a teszt 75%-os megbízhatósággal rendelkezik.³⁰

A másik alkalmazott teszt a kontrollkérdés-teszt. Ebben az eljárásban a vizsgálatot vezető olyan kérdéseket is elhelyez a kérdéssorban, amelyekről előre tudja, hogy a kihallgatott személy nem fog rájuk őszinte választ adni. A tesztet megelőzi egy interjú, amelynek során ismertetik a tesztalanyal a kérdéseket. A vizsgálatnak az a lényege, hogy az úgynevezett kontrollkérdéseket is úgy kell ismertetni, mintha azok a fontos kérdések közé tartoznának. A kérdéssor a következő sémán alapul:

1. semleges kérdés
2. semleges kérdés
3. feláldozott releváns kérdés
4. összehasonlító kérdés
5. releváns kérdés
6. összehasonlító kérdés
7. releváns kérdés stb.³¹

Az első két kérdésnél figyelhető meg az orientációs reakció, amely azt jelenti, hogy a kihallgatott személy amiatt produkál magas eredményeket, mert izgalmi állapotba jön a kihallgatás miatt. Ez a reakció még a feláldozott releváns kérdésnél is megfigyelhető, amely globálisan rákérdez az ügyre. Éppen ezért ezt a kérdést nem veszik figyelembe az elemzés során. Maguk a releváns kérdések azért hangzanak el később, mert addigra a kezdeti izgalmi állapot lecsökken. A tapasztalatok szerint ebben a tesztben a vétlen személyeknek is lehetőségük van hazudni, és ők az összehasonlító kérdéseknél mutatnak magasabb reakciókat. A teszt 85%-os megbízhatósággal rendelkezik.³²

Ennél magasabb eredményt nyújt az úgynevezett csúcshangulat-teszt, amely arra irányul, hogy a gyanúsított birtokában van-e olyan információknak, amelyekkel az elkö-

29 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálat (kézirat)

30 Krispán István előadása, 2015.11.05., Győr, Széchenyi István Egyetem

31 Krispán István előadása, 2015.11.05., Győr, Széchenyi István Egyetem

32 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálat (kézirat)

vetőnek kell rendelkeznie. A teszt során a releváns kérdéseket hasonló kérdések közé rendezik. Az a lényege, hogy amikor a kihallgatott személy túljut a kellemetlen kérdéseken, akkor nyugalmi állapotba kerül. A későbbiekben a vizsgáló ezt elemzi. A teszt megbízhatósága a 95%-ot is meghaladhatja. Egyetlen nehézség az alkalmazhatóságával kapcsolatban az, hogy a teszt akkor vezet eredményre, hogyha még azelőtt hajtják végre, mielőtt a gyanúsított bármiféle információt szerzett volna egyéb helyről az eseményekkel kapcsolatban.

6. A vizsgálat alanya

A vizsgálat alanyával kapcsolatban a Büntetőeljárás törvény, a Rendőrségről szóló törvény, valamint a Körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek dolgok felkutatásáról és azonosításáról szóló törvény tartalmaz rendelkezéseket.

A Büntetőeljárás törvény a gyanúsított és a tanú vonatkozásában tesz említést a poligráfos vizsgálatról. A 180.§ /2/ bekezdése szerint a gyanúsított beleegyezése nélkül vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható. A tanúval kapcsolatban a törvény 181.§ /4/ bekezdése tartalmaz rendelkezéseket, amely szerint a tanú vallomása – a tizennyolcadik. életévét meg nem haladott tanú kivételével – beleegyezése esetén poligráf alkalmazásával vizsgálható. A törvény 453.§ /7/ bekezdése szerint a fiatalkorú terhelt vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható.³³ A Körözési nyilvántartás rendszerről és a személyek dolgok felkutatásáról és azonosításáról szóló törvény csupán egy helyen tesz említést a vizsgálatról. A 20/A.§ /3/ bekezdése szerint a körözési eljárást lefolytató szerv az eltűnt személy felkutatása céljából – a tizennyolcadik életévét meg nem haladott tanú kivételével – a tanúként kihallgatott személy által elmondottak valóságtartalmának ellenőrzése érdekében az érintett előzetes írásos hozzájárulásával poligráfot alkalmazhat.³⁴ A Rendőrségről szóló törvény 41.§ rendelkezései szerint a rendőrség büntetőeljárásban vagy körözött személy felkutatásakor az ügyben érintettet, ha előzetesen írásban hozzájárul, illetve gyermekkorú vagy fiatalkorú esetében törvényes képviselőjének írásos hozzájárulásával műszeres (poligráfos) vizsgálat alkalmazásával is ellenőrizheti. Fiatalkorú gyanúsított esetében a műszeres (poligráfos) vizsgálatot alkalmazni nem lehet.³⁵

Mint látható, mindhárom törvény hasonló személyi kört ölel fel, és az is elmondható, hogy kiemelt szerepet kap az előzetes hozzájárulás a vizsgálathoz. Itt arra is ki kell térni, hogy a vizsgálat lefolytatása során nemcsak azt megelőzően kell írásba foglalni a nyilatkozatot, hanem a vizsgált kérdések megismerése után ismételt hozzájáruló nyilatkozatot

33 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

34 2013. évi LXXXVIII. törvény a körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek, dolgok felkutatásáról és azonosításáról

35 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

kell tennie a kihallgatott személynek. Mindkét nyilatkozat részét képezi a későbbi szaktanácsadói véleménynek.

A gyanúsított poligráfós vizsgálatával kapcsolatban kevesebb ellentmondás merül fel, mint a tanú tekintetében. Nem kivételes az az eset, hogy a gyanúsított maga kéri, hogy ilyen vizsgálatot végezzenek rajta. A gyanúsított ezt általában a vizsgálat kijátszásának a reményében teszi. A szaktanácsadó az eredmények értékelése során azt a tényt, hogy a gyanúsított maga kérte a vizsgálatot, nem veheti figyelembe hiszen az ő feladata a műszer által regisztrált adatoknak az elemzése. Abban az esetben, hogyha azt észleli, hogy a kihallgatott személy manipulálni próbálja vizsgálatot, ezt meg kell akadályoznia.

A tanú poligráfós vizsgálatával kapcsolatban már a törvény is ellentmondásos rendelkezéseket tartalmaz. A Büntetőeljárási törvény alapján az, aki magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben a tanúvallomást megtagadhatja. Erre a kihallgatása elején figyelmeztetni kell. A törvény 106.§ azonban arról rendelkezik, hogy a tanú köteles a szakértői vizsgálatnak, illetve beavatkozásnak magát alávetni.³⁶ Mindemellett a tanút igazmondási kötelezettség is terheli. Felmerül tehát a kérdés, hogy megalapozott-e tanú esetében a poligráfós vizsgálat elrendelése. Itt arra is ki kell térni, hogy nem kivételes az az eset, hogy a tanú az ügyben gyanúsítottá válik. Mivel a poligráfós vizsgálat egyik fő célja, hogy azonosítsa az elkövetőt, a szakértők szerint szükség van a tanú műszeres hazugságvizsgálatának a lehetőségére. Ezt erősíti a nyomozhatóságnak az a krimináltaktikai módszere is, amelynek az a lényege, hogy „ha gyanú van arra, hogy valaki elkövette a bűncselekményt, először tanúként hallgatják ki, és ha írásban beleegyeznek – ami a terhelt esetén is követelmény – a poligráfós vizsgálatba, akkor a vizsgálat alkalmas lehet annak kiderítésére, hogy a tanúnak van-e köze a bűncselekményhez.”³⁷ Azt is hozzá kell tenni, hogy a poligráfós vizsgálat nem csak a gyanúsított személyének a felderítését szolgálja, hanem ezzel egyidejűleg a vétklen személyek kizárását is.³⁸

A leírtak alapján látható, hogy bizonyos esetekben szükséges lehet a tanú poligráfós vizsgálata, éppen ezért a törvényeknek pontosabb rendelkezéseket kellene tartalmazniuk a kérdéskörrel kapcsolatban.

7. A szaktanácsadó személye

A Büntető eljárás törvény alapján a szaktanácsadó azonos jogállással rendelkezik, mint a szakértő, de mégis ki kell emelni néhány különbséget. Ugyanazok a szabályok vonatkoznak a szaktanácsadóra a kizárás, a vizsgálathoz való jogok és kötelezettségek tekintetében, mint a szakértőre. Az igénybevételüket tekintve az az eltérés, hogy szakta-

36 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárársról

37 <http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/CD%20mell%C3%A9klet/budah%C3%A1lzi.pdf> (2015.11.03.)

38 Budaházi Árpád: Poligráf a büntetőeljárársban, Belügyi Szemle, 2011., 12.sz.

nácsadó kirendelése nem kötelező, és erre gyakran alakszerűtlenül, rövid úton kerül sor, például távbeszélőn. Azt is hozzá kell tenni, hogy a szaktanácsadó igénybevételét pótolhatja az eljáró hatóság különleges szakértelme. Vizsgálatának az eredménye a szakértői vizsgálattal ellentétben nem minősül bizonyítéknak, és a vélemény felülvizsgálatának nincs helye. A szaktanácsadó nem járhat el szakértőként, és ez fordítva is igaz.³⁹

Amikor a poligráfós vizsgálat megjelent Magyarországon, tudományos megalapozottságával kapcsolatban kételyek merültek fel, amelyeknek eloszlatására azt hangsúlyozták, hogy az eljárást, mint pszichológiai vizsgálatot kizárólag orvos vagy pszichológus végezheti.⁴⁰

Ez téves feltevésnek bizonyul, hiszen annak ellenére, hogy a vizsgálat tartalmaz bizonyos pszichofiziológiai és pszichológiai elemeket, a vizsgálónak nem kell pszichológusnak vagy fiziológusnak lennie. Még arról sem kell mélyebben tudnia, hogy az adott fiziológiai elváltozások mögött milyen élettani folyamatok állnak. A vizsgálónak csupán az a feladata, hogy a szerkezet által rögzített adatokat, valamint változások grafikusan ábrázolt képét értelmezze, elemezze, és ebből vonjon le következtetéseket a meghallgatott személy szavahihetőségével kapcsolatban. Maga a vizsgálat is más módon folyik, mint egy pszichológiai vizsgálat. „Sőt az érintett személy vagy akár maga a vizsgálat „pszichológusi“ megközelítése nagy valószínűséggel vezethet értelmetlen, vagy hamis negatív lelet keletkezéséhez.”⁴¹ Akár egy tanfolyam alatt elsajátíthatók azok a pszichológiai és fiziológiai ismeretek, amelyek egy ilyen vizsgálat lefolytatásához szükségesek. A legfontosabb szerepet a vizsgálatvezető személye tölti be, hiszen az ő feladata, hogy a kihallgatás során olyan körülményeket teremtsen meg, amelyek között valóban létrejönnek az eredményhez szükséges fiziológiai elváltozások, és így pontos következtetést lehet levonni a kihallgatott személy igazmondási, vagy megtévesztési szándékáról. Ez akkor lehetséges, hogyha a kihallgatott személy figyelmét az egész eljárás alatt a tárgyalt ügyre tudja koncentrálni, valamint az is rendkívül fontos, hogy a vizsgálatvezető és a vizsgált alany között mindvégig megmaradjon a semleges kapcsolat, hiszen akár a pozitív, akár a negatív érzelmek kialakulása befolyásolhatja a vizsgálat eredményét. „A vizsgálatvezető minden verbális megnyilvánulásának, gesztusának, mimikájának ellenőrzés alatt kell állnia, és azt a célt kell szolgálnia, hogy a vizsgálati procedúra alatt mindvégig fenntartsa a vizsgálat alanyának a motivációját a lelepleződés elkerülésére.”⁴² Ennek köszönhető, hogy a vizsgálatot csakis és

39 Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba: Kriminálisztika tankönyv és atlasz, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.

40 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője, Belügyi Szemle, 2004., 6. sz.

41 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője, Belügyi Szemle, 2004., 6. sz., 46.o.

42 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője, Belügyi Szemle, 2004., 6. sz., 46.o.

kizárólag specialista végezheti. A szükséges ismereteket a legjobban folyamatos gyakorlat által lehet elsajátítani. Az értelmezés során nem abszolút értékeket alkalmaznak, hanem minőségi szempontokat, hiszen a válaszokra adott reakciók minden egyes vizsgálati alanynál speciálisak lehetnek. Ebből következik, hogy azokban az országokban, ahol az igazságszolgáltatásban poligráfós vizsgálatot alkalmaznak, meghatározzák, hogy évente egy vizsgáló hány vizsgálatot folytasson le. Hogyha ezt a számot nem éri el, visszavonják a vizsgálói engedélyét és újabb tanfolyamon való részvételt írnak elő.

Nemcsak pszichológiai ismeretekkel kell rendelkeznie a vizsgálónak, hanem széleskörű kriminalisztikai tudással is, hiszen csak így képes a nyomozóhatóság munkáját kielégítő módon segíteni azzal, hogy a megfelelő információ kiderítését célozza a vizsgálat során. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a vizsgáló tevékenységét a felderítő szervekkel együtt, mintegy beépülve azok munkájába tudja a leghatékonyabban végezni.

A külföldi gyakorlatban az a követelmény alakult ki a leendő vizsgálóval kapcsolatban, hogy legalább főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezzen. Nem írják elő azonban a területhez kapcsolódó szakirány elvégzését. Az igazságszolgáltatásban dolgozóktól elvárt, hogy kriminalisztikai ismeretekkel és a bűnüldözésben gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezzenek. A vizsgálati módszertant és az ehhez kapcsolódó pszichológiai ismereteket tanfolyam során sajátíthatják el. Ezután egy tapasztalt vizsgáló mellett szerezhetik meg a gyakorlati tapasztalataikat. Tényleges munkájukat szupervízió mellett kezdenek meg a bűnüldözésben.⁴³

A speciális szakirány előírása azért szükségtelen, mert az említett szakma döntő mértékben gyakorlati tapasztalatokra épül, másrészt nem kapcsolható egyéb tudományágakhoz. Szakmán belül a vizsgáló rátermettségét azzal mérik, hogy munkája során hány poligráfós vizsgálatot vezetett le. Ez is azt mutatja, hogy eme hivatást nem lehet melléktevékenységként végezni.

A túlságosan magas szakmai előképzettség követelményének a hiányát az is indokolja, hogy nagyon sok múlik a vizsgáló rátermettségén is, ami a vizsgálati szobában fog kiderülni. Tehát az is előfordulhat, hogy egy magas elméleti tudással rendelkező személy nem tud megfelelő szintű eredményeket elérni.

Magyarországon is hasonló előfeltételekkel lehet valakiből szaktanácsadó. Bízható azonban, hogy a tervek szerint az Amerikai Poligráf Társaság támogatásával a jövőben egy tanfolyam keretében sajátíthatják el a leendő szaktanácsadók a szükséges ismereteket.

Rendkívül hiányos a szaktanácsadók tevékenységével kapcsolatos szabályozás. A Büntető eljárási törvény is csupán a következőket tartalmazza velük kapcsolatban:

43 Krispán István: A poligráfós hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője, *Belügyi Szemle*, 2004., 6. sz.

„Az ügyész és a nyomozó hatóság a nyomozási cselekményeknél szaktanácsadót vehet igénybe, ha a bizonyítási eszközök felkutatásához, megszerzéséhez, összegyűjtéséhez vagy rögzítéséhez különleges szakismeret szükséges, illetőleg az ügyész vagy a nyomozó hatóság valamilyen szakkérdésben felvilágosítást kér.

Szaktanácsadó igénybevétele kötelező, ha a terhelt vagy a tanú vallomását a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálják.⁷⁴⁴

A 4/2007. Büntető Kollégiumi Vélemény az alábbiakkal egészíti ki a szabályozást:

„A bizonyítás eszközeinek felsorolásában szaktanácsadó közreműködése és poligráf alkalmazása nem szerepel. A nyomozás során szaktanácsadót lehet igénybe venni, ha pedig a terhelt vallomását poligráf alkalmazásával vizsgálják, szaktanácsadó igénybevétele kötelező. Ebből a szabályozásból következik, hogy a bírósági eljárásban poligráf nem alkalmazható. A szaktanácsadó közreműködéséről készült jegyzőkönyvet azonban a tárgyalás anyagává lehet tenni.

A poligráf alkalmazásában közreműködő szaktanácsadó „felvilágosítása“ a tárgyaláson szükség esetén felolvasható.⁷⁴⁵

Mint látható, a fent leírt szabályok csupán a szaktanácsadó szerepét rendezik, de ezen kívül semmilyen más rendelkezést nem tartalmaznak a személyével kapcsolatban. Egyáltalán nem található olyan szabályozás, amely akár arról rendelkezne, hogy ki lehet szaktanácsadó, sem pedig olyan, ami a munkafolyamatot, és a vizsgálat rendjét írná le. Ez több problémát is maga után vonhat. Egyrészt, hogyha nincsenek egységes szabályok a vizsgálat lefolytatásával kapcsolatban, az ahhoz vezethet, hogy a különböző szaktanácsadók véleménye egy adott ügyben különböző lehet. Így annak a megbízhatósága forog kockán.

A másik veszélye a szabályozatlanságnak, hogy így a vizsgált személy alapvető jogai is sérülhetnek, hiszen semmilyen szabály nincs, amihez a szaktanácsadónak alkalmazkodnia kell.

Véleményem szerint szükséges lenne egy egységes szabályrendszer létrehozása a témakörben, és azt a kérdést is tisztázni kéne a jogalkotónak, hogy a szaktanácsadói véleményt a bíróság a büntetőeljárásban milyen mértékig vegye figyelembe.

8. A vizsgáló munkája és a szaktanácsadói vélemény

Napjainkban hazánkban a kapacitástól függően általában évente 600-700 poligráfos vizsgálatot végeznek. Ez idén (2015-ben) 400 darab vizsgálatra korlátozódik, hiszen jelenleg csak két tapasztalt vizsgáló van az országban, az utánpótlás pedig még nem rendelkezik a megfelelő gyakorlattal. Elmondható, hogy egy vizsgáló évente körülbelül 150 vizs-

44 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

45 <http://www.lb.hu/hu/kollvel/42007-bk> (2016.01.10.)

gálatot végez, ami szükséges is, hiszen ebben a szakmában a gyakorlatnak van a legnagyobb jelentősége.⁴⁶

A vizsgáló munkája több fázisból áll össze. Mindenekelőtt szükséges, hogy megismerje a nyomozó hatóság által fellelt össze adatot, amely az adott ügyvel kapcsolatos. Ehhez hozzá tartoznak még a titkosszolgálati adatok is. Ezután következik a nyomozóval, és az ügyben eljáró egyéb szervekkel történő konzultáció. A fentiek alapján a vizsgáló összeállít egy vizsgálati tervet, amelyet később ismertet a nyomozó hatósággal, és ennek során egyeztetik az adatokat. Nem kivételes az az eset, hogy a vizsgáló kivonul a bűncselekmény helyszínére, hogy onnan is begyűjtse a szükséges anyagot a munkájához. Ez főként az áldozat eltüntetésével leplezett emberöléseknél lényeges. Mindezek után következik maga a vizsgálat, amelyről jegyzőkönyv is készül. A vizsgálat alapján írja meg a vizsgáló a szaktanácsadói véleményt. Nem kötelező az írásbeli forma, tehát elegendő lenne a tárgyaláson szóban előadni azt, de a szokásoknak megfelelően általában írásba is foglalják. Maga a vizsgálat 2 és fél-3 óra hosszan tart. Korábban ez kiegészült a teszt utáni interjúval, amely megfelelt egy kihallgatásnak. Ma a szakértői intézet nem minősül nyomozó szervnek, így ezt a hatáskörét elveszítette, bár a tapasztalatok szerint a korábbi módszer többször vezetett eredményre, mint a mostani.⁴⁷

A szaktanácsadói vélemény alapvetően a vizsgálaton készült jegyzőkönyvből áll. Ezen kívül tartalmazza a vizsgálatot elrendelő szerv megjelölését, azt, hogy ki kapja a szaktanácsadói véleményt, hogy mi a vizsgálat célja. Pontosan le kell írni, hogy mikor van a vizsgálat kezdete, és vége, valamint annak a helyszínét is. Meg kell jelölni a vizsgáló személyét, valamint a vizsgálat nyelvét, és ha tolmácsot vettek igénybe, az ő személyét is. Itt megjegyzendő, hogy tolmácsra akkor van szükség, ha a vizsgált személy külföldi, és ebben az esetben olyan tolmácsot alkalmaznak, aki mind magyarul, mind az adott idegen nyelven anyanyelvi szinten beszél. Ezek után következnek a vizsgálat alanyának a személyes adatai, valamint az egészségi állapotával kapcsolatos adatok. A szaktanácsadói véleményben fel kell sorolni az összes olyan kérdést, amelyet a vizsgálat során feltettek. Fontos része a véleménynek a vizsgálat alanya által tett olyan megismételt nyilatkozat, amely arról szól, hogy a kérdések ismeretében is hozzájárul-e a poligráf vizsgálatához.⁴⁸ A nyilatkozat után következik maga a vélemény, amelyben megjelölik azokat a kérdéseket, amelyek értelmezésre kerültek. A szaktanácsadói vélemény a diagnózissal zárul.

Érdekes kérdés, hogy a szaktanácsadói vélemény minek minősül a büntető eljárásban. A hatályos szabályok alapján nem bizonyíték, és a Büntető eljárási törvény is csupán arról rendelkezik, hogy a szaktanácsadó jegyzőkönyvet készít, de annak későbbi felhasználásáról nem tartalmaz rendelkezéseket. Krispán István szakértő azon az állásponton van, hogy ez így van rendjén, hiszen a 85%-os validitás nem elegendő ahhoz, hogy kétséget kizáróan bizonyítsa a tényeket. Mindezek mellett az sem kizárt, hogy habár a vizsgálat sikeresen

46 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

47 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

48 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

zajlik, de a szaktanácsadó nem megfelelően értelmezi az adatokat. Még az is előfordulhat, hogy úgy téved a vizsgáló, hogy ő maga sem tud róla. Így inkább titulálható egy kriminológiai azonosítóeszköznek, amely a nyomozó hatóságok munkáját segíti elő.⁴⁹ Tulajdonképpen egy speciális körülmények között lefolytatott kihallgatásról van szó. Fontos azonban leszögezni, hogy semmiképpen sem szabad összetéveszteni a pszichológiai vizsgálattal. A bíróságok általában az okirati bizonyítékok között kezelik a szaktanácsadói véleményt.

9. Egyéb hazugságvizsgálati módszerek

A poligráfon kívül léteznek még más eszközök is, amelyek alkalmasak az igazság kiderítésére. Ezek általában más elven működnek, mint a poligráf. Kialakulásuknak a háttérben kétfajta igény áll. Egyrészt, hogyha a páciensek szempontjából nézzük a poligráfos vizsgálatot, megállapítható, hogy számukra ez a fajta eljárás megterhelő lehet. Kellemetlenséggel jár az, hogy meghatározott szabályok szerint számukra ismeretlen műszerekre kötve különböző kérdésekre kell válaszolniuk. A másik igény, amely az egyéb hazugságvizsgálati módszerek kialakulásában szerepet játszott az az, hogy a titkosszolgálati szervek előszeretettel ellenőrzik a saját maguk által beszervezett munkatársaikat annak érdekében, hogy az általa átadott információk valóságtartalma felől ne legyen kétség. Ebben az esetben olyan alternatív lehetőségekre van szükség, amelyet olyan körülmények között tudnak alkalmazni, hogy a vizsgált személy nem is tud róla.

Ennek az igénynek tökéletesen megfelel a hatvanas években kifejlesztett hang stressz analízis (angolul: VSA). Ez a módszer egy valós megfigyelésen alapul, mely alapvetően a hangképző izmok rezgését vizsgálta az infra tartományban. A hangszálak rezgése különböző külső hatások következtében modulálódik, indulati állapotban csökken, sőt bizonyos esetekben meg is szűnik. Ezeket a rezgéseket a műszer különböző mértani formákkal ábrázolja, és ezek alapján a formák alapján különböző stressz-szinteket lehet megkülönböztetni. A legmagasabb, 100%-os stressz-szint négyzet formájában jelenik meg. Minél szabálytalanabb a forma, annál alacsonyabb szintű a stressz.⁵⁰ Ezt a műszert főleg a titkosszolgálati szervek alkalmazták, valamint egy ideig jelen volt a bűnügyekben is. Két izraeli hírszerzőtiszt fejlesztette ki, akik azt állították, hogy teljes mértékben megbízható. Amikor az Amerikai Poligráf Társaság látókörébe került a műszer, vizsgálat alá vonták. A tesztben megállapították, hogy annak ellenére, hogy a műszer tényleg megbízható, az a probléma, hogy a hangképző szervek által létrehozott rezgés csak a populáció 50%-nál modulálódik stressz hatására. Így a maradék esetekben a műszer egyáltalán nem alkalmas a vizsgálatra.⁵¹ Ehhez még hozzá kell tenni azt is, hogy az adott stresszt nem feltétlenül

49 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

50 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

51 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

csak az okozhatja, hogy a vizsgált személy nem mond igazat, és tart attól, hogy ez kiderül. Egyéb befolyásoló tényezők is szerepet játszhatnak, mint például a kommunikációs partner reakciói. A másik probléma, hogy csak folyamatos szöveg ellenőrzésére volt alkalmas. A hibákat kiküszöbölendő modernizálták a szerkezetet, például már a hangszín mérésére is képes. Ma már főleg a magánszektorban, cégeknél, valamint a reptereken használatos. Elsősorban a terrorfenyegetettség és a kábítószer-kereskedelem miatt kerül alkalmazásra, viszont itt is vissza kell térni a már fent említett 50%-os arányra, amely azóta sem változott, és például a reptereken a hatalmas tömegekből kiragadott személyek esetében ez a tévedési arány még ennél is nagyobb lehet.

A másik alternatív megoldás az igazmondás kiderítésére is inkább az ipari és kereskedelmi szektorban jellemző pupillometria. A módszer azon a tudományosan alátámasztott elméleten alapul, hogy a pupilla átmérője stressz és egyéb külső befolyásoló tényezők hatására változik.⁵² Érdekeség, hogy az erre épülő technológiát főleg a nagyobb áruházak alkalmazták azzal a céllal, hogy megfelelő műszereket helyeznek el az üzlethelyiségekben, és így vizsgálják azt, hogy a vásárlók tekintete mire fókuszál. Ez alapján helyezik el a későbbiekben az árukat, sőt a forgalmazóknak úgynevezett polcpénzt kell fizetniük, amelynek a mértéke attól függ, hogy a terméküket mennyire központi helyen szeretnék elhelyezni. Habár a műszer valóban megbízható eredményeket produkál, a bünygyi gyakorlatban nem terjedt el. Ennek az az oka, hogy nehézkes olyan körülményeket teremteni, amelyben a kihallgatott személy tekintetét meghatározott korlátok között tudják tartani, márpedig a megfelelő eredmény eléréséhez ez elengedhetetlen. A másik ok az, hogy ez a szerkezet is csupán egy paraméterrel dolgozik, amely nem elegendő ahhoz, hogy kétséget kizáróan alátámassza az igazságot.

A harmadik hazugságvizsgáló módszer, amelyet érdemes megemlíteni, a grafometriás hazugságvizsgálat. Az elméleti háttér a tudattalan folyamatok vizsgálata, amelyből arra a megállapításra jutottak, hogy ha egy adott személy hamis információt szolgáltat szóban, az írásképe ezzel ellentétes eredményt produkál. Ezen kívül nem csak magát az írást tanulmányozták, hanem az írást közvetlenül megelőző mozdulatokat a levegőben.⁵³ A vizsgálat elméleti alapjai kétségesek. Maga a teszt úgy zajlik, hogy a vizsgált személynek feltesznek húsz darab olyan kérdést, amire a választ ő maga, és a vizsgálatot végző is előre tudja. Piktogramokat használnak az igenleges és a nemleges válaszok megadására, és a gép később ezt fogja ellenőrizni. A teszt második részében még egyszer felteszik a vizsgált alanynak ugyanazokat a kérdéseket, csak az a különbség, hogy ebben a körben megtévesztően kell válaszolnia a kérdésekre. Ennek a módszernek az alkalmazók szerint 100%-os a validitása, ami nem is csoda, hiszen mind a kihallgató, és mind a kihallgatott személy ismeri a válaszokat.⁵⁴ Ebben az esetben nem áll fenn a veszélye annak, hogy a

52 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

53 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

54 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

kihallgatott személy lebukik, vagy akár bármi hátrányos következménnyel kéne számolnia, így pont a mérhető tüneteket nem produkálja a szervezet.

Összességében azt mondhatjuk, hogy mint látható, léteznek egyéb hazugságvizsgáló módszerek, amelyek ugyancsak megfelelők lehetnek arra, hogy az adott személy őszinteségét felmérjék, de ezek mind-mind csupán egy paraméter mérésére alkalmasak, így nem tudnak olyan megbízható képet adni, mint a több csatornát egyszerre érzékelő poligráf. A fent említett szerkezetek inkább alkalmasak arra, hogy a poligráfhoz csatlakoztatva, mint egy új csatorna kapcsolódjanak a vizsgálathoz, de arra semmiképp, hogy felváltsák azt. Krispán István szakértő úr azon az állásponton van, hogy amíg nem lesz egy olyan szerkezet, amely pontosabb és egyszerűbb, mint a poligráf, addig ez helyzet nem is fog megváltozni. A szakértő úr egyébként az agyhullámok vizsgálatában látja a jövőt ezen a területen.

10. Kijátszhatóság

A poligráf használata a vizsgált személy előzetes hozzájárulása esetén lehetséges. Érdekes, hogy a hetvenes évek környékén, azaz a poligráf korai időszakában hazánkban csak elvétve volt olyan személy, aki nem járult hozzá a vizsgálathoz. Ez napjainkban a páciensek 5-10%-ára nőtt, viszont azt is hozzá kell tenni, hogy sokan maguk kéri a vizsgálatot⁵⁵. Ennek a háttérben az a gondolat is állhat, hogy esetleg megpróbálják kijátszani a szerkezetet. Megjegyzendő, hogy a vizsgálatot végző szaktanácsadó azt nem értékelheti, hogy az adott személy megtagadja, vagy esetleg kéri a vizsgálatot. Előfordul az, hogy a vizsgált személy megpróbálja befolyásolni, manipulálni a vizsgálatot. Ebben az esetben a szaktanácsadó arra törekszik, hogy ezt a helyzetet megszüntesse. Érdekes kérdés, hogy ki lehet-e játszani a szerkezetet.

A válasz az, hogy magát a műszert nem lehet befolyásolni, hiszen az csak az általa mért adatokat rögzíti. Más kérdés, hogy magát a vizsgálatot meg lehet-e téveszteni. Ennek ugyanis több esete is lehetséges. Egyrészt előfordulhat, hogy maga a szaktanácsadó nem rendelkezik megfelelő tapasztalattal, vagy esetleg alul-, vagy túlértékeli az adatokat. A másik lehetőség, amikor a vizsgált személy a vizsgálat időpontjában olyan állapotban van, hogy képtelen megfelelő eredményt, vagy meghatározott reakciókat produkálni. Az is előfordulhat, hogy valamilyen segítséget használ annak érdekében, hogy befolyásolja a vizsgálatot. Nevezetesen például olyan gyógyszeres kezelés alatt áll, amelynek következtében hamis negatív diagnózis állapítható meg.⁵⁶ Ez történhet tudatosan is, amikor a vizsgált személy direkt alkalmaz ilyen gyógyszert, de akár véletlenül is, amikor

55 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

56 Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest

nem tudja, hogy az adott gyógyszer ilyen hatással lehet rá. Olyan eset, hogy a páciens tudatosan hazudik mindenféle segítség nélkül, és így tudja kijátszani a vizsgálatot, csak akkor lehetséges, ha a poligráfos szakember erre kifejezetten kiképzti. Ez hazánkban kevésbé jellemző, viszont érdekesség, hogy az Egyesült Államokban a vezető tisztségeket betöltő személyeket ötévente poligráfos vizsgálatnak vetik alá, és épp a fentiek miatt így járnak el a poligráfos szakértőkkel szemben is.

11. A poligráfos vizsgálat alkalmazása a büntetőeljáráson kívül

Napjainkban poligráf alkalmazására nemcsak a büntetőeljárásban kerülhet sor, hanem egyre nagyobb teret nyer egyéb jogterületeken és a magánszférában is. Az utóbbi időben a munkaügyi jogvitákban is főszerepet kapott a vizsgálat. 2001-ben például a Magyar Posta vezetősége alkalmazta a szerkezetet az alkalmazottakon annak a kiderítése céljából, hogy ki juttatta el a sajtóhoz a cég Defend Kft.-vel kötött üzleti szerződéseit. Az ügyben Lenkovic Barnabás, állampolgári jogok országgyűlési biztosa és Péterfalvi Attila, adatvédelmi biztos közös jelentésükben megállapították, hogy a Magyar Posta megsértette alkalmazottainak személyiségi jogait.

Szabó Máté, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2008-ban állásfoglalásában rámutatott arra, hogy a hazugságvizsgáló készülék alkalmazása semmilyen körülmények között nem jogszerű a munkavállalókkal szemben. A poligráf alkalmazására hatósági engedély sem adható ki.

2012-ben az alapvető jogok biztosa a nemzetbiztonsági ellenőrzések gyakorlatával kapcsolatban kifejtette, hogy a hazugságvizsgáló eszköz alkalmazása sérti az érintettek személyiségi jogait, hiszen „őket az ilyen eszköz használata az eljárás alanyából annak tárgyává fokozza le.”⁵⁷

A fenti példák azt támasztják alá, hogy a poligráf alkalmazásának elsősorban a büntetőeljárásban van helye, hiszen itt teremthetők meg azok a körülmények, amelyek között nem sérül a vizsgálat alanyának semmilyen joga.

12. Az Amerikai Poligráf Társaság

Az 1966-ban alapított Amerikai Poligráf Társaság (APT) a világ egyik vezető poligráfszakértő szervezeteként elkötelezett a bizonyíték-alapú tudományos módszerek használata iránt a vizsgálati eredmények hiteles értékelése jegyében. Az APA a legmagasabb szakmai, erkölcsi és tudományos színvonalat biztosítja több, mint 2700 tagja számára a szervezet által létrehozott és közzétett, a szakma módszertani, műszerezési, elemzési

57 <http://www.jogiforum.hu/hirek/31295> (2015.11.04.)

gyakorlatát érintő professzionális szabványok által, valamint a folyamatos kutatáson, képzésen és oktatáson keresztül.

Az Amerikai Poligráf Társaság egy szakmai szervezet, mely azért jött létre, hogy biztosítsa a megfelelő képzést, lemodellezze a gyakorlatokat és professzionális forrásokat nyújtson a poligráffal történő hazugságvizsgálatok etikai és bizonyítékalapú növekedéséhez. Az APT hivatásos poligráf vizsgálók, oktatók és kutatók, akik elkötelezettek a hiteles és etikus poligráfhasználat fejlesztésében, kommunikációjában és népszerűsítésében.

Az Amerikai Poligráf Társaság a legnagyobb poligráf szervezet, melynek vizsgálói mind a magánjog, mind a közjog területéről érkeznek. Az APT a saját területén vezető szerepet tölt be az etikus gyakorlat szabványának felállításában, technikákban, eszközökben, kutatásban és a fejlett oktatási programokban.⁵⁸

Az Amerikai Poligráf Társaság szerint a poligráf vizsgálatnak három fő szakasza különböztethető meg, nevezetesen 1) a tesztet megelőző interjú, 2) a teszt közben elvégzett adatgyűjtés, illetve 3) a teszteredmények vizsgálata. Mindhárom szakasz kiemelten határozza meg mind az elvégzett vizsgálat pontosságát, mind pedig a vizsgálati eredmények használhatóságát. Ennélfogva minden, a vizsgálat alapját jelentő feltételezésnek, vagy a vizsgálat során alkalmazott eljárásnak általánosan elismert tényen, bizonyítékon, illetve olyan kutatási eredményeken kell alapulnia, melynek van elérhető tudományos megalapozottsága.⁵⁹

Mint látható, az amerikai szervezet hasonló felépítésű eljárást alkalmaz, mint a hazai poligráf szakértők. Valójában arról van szó, hogy a szervezet által létrehozott szabványokat alkalmazzák a hazai vizsgálók is, hiszen ezek világszinten elfogadottak.

13. Esettanulmány (1.)

A poligráf vizsgálat menetét úgy lehet a legjobban megismerni és megérteni, ha egy konkrét eseten keresztül mutatom be az eljárást. Az alábbi ügy azt is nagyon jól leírja, hogy milyen mértékben segíti elő a vizsgálat a nyomozhatóságok munkáját.

Az eset egy 1992 májusában tett bejelentéssel kezdődött, amely F. Istvánné döbröközi lakos nevéhez fűződik. Férje, F. István alkalmi munkás eltűnését jelentette, aki pár nappal korábban munkába indult, és azóta nem tért haza. Siófokra távozott, de nem adott életjelet magáról. A felkutatás eredménytelen volt, viszont a lakóhely környékén beszerzett információk alapján felmerült annak a gyanúja, hogy bűncselekmény áldozatává vált. A feleség időközben levelet kapott férjétől, amelyben közölte, hogy nem kíván hazatérni. Hozzá kell tenni azt is, hogy mindeközben a szomszédban lakó M. Imre összeköltözött F. Istvánnéval.

58 <http://www.polygraph.org/> (2016.01.11.)

59 <http://www.polygraph.org/assets/docs/APA-Journal.Articles/2015/441-scientificbasisforpolygraphtesting.pdf> (2016.01.11.)

Ezek alapján alaposan feltehető volt, hogy kapcsolatuk már a férj eltűnése előtt is fennállt, sőt még az is, hogy pont ez volt az esetleges bűncselekmény motívuma. Ezt támasztotta alá az írásszakértői vélemény is, amely azonosította a férjnek tulajdonított levélben levő írást M. Imre írásképevel. Mindezek után indokoltnak tűnt, hogy a nyomozó hatóság elrendelje F. Istvánné, M. Imre és F. Istvánné legidősebb fiának a poligráfós hazugságvizsgálatát. „A vizsgálattal elérni kívánt cél a következők megállapítása volt:

- az érintett személyek valamelyike kapcsolatba hozható-e F. István eltűnésével;
- amennyiben az eltűntet megölték, azt milyen körülmények között tették;
- az áldozatot milyen módon és hol rejtették el.”⁶⁰

A vizsgáló az adatok megismerése után konzultált a nyomozó hatósággal arról, hogy milyen egyéb információkat kell még beszerezni. Ezek között szerepelt Döbrököz területének a feltérképezése, valamint a környéken felmerülő olyan részek, amelyek holttest elrejtésére alkalmasak. Mivel kevés ilyen helyszínt találtak, a nyomozást kiterjesztették egy nagyobb körzetre. Volt viszont egy nyomozócsoport, amely a településen maradt, és a vizsgálóval állandó kontaktust tartva térképezte fel azokat a pontokat, amelyek szóba jöhettek. Először M. Imrével végezték el a tesztet, amely általános kérdésekkel kezdődött:

- „Tudja-e, hogy F. Istvánt megölték?
- Tudja-e, hogy most hol lehet megtalálni F. Istvánt?”⁶¹

A férfi tagadó válasza ellentétes volt az általa mutatott fiziológiai reakciókkal, tehát megpróbálta félrevezetni a vizsgálót.

Ezt követően arra irányult a vizsgálat, hogy kiderítsék, milyen módon ölték meg az áldozatot, feltéve, ha tényleg emberölés történt. Ez a már korábban említett csúcspeszültség-teszt alkalmazására tökéletes szituáció volt, hiszen a kérdésre csak a kihallgatott személy tudhatta a pontos választ. Az is kedvező körülmény volt, hogy az emberölési módok témakörben létre lehet hozni egy olyan véges számú kérdéssort, amely tartalmazza a keresett választ. A vizsgálónak az is feltűnt, hogy a kihallgatott személy kifejezetten vékony az áldozathoz képest, így feltehető volt, hogy ha ő az elkövető, akkor valószínűleg valamilyen eszköz segítségével tette. A teszt pontos szövege a következő volt:

- „– Tudja-e, hogy F. Istvánt
- 1) árammal agyoncsapatták?
 - 2) lelőtték?
 - 3) megmérgezték?
 - 4) agyonütötték?
 - 5) leszúrták?
 - 6) megfojtották?
 - 7) gépkocsival elütötték?

60 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfós hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 106.o.

61 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfós hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 107.o.

8) felakasztották?⁶²

Természetesen ebben az esetben is tagadott az alany, viszont a reakciói alapján megállapítható volt, hogy az áldozatot lelőtték. Ezek után a következő kérdéssor arra irányult, hogy pontosan milyen eszközt vett igénybe az elkövető.

„– Tudja-e, hogy F. Istvánt

1) villáskulccsal,

[...]

4) pisztollyal,

[..]

7) puskával

[..]

9) husánggal ölték meg?⁶³

Miután a vizsgált személy reakciói a pisztoly esetében adtak megfelelő eredményt, világossá vált, hogy az előző kérdéssorban megállapított ölési mód is helyesnek bizonyult. Ezek után azt volt logikus kideríteni, hogy az áldozat holttestét milyen módon rejtették el. Erre a következő kérdéseket alkalmazta a vizsgáló:

„ – Tudja-e, hogy F. Istvánt

1) oltott mészbe tették?

[...]

4) elásták?

5) vízbe dobták?

[..]

8) döngútba dobták?

[..]

13) bebetonozták?⁶⁴

A legerősebb reakciók a döngút válasznál jelentkeztek, viszont számottevő volt a változás az elásásnál is, így a témakörben még egy kérdéssort kellett összeállítani:

„– Tudja-e, hogy F. István megtalálható

1) Margit néni telkén?

2) Vilma anyjának a telkén?

[...]

7) a szemétbányában?

8) az erdőben?

9) a sertéstelep mögötti döngútban?

[..]

62 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfus hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 107.o.

63 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfus hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 108.o.

64 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfus hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 108.o.

12) a temetőn kívüli bokros területen?

[...]

14) a vasúti töltés oldalában?⁶⁵

Ebben a tesztben ugyancsak a döggútra adott válasznál mutatott heves reakciókat a páciens. A probléma csupán az volt, hogy mivel sok idő telt el az elkövetés és a poligráfós vizsgálat között, így a döggút feltárása túl nagy költséggel és munkával járt volna. A nyomozó hatóság nem akarta azt megkockáztatni, hogy egy ilyen munkát esetleg fölöslegesen végezzenek el. Ezért további kérdések feltételére lett volna szükség, hogy még jobban megbizonyosodjanak arról, hogy tényleg ott lehet a holttest. A vizsgáló ezen a ponton már úgy érezte, hogy itt megállt a nyomozás, és nehéz olyan kérdéseket feltenni, ami eredményre vezetne. Szünetet tartottak a kihallgatásban, amelynek során mégis felmerült egy olyan kérdéskör, amely hasznos információkkal szolgálhat. Így hát a következő teszt az elkövetéshez eszközül használt tárgy hollétére irányult:

„– Maga a gyilkosság eszközét

1) szétdarabolta?

[...]

3) eladta?

[...]

10) vécébe dobta?

11) kútba dobta?

12) erdőben dobta el?⁶⁶

M. Imre a kút esetében mutatott megfelelő reakciókat, majd ebből következően felmerült a kérdés, hogy vajon hol lehet az a kút.

„– Tudja-e, hogy a gyilkosság eszköze megtalálható

1) a megyén kívül?

2) a temetőben?

[...]

9) a Növényiék tanyáján?

[...]

11) Szekszárdon egy ismerősénél?⁶⁷

A temetőre adott reakciókról rögtön értesítették a helyi nyomozó csoportot, akik rögtön át is vonultak a helyszínre. Meglepetésükre viszont azt a felfedezést kellett tenniük, hogy a temetőben nem található kút, hanem csupán egy vízcsap. Viszont annak a tudatában, hogy a helyi temető vagy háromszáz éve üzemel, feltehető volt, hogy mégis van kút. Ezért is az utolsó kérdéssorba beültették a temetői kutat is. Hozzá kell tenni, hogy ez azért

65 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfós hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 109.o.

66 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfós hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 109.o.

67 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfós hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 110.o.

jelentett veszélyt, mert ha nem is létezik kút a temetőben, ez is olyan reakciókat válthat ki a páciensből, amely gyanúra ad okot, és a nyomozás így tévútra kerülhet. Az utolsó kérdéssor így nézett ki:

„– Tudja-e, hogy a gyilkosság eszköze megtalálható

1) a temetőben a régi sírokban?

[...]

3) a fészület alatt?

4) a temetőben az új sírokban?

5) a halottasház környékén?

6) a temetői kútban?

[...]

12) egy kriptában?”⁶⁸

A teszt itt is a temetőben levő kútra utalt, de azt a problémát ez nem oldotta meg, hogy nem találták a kutat. A nyomozók helyi idős embereket kérdezgetve tudták meg, hogy a helyszínen van egy káva nélküli kút, amelyet már vagy tizenöt éve nem használnak, csupán szeméttel szórták tele, hogy minél előbb megteljen, és így ne jelentsen veszélyt az arra járókra. Még növényekkel is körbe van véve, nehogy véletlenül beleessen valaki. A nyomozók a vizsgálat eredménye után azonnal elkezdték feltárni a kutat, és pár méter után rá is leltek egy fekete szemeteszsákra, amelyben volt még egy fehér zacskó. Ez tartalmazta az eltűnt személy zakóját a hátán három lyukkal, valamint egy pisztolyt. Ezek után elkezdték a dögkút feltárását is, amelyben megtalálták a holttestet is. A tesztet elvégezték F. Istvánnén is, aki ugyanolyan eredményeket produkált, mint M. Imre. A fejlemények hatására mind a ketten beismerő vallomást tettek. A fiú eredményeiből arra lehetett következtetni, hogy nem tudott semmit az eseményekről.

Végül a nyomozó hatóság megállapította, hogy a pár útjába állt F. István, ezért elhatározták, hogy megölik. A feleség segítségével szereztek fegyvert, és ő volt az, aki a sertéstelephoz csalogatta férjét. Magát a tényállást M. Imre valósította meg.

14. Esettanulmány (2.)

A következő esetben ugyancsak egy eltűnés kapcsán merült fel a poligráf használatának szükségessége. Az eltűnt személy volt férje tett bejelentést a Pest Megyei Rendőrfőkapitányság illetékességi területén található városi rendőrfőkapitányságon. A feleségét utoljára 2013 áprilisában látta, amikor személyautójával távozott. Azóta semmilyen információt nem hallott a bejelentő a nőről, és a mobiltelefonján sem volt elérhető. Nem látták sem a munkahelyén, sem az általa látogatott bevásárlóközpontban. A nő eltűnése előtt

68 Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfós hazugságvizsgálat., Belügyi Szemle, 2005., 1.sz., 110.o.

többször fenyegetőzött azzal, hogy elmegy, vagy azzal, hogy öngyilkos lesz, bár a volt férj szerint ezeket nem gondolta komolyan.⁶⁹

A családi körülményekről annyit tudunk, hogy már évekkel ezelőtt megtörtént a válás, de közös házban élt a volt házaspár, és gyermekeiket együtt nevelték. A válásra azért került sor, mert a nő a házasság megkötése után viszonyt folytatott. Egy, a közelükben élő családos férfiről van szó, akit korábban is szerelmi szál fűzött a nőhöz.

Azt is tudjuk az eltűnt nőről, hogy az egyik közeli településen volt egy saját lakása, amelyet rendszeresen látogatott, többször szeretője társaságában.

Bár a sértett nem rendelkezett kiterjedt baráti és rokonsági körrel, az édesanyjával nagyon szoros volt a kapcsolata. Még a szeretőjéről is tudott, és a kihallgatás során beszámolt arról, hogy a szeretőjével való kapcsolata anyagi és érzelmi vitáktól volt viharos. A szerető állítása szerint semmilyen információval nem rendelkezik az eltűnéssel kapcsolatban.

„Az eljárás során megállapítást nyert, hogy az eltűnt személy jelentősebb anyagi tartalékokkal illetve külföldi kapcsolatokkal sem rendelkezik, nyelveket nem beszél, egészségügyi ellátást az eltűnést követően nem vett igénybe. Olyan adat nem merült fel, amely alapján váratlan távozása megmagyarázható lenne.”⁷⁰

Az eset akkor kezdett bonyolódni, amikor 2014 januárjában bejelentés érkezett egy Komárom-Esztergom megyei városban levő garázzsal kapcsolatban a helyi rendőrkapitányságon. Eszerint a fent nevezett garázsban a bérlő hónapok óta tárolt egy körözés alatt álló személygépjárművet. Az is kiderült, hogy a garázst az eltűnt nő szeretője bérelte. Ekkor rendelte el a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság a büntetőeljárás megindítását ismeretlen tettes ellen személyi szabadság megsértése büntett gyanúja miatt.

A rendelkezésre álló információk nem támasztották alá az öngyilkosság lehetőségét, valamint az sem tűnt logikusnak, hogy a nő önszántából nem tér vissza a családjához. A rendőrség azt vélelmezte, hogy a szerető a felelős az eseményekért. „A legvalószínűbb verzió, hogy a szerető április közepén ismeretlen helyen és módon megölte barátnőjét, majd a holttestet elrejtette.”⁷¹

A gyanúsítottat 2014 januárjában hallgatták ki, amelynek során beismerte, hogy tíz éve tart a kapcsolata a sértettel. Még mindig azt állította, hogy nem szolgálhat információval a nő holléte felől. Elmondása szerint 2013 áprilisában próbálta telefonon elérni szeretőjét, a telefon azonban ki volt kapcsolva. Felkereste a lakásán, amelyhez neki is volt kulcsa, de az üres volt. Az az ötlete támadt, hogy megviccelve a nőt átáll annak autójával egy másik utcába, hátha majd ezek után hívni fogja. Ez nem történt meg, viszont miután az eltűnt családtagjai felvették vele a kapcsolatot, úgy döntött, hogy az autót egy garázsban helyezi el, nehogy rá terelődjön a gyanú.

69 Krispán István: Egy gyanús eltűnés poligráfós vizsgálatának módszertana- és tanulságai (kézirat)

70 Krispán István: Egy gyanús eltűnés poligráfós vizsgálatának módszertana- és tanulságai (kézirat)

71 Krispán István: Egy gyanús eltűnés poligráfós vizsgálatának módszertana- és tanulságai (kézirat)

A férfi hozzájárult a poligráfós vizsgálatához, amelyet a Büntügyi Szakértői és Kutatóintézet Poligráfós és Kriminálpszichológiai Osztályán végeztek el.

Az eljárás során kétfajta tesztet is alkalmaztak: az általános kérdések tesztjét, és a magas-feszültség tesztet. Az első esetben arra irányult a vizsgálat, hogy a férfinak van-e tudomása arról, hogy a sértett bűncselekmény áldozatává vált, hogy van-e köze a nő eltűnéséhez, és ha igen, milyen minőségben. A kérdések a nő tartózkodási helyét, az esetleges élet elleni bűncselekményt és annak elkövetőjét hivatottak napvilágra hozni. Abban az esetben, hogyha a meghatározott kérdések esetében a kihallgatott személy megtévesztő választ ad, a csúcs-feszültség teszt segítségével pontos információt kaphatunk. Ez azért is fontos, mert ha a vizsgálat alá volt személy információval rendelkezik a bűncselekmény elkövetésének a körülményeiről, annak legfontosabb elemeit is megismerhetjük: „az emberölés módja, eszköze, az elkövetés helye, az elrejtés módja és helye, az elkövetés eszközének vagy egyéb bizonyítékoknak a feltalálási helye, az elkövetésében résztvevők létszáma, a társtettesek neve.”⁷²

Ehhez egy olyan kérdéssor létrehozására van szükség, amely egy vétkes személy számára is hasonló valószínűséggel bír, és amely lehetőleg tartalmazza a bűncselekménnyel összefüggő információt. A kihallgatás során az összes kérdést felteszik, és a kérdéssort többször is megismétlik. A vizsgálat arra irányul, hogy a kihallgatott személy reakciói mely válaszok esetében mutatják azt, hogy a személy információval rendelkezik vele kapcsolatban. Hasonló kérdéssorokat lehet összeállítani a holttest elrejtésének a módjával, az elkövetés eszközével, valamint az elkövetők számával kapcsolatban is attól függően, hogy milyen információkkal rendelkezik a nyomozóhatóság.

A fent leírt ügyben az általános kérdések tesztje alapján kiderült, hogy a szerető ölte meg az eltűntet, és tud a holttest hollétéről is. Ezután került sor a csúcspeszültség teszt lefolytatására, amelyben fontos szerepet játszott, hogy a bűncselekmény elemeit milyen sorrendben derítik fel. Ezt a sorrendet befolyásolja a kihallgatott személy teherbírása, hiszen az effajta vizsgálatok hosszadalmasak és nagy koncentrációt igényelnek, aminek a csökkenése veszélyeztetheti az értelmezhető élettani reakciók kinyerését. Éppen ezért célszerű először azoknak az információknak a beszerzése, amelyek a továbbiakban elősegítik a felderítést és a bizonyítást. „Értelemszerű sorrend, hogy az emberölés módjával kezdjük, majd tisztázzuk, hogy abban hány személy vett részt, folytassuk az idejével és módjával ezt követően pedig az elkövetés helyével.”⁷³ Az elkövetők létszáma azért fontos, mert ez alapján a csúcspeszültség teszt segítségével valószínűsíthetjük a tettestársakat is.

A fent említett ügyben az emberölés módjára vonatkozó kérdésre a teszt azt az eredményt hozta, hogy az eltűntet megfojtották. Az elrejtés módjánál a „lebetonozták”, az „elásták” és az „egy építményben rejtették el” válaszok váltották ki a legerősebb reakciót. Az elrejtés helyénél a „családi házas telek”, a „garázs” és a „pince” jött szóba a megadott lehetőségek közül. A tesztből az is kiderült, hogy a gyilkosságot egy fő követte el.

72 Krispán István: Egy gyanús eltűnés poligráfós vizsgálatának módszertana- és tanulmányai (kézirat)

73 Krispán István: Egy gyanús eltűnés poligráfós vizsgálatának módszertana- és tanulmányai (kézirat)

Habár az így megszerzett információk elegendőnek bizonyultak a szerető viszonylag fiatal kora és jó fizikuma miatt vizsgálat folytatását rendelték el. Így derítették ki, hogy a férfi a gyilkossághoz drótot vagy valamilyen zsinórt használt eszközül, valamint azt, hogy a bűncselekményt 14-én, vasárnap követték el. Azt is megállapították, hogy az emberölés azon a településen történt, ahol a sértett és az elkövető életvitelszerűen éltek.

Ezen a ponton ki kell térni arra, hogy milyen folyamatok zajlanak le a kihallgatott személyben egy poligráfós vizsgálat során. Egyrészt a logikusan felépített, egymásra épülő kérdéssorokból levonhatja azt a következtetést, hogy egyre közelebb halad a lebukás felé. Másrészt az elkövető maga is érzékeli azt a feszültséget, amelyet a neki feltett kérdések kiváltanak belőle. Pontosan ezeket a reakciókat rögzíti a hazugságvizsgáló szerkezet is. Nem véletlen tehát, hogy a poligráfós vizsgálatok sokszor vezetnek a bűncselekmény elkövetésének beismeréséhez, amelyre általában a teszt utáni interjú vagy az azt követő kihallgatás során kerül sor. Így történt a fent említett esetben is.

A férfi elmondása szerint a sértett felkereste őt otthonában 2013. április közepén. Egy szóváltásból kialakult vita hevében a férfi egy drótdarabbal megfojtotta a nőt, majd a holttestet műanyagzsákokba csomagolta, és a pincébe vitte, ahol feltörte a betont, gödröt ásott és ide helyezte azt. A beton aljzatot rendbe hozta, majd az áldozat kocsját egy bérelt garázsban helyezte el. A nyomozás későbbi adatai, és dokumentált tényei teljesen összhangban voltak a beismerő vallomással, és a poligráfós szaktanácsadó véleményével.

Ez az eset is azt bizonyítja tehát, hogy a poligráfós vizsgálat nagymértékben megkönnyítette a nyomozóhatóság munkáját a felderítés és a bizonyítás során. Akkor is eredményre vezetett volna a vizsgálat, hogyha a gyanúsított nem tanúsított volna együttműködést.

15. Összegzés

A poligráf alapvetően a pszichológia tudományán alapul, de mint láthatjuk, egyre növekszik a szerepe a büntetőeljárásban, és jelentős segítséget nyújt a nyomozó hatóság számára is. Az utóbbi időben nem csak a bűnügyekben fordul elő az alkalmazása, hanem a munkaügyi jogvitákban is.⁷⁴

Véleményem szerint ez a terület nagyobb figyelmet érdemelne a jelenlegi állapotnál, hiszen annak ellenére, hogy milyen fontos bizonyítékok beszerzését eredményezheti, rendkívül alacsony a jogi szabályozottsága. A büntető eljárási törvény is csupán néhány mondatban tér ki az eljárásra. Maga a vizsgálat menete egyáltalán nincs szabályokhoz kötve, sem pedig a szaktanácsadó képzési feltételei. Pedig abban mindannyian egyet

⁷⁴ <http://www.jogiforum.hu/hirek/31295> (2015.11.04.)

érthetünk, hogy „nem elég a kihallgatás eredményességét biztosító módszereket megismerni és alkalmazni: fel kell ismerni és kerülni kell azokat a cselekményeket, amelyek a kihallgatás törvényességét és a vallomás hitelt érdemlőségét megkérdőjelezhetik.”⁷⁵ A szabályozatlanság nem csak az eredményességet veszélyeztetheti, hanem a vizsgálati alanyok jogait is, hogyha megfelelő körülmények között alkalmazzák a műszert. Az egységes szabályozás létrehozása így nem csak a szaktanácsadók munkáját könnyítené meg, hanem a bíróságok számára is előnyös lehet, mert az eddig esetleg a vizsgálattal kapcsolatban felmerülő aggályok eloszlását is eredményezné a jogszabályi háttér.

Úgy ítélem, hogy a vizsgálat büntetőeljárásban betöltött szerepe megfelelő, hiszen nem nyújt száz százalékos eredményt, és amíg nem sikerül elérni ezt a szintet, ennek így is kell maradnia. Azt viszont mindenképp meg kell jegyezni, hogy ezzel kapcsolatban is pontosabb szabályozásra lenne szükség, hiszen nem teljesen egységes a bírói gyakorlat a szaktanácsadói vélemény büntetőeljárásban történő felhasználásával kapcsolatban. Hogyha pontosabban lenne szabályozva a jogintézmény, közelebb kerülne a szakértői vélemény büntetőeljárásban történő alkalmazásához, de ez mégsem eredményezné azt, hogy a vizsgálatról készült jegyzőkönyv és a szakértői vélemény határai elmosódnának. Mindezek az érvek véleményem szerint megalapozzák azt, hogy a jogalkotónak nagyobb figyelmet kell szentelnie a területnek, és a szaktanácsadók képzése is nagyobb támogatást érdemelne.

75 http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter__a_kihallgatas_etikaja_es_taktikaja%5Bjogi_forum%5D.pdf
(2015.11.04.)

Irodalomjegyzék

- Bejczy Alexa: Kételyek a poligráf körül, *Ügyészek Lapja*, 2013. 3. sz.
- Dr. Bócz Endre: *Kriminálisztika 2.*, BM Kiadó, 2004.
- Budaház Árpád: Poligráf a büntetőeljárársban *Belügyi Szemle*, 2011., 12.sz.
- Dr. Szijártó István: Poligráf a büntetőeljárársban, *Belügyi Szemle*, 1998. 7-8.sz.
- Interjú Krispán Istvánnal, 2015.11.19., Budapest
- Krispán István: Tájékoztató és sugalmazás- avagy mire jó a poligráfos hazugságvizsgálat., *Belügyi Szemle*, 2005., 1.sz.
- Krispán István: A poligráfos hazugságvizsgálat (kézirat, a szerző által rendelkezésre bocsátva)
- Krispán István: Egy gyanús eltűnés poligráfos vizsgálatának módszertana- és tanulságai (kézirat, a szerző által rendelkezésre bocsátva)
- Krispán István: A poligráfos hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője, *Belügyi Szemle*, 2004., 6. sz.
- Krispán István előadása, 2015.11.05., Győr
- Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba, Herke Csongor: *Kriminálisztika*, Dialóg Campus Kiadó 2012.
- Tremmel Flórián, Fenyvesi Csaba: *Kriminálisztika tankönyv és atlasz*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.
- <http://www.bszki.hu/page.php?556> (2015.11.04.)
- <http://www.lb.hu/hu/kollvel/42007-bk> (2016.01.10.)
- http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/publikacio/Fekete_M_2.pdf (2015.11.04.)
- <http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2009/CD%20mell%C3%A9klet/budah%C3%A1zi.pdf> (2015.11.03.)
- <http://www.jogiforum.hu/hirek/31295> (2015.11.04.)
- http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter__a_kihallgas_etikaja_es_taktikaja%5Bjogi_forum%5D.pdf (2015.11.04.)
- <http://www.polygraph.org/> (2016.01.11.)
- <http://www.polygraph.org/assets/docs/APA-Journal.Articles/2015/441-scientificbasisforpolygraphtesting.pdf> (2016.01.11.)
- 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárársról
- 4/2007. számú BK vélemény
- 2013. évi LXXXVIII. törvény a körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek, dolgok felkutatásáról és azonosításáról
- 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

17. Melléklet

Interjú

A tanulmányom készítése során olyan szerencsém volt, hogy az egyetemünkre látogatót Krispán István poligráfszakértő egy előadás alkalmából. Ekkor sikerült felvennem vele a kapcsolatot, és később meginterjúvolnom Budapesten. Rendkívül megtisztelő volt a számomra, hogy a témakörben az ország legismertebb, és legtapasztaltabb szakértőjével sikerült beszélnem a speciális kérdésekről, és a terület aktualitásáról.

– **Milyen más hazugságvizsgáló módszerek léteznek még a poligráfon kívül?**

– Az egyéb hazugságvizsgáló módszerek kialakulásának kétféle oka van. Az egyik annak az igénynek a kielégítése, hogy a páciensek számára kevésbé legyen megterhelő egy ilyenfajta vizsgálat. Zavaró lehet a számukra, hogy a vizsgálat meghatározott szabályok szerint, számukra ismeretlen kütyűkkel, kellemetlen kérdésekkel zajlik.

– A másik kielégítendő igény a titkosszolgálatok részéről fogalmazódott meg. Nevezetesen az, hogy az általuk beszerzett munkatársak részéről beszerzett információk valóságtartalma mennyire megbízható. Létre kellett hozni egy olyan alternatív megoldást, amelynek során a kihallgatott személy nem tud arról, hogy hazugságvizsgáló vizsgálatnak van alávetve.

– A hatvanas években fejlesztették ki a hang stressz analízis módszerét, angolul VSA. Alapja egy valós megfigyelés volt. A hangképző izmok rezgését vizsgálták az infra tartományban, amely külső befolyásolás hatására modulálódik. A rezgés indulati helyzetben csökken, vagy akár meg is szűnik. Normál beszéd során a rezgések szótagonként szabályos mértani formát öltenek a mérőszerkezetben. A szerkezet használata során stressz-szinteket állapítottak meg. A 100%-os szint négyzet alakú. Minél szabálytalanabb a forma, annál kisebb a százalék. Főleg a titkosszolgálat alkalmazta ezt a módszert, de bűnügyekben is előfordult. A szerkezetet két izraeli hírszerzőtiszt találta ki, és azt állították, hogy szinte teljesen megbízható. Az Amerikai Poligráf Társaság vizsgálata során azonban megállapították, a fizikai reakciók, amelyre a szerkezet működése épül, csak a populáció 50%-ánál figyelhetők meg. Ennek köszönhetően már nem használják a szerkezetet. Voltak próbálkozások a megmentésére, de problémát jelentett, hogy csak folyamatos szöveg ellenőrzésére volt alkalmas. Modernizálása során kiterjesztették a működését a hangszín megfigyelésére is, így a Trasler Pro nevű szerkezet már több elemet is vizsgált. Nekem is volt alkalmam kipróbálni a szerkezetet, amely valóban akár 100%-os biztonsággal képes volt kimutatni a stresszes állapotot. A probléma az volt, hogy ezt az izgalmi állapotot más küldő hatás is okozhatja, mint például a kommunikációs partner reakciói. Véleményem szerint plusz csatornáként lehetne használni a poligráf mellett, ennek elérésében jómagam is erőfeszítéseket tettem, de sajnos nem volt sikeres. Inkább egy a televíziós talkshowkban használt teszt lett belőle, amely tízből tíz esetben rossz eredményt hoz.

Volt még egy próbálkozás, az LVA 5.0, amelyet a poligráf mellett réteges hang stressz analízisként használtak, de ez sem hozott nagy változást elődjéhez képest, így a büntető-eljárásokban nem használatos. Inkább a magánszektorban jellemző, valamint a reptereken terror- és kábítószerügyekben, de mivel a tévedési arány nagyon magas, kevésbé hasznos a szerkezet.

– A másik hazugságvizsgáló módszer az ipari-kereskedelmi szektorban terjedt el. Ez a pupillometria, amely a pupilla átmérőjének a változásával foglalkozó tudomány. Annak ellenére, hogy megbízható a módszer, inkább a fent említett szektorban maradt meg. A szerkezetet áruházakban alkalmazzák abból a célból, hogy megfigyeljék azt, hogy a vásárló mire fókuszál. Ez alapján helyezik el az árut a polcokon. Így alakult ki az úgynevezett polcpénz, amelyet az értékesítők fizetnek az áruháznak az alapján, hogy hova helyezik az áruházban az adott terméket. A bűnügyi gyakorlatban nem használatos. Ennek az egyik oka, hogy csak egy paramétert vizsgál. A másik, hogy a tekintetet nem lehet határok között tartani a kihallgatás során.

– A harmadik hazugság vizsgálati módszer a grafometriás hazugságvizsgálat, amelynek elméleti hátterét a tudattalan folyamatok vizsgálata alkotja. Ennek alapja, hogy amikor egy személy hamis információt szolgáltat, ezzel ellentétes eredményt produkál az írása. A vizsgálat során számítógéppel piktogramokat használtak. Nem vezetett eredményre, de felfedezték, hogy mielőtt a vizsgált alany leírja a választ, a levegőben ellentétes mozdulatot alkalmaz. Az elmélet nem rendelkezik tudományos háttérrel a tudattalan impulzusok miatt. A pszichoanalízissel sincs párhuzamban. Nem lehet tudni, hogy mennyire megbízható a módszer, hiszen nem rendelkezünk adatokkal. Az eljárás tulajdonképpen saját magát validálja. A vizsgálat ugyanis úgy néz ki, hogy a vizsgált alany feltesznek hűsz olyan kérdést, amire a választ előre tudja. Az első körben őszintén kell válaszolnia a kérdésekre, majd a gép ezt ellenőrzi és értékeli. A második körben ugyanezek a kérdések hangzanak el, de itt megtévesztően kell válaszolnia. Mivel mindkét fél tudja a választ, nem alakul ki a vizsgált alanyban félelem, így nem generálódnak mérhető reakciók. A vizsgálat így mindenképp százszázalékos eredményt mutat, ez azonban nem értékelhető. Az igazságszolgáltatásban a módszer alkalmazhatatlan, hiszen semmilyen kritériumnak nem felel meg.

– **Hogyan fejlődött a szakértő által alkalmazott kérdezősi technika?**

– A módszer az elmúlt időszakban kevésbé fejlődött, a paraméterek maradtak. A kérdezőstechnikában azonban folyamatos a változás. A módszer fejlődése azért állt meg, mert még nem találtak fel egy egyszerűbb és pontosabb eszközt, jelenleg nincs nála jobb. Meg kell jegyezni azt is, hogy a vizsgáló szubjektív értékelést folytat. Nagyon sok múlik a vizsgáló rátermettségén és gyakorlati tapasztalatain. Én személy szerint az agyi hullámok vizsgálatában látom a jövőt, ami a módszer továbbfejlődését eredményezheti.

– **Milyen arányban járulnak hozzá a páciensek a vizsgálatához?**

A 70-es években elvétve volt egy-két olyan páciens, aki nem vállalta a vizsgálatot. Manapság ez az arány 5-10%-ra tehető, 10-ből egy személy nem vállalja a lefolytatását.

Arra is van példa azonban, hogy valaki kifejezetten kéri a poligráfus vizsgálatot, de ezt a gesztust mi szakértők nem értékelhetjük. Sokszor pont azért kéri, mert arra játszanak, hogy megpróbálják manipulálni a vizsgálot. Ebben az esetben a vizsgáló feladata az, hogy ezt megakadályozza, és leállítsa a manipulációt.

– **Ki lehet játszani a szerkezetet?**

– A műszert megtéveszteni nem lehet, hiszen ő csak a reakciók eredményeit rögzíti. A megtévesztés tárgya tulajdonképpen maga a vizsgáló személy lehet. Ennek több esete is előfordul, például hogy magával a vizsgáló személyével van gond, és az eredményeket alulértékeli. A másik lehetőség, hogy a vizsgálat időpontjában a vizsgált személy olyan állapotban van, hogy nem tud megfelelő eredményt, vagy megfelelő reakciót produkálni. Az is lehetséges, hogy külső tényező segítségével játsszák ki a szerkezetet. Ez megvalósulhat szándékosan és gondatlanul is. Jó példa, amikor a vizsgált személy gyógyszeres kezelés alatt áll, amely hamis negatív diagnózist eredményezhet. Abban az esetben, ha valaki valóban hazudik, és nem használ külső segítséget, valamint nincs befolyásolt állapotban, úgy lehet kijátszani a szerkezetet, hogyha poligráf szakember erre kifejezetten kiképzti. Pontosan ezért vezették be az USA-ban, hogy a vezető tisztségviselőket ötvenente poligráfus vizsgálatnak vetik alá, és ugyanígy járnak el a poligráfus szakértők esetében is. Utóbbi esetben egy tőle független másik poligráfus szakértő fogja megvizsgálni az alanyt.

– **Manapság hány ilyen vizsgálatot végeznek?**

– A kapacitástól függ. Jelenleg kevés az igazán jó szakember, az országban két tapasztalt vizsgáló van. Egy vizsgáló évente kb. 150 vizsgálatot folytat le. Országos szinten 2015-ben kb. 400 vizsgálatot folytattak le, ez azonban általában évente 600-700 szokott lenni.

Hogyan folyik a poligráfus szaktanácsadó munkája?

– A poligráfus szakértő legelőször megismerkedik az ügy teljes anyagával, konzultációt folytat a nyomozóval és az egyéb szervekkel. A következő lépésben létrehozza a vizsgálati tervet. Ez alapján újabb egyeztetést folytat a nyomozóval. A szakértő jogosult megismerni a helyszínt, hogyha ez lehetséges. Erre legtöbbször az áldozat eltüntetésével leplezett emberöléseknél van szükség. Ezek után a szakértő lefolytatja a poligráfus vizsgálatot, amely alapján megírja a szaktanácsadói véleményt. A vizsgálati idő általában 2,5-3 óra, amit a teszt utáni interjú követ, amely azonban nem minősül kihallgatásnak, hiszen a szakértői intézet nem nyomozó szerv.

– **Hogy néz ki a szaktanácsadói vélemény?**

– A szaktanácsadói vélemény tartalmazza a jegyzőkönyvet a vizsgálatról. Mindenképpen bele kell foglalni a vizsgált személy személyes adatait, egészségügyi adatait, valamint a páciens hozzájáruló nyilatkozatát a vizsgálatához. A jegyzőkönyvet a vizsgált személy is aláírja. A szaktanácsadói véleményben meg kell jelölni a vizsgálat célját, valamint azt, hogy melyik szerv kérésére rendelték el a vizsgálatot. A vélemény tartalmazza ezen kívül a vizsgálat során feltett összes kérdést. Nagyon fontos eleme a szaktanácsadói véleménynek a páciens megismételt nyilatkozata arról, hogy a kérdések

ismeretében is hozzájárul-e a vizsgálatához. A szaktanácsadói vélemény ezek után a vizsgált kérdéseket, és az ezek alapján megalkotott diagnózist tartalmazza. A szaktanácsadói véleményt elég lenne a bíróság előtt szóban előadni, de az a szokás, hogy írásba is foglaljuk.

– **Tapasztalatai szerint a bíróság hogyan viszonyul a poligráfós vizsgálat alapján létrehozott szaktanácsadói véleményhez?**

– Általában okirati bizonyítékként szokták figyelembe venni.

– **Hogyan értékeli a poligráfós vizsgálat büntető eljárásjogi szerepét?**

– Én személy szerint nem ragaszkodom hozzá, hogy bizonyíték legyen, hiszen ez inkább egy kriminalisztikai eszköz, amely a tettes azonosításában segíti a nyomozóhatóságot. Ezt támasztja alá az is, hogy csupán 85%-os validitással rendelkezik, valamint az a tény, hogy sokszor a szakértő maga sem tudja, hogy tévedett.

– **Milyen problémák jelentkeznek a területen?**

– Az egyik probléma, hogy a poligráfós vizsgálatokat a szakértői intézetben folytatják le, és így nem biztos, hogy ugyanazt az eredményt éri el, mint ahogy a nyomozást lefolytató szerv mellett történne. A másik probléma akkor jelentkezik, amikor az adott ügyet a nyomozóhatóság nem deríti fel rendesen, és így nincs megfelelően leszűkítve az elkövetői kör. Ennek köszönhetően előfordulhat, hogy olyan embereket is a vizsgálat alá vonnak, akiknek nincs is köztük az ügyhöz, amely nagyobb hibalehetőséget is eredményez. Pozitívumként el kell mondani, hogy a műszerezettség nagyon jó, ezzel szemben hiányos a szabályozottság. Se a vizsgálat lefolytatásának a szabályai, se a szakértő képzettségének az előfeltételei nincsenek lefektetve, ami többek között a személyi jogok megsértését is eredményezheti. Még a magán alkalmazás sincs szabályozva, csupán az, hogy a műszer behozatalához engedéllyel kell rendelkezni.

Budapest, 2015. 11.19.

Tartalom

<i>Jungi Eszter</i> : Útrahívó.....	5
-------------------------------------	---

I. TÉZISEK A BÜNTETŐJOGBÓL

<i>Polgár András</i> : Az életfogytig tartó szabadságvesztés külföldi gyakorlata (Következtetések nemzetközi tapasztalatok alapján).....	9
<i>Bodnár Zsolt</i> : Új utak, megoldási javaslatok	101
<i>Szabó Enikő</i> : Bűnismétlők vs. büntetés kiszabás – a visszaesők megítélése, bűne és bűnhődése a magyar igazságszolgáltatás évszázadaiban	107
<i>Bodnár Beáta</i> : Ha éjjeli az ütés – jogos az emberölés? (Néhány gondolat a jogos védelemről – egy jogeset tükrében).....	127

II. KISKORÚAK A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

<i>Jungi Eszter</i> : Sorskönyvek statisztikája.....	135
<i>Szakácsné Dr. Vőő Márta</i> : A gyermekjogok érvényesülése, avagy kihez fordulhat a kiszolgáltatott helyzetben lévő gyermek?	139
<i>Sebők Tamás</i> : A gyermekközpontú büntető igazságszolgáltatás Valóban gyermekközpontú? Vagy inkább gyermekbarát?	169

III. EGYES CSELEKMÉNYTÍPUSOK MEGÍTÉLÉSE

<i>Kánics Éva</i> : Kegyeletsértés – egy jogerősen lezárult ügy és egy ennek ellenére nyitva hagyott kérdés	211
<i>Fehér Krisztina</i> : A környezetvédelem jogi szabályozása és büntetőjogi kérdése egy havaria tükrében.....	215
<i>Takács Linda</i> : Alapvetések a szlovén szabálysértési jogról	249

IV. ÚJ IRÁNYVONALAK AZ ELJÁRÁSI JOGBAN

<i>Szekeres Diána</i> : Az igazságügyi szolgáltatások büntetőjogi vetületei Fókuszban az áldozatsegítés	267
<i>Sipos Zsuzsanna</i> : Igaz-hamis Poligráf a büntetőeljárásban	289